D. ANDREAE ALCIATI MEDIOLANENSIS ... PARADOXORUM AD PRATUM, LIBRI SEX. DISPUNCTIONUM, ...

Andrea Alciati

D. ANDREAE AL-CIATI MEDIOLA NENSIS IVRECON SVLTI CLA-RISSIMI,

Paradoxorum ad Pratum, libri Sex.
Dispunctionum, lib. IIII.
De eo quod interest, liber Vnus.
In tres libros Codicis, lib. III.
Prætermissorum, lib. II.
Declamatio Vna.
De Stip. diuisionib. Commentariolus.

EX NOVISSIMA RECO-GNITIONE AV-TORIS.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

LVGDVNI APVD SEBASTIA-NVM GRYPHIVM,
M. D. XLIII.

AD LECTOREM.

Ἀλκιάτου τὴν ὅστις ὁρᾷς βίβλον ὦ ξένε σεμνήν,
Ἔξοχον ἐν ἀγορᾷς, ἔξοχον ἐν ἀρετῇ.
Μὴ ταχέως καταλείπειν, ἐπιβραχέεσσι γίνωσκε,
Τὸ χρῆμα φρασσάμενος ὡς ἐπιλεγμαλικόν.
Τὸν μέγαν ἐν στιγμαῖς, καὶ τὸν μέγαν ἐν παραδόξοις,
Εὑρήσεις λαμπρὸν δὲ τῷ φάει νομικῆς.

ALCIATVS LECTORI SAL.

AGITVR, nisi fallor, duodecimus annus, lector optime, cùm ciuilis, pontificijq́ iuris professorijs insignibus primùm ornatus, Paradoxa, Dispunctionesq́ in publicũ emisi: opus à me adhuc candidato & tyronẽ, succisiuis horis elaboratũ. quoties enim ea quæ à præceptoribus meis acceperam, studendo ipse mecum perpendissem, si qua probabilibus argumentis confutatione digna uidebantur, ne confestim memoria exciderent, quibusdam quasi aduersarijs scribere consueueram: quæ omnia tum in manus accepta, cùm paulò accuratius expolijssem, in codicem uerasq́ tabulas referenda duxi, sicq́ cum studiosis communicanda. quod opus non tam ut gloriam, cuius illa ętas solet esse auidissima, captarem, à me editum fuit, quàm ut aliquo modo Doctorum, qui tum studia hæc nostra profitebantur, iudicium conuellerem, qui bonarum literarum cognitionem non modò Iureconsulto non necessariã ubiq́ inclamabant, sed contrariam potius, & serijs omnibus studijs blanda quadam & illici uoluptate repugnantem: quapropter non secus quàm à nauigãtibus Homericæ illæ Syrenes euitandam, Vlyssisq́ue exemplum imitandum, qui se mâlo nauis alligauit, socijsq́ aures cera illeuit, ne uocum modulatione capti, cœptum cursum non tenerent. quæ ab eis ut non prorsus in omnibus falsa, absq́ tamen delectu ubiq́ prædicari æquo animo ferre non poteram: quoniam fieri hominum more apparebat, ea libenter damnantium, quæ assequi ipsi non potuerunt. nec enim ex eis tunc quisquam in pretio habebatur, qui non egregiè (uno aut altero exceptis) omnium aliarum artium rudis esset. Satis itaq́ mihi abundeq́ factum eo tempore arbitrabar, si suum literis humanioribus honorem seruassem, iungiq́ eas nostra tempestate sapientiæ studijs posse docuissem. quę omnis spes expectatioq́ mea à principio planè me fefellit: nam & iuris Doctores tanquam transfugam me insectabantur, scriptisq́ suis lacessere non desinebant: apud humanitatis uerò professores, tanquam alieni hominis, nec mihi locus, nec ratio ulla constabat: quorum alij me tanto æri soluendo non esse: alij prædijs prædibusq́ non satis idoneum: alij alia comminiscebantur: quo factum est, ut maximam apud omnes inuidiam loco glorię adeptus mihi uiderer: distædebatq́ eius suscepti incassum, uel potius magno cũ malo meo laboris: nec ut opus illud respicere amplius uellem, in animum inducere poteram: donec paulatim insinuauit se ad studiosorum gratiam liber, omnibusq́ in prouinciarum gymnasijs locum suum pedetentim obtinuit. cuius rei mihi argumento esse cœpit, & quòd à plerisq́ doctis undiq́ ad me datæ sunt literæ, quæ & eius rei nomine gratias agerent, & ad alia edenda inuitarent: & quod pluribus pręlis in Italia prouincijsq́ excusus, diligẽterq́ à Cratandro BASILEAE conformatus, nullo non in loco reperiebat emptorem. addidit planè hæc celebritas mihi calcar, & quem ferè desponderam animum restituit: cœpiq́ rursus in manus accipere, & si qua prioribus in editionibus errata erant, corrigere: adeò enim à quibusdam deprauatus fuerat, ut suspicari potuissem, cõsultò atq́ dedita opera id factum: nisi eos gnouissem, in cæteris quoq́ aliorum operibus eandem eos diligentiam adhibere solitos. quapropter non est quòd de eis ulterius conquerar, maius mihi negotium est cum detractoribus: è quibus aliqui stylum tanq́ non planè Ciceronianũ damnant. quibus respondeo, iniquè eos mecum agere, qui cum ipsi in sinu & sub puluino Ciceronem semper habeant, eiusq́ elegantiã, copiam, suauitatem non ideo præstant, hęc à me requirunt, qui cum Bartolo, Baldo, Alexãdro, Iasone solùm uersor, eosq́ autores

in delicijs habeo. illud tantum Ciceroniani mihi habere uideor, quòd ſicut Augusti-
nus ſcribit, in eius libris aliquos deprænſos eſſe manifeſtos à doctis ſolœciſmos, qua-
les quandoq; etiam diligẽtisſimis excidunt, opinor in noſtris pleraq; eſſe uitioſa: quę
omnia ego fortis uir ſtomachi, nihilominus ęqui boni facio, ut qui non adeò ueterum
religioſus obſeruator fuerim, quin etiam aliqua de recentioribus Doctoribus mihi
mutuo accipienda ducerem: dum tamen non omnino barbara eſſent, ſed exemplo
aliquo uel Theodoſiani ſeculi autorum, defendi poſſent. Alij titulum reprændũt tan-
quam nimis ſuperbum, qui Paradoxa inſcripſerim: quod admirabilia ipſi interpretã-
tur. ſed cum παράδοξον apud rhetores argumentum & illud ſit, quod in fronte (ut Her-
mogenes ait) malæ eſt opinionis: uel quod, cum maximam expectationem fecerit, le-
ue aliquid (ut Quintilianus exiſtimat) inducit: cur potius hãc interpretationem non
aſſumunt, & me ampulloſi lemmatis crimine non abſoluunt? quamuis & ipſi ſciant,
me non alia ratione ita inſcripſiſſe, quàm ut oſtenderem, quæ hîc diſputantur conclu-
ſiones, præter communem ſententiam eſſe. ſed hi uidẽtur nobis hanc contumeliæ no-
tam à Momi ipſius hiſtoria accepiſſe: quem fama eſt, cũ in Veneris pulchritudinem
nihil dicere poſſet, in deæ crepidas, uti obſtreperas, maledicæ linguæ uirus effudiſſe.
Sunt qui nimiam mihi ſermonis breuitatem obijciant, copiamq; requirant. quibus re
ſpondeo, id à nobis cõſultò affectari: quin & ſolere me eos ridere, qui aliter ſcribunt:
non quòd flumina illa eloquentiæ exhauriri uelim, ſed quòd rarius id donũ eſt, quàm
ut ego ſperauerim mihi poſſe contingere: quapropter nec affectaui quidem, uno ex-
cepto Cicerone, in quo non minus laudantur ſententiæ, quàm uerba. mihi uidetur cę-
teros conſultius fuiſſe facturos, ſi breuitatem affectaſſent. ubi tam improbatur Sene-
ca, quàm cum copioſus (quod tamen rarò facit) haberi uult? nam nec Quintiliani de-
clamationes, nec Apuleij defenſiones, ſatis eorum doctrinæ (ut pleriq; tradiderunt)
reſpondent. at enim in operibus ſuis autores laudare, eorum integra dicta chartis in-
ſcribere, congeriemq; huiuſmodi facere, ego hominis otio ſuo abutentis eſſe cenſeo:
ſicut & qui omiſſo, in quem intendunt, ſcopo diuagantur, argumentumq; aliquod de-
clamatorium aſſumunt, non ſatis ſcire arbitror, quo res quæq; loco ſtatuenda ſit: qua-
propter & ipſe unam itemq; alteram epiſtolã hinc ſummoui, ne huius ἀταξίας cauſam,
amplius dicerem. ſunt iuris ciuilis ſicut alia pleraq; ſtudia adeò diffuſè tractata, ut pu-
blicè interſit, eam ingentem ſyluam potius recidere, quàm magnis commẽtarijs lecto
rem onerare: quod & Caius ex noſtratibus ſenſit: & qui ſub porticu philoſophaban-
tur, pro dogmate habent. Sed & in Paradoxis quædam à nobis conciſè dicta, nolui in
præſentia latius attingere: quòd à me alijs in operibus fuſius tractata fuerũt, quæ &
ipſa quandoq; emittentur. nec enim omnia unum in locum congerenda ſunt. ceſſerit
hoc feliciter patrum memoria aliquibus: faciant qui nunc in humanis degunt: non
tamen ea in parte aliam laudem uidentur dignè poſſe conſequi, quàm quæ ſolet Fir-
miano, uel Brixienſi, uel ſyllabographis (ut grammaticos quoq; attingam) huiuſmo-
diq; repertoriorum conſarcinatoribus tribui. In Diſpunctionibus uerò omnes omni-
no locos reſtituere potuiſſem, quibus uel Pandectæ Florentinæ, uel alij ueuſti codi-
ces à uulgatis diſſident: idq; factu mihi facillimum fuiſſet: ſed malui ea tantum recen-
ſere, quæ probabilem in iure aliquam dubitationẽ faciebant, aut unde errori anſa prę-
ſtari potuiſſet: ne uiderer etiam librariorum ipſorum munus mihi preripere: & quod
auari uinitores ſolent, ne racemationẽ quidem reliquam tenuioribus facere. in utriſq;
certè ita à me actum eſt, ut Tuccæ, Variq; exẽplo ſubſecanda potius quędam cenſue-
rim, quàm locupletanda: tametſi adeò condus diſpenſator hac in re eſſe nõ potuerim,
quin & quædam paulò uberius explicarem, quædam penitus obelo confoderẽ, aliaq;
ſubſtituerem, poſterioribus (ut dici ſolet) melioribus. At hîc uideo poſſe calumnijs lo
cum eſſe, & non defuturos, qui me hoc modo errata mea confitentem damnent, & ceu
talpam, qui indicio ſuo perierit, irrideãt. ſed hi uelim ſciant, id à me & magna ratione,
& maximis exemplis factum: cur enim dum famæ meæ cõſulo, in publica ſtudiorum
cauſa præuaricer? docuerim ea aliquando, multos annos profitendo probauerim, non
tamen mutati iudicij mei defraudare uolui ſtudioſos. fecit id Hippocrates, medica ar-
te clariſſimus, qui, ne poſteri errarent, quædam malè à ſe tradita primus correxit: fecit
M. Cicero, qui cum Rhetorici libri, quos iuuenis ediderat, non ſatis placerẽt, de Ora-

tore

tore ad M.Brutum ſcripſit,& à ſe iam tradita pleraq; prædānauit.ſic & Fab.Quintil.
cum prius duos de rhetorica libros ſcripſiſſet, hiq; dein' ſatis ſibi non probarentur,
duodecim illos celeberrimos compoſuit: quibus & priores emendauit,& maximam
famam eſt conſecutus.merito igitur,quod alijs etiam laudi datum hactenus fuit,frau
di nobis eſſe non debet. detur hæc uenia ſcriptoribus, hocq; præmio ad publicanda
ſtudia ſua alliciātur : in quibus erranti ſit conceſſa emendatio,& noua (quod dicitur)
lima.rectè quidem ſuaſit Horatius,ut in annum nonum premantur, quæ diutius du-
rare uelimus : ſed quotus quiſq; ille eſt, qui eiuſmodi præceptum poſsit obſeruare?
ſunt qui ex tempore, quàm à cura , præſtantiores habeantur : ſunt qui adeò ingenio
ſuo indulgeant, ut compeſcere nimiam licentiam non poſsint: ſunt qui & à ſe compo
ſita ſemel approbēt,corrigendi tædium non ferant.dicebat Pub. Ouidius, decentio-
rem eſſe faciem,cui aliquis ineſſet neuus.omnibus certe tanti temporis expectatione
à fucis imminet periculum,qui alienis laboribus inſidiantes,quæ ſurripuerunt, pro
ſuis uenditant. Thales Mileſius cum aſtrorum ſcientiam Mandraytum Prienenſem
docuiſſet,magnum præmium offerēti diſcipulo dixiſſe traditur : Næ egregia repen-
ſa mihi merces erit,ſi quæ à nobis didiciſti, tuo nomini non adſciueris,ſed eius me in-
uenti potius, quàm alium autorem prædicaueris. belliſsima certè merces,& tali uiro
digna,ſed quæ rariſsimis bona fide præſtetur.nobis certe non ea fuit felicitas,ut (præ
terquam à pauciſsimis) eam conſequi potuerimus , atqui potius in contrarium uer-
tit : nam ſi quicquam à me laude dignum excogitatum eſt,id ſilentio tranſmiſſum: ſi
quid ambiguum,id in malā partem acceptum à quibuſdam fuit, & in autoris notam
deriuatum.fuerunt & ex his qui ea me dixiſſe confingerent,quæ ne cogitaui quidem
unquam.Exijt nuper libellus,quo falſi reus deferor,quòd Pyllei, & Gulielmi intel-
lectum (ſic enim ille loquitur) ſurripuerim:cum accuſator ipſe nullum habeat,& cō-
muni careat ſenſu,qui ſubijciat,in Paradoxis me docuiſſe,miſtum imperium cum iu-
riſdictione idem eſſe : cum nemo, niſi planè delirus,non uideat , contrarium ſemper
& ubiq; à me tradi : ſed fortè tanta moroſitate obſcuratus mihi eſt ſtylus , ut intelli-
gere quid ſenſerim,non potuerit : atqui cū id uitio mihi dari uererer,eius rei pericu-
lum hoc modo facere uolui.Erat ſtudiorum comes amiculus quidam meus,uir iuris
quidem ſciens , atque in hac profeſsione admodum acutus,ſed aliarum omnium do-
ctrinarum penitus alienus : huic capita quædam ex Paradoxis tradidi , eaq; potiſsi-
mum,quæ obſcuriora arbitrabar, moxq; congreſſus, deprændi omnia ab eo optimè
percepta : & dum adſit legum cognitio,facilè dictata noſtra à quouis poſſe intelligi:
ut appareat,qui hæc obijciunt,& legum imperitia,& animi uitio huiuſmodi commi-
niſci.Illis igitur nihil eſt,quod aliud precer, quàm ut meliorem dij dent mentem : ut
tandem deprendere poſsint, quàm iniuſtè ingrateq; nobiſcum agant, qui commodo
pro noſtris opibus cōuiuio accepti, & ut ille apud Plautum inquit,nucibus,fabulis,
ficubus,quia acipenſerem non appoſuerim, omnia mali conſulant , & Lapithis dete-
riores non ſolum in conuiuas,ſed in ipſum uocatorem arma conuertant.reijcit huiuſ-
modi homines à carminis ſui lectione Sedulius : ſicut inuidos & uitilitigatores à li-
bro de re militari Cato,à naturali hiſtoria Plinius.nequeo temperare, quin quod cō-
pertum mihi ſit,hîc referam.Nuper in [illegible] uniuerſitatem reuerſus eſt à tranſal-
pinis profeſsionis noſtræ Doctor quidā nouellus:is ut ea peregrinatione non ſolum
noſtratium uitia (quod aliqui faciunt) ſed uirtutes quoque addidiciſſe uideretur,cu-
iuſdam legis,ad præſcriptorum uerborum,ut opinor,tractatum pertinētis, interpre-
tationem pro ſuggeſtu aggreſſus eſt.in ea cùm pleraq; dixiſſet,quæ dubiæ mentis ho
minem arguebant,in eum deinde ſermonē incidit,ut diceret,aliter à ſe legū nodos in-
telligi,quàm ab ALCIATO,qui nihil aliud apud nos,inquit,facit,quàm quòd flo-
retat iura,uoluit uir facūdus hoc quoq; uerbo ciuitatem Romanam augere. aderant
docti quidā,qui hiſce auditis,ſeu hominis arrogantiam peroſi,ſeu riſus captandi cau-
ſa,cum ſententiam rogarentur , ita decreuerunt : quæ ALCIATVS floretat, iſte
oletat.ſed quid ego in id hominum genus calami aciem ulterius diſtringam? qui uel
noſtra hæc non legunt,uel lecta non intelligūt: Quid iuuat (ut rectè inquit Naſo) ad

ſurdas ſi cãtet Phemius aures? Ad alios tranſeundũ, qui eruditionis fama, doctrinæq́ nomine in magno ſunt pretio: è quibus tamen aliquos cernere eſt à noſtris traditionibus diſſidentes: ſed hos tantũ abeſt ut reprẽdere, aut læſi candoris inſimulare uelim, ut gratias ultro agendas potius arbitrer: cum enim à me humaniter, & adiecta cauſa diſſentiant, non eſt quòd de eis iuſtè conqueri poſsim. Solebant ueteres priuſquàm aliquid ederent, amicis ſuis annotanda opera tradere, eorumq́ explorato iudicio, & perpenſis emendationibus, tum demũ plurimis recitare. mihi ea ſors non potuit contingere, ſeu quòd μιξοβάρβαρον, ut ita loquar, neminem in conſilio habere tum licuit, qui iuris ſtudia calleret, & à muſis alienus nõ eſſet: ſiue quòd noſtris tẽporibus apud multos ea ferè ſynceritas interierit, faciliusq́ inter earundem doctrinarũ profeſſores reperias, qui carpant & inuideant, quàm qui cãdidè erroris admoneant: quotus enim quiſq́ eſt, qui noſtra tempeſtate tãtum amicitiæ tribuat, ut alieno in opere, in autoris gratiam uelit ingenioſus eſſe, & aliquas horas ſtudijs ſuis ſubtrahere, quas caſtigãdis amici erratis concedat? idq́ præſertim in ſerio inamœnoq́ opere, qualia ſunt iuris ciuilis pleraq́. meritò igitur plurimum me his debere fateor: ſi tamen non tam de uictoriæ laude fuerunt ſoliciti, quàm de præſtando cõſilio. uerùm utcunq́ ſit, quòd publicæ utilitati inſeruientes ea conſcripſerint, apud me in honore erunt: non enim iudicium meũ lapis eſt (ut uocant) Lydius, ut qui à me diſſentiat, nihil ſentiat. fieri poteſt, ut quibus in locis ego hallucinatus ſum, in his certius ipſi pſpexerint. nemo mortaliũ omnibus horis ſapit. diſſentiũt inuicem in republica quãdoq́ ſummi uiri, illabefacto priuatæ neceſsitudinis uinculo. diſſentiebant ueterum ſectarũ principes philoſophi, ſalua tamen mutua (ut uerisimile eſt) gratia. Et hæc quidem quod ad alios attinet ſatis & ſuper. Ego, candide lector, ſi maius otium conſequi potuiſſem, pauloq́ minus ordinario docẽdi munere diſtraherer, & duplici fœnore locupletatũ opus emiſiſſem, & ea, in quibus Pyrrhonico more, ceu ambiguis, lectori amplius deliberandum cenſui, quoquo modo declaraſſem: quæ tamen ſpero fore, ut quàm primũ alijs à me lucubrationibus dilucidentur. quod enim ad has pertinet, ſatis fuerit nouiſsimam hãc adhibuiſſe limam, ne toties reformatus liber, Proteum nobis quendam, aut Acheloum uideatur repræſentare: non enim hac lege à me editur, ut alibi ſententiam mihi mutare, ſi meliora nactus fuero, non liceat, στρεπταὶ μέν τε φρένες ἐσθλῶν, inquit apud Homerum Iris.

Tu uale: & fauſta interim ALCIATI tui laboribus precare. Biturigibus XII. Cal. Septemb.

M. D. XXIX.

AMPLISS. ET INTEGERRIMO VIRO, ANTONIO A' PRATO, FRANCIAE MAGNO CANCELLARIO, ANDREAS ALCIATVS IVRISCONS. S. D. P.

OPTIMA ratione à maioribus institutum est, amplissime Cancellarie, ut cuiuscunque argumenti opera ederentur, ea principis alicuius uiri nomine dicata exirent in publicum: tum quòd ea sit literarum dignitas, ut neminem non longè honestiorem faciant: tum quòd qui diuulgantur libri, ob maximam uitilitigatorum (Catonis uerbo utar) insectationem, caninamque facundiam, patrono, defensoreque plerunque indigeant. Quod cùm & ipse animo meo diu uersarem, nullum in locum mihi uisus sum quantulascunque nostras lucubrationes posse tutius reponere, quàm si sinui tuo commendarentur. De iure enim ciuili dissertaturo, quę nobilissima cæterarum professio est, consultissimum, generosissimumque iudicem titulis prætendi æquum fuit. Sed & cũ Paradoxa, id est, præter cæterorum opinionem, scripturũ me in ipso limine prodiderim, multum mihi inuidiæ uel titulus ipse concitaturus uidebatur: quapropter non alio, quàm nominis tui clypeo eam retundendã existimaui, ut te nobis ἀλεξίκακον ferè Herculem inuocare non dubitauerim. Et licet nequaquam me lateat, quantæ sint in republica occupationes tuæ, quamque pro regiæ maiestatis negotijs indefesso animo excubes: ea tamen ingenij tui est acrimonia, ut nihil sit humeris tuis maius, nihil, quamuis cæteris non ferendum, quod tibi factu facilimum non sit. Quapropter obrepente interdũ tibi otij memoria, ubi grauiores res à te interim segregaueris, in amœniora studia soles diuertere: & quicquid tẽporis tibi de sacris autoribus superest, id omne libẽter legibus, legumque interpretibus impendis. Quæ animi tui clarissima instituta, mirum est quantum me impulerint, ut à uirtutis tuæ contemplatione oculos deflectere nunquàm possim: & tametsi ad tanti decoris, ceu ad solis radios inspicienti, illi quandoque caligent, nõ desisto tamen, quin egregia facta, uel per transennam inspecta, usque & usque admirer. Est enim hæc tua Cancellarij magni dignitas huiusmodi, ut ingens semper aliquid pariat, partumque inde semper quippiam sit, unde maxima gloria, uirtutisque admiratio erga autorem in dies magis repullulet. Celebrent Archontas suos Athenienses, laudibus euehant Ephoros Lacedæmonij, sint apud alios in pretio Dicastæ: tu unus in amplissima prouinciarum Gallia, omnia horum munia magno animo suscepisti, incomparabili uirtute illis te quoque maiorẽ ostendisti. Apud Romanos ita diuisa fuit Galliarum (quod Marcellinus scribit) iurisdictio, ut propter prouincię magnitudinẽ, populorumque frequentiam, quatuor procõsules acciperet: qui tamen tantæ administrationi uix pares erant. At tu solus undique ingruentia negotia sic explicas, tanta celeritate perficis, ut etiam aliquas horas possis subtrahere, quibus bonis literis indulgeas. Meritò igitur tibi Paradoxa hæc nostra dicare institueram, quòd tãtus uir iuris ciuilis, Pontificijque scientia eruditissimus, totius operis optimus iudex, & cẽsor esse poteras. Non ab re equidẽ fuit, ut qui supra omnes Galliæ magistratus ob uirtutis unicũ planè specimen ascendisti, legũ interpretamenta susciperes: & ueluti Aristarchus uel asterisco insignires, uel obelo confoderes. Illud me tantùm deterrebat, quòd tyronẽ me, & de gymnasijs uix eductum, uererer ne talia moliri, nimis temerarium existimaretur. Nõ iniuriaque ingenij tui summũ examen formidabam, qui fortasse probaturus non esses, ut tam citò contra receptas sententias, & præiudicij præscriptione tutissimas, scribere auderem, atque tibi primario in Gallia uiro dicatas edere. Verùm & pari audacia timorem hunc transmisi, quòd præsertim ad maiora quoque tenderẽm. Etenim si feliciter hoc mihi, qualecunque est opus, cederet, animo euoluebam, quinquaginta ipsos Digestorum libros, summa breuitate, ut nihil tamẽ dignum lectu omitteretur, Latino, & quantum in me esset, elegãti sermone interpretari, glossemataque seu scholia

Accur

Accursij, more Iurisconsultorum marginibus inspergere. Quod negotium, quoniam summo in ea re iudicio opus esse me nequaquam latet, aggredi adhuc ausus nō sum, uoluiq́ prius in leuioribus his operibus uires meas experiri. Quare interim hæc, clarissime pater, læta fronte, qualem studiosis omnibus præstare soles, accipe: quæ nos tibi candidissimo certè animo nuncupauimus: non quòd nomini tuo his tibicinibus opus esset, sed ut sub tanti uiri patrocinio à mala lingua, innoxius liber per docta hominum ora uolitaret. Cæterùm ne (quod ille ait) in commoda publica peccem, si longo sermone morer tua tempora Prate, non duxi prolixiore epistola mihi agendum: tu illud in summa habe, quicquid ipse ingenio, uiribus, calamo possim, id omne tuo nomini addictum, obnoxiumq́ esse: solumq́ hoc uicissim à nobis rogari, ut in clientium tuorum ordinem me conijcias. Quod scio de te humanissimo uiro impetratu facillimum fuerit. Bene uale, amplissime domine.

ANDREAE ALCIATI PARADOXORVM IVRIS CIVILIS LIBER PRIMVS.

PROOEMIVM.

CVM aliquid operis quiſquam aggreſſurus eſt, uel Horatio admonente docemur, debere eum prius uires ſuas diligẽter examinare, ne fortaſſe in medio (quod aiunt) ſtadio deficiat, & aſſumpto oneri impar ſuccumbat. Id cum mihi ipſi ut uſu ueniret, fore dubitarem, decreueram omnino ab hac, quam parturire animus cœperat, prouincia me abſtinere, uel perpetuò, uel ſanè dum meliuſculæ uires accederent. Nam in ſtudijs perquàm arduis tyronem huiuſcemodi negotia aggredi, præmodum audax temerariumq́ue incœptum uidebatur: ſed tamen ut facilè homines nobis ipſis ignoſcimus, malui ego quoque, exemplo Diogenis, dolium ſurſum deorſum uoluere, quàm inter oſcitantes nihil memoria dignum agens, uti feriata acies ferrugine obtegi. Proſpiciebam enim, etiam ſi in multis deficeremus, non omnino tamen inutilem poſteris noſtram hanc curioſitatem fore: quoniam tametſi à nobis non ſatis doctè quædam ederentur, exemplo ſaltem adacti alij, longè felicius idem fortaſſe auderent: mihiq́ue is honos dein deberetur, quòd in iure ciuili Latinè ſcribi poſſe, poſt mille & eo amplius annos primus docuiſſem, quodq; alios exemplo traxiſſem meo. Fuere noſtra & patrum noſtrorum memoria, qui idem in alijs ſtudijs affectauerint, ut in Philoſophia, in dialecticis, in medicina, aſtrorumq; cognitione, quàm plurimi, ſed in legum ſcientia, tanquam impoſsibile id eſſet, nemo, opinor, ante nos attentauit. Et quoniam auguror futuros, qui & maiorem eloquentiam fortaſſe deſiderabunt: ij uelim pauxillum expendant, num materia ipſa ſuadelam hanc, ſtyliq; blanditias admittat. Quòd ſi in philoſophicis Lucretius, in cœleſtibus Manilius (dij boni quales autores) ornatum hunc ſuis impoſsibilem ſcriptis eſſe duxerunt: quis id à me ſemidocto homine, etiam durißimus cenſor requirat? Deniq; ſi in toto opere aliquid erit, quod ad ſtomachum non faciat, is uelim ſciat, eum qui primus nauigare, colere, ædificare cœperit, non omnia eius artis ſciuiſſe, quæ ex uſu demum reperta ſunt: mihi ſatis ſit, hoc profuiſſe iuris ciuilis ſtudioſis, quòd difficillimas quaſq; quæſtiones Latino ſermone explicari potuiſſe cognoſcẽt: tum multa præter aliorum ſententiã inducta, quæ quàm uera ſint, ipſi cenſeant. Tot enim opinionibus referta ſunt huius diſciplinæ uolumina, ut ſuperuacaneum exiſtimẽ & ineptum, quicquam pro certo adſerere. Erramus omnes, & Andabatarũ more clauſis oculis plerunq; decertamus. Etſi illud meritò profiteri poſsim, quicquid à me dictum, diſputatum eſt, exiſtimare optimo iure defendi poſſe: quòd in primis ea mihi cura fuit, ut nõ niſi quod à cauillo abeſſet, affirmarem: cum duro enim hoſte digladiantem, fortiſsimis telis inſtructum eſſe oportuit: ſiquidem ea eſt multitudinis autoritas, ut iam hac in ſcientia non uniuſcuiuſque ſingularis uirtus, ſed ſcriptorum numerus obſeruetur. Cum itaq; præter eorum opinione omnia hæc aſſerta ſint, ſola in lectoris humanitate confidentia mihi fuerit: quòd ſi eos profeſſores quotidie laudibus extollimus, qui ueterum incuriam, cum facultas adeſt, detegunt, noua ipſi excogitant: cur æquali iure mecum agi non debeat, certè non uideo.

Lege feliciter.

QVAE SINT STIPVLATIONES PRAETORIAE, quæ iudiciales, quæ communes, & quemadmodum à Doctoribus locus hic malè percipiatur. CAP. I.

C

STIPVLATIONVM treis species, prætorias, iudiciales, & communes, aliter nostri legum Doctores declarare uidẽtur, quàm & ueteres Iurisconsulti acceperint, & ueritas ipsa admittat. Prætorias eas esse, opinantur, quæ ex prætoris edicto semel introductæ sunt: qua ratione & ius prætoriũ dicimus. Iudiciales, quæ à lege aliqua ciuili descendunt. Cõmunes, quæ partim ex lege ciuili, partim ex prætoria oriuntur. Hanc sententiam, quòd omnes approbarẽt, & ipse tandiu sum sequutus, quandiu non animaduerti à ueritate longè abesse. Quocirca in primis id animaduertendum est, Pomponium Iurisconsultum[a], ex cuius responsis hæc diuisio colligitur, si eius uerba subtiliter perspiciantur, in hisce stipulationibus non originem, à quo introductæ sunt, sed exercitium, coram quo uidelicet ꝓponantur, perpendisse: & quòd ita res se habeat, efficacibus quoq; argumentis conuinci potest. Nam cautio de dolo proculdubio iudicialis est[b], & tamen ab edicto prætoris descendit: non solum generaliter, quod ostẽdit in Digestis titulus de dolo: sed etiam eo casu quo interponitur, de persequendo qui in fuga est seruo: quem casum pro exemplo huius stipulationis in institutionibus Tribonianus adducit[c]. Demonstrat hoc Vlpianus[d] in tractatu, qđ metus causa, ubi ex uerbis edicti istud fieri autor est. In cõmunibus quoq; stipulationibus eos errare fortissimum argumentum est, quod in confesso est, cautionẽ duplæ cõmunem esse: cuius causam Bartolus, cæteriq; dixerunt: quoniam si super seruo, prætoria: si de cæteris pretiosis rebus, iudicialis esset. Sed quænã hæc ratio est, quæso? duæ species simul iunctæ tertiam efficiunt, quando singulæ ex se censeri nõ possunt, aliter minimé[e]. Cur ergo in nostra quæstione id non est? & nouum genus non inducant, sed alteri semper cautio adhæreat. Quinetiam (ut ad iudiciales transeam) si hæ à lege initium trahunt, cur sicut à prætore prætoriæ, ita ab lege legitimæ non uocantur, uel à iure ciuili ciuiles? Ipse igitur, ut à Iurecconsultorum[f], qui de his loquuntur, uerbis nõ discedam, prætorias stipulationes eas arbitror, quæ solius prætoris iurisdictioni relinquuntur: quarũ alius iudicis notio nõ est: quo in numero olim erant stipulationes, quæ dationẽ tutelarum respiciunt: idem & in cautione damni infecti, quã suæ iurisdictioni reseruare prætores iuribus[g] quoq; testatum manet: quapropter intellige prætorias ab exercitio prætoriæ iurisdictionis uenire, mistiq; imperij esse. Iudiciales uerò eas reor, quæ non corã prętore, sed coram alijs iudicibus expeditionẽ nanciscebãtur: ueluti sub duumuiris, magistratibusq; municipalibus, itemq; sub delegatis, & similibus: quo in numero cautio de dolo est: quæ licet ex prætoris edicto sit inuenta, sub alijs tamen iudicibus interponebatur. At communes stipulationes esse existimo, quæ tam apud prætorem, quàm corã alijs iudicibus cognoscebantur: quòd illis nil reseruatum esset, sed promiscuè disceptaretur, ut alterius per prouocationem iurisdictio cessaret: quod ex Iureconsulti uerbis[h] apertissimè probatur, dum stipulationem, rem pupilli saluam fore cõmunem esse tradit: quod tam prętor quàm iudex, ut id fieret, iuberent: dum item duplæ stipulationem cõmunem affirmat: quia & à iudice, & ab ædilitio edicto uenit: quia uidelicet & per iudicem, & per ædilis edictum interponitur, pellexit fortasse in errorẽ recentiores, quòd in prætoriarum stipulationum speciebus originem, à quo introductæ essent, considerari nouerant[i]: sed in illis à nostra quæstione ius omnino diuersum est: nam quæ hîc communis stipulatio est, rem ratam haberi in eo prætoriarum tractatu prætoriæ species traditur. Cæterũ hæc à nobis hîc breuiter relata diffusius in eius legis interpretatiõe tractata, quàm primũ in publicum edentur, ut possint inde studiosi percipere, quemadmodum quæ nostræ huic traditioni aduersantur argumenta submoueant.

D

In l. quinta. ff. de uerb. obli.
a d. l. quinta.
b In l. j. §. ait prætor. in fi. de do.
c Instit. de diu. stip. §. j.
d In l. si cũ exacep. §. quod si homo. ff. quod met. cau.
e §. pe. authẽ. de nõ eligen. sec. nub. Ang. So. & Mod. in l. ij. in princ. ff. de uerb. obli.
f d. l. v. & inst. de diui. stip.
g l. j. l. iiij. §. duas. ff. de dãno infec.
h In d. l. quinta.
i l. j. ff. de præto. stipul.

Vtrum certa quantitas adiecta stipulationi censeatur mera pœna, an taxatio eius quod interest; & Doctorum in hac quæstione incuria. CAPVT. II.

Tracta

A TRACTABATVR in Ticinenſi gymnaſio huiuſcemodi quæſtio : ſi quis aliquid dare facere'ue promiſerit,& ſi factum datum'ue non eſſet, centum,hæc ſtipulatio pœnalis'ne eſſet : quoniam pœnæ nomine dari ſpecialiter non exprimebatur.Et nõ eſſe pœnalem credidiſſe Ioannem Andreã[a], Ludouicum'que Pontanum[b] quidam aſſerebant : quorum ſententia etſi per eos non ſat probaretur, efficax tamen argumentum illud uideri. Quòd ſi ita ſtipulatio concepta foret cum liberto, ſi X.operas non dederis,dabin' uiginti numos ? & libertus operas non det, modò totam obligationem comprobet ultra XX. æſtimationem non redigendam[c] : at ſi huiuſmodi ſtipulatio pœnalis eſſet, præter pœnam id quod ulterius intereſſet, peti uideretur poſſe.Sed uidendum eſt,ne non aliter ſit : quoniam promiſsio hæc cauſam lucri reſpicit : quo caſu ultra pœnam quid interſit, non[d] attenditur: tametſi & alio modo induci hoc reſponſum poſsit,nihilo magis tamen efficaci argumento. Rectius itaque Aretinus, qui quamuis nihil expreſſum ſit, pœnalem tamen eſſe opinatus eſt : cuius ſententia cõmuniter probari merita eſt : reſpondent'que contrarijs rationibus recentiores tam apertè, ut ſi eas referam, minimè operæpretium ſim facturus. Aretinum Socinus Senenſis ſequitur[e], ſed inter utrunque caſum hanc eſſe differentiam tradit : quòd ſi in ſtipulatione expreſſum ſit pœnæ nomine dari,& promiſſor contrà fecerit, quamuis nihil creditoris interſit, committitur tamen ſtipulatio : ſi uerò nihil ſit expreſſum, quatenus intereſt ſolũ ex ſtipulatu ius exigendi eſſe.Quæ diſtinctio uera omnino nõ uidetur:quoniam hoc modo pœnam, quæ etiam ſi non interſit, committatur, ſtipulari aliquem poſſe iura uolunt[f] : niſi dederis,tot aureos dare ſpondes ? & tamen exprimi hîc pœnæ nomine quicquam dari, uix dicendum eſt.Iacobus Puteus, & Iaſon[g] referre plurimũ putauerunt inter ſtipulationes facti,& dationis,ut in his quæ factum reſpiciũt,ſtipulatio acceſſoria,ſiue expreſſum ſit pœnæ nomine, ſiue id minus,pœnalis tamen ſit : ſed quæ niſi ad id quod intereſt (quoniã natura factorum[h] hoc ſuadeat) non cõmittatur : in dationibus uerò quod interſit,nõ perſpiciatur.Sed hoc à rationibus legitimis abhorret: præſertim cũ B in ſtipulationibus,quæ in emptione & uenditione pœnales interponunt ultra quàm interſit,quicquid in pœna eſt,petatur[i], qui tamen contractus factum reſpiciunt, nec quicquam urgent duæ quę pro eorum opinione rationes adducuntur : quarum prima hæc,ſi pœna non id quod intereſt reſpiceret, tam res quàm pœna à contrà faciẽte poſſet peti[k], quod in ſtipulationibus facti uerum nõ eſſe nemo dubitat : quibus ego reſponderim, in dationibus quoq; idem eſſe[l], ſed pœnam & rem ſolũ peti poſſe:cum non principali ſtipulatione deficiente,qui noſter eſt caſus, ſed in eius pœnam qui iudicem contemnit, ea apponitur : quod & Benedictus Plumbinus,& Ioannes Faber[m] ſcriptum reliquerunt.Quin & illud, in obligatione dandi pœnam id quod intereſt, reſpicere non poſſe[n], à ueritate alienum eſt : quia factum contrahentis prouiſionem legis aufert : ſenſitq; hoc Accurſius,dum hac in pœna computari acceptum refert[o] : quod falſum eſſet, ſi huiuſmodi ſtipulatione ſolus contemptus reſpiceretur. Vt igitur quid nobis ſententiæ ſit,exponamus,non uidentũr iure Doctores noſtri hac in re dubitaſſe : quoniam cũ articulus hic clarus ſit,haud opus fuit nodum in ſcirpo quærere.Scire itaque debemus, duplex eſſe pœnarum conuentionalium genus, quæ damni,uel lucri ceſſantis æſtimationẽ præſtant, & quæ pro contemptu, contumacia'ue infliguntur. Has propriè pœnas uocant, illas non æquè : licet etiam frequenter in iure pœna pro eo quod intereſt, ponatur[p]. Igitur ſi quando in prædictis caſibus ſtipulationes dicuntur pœnales lege aliqua,parum illud nos mouebit : quoniam æquiuoca eſt uox hæc, & utram ſignificationem habeat dubitari poterit[q] ; quare ipſe in Aretini ſententiam,quæ pluribus probatur, conceſſerim, ſtipulationẽ præſcriptam pœnalem eſſe : nihilq; referre,quamuis minus expreſſum ſit, pœnæ nomine dari fieri.Sed cũ quæritur,huiuſcemodi ſtipulatio inſolidum'ne,añ quatenus intereſt, committatur : puto diſtinguendum,an directò promiſſor contrà faciat, an uerò per obliquum,& (ut dicitur) quaſi obiter. Quam opinionem ſine controuerſia ciuilis ſcientiæ interpretum princeps Bartolus probauit[r] : ſecutiq; ſunt eum frequentiore calculo cæteri : tametſi maxima certè incuria non animaduerterint, ex eius diſtinctione præſentis quoq; quæſtionis fines terminari.

a In c.bõa.dep.
b In l.ſtip.§.alteri.de uerb.ob.
c l.ſi ita ſtipulatus.ff.de op.li.
d l.prædia.de actĩ.emp. Bar. in d.l.prædia. & in.l. ita ſti. in xiiij. colũ.
e In §.Cato.et ĩ l.cõtinuus. de uerb.oblig.
f §.alteri.inſtit. de inuti.ſtip.
g In d.§.cato.ĩ viij.op. Bart.
h l.ſti.nõ diuid. uerſic.celſus.
i l.prædia ff.de actio.emp.
k l.ſi qs re. ubi glo.ff.de arb.
l d.l.prædia.
m Bñdictus Plũbi.ĩ l.ſi quis à ſocio.ĩ iij.col. ff.pro ſocio. Io. Fab.in d. §.alteri.
n l.qui ſeruum. §.fi.de uerborum oblig.
o l.v.§.fi.eo.ti. gl.ĩ d.l.ſi quis rẽ.Bar.in l.ſi ſic.ff.de uerb. oblig.
p l.noũſ.ff.iud. ſol.l.ſtipu..nõ diui. §.pe.ff. de uerb.obli.
q l.j.§.ſi plures.ff.de eo q̃ quẽ ſic.erit.
r In l.ij. §.item ſi in facto. ff. de uerb.obl.

Quòd interuallum stipulationem uitiet, & nouo sensu intellecta lex, Continuus, in princ. de uerb. oblig. & l. si ex duobus. ff. de duobus reis. CAP. III.

C

INTER cætera, quæ in stipulationibus requiruntur, illud potissimum est, ut interroganti promissor quàm primum respõdeat, alioquin ex interuallo stipulatio concepta non ualet: cæterum quomodo interuallum hoc accipiendum sit, non satis inter ipsos Iurisconsultorũ interpretes cõstat. Bar.[a] quem alij crebriori sententia probant, si eodem die respondeatur, longã intercapedinem non esse tradit: huicq; consequens est, ut si ego te summo mane compellem, an decem spondeas: tu uerò uesperi spõdere te dicas, si interim ad extranea negotia nõ diuerterimus, stipulatio ualeat. Opinati & idem sunt Raphaël Comensis, Iason, tum cæteri. Quam sententiam nequaquam ueram esse ipse disputauerim, quòd unico contextu absolui stipulationem debere, sicut & testamentum, iura uelint[b]: qui terminus non integro die, sed & hora clauditur. Hinc si pro se paterfamiliâs testatus sit, & alia rursus hora pupillarẽ sui sequelam condat, huiusmodi testamentum uno contextu factum negatur[c]: nam & illud ex interuallo factum lex[d] dicit, quod interposito tempore est factum: ab aurora autem ad uesperas quis interpositũ tempus neget? hæc igitur stipulatio ex interuallo facta dicetur. His accedit, si inter duorum reorum responsa fideiussor sit interrogatus, longum id spatium nõ esse Iulianus[e] ait: & idcirco eorũ constitutionẽ non corrumpi quis sanus de hoc dubitet, si nec XII. horæ longitudinem interualli habent? Quin & Venuleij responsum[f], quod suæ opinionis columen Bartolus, & eius studiosi habent, nostræ sententiæ adstipulatur, si tamen absq; cauillo ex frequentiore scriptura eius cõliderentur uerba. Continuus, inquit, actus stipulantis, & promittẽtis esse debet: ut tamen aliquod momentũ naturæ interuenire possit, & cominus responderi stipulanti oportet: cæterum si post interrogationem aliud acceperit, nihil proderit, quamuis eodem die spopondisset. Ecce quemadmodum iuris ciuilis autores momento rem expediri uolunt, nec posse contrahentes præter primum, aliud momentum accipere (intellige autem hyperbolicôs momentũ dici) quanto rectior hæc interpretatio ea, quam & Accursius, & cæteri probant? dum aliud acceperit, quasi aliud negotium fecerit, intelligunt. Quænam hæc locutionis forma? num accipere idem esse quod facere, salua Latini sermonis ratione profitebimur? Nec multum nos mouet, quòd ex ultimis uerbis à contrario sensu argumentum elicitur: nã eodem die, pro quacunq; diei parte, quæ extra illud momentũ sit, accipiendum est. Qua ratione & genus pro singulis suis partibus plerunq; ponimus[g]: & in iuris pontificij scholijs pro tempore, id est, pro quacũq; temporis parte legitur[h]: eamq; interpretationem Paulus Eleazarus, & Baldus, uti iustam adnotarũt. Quare opinionem Bartoli clarius probari fortasse aliqui existimabunt: q in titulo de duobus reis[i] scriptum sit, si interrogati eadẽ die sint duo, responderitq; euestigiò alter, in sequentem diem qui respondere alter distulerat, cũ actor iam ad alia negotia diuertisset, non obligari. Cui argumento obuiã hoc pacto iri posse arbitror, Iurisconsultum non dubitasse de stipulatione, quam dubio procul irritam nosset: sed de reorum constitutione potius. Nam cùm duo rei etiam ex interuallo, si hoc agatur, constitui possint[k], nihiloq; minus constitutio ualeat: quãuis ciuili & naturali unus, naturali tantum obligatione alius teneatur: uisum fuit Iurisconsulto nõ improbè dubitare, utrũ in prædicto casu idem dicendũ esset. Qui enim postera die responderat, naturaliter tenebatur[l], sed tamen nõ ualere constitutionẽ existimauit: quoniam ex interuallo tunc possunt duo rei constitui, cũ id actum est: sed cum actor ad alia negotia interim secesserit, nõ putauit Iureconsultus eam responsionẽ respectu primæ stipulationis factam: & idcirco tacitè actum, ut duo rei essent. Quo certè sensu, nihil communis recẽtioribus sententia iuuabitur: alioquin eam probantibus, tot aduersantia argumenta oboriuntur, ut facilius quiuis Gordij nodum explicet: nam & Aretinus omnium subtilissimus, dum ea iura non percipit, ter sententiam mutare, & nunc hac, nũc illhac sibi cõtrarius trahi, non est ueritus. Illud quoq; non prætereundũ est, nostrates Iurisperitos[m] in eo, quod retulimus, Venuleij responso, non aliter ferè momentum naturæ interpretari, quàm occupationẽ naturaliter necessariã: ueluti in ægrotis, dum catapotia medicamentum'ue huiusmodi assumunt, dum excrementorũ causa secedunt: & si qua similia,

D

a In l. j. §. j. ff. de uerb. obli.

b Bar. in d. §. j. & tex. in l. hæredes. §. fin. ff. de testa. et gl. ubiq;.

c l. si quis cũ. §. fin. ff. de uulg. & pup.

d l. quoties. ff. so. mat.

e l. duos. §. fi. ff. de duob. reis.

f l. cõtinuus. ff. de uerb. obli.

g l. si quis cũ to tũ. ff. de exce. rei iud. l. si u-num. §. item pa ctus. ff. de pac.

h Gl. in c. generali. §. illos. de ele. li. vj. Pau. in Clement. fi. de uita et ho. cleric. Bald. in rub. extra. de consit. in iij. colum.

i l. si ex duobus. in princ. ff. de duob. reis.

k l. iij. de duob. reis.

l d. l. si ex duobus. §. fi. Bar. in l. fi. cod. tit.

m Bal. in rub. de cõsti. Alex. in d. §. qui præsent.

A lia. Quam interpretationem nec uocis ipsius Latina significatio admittit, & nemo sanus absurdam esse non fatebitur: cũ temporis momẽtum significari etiam mediocriter eruditi cognoscant. Horatius: Quid enim? concurritur horæ momento.

Testatorem legatario stipulari non posse: & Bartoli sensum ad l. ult. C. de fideicommissis. licet ab omnibus approbatum, iure non defendi. CAP. IIII.

SOLET communi sententia dici: Litem serit lis: Noxa item noxam parit. Nam qui falsum aliquod proloquiũ admittat, necessarium est eum millies hallucinari. Vsu id euenisse Bart. mihi uideor sum uisus: quod qualecunq; sit, proponam. Imperatoria quædam est cõstitutio eius tituli, qui de fideicommissis inscribitur, ultima: quam, ut prçter alios aliquid subtiliter excogitasse Bartolus[a] uideretur, nouo sensu ita intellexit: ut in testamento posſit testator ab hærede stipulari fideicõmissum, legatum'ue Titio dari: quo casu poterit Titius ex stipulatu post testatoris mortem cum hærede agere, ut legatum, fidei'ue commissum illud præstetur: erit'que eius commoditas maior, quàm si more solito sibi relictum esset. Quoniam satis fuerit hanc stipulationem duobus testibus probari, cum alioquin in testamento septem requirantur. Addixeruntq; huic sententiæ recentiores omnes[b]. Hinc, uti arbitror, alio loco[c] Bartolus idem simpliciter dubitauit, si quis testatorem interroget: uis hæreditatem tuam Sempronio relinquere? & ille respondeat, quid ni? ualere hanc promissionẽ, hæredemq; Sempronium fore. Nec ab hac opinione quisquam, cuius edita sit sententia, dissentit. Sed uideamus probabilis'ne sit: & puto defendi non posse: nam pactum de hæreditate, & quacunq; eius portiuncula iure improbatur, præterquàm si inter milites cõuentum sit[d]. Cuius rei ratio est, quòd liberam testandi facultatem uideatur auferre. Nec quicquam obest, quòd potuit testator reuocare, si uelit: quoniã hoc admisso, expectaret lex per testatorẽ reuocari, cum tamen continuò irritum esse mandet. Quinetiam ratio Bartoli, eiusq; sectatorum uidetur perquam leuis. Testator, inquit, stipulans legatario fidei'ue cõmissario, eorum personam refert[e], perinde ac si ipsi stipularentur. Apud quem, quæso, hoc legerunt? At-

B qui à legatarijs testatores referri, ut non dubitem, ita econuerso idem esse quis nõ neget? Impeditq; etiam, eorum ratione admissa, noua quædam alia ratio. Nam si testator legatarium repræsentat, certe & hæredem: uni igitur & eidem homini, creditoris debitorisq; qualitas per fictionem applicaretur: quod tamen fieri non posse, legibus[f] cautum est. Accedit his, quòd regula iuris est, alteri stipulari neminem permitti: nec quicquã est, quod cõtraria nos sectari suadeat: legatarij præsertim respectu (in uniuersali enim hærede facilius hoc cõcesserim[g]) cur ergo à regula interim discedimus? quòd etiam si stipulari legatario testatorem posse in expedito foret, intelligendus certè is esset, quem legatarium esse non ueniret in dubium[h]: non autem cum, de quo dubitaretur, an stipulatio ualeret (quod in nostro est casu) & consequenter esset'ne legatarius. Ad hæc, sententiæ Bartoli repugnant constitutionis[i] ipsius uerba: quæ fideicõmissum illud, legatum'ue ex testamento, uel codicillis deberi uolunt: at secundum eà quæ ipse tradit, ex contractu deberetur, qui ab ultima uoluntate longè differt[k]. Nos certe & illud non parum iuuerit, quòd in donatario causa mortis nullum sibi uendicare locum eam constitutionem, communi quoq; opinione existimatur[l], quanto igitur minus in pacto? quod ab ultimis uoluntatibus magis distat. His addẽdum, quod idem Bartolus[m] scriptum posteris reliquit: Si testator pluribus institutis hæredibus dari centum uni ex illis stipuletur, talem stipulationem, non nisi pro his partibus, qui bus hæres erit, ualere: quoniam aliarum ratione sit extraneus, cui per stipulationem ab altero nõ potuit acquiri: nam si integram rem hæredi dari nemo stipulari potest: multò minus certè legatario, fideicommissario'ue potest.

Cur libertas directè seruo alieno data, non trahatur ad fideicommissum: tum sublata crux, quæ Iurisperitis fixa, ut Asconius aiebat, tandiu steterat. CAP. V.

VVLGATISSIMA est Iurisperitorũ sentẽtia[a], substitutionem uerbis directis, nõ tamen merè ciuilibus conceptã, quę uti directa à principio uires habere nõ potuit, in fideicõmissi uim trahi. Idq; non in uulgari tãtum substitutione, sed in cõpendiosa quoq;, quam Paganus aliquis impuberi filio

a In l. fi. C. de fidei. & in l. nemo pri. de lega. j.

b In d. l. nemo potest. et i l. ij. C. de bon. pos. secundũ tabu.

c Bar. in l. j. §. si quis ita. ff. de uerb. oblig.

d L. iij. C. de pac.

e L. in tempus. ff. de usucap.

f l. uranius. ff. de fideiuss. Bart. i l. frater à fratre. de cõd. indeb.

g Gl. in l. pactũ. ff. de prob.

h Doct. Bart. in l. j. §. et parui. ff. quod ui aut clãm. Abb. i c. ex parte. Cle. ij. de off. dele.

i In d. l. fin.

k l. uerba gesserũt. ff. de uer. sign.

l Bal. & Corn. in d. l. fin.

m In l. cõtinuus. §. fi. ff. de uerbor. oblig.

a In l. uerb. ff. de uulg. & pup.

adiunxerit, uerum esse quidam[b] existimarunt: nam ita post pubertatem intelligitur, ut ex ea saltem indirecte hæreditas deuolui possit. Aliud etiā est nō minus frequens axioma: quod primus ex iure ciuili collegit Bartolus[c], & iuniores semper admiserūt, quod huiusmodi est: Cum de particulari dispositione tractatur in his, quæ unius uoluntate perficiuntur: qui actus, ut agitur, ualere non potest: ita tamen sustinendus est, ut quē iure possit effectū capiat: exemplum (ut dixi) in directa substitutione addunt, quæ in fideicōmissariam transit. Cumq; hæc crebriori interpretum testimonio approbata sint, cōtorquent tamen sese, quòd Raphaëlis Comensis[d] uelitationibus respondere nesciant: credidit is (ut plerunq; ceruicosus est, & aliorum minimè imitator) superiora pronuntiata falsa esse, hoc potissimum argumento: quoniam si seruo alieno libertas directa testamento detur: nō solum ita uti adscripta sit, cōstet non ualere: sed neq; ut fideicōmissariam sustineri[e]: quòd si nec fauorabilis omnium libertas sic relicta, defenditur, multo minus certè superiores casus iuris firmitate niti dicendum esse: uelle hoc in titulo, qui de legatis primo sit, Africanum Iurisconsultum, studiosi omnes norunt. quā argumentationem dum duobus modis Alexander[f], tribus Aretinus, totidem Iason euitare conantur, quòd alter alterius dicta confutet, inextricabilem facere nodum uideri possunt: & ut cōcedamus Iasonis unam responsionem (nam aliæ omnes ab eo exploduntur) aliquo saltē cauillo posse defendi, certè negari non poterit, aduersus cōmunem[g] aliorum sententiam eum illud existimare, dum in fideicōmissum transire huiusmodi libertatē directē seruo alieno datam opinatur: quo factum est, utrum affirmes necesse sit, in altero malè sensisse Bartolum, eiusq; studiosos omnes censeas. Quamobrem egregiæ artis fuerit, utranq; sententiam uel idcirco tueri, ut tot proculdubio summi uiri utriusq; assertores defendantur. Sanè si mihi q̄d sententiæ sit, interroges, nō aliud dixerim, q̄ quod Bartolus[h] non satis animaduerso posteris loco sensit: diuersa enim ratio inter libertatē & hæreditates differentiā cōstituit: siquidē libertas directò data non uariatur, quoniā diuersam speciem assumeret: directa enim uni seruo proficit, fideicommissaria propter ius patronatus etiam hæredi. Nec me mouerit, quòd idem in substitutione dici possit: quæ si ad fideicōmissorum ius deuoluitur, etiā hæredi, qui ab intestato succedit, prodest: nā de eis quæ hæredi testator relinquit, cum sua sint, liberam disponendi facultatem habet: at ius patronatus in bonis testatoris nec uerè est, nec etiā solius facultatis ratione esse potest: & idcirco in hæredes extraneos nequit transmitti[i]: autor huius differentiæ est Bartolus, de legatis, primo, in legis primæ interpretatione. Concludendum igitur, libertatem directo datam prædicta ratione in fideicōmissariam non uerti, quod quoniam perquam durum erat, moderati eo pacto sunt Iuriscōsulti, æquitate suadente, ut seruo saltem proprio directē inutiliter data, in causam fideicōmissi consisteret[k]: idemq; in eo, qui pignori datus foret, statuī debere illis est uisum: ut iure nihil ab illo differret, qui suppositione omni solutus esset. Quo quidem sensu maximæ recentiorum altercationes cessabūt, alioquin uel linceis oculis caliginem obiecturæ: nā & me audiente, magni nominis professor Ruuinus indissolutam quæstionem reliquit: quòd sibi etsi summa cura uestiganti, non tamen satis dubitationem hanc perspectam esse diceret.

b Vt per Alex. post alios i l. centurio. ff. de uulg.
c Bart. in l. j. §. si quis ita. ff. de uerb. obl.
d In d. l. uerbis.
e l. si seruus legatus. §. si ser uus alienus. ff. de leg. j.
f In d. l. uerbis.
g Gl. Bar. Bald. Ang. Rapha. Pau. de cast. in d. §. si seruus. & in l. cogi. §. si pater. ad trebel. ubi & Alex. cum si.
h In l. j. de leg. j.
i d. §. si pater.
k l. generaliter. §. si quis seruo. ff. de fidei com. lib.

Quod ut uolumus, non ualet, quemadmodū ualeat, ut possumus: & quatuor iura, quæ pugnare simul uidentur, nuper declarata secus quàm alij faciant. CAP. VI.

COMPLVRES sunt iuris ciuilis regulæ, quas certa ratione finibus suis terminare, meo quidem iudicio non sat possibile est: tentauerunt tamen hoc, qui indiscussum nihil reliquere, iuniores interpretes: sed uti censeo, non multum feliciter. Pro exemplo sit, per ora hominum celeberrima illa regula: Quæ res uti agitur non ualet, quem de iure potest effectū saltem sortitur. Distinxit hīc, subsecuit'que in tenuissimas partes Bartolus[a], ut Homolottorum, quod dicitur, bouē possis credere: nihiloq; minus oboriuntur eius dictis pugnantia argumenta: ut quò magis uestiges, eò minus scire te fatearis: q; uidelicet tot casus breui canone explicare, etiā peritissimis haud facile est. Demonstrauit hoc nō Bartolus solum, sed qui post eū longa serie apud legum interpretes fuere in pretio, dum nescire se perfectam huiusce ꝓpositionis doctrinam fateri minimè erubescunt: quo fit, ut cum

a In l. j. §. si quis ita. ff. de uerb. oblig.

A cum excusationi mihi sit aliorum exemplo locus, facilè adducar, paulò securius quid ipsi mihi sententiæ sit enarrare. Quoniā igitur complures regulas in hac confundunt nostri Doctores, uidendum primò est, quemadmodum intelligere hanc debeamus: & non puto generaliter accipiēdum, utrum actus nullus aliquem effectum pariat: quoniam hæc quæstio in præsentia ad nos nil attinet, qui non de quocunque effectu loquimur, sed de eo tantum, qui actui tentato confinis est, & ut dicere solemus, præcedenti subordinatur: sicuti codicilli testamento, pactum stipulationi, fideicōmissaria substitutio directæ, actus, seruitutes, uiæ, & id genus alia. Separandæ sunt igitur, quas alij simul inuoluunt, quædam regulæ: quarum prima est, actum nullum nullius effectus esse[b]. Secunda est, si dispositioni impossibile aliquid per conditionem addatur, omnia uitiari: si per modum, dispositionē remanere, modum reijci[c]. Tertia, actum qui propria significatione intellectis uerbis non ualeret[d], ex improprietate sermonis defendi. Quarta, quoties actus inualidus esset, nisi aliqua non uerisimili præsumptione sustineretur, non tamen eam capiendam[e]. Quatuor hæc enuntiata, quod sat dilucidè per posteriores Iurisperitos exponuntur, minimè opus fuerit nunc attingere. Verum his exceptis, quæ ad rem præsentem faciāt, in medium proferre nō pigebit: quamobrem arbitror ita existimandum, ut qui actus quemadmodum agitur non ualet, eam obtineat uim quam potest, dummodo contrahentium consensus talis præsumatur, quod[h] in dubijs[f] credere humanius est, ita tamen ut is actus obtineat, quem substantia indicat, non nomen[g]: quoniam quæ ex ea oritur præsumptio, nominum præsumptionibus fortior est[h]. Cum itaque in dubijs, ut diximus, præsumēdus sit consensus, ut actus aliquo modo ualeat, consequens est, ut quoties non præsumitur, omnino quod agitur, irritum sit: creditur autem abesse consensus: nunc ex impotētia cōtrahentium: quoniam uerisimile non est, uelle aliquem sibi impossibilia tentare: nunc ex magna diuersitate actus qui agitur, & eius in quem transire posset, ut in libertate directa, fideicommissariæ respectu[i]: quandoque ex facto cōtrario, puta ex institutione, qua scripta non creditur quisquam uelle codicillos facere[k]: aliquando ne agens uideatur uelle quicquam maius expresso[l]: aliquando alia causa, ut cum per trāsactionem aliquis renuntiat fundo, transactio irrita non transit in donationem: quia credibile non est, actorem uoluisse reo, qui cū litigat[m], quicquam donare: ueluti nec eum, qui se per stipulationem, aliumue cōtractum obligat[n], uerisimile est id sponte facere: quin si sciuisset inutilem stipulationem, taciturū lex credit. quæ tamen præsumptio fauore liberationis quandoque[o] cessat, sicuti in acceptilatione inutili: quæ licet uerum pactum in se nō habeat, parit tamen exceptionem ex tacita pactione: quæ etiam absque consensu, & obligatione uera naturali inducitur, oriturque exceptio: nō quidem ex acceptilationis uigore pacti, sed ex æquitate propter acceptilationem[p]. Vt hoc modo putem dissolui posse quatuor inuicem aduersantia iura: quæ, dum cōcordiæ student Bartolus, & ceteri, ita peruertunt, ut eadem uerba alibi formā respicere[q], alibi effectum materiamque fateantur, aliquandoque expressum consensum subintelligendo mera somnia fingentes se torqueant. Sed ad rem: cum superioribus idem iuris est, quoties contractus forma non seruatur[r]: nam, quod diligenter custodiendum omnes sciunt, qui id nō curant, elusorium actum facere uidentur uelle, non aliter quàm si aliquis aduersus legem expresse faceret: quo casu idem quoque iuris esset.

B

b Tangit Bar. i l. cōtinu. §. cū quis. ff. de uerbor. oblig.
c De quo p ser. in l. impossibilis. ff. de uerb. oblig.
d l. sed & si po. §. uēsi iurauero. ff. de iureiu.
e Aret. in l. à Titio. in ult. col. ff. de uerb. ob.
f l. quoties. ff. de reb. dub.
g l. insulam. de præsc. uerb.
h l. in uen. de cōtrah. emp.
i l. si seruus. §. si seruus alie. ff. de leg. j.
k l. non codicil. C. de test.
l l. tutores. §. j. ff. de adm. tu.
m l. suus heres. C. de rep. her.
n l. j. §. cū q. ff. de cōst. pec. i l. j. §. si quis ita. de uerb. ob. l. an inutilis. de acce.
o l. si unus. §. si accep. de pac.
p Ita declarat Bar. & alij in l. ubi pactum. C. de trās. licet doctores nō aduertant.
q In l. an inutilis. et §. si accepti et §. si qs ita.
r l. mulier. C. si quis alij. gl. in ca. p. & g. de off. deleg.

Simpliciter fieri quid dicatur, & nouæ quædam rationes adductæ contra communem sententiam in quæstione illa ueteri, municipalis statuti requirentis ut simpliciter interrogationibus respondeatur. CAP. VII.

FREQVENS quæstio est, si municipali lege, ut interrogationibus iudicialibus simpliciter respondeatur, sub pœna cautum sit: & aliquis interrogatus an centum receperit, neget recepisse: & si id constiterit, dicat se in negotijs eius expendisse: utrum hoc modo respondens dicatur non simpliciter facere? Paulus Castrensis, Nouocomēsisque Raphael[a] simpliciter eum respondisse crediderunt: cæteri omnes contrà. Videamus num minus recepta sententia uerior sit: & mouentur eius assertores: quoniam legis illius ratio est, ut responsiones sint claræ[b]: in proposito autem casu nihilominus certa est responsio, quàm si simpliciter negasset;

a In l. pe. §. si qs simpliciter. ff. de uerb. obli.
b Ita Bal. in c. j. i pri. de sum. tri. & fide catho. Bart. in l. de ætate. §. qui tacuit. ff. de inter. act.

negasset: quoniam reliqua uti superuacanea iuris interpretatione rejiciuntur: nec abundans (quod dicitur) cautela nocere solet: quinimo nullius effectus regulariter est. At ut hanc ipse opinionem probem, nouis quibusdam rationibus agor. Nam simpliciter illud fieri dicitur, quod sine fraude, doloq; malo fit[c]: quamobrem magis uerisimile est, talem dolum lege prohiberi, quàm eam duplicium uerborum formam, praesertim cum hoc sensu de iure Romano nihil municipalis lex diminuat, quae aliter intellecta illud corrigeret[d]: quae quidem praesumptio capienda non est, huiusmodi decretis ita potius astringendis, ut communi legi non repugnent. Verum omnino ualidius me impellit, quod si Pontificis Maximi rescripto[e] edicatur, ut purè & simpliciter Iudices cognoscant, pronuntientq;, fraudulentas solum exceptiones, uel quae in modicum iuris rigorem respiciunt, excludere tenebuntur: tantum abest, ut huiusmodi eulogio iudicialis ordo soluatur, aut, alioquin permissus, conditionibus locus tollatur: quod si geminata uerba in rescripto hanc uim non habent, quanto minus simplicia, in lege municipali? quod argumentũ iure ciuili fortissimũ est: nam & Baldus, & Nicolaus Abbas, Ioannesq; Forocorneliensis, ac ceteri utriusq; professionis interpretes id aduerbij, simpliciter, eam posse uim habere negant, ut correctioni alicuius legis sufficiat: quod alioquin in nostra quaestione esset. Nec obstat huic sententiae quaedam pro cõmuni argumentationes adductae: quoniam nequaquam diffitebor, quod sine conditione fiat, id posse simpliciter factũ dici[f], quando ita res de qua agitur, fert. Sed illud questionis nostrę est, quid iuris sit in dubio, cũ subiecta materia nihil explicat: nam quod ab uocabuli etymo argumentabantur, q; sine plica sit, aut relatu uix dignum est, utpote barbarũ, aut nostram adiuuat opinionem: quoniam sine plica idem esse quod absque dolo, intelliget qui in Canonicis Decretis Archidiaconũ[g] legerit.

c Glos. in c. pe. xxxix. dist. & xvj. q. j. si ea.
d l. si quidem. C. de except.
e c. dilec. de iud.
f l. unius. ubi Bal. C. de sent.
g Gl. in Clem. si pe. de uer. sig. xvj. q. pe. sicu pu. & viij di. consuetudo.

Quòd communis intellectus ad. §. si tamen hominem. in l. ij. de uerborum oblig. sine cauillo defendi non possit, nouum datum uerbis Iurisconsulti longè aptiorem. CAP. VIII.

VERBA Pauli Iurisconsulti[a] haec, annotatione digna in titulo de uerborum obligationibus leguntur: Si hominem stipulatus cum uno ex haeredibus promissoris egero, pars duntaxat caeterorum obligationi supererit, ut exolui possit. Huius responsi interpretes, nõ satis esse, quòd stipulator agat cum uno ex hęredibus promissoris existimãt, sed illud ulterius requiri, quòd succumbat: quae interpretatio ab ipso uerborum contextu aliena est. Quamobrem ut absq; cauillo Iurisconsulti Pauli uerba defendam, censeo ipse, hominis in genere stipulatorem, qui sibi obligatos omnes promissoris haeredes habeat, si ab eorum aliquo hominẽ petat, per solam litis contestationem ita sibi obesse, ut cohęredes caeteri non in solidum amplius, sed pro reliqua tantum parte obligentur. In quam sententiam trahor: quoniam stipulator, qui illum cum quo litigat, in solidum non teneri, considerata exactione[b], noscit, uidetur à reo portionem eo modo petere, quo etiam ab inuito exigi possit: at reus non aliter compellitur ad solutionem, nisi ut liberetur: cum alioquin condictio indebiti illi competeret: cũ ergo actor ita petat, ut soluẽtem liberari uelit, censetur fauori suo renuntiasse. Et ad argumenta, quibus probabiliter cõtraria sententia potuisset defendi, non admodum difficulter responsio suppetit, quale est illud, plures reos debendi, etsi creditor ab uno petat, non tamen liberari, ut pro portione eius minus teneantur[c]. Nam argumentum hoc non esse efficax, ostenditur ex differentia obligationum: quoniam rei debendi omnino in solidum obligantur: at haeredes promissoris diuidua obligatione, petitioneq; tenentur, nõ in solidum: nil igitur mirum, si ualidior obligatio difficilius tollitur. Quare omnino fortius sententiã meã urget, quòd si hic cohaeres solueret, non liberaretur: atqui in pendẽti solutio esset, donec in eodem homine alij cohaeredes partes suas penderent. Si ergo solutio ipsa praeiudicium creditori nõ parit, quãto minus petitio[d]? nisi & hic dicamus in petitione hoc introductũ: quoniã ea efficax aliter esse nõ potest, quàm si intendat actor soluentem liberari, interimq; fauorem suum, quod superius dixi, remittat. Quae ratio in ipsa solutione cessat: nam quae Iurisconsultorum responsa[e] soluentem nõ liberari in praedicto casu attestantur, ea in eo qui non iure actionis coactus, sed sponte soluit, locum habent: cùm nisi spe lib

a l. ij. §. j. ubi no. ff. de uer. obli.
b De quo in l. in execut. §. pro parte. eo. titu.
c l. reos. C. de fideiuss.
d d. l. ij. et l. si nõ sortẽ. §. si x. de cõd. indeb.
e d. §. si decem.

A spe liberationis ducti debitores ad solutionem cogi non possint: cautius itaque stipulator fecerit, si protestetur, nihil ob petitionem de iure suo se remittere: quod si testationem non curat, non cum uno, sed cum omnibus eum agere oportere existimauerim: etsi in his, cum cæterorum sententiæ repugnent, uix hiscere audeam: præsertim cum alibi à me locus hic diffusius sit explicatus.

Intellectum communem in l. à quo fundus. de damno infect. uerbis Iurisconsulti repugnare, quare aliter quàm cæteri credant intelligendam: confutataque ex eo textu communis quædam alia opinio, & possessionis præsumptionem libertati præualere. CAP. IX.

FREQVENTISSIMVM Scæuolæ responsum in titulo de damno infecto, tam peruersè ab omnibus, quorum in hanc diem edita sit sententia, intelligitur, ut operæ pretium me existimauerim facturum, si Iurisconsulti uerba prius apponerem. A' quo fundus petitur, si ab illo ędificatum habes, ago tibi ius non esse ædificatum habere: si non defenderis, ad me possessio transferenda est, non quidem ut protinus destruatur opus: iniquum enim est demolitionem protinus fieri: sed ut id fiat, nisi intra certum tempus egeris, ius tibi esse ædificatum habere. Igitur Accursius Bartolusque Latini sermonis non sat periti, ita responsum id declarauerunt, ut non aliud significare Iurisconsultus uoluerit, quàm quando confessoria agitur, si pro constituenda seruitute aliquid fieri debuisset, aduersus cōtumacem ex primo decreto in possessionem loci, in quo seruitus constituenda fuerat, iri: ex secundo, certum terminum statui, intra quem si agere supersederit, amplius non audiendum, componuntque hac ratione uerba legis, à quo fundus petitur, si ab illo, hoc est, à me ædificatum habes, ago tibi ius non esse, & cætera. Qui sensus quantum absurdus, quàm inepta sit constructio, etiam pueris notum arbitror, ut minimè quisquam dubitare possit, quin sentētia hæc omnino sit falsa: quamobrem quàm primum aperienda est ueritas, formandusque hoc modo casus: Possidebas tu iniustè domum meam, interimque dum possideres, uicino, qui te dominum existimabat, ius seruitutis concessisti: ut uidelicet posset ædificare, quod & fecit: nunc ipse uendico domum meam: quęritur, nunquid pendente lite possim eodem tempore agere contra uicinum, tanquam B non potueris illi concedere, ut ædificaret. Iurisconsultus respondit, posse: & si uicinus non defenderit, possessionem ad me transferendam: & cæ quæ sequuntur. Hoc igitur sensu cum ne uocula quidem impropriè accipiatur, quid est, cur dubitemus à ueterum interpretum opinionibus discedere? nec ratio præiudicij[a] quicquam obstat: quę cum aduersus diuersos agitur, locum non habet. Illud quoque lectorem admonendum duxerim, ex hoc textu, communi intellectu admisso, confutari Bartoli[b], cæterorumque sententiam: dum propter libertatis præsumptionem existimant etiam ei, qui in quasi possessione seruitutis sit, probandi onus incumbere: cum uerò qui liberam rem dicat, etsi non possideat, probationibus non affici. Nam dum in responsi fine cōtumax, qui liberas ædes dicebat, agere intra certum tempus iubetur: ergo & probare: quoniam qui accusare[c] uolunt, probationes habere debent. Sed & hanc Bartoli sententiā aliquando efficacioribus rationibus confutaui.

a Vt per Bar. in l. fund. ff. de excep.

b In l. si prius. ff. de op. noui.

c l. qui accusare. C. de eden. in ea l. in x. opp.

Legem, ita stipulatus, non rectè à Doctoribus interpretari solitam: & ratio, cur incerta stipulatio non ualeat: & quando ea est ex certis, cur à legato iure differat: confutataque communis sententia etiam in uersiculo, quod si ab initio. CAP. X.

CVM aliquando celebratam multorum commentarijs Papiniani legem, ita stipulatus, de uerborum obligationibus, perlegere mihi contigisset, quàm plurima animaduerti in ea tractari, quæ non admodum diligenter excussa, meris nodis ius ciuile inuoluunt. Igitur ea in primis annotatione digna uisa sunt, quæ ad eius primum responsum attinent. Si, inquit Iurisconsultus in stipulatione certo loco sisti, dies per errorem omissus sit, cum augeretur, ut certo die sisteres, imperfecta stipulatio erit: idemque est in stipulatione ponderis, numeri, uel mensuræ incerta. Videamus primò quidnam in causa sit, ut incertitudo stipulationem C uitiet. Et Bartolus[a] nostræ huius disciplinæ signifer, & primipilus, id esse scribit, quoniam ob

a In prima & secunda opp.

niam ob incertitudinem stipulantes non uidentur consentire, quamobrem contractui forma deest. Sed hæc ratio non sane mihi probabilis uidetur: quia cum in proposito casu interrogatio & responsio congruant, nihil adduci potest, quod repugnet consensui: præsertim cum alibi idem scriptor fateatur, tunc demum deficere consensum, cum error conuincitur: utputa, si dies, de qua in procemio actum est, stipulationi non inseratur. Quamobrem alio loco Bartolus[b] cum Doctorum sequiore turba rationem eam esse tradunt, quòd tam minimum posset solui, ut nihil omnino accipientis interesset. Sed & hoc ex eo potissimum confunditur: quoniam si ob huiusmodi causam stipulatio reijceretur, pœnalis ualeret, legatum hominis generale non ualeret: quæ quidem à ueritate absunt. Quare me autore uerius est, ratione deficientis probationis stipulationem incertam uitiari: & hoc est, quod dicitur, incertam stipulationem facti, non iuris quæstionem continere[c]. Quæ uerba nil ulterius quàm probationem, eius quod actum sit, ostendunt. Iuris igitur interpretatione potest dici aliqua: sed quia probari non potest, quid partes egerint, imperfecta erit, & etiam si magis placet, nulla. Itaq; in nostra quæstione, si partes de certa die apponẽda agunt, in stipulatione certo loco sisti, constetq; appositam, sed non qualem, stipulatio non ualet: quoniam poterit promissor dicere semper, agi ante diem. Nam quãuis in stipulationibus, in quibus dies non sit, præsenti die agatur[d]: stipulator tamen si impræsentiarum egerit, negabit reus idem dicendum hoc casu, in quo de certa die actum sit, probatumq; fuisse diem expressam, tametsi qualis esset, in specie probari non potuerit: quãobrem contra uoluntatem partium ageretur, si statim hoc liceret. Quod etiam, si post aliquod tempus actor intendet, cum in genere tantum constet diem appositam, semper in fauorem rei, lex interpretabitur ante diem agi[e]: nec ad hæredes obligationem trãsire posse dicendum est, quæ personalis sit[f]. Qua de causa si stipulatio hoc modo concipiatur, promittis quacunq; die sistere? ualet stipulatio, cum prædicta ratio cesset, & tunc agetur, cum declaratum fuerit reum promittendi sisti non posse, quem intellectum Christophorus Castellioneus uersiculo, quòd si ab initio, cõuenire posse arbitratus est: licet Alexander leuissimis ratiunculis in contrariã sentẽtiam iuerit. Enarrato igitur quem uerissimum putauimus intellectu, communes aliorum positiones confutandæ sunt: & in primis declaratio, quæ frequentiuscule approbatur multis salebris penè obruta, uix subsistit. Intelligunt doctores nostri, uerba Iurisconsulti accipienda esse, quãdo in tractatu, qui præcesserat contractum, conuenerant partes, ut stipulatio contraheretur die in ea certius explicanda. Quam sententiam Comensis damnat: quoniam aut tractatus ex interuallo præcesserat, & præsumitur ab eo discessum[g]: aut incontinenti, & tunc tametsi non recordarentur de his, quæ in tractatu dixerant, tamen stipulatio esse efficax debet, cũ eius substantiam dies omissa nõ respiciat. Alexander Comensi refragatur: quia errorẽ in institutione præsumi uidemus: quæ si à testatore simpliciter proferatur, cum protestatus fuerit se cõditionem impositurum, nõ ualet[h]. Sed hac ratione nemo me mouerit, cum institutio testamenti substantiam respiciat, dies formam stipulationis minimè. Nam etiam si concedamus stipulationem eam non ualere, potius id ratione simul pugnantiũ qualitatum, quàm erroris, qđ in textu ipso exprimitur, dicendum esset: siquidẽ tractatus qui incontinenti fit, cũ sequenti contractu iuris fictione unus & idẽ est: tractatus igitur diẽ adderet, cõtractus repelleret[i], quæ contraria sunt. Ad hæc non mediocris est cauillatio, si in his angustijs Iuriscõsulti indeterminata uerba restringamus, & cõtra iuris præsumptiones in actu incontinenti facto obliuionem inducamus[k]: & hæc quidem omnia aduersus regulam, qua admonemur, omissionem eorum quæ substantiam non respiciunt, nihil obesse[l]. Sed quanto peius sese extricat Aret. dum fatetur, si clarum sit ex obliuione omissum, aut ex certa scientia diẽ, ualere stipulationem: sed in dubijs secus esse: quasi dubitatio actum aliquem ad nihilum reducat, qui quocunq; modo ea resoluatur, ualeat[m]: præsertim cum talis opinio nulla iuris autoritate defendatur, & plerunq; dicamus in dubio pro ualore contractus iudicandum. Quin & cõmunis sententia in interpretatione uersiculi, quòd si ab initio, nõ sat probabilis est, dum fingitur stipulationẽ ita conceptam, promittis sistere quacunq; die uolueris: & si non steteris, pœnæ nomine tot? existimant enim, quamuis prima stipulatio tanquã in uoluntatem promissoris collata, iure roboranda non uideatur[n], tamen ne

[b] Et in l. insulã. & hic in viij. oppo.
[c] In l. triticũ. l. idem. de statu homi.
[d] l. semper in stipu. de reg. iu.
[e] l. si ita stip. fuero x. aut xv. ĩ fi. de uer. obli.
[f] l. & heredi. §. fin. de pact.
[g] l. si plures. §. locator hor. ff. locati.
[h] l. quoties. §. tãtundem. ubi bar. ff. de hær. insti.
[i] Bart. in l. j. in pen. col. C. de lit. cõt. Mod. in c. solicitudinem. de app.
[k] l. non ad. ff. de con. & demõ.
[l] l. pacta. ff. de cõtrahẽ. emp. ubi no.
[m] l. Iulia. uerum ff. de cõdi. ĩ de.
[n] l. cẽtesimis. §. fi. de uerb. ob.

A men ne incassum adiecta pœnalis sit, uoluntati promissoris relictum uideri, quādo sistat, non idipsum utrum sistat: sed probandum ab illis fuerit primam conuentionem inutilem, uires ab accessoria sumere: nam contraria his autores tradere alibi manifestum est: cùm pactionem nudam pœnali stipulationi non inesse opinantur[o]: si enim hæc pactum nudum alioquin iure gentium efficax non fouet, quantò minus omni iure nullam stipulationem? tenenda itaq; nostra positio plurimis rationibus firma, ex quibus & hoc non omittendū, quod Bartolus & alij scribunt, in stipulationibus quādo clarum est, de una specie incerta ex certis quibusdam actum, non ualere stipulationem, sed legatum ualere[p], rationem dicunt esse: quoniam hæres testatoris uoluntatem declarabit, quam etiam scire præsumitur. Quod profectò faterer, nisi testator & absentem, & quem nunquam uiderit, cognoueritq;, hæredem instituere posset[q]: quonam pacto dicemus huiusmodi uirum quicquā plus quàm alios scire de testantis uoluntate? Quare ex supradictis fatendum, in contractibus fauore promissoris legem dissensum interpretari, tanquam de uno stipulator, de alio reus debendi cogitauerit[r], quod in testamentis dici non potest, cum ab unius uoluntate sumant robur[s].

o In l.petẽs.C. de pactis.

p In l.legato generaliter.de lega.j.

q §.unum.et §.fi.instit.de hæred.instit.

r l.stipul.ista.§.in stipul. et l.inter stip.§.j.

s l.cũ nostrorũ. C.de fideicõ.

Pœnam generaliter committi, cum res in principali stipulatione deducta, cum primum dari potuit, data non est: nec in ultimis uoluntatibus, in libertate, in penu quicquam speciale esse, tum nouo sensu percepta l.ita stip de uerb.oblig. CAP. XI.

SVCCEDIT in eadem lege diffusior tractatus, quando stipulatio pœnalis committatur: & Sabinus Iurisconsultus, postquàm promissum in principali stipulatione dari fieri potuisset, & datum factum non esset, indistinctè commiti credidit: & id ex contrahentium sententia, & exemplo penus legatæ. Papinianus sententiam Sabini uidetur sequi, cum à conuentione, non ab conditione stipulatio incipit: tunc enim id expectatur tempus, quo amplius dari fieri non possit. Et hoc modo quotquot sunt, aut fuerunt Doctores, uerba Iurisconsulti intelligunt. At ipse longè aliter existimaui, & omnino Sabini opinionem ueram esse, Papi-B nianoq; probari, aliàs disputando defendi. Pro hac itaque sententia primò illud adducendum: rationem distinctionis, quam Accursius[a] & alij tradunt, non satis firmā esse: quamuis enim in stipulatione, si Stichum non dederis, dabis x. Stichus in obligatione non sit: sicuti est in illa, promittis Stichum, & si non dederis, x. spondes? saltem tamen, ut Bartolus[b] aliquando dicit, in consequentiam admittendum est, in obligatione esse: ob minimam igitur differentiā non debet probabiliter diuersum ius induci. Sed fortius certè nos impellit: quòd si quis ita libertatem accipiat, Stichus, si hæres eum non manumiserit, liber esto: nisi hæres cum primum potest manumittat, fit liber[c]: & tamen dispositio hæc à conditione incipit. Nec huic argumento responsiones per doctores scriptæ quicquam obsunt, & in primis crebrior Bartoli opinio specialé id esse in ultimis uoluntatibus fatentis. Sed qua ratione istud introductum est? Cyrillus, Homodeus, & Iacobus Puteus id factum existimant, quoniam nostra interest testamenta citius exitum habere, quàm contractus[d]: item quia ultimæ uoluntates non suspenduntur sicut cæteri actus[e]. Quæ rationes nostrum casum minimè attingunt: tum quia antequam dies cedat (quibus terminis nos loquimur) testamentorum dispositiones magis in pendenti stare permittuntur, quàm contractus[f]: tum etiam quia tam citò adimplenda est contractuum dispositio, quàm testamentorum[g], si ita de contrahentium uoluntate esse præsumatur: quæ quidem præsumptio Sabini argumentum est. Iason aliter opinatur, & rationem esse scribit: quoniam in contractibus uerba dubia interpretantur contra stipulatorem: in testamentis uerò latissimè accipienda sunt, eius fauore cui aliquid relinquitur. Sed & hic fallitur Iason, cum uerba generaliter pro hærede interpretentur in legatarij damnum[h], ueluti in contractibus pro debitore contra stipulantem. Cum ergo ratione hæc dicta careant, quid est quòd in Bartoli sententiam accedamus? Aretinus speciale id esse non in ultimis uoluntatibus, sed in libertate tradit, eo potissimum argumento, quod in serui uenditione, cum libertate sub modo facta, modum intra duos menses implendum lex statuit, & id fauore libertatis[i]. Verum quid commune habet modus, in quo nihil decisum erat cum conditione? quid item contractus onerosus cum lucratiuo? præsertim cum

a In glo.j.

b In l.non solũ. §.morte.in pe nul.col.de op. noui nunt.

c l.si pec aliũ.in fi.ff.de stat.li.

d l.uel negare. quem.test.ap.

e l.fi.ff.commu nia præd.

f Bart. in d.l.fi.

g l.quæ de lega to.ff.de leg.j.

h l.unum.§.j.de lega.ij. Rom. in l.si plures. de dam. infec.

i l.fi.ff.qui sine man. Alex.cõ si.ex viij.i iij. col.in iij.uol.

cum in præſenti articulo Stichum ſtatim liberū eſſe lex ex uolūtate teſtatoris diſponat,non ex fauore aliquo. Et fortiſsimum eſt argumentum ab ea ad contrahentes, ut Sabinus aiebat.Probatur & noſtra opinio tertia ratione:nam ſeu ita legem,hæres penum dato: ſi non dederis,x.dato:ſeu ita,ſi penum non dederis,x.dato: ſtatim cum dari potuit penus, & data non eſt,committitur pœna[k], transfunditurꝗ prior obligatio in pœnalem.Nec hoc in ultimis tantū uoluntatibus procedere ex Bartolo quiſquam credat:cū ratione id carere ſuprà demonſtrauerimus: & in hac transfuſione idem eſſe in contractibus Paulus atteſtetur[l]: alij in penu ſpeciale eſſe prodiderunt, propter rei naturam:nam cum penus alimenta reſpiciat,in eis longa dilatio non fuit danda: communiterꝗ ſic dici ſolet.Sed hanc rationē haud ſanè faciliter ipſe admiſerim:cū ſi iſtud propter alimētorū fauorem induceretur, conſultius fuiſſet,in eis,nō in penore exemplum referre.Videmus enim quædam in alimentis,quæ non in penu, contineri,ut ueſtes:& è contrario plerunꝗ idem,quinetiam ut hęc uera ſint,neceſſarium eſt Iuriſcōſultum intelligere,ut de magna penoris quantitate loquatur,cum ex perpauca ali nemo poſsit. Nec conſentiendum eſt,ideo alimenta legatum reſpicere, quod in ueſcendo conſiſtat:alioqui dicendum eſſet, incertam tritici ſtipulationem ualere,tāquam ad alimēta pertineret: quod iuris autoritate reprobatur[m] : adde quòd & in penu potius contrarium ſtatuendum fuerat.Nam cum frumentum uitietur, & uinum acccat, muceatꝗ,expectandū fuiſſet tempus,quo amplius præſtari non potuiſſent, cum id triennium non excedat[n].Fateamur itaꝗ,quod de libertate penuꝗ dictum eſt , ex communi regula deſcendere:quam ꝓbari ſupraſcripta lege,ita ſtipulatus,iamiam demonſtrabo.nam & cum fideiuſſor ita acceptus eſt,ſi reus XL. quæ ei credidi, non ſoluerit, fide tua eſſe iubes? ſtatim deberi Iulianus ſcripſit, tametſi à conditione ſtipulatio incipiat. Nec Bartoli & cæterorum reſpōſio,dum præceſsiſſe conuentionem ſaltem in reo tradunt,probabilis eſt:conuentio enim à reo facta,in perſonā fideiuſſoris hoc caſu quicquam operari non debet:cū ideo operetur,quia ex illa ſtatim dies cedit: at hic ex cōuentione nō cedit,ſed ex conditionis euentu,quæ in pœnali ſtipulatione deducta eſt. Aduertendum igitur eſt,Sabinum indiſtinctè exiſtimaſſe,quoquo modo incipiat ſtipulatio,pœnalem cōmitti,ſi principale,cum commodè potuit,datum factum non ſit: eiusꝗ ſententiam colligi ex cōtrahentium uoluntate.Sicut in penu idem eſt, propter defuncti uoluntatē,& rei ipſius legatæ naturam : de cuius legati natura eſt,ut à teſtatoris ſententia pendeat, ſicut etiam contractus à partibus legem capiunt:& hoc ſenſu hæc dicta accipienda ſunt:alioqui ſi quicquam ſpeciale inducerent,quid aliud feciſſet Sabinus,optimus (ut credere par eſt) Iuriſcōſultus,quàm aduerſus ſeipſum argumentari,& ſuo ſe gladio iugulare? quod ꝓfectò qui crediderit, temerarius eſt. Neꝗ uerò quiſquā obijciat,nō Sabini,ſed Papiniani ea uerba eſſe:quoniā ex uocula,idꝗ,continuationē reſpicit[o],nō aduerſatiuam:quod faciundum fuerat,ſi hæc reſponſio reciperetur.Poſtquàm igitur argumentū retulit Papinianus,diſtinguit, an ſtipulatio incipiat à conditione,uel à pactione: deinde quoniam ex ea diſtinctione argumentum Sabini non elidebatur,eius opinionem tanquam indubitato probat:eo caſu quo actum ſit,ut ſi alterū non detur,utrunꝗ debeatur: & hoc declarandum,ut poſt Oldradum alij tradiderūt.Sed quoniam adhuc argumentum urget, Papinianus à præcedēti diſtinctione recedit,& illi aduerſante clauſula:ſed etiam ſi(inquit) cautū ſit,ut ſola pecunia non ſoluto homine debeatur: idem defendendum erit,quoniam uoluntas fuiſſe probatur: hoc eſt,probari à Iuriſconſultis, & ex argumento Sabini uoluntatē cōtrahentium ita eſſe,ut homo ſtatim ſoluatur,aut pecunia petatur. Nec nouum uideri debet,ſi ab opinione,quam ſemel probauerit,recedit incontinenti Iuriſconſultus. Nam & id alijs locis factum plerunꝗ uidimus[p],quos enumerare nūc non uacat,nec operę pretium eſt. Et hæc noſtra declaratio non probabilis ſolùm eſt, ſed etiam neceſſaria: cum aliter finis legis rectè interpretari non poſsit, & cum ueteres interpretationes firmiſsimis argumētis Aretinus reprobet,& iuniores ſecuti ſint,acquieſcā interim hac in parte eorum laboribus. Videndū eſt,num ſat rectè ipſe Aretinus,& eo prior Iacobus Puteus, atꝗ id genus alij declarent:& eorum ſententia eſt,uerſiculum hunc ultimum in ea ſtipulatione loqui,quæ à pactione ꝓcedat.Quam ſententiam Accurſij gloſſematidion[q] quoddam attigit,licet non probet,& meritò : contextis enim ibi uerbis repugnat, in

quibus

k l.j.§.itē ſi ita. ff.ad l.falc.cū ſimil.

l l.obl.fere.§.fi. de act. & ob.

m l.triticum.ſupra eod.

n No.in l.j.C.ſi aduer.tranſ.

o Not.in l.ea ta men.de leg.iij

p In l.fin.ff.de cōdi. ſine cauſa.l. duobus. de lib.cau.

q In uerbo defendendum.

A quibus per ablatiuum absolutum loquendo, conditio denotatur: non enim aliud est, pecuniam non soluto homine[r] promittere, quàm si ita interroges: si hominem nō sol ueris, promittis pecuniam? sed & cū aduersatiuè uerba in illo uersiculo proferantur, sicut in præcedenti, agere cum à conditione cœptum est, potest: ita & in sequenti dicendum opinor: quoniam aduersatiuæ uocis, sed & si, natura hoc requirit[s]: præterea si à conuentione inciperet stipulatio, sola pœna in obligatione non esset, quod Iurisconsultus ipse affirmat.

r l. acceptis. ff. & de eod. & demonstr. l. 4. in rubr. ff. solut. mat.

s Bald. in l. Cōs populi. ff. de instit. & iur. Alex. i l. filius à patre. x. col. de lib. & post hum.

Pœnalem stipulationem præcedentem non nouare, & quo tempore ex ea agi posit.

CAPVT XII.

TRACTATVR & in eadem iuris ciuilis lege profusissimus articulus: quibus nam casibus pœnalis stipulatio præcedentem nouet, & quibus non nouet. Qua quidem in quæstione etiam tredecim uarias Doctorū opiniones enarrare possem: sed quoniam id inutile semper duxi, quid ipse sentiam, breuissimè effari operæpretium fore arbitratus sum. Tenendū itaq; priorē stipulationem per pœnam nunquam nouari, & hoc efficaci ratione: nam cum pœnalis stipulatio fauore stipulatoris apponatur, ne quod sua interest, quæ in principali stipulatione tractata sunt, minus esse facta, probare (quod difficilimū est) illi necesse sit[a]: quonam pacto dicemus fieri nouationem? In stipulatione tamen factā quia fauore debitoris lex solum id quod interest, uult præstari[b], quod quidem per adiectionem certæ pecuniæ ad liquidum perduci censetur, fit nouatio[c]: quia hoc casu de solo stipulatoris fauore actum uideri non potest. Idem cum quis penum legat, & si hæres penū non dederit, centum: uidetur enim, testator hæredi quoque uoluisse consulere[d]. q si dixerit pœnę nomine centum, expressā pœnæ mentio arguit, solum legatarij fauorem in testatoris animaduersione fuisse, meritò tunc nouationi locus non erit: quod & Baldus probat[e]. Sed dubitauerit quispiā, quo potissimum tempore fiat hæc transfusio, ita ut agi ad pœnam posit. Ipse crediderim post interpellationē ex modica intercapedine ad pœnam actionem competere: sed promissorem usq; ad litis contestationem[f], quod in principali debebat, facultatem soluendi habere, purgabitq; illhuc usq; moram, tametsi Bartolus transfusionem fieri neget, donec lis cōtestetur: sed intelligendum de ea puto, quæ ineluibilem moræ notam patitur: & hæc satis.

a l. si. de pretor. stip.

b l. stip. nō diuuersic. celsus.

c l. oblig. §. fin. de act.

d l. si penū. quā do dies leg. ce.

e Bald. in l. j. C. de his quæ pœn. no.

f l. insulā. de uer bo. oblig.

In stipulatione per te neque per hæredem tuum fieri, si plurium hæredum unus contrà faciat, in solidum contra omnes pœnam committi: & assignata ratio, cur in stipulationibus dandi testator uni hæredum quærere non posit, in factis contrà.

CAPVT XIII.

EST & perquam difficilis quæstio: si quisquam promiserit neque per se, neque per hæredem suum fieri, quo minus ire agere liceat: si unus ex pluribus hæredibus contrà quàm cautum sit fecerit, obligentur'ne pro hæreditaria portione omnes, an in solidum: & Bartolus, cæteri'que omnes, ex celebratissimo[a] Catonis responso pro hæreditarijs portionibus teneri tradunt. Verùm contrariam sententiam probabiliorem esse, quandoq; in scholasticorum corona defendi: inter cætera hoc quoq; argumento: dum in V I. quæstione Bartolus, communiterq; alij eam regulam probant, in obligatione, quæ ad hæredes non transit, si stipulator hæredis mentionem faciat, illis solidum acquiri: quamobrem si mihi & hæredibus meis usum stipuler, singuli in solidum hęredes usum habent, non quidē transmissum, sed incipiente in eis nouo iure. Item si sub pœna stipulati utrinq; simus, neq; nos, neq; hæredes nostros offendi: & unus ex tuis hæradibus, ex meis unum offenderit, in solidum stipulatio committetur[b]: cum aliquem non offendere personam respiciat, nec ad hæredes transmittatur. Neq; dixerit quisquam, prædictam stipulationem per te non fieri, ad hæredes transire[c]: quia licet hoc affirmandum sit, cum pro iam constituta seruitute conseruāda agitur: tamen alijs casibus minimè, quos illa stipulationis uerba comprændunt: & ne rationibus tantum recentiorum sententiam hanc comprobemus, ex huiusmodi stipulatione in solidum omnes hæredes teneri, Paulus iuris autor scripsit[d]: quapropter familiæ ercifcundæ iudicio præstandam cautionem, ne factum

a l. iiij. ff. de uerbor. oblig.

b In 7. quæst.

c In l. ij. uers. cōtra. de uerbor. oblig.

d In l. heredes. § in illa. fam. ercifcund.

ctum unius damnosum cęteris sit. At huic argumēto respōdet Aretinus[e], in solidum C hæredes teneri omnes simul, non singulos: quod sanè perquam durū est, & cauillo nō caret: ut Socinus[f] nequaquam id probans soli rationi, quam Iurisconsultus adfert, adhæserit. Sed & ipse non intellecto textu, sat infeliciter. Nam etiam si finem attēderimus, unius facto omnes tenentur: quoniam licet unus tantum prohibeat, stipulator tamen in totum prohibitus est[g]: ergo in solidum omnes obligari debēt. Ipse igitur ut nodos hosce extricem, plurimum referre existimo, an simpliciter per me nō fieri quò minus tibi ire agere liceat, stipulemur, an uerò adiecto successoris nomine per me nec hæredem meum fieri, &c. nam priore casu pro portione hæreditaria[h] pœnam committi fatendum est, posteriore non æquè: rationemque illam esse, quod XII. tabularū lex obligationes diuidat, quæ à testatore in hæredem transmittantur, non quæ ab hæredibus ipsis incipiant: nam hęredes ipsi in obligatiōe hoc casu principales sunt: & in cōfesso est, in principalium personis eam legem cessare[i]: quoniā plus delinquit, qui in principali contra facit, quàm si illi quæ trāsfundatur, obuiā quis eat[k]. Quoties igitur aliquis hæredis nomen exprimit, illi stipulari intelligitur, mortuoque testatore, quæ eius erat, obligatio extinguitur, & noua in hęredibus incipit: quod nec Bartolus[l] ipse, puto, negauerit. Hoc itaque casu nihil lege XII. tabularum nouatum est. Nec mirum fuerit, mitius in obligatione transmissa agi, quàm in noua agatur. nec quicquam obstabit, si fatebimur huiusmodi obligationem hæreditariam esse: quoniam licet aliquo modo uerū id sit, lex tamen XII. tabularū eam hæreditariam solum diuidit, quæ transfunditur[m], non quæ noua incipit, cū strictè loquendo uix sit, ut eam hæreditariā concedamus. Et hoc proloquium si (ut certè est) uti uerū defendatur, Bartoli quoque sentētia, ut hæredem hæres offendens casu, quē suprà retulimus, in solidum omnes obliget, sustinebitur: quamuis non parū multi in ea septima quæstione aduersi eant. Tum & efficax ratio, cur in stipulationibus dādi testator uni hæredum acquirere nō possit, in factis cōtrà reddi poterit. Nam cū obligationes dandi ad hæredes trāseant, tametsi testator uni stipuletur, legis dispositione etiā ad alios transferuntur: sed in factis, cùm ea ad hęredes non spectent, si uni eorum quisquam stipuletur, nō transmittitur obligatio, sed uti nouū D ius in eo cui stipulatum est, incipit: & idcirco alijs nō communicatur. Sensitque ita esse Petrus Aureliæ Gallicus[n] interpres: quamuis Bartolus fortissima, ut sibi uisum est, ratione in contrariā abeat: Nam demus, inquit, hoc, necessariò etiā cōcedemus, posse aliquem extraneo stipulari: cum hic hæres pro parte tantum hæres, in cætero extraneus totam obligationē acquirat, eo etiam respectu quo est extraneus. Verum Bartoli rationem alij probent, nequaquam ipse eam probauerim: cū potuerit hæc stipulatio in portione ipsius hæredis computari, quo facto in ea non erit extraneus: poterit & uti legatum, præceptio'ue censeri: nā si hac ratione nihilominus quisque legatario, fidei'ue commissario stipulari in totum permittitur[o], quantò minus hæredi?

e In d.l.ij. §. itē si in facto.
f In §. Cato.
g l. in executione. §. quòd si stip.
h §. Cato.
i l. tutor. §. Lucius. de usur.
k Iason in 6. no.
l Bart. in l. stip. ista. §. si quis ita.
m Imol. in l. cōtinuus. §. fin.
n In l. cōtinuus. §. fin.
o l. fin. C. de fideicomm.

In promissione facti, quamuis litis ordinationem respiciat, si in una cōtrà fiat, in solidum pœnam committi, nec obstare exceptionem. CAP. XIIII.

AFFINIS præcedenti tractatui est alia hęc dubitatio: si Stichum, Erotem, Damam sistere promisero: & si non fecero, pœnæ nomine centum, duobus statis, num in solidum pœna committatur. Et committi proculdubio est[a]. Sed si pro rata portione pœna offeratur, agenti obstat exceptio. Bartolus[b] id fatetur in omnibus factis procedere, quæ litis principium, non terminos respiciunt, quod uix est, ut concedam: cum in stipulatione rati lex id non sinat[c], quæ tamen potest præparatoria esse[d]: alioquin maximè coarctaretur legis dispositio: quin & in prædicta stipulatione de sistendo, pœnam, etiam cum effectu cōmitti iure probatur[e]. Nec Bart. sine cauillo respondet, cùm eadem uerba in una lege iudicium respicere, in alia uerò minime[f], tradit. Sed & fortasse imperitius Baldus iunior, & Iason, dum alibi sub conditione promissum, alibi sub pœna testantur, quasi pœna sub conditione addi non soleat. Quamobrem Petri Aurelianensis sententiam ipse defendendam credo. Is arbitratus est, si unum factum indiuiduum in obligatione sit, si pars non præstetur, omnino pœnam cōmitti, nec exceptionē obstare: si duo uel tria sint, secus est: cum licet conceptione uerborū stipulatio una sit[g], uerè tamen plures sunt: & hoc uerum, nisi

a l. si seruum. ff. si quis caut.
b Bar. in §. cato. in x. opp.
c §. Cato.
d l. j. C. de proc.
e l. si is q cē. §. cū ita. ff. de rebus dub.
f In l. si seruus. in §. cum ita.
g l. scire debemus.

A nisi stipulatio copulatiuè concipiatur: quia eius natura cuilibet in solidum actus tribui solitum est[b]: & hac breuissima interpretatione ingens chartarũ aceruus hallucinantium hoc sensu Iurisperitorum ex albo tollendus est.

Cur stipulatio annua sit una: legatum annuum tot contineat legata, quot præstationes sunt. CAP. XV.

SI in annos singulos centum dari stipuler, una est hæc stipulatio: si eandem quantitatem quotannis legauero, tot legata sunt, quot præstationes: primumque simplex erit: quæ sequentur, conditionalia[a]. Huius differentiæ ratio quę sit, iuris interpretes nostri uarijs modis differunt: & quidam cum legata propter legatarij beneficia fiant[b], & ab mente testatoris accipiant uires, necessario conditionalia esse tradiderunt: cum is defuncti animus fuisse præsumatur, ut legatarius donec uiuat, legato fruatur: conditio itaque si uiuat, omni anno suberit, suspendetque interim dationem: at in stipulationibus aliter, cum in eis uerba[c], non legatarij merita attendantur. Sed hæc ratio parum quęquam mouere debuit: cum etiam si stipulatus sim x. quotannis, si uixero, una tamen fit stipulatio. Nec solent conditiones ex una plures stipulationes facere: neque ratio ipsa affectionis præsentem casum satis respicit. Ergo alij introductum existimant: quoniam in stipulatione stipulator ipse sibi prouidet: in legato non legatarius, sed testator agit: factum igitur propriũ plus alieno iuuat. Verùm nec hoc satis probabile est, tum quia nec hinc necessariò sequitur, ut diuersitas hæc debuerit iure approbari: tum etiam quia in interpretationibus dubijs magis legatario quàm stipulatori solet consuli[d]. Quare aliter ego respondendum censeo: in stipulatione enim quàm maximè operantur uerba, in legatis uoluntas & præstatio: quocirca cum in proposito casu stipulationis uerba ita concepta sint, ut unum dictum unam'ue formam comprændant, una est stipulatio: in legatis uerò non uerba, sed præstationes quæ plurimæ sunt, & uoluntas, quæ multas dationes ordinauit, considerantur.

b Socin. in d. §. cũ ita. in secũdo notab.

a l. si stichum. §. fi. ff. de uerb. oblig.

b l. nec adiecit. pro socio.

c l. quicquid. de uerb. oblig.

d l. semper. de reg. iur.

e l. in conditionibus. ff. de cõdi. & demonst.

B

Legitimatio quemadmodum fauorabilis odiosa'ue sit, & uulgata quædam quæstio aduersus neotericos defensa: & noua alia præterque quisque opinaretur enucleata.

CAPVT XVI.

QVI potestatem legitimandi spurios, uel incestos, à principe habeat, quæritur, an eum possit legitimum facere, qui utraque nota famosus sit. Et quoniam quæstio hæc plenissimis chartis per recentiores explicatur, ea censeo in medium afferri debere, quæ ueritatem quàm breuissimè ostendant, & alios tamen præterierint. Igitur in primis hoc attingendũ, an legitimatio hæc (ita enim nostrates loquuntur) fauorabilis sit, an tanquam odio non careat restringẽda. Et Nicolaus Tudiscus, quem Pontanus & Alexander probant[a], potestatem quidem ipsam fauorabilem esse, exercitium odiosum tradunt. Idemque & Socino & Decio uidetur. Sed hæc nos quàm longissimè à uero abesse opinamur: tum quia ex effectu[b] uidetur iudicandum, an res fauorabilis uel odiosa sit: sicut dos est fauorabilis ꝑpter filios, uenter parturiens respectu infantis[c]: tum etiã quòd cũ potestas propter exercitium concessa sit, exercitij naturã habere debet[d]: nam & hæc facultas solo Cæsari in supremæ maiestatis signum cõgruit: ergo si cuiquã demandetur, odiosam esse fatebimur[e], sicut delegata à principe iurisdictio, & potestatis, & exercitij ratione restringit[f]. Reijcienda igitur explodendaque est huiusmodi opinio: adhærendumque ipsarum constitutionum uerbis, legitimationemque ratione patris odiosam esse credendũ est[g]: quoniã quoddã quasi allicium stupri adulterijque est: in filijs uerò fauorabilis dicitur[h], cũ misericordia digni sint, qui alieno laborant uitio. quamobrem secundum ea quæ proponuntur, crediderim filium huiusmodi utrinque turpem legitimũ fieri posse: quam sententiã Bartolus, cõmuniterque ciuilis legis periti sequuntur: tametsi rationes minime efficaces allegent. Igitur si quisquam plures filios spurios, & plures incestos habeat, poterit Palatinus Comes dubio ꝑcul omnes ex duplomate legitimos facere: quãto magis igitur unũ duobus contactũ nęquis[i]: quãuis ergo respectu patris cõcessio odiosa sit, tamen cum in proposito casu is minus deliquerit, hoc admittendũ est: respectu uerò filij quamuis minor sit ratio (etsi enim quoscunque simplici culpa læsos restituere

a In l. ij. de uer. obli. in c. at si clerici. de iud.

b l. j. sol. matr.

c l. j. §. & generaliter. de uet. in poss. mit.

d Arg. l. si argẽto. ff. de aur. et arg. Bart. l. cõstitutionibus. ff. ad municip.

e cap. quod ad transf. de offi. leg.

f Bal. in c. gratiã. de off. dele.

g l. fi. C. de nat. lib.

h Et 56. distinct. undecunque.

i c. per uenerabilẽ. ubi Abb. q filij sint le.

poterit: nõ ideo eum restituere debet, qui dupliciter deturpetur) tamen cũ legitima- C
tio fauorabilis sit, his casibus extendetur[k]. Nec absurdum est, eandem dispositionem diuersis modis fauorabilem & odiosam esse[l]: si quidem fatemur omnes, legem qua libertus patrono honorem exhibet, ratione patroni fauorabilem, & ideo etiam ad hæredem eius extraneum produci, ratione liberti odiosam, ut eius exteri hæredes non comprendantur: & hæc quidem uera esse ipse crediderim. Cæterum cum frequẽtiore calculo probetur, legitimationes generaliter fauorabiles esse[m]: dispensationes uerò quoniam omnino ad legitimam natalia non restituant, odiosas: de facto interrogatus, cum Palatinus legitimandi concessa sibi potestate quendam dispensasset, respondi, dispensationem non ualere: quoniam concesso fauore legitimandi, nõ sequitur, potuisse eum dispensare, quod odiosum est, & difficilius præstari solet[n]: uidebantur'que ea uerba, quæ dispensationem inducebant, reijci debere, remanere'q; talem merè legitimatum, & id ex regula, quãcunq; dispositionem sub modo impossibili factã ualere, modum abijci[o]. Huiuscemodi enim concepta uerba proponebãtur: Legitimo te ita, ut in eis tantum succedas bonis, quæ tuus uolet pater. Sed hoc licet summo iure defendatur, perquàm durum est, & diffusiore indigeret tractatu.

k c. si. de simo.
l Gl. & scrib. in l. ij. C. de in ius uoc.
m Bar. & alij in d. l. ij. de uerb. obli. Decius in d. c. at si cleri-ci.
n In cons. Frãc. de curt. cõs. 18 in iij. col.
o Bar. & Aret. in l. impoßibilis. de uer. obl.

Quid in causa sit, ut usufructus diuisionem admittat, usus uerò sic indiuiduus: improbatæ aliorum rationes, & noua assignatur. CAP. XVII.

CVR uti frui pro parte possumus, uti non possumus[a]? an quòd usus ex usuarij necessitate pẽditur, & ideo incertus est: sed in usufructu secus? quod quamuis repugnante Bartolo[b] minime concesserim, cùm alimenta personę necessitatem respiciant, & tamen diuisionem admittant[c], nec maior est incertitudo hoc casu, quòd usuarius & familiam, & hospitem alat, cùm etiam alimenta & Tinio, & eius familiæ legari possint[d]. Quid enim si usus fundi legatus sit, ut solus paterfamiliàs utatur? nec incertitudo sat firmum argumentum pro Bartolo est, cum & facta omnia incerta sint, quædam tamen diuisionem admittant[e]. An ergo quod aslibi traditur, usum indiuiduum? quia cum realibus seruitutibus indiuiduis maxima similitudine censetur[f], sed certè maiorem cum usufructu communionem habet, qui tamen separationes recipit: etsi nec iure quisquàm probauerit, indiuiduam dici rem, quia indiuiduæ in quibusdam simillima sit[g]. An igitur uerius, quod communi sententia Baldus, Ioannes Imolensis, Pontanus, & alij tradunt, usum necessitatem personæ respicere? quamobrem portiunculam non id pro rata operari, quod totum: cum ex solius partis præstatione nullus uiuat, ideo'que usum non diuidi: quod in usufructu est contrà: uerum hæc ratio ex eodem alimentorum legato conuincitur. Item quid si diuidi usus relictus sit? uiuet enim & ex eo, & ex proprijs bonis. Item si pars usus tam præpolleat, ut usuarium alat, quid iuris? nam etsi modici emolumenti sit, nec familiam, nec hospites admittet[h], solus'que inde uictitabit: an igitur probabiliter noua ratione dicendum est, differentiam ex proprietate uerborum colligi? siquidem plus est frui, quàm sit uti: quoniam qui fruitur, plenissimam facultatem habet, non qui utitur: hic in itinere, ille in meta est[i]. Itaq; illud diuiduum esse non potest, quod ad æstimationem, utpote rem diuiduam[k], deduci non possit, quod in usu est: cuius æstimationem si consideraueris, non usum, sed usumfructum feceris: quia pecunia in fructu est. D

a l. usus pars. ff. de usuf.
b l. stipulatiões nõ diuiduntur.
c l. ij. §. fi. l. pecu. ff. de ali. le. Bar. in l. quintus. de aur. & arg. leg.
d l. cum alimẽta. eod. tit.
e l. iiij. de uerb. oblig. §. Cato.
f Bar. in d. l. stipul. non diui.
g l. quod Neruæ. depositi.
h Argu. l. iij. de usu. j. respon.
i l. plenũ. eo. tit. Valla in elegantijs. 30'4
k l. ij. de uerbo. oblig.

Si sententiæ arbitri paritum non sit, pœnam statim committi, nec expectari quid bonus uir, ad quem proclamatum est, iudicet: & longissima quæstio aliter quàm cæteri, breuissimè explicata. CAP. XVIII.

CVM tecũ litigarẽ, pacti sumus arbitri iudicio negotium omne summittere: & utrinq; sub certa pœna alter ab altero stipulatus est, boni uiri arbitratu rem amplius nõ cõmitti: dein cũ arbiter aduersus me pronuntiasset, petijssem'que arbitrium boni uiri, qui priorem arbitri sententiam probauit: quæritur, an ad pœnam agere possis? & si agas, num contrà excipere, probareq; possim prolatum iudicium iniquum esse? & Bartolus posse existimauit, si primam sententiam arbitrator confirmauit: quia non probauerim, secus si quia non iustè egerim, cõmuniterq; ita iudicari solet. At Angelus cum quibusdam alijs, omni casu ex

A su exceptionem admittendam existimarunt: alij uero alijs modis. Tamen hęc quæstio frequens scripta est, ut uel XV. pagellas opinionum relatione Alexander[a] hinc infarserit. Sed nos ea omnia singulari ratione tolli quandoque existimauimus, peccasseque in eo Doctores, quod huiusce quæstionis principalē cardinem falsum esse non perspexerint: ut nō mirū sit, si diruto, quod aiunt, hypogæo, cœnacula quoque & pinnas ruere necessarium sit. Siquidem in præsentem diem quotquot fuerūt recentiore disciplina Iurisperiti, in promissione suprascripta pœnali existimauerunt tacitam cōditionē esse, si arbiter iuste arbitratus sit: quoniā ea ferè mens est personā arbitri substituentium, ut quia iustè eum iudicaturū sperent, id faciant: non quod uelint uel immodicè grauari[b]. Igitur expectandā boni uiri sententiā crediderūt, ut hinc cognoscatur, num arbiter ipse iuste iudicauerit. Sed uereor, ne probata hæc passim opinio uera nō sit, eo uidelicet casu, quo pœnam stipulati sumus: cū uulgò soleat dici, metu pœnę, quoquo modo arbiter ius dixerit, parendum esse[c]. Nam & si quis sub pœna, cōtra quàm cautum sit, non facere promittat, & fecerit, quamuis de iure, tamen pœna statim committitur: & quidem certius, quàm si de facto tantum contrafecerit[d]: quod igitur dictum est, præcedentē stipulationem intelligi, si arbiter iustè pronuntiauerit, non procedere fatendum est, cū huiusmodi stipulationi adiecta est pœna. Nec obstant duo argumenta, quorum prius ex autoritate Scæuolæ uulgatissimū[e], si duo fratres de patris hæreditate trāsigant, & sub pœna promittant transactioni non contrauenire: & dein alter superstes tanquam sibi per fideicommissum debita fratris bona defuncti petat, nō committi pœnam, nisi lata contra eum sententia. Sed hoc ideo concedendum est, quia dubium fuerat, an petens fideicōmissum transactioni obuiam iret: quapropter expectanda fuit, quæ id declaret, sententia: uerùm in proposito casu mox certum est, eum qui ad arbitrium boni uiri proclamat, cōtra stipulationem facere, qua id expresìim prohibetur: ergo & confestim puniendus. Posterior argumentatio minus quęcunque mouerit, cum dicitur, in compromissis nisi pars in dolo uersetur, pœnam non committi[f]: nā in nostra dubitatione dixeris, protinus eum dolose agere, qui abstinere à boni uiri iudicio, licet iustam causam haberet, promisit, & contrà quàm spoponderit, petit tamen: igitur fraude non caret[g]. Et hæc quidem sine dubio uera esse profiteor, cum pœna contemptum sententię arbitri ulciscitur: alioqui si prius corā arbitratore litigauerim, poterimus boni uiri arbitriū etiam requirere, quamuis pœna apposita proponatur: & hoc casu Doctorum uarias altercationes posse sibi locum probabiliter uēdicare, non diffiteor: etsi maxima eorum pars hanc differentiam non perspexerit: & hoc ideo, quoniam metu pœnæ arbitratoris sententiæ nō statur, arbitri statur[h]. Cæterum quod diximus, si duo fratres in diuisione pœnam promiserint, petenti fideicōmissum non solum obstare transactionis exceptionem, sed etiam cōmitti pœnam, idque ex Scæuolæ sententia, Accursius, & crebriore calculo cæteri, ita accipiendum hoc existimauerunt: si actum sit utrunque deberi, alioquin ad pœnam agēti obstaturam doli mali exceptionem: quoniā Vlpiani responso traditum est: Si pacto subiecta sit pœnæ stipulatio, uerius esse, utraque uia uti posse eum, qui stipulatus sit: si tamen exceptione pacti utatur, æquum erit accepto eum stipulationē ferre. Sed ego arbitror hoc in responso ideo disiunctim hæc iura competere: quoniam pactum præcedentem obligationem ipso iure non extinguit[k]: at in Scæuolæ responso transactio stipulationis accessione confirmata præcedentem omnem obligationem extinguere uidetur: quo fit, ut disiunctim accipi hęc iura nequeant: quia cum omnino fideicōmissi petitio sublata esset, sequitur id actum, ut pœna debeatur, etiam si à persecutione actor summotus sit: alioquin pœnæ stipulatio renūtiatione abolitum fideicōmissum suscitaret: eiusque contrarium effectum operaretur, cuius causa solet induci. Dixerit aliquis, quomodo extinctum fideicōmissum arbitrabimur, cùm male pronuntiatum fuerit? Cui respondendum erit: cum pronuntiatū sit, quasi de hoc quoque transactum fuisset, talis sententia pro ueritate habetur, nec amplius quærendum est, cum dici soleat: Rem actam ne agas. Hincque consequens est, ut alius quoque obex submoueatur. Tradidit Scæuola ex ea sententia, qua à petitione fideicommissi actor reijcitur, committi pœnam, & de sententiæ ueritate inquiri amplius non posse: quoniam præiudiciū in accessorio pœnæ iudicio faciat. Sed huic sententiæ aduersari uidetur Pauli responsum[l], quo tradi-

B

a In §. duo fra.
b l. si libertus. de oper. lib.
c l. diem. §. stari. de arbit.
d Bar. in l. cōtinuus. §. cū qs. de uerb. obli.
e §. duo fratres.
f l. de rebus. ff. de arbit.
g l. si procuratorem. §. dolo. mandati.
h Bar. Bal. Alb. de Rosa. in d. §. stari.
i l. rescriptum. §. pen. de pac.
k l. si unus. §. j. eo. tit.
l l. sed & si exc. de euict.

dit,re uendita, & duplæ pœna promissa, si uenditor ab emptore petat,posse emptorē C exceptione aduersus agentem uti : quia quem actio euictionis tenet,eũ agentem exceptio absq; dubio summouet:quòd si ea apposita nihilominus actor obtinuerit, saluum erit emptori duplæ iudicium,ecce quemadmodum sententia in principali iudicio fauore actoris lata,cum non adiuuat,quin conuenire ad pœnam posit. Nec dicat quisquam,sequens iudicium priori non aduersari:quod Alexander,Iasonq; existimauerunt:quomodo enim non aduersatur, cùm sententia fauore actoris lata arguat exceptionem ueram non esse? Bartolus actorem à reo distinguit,idq; nulla distinctionis ratione. Cæterum nos aliter finiendā rem existimamus,atq; ita censendum: si sententia exceptioni propositæ directo aduersetur,tunc siue absolutoria, siue condemnatoria sit,in accessorio iudicio præiudicium facere, ut in Scæuolæ responso,in quo expressim traditur pronuntiasse iudicem quasi de fideicommisso transactum esset:quapropter in proposito Pauli casu,si emptor succubuisset expressa causa,quia ab actore non emisset,præiudicaret sententia etiam duplæ respectu. Sed cùm ea causa expressa non fuerit,interpretatio illa assumitur,ut probationũ defectu succubuerit[m], unde in pœnali iudicio poterit probare ab actore se emisse,quod in principali factum non fuerit. Non igitur in responso suo otiose Scæuola adiecit causam,quasi de fideicommisso transactum,appositam fuisse:cum alioquin pœna commissa non fuisset, cum item ex ea agenti obstatura alioquin fuisset doli exceptio[n].

m Bart.l.Iul. uerũ. de cõ.ind.

n d.l. rescriptũ.

Quæ sit ratio,quòd si interrogatio in cõtractu,qui fit uerbis,præcedat, oritur actio,aliter non;& Bartoli communisq; opinio reprobata. CAP. XIX.

CVR si interrogationē incontinēti sequatũ responsio, ex stipulatu actio datur:si econuerso,secus est:& quoniā pactũ est nudum,actionem non parit? Bartolus,Raphaël,Paulus,Alexander,Iason, Socinus[a] in causa id esse tradunt,quia si quis nõ interrogatus ꝓmittit, si eũ,cui promittit, accepturum opinaretur,fortasse non promitteret: quamobrem æquũ non fuit,ex tali promissione petitionem dari: sed si prius interrogetur quisquàm, utrum daturus sit, respondeatq; D se daturum,iam exploratissimũ habere potest,fore,ut si annuat,stipulator acceptet:& idcirco efficaciter eũ obligari,iustũ duxerunt. Verùm hęc ratio non satis,me quidem iudice,uera est:nam cũ tibi aliquid promisero,quod tuā utilitatē respiciat, si adsis, & taceas tamen,te cõsentire legibus præsumi expressum est[b]: quātò magis ipsi qui promittunt,cõsiderare hoc debent? quid enim si quis ex interuallo respõdeat? quid item si diligens quispiam,& cautus quid promiserit? certè absq; consilio quicq; ab eo promissum fuisse dicendũ non est:& tamen hoc quoq; casu ex pacto non agitur. Accedit huic,quòd etsi cõuentione nuda,quotannis xenium tibi spõdeā, primamq; pręstationem exoluerim,nõ tamen ratione sequentium annorũ agere poteris: tametsi hoc casu dici non posit quicq; incaute factum,aut existimasse xenia te repudiaturũ, cũ primo anno,uel sequentibus quoq; quibusdā acceperis[c]: præsertim cùm hoc casu quæq; traditio nouũ cõsensum inducat[d]: nam & ex geminato pacto generaliter actio oriretur: quod tamen iure concedendũ non est[e],nisi animo cõstituendi secunda pactio expressim cõcipiatur. Sed & omnino ualidius ex Pontificijs decretis[f] cõuincitur hæc ratio, quæ dubio procul iniustè actionē ex pacto dari cõcessissent,si ab eo præsumeretur factum,qui collegam crediderat nõ accepturũ. Quid igitur in præsenti articulo censendum? nisi fortasse cum de iure gentium siue interrogatio præcederet,siue non,pactio naturalem obligationem pareret: ius ciuile quod aliā uerbis efficacissimam introduci uolebat,eā approbauit,in qua interrogatio responsionē præcederet:& hoc prædictæ rationis impulsu: quæ licet,ut ostendimus,necessariò nõ concludat: ita tamen fieri debuisse,aliquo modo suadet. Quapropter quamuis ea quandoq; cesset,stipulationē tamen contrahi posse,sicut etiam si adsit,quandoq; non ualere,dicendum est[g],ut nõ parum dubitem,an uera Bartolus scripserit,qui stipulationem quātitatis alioquin inualidam,secuto incõtinenti nouo cõsensu ualere dixit[h]: quoniā interrogatio in stipulationibus requiritur,ut eũ,qui respõdit,id animo se obligandi facere, certiores reddamur: quæ quidem mens ex nouo consensu satis colligitur,quasi ubicunq; suasoria ratio procedat,ibi & procedere dispositionem dicamus,quod omnino falsum est.

a In rub.de uer.

b l.qui patitur. in addit.

c l.si certæ. C. de pact.

d l. Labeo.ff.de pact.

e Iason i l. si pacto. C.eod.

f c.j.de pact.

g l.j. §. sexum. de post.

h In l.j.uers.sed cũ adijcitur. de uerb.oblig.

A

Dispositiones legis à dispositionibus hominum quemadmodum dignoscantur. CAP. XX.

HOMINVM actus à legum dispositionibus multum differunt, cum ex generali regula, quòd legislator mitiores interpretationes accipiat[a], tum pluribus casibus specialiter per uarios iuris professores, uarijs relatos locis: è quibus unum exẽpli causa proponam. Si aliquis deposita apud se ab amico re pluribus institutis hæredibus decesserit, quorum alicuius dolo malo res interuertatur, solùm qui dolo fecerit hæredem, in solidum teneri iure constat[b]. Huiusce casus rationem esse, Paulus Castrensis, & Aretinus, recentioresq́ quidam dixerunt[c], quòd huiusmodi hæres dispositioni legis contrafacit: quòd doli mali clausula nõ ex contrahentium conuentione in deposito deducatur, sed absoluto contractu: quamuis ab illis nihil sit cautum, eam lex inducat, contractuiq́ue inesse uelit. Nam si hęres iste ex paciscentium facto teneretur, non se solum, sed ex suo delicto etiam cohęredes obligaret: quod omnium consensu in contractu stricti iuris expeditũ est. Sed illud declaratione eget, quemadmodum dispositiones hominũ à dispositionibus legum secernamus: & quæ de contractuum natura ueniunt, ut in uini mutuo, quod ęque bonũ reddatur, ex dispositione legis uenire per fictionem Aretinus[d] credidit: quòd uidelicet fingatur id à mutuante actum: hoc ipse nequaquam probauerim, cum non ex fictione, sed ex præsumptionibus illud sit introductum: alioqui cõtra hanc fictionem probatio non admitteretur, quod dictu absurdum est: nec admodum ad rem facit, quòd præsumptio legis dispositio appelletur: quoniam id solum in firmissima illa præsumptione, quam iuris, & de iure uulgò uocant[e], uerum est: cæteræ legis interpretatione hominum dispositiones sunt. Ostendit hoc, dum conditiones tacitas explicat Bartolus[f]: quarum ex lege quasdam descendere testatus est: quasdam ex natura rei: ex præsumpta agentium uoluntate alias, ut apertissimè ostẽdat duas sequentes à prima differre. Scripsit idem[g], legis obligationes eas esse, quæ præter paciscentium uoluntatem obligant: quæ uerò ex uoluntate præsumpta à lege introducuntur, non legis,

B

sed hominis actus esse. Neq; his contraria sunt, quæ ex eodem alij in medium afferunt: dum diem, qui actioni, tutelæ, & percipiendorum fructuum promissioni sit appositus, non hominis, sed legis dispositioni attribuit[h]. Nam cum is dies ex partiũ uoluntate nil capiat, nõ potuit illarum dispositioni deputari. Probatu id facilimum est: quoniam, ut idem opinatur, ex aliqua cõuentione fieri non potuit, ut ante eam diem, quam lex statuit, tutelæ actio oriatur: nos itaq; in his cõuentionibus loquimur, quas hominum uoluntati liberas, lex reliquit. Illud tamen adnotatione dignum, huic sententiæ uidetur aduersari, quod quidam scribunt, & communiter affirmatur[i]: Si legis municipalis iussu cogantur aliqui compromittere, & mentione huius legis non facta compromissum sit, id non ex lege, sed sponte, & compromittentium uoluntate censeri factum: ut inde non insubtiliter aliquis colligat, quæ dispositio & ad legem, & ad hominem referri possit, in dubijs ad hominem referendam.

a l. celsus. de arbitris.
b l. in depositi. ff. depos.
c In l. iiij. §. cato. in quinta oppo. Bart. ff. de uer. oblig.
d in d. §. cato.
e l. unica. §. accedit. C. de rei ux. act.
f In l. cõditiones quæ extrinsecus. ff. de condi. & demon.
g In l stipulationes nõ diuidũtur. i viij. quæstio. ff. de uerbo. obli.
h In l. ita stip. in prima quest. de uerb. obli.
i Alexan. in l. si quis maior. in pri. C. de trãs actio.

Quæ dicantur facti, & quæ iuris: & intellecta l. si unus. §. pactus ne peteret. aliter quàm cæteri faciant. CAP. XXI.

FACTA non præsumuntur, non transeunt ad hæredes, non quæruntur domino per seruum, ignorãtibus ea, probabilem & auxilio legis dignam caussam præstant: multosq; alios effectus pariunt: longè & late ab his quæ iuris sunt differentes: discerni ea hoc modo quidam putant, ut corporalia facti, quæ in corpus non coguntur, sint iuris. Sed cùm crebrior Iurisconsultorum sententia sit, animum quæ'ue in eo consistunt, facti, non iuris esse[a], sequitur ut ea declaratio falsa sit. Baldus fortasse rectius, qui in Pace cõstantiæ: Ea, inquit, de quibus sine probationibus non constat, in facto consistunt: qui probationibus non egent, articuli iuris dicuntur[b]. Quamobrẽ interrogationibus, quæ eos respiciunt, respondendũ non esse, legibus cautũ est. Ex his & illud clarissimè probatur, omnes cõtractus esse facti, stipulationemq; in primis[c], de qua admodũ dubitauere recẽtiores, sicut & de possessione[d]: quod ut considerato tempore ipso contractus, uerum est: ita postquàm hi abs

Stipulatio facti est.

a Bar. & Scrib. in l. pro herede. ff. de acquiren. hered.
b l. ornamẽtorũ. ff. de auro & argen. leg.
c In l. v. §. j. ff. de uerb. obli.
d In l. j. ff. de acquir. possess.

soluti sunt, quod ex tali facto oriatur ius, quãdoq; iuris esse dicuntur. Nec his obesse C potest, quòd in stipulationibus ius contineri: in pactis uersari factum, lex dicit[e]: nam alium intellectum uidẽtur ea uerba admittere, quàm Doctores nostri pleriq; scriptis prodiderunt: nil enim aliud Iurisconsultũ uoluisse ipse crediderim, quàm in stipulationibus uersari ius, id est, actionem: in pactis factum, id est, exceptionem: nam actionem iuris esse ostendit eius definitio, nemini non cognita: exceptionem autem pacti, ne petatur, esse facti, Baldus[f] attestatur, & idem recentiores tradunt: quod & nos ea ratione sentimus, quoniam à iure naturali prouenit: & lex ea quæ solum iure naturali inducta sunt, facti esse interpretatur: quod à nobis latius eo libro declaratum est, quem De quinq; pedum præscriptione edidimus.

e in l. si unus. §. pact. ne peteret. ff. de pac.

f Bald. in rubr. extra. de pac. Iason i l. unus. in fi. ff. eod.

LIBRI PRIMI FINIS.

ANDREAE ALCIATI

PARADOXORVM IVRIS CIVILIS LIBER SECVNDVS.

PROOEMIVM.

SCIO quàm plurimos fore, qui nostris hisce inuẽtionibus nõ solum aduersentur, sed etiã conuicijs insectari totum opus non erubescant. Verùm cũ palma in medio sit, illi ut lubet, agãt, probentq; uel Chrysippæis aceruis, quicquid uelint: dum eos solũ sortiri iudices nobis contingat, qui nõ multiloquio magis, quàm rationibus moueantur: nec tantum quid nõ parum multi senserint, quantũ quid rectè, quid procul à cauillo dictum sit, curent. Nam secundus hic quem auspicamur liber, dij boni, quantum à frequẽtissimis illis Iurisperitorum opinionibus recedit, & bonam anni partem frustra uulgò consumi, luce, ut arbitror, clarius demonstrat. Quamobrem non D immeritò futuros arbitratus sum, etiam doctiores aliquos, qui me, tanquã à suorum turma transfugã, æquo animo uix ferant. Sed hos per cœlites testor, ut nõ tam inuentum, quod certè controuersia aduersarijsq; non carebit, quàm causam ipsam cognoscant: & reuulsis de pulmone, quod in adagio est, ueteribus aurijs, tanquã si Bartoli, Alexandri, cæterorumq; sententiæ præiudicium nullum facerent, legum ipsarum uerba conspiciant, tuncq; id probent, quod à cauillatione aberit, & quod magis quadrare uiderint. Nam si id factum sit, non dubito, quin si omne punctum non feram, inuentionem tamen, uti laude dignam, bona pars probatura sit.

Mistum imperium mandata iurisdictione transferri, & quædam iure magistratus concedi, quæ decurionibus non competunt: probataq; Fulgosij sententia, & quidem generalius, quàm ipse prodiderit. CAP. I.

IVRISCONSVLTI Papiniani uerba sunt[a]: Quæcunq; lege, uel S.C. uel constitutione principum specialiter cõceduntur, delegata iurisdictione, nõ transferri, quæ iure magistratus competunt, trãsferri. Quæ uerba ita interpretantur legum Doctores, ut quæ specialiter, hoc est, in signum magnitudinis, dignitatisq; causarum conceduntur: ea autem sunt meri & misti imperij causæ, demandari non possint: aliæ uerò quæ minimè iurisdictionis sunt, quasi iure magistratus competant, demandentur. Primumq; recentiorum argumentum, misti imperij causas non delegari, hoc ex textu deducitur: qui quàm peruersè accipiatur, inferius ostẽdam. Existimo enim dubio procul, mistum imperiũ iure magistratus competere: quæ sententia non solũ alijs rationibus, sed prædicto quoq; Iuriscõsulti responso confirmatur, qui earũ causarum, quæ specialiter competunt, duo exempla referens, solum meri imperij mentionem facit, ut si mistum eiusdem naturæ fuisset, certè eam rem, quę longè dubitabilior erat, nõ sine nota silentio præterisset. Nam & si Pauli in fine legis uerba cõsiderauerimus, dum imperiũ, quod iurisdictioni cohęret, mãdata iurisdictione transferri scribit: quid est quod aliud ibi quàm mistũ imperiũ intelligi dicamus? non'ne

a l. j. de offi. eius cui.

A nō ne id magis ea uerba notāt, quàm modicā, quę Accursij interpretatio est, coërcionem? Nam & idem legis autor Paulus[b], mandata, inquit, iurisdictione etiā imperium, quod non merū est, uidetur mādari: quia iurisdictio sine modica coërcione nulla est. Contorquēt hæc uerba neoterici, & inuoluūt[c], ut de sola coërcione intelligātur, quæ uerbalis est, & ad iurisdictionē minimā spectat, nō de ea quæ qualemqualem pœnam infert, & mixti sit imperij. Quod, quæso, quid aliud est, quàm non interpretamentum quidem legi adferre, sed illi penitus aduersa proderes? cum non duplex tantum sit imperium, merum & mixtum: si mandata iurisdictione transfertur imperium, quod non est merum, certè mixtum transfertur. Quid hic iurisdictionē minimam inculcamus? Probatur item, quod diximus ex Antonini imperatoris rescripto[d], qui ad ꝓconsulis Africę suggestum: Cum, inquit, ꝓpriam iurisdictionem legatis tuis dederis, consequens est, ut etiā de suspectis tutoribus possis cognoscere. Nam si mandata iurisdictione mixtū imperium non transferretur, quonam modo, quæso, esset consequens, quod imperator scribit? præsertim cum ante illud rescriptum, cognitionē suspecti tutoris specialiter delegari permissum, non constet. Sed potius tum ex lege, tum ex cōmuni Doctorum regula cōtrariū prius fuisse dicēdum esset: neq; dixerit aliquis in legato proconsulis illud tantùm ꝓcedere, cum inde ad alios delegatos Iurisconsultus ipse ibidem argumentetur[e]. Sed & certè rationibus repugnat, quod communiter proditur, ut causa quæ intra CCC. aureos consistit, delegari possit: missio in possessionem, et iamsi longè leuiorem pecuniæ quantitatem cō prætidat, non possit. Accedit his, quod & ut bonorum possessio detur, mādari posse, expressum est[f]: & Bartoli cæterorumq; responsio, non sine euidenti calumnia defendi potest: dum uerbum, detur, intelligunt, id est, dan da pronuntietur. Nec quod Iason mauult, magis probabile est: ut in bonorum possessione tantum, quæ summatim cognoscitur, generalia illa Iurisconsulti uerba intelligātur. Cum igitur his argumentis nostra opinio sat subsistat, uideamus nūc quēadmodum alijs iuribus congrua sit, & principaliter declarandum est Papiniani, quod retulimus, responsum. Dum ergo is tradit, quæcunq; legibus, uel senatuscōsulto, uel constitutione principum, specialiter cōceduntur, non delegari, specialiter accipiendū puto, non in signum magnitudinis, priuilegij ꝗ causarū, ut perperam contra uocis naturam passim intelligitur: sed nominatim, & in specie: quæ autē hoc modo cōcedantur, non difficile fuerit edocere, & in primis merum imperium, quod aliqua lege, puta Iulia, Pompeia, Cornelia: senatuscōsulto, ut Syllaniano, Turpiliano competit: non tam hoc quàm alijs responsis delegari prohibetur[g]. In mixto quoq; imperio, quædam specialiter tribuuntur: ut alienatio rusticorum prædiorum, quæ diuorū Seueri & Antonini patris & filij oratione minoribus prohibetur[h], nisi causa cognita fiat: quæ cognitio specialiter ipsi prætori datur, quapropter demandari nō potest[i]. Est & super testamento relictis alimentis transactio uetita[k], preterquàm si ex causa fiat: cuius rei notio nominatim & prætori, & præsidi cōceditur: quamobrē delegatio in ea sibi locum nō uendicat: idem & in datione tutoris[l], quę quibusdam magistratibus speciatim tributa est. Idcirco pedanei arbitrio cōmitti nequit. Et hæc quidem introducta sunt propter specialem quendam fauorem, qui in illis casibus consideratur, ut est ꝓpter utilitatem pupillorum, & ex fauore alimentorum, sicut merum imperium non demādatur propter periculum, quod in ea cognitione uersatur. Et hæc uera, cum specialiter à lege, uel à senatusconsulto, constitutioneq;, ut Papinianus ait, quicquam conceditur. Cæterum si ex edicto prætoris proueniant, tametsi specialiter, tamen mandari possunt, ut missio in possessionem ex damni infecti causa[m], & in bonorum possessione decretum[n]: quod licet duumuiris, & magistratibus municipalibus non competat, delegari potest. Nec enim eam declarationem admittendam puto, ut quæ Iureconsultus ait, iure magistratus competere, iure magistratus municipalis, quod uulgò dicitur, intelligamus, cum nihil hic de municipio dicatur. Sed potius eam interpretationem probauerim, ut quæ conceduntur iure magistratus: id est, quæ statim ubi quis in magistratum delectus est: puta quod prætor, quod præses, quod proconsul factus, ex natura officij habet, delegari possunt: sicut ea quæ specialiter & non ex natura officij habet, non possunt. Nam preterquàm quod communis declaratio municipales hic ab re inculcat, ostendere quoque possumus quædam municipalibus non tribui: quæ tamen iure

B

[b] In l. si eo. tit.
[c] Bar. in l. impe rium.
[d] l. cognitione. eodem tit.
[e] l. j. §. primo. de susp. tut.
[f] d. l. cog. §. j.
[g] l. nemo. de re gu. iur.
[h] l. j. ff. de rebus eorum.
[i] l. ij. de offi. eius cui.
[k] l. cū hi §. nec demādare. de transact.
[l] l. j. de tuto. et cur. l. muto. §. tutoris. de tutel. l. nec mandati. de tut. et curat.
[m] l. iiij. §. duas. de dā. infect.
[n] l. fi. C. q adm. l. cognitio. §. et bonorum.

iure magiſtratus competunt, quod in bonorum poſſeſsione de iure ueteri eſt: quæ ut dixi, quamuis delegari poſſet, ad duûmuiros non ſpectabat[o]: ſicut & reſtitutio in integrum, quæ decurionibus nõ competit: & tamen demandari etiam antiquo iure poterat[p]. Nec, quod quidam putant, ſpeciale id dici poteſt fauore reſtitutionis: nam cur ex eodem fauore municipalibus non eſt conceſſa? non'ne etiam magis faueretur, ſi lapſi per maioris induſtriæ, autoritatisq; iudicem reſtituerentur, quàm per pedaneum[q]? Nam & quædam ad municipiorum magiſtratus ſpectant, quæ tamen delegatis abnegantur: utputa ius fuſtiũ ictibus noxios ſubijciendi[r]. Et ſi in hanc ſententiã ire uoluerimus, argumenta quæ Alexander, Riminaldus, alijq; aduerſum mouent, facilè elidi poterunt: quale eſt illud: Mandata iuriſdictione conſiliũ non poſſe exerceri à delegato[s]. Nam conſilium intelligi poterit pro aſſeſſorum conuocatione qui adeſſe proconſuli ſolebãt, cùm decreto aliquid expediendũ erat, ut in alienatione rei minoris: quod ſuprà oſtendimus ſpecialiter præſidi, uel prætori commiſſum, hocq; ſenſu integra lex eiuſdem argumenti erit. Quòd ſi cum Accurſio, & cæteris autoritatẽ manumittendi intelligamus: illud ratione ineuitabilis damni uetitum cenſendum eſt, cum libertas ſemel data, reuocari non poſsit[t]. Poteſt & intelligi hoc tum demum procedere, cum generaliter iuriſdictio mandatur: quoniam ob prædictã cauſam non cenſetur in manumittendo translata cognitio. Quòd ſi in ſpecie de ea actum ſit, trãsferri iure cõſtat. In reſtitutione enim in integrum idem fuiſſe ueteri iure, legibus[u] traditũ eſt. Eſt & aliud nobis cõtrarium enthymema. Nam ex ſupradictis, conſequens eſſet, ut cum coërctio in corpus ſpecialiter defenſoribus[x] concedatur, demandari eius cognitio non poſsit: quod fortaſſe uerũ eſt, & ita Fulgoſio, Socinoq; uidetur[y]. Quòd & ſi hoc non admittamus, prædicta uel in maioribus tantum magiſtratibus intelligenda erunt: uel negandum ita ſpecialiter defenſoribus cõpetere, ut alijs non competat. Quòd ſi proponatur, uel principem nominatim cauſam aliquam concedere, uel iuris interpretem nominatim eam alicui magiſtratui tribuere[z], non tamẽ prohiberi eam demandari, dicendum eſt, cum nos in generali lege loquamur, non principis ſimplici delegatione, uel Iuriſconſulti alicuius interpretamẽto: quod quamuis uti lex obſeruetur, lex tamẽ nõ eſt. Nam & prætor ex Iurecõſultorum lectione, bonorũ poſſeſsionem decernit: cuius cognitio non idcirco minus delegari poteſt, neq; huic ſentẽtiæ ſecunda conſtitutio de pedaneis iudicibus[a], aut Vlpiani in titulo de officio proconſulis & legati reſponſum[b], aduerſantur: quoniam ea paſsim nõ percipi ſequentibus iamiam capitibus oſtẽdam. Et hæc uera opinor, miſtum quoq; imperium trãsferri, cum quiſquã iuriſdictionem ſuam mandat. Sed ſi cognitio reſpectu unius cauſę, uel articuli tantum mandata ſit: is pręter eam nihil ulterius habet, & propriè iudex datus dicitur. Quamobrẽ in eo mandato maiora expreſsis non ueniunt, & huiuſmodi datus iudex ius exequendi non habet[c]: & nihil contra contumacem moliri poteſt[d], quæ inferius integro capite explicaturus ſum, ut non immeritò Lernæam hydram tractatum hunc delegationis, uocauerim: quòd & tot exurgat ceruicibus, ut una auulſa, altera non deficiat.

o l. ea quæ. ad municip.
p l. fin. C. ubi & apud.
q l. non diſtinguemus. §. iu li. de arbit.
r Bar. in l. magiſtratib. de iur. om. iud.
s l. ij. de offic. eius.
t l. apud. de manu. uind.
u d. l. fin.
x §. audi. i auth. de man. prin.
y In l. j. ff. quis & à quo.
z Arg. Rimin.
a l. placet.
b l. nequicquam. §. ubi decret.
c l. à diuo. de re iudic.
d §. ſi uero. in auth. de exhiben.

Lex, Placet. Codice, de pedaneis iudicibus, quem ſenſum accipiat: communisq; intellectus confutatur, & adſcribitur alius longè probabilior. CAP. II.

IMPERATORVM Diocletiani, Maximianiq; Auguſtorum cõſtitutio, in titulo de pedaneis iudicibus comprænditur: quam æquè difficilem arbitratus eſt Bartolus, atq; alia in toto Iuſtiniani codice ſit[a]. Placet (inquiunt Auguſti) nobis præſides de his cauſis, in quibus eò quòd ipſi non poſſent cognoſcere, antehac pedaneos iudices dabant, notionis ſuæ examen adhibere, niſi uel ex publica utilitate, uel ex cauſarũ multitudine impediantur. Quod nõ ita accipi conuenit, ut etiã in his cauſis, in quibus ſolebãt ex officio ſuo cognoſcere, dandi iudices licẽtia permiſſa credatur. Quæ uerba cõmuni declaratione ita accipiuntur, ut in cauſis, quæ trecentos aureos excedunt, quamuis olim licentia dandi iudicem permiſſa foret, amplius non concedatur, niſi ratione publicæ utilitatis, &c. In cauſis uerò, in quibus iudex ex officio ſuo cognoſcit, quæ ſunt meri & miſti imperij cauſæ, nihilomagis ius delegandi conceditur. Sed hæc expoſitio textui ipſi repugnat: nam ſi in principio de cauſis loqueretur, quæ ultra trecẽtos aureos conſtarent, cur opus fuiſſet dicere eas

a l. placet. C. de ped. iud.

A delegari solitas, quod iudices ipsi cognoscere non possunt: cum hæ nō solum, si non possent, sed etiam si non uellent, poterant delegari? quid item in hoc textu quicquam de causis C C C. aureorum intelligimus? cum distinctio illa ex Iustiniani Cæsaris lege reperta sit[b], qui longissimo post Diocletianum interuallo rempublicam administrauit, quasi ariolos, mathematicosq; illos imperatores credamus, ut legē secundum eam diuisionē ediderint, quæ penè ducentos post annos introducenda erat, quo cōmento quid, quæso, est absurdius? nam & cur ex constitutionis uerbis, quæ officiū iudicis respiciunt, de mero imperio intelligamus? cū accusationes ab officio iudicis separari frequētiore calculo probetur[c]: tametsi Bartolus ipse incōstans, cothurni more, utriq; sententiæ uarijs locis adhæserit. Sed & illud nequaquam admiserim, causas CCC. aureorum per præsides cognosci posse, cum id Iustinianus expresśim uetuerit, nisi in appellationis causa, ut in auth. de defens. ciuit. habetur. Et quod alibi hanc cognitionem pedaneis competere, ex ordinarij iudicis mandato affirmat[d], in urbe tantum Constantinopolitana locum sibi uendicat. Nam ea constitutio de eius loci iudicibus solū loquitur: quod eius præfatio indicat, nec Bartolum fefellit. Quamobrem Guido Suzarius non immeritò à cōmuni interpretatione discessit, etsi illi (quod omnibus accidere solet) facilius fuerit falsa cognoscere, quàm uera reperire. Ipse igitur aliter eum textū sic exposuerim: ut quoniam solebant iudices merum imperium delegare, tanquam quacunq; re occupati, cognoscere nō possent, uetant Imperatores id licere, nisi ex duabus tantum causis nō possint, uel propter utilitatem publicam, uel ex negotiorum multitudine. Cæterum, quia qui unum negat, aliud concedere dicitur: uidebatur[e] in causis misti imperij, quæ quòd specialiter tributæ essent, demādari nō poterant, indistinctè delegationē permissam, quod legislator negat. Illa igitur uerba ex officio suo duplicē emphasim habent, & non solùm mistum imperium significant, sed tale quod demandari nō poterat, cum pronomen illud, suum[f], personam respiciat, creberrimeq; ei addatur, quod per alium expediri non potest. Quo certè sensu nihil cōmunis sententia iuuabitur, qua mistum imperium iure magistratus non competere, traditum est. Potest

B etiam probabiliter dici, cum iure antiquo propter absentiā, seu grauiores occupationes causarū meri imperij delegatio cōcederetur, restrictū id ab Imperatoribus fuisse, cum huiusmodi absentia seu occupationes ex causa publica, uel causarū multitudine procedunt. In his uerò quæ ex suo officio, id est, propria solicitudine, solebant iudices cognoscere (sunt autem hæ misti imperij causæ, quas specialiter magistratibus datas suprà retulimus) neq; in prædictis casibus licet iudicem dare: & differentiæ hęc uidetur esse ratio: Quia in causis meri imperij debet reus quàm primū uel absolui, uel condemnari: & ideo si pręses sit absens, uel grauioribus negotijs implicitus, iudicē alium constituere debet, ne interim ille fortè in carceribus de salute sua solicitus diu expectet, quod in causis illis specialiter per legem concessis, non est considerandum.

b §. et iudicare. in authent. de defen. ciui.

c Pet. Bald. Ias. Mod. i l. imperiū. Bar. Alexan. i l. iudex. de re iud. Imo. Ang. in l. ij. ff. de r. Barto. ad reprimēdum. in uer. per accus.

d §. audient. de iudicib.

e Argu. l. j. ff. de offi. eiu.

f Bar. in l. iubemus. C. de ero. mil. an. Bal. in cōsi. ccciiij. nobilis. in quinto uol.

Communes declarationes in §. ubi decretum. à communi eruditorum ingenio abesse: quamobrem hìc interpretatus, ut debuit. CAP. III.

VLPIANVS in tractatu de proconsulis & legati officio[a], Vbi, inquit, decretum necessarium est, per libellum id expedire proconsul non debet: omnia enim quæcunq; causæ cognitionem desiderant, per libellum non possunt expediri. Hanc clausulam ita uarijs modis Accursius interpretatur, ut meritò Manlij Seuerini sententiæ locum fecerit, dum eius quod multipliciter intelligitur, ignorari ueritatem testatus est. Siquidem Accursius definitiuam sentētiam absente parte ferri non posse, hinc quandoq; credidit, quod quidem nil commune cum illis uerbis habet: aliquando libelli dationem per actorem non requiri, quod uti falsum mox improbat: quandoq; ea quæ causæ cognitionem requirunt, non posse delegari, ex illis uerbis existimauit, ut per libellum iudicem delegatū intelligamus. Qui sensus communiter approbatur, tametsi & Fulgosius, & Iason uerba legis impropriè accipi fateātur. Et sanè ridiculum est, libellū pro delegato intelligi, præsertim cum in huiusmodi delegatione nec quisquam libellus requiratur. At alij aliter intelligūt, miserabiliterq; se torquent: nec tamē iniuria, cum nodum ipsi in scirpo fecerint. Quare ut ipse quàm clarissimè explicem, scire nos oportet, decretū in hoc à sentētia differre, quòd

a l. nequicquā. §. ubi dec.

quod ex ea regulariter aut absolutio sequitur, aut condemnatio: in decreto solū iudices autoritatem suam interponunt, & quod agitur, sibi iustum uideri pronuntiant. In his igitur causis, in quibus decretū necessarium erat, solebant partes per supplices libellos petere, ut iudex illud interponeret. Sed quoniam quidam decreto non interposito solum libellis subscribebant, dubitatū fuit, num id satis esset, eiusq́ efficaciæ subscriptio esset, cuius decretum. Negat iurisc̄osultus subscriptionē eam sufficere, cuius ratio esse potuit, quod decretū interponi pro forma quodammodo inductū sit, requiraturq́ solenniter illud interseri[b]: & hoc quidem in his quæ causæ cognitionē desiderant. Nam si de plano & summatim cognosci opus sit, tūc ipsi præsides subscribere libellis poterūt, & illud officiū assessoribus suis permittere, seuerissima pœna prohibētur: quod secunda cōstitutione de assessoribus nominatim cautum est, ut imperatorū Cari, Carini, Numeriani, lege de prædijs minorū, nō solū nostra sentētia optimè corroboretur[c], sed & hac quam inter assessorū ordines insertam diximus: tum & illo rescripto, quo subscriptiones ad libellos datas, autoritatē rei iudicatæ nō habere traditur[d]. Et hoc sensu nihil omnino ea sentētia probabitur, qua testatū est mistū imperiū demandari nō posse. Nam etiā si alijs legibus constet, subscriptiones huiusmodi assessoribus non permitti, non tamen consequens est, ut tota causa delegari non possit.

b l. minorum. C. de præd. min.
c d. l. minorum.
d l. iudex. C. cō. uel epist.

Causam missionis in possessionem ex primo decreto mandari posse. CAP. IIII.

EX supradictis in alia quoq; quæstione dubitatur, num causa missiōis in possessionem ex primo decreto demādari ualeat: & non posse frequētiori autoritate approbatum est, & id quidem pluribus rationibus, ueluti cùm in hac missione necessaria sit citatio per edicta[a]: quæ tamen delegatis abnegatur[b]: quod si præcedens prohibitum illis est, certè & in eo quod sequitur, idem dicendum est. Verùm haud ipse concesserim, in omni missione eiusmodi citationem requiri, sed in ea tantum, quæ in reali actione fit, quod plenum præiudicium pariat: nam & negari uerisimiliter poterit, eam citandi facultatem iudicibus, quibus mandata est iurisdictio, non competere: cum prohibentes id constitutiones[c], in iudicibus datis, uel ab ordinario, uel ex sacra forma, loquantur: qui quidem dati iudices, diuerso iure ab illis censentur, quod sequēti capite declaraturus sum. Nam & iudices dati sententiam suam nō exequuntur[d], & tamen illi quibus iurisdictio mandata est, exequūtur: cum, ut diximus, mistum in hos transferri imperium possit, sicut & huiusmodi iudices nihil aduersus contumaces posse non diffitemur: cū tamen alios mandata iurisdictione posse credam: nam etiam quod magistratus municipales hāc facultatem, nisi in specia li casu damni infecti, non habeant[e], non propterea cēsetur idem delegatis uetitū, cùm & in hoc argumento demonstrauerimus, à uero cōmunem scriptorū sententiam recedere: nec me etiam mouerit, quod si reus contumaciter latitet, si iudex potest, in possessionem illi mittere lege Iustiniani[f] iubeatur, tanquam illa potentiæ cōditio delegatum respiciat. Nam illud eo casu dictum est, quo cōtumax, in quo litigat territorio facultates non habeat: qui enim illi poterit quisquam in possessionem mittere[g]? possunt & ea uerba in iudice dato, intelligi. Sed quid in hoc amplius dubitem, cum id expresso iure constet[h]: & legis uerba alij captent, alij manifesto errore coërceant, cum etiam ex secundo decreto missionem mādari posse opiner? ita tamen si à iudice mandetur, nō si ex edicto iam defuncti prætoris, quisquā sibi id iuris arroget[i]. quā sententiam, ut paulò audacius sequar, illud quoq; hortatur, quod si quæ huic pronuntiato obstabant rationes, ex superioribus omnes sublatæ, & quidem sine cauillo uidentur.

a l. ij. C. ubi i rē.
b Authen. qui semel. C. quō et quando.
c §. si uero etiā. in auth. de ex hib. reis.
d l. à diuo. de re iud.
e l. iiij. §. si tam. de dam. infec.
f l. properandū. §. sin aūt res. C. de iud.
g l. extra. ff. de iur. om. iud.
h d. l. ut cognitio. §. ut possessio.
i d. l. iiij.

Iudices dati, & ex sacra forma delegati, & arbitri iuris, aliaq́; nomina, quantum simul discrepent, quàm maximosq́; errores ex huius rei imperitia, nostri Doctores admiserint. CAP. V.

COMPLVRA sunt iudicū nomina, diuersę quidē dignitatis notę, quę tamē à recentioribus ita implicantur, ut facilius quilibet Gordij nodū explicare possit: & cum huius erroris sectatores, nō existimatione solū defendantur, sed & numero, uix tutò quisquam, & sine temeritatis argumento, quod eis aduersetur, dixerit. Sed quoniam perfricanda nō impudenter, ut arbitror, à principio

mihi

A mihi facies fuit, & hoc quoq; asserere non pigebit. Septem itaq; ius dicentium uocabula nobis explananda sunt: inter quos primas sibi hi iudices tenẽt, quibus mandata est iurisdictio, qui & ad plures causas delegati ut plurimũ dicuntur[a], his multò plura competunt, quàm iudicibus alijs pedaneis competant. Nam quamuis iurisdictionem suam omnem mandare non possint, iudices tamen dandi facultatẽ habent[b]. Siquidem ut Vlpianus ait, is cui mãdata est iurisdictio, iudicẽ dare potest, ut sunt legati proconsulum: nec speciale id in legato esse, quod quidã opinati sunt, probauerim, cum dici soleat, ab exemplo regulã nõ restringi: tum etiam quod & frequentissime Iurisconsulti ipsi illos ęquiparant: quod argumentum omnino ineptum esset, si speciale quicquam in illis fore proponeretur. Iudices autem dati, dicuntur etiam pedanei, quibus litis cognitio tantum, uel pronuntiatio, uel etiã utrunq; in una causa cõcessum est: & hi eam tantum iurisdictionẽ habent, sine qua mandatum commodè explicari nequit. Nam et qui eum dat, nihil hoc casu ab se abdicare creditur[c]: quamobrem quandoq; dati iudices solum munere iudiciario fungi[d], quandoq; nihil habere præter iudicandi facultatem[e], dicuntur: hinc nulla dandi alium iudicem licentia illis conceditur, & ab eorũ sententia is qui dedit, prouocatur[f]. Quòd si duo dati sint, q diuersi iudicauerũt, eorũ sententias in pendẽti esse, Modestinus[g] respondit: donec qui eos dedit competens iudex alteram earum confirmauerit: nam & in possessionẽ mittere, nisi specialiter dati ob id sint, nõ possunt[h], & sententiam suam exequi ipsi prohibẽtur[i], quod, sicut & alia in eis, quibus mandata est iurisdictio, non procedit: & hanc iudicis dati interpretationem glossematum scriptor, Albertus, tum Raphael Comensis, Ioannes ab Imola, Ioannes Ananiæ, Angelus, Aretinus, Socinusq;[k] in appellationũ materia probauerũt, idemq; Fulgosio, Pippo, & Andreæ Siculo uisum est, ut non parũ de nostrorum Doctorum diligẽtia plerunq; desiderem, qui tot autoribus enarratam rem in ordinarijs locis non attingunt, ut id solũ eos uidisse putes, quod quatuor annorum curriculo, in literarijs scholis legunt. quis enim dubitet, si ea quandoq; aspicere illis cõtigisset, uel huius rei mentionẽ facturos? Ex iudicibus hisce quidam sunt, qui ex sacra iussione, uel forma dati dicuntur[l]: nimirum quia accedente iussu principis, ab ordinarijs dati sunt. Huius B rei potissimũ is modus erat: nam si unà duo litigaremus, & alter nostrum mallet summatim, uel alio modo cognosci per supplices libellos, imperatorẽ rogabat, ut p rescriptum iuberet iudicẽ ab ordinario nobis dari, qui summatim, uel quoquo modo petitum fuerat, cognosceret, iudicaretq;, rescriptum illud sacræ formæ iussionisq; nomen habet[m]. eas implorari à principe ante litis contestationem[n], passim cõceditur: post litẽ contestatã secus est. & nisi à quæstore principis subscriptæ sint, cõtineanrq;, & litigantium & iudicis nomina, nullum effectum habẽt[o]. Is ergo iudex, q ea forma datus est, nil ulterius habet, quàm cæteri iudices pedanei habeant, & ab eius sententia nõ quidem imperator, sed ordinarius ipse appellatur[p], solum in eo distat, quòd alia forma q̃ ordinaria procedere ex rescripto illi cõtingit. Sunt & iudices ab imperiali fortuna dati[q], qui in eo tantum à cęteris principũ delegatis differunt, quòd post eorum mortem iurisdictionem adhuc habent, cum alioquin iurisdictio nomine proprio delegãtis cõcessa, eo mortuo euanescat[r]: quod si dignitatis uel alia perpetua appellatione tributa sit, permanet: Imperialis enim fortuna nec unquam perit, peritura'ue est. Legũtur & executores, quam uocẽ ęquiuocam, etiam Nicolaus Tudiscus[s] ostendit. Sed quod ad præsentem materiam attinet, quatuor enumerari significationes possunt: & in primis ordinarius quilibet iudex executor dici posset[t]: quoniam is propriam sententiã exequendi ius habet, qua ratione & is cui mãdata est iurisdictio, executor pariter dici poterit[u]. Sed & apparitores, nuntijq; iudicum executores sunt[x]: quorũ duos quilibet iudex habet, desidiamq; eorum simul & perfidiam mulcta indicta, coërcendi illi ius est. Quarta species eorum iudicum est, qui ex municipali lege in causis exequutionũ ius dicunt, quorum in iuris ciuilis corpore, mentionẽ aliquam fieri non arbitror: licet Raphael & Iason[y] aliter opinenẽ, ex quibusdam scilicet constitutionibus, quæ nihil eam opinionẽ adiuuant. Traduntur & arbitri iuris, qui electi à partibus de aliquo articulo iussu ordinarij cognoscunt. Vt si tecum litigem, petamq;, ut satisdes: quod cum facias, nego fideiussores idoneos esse: ordinarius alicui, quẽ nos optauerimus, mandat: ut eo in negotiolo disceptator sit, is arbiter iuris dicitur[z]: & huiusce sententiam non

- a Gl. in l. j. §. qui mãdatũ. de offi. eius. in gl. j.
- b l. eũ pret. §. is quoq;. ff. de iu.
- c l. à iudice. C. de iud.
- d l. fin. C. ubi & apud.
- e d. l. à iudice.
- f l. j. §. j. ff. quis & à quo.
- g l. duo. de re iu.
- h d. §. si uero ẽt.
- i d. l. à diuo pio.
- k In d. l. j. §. j. qs & à quo. Fulgo. in l. solẽt. de iur. om. iu. Pip. in d. §. his quoq;. Andr. Sic. in ca. sup. §. porrò. de offi. deleg.
- l §. si uer. ĩ aut. de exh. reis.
- m Tex. ĩ §. oẽm. uer. si uero. in auth. de litig. Raph et Alexan. i d. l. à diuo. in pri. Alexan. et Rimin. in l. ij. de iur. om. iud.
- n In authent. in med. litis.
- o In aut. ut di. iu.
- p l. fi. ff. qs & à quo. l. j. §. si qs ĩ ap. ff. de ap.
- q l. fi. C. de iud.
- r No. l. gũberis. §. hære. ff. de uulg. & pup.
- s Abb. in d. c. pastoral. §. quia uero.
- t l. fi. §. executores. C. ut nemo priuat.
- u c. si quis cõtra. de fo. compet.
- x l. fi. C. de spor. l. sancimus. C. de iud.
- y In l. fin. C. de iudi.
- z l. arbit. l. seq. qui satis. cog.

solum ex appellatione ordinarius rescindere potest, sed etiam nõ prouocatus corrige C re: nam & si uisum illi fuerit, sentẽtias ipse exequitur[a]: cum & ex eis agi posit: preter tim si in causa suspecti iudicis pronuntiauerint[b], sed tunc iudex ipse, de cuius recusatione est actũ, exequetur. Vulgò etiam arbitri iuris appellãtur, qui legis municipalis iussu eliguntur, ueluti si statutũ sit, lites inter agnatos sub compromissario iudice terminari, quo casu ab eorũ sentẽtijs prouocatio est, huiuscemodiq; iurisdictio magis delegatæ quàm ordinariæ accedit[c]. Reperitur & quorundã iudicũ mentio, quos chartularios[d] passim uocant: cuius nominis ratio ex Hetruscorũ cõsuetudine manauit: nam cùm eis in regionibus ex municipali decreto iurisdictionem tabelliones habeãt, quotiescunq; alicuius cõtractus testationem scribunt, debitori mandant, ut intra tot dies æs illud alienum soluat: tanquam enim in cõfessum promissio illa semper paratã executionem habet. Horum iudicũ mentionẽ in iure Romano esse, non falsò abnuerim, nam etsi Accursius, Baldus, & Salycetus hoc sensu accipiendas eas leges[e] arbitrẽtur, quæ de his iudicibus meminere, qui iudicandi solam facultatem habẽt: rectius tamen ibi fuerit eos intelligere, qui inter priuatos iurisdictionem spontaneam habent: qualis est procurator Cæsaris[f], mecumq; sentire demum Thomam Dotium Senensem[g] offendi in rei iudicatæ commentarijs.

a l.fin.ff.à qui. app.nonlicet.
b l.apertissimi.l.fi.C.de iu.
c In l.fin.C.de iud.ubi Iason
d No.in l.rẽ nõ nouam.C.de iud.
e d.l.fi.C.ubi et apud.in l.j.ff. de iud.
f l.j.C.de pedа.
g In l.ait prætor. §. si index.

Meri imperij ius ipsum soli principi competere: eius exercitium etiam cæteris ordinarijs communicari: & cur illud delegari nequeat, noua ratio. CAP. VI.

Cvm trecentis ferè abhinc annis Henricum Germanorum regem, Bononiam uenire contigisset, uigebant tum duo, maximi in nostra hac disciplina nominis, Lotarius & Azo, discrepabantq; inter se uarijs modis: & in eo præsertim, quòd merum imperium apud solum principẽ esse Lotarius credebat, Azo etiam cæteris magistratibus proprium esse profitebatur. Quãobrem deposito uterq; ex sponsione apud sequestrum equo, regem ipsum adierũt, qui pro Lotario pronuntiauit, uictoriq; illi ex conuentionis lege Azonis equus cessit. Verùm D posteriores ita rem iudicatam damnauere, ut maximo silentio quæstionem omnem texerint, solaq; Azonis opinio sic probatur, ut neminem unquam extitisse credibile uideatur, qui in contrariam ire ausus sit. Verùm ipse uereor, num fortasse probabilior sit causa, quæ rei iudicatæ autoritate defenditur, quòd uidelicet magistratus solũ meri imperij exercitium habent, at ius ipsum in principe resideat: quæ sententia Papiniani[a] uerbis ad amussim quadrat, qui in uulgatissimo illo responso: Videtur, inquit, errare magistratus, qui cum publici iudicij exercitationem lege Iulia delatã habeant, iurisdictionem suam mandant. hic enim exercitatio delata (si impropria interpretatio absit) quid aliud significare potest, quàm ius ipsum principi, exercitium alijs competere: nam & maiores illi magistratus non alia de causa ubiq; administratores dicuntur[b], quàm ratione meri imperij, in quo solam administrationem habẽt, quæ uox eum comprændit, qui alieno nomine, non proprio agit: quod & Accursius in rubrica de administratione rerum publicarum, libro Codicis XI. testatus est: quamobrem & frequentissimè executores dicũtur[c], habereq; misti imperij executionẽ, quòd si proprie loquamur, merum factum demonstrat. In iuramenti quoq; formula, in qua ratio locutionis summa habetur, iurant magistratus, occasione traditæ administrationis, fidem se Cæsari seruaturos[d], at traditionem, iuris translationẽ non respicere uulgò sciτur. Azonem tamen communemq; opinionem adiuuat, quòd prætorem pro imperio suo agere[e], præsidem maximum imperium post principem habere[f], præfectũ Aegypti imperiũ, quod illi datũ est, deponere[g] legitur: quæ uerba ius ipsum significare uidentur, nisi dixeris imperiũ, iurisdictionemq; dupliciter accipi: quandoq; pro ipso iure, aliquando pro iuris ipsius usu tantum & exercitatione[h]: & hoc casu prædictæ dictiones illæ interpretandæ sunt. Nam & iurisdictionẽ delegatam dicimus, quę tamen alieno iure pendet, & merũ usum complectitur[i]. Validius igitur cõmuniora iuuerit: quoniam si merum imperiũ nil aliud est, quàm potestatẽ animaduertendi in facinorosos homines habere[k], certè hæc potestas magistratibus tribuitur, quocirca & merum imperium habere dicendũ est. Sed & hic fortasse dixerit Lotarius: uerbum, habere, latissimum esse[l], & respectu principis ius ipsum, in persona uerò magistratuũ exercitationem

a in l.j.de offic. eius cui.
b C.ut omiu.in rub.§. nigro.
c l.fin.C.ut ne. priua.
d In aut.de iusiu.qd præst.
e l.et si pretor. de offi.eiu.
f l.iij. de offic. pres.
g l.j.de offic. pret.aug.
h l.iter tutores.& de admi.tuto. Barto.
i Bar.in l.imperium.in fi.
k d.l.imperium.
l l.stipul.ista habere.de uerb. obligat.

A tionem solam comprændere: sic utroque modo definitionem illam intelligendam. quòd si hanc sententiã sequamur, in eo utilis fuerit hæc quæstio, quòd defuncto principe, magistratuum iurisdictionem, iudicio nondum cœpto, ratione meri imperij cessare fatendum fuerit: licet in eis quæ iure magistratus competunt, aliter dici debeat. cum & in illo non parua disceptatio est[m]: erit & inde consequens noua ratio, cur merum imperium in delegatum non transeat. nam cum magistratus meram eius exercitationem habeant, alij demandare non possunt, cum is cui usus relictus est, alium usuarium constituere nequeat[n].

m Mod.ferr.in l. more.in ij.no. de iur.om.
n l.ij.de usu.cu. Bald.

Quid sit merum imperium, Vlpiani definitio uera defenditur, & temeritate alij notantur, qui ueriora quàm Iurisconsulti se tradere opinati sunt.

CAPVT VII.

ANNOTATIONE digna nobis ea quæstio uisa est, qua de meri imperij definitione dubitatur, & Bartolus[a], quem uti legalis reipublicæ principem alij sequuntur, hoc potissimum modo finiuit, ut id iurisdictio sit, quæ iudicis officio nobili expeditur, & utilitatem publicam principaliter respicit: quod tamen non satis uerum quandoq; mihi uisum est. nam accusatio ius est ab officio iudicis nobili diuersum, ut Bartolus, Petrus, Baldus, Angelus, Ioannes ab Imola existimarunt[b], quod & Iasoni, & recentioribus uisum est, & tamen illud imperium respicit. Nam & in absolutione rei utilitas principaliter agitur, quæ tamen ex mero imperio procedit. quid enim, si publica aliqua ex occasione princeps in possessionẽ mitteret, uel bonorũ possessionem decerneret: num ex hac ratione mero imperio id dicere tur? quod perquàm absurdum est. Accedit his, quòd & multa ex mero principis officio proueniunt, quæ tamen huius imperij esse, legibus non cõstat, ut legum ferendarum potestas, & tabelliones creandi autoritas, huiusmodiq; diplomatum concessiones. nusquam enim, opinor, lectum est, ea quicquam ad illud imperium spectare: quãobrem satis impudenter Bartolus, & id genus scriptores faciunt, qui ipsi nouas finitiones excogitant, tanquam ea quæ Iurisconsulto Vlpiano traditur, ueris rationibus B non subsistat. Longè igitur melior nostra causa fuerit, cùm multò minori nota recentiores accusare possim, quàm ipsi Iurecõsultum, tacita saltem reprænsione coarguãt: in eo præsertim, quod optimo iure defendi potest. Fateamur itaq;, merum imperium nil aliud esse, quàm potestatẽ gladio animaduertendi in facinorosos homines: & hæc definitio cum re definita couertitur: quamobrem iure ciuili ualere eam, negandũ non est[c]. nec dicat quisquam, ius indicendi mulctam nõ comprændi, cùm ea appellatione animaduersionis ueniat: nam & gladius hic non simpliciter pro telo accipi debet, sed pro quacunq; pœna, qua ex delicto plectendus sit reus: quamuis & nõ improbabiliter aliquis negauerit, mulctandi illud ius meri imperij esse: sed existimabunt fortasse alij magis obesse, quòd etiam priuati in militem desertorẽ, nocturnumq; grassatorem ius animaduertendi propria autoritate habent[d], & tamen uix dixeris cuilibet merum imperium competere. uerùm scire non oportet, potestatis, quod in definitione est, uerbum, iurisdictionem spectare[e]: quam uocem priuatis conuenire, palàm negatur.

a in d.l.imperiũ.
b Pet.Bal.et Ias. in l.imperiũ. Imol.Ang.i l. quinta.de uer. oblig.Aret.in trac.malefi.di xi suprà, c.ij.
c l.j.§.dolum. de dol.
d l.j.C.ut lic. unicui.
e l.potestatis.de uerb.sig.

Mistum imperium quid sit, & nouo atque eodem uero sensu perceptum responsum Iurisconsulti ultimum, in lege, imperium. de iurisdict. omnium iudicum.

CAPVT VIII.

MISTVM imperium iurisdictio est, inquit Bartolus[a], quę officio iudicis nobili tractatur, & ad priuatam utilitatem spectat. Longè breuius Vlpianus, qui, mistum imperium, ait, est quod iurisdictioni cohæret. Quæ uerba cum ob breuitatem obscura sint, eo modo fere accipi debent, ut cæterorũ opinionibus nihil noui inducant: nisi, quod aliàs docui, distinctionẽ eam nobilis & mercenarij officij apud ueteres non obseruatam fuisse, sed prætoris officium dici, quod in misto imperio uersatur, id est: circa coërtionem seu executionem, quæ etiam in bon. possess. danda necessaria erat, ut ἀνεγνώσ lib. III. ostendi. Illud uero quod executionem non respicit, quia qualicunq; iudici etiam pedaneo & municipali competebat, simpliciter iudicis officiũ à Pomponio appellari. uidenda igitur quæ apud eum à nobis annotata sunt, obscuraq; Vlpiani uerba ex eis declaranda[b]. Sed eã quę sequuntur,

a In d.l.imperium.
b In l.v.de uerb.oblig.

etiam obscuriora sunt: quamobrem operæpretium fuerit, integrum legis responsum referre. Imperium aut merum, aut mistum est: merum est potestas animaduertendi in facinorosos homines: mistum est cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. Iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia. Et hoc responsum ita exponunt interpretes, ut nō de utroque imperio tantum locutus sit Iurisconsultus, sed & de minima iurisdictione. Atque eo modo ultima uerba, ex communi aliorum sententia Alexander declarat, ut non aliud notent, quàm causas delegare iurisdictionis esse: cui sensui non implicatiua coniunctio, etiam, solum aduersatur: sed & illud quoque, quòd ius delegandi causas iurisdictionis esse falsum est. Nam & mero iudicis officio id expeditur, quod & inde patet, cùm nulla prodita afferatur actio, qua quisquā à iudice petat, ut causam demandet. quinimo & inuitis & ignorantibus partibus, mandare iurisdictionē suam ordinarij possunt[c], expressumque id eo responso crediderim, cum uulgò dicimus, ius dicentis officium latissimum esse[d]: quoniam in possessionem mittere, tutores constituere, bonorum possessionem decernere, iudices litigantibus dare potest, nam cum cætera misti imperij exempla hoc arguūt, tum etiam quod officium indubijs ad nobile referri solet. Aliter itaque Petrus, Cynus, & Baptista Seuerinas eam structuram intellexerunt, ut de natura causarum iurisdictionis esse demonstret, ut demandari posśint: quæ interpretatio nusquam minus, quàm Iurisconsulti ipsius uerbis quadrat. quamobrem uerius esse, quod aliàs quoque disputando sustinui, arbitror, Iurisconsultum uidelicet ea in lege solum de misto meroque imperio loqui, mistumque illud definire, cui etiam iurisdictio inest, ut in bonorum possessione, & in iudicis dandi licentia. nam in ea quoque, sicut in bonorum possessione, iurisdictio est: quocirca misti imperij existimatur. dictio itaque, licentia, in eo contextu, sextum casum respicit: licet præpositio, in, adiecta non proponatur, non idcirco tamen ab hac sentētia discedendum est: cum plerunque eas subtrahi, non ueterum consuetudine solum doceamur, sed & elocutionis elegantia admoniti simus. Est autem figura eclipsis. Tranq. in Dom. natus est regione urbis sexta, pro in regione. Cicero oratione pro domo sua: Domo me contineo, pro in domo. & quò libentius nostram hanc interpretationem hisce quisquilijs insererem, illud in primis suasit, quòd perquam eruditos complures uiros inuentum nostrum probare cognoueram, ut etiam præceptores nostri sibi eam arrogare interpretationem non dubitauerint: ex Græco uti opinor adagio, quo, amicorum omnia communia esse, admonemur.

c ca. pastoralis. de offi. deleg.
d l. j. de iur. om. iud.

Ineptè.

Præfectum prætorio legem uniuersalem condendi autoritatem habere: & diuersa ab Iasone sententia, nescio quid in constitutione, apertissimi. C. de iudicijs. enucleatum.

CAPVT. IX.

IMPERATORIS Alexādri rescriptum hoc legitur, formam à præfecto præt.[a] datam, etsi generalis, minimè legibus uel cōstitutionibus cōtrariam: si nihil posteà ex autoritate mea innouatum est, æquum est seruari. Quēadmodum id intelligendum sit, tractatū à maioribus uideo: & Bartolus, alijque numero plures, facultatem habere præfectum præt. uniuersalem legem condendi, ex ea constitutione putant. At alibi idem Bartolus, & quidam alij, Othofredo autore, id illi minimè licere, nisi in his q̄bus præest prouincijs, arbitrati sunt: uerbumque illud generale, extra eius territorij fines nō accipiūt. In quam sententiā si accedamus, nihil magis præfecto prætorij cōpetet, quàm cæteris magistratibus, qui in sua administratione & ipsi iura statuere, edicereque possunt, quod omnino uerisimile non est: tametsi aliū ipse huiusce legis sensum existimē, nempe hūc, ut si præfectus prætorio legem in sua prouincia promulgauerit: & quidem generaliter exempli causa: quicunque, uel omnis qui tale delictum cōmiserit, plectatur: si imperatorijs cōstitutionibus non aduersetur: etiam cæteros, alioquin eius iudicio non subiectos, tamen lege illa teneri: cuius exemplum inter iudiciorū sanctiones hoc reperire est. Generali præfecti prætorio forma expressum fuerat, iudicem delegatū, si suspectus esse cœpisset, recusari posse: dubitatum deinde est, num & idem in delegato principis esset: & idem esse Iustinianus Cæsar respondit: quod nō tam ex eius lege locū habet, quàm quòd generalis hæc præfecti forma, etiā ad hos delegatos produci potest: & hāc interpretationem, quāuis reclamante Iasone, textui ipsi[b] magis conuenire, qui cum uiderit, pronuntiaturus est, scio.

a l. formam. C. de offic. præfecti præt.
b In d. l. apertiss.

Officij

A Officij iudicis petitionem idem cum extraordinaria actione esse, & quòd ea ab actione in factum, & ab datiua differat. CAP. X.

QVAESTIONIS est, utrum officij iudicis imploratio ab actione differat: & solet dici[a], actionis appellatione huiusmodi petitionem non contineri, nisi impropria significatione actionem capiamus. Sed ab hac declaratione tam ego dissentio, quàm qui maximè. nam cum actio ius sit persequēdi in iudicio, quod sibi debetur[b], cōueniatq́; hæc definitio etiam huic extraordinariæ persecutioni, cur non, quod ex tali argumento deducitur, propriè deduci dicamus? quòd si officium iudicis aliquam obligationem non respicere, responderis: non tamen minus debitum peti idcirco fatebimur, cum in ea definitione uerbum, debere, lato significatu capi, Accursius fateatur: & ad huiusmodi debitum competere officium iudicis in confesso sit[c]: alioqui si aduersus nullo modo obligatum, persecutio illa concederetur: non'ne officium iudicis, quod præmodum æquitatem amplectitur, iniquissimum esset, cum eum soluere cogeret, qui nulla obligatione teneretur? quamobrem eam obligationem hoc officio efficacem crediderim, quæ non ex communibus iuris regulis, ut puta consensu, manat: sed quæ ex æquitate quadam extra ordinem consideratur. Nam & eum, qui ex re iudicata dare facere damnatus sit, uerum debitorem esse, dubio procul manifestum est: & tamen in eum nō actione solum experimur[d], sed & iudicis officium imploramus: nimirum, quoniā qui ex re iudicata debet, uerè quidem ex consensu non tenetur[e]: sed solo iure ciuili reus est. Sed & nostram sententiam non parum tuetur, quòd petitio hæc frequētissimè à Iurecōsultis persecutio dicitur: quoniam extraordinaria petitio est[f], quam etiam propriè actionis uerbo comprændi, iure testatum manet: hæcq́; sunt quas in factum actiones appellare soliti sumus[g], quin & persecutionis uerbo extraordinarias persecutiones contineri, Vlpianus putat[h]: ut si quis impropriè id esse arbitretur, non solum Iurecōsulto, tanquam propriæ significationis ignaro, iniuriam fecerit: sed aduersus Bartoli sententiam responsurus est[i], qui uerbum, contineri, de proprio significatu dici solere, existimauit: tametsi & B ipse non semper id admittēdum opiner[k]. argumēto & nostræ sententiæ fuerit, quòd si libertus à me manumissus, ingratitudinis nota reus agatur, in seruitutē reuocari per extraordinarium remedium, quod idem cū officio iudicis est, Imperator Antoninus tradit[l]. Honorius actionem competere testatur[m], ut omnino idem utrunque dixisse credendum sit: quod & Accursio uisum est. nam & in causæ cognitione illud uersari, ut quæratur: num[n] citra in integrum restitutionem alia actio competat, cum Vlpianus[o] scripsit: quid aliud ostendit, præterquam in integrum restitutionem, quæ ex officio iudicis descendit, per actionem expediri? cum dictio alia implicare (ut uulgò dicimus) idem soleat. nec communem opinionem satis probant, quæ in eius tutelam à Doctoribus adducūtur, & illud maximè, quibusdam locis à iuris autoribus dictum, actionem nullam dari, cum tamen ex officio iudicis consultum sit[p]. Verum ipse arbitror, quamuis actio specialiter accepta ordinarias tantum respiciat: generaliter tamen etiam persecutiones comprændere. quocirca cum Iurisconsultus actiones competere neget, de ordinarijs intelligendum est[q], ut quæ extra ordinem dantur, illæ competāt. nec improbanda hæc est responsio, cum & constitutionibus cautum sit, actionem de dolo dari, quando nulla alia competit: & tamen si generalis competat, datur: sicut & in innominato contractu, si faciam, ut des, nullam actionem dari scriptum est[r]: cum Fulgosius, & alij quidam, nullam dari ordinariam putent, sed extra ordinem generalemq́; secus. Succurrunt & huius rei quàm plurima exempla[s], quæ silentio præterire consultius fuerit. adducitur & quòd stipulationes damni infecti, & legatorum nomine cautiones instar actionum habere traditum est[t], quæ tamen ex officio iudicis pendent. Sed uti diximus, si actionem specialiter ut in rem uel in personam est, consideraremus, tūc earum instar persecutiones obtinere crediderim: sed cum generaliter de actione loquimur, non similes, sed eius speciem esse, magis uerum est: etsi uerbum, instar, generis speciem, non similitudinem significare hoc casu quisquam non indoctè dixerit[u]. Ergo generaliter affirmandum, persecutionem hanc, actionemq́; idem esse? minimè uero, sed id tunc certum opinor, cum quicquam petimus, quod nobis aliquo modo debeatur. nam cum ea, quæ meræ facultati iudicis conceduntur, petimus[x]: tunc

a in l.j. de iurisd. om. iud.

b Instit. de act. in prin.

c Gl. & scrib. in l. si seruum. §. fi. ff. de uerb. oblig.

d Bar. ĩ l. intra. de re iud.

e No. in l. Iulia. de cond. ind.

f l. pecuniæ. §. persecutionis. de uerb. sig.

g l. fi. de uar. & extraor. cog.

h d. §. persecutionis.

i In l. cui eorū. de postul.

k Per no. per Iason. in l. emācipata. C. q adm.

l l. j. C. de libert.

m No. in l. cū filius. si cer. pe.

n In l. libertis. C. de libert.

o l. in causæ. ij. de min.

p l. qđ si minor. §. fi. i l. hæreditas. in fi. de petit. hered. l. quintus. de auro & arg. leg.

q l. ij. C. de dolo.

r l. naturalis. §. quod si faciā. de præsc uer.

s l. ita nobis. C. de adult.

t In l. actiōis. ff. de act. & ob.

u l. ij. ff. de iureiur.

x l. non q̄quid. de iud.

longè & latè ab actione persecutionem hanc differre, necessariò profitemur. Et ex his consequens est, ut si ex officio iudicis actio aduersus me intentata elidatur, exceptionem propriè mihi competere fateamur: quoniam ex sola æquitate uera exceptio datur [y]. quòd autem inter utrasque uoces, multas differentias & Bartolus, & Iason, recentioresque alij aggregant, minimum nostræ sententiæ aduersatur: cum nec ipse reales personalesque actiones à persecutionibus distare, inficias eam: sed tamen inde non sequitur, quin actionis appellatione persecutio proprie contineatur. Cæterum cum officij iudicis petitionem extraordinariam actionē esse dixerim: quid ergo ab actione in factum differt? quid ab ea quam datiuam recentiores nuncupant? & in hoc differentiam esse censeo, quòd datiua actio speciale nomen habet [z], ut in aliquo casu mutui peculij'ue, actio in factum, uel ex interdictis [a], uel ex innominato contractu, similibusque negotijs prouenit: persecutiones uerò ut plurimum in misti imperij causis intenduntur: nam & illas ex nobili, mercenario'ue officio distingui non putauerim: cum has uoces non à Iureconsultis acceperint, sed ex proprio ære recentiores ipsi effigiauerint, cum & merum officium appellari in iure uiderimus [b], quod mercenarium isti credunt. sit igitur causa iurisdictionis, quæ pecuniam respicit. Misti uerò imperij causæ non actione in rem, nec in personam expediuntur, cum ad huiusmodi debitum non pertineant: sed cum principale earum robur ex iudice descendat, persecutionibus terminantur. C

Si contumaci defensio omnis ex lege uetita sit, quemadmodum hoc accipi debeat, multisque casibus declarari illud statutum, quos alij minime tam accuratè perspexerint. CAP. XI.

PRAECEDENTI articulo consequens est quæstio, num quæ lex municipalis actionem alicui negat, persecutiones etiam, quæ officio iudicis expediuntur, prohibeat: & in fauorabilibus tantum uetari communi sententia enuntiatur. Sed si nostra illa opinio probetur, promiscuè indistincteque prohiberi dicendum est. Verum & hîc quæri solet, quid si lex non actionem simpliciter auferat, sed quancunque defensionem? Finge statutum esse, ut contumax accusatus, nisi sese in carceribus constituat, omni defensione priuetur: & tunc extraordinarias quoque has petitiones illi non competere, nemo non probauerit [a]: tametsi hæc qualiscunque constitutio multas interpretationes admittat, quæ uulgò minime agnoscuntur, & eam in primis, ut licet ipse propriam causam tueri nequeat, extraneus tamen quilibet ratione publici fauoris officium iudicis implorare poterit, si tamen probaturus est, contumacem eū falso crimine deferri: solumque in hoc à reo dispar erit, quòd reus, si contumax non esset, nisi crimen probaretur, absoluendus foret: at hoc casu, nisi extraneus innocentiam probet, condemnabitur: & ita in quæstione facti interrogati, Marianus Socinus, & Thomas Dotius, responderunt [b]. sed & ipse crediderim, posse eum qui contumax sit, rescisionem sententiæ petere ex edicto prætoris, quasi metus causa abfuerit, cum carcer iustam timoris excusationem afferat [c]: quod ita uerum est, si iudex ipse uir toruus fuerit, & qui etiam absque indicio plectere reos soleat [d]: nam etsi manifestum sit, contumacem illum per calumniam delatum esse, non alijs tantum defendere, sed etiam ipsi iudici, nemine petente, absoluendi ius est [e]. Idem etsi ex leui delicto accusatus proponatur, uel accusatio ipso iure nulla dicatur. sed quid si contumax redeat, & absentiæ causas alleget, audiendus'ne est? & puto audiri æquum esse [f]: quod & Alberico Rosato uidetur. Cæterum ex prędicta lege solum ea defensio prohibita censetur, quæ adiuuare contumacem possit [g]: quoniam in eius damnum procedi posse, dubio procul est: nam & hoc statuto non solum defensio respectu accusationis tollitur, sed & quælibet alia in alijs causis [h]: ut non absurde tractatum sit, si quisquam de facto aliquid ab huiusmodi contumace petat, possit'ne contumax defendi: & posse tandem obtinuit. quòd si proponatur, iudices accusatum hunc pariter & contumacem admisisse, absoluisseque, sententiam hanc ipso iure inualidam Baldus existimauit [i]: quod & cæteris perplacet: expresso enim iuris errore uidetur lata. D

Vter in iudicando dignior haberi debet, ordinarius, an delegatus principis, CAPVT XII.

Tracta

---

y l. qui æquitate. de dol. ex.

z Bar. in l. certi cond. in prin. si cer. pet.

a Glos. insti. de interd. §. fi.

b l. quinta. de uerb. oblig.

a Bar. in l. j. §. et parui. quod ui aut clam.

b D. Ant. de Canaro. in tract. de excu.

c l. qui in carcere. de his quæ me. cau.

d Aret. in l. accusat. C. eod.

e Bal. ĩ l. planè. de pet. her. et ibi Alex.

f Alb. de Ros. in sta. ĩ iiij. parte q. xxxiij. in q. xxxij. eo loco.

g Bal. in extrauag. de pac. cōstā. in uerb. nō admittemus.

h Albe. in q. xlj. eo loco.

i De pace cōstātie. & in l. scire. §. cōsequēs. de excus. tut.

A TRACTATVM diligentissime apud Alexãdrum posterioresq; est, uter in iudicando dignior esset, delegatus principis, an ordinarius iudex: & digniorem esse delegatum obtinuit[a]: quam sententiam rationibus multifariam probant: quamuis nihil ex legibus adducant, quod quæstionis terminos plurimum respiciat: nos id definiri ex Impp. Valentiniani, Valentis, Gratiani, constitutione de officio uicarij, arbitramur: qua in ciuilibus causis præfecti prætorio uicarium iudicare, in militaribus comites, expressum est: quòd si causa utriq; cõmunis acciderit, priore loco uicarius cognoscere, comes illi adiunctus accedere iubetur. Viden' igitur, uicarium præferri, qui tamen iure ciuili ordinariam iurisdictionẽ non habet? licet Pontificum decretis aliter sit: & eò diligentius annotanda hæc est constitutio, quò etiam minus ab cæteris perspecta, dubitabilem alioquin aliam quæstionem explicat. Fingamus ordinario iudici adiunctum ex causa à principe collegã, qui in diuersam ab ordinario sententiam iuerit: quæsitum est, cuius potissimum pronuntiatio sit obseruanda: & negotium omne ad principem deferendum Bartolus[b] censet, qui in dubijs delegati iudicio potius acquiescat, tanquàm is dignior sit: uidetur sane huius legis argumento idem esse etiam, si ea res ad principis cognitionẽ non referatur, sed tamen amplius quærendum reor.

a In rub. de off. ordin.
b In l. duo. de re iudic.

In bonorum possesione adipiscenda hodieq; necessarium decretum esse. CAP XIII.

VT uerborum inanium captiones excluderet, statuit Constantinus Imperator[a], in adipiscenda bonorum possessione, si qualiscũq; testatio etiam apud duumuiros ostendatur, sufficere. Interpretati id sunt posteriores, ut ex illis uerbis exponatur, in bonorum possessione necessariũ non esse decretũ interponi: sed illud sufficere, si quisquam apud magistratũ municipalẽ bonorũ possessionem accipiendi uoluntatẽ suam declaret. Verumenimuero perquàm uereor, ne hæc uera nõ sint: cũ testatio nihil aliud sit, quàm protestatio[b] quædam, quæ loco petitionis libelli'ue successit: & cum libellus scripturam requirat ea solis uerbis efficax B est. Prius igitur quàm decretum interponeret, iure antiquo requirebatur is libellus: Verũ Cõstantini ea constitutio, loco libelli qualemqualẽ testationẽ sufficere demonstrauit: sed nõ propterea cõsequens est, ut & idcirco sublatum decretum credamus. Cum enim de correctorijs agatur, quod expressim non mutatur, cur prohibetur stare? nam etiã ratio legis, ut inanes captiones excludãtur, hoc casu locũ nõ habet. Quis enim sani iudicij nõ erubescat fateri, decreta prætorum, quæ mira quadã solẽnitate ferebãtur, uerborum uanas captiones esse: præsertim cum etiã Iustiniani lex attestetur, per Constantinũ sublatã bonorum possessionis petitionem fuisse[c]? quod ergo de petitione dicitur, quid cũ decreto cõmune habet? Idemq; Cæsar eam possessionem bonorum illi, quæ furioso decerni solet, æquiparat: ut cũ in hac decretum requiri plusquàm manifestum sit, idem iuris in alijs quoq; esse meritò asserendum uideatur: eius uerba hæc sunt: Curatori furiosi licentiam damus, eã bonorũ possessionem agnoscere, quæ antea ex decreto dabatur, & ad similitudinẽ bonorũ possessionis habere, cum petitio bo. posses. lege Constantiniana sublata est: & ab ea introducta obseruatio pro antiqua sufficit portione. Neq; uero opinetur aliquis, cõtraria ex eo iuuari, quod bonorum possessionem antea ex decreto dari dicatur, quasi nũc nõ detur. nã ab legislatore id enarratum uerisimile est: quoniã cum ipse hanc agnoscendi licẽtiam curatori præstiterit, nõ ex iure prætorio uidebatur amplius bonorũ illã possessionẽ esse, sed ex iure ciuili[d]: quamobrem ut ambiguitatem hanc de medio tolleret, eandem esse dixit, quæ antea ex decreto dabatur: & idcirco prætoriã: & quod subsequitur, petitionẽ Constantini lege sublatã, ad uerbũ illud, habere, pertinet: quod latissimæ significatiõis est[e]: & id quoq; cõtinet, quod sine petitione habeatur. Quòd autẽ duumuiros eosdẽ & magistratus municipales, nostri Doctores credunt, fortasse & hoc non ita uerũ est: nam ex omni ordine duos esse electos magis puto, qui carceribus præerant[f], fascibus utebantur[g], apud quos emãcipari nõ poterat[h]: licet apud totũ ordinẽ posset: omnino dignissimus, & maximus inter decuriones honor, duũuiralis habebatur[i]: sed de hoc alibi.

a l. fi. C. qui adm.
b Bar. in l. non solũ. §. morte. in iij. colũ. de oper. no. nun.
c l. fi. §. nos itaque. C. de curat. fur.
d Arg. l. j. §. sed cũ adducitur. cum ibi no. de uerb. oblig.
e l. stip. ista hab. de uerb.
f l. si qs uxori. §. si fug. de furt.
g l. duumuirũ. C. de decur. lib. x.
h l. j. C. de emã. lib.
i l. j. de alb. scri.

Titulum, qui sit Codice suffragio, aliter intelligendum, quàm ad nostra hæc tempora intellectus: & quemadmodum aduocatis honorariũ dari debeat. CAP. XIIII.

QVAESITVM est,quemadmodum aduocato salarium dandum sit:& in hac quæstione,cum simul aduersari quàm plurimæ leges uideantur, sic existimo distinguendum: ut si in professoribus iuris ciuilis[a] loquamur,qui de publico stipendia habent,eos non posse quicquam petere, dicendũ sit: oblatum tamen accipere ualeant.& introductum uidetur: quoniam iuris ciuilis scientia cum res sanctissima sit,pretio nummario æstimanda, dehonestandaq; non est. Quòd si de alijs aduocatis quæramus,qui causarum patroni sunt,his extra ordinem officio iudicis consuli constat[b] : ut tamen quod honorarij illis dari iudicatur,centum aureos non excedat[c] : alioqui si sibi præstari quicquam paciscantur,pactum turpe est, & ex eo agi non potest,nisi finita lite conceptum proponatur : quamuis autem petere non possint,oblatum tamẽ licite recipiunt[d]:& si per eos non fiat,quò minus patrocinium non præstetur,restituere non cõpelluntur[e].Sed aduersus hanc sententiã non parũ mouere nos poterit,quòd ex quacunq; pactione etiam nuda actionem aduocato dari est proditum[f],probariq; ex titulo,qui De suffragio inscribitur,testatũ manet. Sed uideamus,quæso,quàm peruerse,quàm indoctè tractatus ille accipiatur:& in primis ab Accursio,cæterisq; scire uelim,apud quem idoneũ autorem legerint,suffragium pro patrocinio aduocatorum accipi: nemo certe in literaria palæstra nomẽ dabit,qui hoc affirmare sit potis:& quãuis suffragio copulari patrocinium,in Iustiniani Authentico legerim[g],non tamẽ utranq; uocem ei usdẽ significationis esse quisquam asseret.Quãobrem suffragia propriè ex doctissimorum uirorum lectione ea esse dixerim,quibus in campo Martio Populus Ro.honores magistratusq; cãdidatis mãdabat: quę quidẽ solebant etiam magno cõparari: unde lex Iulia de ambitu lata est,quæ hãc emptionẽ, si clàm cõtraheretur,fieri prohibebat: palàm nullo iure uetari , nec Accursiũ latuit[h]. Possunt & rectè suffragia appellari,cũ ex aulicis purpuratisq; principis,seu à scrinio quisquã,uel quilibet alius principẽ exorat,ut aliquẽ diplomate iuuet,uel summa potestate sontẽ liberet,uel quicq; aliud etiã iustũ concedat.Igitur si ob hanc causam aliquid promisero,puta ut principẽ exores,ut illud mihi beneficiũ tribui facias , ex suffragio tibi obligabor: uidebatur enim huiusmodi pactionẽ illicitã esse: quod utiq; nõ est: tametsi ex hisce suffragatoribus quidã reperti sint infames,qui uulgò fumũ uẽdere dicebant,ut apud Lampridiũ in Alexãdri imperatoris uita , legere est. Neq; uerò etiam illud admiserim,ex pactione nuda hoc casu actionẽ dari,cũ uerba legis eũ qui spoponderit,obligent: cur enim sponsionẽ potius efficacem promissionem non interpretamur,quàm aduersus iuris regulas inducamus,ex pacto actionẽ dari, cũ sponsio iure ciuili ualidã promissionem plerunq; significet[i]: Sed & de suffragio hæc Trãquillus in Vespasiano: quendam ex charis ministris dispensationẽ cuidam quasi fratri petentem,cum distulisset,ipsum candidatũ ad se uocauit, exactaq; pecunia , quantam is cum suffragatore suo pepigerat,sine mora ordinauit,&c. Nã Accursij expositio,si patrocinium denotari admittamus,& legem in angustũ reponit,& ante litem (quo tãtũ casu titulum hunc intelligit) posse pactum hoc cõcipi fatetur[k]: quod omnino falsum est,cùm eo casu solum ualere didicerimus,quo sopita lite sit cõtractum: quamobrem nihil est quòd dubitem nostrã opinionem ueram esse,quam & ex Ammiani Marcellini autoritate cõprobamus: is libro XXII.tradit: cum Aegyptij, genus hominũ litigiosum,quotidie Iulianum imperatorem tædio afficerent,dum eius præfectos acceptarum pecuniarum accusant,eum cõstituisse lege promulgata : nullum interpellari suffragatorem super his, quæ eum rectè constiterit accepisse.

a l.j. §. proinde. de uarijs et extra.cog.
b §.illo procul. in l. properã. C. de iudic.
c d.l.j.§.litis.et l.quamuis.C. de postul.
d l.archiatri.C. de profes.
e d.l.j.§.diuus.
f C.de suffrag.
g Vt iud. sine quoquo suff. v. §. sic igitur à nobis.
h In l.unic.ff. de ambit.
i No.in l.lectis. si cert.pet.
k d.§. litis causa.

Nouus intellectus famigerato uersiculo,is uidetur.datus in lege singulari, Si quis ius dicenti non obtemperauerit. CAP. XV.

APVD Iurisconsultum Vlpianum, in titulo , Si quis ius dicenti non obtemperauerit , hæc sententia legitur : Is uidetur ius dicenti non obtemperasse, qui quod extremum in iurisdictione est , non fecit : ueluti si quis rem mobilẽ uendicari à se passus non est, sed duci eã uel auferri passus est : cæterum si & sequentia recusauit,non obtemperasse uidetur.In hoc uerborũ sensu tanta est inter interpretes altercatio, ut etiam nouã uarijs modis in disceptationem res deducta sit: ex quibus quoniam maxima pars à recentioribus cõfutatur,eas

solum

A solum interpretationes in mediũ afferam,quæ frequẽtius approbanť, multosq́; assectas habent.Et in primis ita quidã interpretãtur,ut extremum,idem significet, quod minimũ,leuissimumq́,quasi Vlpianus uelit,non eum tantum,qui in magno negotio cõtumax est,sed & qui in re leui non paret,mulctari posse:ueluti si tecum rei uendicatione egero,tu citatus uenire cõtemnis,& cõtumax es : quapropter amplius uẽdicare non possum,sed ex primo decreto in possessionẽ mittendũ erit,uel etiam ex secundo fiet abalienatio.Sed hæc expositio multis rationibus, tametsi ab aliis approbetur, expugnari potest:tum q́ extremum nõ sanè commodè pro minimo leuiq́; accipitur: quod etiamsi demus,in eo decipiemur,quòd eum qui cõtumax non compareat,leuiter delinquere existimauerimus:cum maius sit eius erratum,qui uocatus nõ compareat,quàm qui dare facere iussus,non pareat[a]. Nam & eum,ob cuius negligentiã primo,uel secũdo decreto prætor in possessionẽ miserit,nõ esse mulctãdũ,Paulo Castrẽsi,& cæteris placet[b]: quoniã satis ille punitur,qui huiuscemodi decretis à prætore affectus est.Quamobrẽ alia adduci solet Ioãnis interpretatio,qui extremũ interpretatus est,quicquid principiũ,uel finem causæ respicit:sed hoc ex Latini sermonis usu defendi uix posse opinor:nam quamuis nostri tẽporis dialectici in syllogismis sic extrema accipiãt[c] ex usu ueterum,tamẽ id frequẽtius dicitur extremũ, quod fine terminatur: quod non legibus tantum,sed & Vergilii autoritate manifestum est:

Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem.

Nec ex rara peregrinaq́; recentiũ elocutione,Romana,atque eadem elegans Vlpiani dialectos exponenda est: habet & Baldi quædã interpretatio suos assertores,dum uidelicet duo extrema in iurisdictione esse tradit,citationẽ,& executionẽ : qui igitur in eorũ altero cõtumax sit,mulctandus est. Verùm & id eodem argumẽto conuincitur: quoniam in iurisdictione extremum esse citationem,nequaquam admittendũ est: sed & illud,treis hasce declarationes à ueritate abesse, fortissimum argumẽtum est,quòd Iurisconsulti exemplum de re mobili,sanè quàm inconcinnũ esset:cur nõ de immobili dixit potius,quo casu rei uindicatio frequẽtius intenditur? Quamobrẽ uerius esse quod quãdoq́; nos excogitauimus,duxerim. Sciẽdum itaq́; illud,finita iurisdictione,

B ius mulctandi amplius nõ cõpetere: ueluti si lata sit diffinitiua sentẽtia[d].Potuit autem probabiliter dubitari,quid si terminaretur iurisdictio:non quidem facto iudicis,qui pronũtiauerit,sed occasione litigantiũ? exempli causa: uendico à te rem mobilẽ: tu lite contestata dicis rem apud te non esse, quoniã ab alio ablata sit,quo casu agere prohibeor,quæritur,an quia permisisti rẽ auferri,mulctari possis: & Vlpianus posse existimat. Sed quid si sequẽtia recusaueris? ea autẽ sunt,ut si dolo tuo res ablata sit,quãti maximi in litem iurauero[e],si sine dolo,quãti mea intereſt condẽneris:& hoc in executiõis causa:in principali uerò,ut si dolo tuo res ablata sit,nihilominus agatur:alioqui non agatur,nisi intersit te prius dedisse? respondet Iurisconsultus,idem esse,& dũ[f] dicitur,nõ obtẽperasse uideri,qui quod extremũ in iurisdictione est,nõ fecit:idcirco quid extremũ sit,non exprimitur:quoniã si post citatiouẽ,uel litis contestationẽ,rem auferri permiserim:citatio,uel litis cõtestatio extremũ in iurisdictiõe erit: idemq́; in alio quocũq́; iudiciali actu,qui abductionẽ hanc præcedat.Ille igitur qui rem mobilẽ à se uendicari passus non est,sed ab aliis duci,auferriq́; passus est,non obtẽperasse uidetur:& hoc exemplũ maximè in re mobili procedit:quoniã cum facilè abscondi potuerit,præsumitur dolo ablata:& onus probandi ad reum pertinet,ut si interim contumax sit,sequentia dicatur recusasse:& idcirco mulcta affligatur: uerbum enim, duci,ad mouentia:uerbum,auferri,ad mobilia refertur.Et quamuis hos casus Iurisconsultus,tanquàm magis dubios,expresserit, nõ tamen negat aliter quoq́; in causa mulctari posse,ut & hinc quædam Bartoli argumentationes explodantur.

a Alb. in c.si.in x.not.de iud.
b In d.l.unica. in ulti. col.in §. is uidetur.
c Bar.in l.si is q pro empt.l.ij. C.de sec.nup. cap.Raynaldus. de test.
d l.iudex. ff. de re iud. Alex. in l. imperiũ. vij. colum.
e l.qui restituere.de rei uẽd.
f l.item si.§. si. de rei uend.

Explicata ratio,cur in furto sit unum factum,in iniuria damno'ue plura:& male sensisse scriptores in l.si familia.de iur.om.iud. CAP. XVI.

SI familia alicuius furtum fecerit,unum factum est:si iniuriã, uel damnũ faciat,plura facta sunt[a].qua ratione hoc? Bartolus,& sequiores alii,furtũ,nomen iuris esse tradũt,delictumq́; nomine proprio appellatũ,iniuriam facere,album corrumpere,damnum dare,facti esse : delictaq́; hæc cùm innominata

a In d.l. si fam.

nata sint, tot esse facta, quot delinquētes sunt : sed illud mihi probari uelim, idcirco ꝙ C uerba factum respiciant, plura facta dici: furtū enim quid aliud est, quàm rei alienę cōtractatio, inuito domino[b]? quæ diffinitio factum spectat: & tamen in furto à pluribus commisso, factū unum est. Si enim eos cōtractus, tam qui proprium nomen habent, ꝙ qui innominati uocantur, facti esse dicimus[c]: quamobrem & in delictis idem non opinemur? Nam plura facta non cōsiderari, ex uerbis legis factum denotantibus, sed ex pluribus consilijs, Pauli responso ostenditur[d]: quamobrem quicquid uno cōsilio à familia fit, unū factum esse: quicquid pluribus, plura crediderim : sed si, quid actum sit, nō constet, in furtis unum, in damno, iniuria'ue plura facta præsumi, magis arbitror: huiusq́ʒ differentiæ ea fortasse ratio est, quòd in furto res ipsa perpenditur: quæ unū tantū furtum spectat: unde & eius respectu duplū quadruplum'ue in cōdemnationē deducitur: sed in iniuria non tam conuicium ipsum attenditur, quàm eorum personę, quæ iniuriā faciunt[e]: & quò plures sunt, eò atrocior est cōtumelia: quapropter si municipū decreto puniatur, qui cum armatis hominibus alicuius domum incesserit, non is pœnam merebitur, qui uno cum socio eò profectus est[f]: cū grauior sit iniuria à pluribus, quàm ab uno facta. Idemq́ʒ est in damno dato, tum quòd nō sine iniuria dari solet : tum etiam quòd non ratione rei duplum triplum'ue rependitur. Sed quāto pluris res, quæ damnum passa est, eo anno uenundata fuisse probetur[g].

b l. j. de furtis.
c l. consilio. de cur. fur.
d d. l. si familia. in fin.
e l. si plures. de iniurijs.
f Alex. & Iason i l. gal. §. si is. in iij. colū. de lib. & post.
g Instit. ad leg. aquil. in prin.

Pactum prorogationis, etiā priusquàm cœpta iurisdictio sit, efficax esse, ueterū sententia approbata, recentiores interpretes reiecti. CAP. XVII.

SI conuenerit, ut alius prætor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret : & priusquàm adiretur, mutata uolūtas fuerit: procul dubio neminem cōpelli ei conuentioni stare Africanus iuris autor scripsit: quod responsum sic intellexerunt Bartolus[a] & alij, ut à prorogatione iurisdictionis alter, etiā inuito altero recedere posit. Et quamuis iuris regula admoneamur, nihil sanctius esse, quàm seruare promissam fidē: hoc tamen casu à promissis recedere licere, receptum D est : & si quæras, qua ratione hoc admissum sit, ex Angeli scriptis respondebitur, in his quæ publici iuris sunt, priuatorū pactiones non cōsiderari: sed cum licitum cuilibet sit iurisdictionē prorogare, cur in eo pactum attēditur: si pœniteat, non attenditur? Aretinus, Iason, atq; alij aliter respōdent: & tandē uel inuiti concedere coguntur, nulla efficaci ratione id introductum esse : quid igitur quod ratione caret, admittimus? Quamobrem aliter intelligi posse Africani uerba ex ueterum[b] commētarijs reor : ut ita demum recedere liceat, si communi cōsensu uterq; à pactione recesserit : nam cum si conuenerit, inquit Iurisconsultus, inter utrunq; intelligitur, addatq́ʒ mutatā uoluntatem proponi, certe & ab utroq; mutatam accipere, pronius est: tum ex cōmuni proloquio eiusdem formæ uerba pariter accipi[c], tum etiam quòd præcedentis clausulæ modus in sequenti repetitur, censetur[d]: sed huic declarationi fortissimè resistit, quòd accepto ex contrario sensu argumento, concluditur, ubi aditus sit prætor etiā utroq; retrocedente, licitam remissionem non esse: quod iure defendi nō posse, nemo nō crediderit: cum renuntiare liti passim permissum uideatur[e]; uerùm & hoc argumentum elidi posse quādoq; arbitratus sum, in eamq́ʒ iui sentētiā, ut postq̄ lis cœpta sit, inuito iudice, ius renuntiandi partibus competere negarem: nā nec actor, si reus neget, quoniam sua intersit causam expediri, renuntiare liti potest[f]: quod & hoc casu producendum, cū iudicis contemnatur autoritas, si eius iudicio omisso, alium adeam[g] : minimè tamē diffiteor, si non instantiā tantū, sed & litem remittamus, id licere: quoniam cum alius iudex nō adeatur, uix quisquam dixerit prioris autoritatem sperni: nam & nos iuuerit, post litis cōtestationē, etiam actore reoq́ʒ consentiētibus, libellū alioquin ineptum emendari, recentiorum Baldiq́ʒ autoritate prohiberi[h], quòd uidelicet negotiū id iudicium spectet. Potest etiam id argumentū aliter dissolui, quod uidelicet quamuis lex dicat, priusquàm iudex sit aditus mutatam uolūtatem, non tamen cōsequens est, ubi sit aditus non licere eam mutari. Nam & Hier. inquit, quod dicitur, antequàm conuenirent, non sequitur, ut posteà conuenerint. Cap. quarto de uerbo. signific.

a l. si cōuenerit. de iur. om. iu.
b Alb. de ros. ib.
c l. iā hoc iure. de uulg.
d l. dol. ubi Bar. de ser. corru.
e l. postquam. C. de pact.
f Gl. Bald. in l. utique. de rei uendi.
g l. sed si seruū. §. fi. de arbit. cum l. seq.
h l. edita. C. de ed. Bar. i auth. hodie. C. de iu ra. calum.

Si rubrica generalior sit lege, quemadmodum accipi debeat, & in diuersam sententiam itum, ab eo quod post Pauli Castrensis consultationem communiter existimatum est. CAP. XVIII.

Dubitari

A DVBITARI solet, si legis municipalis rubrica lege ipsa generalior sit, sequentibus capitibus utrũ coërceri debeat [a]: & Paulus Castrensis non deberc integra consultatione existimauit: quamobrem cum proponerētur ita concepta rubricæ uerba: stantibus masculis fœmina non succedat: & in lege ipsa, muliebris sexus tantum à matris successione repelletur, nihilo minus à paterna quoque hæreditate rejiciendas fœminas respondit: quoniam rubrica generaliter scripta proponebatur. Videamus uerum'ne sit: & cum ex Iustiniani codicis rubrica [b] generaliter militare negotiatores prohibeantur, intelligaturq́ tamē ex sequenti constitutione id tantum procedere, cùm sacramento militari adiguntur, clarissimũ planè argumentum est, quantumuis generales rubricas sequentibus responsis astringi: nam & ex eiusdem codicis rubrica rusticani generatim ad obsequia deuocari prohibentur [c], quod tamen pluribus casibus coartari certum est. Fortius nos Pontificis epistola inter decretales adiuuat [d]: nam si lege sacerdotum, in collegio facta, generaliter, qui in templis non resident, fructus suos facere uetentur, dicemus'ne eos comprændi, qui in Archiepiscopi, uel Pontificis officio permanent? & non comprændi expressum est: si ergo statutum potius intelligitur, ut nihil noui inducat, quàm generaliter contra ius accipiatur, quantò magis in rubrica id esse fatendum est? quin & Bartolus [e], si lex in municipio generalis promulgetur, deinde alia specialis, à prima discessum uideri scripsit.

a Vt per Mod. in rub. si cert. pet.
b C. neg. ne mil. lib. xij.
c C. ne rusti. ad ullam. lib. xj.
d c. ad audientiam. de cler. non resid.
e In l. quæsitũ. §. fi. in iij. col. de fund. instr. lega.

Commodatum dicitur etiam translato dominio, dum tamen actum sit eandem speciem restitui: & declarata lex ultima de præscriptis uerbis. CAP. XIX.

SI speciem aliquam tibi dedero, dominium transtulero, ita ut eandem restituere mihi intra aliquod tempus tenearis, quæsitum fuit, quisnam is cōtractus esset: & Accursius, & cæteri omnes contractus innominati, cum do ut des, genus esse tradunt. Mihi, licet non ab re admirari quisquam possit, B commodatum esse uidetur: quoniam mutuum damus, recepturi nō eandem speciem, quam dedimus: alioquin, ut Paulus Iurisconsultus ait [a], erit depositum: quod si (ut æquum est) fateri cogamur, non'ne Iurisconsultus malè prolocutus foret, qui cōmodato depositoq́ solum tribuit, quod contractui innominato adscribēdum fuerat? sed & in ultima lege de præscriptis uerbis [b], expressum hoc, dicere non dubitauerim: Si tibi, inquit, scyphos dedi, ut eosdem mihi redderes, cōmodati actio est: si ut pōdus argenti redderes, quantũ in illis esset, tantum ponderis, petitio est, per actionem præscriptis uerbis. Nam quid rectius dari interpretabimur, q̃ dominium transferri? quòd si in eo uerborum contextu, impropriè traditionē significari dixeris, aduersus autoris sententiam dixeris, qui solam differentiã inter utrũq́ casum hanc constituit, ut in primo, quia in specie res data sit, dicatur cōmodatum: in secundo, cum in genere rem restitui actum sit, innominatus contractus appelletur: nec obesse quicquã potest, quod uulgò dici solet, in cōmodato dominium nō transferri [c]: quia hoc puto admittēdum: sed si actum sit, ut transferatur, non ideo minus cōmodatum erit: nam hāc pactionem aduersus eius substantiam esse, ullo unquam iure (nisi fallor) lectum non est.

a l. ij. si cert. pet.
b l. fi. de præscr. uerb.
c l. rei. cũ l. seq. cōmod. l. j. de precar. in fi.

Paragraphus, mutui datio, in lege ij. si cert. petatur, aliter declaratus, quàm ab alijs in præsentem diem fuerit. CAP. XX.

MVTVI datio consistit in his rebus, quæ pōdere, numero, mensura'ue cōsistunt [a]: quoniam earum datione possumus in creditum ire, quia in genere suo functionem recipiunt, per solutionem magis, quàm per speciem: nam & in cæteris rebus ideo in creditum ire non possumus: quia aliud pro alio, inuito creditore, solui non potest. Dubitaui plerunque, quid his uerbis Paulus Iurisconsultus sibi uelit: & ut rem omnem accipiamus, scire nos oportet, credere eum propriè dici, qui ita rem alienat, ut dominium transferatur [b]: quòd si non sit translatũ, ibi nec debitor, nec creditor ex propria strictaq́ significatione est: & hoc casu tradita species eadem restitui debet: cum si dominium transferatur, is satisfaciat, qui tantundem in genere soluit. Item ire in creditũ uidetur dici ea ratione, qua alibi [c] dicimus in creditum possidere, & alibi in possessionē ire, quæ uerba ad executionem referuntur. Igitur sic argumentari Paulum Iurisconsultum opinor, ut dicat mutuum esse

a l. ij. §. mutui. si cert. pet.
b Glos. et scrib. insti. de act. in princ.
c In l. à diuo pio. §. si pignora. de re iudic.

esse quod in his rebus consistit quæ pondere, numero, mensura cõtinentur: quoniam ex earum datione dicimur ire in creditũ: nam si debitor non soluat, captis pignoribus fit eorum uenditio, ut ea pecunia emantur creditori res mutuatæ, cum huiusmodi res recipiant functionem in suo genere magis per solutionem, quàm per speciem: hoc est quia in eis nõ censetur obligata species, seu ea res quæ data est: sed recipiunt functionem suam per solutionem, quia si tantũdem soluas, liberaberis. Nam in cæteris rebus ideo nõ dicimur in creditum ire, quia species ipsa est nostra, puta si domum, uel librũ commodauerim, pignori dederim: & ideo cum species sit in nostro dominio: non potest præter eam aliud nobis solui: unde quamuis in executionem iudicati pignora & auferantur, & uendãtur, tamen per receptionem pecuniæ nõ est liberatus debitor, qui ad restitutionem rei tenetur, ita quòd aliam eiusdem generis dando non liberaretur. Nec hoc intellectu admisso, dixeris ex ultimo uersiculo per argumentum à contrario sensu colligi, in cõmodato deposito'ue, si interuenissent res, quæ põdere, numero, mensura cõstarent, inuito creditore posse aliud pro alio solui: quod iure perquàm reprobum est: nam respondendum existimauerim, Iurisconsultum loqui, cum res illę, non ut species, sed uti genus dantur: quod demonstratio hæc indicat, per solutionem magis, quàm per speciem: & hoc modo explicanda arbitror Iurisconsulti uerba: quæ si rectè percipiantur, nihil in ea quæstione extricant, utrum qui dandi obligatione tenetur, possit aliud pro alio soluere: quod Bartolus & cæteri putauerũt: nec etiam iure dicemus Iurisconsultorũ rationes aut leues esse, aut nihil ab ipso pronuntiato differre: quæ quorũdam opinio fuit. Cæterum quoniam hæc à me alibi diffusius tractata sunt, non est quòd eadem lectoribus etiamnum reponam.

Bella utrinq; licita esse: & explicata quæstio Doctorum antehac penè irresolubilis: Fulgosijq; opinio quædam approbata. CAP. XXI.

VTRINQVE licita'ne bella essent, etsi me nõ lateat quandoq; disputatũ fuisse, nemo tamen fuit, qui non dubitationem hanc tanquã absurdam auersaretur: siquidem probabilius dicere is uideri poterit, qui utrinq; abominanda profitebitur: sed cum & hoc iure defendi nõ posse uideretur, in eam communi calculo itum est sententiam[a], ut Romanos iusta bella mouere, eorum hostes illicitè agere crederentur. Verùm nos aliter existimandum censemus, & utraque parte optimo iure belligerari arbitramur: nec tamen eò usque contra omnium sententiam disputamus, ut rixas, turbas, idq; genus contentiones, hoc numero admittendas putemus: sed de his tantum bellis loquimur, quæ cum exteris fiunt, & euidentissimè iniustam causam nõ fouent: nam illa dubitatio, qua hinc atq; hinc, uter iustiora arma moueat, mens impellitur, facit ut ea utrinq; licere profitear: nec iure quisquam dixerit, me pugnantia loqui: quòd si iusta arma quisquam induat, necesse sit eũ, qui contrariæ sit factionis, iniustum esse, nõ sequitur hoc, nec absurdũ est, propter ancipites sententias utrosq; nõ iniustè belligerare: & ut rem exemplis ex ipsis legibus sumptis adiuuemus, non'ne quilibet in liberali causa cõuentus de statu suo transigere potest, pacisci non potest[b]? cur hoc? nisi quoniam si euidens sit & manifestum, aliquem esse liberum, is paciscendo nequaquã conditionem suam mutare potest: si dubium sit, iura permittendum existimauere: uidem' igitur, quædã in dubijs concedi, quæ si alio casu tribuerentur, neq; lex, neq; ratio sineret? Duo coram iudice litigaturi ante latam sententiam iustè agunt[c], iustè excipiunt, præsertim si per calumniam ea non fieri iuratũ sit: idem & in bellis esse quis meritò ambigat? Illud admittimus, si cõstet absq; ulla penitus ratione aliquã partium reluctari, eam nõ bella gerere, sed potius latrocinia existimandum. Hinc Longobardorũ lex, quæ eum qui gladio hominem uulnerauisset, singulari certamine fortunam experiri iubebat, si constaret, quis iure fecerat, nullum habebat locum[d]: nec illud multum absimile, cum qui fidei causa emphyteuticum agrum possideat: & tunc demum pro domino arma capere tenetur, cum iustè contendit, existimasse recentiores, ita obligari, ne cum palàm & in cõfesso est, dominum iniquè decertare, ferat ei suppetias[e]: nisi fortè, inquiunt, uelit se defendere: nã quamuis hoc iniustè agat, tolerandum est. Sed quid ad hæc paulò remotiora digredior? non'ne hostes ipsi ab eo dicti sunt, quòd utraq; pars æquo iure pugnet? Hostimẽtum, inquit Nonius

a In l. ex hoc iure. de instit. & iur.

b L. si. C. de trãs. l. nec si uolẽs. C. de libe. cau.

c Argu. not. per Bart. in auth. offeratur. C. de lit. contest.

d Bald. in c. j. de pace te. in feu.

e Abb. i c. sicut. ulti. de iureiu. Bart. in l. j. si certum pet.

A Nonius Marcellus, æquamentum est: unde & hostes dicti, qui ex iusta causa pugnam adeunt: hinc & hostire dicimus, Plauto in Asinaria: & hostimentũ beneficij pensatio, Festo autore: quibus cõcors est Lucius Apuleius, nec ignobilis, nec fastidiendus literator. Cum itaq; ex ipsorum Iurisperitorũ sententia illud fortissimũ sit argumẽtum, quod ex uocabuli etymo deducitur[f]: præsertim quando eius nõ repugnat definitio, uerisimile est nostrum hoc pronuntiatum iure defendi: nam qui cõtraria tuẽtur Doctores, cũ bella utrinq; licita esse simul pugnare existiment, causam ignorant, cur iure Romano statuatũ, ut qui capti à suis hostibus essent, seruitutis iure attinerentur. Nam cum Romani semper iusta bella moueant, cõcertatores cõsequenter, ut opinãtur, iniustè prælia agitant: cur igitur quos capiũt homines, seruos suos faciũt, eorumq; dominium nanciscuntur? non'ne ex sua nequitia lucrũ acquirunt? quod tamẽ pluribus ciuilium legum sanctionibus non permitti, plùs quàm certum est[g]: non'ne Romani proprijs se telis iugulauerunt? dum hac se ex nassa eximere legum interpretes uolũt, uarij uarias assignant rationes: quin potius, ut ita dixerim, miserabiliter se torquent: quidam[h] idcirco factũ dicunt, ne si libertatis iura captiui retinerent, factio quoq; testamenti eis salua esset: quòd si datum ꝓponeretur, facile uictoribus fuisset, se eorum bonis insinuare: fatua ratio, quasi prætoris non extet edictũ, quod ui uel metus causa factum sit, id rescindi debere: at metum apud uictorem ipso iure præsumi dicẽdũ est: cum & minori plerunq; causa idem lex opinetur: ueluti si filia corã patre, etiam tacẽte, hæreditati renũtiauerit[i], præsumit legislator metu factum: alij nouam se adducere rationẽ dicunt[k], id scilicet instituisse Romanos, ut qui captiui essent seruarentur: nam uictores si ob eorum uitã nihil se lucrari uidissent, facilè in eam adducti forent immanitatẽ, ut existimarent trucidandos, utpote sibi inutilia mancipia: uerùm qui hanc rationem receperit, idẽ dicat de eo qui à latronibus capitur, necesse est: cùm nõ minori sint in periculo, qui ab huiusmodi nefarijs uiris capiunt̃, quàm hi quos milites sua uirtute, & iusto bello acquirũt: cur ergo negauere iura ciuilia, à latrone captum, seruorum iure censeri[l]? in hoc igitur eos falsos esse non dubitem, quod quæ seruorum etymologia sit, eandem & rationem esse cur seruiant, opinati sunt. Si igitur cõtra omnium, quorũ

B edita sit sententia, præter Fulgosium[m], nostram hanc propositionem uerã dixerimus, cum utrinq; bella licita sint, nõ est nouum, nec absq; ratione, si tam Romani, quàm hostes inde lucrentur, & ex alterutra parte capti non iniuria seruiant: nam cùm bella sint ex iure gentiũ orta, æqua lance eo uti Romanos, cũ alijs æquum fuit: tametsi enim iure ciuili nobiliores redditi sint Quirites, maioremq; autoritatẽ inde cõparauerint: quoties tamẽ de gentiũ iure agimus, nulla inter eos & alienigenas differẽtia est, tũc quippe id ius in usu est, quod omnibus cõmune, nulli ꝓprium existimatur[n]. Libet obiter referre barbari hominis Brenni, qui Senonũ regulus fuit, dicterium: is, interrogantibus Romanorũ legatis, quanã ratione Clusium Hetruriæ urbẽ obsidione premeret: Iure, inquit, naturali hoc facio, quo is, qui minus fortis sit, potẽtiori cedere iubet̃: nã eo etiã pecudes, & bruta animalia uti deprẽndimus: cum tauros, leones, aquilas, cæterasq; animantia idcirco dominari uidemus, quoniã alios uiribus præcellant: quod & uos Romani secuti estis, cum Fidenates, Ardeatas, Veios, Volscos nõ alia subegistis ratione, quàm quòd illis præstantiores uiriũ uirtute habebamini: quin & Aristides in oratiõe, quã ad Rhodios misit: Lex, inquit, naturę est, à potẽtioribus planè clarior facta, ut maioribus minores pareant: & qui ꝓpterea libertatẽ tolli opinatur, hic à uero longè abest, nec aliud inde sequitur, quàm si homunciones nos, cõspiratione facta, dijs gigantum more congrederemur, uel æmuli eos nullos esse crederemus: & hæc quidem illi de pristino, uti arbitror, naturali iure dixerunt, quæ tamẽ legibus nostris consentanea esse, fateri nõ ausim, cũ eo iure, quo nil ulterius quàm mera æquitas spectabatur, illicita fuisse omnia bella, magis uerisimile est, idq; ex Pauli[o] uerbis, in tractatu de captiuis, probabile admodum uidetur. Sanè hoc caput à me, cum Iustinianus nouus essem, cõpositum, temporis ordine omnium antiquissimum, hoc loco referendum duxi, earum matronarũ imitatione, quæ quamuis matresfamiliâs factæ sint, adhuc tamen crepundia sua obseruant, & diligunt, neq; sinunt interire.

LIBRI SECVNDI FINIS.

f Bar. in l. ij. §. j. si cert. pet.

g l. quod serui- us. quod ui aut clàm.

h Ioã. Fab. §. j. instit. quibus mod. ius patr. potesta.

i l. j. §. quæ one rãdę. ff. quarũ rerũ. Pau. de cast. cõsil.

k Ias. in d. l. ex hoc iure. arg. §. j. instit. de iure person.

l l. in bello. de capt.

m In d. l. ex hoc iure.

n §. ius gentiũ. instit. de iure naturali.

o In l. postliminium. in prin. in uer. per iniuriã. de cap.

ANDREAE ALCIATI

PARADOXORVM IVRIS CIVILIS LIBER TERTIVS.

PROOEMIVM.

SVCCEDIT & quædam nostrarũ uigiliarum portiuncula, quæ ad aliud Digestorũ uolumen tota pertinet, & præter quoddã Papiniani responsum, Galli Aquilij celeberrimum apud omnes consiliũ interpretatur: cuius uiri nomen uel idcirco celebrandũ fuerit, quod is omnium Iurisconsultorum optimus apud ueteres habitus est: quod illius (ut Cicero autor est) prudentiã populus Romanus in cauẽdo, non in decipiendo perspexit: ut qui iuris ciuilis rationẽ nunquã ab æquitate seiunxerit: quiq; ita iustus & bonus uir extitisse traditur, ut natura, non disciplina consultus fuisse iudicatus sit. Quæ huic homini tributæ laudes, faciunt ut minima illis accessio sit, q Tribunus fuisset plebis: quod sibi familiarem eũ in Topicis idem appellat, & se orante inter iudices sedisse alibi attestat. Cæterũ & eius respõsum interpretatus, unà cũ affinis materiæ Velleia lege, Seruilius Scæuola est, M. Anton. Imperatoris, & philosophi præceptor, & demũ à consilio, qui in iure, libros duos & septuaginta multifariæ eruditionis scripsit: quorũ racemationibus Iustiniani Digesta passim decorãtur; uerum ex eis perquã difficilis existimatus est cõmentariolus, quẽ ab Gallo Aquilio, uti diximus, auspicatur: quo factũ, ut nostrę huius disciplinę interpretes, Accursius, Bartolus, Alexander, & id genus alij, quamuis multã in eo explicando operam nauauerint, quàm plurima tamen perperã eos accepisse demostraturus sim, si modò præsente animo modestus, facilisq; lector, qualiacunq; hæc non aspernabitur.

Papiniani legem, diuortio. solut. matrim. falso intellectu ita uulgò accipi, ut iniustissima sit: quamobrem non aliter declarata, quàm uti autorem ipsum intellexisse uerisimile est.

CAPVT I.

DIVORTIO facto fructus diuidi Papinianus ait[a], non ex die locationis, sed habita ratione præcedentis temporis. Quare si Calendis Octobris uindemiæ tempore fundus in dotem datus sit, eumq; uir ex Calendis Nouembris primis locauerit, mensis Ianuarij suprema die facto diuortio, sic fieri debere diuisionem, idem autor est: ut cum quatuor mensibus matrimonium stetisse proponatur, uindemiæ fructus, & quarta portio mercedis instãtis anni confundi debeãt, ut ex ea pecunia tertia portio uiro relinquatur. Quæ ex uerbis Iurisconsulti delibata clausula[b], ita ab omnibus quorum uulgata sit sententia, interpretibus percipitur, ut expresso errore lapsum Papinianum fateri necesse sit. Cum enim plus quàm constet, maritũ pro rata temporis, quod ante diuortiũ intercessit, dotalis fundi fructus habere debere, quæsitũ fuit, quid iuris esset secundũ ea, quæ prædicto casu referuntur: & recentior omnis Iurisperitorũ sentẽtia hæc est, ut rem gestam sic euenisse, fingendum sit facto Calendis Octobris matrimonio, fructibus plenũ fundũ in dotem uxor mihi tradidit: quibus collectis, sicq; coacta eo mẽse uindemia, quæ XII. aureis æstimata est, fundum illũ ex Calendis Nouembris, in easdem sequentis anni Calendas locaui, pretio aureorũ pariter XII. dubitatur misso in fine Ianuarij repudio, quemadmodum fructus quatuor illorũ mensium mihi debeantur: & ex recentiorum omnium sententia ita deberi Papinianus respondit, ut quarta pars mercedis, quã pro toto anno conductor debet, mihi adscribatur: quæ trium aureorũ nummũ erit, & cum fructibus uindemiæ cõfundatur, ut simul coacta quindecim fint: ex quibus tertia mihi portio, hoc est, quinq;, præstabitur. Quam computationẽ iniquam esse Alexander fatetur, & ex ea quædã absurda sequi Iason non negat. Nam cum reditus fundi is sit, ut non nisi duodecim quolibet anno reddat, cur ex quatuor mẽsibus quinq; marito dantur? an sanus quisquam rationẽ Doctorum probauerit, qui propter diligẽtiam, qua in locando usus sit maritus, plus rata cõsequi eum tradunt? quænam obsecro hæc diligentia est

[a] l. diuor. solut. matr.

[b] uersic. itaque.

A tia est: non'ne maiorem re ipsa adhibemus, cùm nostro studio fundus colitur? siquidem locatio uel tribus uerbis absolui potest: at colendi cura in dies maius negocium facessit. Nam & ab æquitate abhorret, ut in manu mariti cõstitutum sit, uel plus, uel minus de tradito fundo lucrari: præsertim cum nõ probetur, ciuiles accessiones hoc casu ab naturalibus differre: imò æquali censura tractari, ex regula traditum sit. Sed quid si uindemiæ fructus non XII. sed VI. tantum ualere proponatur, cur ex quatuor mensibus tres solos aureos maritus lucrifacit: cùm tamen utroq; casu, si ratam temporis rationẽ duxerimus, nõ quinq; aut tres, sed quatuor habere maritus debeat? Atqui si ex horum interpretum sententia Papiniani uerba acceperimus, illud necessariò admittere cogemur: ut si tantidem uindemiæ fructus uenum dari potuisse fingamus, quãti locatus est fundus, semper plus rata portione maritus habeat: si aliquanto minori pretio æstimatam uindemiam afferamus, minus rata maritus consequatur: quod nemo certè non uidet, quàm absurdum sit, & præsertim in Iurisconsulto Papiniano, quem iuris ciuilis apicem, & doctrinæ legalis thesaurum Aelius Lampridius appellat. Quamobrem ut nemini adhuc satis perceptum, præstantissimi autoris responsum explicem, facilè ipse in eam adducor sententiam, ut sensisse Iurisconsultum opiner, nõ totius uindemiæ fructus cum quarta portione mercedis instantis anni confundendos: sed dandam marito quartam partem eius mercedis, deinde ita fructus ex uindemia cum ea mercede confundendos, ut tertia portio reditus annui[c], id est, mercedis instantis anni penes maritum resideat: ueluti si fundus duodenis locatus sit, ternos maritus acquirat, & demum ex uindemiæ fructibus tantũ illi suppleatur, quantum satis sit ad tertiam portionem constituendam: quod ex prædicto casu unum erit: & quamuis uindemia uel senis, uel denis, uel quoquo pretio æstimata proponatur, ex ea id solum marito relinqui debeat, quod mercedi additum, tertiam reditus partem faciat. nec huic intellectui uerbum, confundi[d], quod generaliter fructus respicit, aduersatur: cum non simpliciter fructus confundi Papinianus scribat, sed ita confundi, ut tertia portio mercedis instantis anni uiro relinquatur, subsistetq; hoc respõsum æquissimo iure, ut quoniam tertia anni parte maritus onera matrimonij sustinuit,

B tertiam quoque annui reditus portionem habeat: & cum, si matrimonium integro anno permansisset, expectaturus erat maritus terminum, quo ab cõductore pretium solui debuerat: Idem quoq; ratione partis anni faciat: quo matrimoniũ stetit: nõ autem ex uindemiæ fructibus omne deducat, cum hi solum unius mensis ratione ad eũ pertineant[e]: alioqui si usq; ad locationis terminum matrimonium durasset, tredecim mensibus, duorum annorum fructus uir lucraretur. quod quamuis absurdum esse Iason agnoscat[f], tamen ex hoc Papiniani falsa interpretatione declarato responso, concedit. Nam & si collecta uindemia nubat mulier, maritusq; Calẽdis Martijs fundum locauerit, soluto sequentibus Calendis matrimonio, quinq; mensium fructus, omnes non à muliere, sed à conductore repeter[g]: cum collecti ab uxore fructus, nõ eius temporis quo nupta stetit, menses respiciant: sed præcedentem, quo nubilis erat, annum: quocirca ex eis nihil marito debebit solui. quòd si messes ex cõuentione solum ad colonum spectent, soluto dein ante uindemiam matrimonio, nihil adhuc ab uxore ex præcedentis anni fructibus uir petet[h], sed æstimatione messium facta (si nummis locatio contracta nõ proponatur cum spe futuræ uindemiæ computatio fiet. Nam licet matrimonium ante uindemiam solutum sit: cum tamen uindemia, ut diximus, nõ unum, quo colligitur, mensem respiciat, sed totum annum, ea quoq; pro rata computabitur: fructus enim ad superioris temporis computationẽ pertinẽt, non ad id quod eis coactis secutum est: quamobrem quos mulier, antequàm nuberet, percepit, in hãc rationem non uenirent. Et hoc modo exponenda est Papiniani illa lex, quæ tot falsis interpretationibus intricata est, ut lõgissima glossemata, uariosq; sensus dum Accursius in eam descripsit, non alia de causa id egisse uideri possit, quàm ut multiloquiũ, tanquam splenium quoddam, suis gerris obijceret.

c Id est, ut utraque portio pariformiter determinetur.

d §. non solũ. in uerbo, idẽ dicemus. j. ea. l.

e l. fructus. e. ti.

f In penul. col.

g uers. e contrario.

h uersic. item si messes.

Posthumus suus ab alieno quemadmodum discernatur: & Gallum posthumo suo consuluisse, non, quæ omnium sententia est, alieno.

CAPVT II.

POSTHVMVM, qui tempore testamẽti simul & mortis defuncti in potestate ita esse potuit, ut nemo eũ præcederet, posthumum suũ dici, qui uero, si natus esset solum mortis tempore, suus fuisset, alienum auo esse, nemo non affirmat. quapropter omnium penè dixerim scriptis proditum est, & ex Galli sententia introductũ, ut is alienus posthumus institui posset: huius'que differentiæ ratio illa traditur, quòd hic nepos cum tempore testamenti à patre præcedatur, auo suus hæres esse tunc non potest: quamobrem nil mirum, si alienus dicit. Verumenimuero licet omnibus, quos legere mihi contigerit, probetur hæc opinio, non tamen uera ratione inniti crediderim. Cum enim si tempus, quo auus moritur, spectemus, nepos in utero adhuc existens, si nasceretur in potestatem aui futurus, neminemq; præ se habiturus sit: cur eum posthumum suum nõ appellemus? nam quid necesse est testamenti facti tempus respici, cum ex Velleia lege doceamur, satis esse id tempus obseruari, quo nepos nascitur[a]? Nam & Aquiliũ Gallum de posthumo suo locutum fuisse, Iustiniani quoq; lex declarat: dum alienum posthumum hęredem institutum, iure ciuili ab hæreditate repelli ostendit[b]: cum tamen in nepote, quem institui posse Gallus induxit, id non procedere, nemo ambigat: siquidẽ ciuilis iuris autor ipse est Gallus, & qui eo autore institui poterat, beneficio legis nouæ non potuit indiguisse: quam tamen alienis posthumis necessariam fuisse Cæsar ipse testatus est, quin & in Institutionibus, titulo de legatis[c], posthumus alienus is definitur, qui natus, hæres testatoris inter suos futurus non est: qualis ex emancipato filio cõceptus nepos. Quæ uerba quid aliud significãt, quàm qui inter suos natus hæres testatoris futurus sit, suum posthumum appellari? Neq; uero hîc ego Socini responsionem admiserim, qui facto testamento, ut posthumus sit suus, illud requiri tradit: ut cum auus testatur, primum ipse locũ in potestate teneat, in successione autẽ intestati, solius mortis tempus obseruari: quæ distinctio ex prædictis conuincitur, cum in legatis posthumus ex emãcipato filio solum alienus dicatur[d]: & tamen legata regulariter ad testati causam pertinent. nam & licet cõdito testamento tria tempora spectari proditũ sit, in suorum tamen hæredũ successione, qui est noster casus, tempus mortis tantum considerari, & ex legibus testatũ est, & Accursius cæteriq; censuerunt[e]. Et dubio procul nostra hæc opinio omnibus applauderet, nisi Iurisconsulti Pauli responso arceremur[f]: Is, hęredi, inquit, posthumo fideicõmissũ dari potest: & obtinuit sentẽtia Galli, alienos quoq; posthumos, legitimos nobis hæredes fieri: quæ tamen uerba ita declarari possunt, ut id non ex Galli oratione inductum sit, quæ in posthumo suo loquitur: sed à Iureconsulto Paulo ex Galli sentẽtia per interpretationem: quoniam par ratio utroq; in casu penè esset. Illud enim quod ex rationis similitudine deducitur, ex sentẽtia, nõ ex uerbis[g] deduci, palàm est: quod & uocula quoq; demonstrat, quæ ut plurimum ad productiones, extensiones'ue pertinet.

a §. nunc de lege. infra eo.
b Instit. de bon. pos. in princ.
c Instit. de leg. §. posthumo quoque.
d §. posthumo. l. eã. C. de fid.
e Glos. in §. hęredib. insti. de her. qual.
f l. pe. de leg. j.
g §. & quid si tantũ. gl. Bar. in l. iij. de pact.

Cur ex lege XII. tabularum posthumus alienus institui non poterat, cum suus posset: & uariæ rationes confutatæ. CAP. III.

TRACTATVM quoq; à Doctoribus est, quanam ratione posthumus quem alienum uocari uulgò diximus, ante Gallũ iure antiquo institui nõ posset: & Bartolus, cuius dicta alij non annotauerunt, idcirco uetitum tradit: quoniã XII. tabularum lege ad successionẽ præter suos nemo admittebatur: is autem posthumus animaduerso testamenti tempore, suus non erat, imò alienus. Sed næ non uidit Bartolus, tametsi ea XII. tabularum lege ab intestato sui hæredes uocarentur: si tamen conditum esset testamentum, supremam defuncti uoluntatẽ, eo quoq; iure obseruari debuisse. Si enim extraneos, quos libuisset, instituendi facultas testatori præstita fuit, cur non id multò magis in nepote concessum est? Quamobrem Ioannes ab Imola in causa id esse asserit, quoniam cũ in nepotem nondum natũ affectionis amor nullus præsumat, facile existimatũ foret, cũ matre posthumi testatorem concubuisse: quare ne mala hæc de aliena uxore suspicio cõciperetur, uetitã posthumi institutionẽ. Quæ ratio tã mihi absurda semper uisa est, ut penè indignam duxerim, quã referrẽ. quis enim incestos hosce partus præsumat? quis nepotes etiam si nondũ natos, auis gratissimos spe propagandi generis potius non existimet

A met[a],quàm fœdiſsimi facinoris argumento? atqui & hac ratione extraneus & ignotus inſtitui prohiberetur,quaſi materno ſtupro ꝓcurata inſtitutio ea foret : quid itẽ,ſi uiuẽte auo natus infans eſſet[b]? non'ne inſtitui poterit,cũ tamen minimũ gratiæ primis uagitibus indipiſci queat?Sunt & qui eũ,qui adhuc in rerũ natura nõ eſſet,inſtitui nequiuiſſe opinẽtur[c]: hacq; potiſsimũ cauſa iure ueteri alienum poſthumum repelli[d]. ſed & hoc perquã dubiũ eſt,cum nõ magis in rerũ natura ſit poſthumus ſuus, quẽ potuiſſe ex XII.tabulis inſtitui , uulgò ſcitur[e] : tametſi non ſat firmis argumentis ꝓbari ualeat: quoniam qui de ſuorum inſtitutione locutus eſt Vlpianus,Aquilio Gallo poſterior fuit,ut fortaſſe nõ falſò interpretatum Catonem Saccum opinari aliquis poſsit,qui & hoc Galli inuento adſcribit.Sed uerior omnino eſt Raphaëlis Comenſis ſentẽtia,qua id minimè ex XII.permiſſum traditur: quoniã incertis perſonis olim neq; legari,neq; relinqui quicq; poterat[f]: quamobrẽ poſthumo quoq; alieno(ut Triboniani uerba referam) inutiliter antea legabatur: nam & coniunctiua particula, quoq;,ex ſupraſcripta regula eũ caſum deducere uidetur:nec his ſanè Pauli Caſtrenſis aduerſatur argumentatio,dum incertam perſonã eſſe eam negat,quæ ſequẽti tempore demonſtrari poſsit:quoniam ex beneuolentia humanitateq; id receptũ à Modeſtino[g] deinde eſt,qui Seueri Alexãdri imperatoris in cõſilio,longè poſt Gallum floruit.Fortius itaq; illud obeſt,quòd & poſthumus ſuus incerta perſona eſt, nec magis illi delata hæreditas (quod Socinus credidit)dici poteſt,quàm nepoti,ſi filium mortẽ obijſſe proponatur[h].quapropter huiuſmodi nepotem inſtituere , uel exhæredem facere,ſicut filios,auus debet.Sed utiq; ut Socino hæream,adducor,quòd nepotes in filiorum locum ſuos hæredes auis fieri,ex lege XII. tabularum non arbitror, ſed id potius ex lege Velleia inductum[i] : quod in eius tractatu explicaturus ſum.

a In §. ille caſus.
b §. emãcipati. inſtit. de hær. quæ ab inteſ.
c l. ſi infans.C. de iur. delib.
d Areti.hic.
e l.placet.de li. & poſth.
f §.incertis.& §.poſth.inſti. de lega.
g l.in tẽpus. de hær inſtit.
h ff ſui.inſti. de hær.qual.
i l.ſi quis filiũ. C.de inoff.te.

Negatiuam uerbo,poſſe,antepoſitam non excludere omnem potentiam, quod in noſtra hæc tempora opinati ſunt Iuriſperiti. CAP. IIII.

B CREBERRIMA recentiorum ſententia eſt in lege,quæ aliquid fieri non poſſe dicat,quamcunq; potẽtiam abnegari:quoniã ea ſit negatiuæ particulæ,ſi huiuſmodi uerbo adiũgatur,natura , ut præciſam neceſsitatẽ inducat. Primusq; id inter canonicas Pont. ſanctiones Ioannes Andreæ prodidit[a], quem dein Bartolus,& poſt alios alij ſequuti ſunt. Quapropter ſi principes abſq; citatione aliquem condemnauerint,eorum ſententiam etiam ſupremæ poteſtatis robore latam,nullo iure ualidam eſſe Nicolaus Tudiſcus[b] exiſtimauit : quoniam ſe Pontifex aduerſus inauditam partem,cauſas definire nõ poſſe teſtatus eſt : quæ uerba nõ ordinariam tantum poteſtatem ,ſed & pleniſsimam præter ius facultatem adimere uidentur. Verùm uideamus id'ne iuris autoritate reprobabile ſit: & quãdoq; animaduerti ex quibuſdã argumẽtis facilè conuinci poſſe. ſiquidẽ Hieronymus ad Euſtochium[c] : Audacter,inquit,dicam,cũ omnia poſsit deus,ſuſcitare uirginẽ nõ poteſt poſt ruinam.ualet quidem liberare de pœna,ſed nõ poteſt coronare corruptam. quis enim ex his uerbis non poſſe deũ arbitrabitur, laureola uitiatã uirginẽ donare , cum & longè maiora poſsit?Sed & Innocentius Pont.Max.nuptias,quæ ab quarto cõſanguinitatis gradu coniunctis celebrantur,ut ualeant,ſe diſpenſare non poſſe tradidit[d]: cum tamen etiam ordinaria poteſtate facultas ea ſibi cõceſſa ſit. nã & Gordianus imperator abſenti Reip.cauſa,nõ poſſe obeſſe tempora,quæ in actione de dolo cõputantur,reſcripſit[e], cũ nihilo minus mero iure abſens excludatur, ſitq; illi neceſſaria reſtitutio.Ex Toletano quoq; concilio:Non poteſt,inquit Gratianus,erga homines eſſe fidelis,qui deo nõ ſeruauit fidem[f]:cum tamẽ Turcas,Saracenos,& Scythas ſuis fidos eſſe,erga deum infidos,poſsibile ſit.Succurrũt ex iure ciuili,quæ adduci poſſent,alia argumenta:ſed communem opinionem ſatis & ſuper,ea quę diximus, cõfutare mihi uiſa ſunt.alioqui ſi à ueteribus nõ recedamus,cõſequens erit, ut cum ſimpliciter proponatur,aliquẽ à principe ex reſcripto abſentem arrogatũ fuiſſe,præſumatur potius reſcriptũ nullum,quàm arrogationem ualere : quoniã cum ſoli principi ius arrogãdi reſeruatũ ſit,& Vlpianus tradat,abſentem arrogari nõ poſſe[g] , ſequitur ut de ordinaria ſaltem poteſtate non poſsit:reſcriptum autem potius nullum interpretandum eſt, quàm inducẽda ſit huiuſmodi pręſumptio,ut credamus ab legitima poteſtate princi-

a Glo. in c.j.de reg. iur.li.vj. Bar.& Iaſ.in l.Gallus.i pri.
b In c.j. de cauſa poſſeß.
c xxxij. quæſt. v. ſi Paulus. gloſ. ibidem.
d cap.literas.de reſtit.ſpol.& ibi gloſ.
e in l.iij. C. de dol.
f ij.q.vij.c.non poteſt.
g l.neq; abſens. l.ſeq.§.fin.de adop.

pem recesisse[b]: quod certè perquàm dubium apud me est, cùm & hac ratione idem in adoptato dicendum foret, quod omnibus suffragijs reprobatur. C

b c.si motu.imme ƌto c. nō potest.cū ibi no. de præbē.lib. vj. Alex.in l. quanquā. de testa. §. forsitan j.ea.l.

Testamenta ex priuato fauore filij, ob præteritionem, num inualida fiant. CAP. V.

QVAESITVM est, qua ratione inductum fuit, ut testamētum, quo filius præteriretur, nullum ipso iure esset: & triplici ex causa id esse Ludouicus Pontanus existimauit[a], fauore filij, odio paternæ imprudentiæ: tum ex solennitatis defectu: alij ex eo tantum non ualere opinati sunt, quoniam solennis ea uerborum, quibus filius instituatur, forma desit. Sed & hoc animaduersione indiget, num ea forma propter publicam utilitatem, an ex priuato fauore requiratur: & solum filij præteriti utilitatem considerari, & idcirco posse eum suo huiusmodi fauori renunciare, Bartolus frequenter arbitratus est[b]: at Iason contrariam ubiq; sententiam tuetur[c]: quoniam ubicunq; aliquid ex solennitate necessarium est, in eo uoluntas priuatorum nihil operatur, cùm forma, ut dici solet, remitti nequeat. sed & hoc facilè explodi potest, cum, quamuis ex publico usu introducta, solennitas non possit omitti: si tamen priuatorum gratia inducta proponatur, posit[d]: tradiditq; hoc Bartolus, Alexander, cæteri, ita ut communi omnium opinione firma hæc conclusio sit. nam & iuramentum in testibus, si litigantes uelint, remittitur: non alia ratione, quàm quòd priuato fauore requiri existimatum est[e]. Quæstionis igitur huius cardo in hoc tantum uertitur, an solius filij causa testamentū præteritio uitiet: & animaduertisse me id aliquando memini in eo Iustiniani authentico, cui titulus est, Vt cum de appellatione cognoscitur[f]. cum enim testamentum paternum ex filij præteritione corrumpi docuisset, cum & exhæredationem non nisi quatuordecim causis confirmari statuisset, subiunguntur hæc in constitutione uerba: Sola enim nostræ serenitatis intentio est à parentibus & liberis iniuriam præteritionis, & exhæredationis auferre: cum & paulò superius imperator dixisset, ea se statuisse, ut parentes & liberos à testatorū iniuria liberaret, quæ uerborum formula id mihi expressim ostendere uidetur, ut solus liberorum fauor in causa sit, quò minus eis præteritis uel exhæredatis testamentum ualeat. quoniam id maximè procuratum est, ut iniuria ab eis arceatur. si igitur casum aliquem fingamus, in quo cesset iniuria, ualere testamentum huiusmodi dicendum est. quamobrem si proponatur, filium proprio consensu à patre præteritum, uel quamuis initio reluctantem, condito tamen testamento assensisse, iuris firmitate talem uoluntatem nisi respondendum fuerit[g]: tametsi Iurisconsultorum interpretes nostri, hac in re uarij uaria opinati sint: quod uidelicet extrinsecus quàm plurima adducentes, quæstionis ipsius fundamentum non considerauerint: neque hæc tantum ex his definiri dubitatio potest, sed & quam sequenti Capite relaturus sum. D

a In l.fin.C. de cōtratab. bo. possess.
b In l.nō dubiū. C.de test. in l. j. de leg. iij.
c Ias.in l. inter. de li. & post.
d In d.l.nō dubiū. Alex.i cōsil.xcvj. i iiij. uol.uisis.
e c.tuæ. de test.
f §.hæc autē dispo suimus.
g Ias.in d.l. inter cetera. & in d.l.fin.

In Galli consilio non requiri ullam filij institutionem, neq; necessariò accipiendum, cohæredem filio datum esse. CAP. VI.

DIVERSIS opinionibus inter iuniores interpretes certatum est, num si ex Galli Aquilij consilio nepos hoc modo institutus sit, Si filius meus me uiuo morietur, tunc qui ex eo natus erit, hæres esto: cēseatur filius ipse hæres institutus: & crebriori sententia testatum est, filium præteritum censeri, quamobrem testamentum illud inualidum esse: cū enim filius sub conditione referatur, quis eum institutū credat[a]? Cæterū Bartolus saltē ab intestato ex illis uerbis tacitè uocari existimauit: cuius sentētiam, parum abest, quin in uniuersum ipse ꝓbem, quāuis enim in testamento filij institutio necessaria sit, ut si etiā uiuo patre moriatur, semel inualida dispositio amplius non conualescat[b]: id tamen solummodo admittendum putauerim, cū alioquin iniuria filio fieret: quod suprà à nobis disputatū est. quo circa cum filium eo casu præteritū uideamus, quo uiuente testatore moriatur, nō potest iure dici factā illi iniuriā. Si igitur fingamus euenisse conditionē, nepos protinus succedet, tanq; sub paternæ mortis cōditione institutus. etenim neminē, uti arbitror, latet, nepotē sub conditione institui plerunq;[c] posse. si uero, in humanis filium agere, & patri superstitē esse, proponamus, tūc huiusmodi cōditionalis institutio nulla erit: quoniā in testamento adscripta cōditio non euenit, sed filius ex tacita uoluntate inte

a l. ex facto. de her.instit.
b Insti.de exhē. libe. §.j.
c l.sed & si. & d.§.j. de her. instit.

stato

A stato succedet, & filio nepos, eruntq; hoc casu tanquam si duo hęredum gradus facti essent[d], quod Vlpiano uidetur, censebiturq; filius, si patri superuiuat, tacite institutus, quod Scæuola[e] requirit, & hac interpretatione, qđ in consilio Galli dicitur nepotem institutum, rectius & significantius accipietur, quàm si ex cōmuni sententia substitutum exponamus: nec institutio filij aliqua subaudiri debebit, quod cæteri admiserunt, etiam quod minimè uero simile esset, ut uerba Galli, quæ, uti Bartolus existimauit[f], formam respiciunt, eius clausulæ additamento suppleantur, cum dici soleat: formæ nihil addi, uel diminui posse: cum etiam, si quicquam huic sentētię aduersetur, & Alexandri, & Iasonis cōmentarijs, facilè refelli possit. quin & si nostram hanc opinionem approbaueris, aliud quod contra omnem Galli legem argumentū adducebatur, nihil oberit. siquidē Baldus[g] & Angelus, si filius institutus dicatur, testamentum non ualere hoc casu, tanquam in causam caduci incideret, existimarunt: cū ex lege Papia, si primo gradu hæres institutus uiuente testatore obierit, hæreditas non ad substitutum, sed fisco[h] deferebatur. Quamobrē ubiq; intelligendum crediderūt, datum fuisse filio cohæredem: quod non ex uerbis legis solum confutatur, sed & ex eo, quod forstasse falsum est, in præmortui filij locum, iure accrescendi extraneū cohæredem fisco præferri. qua de causa aliter Iasoni uisum est[i]: is tradit etiam ueteri iure, si uniuersalis hæres uiuo testatore decessisset, testamētum ex secundo gradu subsistere potuisse, fiscumq; nihil hoc casu lucrificare: quę sentētia & Iustiniani uerbis[k] & Accursij probatissimæ interpretationi repugnat, solumq; tūc locum habet, cū is substitutus proponitur, qui etiā intestato successurus fuerat. lex enim Papia nihil sibi uēdicat, cū filius, aut ex recta linea descendentes instituti sunt[l]. quamuis itaq; præsenti casu Iasonis responsio defendi possit, longè tamen clarius argumentū remouebitur, si filiū hęredem scriptū non esse affirmauerimus, sed solum in conditione positū. quare nihil est quod dici possit, Papiam legem hoc casu quicquā sibi iuris uendicare, ut Baldus credidit.

d l. cū in testam. de hære. insti.
e §. in omnibus.
f In l. et uno. de acceptilat.
g In d. l. Gallus. in prin.
h l. j. §. pro secundo. C. de cadu. tol.
i §. in omnibus. & Iason l. §. nunc de lege.
k d. §. pro secundo. l. si pater filium. de uulga. tex. & gl. in d. §. pro secundo.
l d. l. unica. in §. j. & glos. i uer. erubuit.

Quot mensibus mulier uterum gerat, disputatumq; aduersus Iustiniani constitutionem, & Andreæ Siculi noua quædam opinio confutata. CAP. VII.

B CVM mulier quædam post uiri mortem undecimo mense peperisset, & defuncti uiri hæreditatem filio, tāquam legitimo dari peteret, ad principis Iustiniani auditorium res omnis delata est: qui aduersus partum pronūtiauit: quoniam indubitatum existimaret, & impossibile, XI. menses uterum mulierem gerere: quamobrem lata lege sanxit, ut quæ hoc tempore pareret, eas subiret pœnas, quibus iure ueteri afficiebatur, si qua intra annum luctus nupsisset. quod profectò iniustè non dicam, sed summo rigore statutum existimauerim[a], cum tam grauissimus ex Græcis autor Aristoteles, & Diocles Charistus philosophus, quàm apud nos M. Varro, hoc temporis gestari filios posse prodiderint. quin & A. Gellius libro tertio refert, fœminā honestis moribus, & non ambigua pudicitia, cum undecimo mense post mariti mortē peperisset, diu cum scriptis hęredibus litigasse: diuumq; Hadrianū causa cognita decreuisse, undecimo quoq; mense iustum partum edi posse: quod se statuere Hadrianus, requisitis ueterum philosophorū & medicorum sententijs, testatus est, ut quàm rectè Iustinianus aduersus Aristotelis, atq; aliorū opinionē, & contrà quàm Hadrianus Cæsar decreuerat, ipse pronuntiauerit, uix intueri possis. quod cum factū sit, non'ne Andreæ Siculi ex his enuntiatū quoddam[b] confutatur? is in consilio sexto tradidit: si plures proponantur Doctorū opiniones, quæ testamentum inualidum reddant, & unius tantū sententia pro testamento sit, eam cæteris præualidam obseruari debere, propter fauorē qui in ultimis uolūtatibus uersetur. Nam si trium philosophorū in sua quoq; arte autoritas[c], uniusq; Imperatoris constitutio præiudiciū nullum fecit, quo minus mulier ea condemnaretur, cur nō idem esse prędicto casu asserendum est? nam & hic legitimæ prolis fauor, & probitatis pręsumptio non minus iudicē mouere potuit, quàm sustinendi testamenti utilitas moueat. sed & me non latet, ex recentioribus quosdam[d] alia ratione Siculi sententiam reprobasse.

a In authen. de restitu. & ea quæ parit. §. fin.
b Incip. scriptū est.
c Arg. no. in l. j. si cer. pe.
d Decius in c. j. in xv. col. extra de iudicijs.

Testamentum in quo filius præteritus, uiuo testatore mortuus sit, tametsi nepos uel pronepos instituti proponantur, nullo iure conualescere, & expugnatus fortissimus obex, qui Gallo ubiq; aduersabatur. CAP. VIII.

 Cum test

CVM testator ita scripserit, Si filius & nepos me uiuo morientur, tunc qui C post mortem nepotis intra x. menses pronepos nascetur, hæres esto, ualere institutionem Scæuola autor est: ita tamen, si prius nepos, deinde filius decedat, ne successione testamentum rumpatur. Verum cum alibi ex Vlpiano tradatur, posthumo præterito, qui uiuente testatore natus, diem statim obierit, testamentum conualescere[a], idemq; circa iniustum irritumq; testamentum esse, si is institutus sit, qui rem ab intestato auferre possit, dubitauere interpretes, cur in Scæuolæ casu, etiam si nepos post filium moriatur, testamẽtum ualidum nõ fit: & perquàm plures sententiæ exortæ sunt, quibus aduersantia hæc simul responsa conciliarentur. Ioannes ab Imola, & quidam alij[b], Scæuolam de ciuili iure loqui, de prætorio Vlpianum crediderunt, quo iure totam Galli legem nõ procedere testantur, quod certè uerisimile nõ est, cum ius honorarium à Scæuola considerari in fine legis, constet. nec illud probauero, quod ex eis proditum est, quę ab Vlpiano traduntur post Scæuolam introducta fuisse: quoniã quę is prodidit, diui Hadriani autoritate cõfirmantur, quem ante Scæuolã imperasse, ex chronicis manifestum est. quamobrem Aretinus[c] Scæuolæ responsum tunc demũ uerum esse existimat, cùm speciali iure testamẽtum nititur: nam ultimas uoluntates, quæ iure cõmuni adiuuantur, facilius sustineri, nemo non dixerit, q̃ quæ specialiter permittebantur, sicuti institutio nepotis, quæ per Gallum speciali iure introducta est. sed cũ ex lege Iustiniani generaliter huiusmodi institutio nunc admittatur, consequẽs esset, ut correctam Scæuolæ sententiam diceremus, quod certè uitandum est. Igitur idem Aretinus, sibijpsi parum cõstãs, alibi[d] distinguendum putat, ut cũ institutio sub eadem qualitate saluari potest, sub qua concepta est, conualescat testamentum: si non potest, non conualescat. siquidem in exemplo Scæuolæ, pronepos eo tempore instituitur, quo suus hæres non est: quod si testamentum cõfirmari dixerimus, succedit ut suus, & idcirco diuersa qualitate. Verùm dubio ꝓcul distinctio hæc quàm maximè inepta est, cũ potius uti suus hæres pronepos hic, de quo diximus, semper instituatur. Nam etsi filij & nepotis mentio facta non sit, uti suũ hæredem institutum fuisse, fatẽdum tamen esset, ne elegisse uiam testator uideretur, qua D iudicium suũ impugnet. Quapropter tertiò idem Aretinus aliter dissoluit, ut in casu Scæuolæ, testamentum minimè sustineatur: quoniam etiam post nepotis, qui filio superstes fuit, mortem, adhuc tamen dubium erat de testamenti firmitate, cum accidere potuisset, posthumum pronepotem non nasci: confirmantur itaq; testatorum uoluntates, cum eam confirmationem amplius rumpi non posse creditur, quod in proposito casu non est, & hanc sententiam Iason quoq;, tacito eius autore, probat[e]: Socinus reprobat[f], cum dubitatio de natiuitate posthumi in corruptelam testamentorum nihil operari soleat: nam & ex huiusmodi incertitudine remedia prætorum interim nõ auferri, exploratissimum est: alioqui nec possessio uentris nomine matri decerneretur. Angelus & ipse magni nominis interpres[g], primum gradum cõfirmari solum putauit, atq; ita Vlpiani uerba accipi debere: secũdum uerò, qui Scæuolę est casus, nõ confirmari. Sed tamen etiam, secundum sustineri, ex Vlpiani lege, Accursius, Alexander, Aretinus, Iason tradiderunt[h], utiq; cùm nulla ratio diuersitatis idonea afferatur. nam etsi ex Velleia lege primo gradu pronepos instituatur, hoc modo: Filio & nepote mortuis, pronepos hæres esto: nõ reualescere institutionem, ex contextu Scæuolæ traditur, si eam interpretationem sequamur, quam Raphaël Comensis, Paulus à Castro, Petrus Besutius, Aretinus, Socinus, Iason approbauerunt[i]. At Socinus noua ratione hîc se explicat[k]: nam si in hæreditate quisquã institutus sit, uiuo testatore, eo qui præteritus sit mortuo, sustineri testamentum iure prætorio existimat: in Scęuolæ autem respõso, nepotẽ in suitate (sic enim ille loquitur) nõ in hæreditate institutũ, in suo autem hærede nullum ius prætor habet. Verùm ab Socino doceri uelim, quemadmodum ut suus hæres quisquam instituatur, qui in hæreditate institutus non sit: nam & commẽtitium hoc esse, sequenti capite explicaturus sum: quonam igitur pacto intricatissimum hunc nodum resoluemus? & ut sentẽtiam ipse meam recitem, aliter accipienda Vlpiani[l] uerba arbitror, quàm hactenus uulgò interpretata sunt. cęseo igitur testamẽtum, quo suus hæres præteritus sit, tametsi instituti sint, qui etiam ab intestato successuri fuerant, nõ conualescere, idq; ex Scæuolæ, quæ suprà retulimus, uerbis, satis perspi

a l. posthumus. ff. de iniusto rup.
b In §. in omnibus.
c In d. §. omnibus. in ult. not.
d In d. §. etiam.
e In princ. l. in pe. col.
f §. idem cred.
g In §. etiam.
h In l. si à primo. supra co.
i §. etiam.
k in §. idem creden.
l in d. l. posthumus.

A tis perspicuè constat. Nam & nullius momenti tale testamentum esse, iuribus testatum est[m]: quæ uerba quæcunque firmitatē etiam, quæ ex iuris prætorij æquitate proueniat, excludunt, ut Paulus Castrensis & Iason, & alij autumant[n]. Nec quicquam obstant Vlpiani uerba: dum iniustum & irritum testamentum confirmari, autor est. nam huiusmodi uoces propriè accipiendas crediderim, ut irritum sit, quod aditione hæredis non defenditur, iniustum in quo solennia testamentorum iure ciuili requisita desiderantur. Id enim est, quod alibi, non iure factum testamentum, Iurisconsultus appellat[o]. cum enim is inter testamētum, quod irritum, quod non iure factum, quod nullius momenti sit, differentiam expressim constituat, cur id interpretamur iniustum, irritum'ue, quod nullius momenti est?

m l.j. de iniust. rup.
n in l. si ita scriptū. §. fin. per illū tex. supra eod.
o Vt in l.j. dr in iust. rup.

Falsò dici nepotem in suitate institutum, & idcirco per emancipationem ab hæreditate excludi, & nouo sensu perceptus §. & quid si tantum. CAP. IX.

IVRISCONSVLTI Scæuolæ uerba hæc sunt: Et quid si tantū in mortis filij casum conciperet? quid enim si aquæ, & ignis interdictionem pateretur? quid erit si nepos, ex quo pronepos institueretur, ut ostendimus, emancipatus esset? Quam uerborum formulam ita interpretes exponunt, ut id Scæuola, quod Gallus de morte filij, & nepotis senserat, non solum procedere testetur, cum uerè filius moritur, sed etiam si ciuili iure pro mortuo habeatur: ueluti si aqua & igne interdictum illi fuerit, uel emancipatus sit. quamobrem si filius uel nepos instituti sint, & sub conditione, si uiuo patre moriantur, institutus sit pronepos: euenisse conditionem aiunt, si de patria potestate per emancipationem liberentur: & quoniam in iure nusquam legitur, & absurdum est, emācipationem substituto locum facere, Bartolus & cæteri omnes responderunt, id tūc uerum, cum in hæreditate quisquam institutus proponitur: sed & in Scæuolæ casu huiusmodi filium & nepotē, non in hæreditate, sed in suitate (ut aiunt) institutos. Videamus quantum id falsum sit, & in primis ex ultimo legis huius responso[a] interpretatio hæc conuincitur, ubi, An si B nascatur (inquit Scæuola) nepos uiuo patre, dein emancipetur, sponte adire hæreditatem poterit? quod magis probandum est: nam si sententiam hanc admiserimus, nepos hic, utpote hoc casu non institutus, explodi deberet, quod Iurisconsultus negat. neque quicquam me mouerint tres Alexandri resolutiones: quoniam hæ satis doctè ab Iasone confutantur, sicut alia quæ Socini est ab Ruino[b], ut indubitatum apud me sit, fortissimum hoc argumentum esse. Nam & si nepoti ex Galli forma uulgariter substituatur, nepos ad hæreditatem admittitur, qui, si cæteros Doctores sequeremur, admittendus non esset, cum uulgaris substitutio necessitatem tollat: ille autem uti suus & necessarius institutus fuit[c]. Cui argumento & illud accedit, quòd datione cohæredis eadem suorum hæredum iura auferuntur: & tamen nepos hic etiam si cohæredem habeat, nihilominus succedit. & licet non admodum efficaciter ex hoc communem sententiam refelli dixeris: illud tamen fortius urgere fatendum fuerit, quòd in suitate quenquam institui possibile non est, quin & in hæreditate idem institutus non sit. Cum enim institutionis hæc uerba, si secundum Galli formulam proferantur, solam in hæreditate successionem respiciant, cur sui hæredis qualitatem hîc intelligemus, ex qua testamentum præteritione rumpitur? non'ne hic elegisse eam uiam testator diceretur, qua proprium iudicium subrueret[d]? quinetiam ex hac doctorum interpretatione, alia quoque absurda cōsequuntur, cum, tametsi nepos hîc propter emācipationem ciuili iure ab hæreditate excludatur, contra tabulas tamē bonorum possessionem accipere possit: quo casu omni modo pronepos excluditur: friuolum igitur Scæuolæ consilium erit. & quamuis huic argumento Raphaël Comensis, Paulus à Castro, Socinus filius[e], uarijs modis respondere conētur: à ueritate tamen eorum dicta abesse Ruinus ostendit: quare ipse aliter nodum sic extricandum putat, ut cum filius & nepos hoc casu instituti sint sub cōditione, si sui permanserint, & cum cogi nō possent, emancipari se permittant, idcirco etiam prætorio iure excludantur[f]: sibi ipsis enim imputanda est noxia, qui emancipationi assentire uoluerint. Sed & his argumentum non tolli crediderim, cum sub huiusmodi conditione, utpote difficili, filium institui nō posse, existimē. Quid enim si filij interesset emancipari, cum & emancipatio

a §. fin.
b d. § fin. & §. et qd si tantū.
c Vt no. in l. si filius qui patri. de uulg.
d l. iij. de testa. milit.
e d. §. & quid si tantum.
f l. si mulier. ad Treb.

g §.hoc quoq. insti. per quas perso. | h l. iubemus. C. de emancip. | i l.j.§. largius. de suc.edi.l.si filio quẽ. infra eo. | k l. si potest. de acquir.her.

cipatio honor fit[g]: nam & hoc pacto inuitus patria potestate exigi posset, quod iure Romano uetitum est[h]. Item cum ex uerbis expresse nõ constet, filium in suitate institutum, cur per subauditos hosce intellectus patris testamento censetur præteritus? quinimo etiamsi hæc patris intentio fuisse asseratur, huiusmodi cõditionem remisisse eredere humanius fuit, tum cum eum manumisit[i], cum ita testatorũ uoluntates interpretandæ sint, ne filij excludantur: nã etsi filius eo tempore quo emancipatus est, hæreditati renũtiasset, non tamen ideo reijceretur. quoniam qui adire non potest, nec renuntiare potest[k]: cur ergo quod expresse fieri nõ potuit, ex mancipatione inductum tacite credamus? Igitur à ueterũ commentis ipse dissidens, ita Iureconsulti uerba accipienda opinor, ut hoc potissimũ sensu præcedentibus adiungantur. Nam cum sub superioris §. finem dixisset Scæuola: si filius institutus sit, & nepos præteritus, & substitutus filio pronepos, ita demum ualere testamentum, si nepos filio præmoriatur: alioqui si superstes illi sit, testamentũ successione rumpi, cum in eo præteritus sit, qui suus hæres esset, si tunc decederet testator. subsequitur interrogando: Quid si nepos non solũ non institutus, sed nec in conditione positus sit? Quid si filius prædicto casu non naturaliter, sed ciuiliter moriatur? Quid item, si nepos, de quo dictum est, emancipatus esset? nam tunc cum in suitate nõ succedat, quamuis filio superstes sit, testamentum nõ rumpitur, & hos casus expressim Iurisconsultus nõ explicat: quoniam quod ius in eis obseruandum sit, ex prædicto §. satis declaratur, & inferius ostendit, dum omnes casus ad similitudinem mortis admittendos putat. sicuti enim ne successione testamentum rumperetur, necesse erat nepotem ante filium mori: ita satis est, si ante filium emancipetur. & hunc sensum si uti uerum retineamus, minimum oberit, quod ex aliorum sententia supra diximus, pronepotem in effectu excludi, cum nepoti bonorum possessio cõtra tabulas decernatur. nam Scæuola eo casu loquitur, quo prius filius, deinde nepos emancipatus ante patrem moriatur: nam tunc testamentum successione nequaquã rumpi potest, & pronepos in solidum admittetur, cum bonorum possessio contra tabulas defuncto nepoti decerni nequeat.

Inter suos & emancipatos hodieq; eandem differentiam esse, quæ olim erat, & quæstio quædam Bartoli, aduersus omnium sententiam finita. CAP. X.

a d. §. et quid si tantum. | b §. nullã. in authen. de here. ab intest. ueni. | c §. repetitis. institu. de seruili cogna.

TRACTATUM frequentissimè apud legum interpretes reperitur, quibus in casibus eodem iure, cum suis ad successionem parentum emancipati, uocentur. Et Accursius, recentis huius doctrinæ columen, Bartolusq;[a], & demum alij omnes, in successione ab intestato nullam differentiam inter suos & emancipatos esse, sed æqualiter iure ciuili omnes admitti existimarunt: condito autem testamento tunc iure prætorio emancipatos, ciuili suos hæredes succedere: quo fit, ut omnes bonorum possessiones, quæ in successione intestatorum emancipatis dantur, sublatæ sint. quapropter prætor titulũ, qui sit, unde liberi, si præsentẽ usum respiciamus, frustra introduxit: multæq; præterea aliæ constitutiones, quæ diuersum ius in emancipatis statuebant, corriguntur. Idq; prodiderunt interpretes ex Iustiniani principis authẽticorum constitutione[b]: Vbi nulla, inquit, est introducenda differentia siue masculi, siue fœminæ sint, & seu ex masculorũ prole seu fœminarũ descendentes, siue suæ potestatis, siue sub potestate sint cõstituti. Cæterũ nunquã nobis sententia hæc probabilis uisa est, cũ haud uerisimile sit, tot leges, tot iuris prudentũ responsa, breuibus hisce uerbis antiquari. quamobrem sciendũ est, eam sanctionẽ Iustinianũ non alia de causa promulgasse, quàm ut inter agnationem & cognationẽ differẽtiam tolleret, non autem ut emancipatos ad successionem iure ciuili uocaret, quod ex constitutionis ipsius præfatione deprẽdit, & ex titulo, ita enim inscriptũ est, De hæredibus ab intestato uenientibus, & de agnatorũ iure sublato. An si idem de emancipatis statuisset, uerbosissimus etiã in rubricis princeps Iustinianus, nõ aliquid dixisset? dũ igitur nullam differentiam inter eos qui sunt in potestate, & qui sui sint iuris esse tradit: intelligẽdum arbitror respectu effectus, quoniã æquali portione utriq; admittuntur: licet in succedẽdi modo multũ intersit: quoniam alter iure ciuili, alter iure prætorio adiuuabitur. Itaq; eo casu solũ ius antiquũ referri, nõ autem nouũ induci, credendum est. Nã & in Institutionibus de seruili cognatione, Tribonianus[c] primã causam

successi

A successionis descendentiū esse affirmat: & non interesse tradit, an in potestate, uel sui iuris sint: & an ex masculis nati, uel fœminis: & tamen omnium sententia receptū est, non nouo iure eos uocari, sed uti iure ciuili uel prætorio prius admittebātur, referri. Nec huic absimile est, quod alibi uidimus: nimirū alia Iustiniani cōstitutione[d] beneficium abstinendi suis hæredibus per annum cōcessum: quod non ideo tamen minus iuris prætorij esse creditur, nō autem ciuilis. sed cum cōstitutio ea principaliter propter transmissionem edita sit, quæ iuris prætorij sunt ea referre, nō noua sibi arrogare dicimus[e]. Siquidem & cū ex lege Anastasiana emancipati, reseruato agnationis iure filij diminuta parte succederēt, & ad similitudinē suorum admitterentur, Iustinianus, qui integrā portionem illis dari sanxit[f], non tamen quicquam noui eo casu induxisse credendus est, quo parentum successionē amplectuntur, cum tunc illis per prætorem prouisum sit: nec enim in ea lege sequitur, instar suorum admitti, ergo & suos esse. Si igitur remanere adhuc differentiam inter suos & emācipatos cōcesserimus, indubitabilis ea fuerit quæstio, qua Bartolus, & alij tractauerunt[g], an si testator filium emancipatum instituat, & ex eo nepotem in potestate retentum præterceat, testamentum præteritione rumpatur? & non rumpi, nemo est qui non dicat. nam cum nepoti ab intestato nihil debeatur, nulla fit illi iniuria, si cōdito testamento præteritus sit. recepta enim nostra hac opinione, aduersus omnium sententiam testamentum illud nullius momēti fore, adserendum fuerit: tametsi etiam, si à cōmuni non discedamus, in proposito tamen casu, Bartoli & aliorum sententiam ipse minimè probauerim: nam dum ipse existimat, ab intestato huic nepoti nil deberi, uereor ne falsò existimet. Cum enim suus hæres auo sit hic nepos, & emācipati ad similitudinē suorum uocentur, cur nō æquis partibus utrunq; admittimus[h]? cum licet iure ciuili ex eorum sententia emancipati instar suorum succedant, non tamen ita sublatam differentiam probaturi sunt, ut idcirco generaliter emancipatio nihil operetur, nepos'q;, qui in potestate permansit, ideo suus hæres esse non possit. qua tamen in re amplius cogitandum reor.

d l. cū antiquioribus. C. de iure delib.

e Alex. in l. necessarijs. de acquir. hæred.

f In l. meminimus. C. de suis & leg.

g In d. §. & qd si tantum.

h d. l. meminimus.

Quemadmodum filia præterita ex statuto, stantibus masculis, &c. testamentum nullum dicere possit. CAPVT XI.

B SI statuto municipali cautū esse his uerbis proponatur: Existentibus agnatis masculis, filia dotata ab intestato non succedat, quæsitum est, si in testamento à patre præterita sit, bonorum possessionem contra tabulas petere num ualeat, sed & utrum dicere nullum possit? Et non posse, frequentiori calculo traditum est: quoniam generali & antiqua regula, qui ab intestato non succedunt, præteriti testamentum rumpere prohibētur: & licet in contrarium iuerit Petrus Besurius[a], quod & nos quandoq; opinati sumus, tamen dubio procul iudicando communis cæterorum illa opinio obtineret, quam ita ueram esse intelligunt, si agnati eo testamento instituti proponantur. sed si extraneos testator hæredes scripserit, tunc ea remedia filiæ competere existimarunt: quoniam hoc casu statuti ratio non extenditur. Cum enim fauore conseruandæ in agnatis opulentiæ editum sit, & hîc fauor locum nō habeat, dispositionem quoq; cessare dicimus. Sed & hoc dubium apud me est: quoniam si ratio statuti deficiat, tamen adhuc statutum uiget, nisi per legem contrariam, uel consuetudinem reuocetur: idq; Archidiacono & Aretino uidetur[b]. Nam & falsum putauerim, ex sola agnatorum utilitate statutum illud promulgatum esse, cum & alia ratio reddi possit, nimirum ut discordiarum suspicio remoueatur, quę inter consanguineos perniciosissimæ oriuntur[c]. quamobrem ex primæ illius rationis defectu argumentum minimè concludens est, cū & uerisimile sit, legis latores pluribus rationibus motos[d], quod etiam, si unicam illam rationem admittamus, dubium tamen adhuc fuerit, cur fœmina succedat, cum ut nullum testamentum dicat, uel bonorum possessionem petat, fauor ipse agnationis suadeat, sed ex pugnato testamento, ut re ipsa successionē capiat, fauor non dictet: atqui agnati ipsi potius uocari debuerunt, ut solum mulieris beneficium uenale sit[e]. Verum cum à communi omnium sententia non discedamus, poterit mulier, cui in eo testamento dos relicta est, repudiare eam, cum iuri suo renuntiare passim cōcedatur, quo casu tanquam indotata dicet testamentum nullum: tunc enim statuti uerbis non compræenditur, quod in ea filia loquitur

a In d. §. & qd si tantum.

b In l. moribus. de uul. et pup.

c l. cū pater. §. dulcissimis. de leg. ij. l. cum oportet. de bonis quæ.

d Sali. in l. si ser ui. C. de nox.

e l. filiū. §. erit. ff. de bon. pos. contra tab.

quitur quæ dotata eſt: igitur ab inteſtato ſuccedet, & ita ſingulari certè. ſed per quàm dubio apud me conſilio reſpondit, interrogatus in facti quæſtione Baldus[f], cuius autoritas maxima hoc caſu eſſe debet, cum qui contradicat ex ſcribentibus habeat neminem, tametſi qui & hoc apud eum ante nos animaduerterit, non reperies.

f In conſi. clvij. Gitius, quinto volum.

Num legitimatio (ut noſtratibus Doctoribus uſitata uoce interim utar) ad natiuitatis tempus per fictionem legis trahatur. CAP. XII.

VTILIS admodum eſt quæſtio, num legitimatio ad ea quę retroſacta ſunt, per fictionem trahatur: & trahi legum interpretes exiſtimant: quoniam ex prudētum reſponſis traditum eſt, quoties aliquis per principem natalibus reſtituitur, reſtitutionem eam etiam ad præcedentia produci. Verum diuerſum ius in reſtitutione eſſe, potius ipſe crediderim: cum qui à principe natalibus reſtituitur, is proprie eſt, qui cum liber natus eſſet, poſteà ſeruus factus eſt[a]: quamobrem ea reſtitutio in eum ſtatum reponit, in quo erat cum natus eſt, ut ſemper fuiſſe liber cenſeatur: tametſi interdum quoque aliter ſit[b], ſed irregulares caſus non conſiderantur. Itaque cum principis hæc uerba, reſtituo te natalibus, ex proprietate locutionis beneficium illud retrotrahi denotent, fictionem eam tunc procedere mirum non eſt. Sed in legitimatione aliter obſeruatur: non enim legitimatio, natalium reſtitutio eſt: ſpurius quippe remaneret, qui legitimatur, ſi ita eſſet, cum eius natalia hac labe notata ſint: ſed eius ingenuitatis reſtitutio eſt, quæ olim iure naturali uigebat[c], cū paſsim omnes legitimi naſcerentur, & hæc reſtitutio minimè trahitur retrò, cum manumiſsioni ſimilem[d] hoc caſu legis lator affirmet, quæ quidem dubio procul præterita non reſpicit. Quamuis igitur reſtitutio à principe conceſſa retrò ſoleat aſpicere, non tamē in ea id iuris obſeruandum eſt, quæ ſolius naturalis iuris ratione reſtituit: alioquin, ut diximus, etiam ſeruorum manumiſsio retro reſpiceret. Nam & hanc opinionem non Baldus ſolum, Antoniusque Butrius probant, ſed ex conſtitutionum ipſarum uerbis confirmatur. Iuſtinianus in authentico, quibus modis naturales efficiantur legitimi, Liceat, inquit, patri filios naturæ & antiquæ ingenuitati reſtituere, & de cætero ſub poteſtate habere. & paulò inferius: poſt legitimationem exinde filios frui ſolatio. quid enim magis oſtendunt uoces illæ, de cætero, & exinde, quàm antea geſta legitimationem non reſpicere? Nec interpretatio Alexandri & Iaſonis recipienda eſt[e], qui ideo in ea conſtitutione non trahi retrò exiſtimarunt: quoniam ſi id fieret, in alicuius damnum fieret. Quis enim hoc admittat, cùm palàm eo caſu conſtitutio loquatur, quo legitimam ſobolem non habeat pater? Quorſum ergo iſtud præiudicium oritur? Alexander III. Pontifex[f]: Tanta eſt uis matrimonij, ut qui antea ſunt geniti, poſt contractum matrimonium legitimi habeantur. Si ita eſt, ergo ſecutis nuptijs non habentur legitimi ante contractum.

a l. fi. de na. reſt.

b l. ij. de na. reſt.

c §. liceat. in authent. quibus mod. nat. effi. legit.

d d. §. liceat.

e d. §. & quid ſi tantum.

f c. tanta. extra. qui filij ſint legitimi.

Intellectus Doctorum in §. quid ſi is, ueros non eſſe, & corruptum à librario codicem, & quantum id in re literaria referat: quamobrem ex unius elementi inuerſione declaratus, uti debuit. CAP. XIII.

QVID ſi is (inquit Scęuola) qui filium apud hoſtes habebat, teſtaretur, quare non induxit, ut ſi antequàm filius ab hoſtibus redierit, quāuis poſt mortem patris decederet, tunc deinde nepos, uel etiā adhuc illis uiuis poſt mortem ſcilicet aui naſceretur, nō rumperet? nam hic caſus ad legem Velleiam non pertinet, &c. perſcrutandum à nobis eſt, quinam potiſsimum ſenius his uerbis quadrare poſsit. Et primo à quibuſdam ita intelligitur, ut quæ Gallus Aquilius de naturali morte filij dixit, Scæuola ad captiuitatem extendat, ut eo caſu nepos auo ſuccedat: ſed etſi naſcatur uiuo teſtatore, nihilo minus Galli conſilium & hic efficax fit. atque ita ordinantur uerba, quæ alioquin aduerſari uidentur, uel etiam adhuc illis uiuis, ſcilicet teſtatore & filio naſceretur, poſt mortem aui non rumperet: qui intellectus omnem textum interpolat, & ſubuertit: tum etiam iure non defenditur. nam ſi nepos uiuo auo natus proponitur, certè caſus hic ad legem Velleiam, nō ut Iuriſconſultus ait, ad Gallum pertineret. & minimum negantis hoc Socini reſponſio nos mouerit, qui legem Velleiam ſolum loqui exiſtimat, cū uiuo teſtatore, filio uerè mortuo nepos naſcitur. Nam cū filius captiuus fictè mortuus dicatur, cur huiuſcemodi legis diſpoſi

A dispositio (sicut consilium Galli) ad fictum casum non trahitur? nam etiā si nō traheretur, certè negari non potest, cum casum Velleij magis quàm Galli prouisionis similem esse: & tamē plus Gallo tribui ex hoc contextu colligeretur. Alius igitur sensus per interpretes traditur, ut nepos, qui mortuo apud hostes filio, uel etiam illo uiuo, post mortem aui nascitur, succedat, & communi plurimorum autoritate hæc expositio firma est: cæterum quàm sit absurda, neminem Latinæ linguæ peritum (ut opinor) præterit: quomodo enim illis uiuis, pro illo uiuo accipiamus? quis hallucinatū in grammatico numero Iurisconsultum credat? nam tametsi quandoq; pluralis pro singulari ponatur, cum ad plura in genere dictio referri potest, cū tamen rem solam respicit, salua ratione recti sermonis fieri nequit. Quamobrem Baldus, Ioannes ab Imola, Pontanus, Iason aliter intellexerūt, ut ea uerba, illis uiuis, de filio & nepote accipiantur, eaq; Scæuolæ sententia sit, si pronepos post mortē proaui, cum pater & auus captiui uiuerent, natus sit, proauo agnasci, & idcirco institui posse. Verum hic uerbis legis cōtrarius est, cum non post mortem aui, sed proaui scribere Scæuola debuisset. sunt & aliæ Doctorum in his uerbis tricæ, quas, quoniam ex aliorum dictis confutantur, referre operæpretium nobis uisum nō est. Itaq; ut ipse quæ nostra sit opinio, tādem eloquar, ab imperitis corruptum esse textū cum suspicarer, ueteres libros adeundos censui, et id exemplo antiquorum. Siquidem Zenonem, cum ab eo Aratus poëta quæsiuisset, quonam pacto emendata Homeri opera compararet, respondisse ferunt, id futurum si in antiqua exemplaria incidisset, nō quæ ab recentiorū aliquo inuersa essent. quamobrem & Valerius Probus, cum quandoq; animaduertisset, scriptorum negligentia optimos quosq; codices uitiari, ex antiquorū lectione eos annotare, distinguere, emēdare adortus, æternam laudem indeptus est: quod ex Græcis Appionē quoq; fecisse memoriæ traditū fuit, apud quos & Nicanor tam diligens extitit, ut *συγματίας* inde appellatus sit. Nam A. Gellium nemo, opinor, non legit, quantumq; ei negotium ex librariorum incuria factum sit, omnes animaduertunt. quapropter & Iustinianus B Cæsar, non alia de causa, falsi crimine eos librorū notarios teneri mādat, qui per signa & notas Iurisconsultorum responsa & leges scribere audent: callebat enim quàm facilis inde esset in mendam lapsus. Igitur cum corruptum codicem uitiatumq; Scæuolę responsum suspicarer, in Marciana Mediolanensi bibliotheca Digestorum opus, non in tria, ut præsentis moris est, sed in duo uolumina diuisum perlegi: quod quidē maximè fidei apud me erat: tum quòd sine glossematis ante Accursiū scriptus est liber, tum etiam quòd ante cuiusq; responsi principiū autoris nomen adscriptū habet, additurq; numerus, qua in libri lectione Iuriscōsultus illud scripserit. In eo itaq; Scæuolæ uerba adscripta offendi, ut quod in uulgatis legitur, uel adhuc illis uiuis, post mortem scilicet aui nasceretur, legendū sit, post mortem scilicet qui nasceretur. Lubricus enim admodum error est, unum q, in a, uertere, cum non nisi paulò productiore linea differētur: & scriptor qui in superiore §. iusta scriptura similes uoces scripserat, credidit in hoc quoq; idem esse, sed falsò. Sic itaq; Scæuolæ uerba declaranda duxerim. In præcedētibus clausulis dictū fuit, si filius & pronepos nepote præterito instituti sint, nisi nepos filio prædecederet, testamentū successione rumpi. quod uerum esse subiunxit, præterquā si emancipatus sit nepos. Subsequitur nunc præsenti responso Scæuola, et sicut prius Galli consiliū de morte filij loquens, ad ignis & aquę interdictionem produxerat, nunc ad captiuitatē quoq; producit: deinde quod de emancipatione nepotis dixerat, ad eum casum trahit, quo nepos non emācipatus, sed captus ab hostibus fuerit. nam filio nepoteq; apud hostes detentis, licet uiui adhuc sint, tamen post mortem testatoris, qui nascitur, pronepos institui potest. distinguenda ergo sic uerba sunt, & ubi textus dicit, tunc deinde nepos, punctum faciendum est, & repetendum infrà uerbum, nō rumperet. sequitur alius casus ad pronepotem pertinens, Vel adhuc illis uiuis post mortem scilicet qui nasceretur, non rumperet. Post mortem, intellige testatoris, sicut in præcedenti §. Omnes casus, ex quibus suus hæres post mortem suam, &c. & quòd ait, qui nasceretur, nō rumperet, necessariò pronepotem intellige. Et hoc sensu omnia de plano & absq; salebra procedunt. tametsi, scio, reclamabunt ceruicosiores quidam, nec mendosi codicis confessionem admittent, quam tamen Baldo concertans, & riualis Bartolus admittere quandoq; non erubuit, si uera est fama.

§. & quid si tantum.
§. instituens.

Filij appellatione an nepos: item auiæ an proauia ueniat. CAP. XIIII. C

DVBITATVM est in ea quæstione, an filij appellatione nepos compræn datur: & interpretes nostri tam prolixe id explicauerunt, ut uel integros libros consarcire quilibet ex eorum scriptis posit: & quoniam à ueritate longè & latè (ut dici solet) abfuerunt, dum argumentis aduersantibus respondere per distinctiones, subdistinctionesq́ conantur, res in infinitum protracta est. Cæterum ut quid in proposito casu sit, paucis ipse demonstrē, scire debemus appellationem filij ad nepotes ex proprietate sermonis non pertinere[a], sed plerunque ex similitudine iuris per extensionem trahi[b]. Si igitur de legis dispositione loquamur, productionem hanc regulariter locū habere dicendum erit, non in fauorabilibus tantum, sed & in odiosis[c], nisi diuersa ratio inter utrunq́ casum dissimile ius inducat: tunc enim nepos procul dubio filius non existimatur[d]. Quòd si in hominum dispositionibus dubitemus, tunc filij appellatione non continetur nepos[e], quoniam in huiusmodi actibus regulariter nulla extensio fit. si uero contrahentem etiam de nepote sensisse præsumatur, tunc secus est: præsumitur autem eius uoluntas, cum alioqui dura separatio indiceretur[f], uel extranei suis præponerētur[g]: sed & plerunq́ ex consuetudine loquendi patrisfamiliâs conijcimus[h], & differentiæ ratio ea est: quia facilius legis uerba producuntur, quàm hominum[i]: cum hæc non extendatur, nisi ex mentis coiectura: at lex legis uoluntatem semper exploratam habet. nec ea ratio obstat, quòd in testamētis lata interpretatio fiat: nam id uerum est, si ita esse præsumpta testatoris mens persuadeat. nam & indefinitam uniuersali æqualiter pollere in uerbis legis, certum est, quod in hominum actibus nō est[k]. Sed & huic quæstioni affinis est, num auiæ appellatione proauia quoq́ significetur: & ex uocabuli proprietate superiori ratione negauerim: quamobrem si quæratur, an Iustiniani constitutio, quæ matri & auiæ tutelam defert[l], in proauia obseruanda sit: non obseruandam respondebo, quod Angelo, Fulgosio, Paulo Castrensi, & Pontano[m] uisum est: licet frequentius contrarium affirmetur. Nam & matrem auiamq́ solas admitti, constitutionis uerba indicant: nec Imolæ, Alexandri, Iasonisq́ responsio solicitum me habet, dum per dictionem, solas, non excludi similes casus testantur[n]: nam id utiq́ concedi posset, nisi sic intellecta uox hæc, nihil operaretur[o]. quòd si lex municipalis, ut aliquid inducat, contra ius commune extenditur, quantò magis pro iure communi, ut proauiam excludat, uox hæc interpretatione adiuuanda est? sed & in fauorabilibus solum, casus similes ea uocula nō eximi, Bartolus[p] certissimus autor est: at nos hoc sensu, odia quę restringenda sunt, qualis est legum correctio, extenderemus: quid enim, si minor ratio in proauia sit? quæ, ut uerisimile est, non tam impensè pupillum amabit, ut gradu proximiores[q], mater uel auia facturæ sunt, licet in proauo sit contrà, spe propagandi generis[r]. quid item si Aretini[s] opinionem sequamur? qui ea dictione casus quidem non excludi, personas uerò similes excludi existimauit, in commentarijs tituli, de acquirenda hæreditate: quamuis Aretinum ipse non satis hoc casu probem.

a §. si instit. qui test. dar.
b l. iusta i. filij. de uerb. sign.
c l. filius ad Maced. l. senatus de ri. nup. l. ij. §. si mater ad tertię.
d l. sed & militest. ubi Nico. de Neapol. de ex tu.
e d. §. fi. l. quod si nep. de test. tut.
f l. liberorū. de uerbo. sign.
g l. lucius. de hered. instit.
h l. alimenta. de ali. leg.
i l. cōmodis. & §. & quid si tantum.
k Bar. in l. si plu ri. de leg. j.
l In authē. ut matri & auiæ.
m d. §. institutes.
n Gl. in l. cū notis. C. de præscrip. xxx.
o l. si quando. de leg. j.
p In l. si cōstante. solu. matri.
q Gl. in uerb. appellabātur. in fi. q. dari tut.
r d. l. liberorum.
s l. uetre. in pe. col. per l. si necessarijs. § de uendi. ff. de pignor. act.

§ si eius. non rectè ad usq́ nostra tempora intellectum, & quomodo dubium sit, ad Gallum, an ad Velleium uterque casus pertineat. CAPVT XV.

SVBSEQVVNTVR in eadem lege hæc ad literam uerba: Si eius, qui filium habebat, nepotem ex eo instituerat, nurus prægnans ab hostibus capta sit, ibiq́ uiuo auo & eius filio pariat, mox ille nepos post mortem patris atq́ aui redeat, &c. Idem quærendum est, si iam mortuo filio pronepotem instituat hæredem, tedeatq́ mortuo eo. Sed cum testamentum ab eo non rumpatur, nihil refert, utrum ex iure antiquo, an ex lege Velleia excludatur. Vestigandum præcipuè est, ad quem primus ille casus pertineat: siquidē perquàm dubium hoc ex interpretum opinionibus factum est: cum ad Gallum Accursius, & cum eo plurimorum autoritas, ad legem Velleiam Aretinus, Paulus Castrensis ad neutrum, Raphaël Comensis ad Iuliani indifficilem casum pertinere, prodiderint: sed quoniam corū rationes confutare non admodū difficile fuerit, præsertim cum quæ ab Accursio dissideant, uerbis legis repugnent, solum hoc agendū erit, ut que nostra sit sentētia exprimamus. Opinor itaq́ prędictum casum & ad Gallum, & ad Velleium spectare posse: & id

A & id tribus rationibus. Prima est propter capita postliminij, quorũ alterum tempus captiuitatis respicit, & omnia illuc usq;, tanquam si nunquam nepos in captiuitate natus esset, restituit: alterum tempus reditus considerat: & hoc rem Gallo subijcit, illud Velleio: quoniam uiuo testatore natus nepos est. Secunda ratio est, nam cum nurus capta proponatur, & de reditu nepotis solum fiat mentio, sequitur ipsam obijsse captiuam: quo casu summo iure postliminium locum non habet, sed solum censebitur nepos natus ea hora, qua reuersus est: & ideo res ad Gallum spectabit. Sed si ex Ioannis & Accursij sententia, æquitatem cõsiderauerimus, etiam quod mater non redeat, ius postliminij obseruabitur[a], quo iure Velleij dispositio in promptu erit. Tertia efficacius inducta ratio est, quia si ciuili iure ciuitatẽ attendamus, is casus Gallo deberetur, cũ tunc solum credatur natus cũ redijt: si fictionem obseruemus, quia uiuo auo natus est, ad Velleium spectabit. nec fictioni ueritas, aut ueritati fictio[b] præualere debet: cum si idem respiceret, ueritas obseruaretur: si diuersa, fictio: sed hoc casu diuersis respectibus ad utrunq; tendunt, cum Galli & Velleij leges diuersæ sint: & cum utriusq; unus sit finis, nimirum testamenti sustinendi prouisio, eõdem quoq; contendere dici possunt. Cum igitur propter rationũ repugnantiã, casus hic perquàm dubitabilis esset, consultius Scæuolæ uisum est, nil cẽsere, usqueadeò re nõ utili, ut determinatione periclitaretur. Quamobrẽ & Cato Saccus nihil hac in re disputat, quod uidelicet testetur aduersus Iurisconsulti exemplũ nolle se nodum in scirpo quærere. Videamus nunc quid in secundo casu, quem Scæuola refert, dicendum sit: & primo quem sensum Iuriscõsulti uerba accipiant, amplius quærendum reor: cum interpretationes recentiorum minimè mihi satis faciant: & cõmuniter dici solet, uariari in eo à superiore casum, quòd quæ in nepote dicta erant, procedere in pronepote etiam tradit: intelligenturq; uoces illæ, mortuo eo, id est, proauo & nepote: quod commentum planè absurdum est, cũ scribendũ in textu, mortuis eis, Latini sermonis ratio postularet. Quis enim mediocriter eruditus, de duobus singulariter loquatur? Quamobrem Pylleus Moguntiacus, & Ioannes, nõ pronepotem, sed nepotẽ legunt: lancinantq; hoc potissi-

B mum modo legis uerba, ut ex hac & alijs rationibus nõ immeritò plurimorum calculis damnentur. Igitur ut uerum ipse intellectum aperiam, tale interpretamentũ adhibendum opinor: ut dubitet Iuriscõsultus, si capto, ut in superiore casu suprà, nepote, mortuo filio pater testetur, soloq; pronepote uiuo instituto decedat, deinde redeat nepos, quid iuris? præteritus'ne nepos rũpat? an excludatur à pronepote? & num pronepos ex Gallo, uel lege Velleia institutus sit? & cõcludit à nepote testamentum non rumpi, sed eũ ab hæreditate excludi: quapropter quo iure pronepos restitutus sit, nõ explicat: quoniam nullius utilitatis quæstio hæc est, cum omnino testamentũ ualeat, nepos'q; præteritus à pronepote excludatur. ergo in textu dum dicitur, redeatq; mortuo eo, intellige nepotẽ mortuo testatore reuerti: nam hoc modo uerba ipsa præmodum clara, explicitaq; erunt, nec quicq; impropriè accipietur, & ex his illud necessario defendẽdum est, nepotem hunc præteritum nõ rumpere testamentum, sed tamen nouum hoc, aut æquitati repugnans uideri non debet. nam cum non solum testamenti, & aditæ hæreditatis, sed & medio tempore, nunquam nepos in potestate fuerit, iure potuit in testamẽto præteriri, cum successione illud rumpi hoc casu nequeat. nec obest postliminij fictio: tum quia in præiudicium pronepotis obseruanda non est, quoniam iniquum sit eum, qui iusto titulo dominus hæreditatis factus semel est, confusis bonis priuari, & testamentum aditione confirmatum subuerti: tum etiam quòd, cum mater apud hostes obijsse proponatur, ius postliminij ex primo capite nepos nõ habet, quod post Placentinum, & ueteres quosdã Raphaëli & Besutio, & Iacobo Puteo uidetur[c], & rationi consentaneum est. siquidem mater quæ apud hostes obijt, hora captiuitatem præcedente obijsse, ex lege Cornelia fingitur. ergo filium parere non potuit. quamobrem si primum postliminij caput spectaretur, non'ne lex aduersus legem fingeret[d]? quod omnium calculis reprobatum est[e]. Superest, ut ostendamus, ad quem casus hic pertineat: & cum Velleius utroq; capite locutus sit, quando nemine præterito filio, substituitur nepos, uel nepoti pronepos, quod in nostro casu nõ est, ad Velleium non spectare dixerim. sed & cum Gallus de posthumo, ut aiunt, alieno senserit, pronepos autem uiuente testatore natus proponatur (quamuis etiam si eo mortuo na

Iaf. in l. si is qui pro emp.

[a] l. j. C. de cap.

[b] Iaf. in l. si is qui pro emp.

[c] In l. j. C. de captiuis.

[d] In d. §. si eius.

[e] l. iij. §. ecõtrario. de acquir. poss.

tuo natus esset, idem iuris, quo ad successionem, seruaretur) ad eum uix est ut perti- neat: uerumenimuero ad utrunque referri posse tandem placuit: ad Gallum, quoniam nepos uiuo testatore ciuiliter mortuus est: ad Velleium, quoniam uiuo testatore na- tus est pronepos, & id quidem ex primo capite legis.

Legem impossibilia fingere, & extrema idonea non requiri, & meras affanias esse quæ in l. si is qui pro emptore, Bartolus ex seipso deprompserit. CAP. XVI.

TRADITVR in eadem legis particula, alia frequens regula, fictionem ui- delicet legis nunquam impossibilia ex rerum natura inducere, idemque esse in his, quæ ciuili iure impossibilia reputantur[a], nos hæc temere dici quan- doque putauimus: & in primis rerum natura impossibile est, cum qui in utero sit, ante septimum mensem uiuum esse, tamen pro nato fictione legis tum quo- que habetur[b]; & quamuis multum se interpretes contorqueant, dum huic argumen to respondere nitūtur, frustra tamen eos sese angere, in fictionum tractatu Iason osten dit[c]. Et communiter dicitur, dispensationem eam, nō fictionem esse: quoniam quic- quid existimauerit Iason, uerba in lege posita (nimirum quodāmodo & perinde) non fictioni tantum, sed & dispensationi conuenire possunt. Validius itaque nostrum argu- mentum obstiterit: nam Baldo autore[d], ex Papiniani responso notatum est, quæ per fictionem fieri non possunt, nec per dispensationem posse. Igitur si ante septem men- ses fingi non potuit natum infantem, certè nec ex dispensatione induci potuisse, affir- mabimus: quòd si res alioqui impossibiles, dispensari concedamus, cur non & fingi? par etenim utroque casu ratio est. tametsi differentiam hanc ipse minimè agnoscā, cum nihil aliud dispensatio hæc mihi uideatur, quàm fictio quædam. Confutatur etiam com- munis opinio alia ratione: nam si aliquem letali uulnere affeceris, aliusque alio uulnere æquè graui eundem percusserit, & cunctantem animā accelerare coëgerit, uterque ho- minem illum interfecisse fingitur[e]: cum tamen non nisi semel mori, permissum natu- ra sit. & non alias, quàm imbecilles responsiones huic argumēto per iuniores adduci, cum locupletissimus testis est Iason[f], tum & nos quandoque diffusius ostendimus. sed & aduersus iure ciuili possibilia, fictiones inductas esse, animaduertisse me in Iustinia ni lege aliquando memini. Is in titulo, de iure deliberandi, Si infanti hæreditas delata sit, & ante aditam moriatur, licere parenti suo eam adipisci tradit, & iure patrio possi- dere, tanquam si infanti prius delata, & quæsita esset[g]: fingit itaque lex delatam & quæsitam infanti hæreditatem, quod tamen iure ciuili[h] fieri non potuit: cum infanti delata hæ- reditas dici propriè non possit, & cum is adire non possit, qui nec animum habet: ad- mittamus ergo, generaliter fingi impossibilia per leges, si tamen æquitas subsit: quòd si ea non dictet, fictio nullum locum nanciscitur: qua ratione intelligenda sunt iura, quæ in idipsum à Doctoribus afferuntur: tum aliter explicanda quæstio, Si mortuo filio concubina mihi nubat, num ex eo geniti nepotes legitimentur: & non legitimari creditum est: tanquam extremum fictionis caput aptum non esset, quia mortuus fi- lius: nam id non obesse ex Iurisconsulti uerbis[i] docemur: qui, si mortuo, inquit, filio aliquem adoptauero, is filij frater fuisse uidetur: ut iure meritoque de albo tollēdas Bar toli longissimas illas habilium extremitates censeam, quæ nec Romano iure proban tur, & nihil ulterius sunt, quàm in parietibus pictæ nebulæ.

[a] l. talis. de leg. j.
[b] l. qui in utero. de sta. hom.
[c] In l. si is qui pro empt. colum. 55.
[d] l. Pap. §. si. de inoffic. testa.
[e] l. ita uulnera- tus. ad le. Aql.
[f] in d. l. si is qui. col. 58.
[g] l. si infanti. C. de iur. delib.
[h] l. pupillus. de acqui. hered.
[i] in l. si filium. de grad.

Omnes sensus, qui in §. forsitan, per Doctores referuntur, uerbis repugnare, absurdos ineptosque uideri, quamobrem aliter explicatus. CAP. XVII.

FORSITAN adhuc dubitat quis, an istis casibus, si nepos post testamen- tum nascatur, uiuo patre suo, deinde ex eo concipiatur: isque mortuo patre, deinde auo nascatur, an non potuerit hæres institui: quia pater ipsius non rectè institutus esset, quod minimè esset expauescēdum: hic enim suus hæ- res nascitur, & post mortē nascitur: ergo & sic pronepos admittetur, qui natus erit ex nepote postea uiuo filio, atque si ex eo natus esset adoptatus. Scæuolæ hæc uerba quoniā ab alijs falsò accipi cōtenderim, prius ex cæterorū sentētia declaranda sunt, ut eis pro- positis, quātò proximius nostra interpretatio ueritati accedat, cuilibet noscere prom ptum sit: & primò Accursius ita exponit, ut tali casu cōtrouersiam esse proponamus:

Pater

A Pater filio instituto, nepote præterito, pronepotem substituit: uidebatur testamẽtum nullius momenti esse, quia præteritus est nepos: quod expauescendum non est, cum ante filiũ mortuus dicatur, & idcirco successione non potuerit rumpere, sed & si pronepos uiuo filio nascatur, idem iuris est, quod in adoptiuo quoq; pronepote procedit. Verùm hic sensus & cõmuniter confutatur, & rationibus quoq; minimè probabilis est: nam cum Scæuola casum se dubium proponere affirmet, quis hunc intelligi meritò dicat, qui antea per illum explicatus fuerat? & quamuis in superioribus nepos tempore testamẽti natus esset, hic non esset, minima tamen hæc uariatio rem nihil magis dubiam facit. Præterea cũ in uerbis Iurisc͞osulti nulla de morte testatoris mentio fiat, cur nos eam præter uerba inducamus? expressus enim cauillus est, si illis uerbis, mortuo patre, deinde auo, etiã proaui mortem addiderimus. nam & quis credat istos casus, quos Scæuola tacite notat, ad uersiculũ, nam & si filius, ex interuallo præcedẽtem referri, & non potius ad proximiora? Itaq; aliter ex Accursij lectione fingendus casus est, ad hunc modum: Pater filio instituto, & nepote præterito substituit pronepotem, qui apud hostes illis uiuis nascitur, & post mortem eorum redijt: quo casu tanq; suus hæres testatori succedit, sed & si nõ testatore aut nepote, sed uiuo tantũ filio nascatur, deinde post eius mortem redeat, succedet: & non aliter admittetur, q; alius qui apud hostes existens à principe adoptaretur. Verùm in primis uelim, paulò diligẽtius doctiores cõsiderent, quid cõmune hic intellectus habeat cum uerbis textus: nam præterq; q; ubi dicitur, mortuo patre, explodit ur antiqua lectio, & legitur, uiuo: dictio quoq;, deinde, nõ conuenit. cur enim, mortuo patre, deinde auo potius dixit, q; patre mortuo, & auo: cum etiã, si auus patri præmoriatur, nihil referat? Vbi itẽ in textu de præteritione nepotis, de hostibus, de reditu pronepotis mẽtio est, non'ne hæc sunt mera somnia? quis sanus uerbũ, nascatur, intelligat ciuiliter, cũ redit, & non potius naturaliter ex uentre matris[a]? quis etiam adoptionem à principe factam hîc ex uerbis accipiat? ubi de absentia uerbum ullum? & cum adoptio absentis nõ nisi summa potestate per solum principem fieri possit, quis uerisimile credat, hunc casum à Scæuola cõsi-

[a] Glo. in c. susceptũ. de rescri. lib. 6.

B deratum? ut certe cõmuni hoc intellectu nil sit prorsus ineptius, qui & diuinaci coniectura, & ex uerborum conturplicationibus solum procedat, & in quibusdam quoq; ex præcedentis §. fine superfluus sit. Quamobrẽ Socinus, ut erat in nostra hac disciplina perquàm acutus, ueterum interpretationibus explosis, in hunc ferme modum Iurisconsulti uerba explicat, ut ex consilio Galli ponamus filium, nepotem, pronepotem q; institutum: accidisse q;, ut nepos ab hostibus caperetur, apud quos genito pronepote decederet, qui pronepos mortuo filio & testatore redijt. Et quoniam in nepote ius postliminij locum habere non potuit, uidebatur pronepotem tanq; filium seruî, non posse succedere: quod tamen nimis durum erat: quapropter fauore sustinendi testamẽti, pronepos suus hæres testatori fiet. nam & iuris fictione potest aliquis suus hæres auo esse, tametsi filium nunq; habuerit, ut si aliquem in nepotem sibi eum adoptasse affirmemus. sed & hęc interpretatio à Iurec͞osulti uerbis perquàm aliena est, cũ ut suprà diximus, nulla hîc mentio de testatoris morte, nec de hostibus fiat: neque id quisquam deducendum ex pręcedenti §. opinetur: cum ibi de nepote tractatũ sit, qui apud hostes nascitur, non de eo qui in patria natus capiatur, ut est Socini casus: nam & falsum est, ex utilitate, quæ in testamentis uersetur, decisionem hanc sustineri: cum & in textu de hoc fauore nihil dicatur: & absonum est, posse testamẽti fauorẽ aliquid aduersus legem Corneliã inducere, cũ nec fauor libertatis id possit[b]: quin & in textu uerba illa, uiuo filio, superflua, nulliusq; effectus essent. Ex his igitur nõ dubito, quin omnes hæ interpretationes c͞omentitiæ & incõcinnę paulò doctioribus uideantur, & in posterũ reijciantur, qua de causa sic uerũ ipse intellectũ de tot ambagibus extricandum cẽseo. Fingamus ex forma à Gallo & Vellcio introducta, filiũ, nepotẽ, pronepotem institutos, substitutosq;: dein euenisse, ut mortuo prius nepote, deinde filio, uiuente proauo, pronepos nasceretur, quæsitum est, an ex prædicto testamento pronepos his succedere possit? & repellendum uidebatur, quasi inefficax testamentũ esset: quoniam eius pater nõ rectè institutus erat. Nã institutio ex consilio Galli facta, eum admittit, qui suus nascitur: nepos autẽ cũ natiuitatis tẽpore ab alio præcederetur, ut suus succedere non poterat[c], & ideo præteritus uidebatur. sed tamẽ hoc parũ obstat: quoniam

[b] l. diuus. de cap.

[c] l. commodißime. supra, eo.

præteritio hæc nullius effectus esse potuit,cū ante patrem ipse mortuus fuerit:igitur pronepos succedet,qui suus hæres ipse nascitur: & post mortem patris nascitur, quo casu nemo eū in potestate præcedit,quod in patre suo erat cōtrà. sed si pronepos uiuo testatore non nascatur,ut in superiore casu eit,sed uiuo solū filio, nunquid illi suus hæres erit? & esse Scæuola ait, perinde ac si non eius nepos esset, sed adoptatus in locum filij: siquidem ita illi suus hæres erit pronepos,quando à nemine in gradu præceditur, sicut si ab auo in locum filij adoptatus esset: admittetur ergo ut suus hæres filio, non tamen ex testamēto proaui:nam id impossibile est:sed succedet in primo suitatis gradu:nisi fortasse testamenti uerba ita cōcepta proponamus,ut non instituant solùm filium,sed & eum filio substituant,qui illi suus hæres alioquin esset: quamobrē si uiuo testatore & filio natum hunc pronepotem in casu huius ultimi uersiculi admittamus, nihilominus succedet,quā si ex eo,hoc est, filio, natus esset adoptatus. Sed huic nostro intellectui aduersari illud uidetur,quòd si institutionem ex Galli cōsilio factam dicamus,cum in eo conditio sit,si post mortem testatoris nascatur, pronepos hic non debuit succedere,quoniam cōditio nō euenit:nam uiuo testatore natus est,sed ipse arbitror,cōcepta nō fuisse uerba,ut ad literam in cōsilio Galli referuntur, sed potius paulò generalius: Si filius me uiuo morietur, tunc nepos: & si nepos,tunc pnepos suus hæres esto:nam cū in superioribus casibus eas quæstiones recitauerit,quæ & ad Velleium,& ad Gallum referri poterant,subsequitur forsitan istis casibus, &c.ut necesse sit uerba ita cōcepta fateri,ut ad Gallū & Velleium casus hic pertineat. Et hæc quidē interpretatio mirum in modum cōuenire uerbis legis uidetur:nec efficacia argumenta possunt in aduersum deduci. qua de re censeo illi adhærendum, donec aliquid melius aptiusq́ inueniatur,& quoniam hi casus nō magis ad Velleium spectarēt, quàm ad Gallum, aliquibus fortasse nō displicuerit in primo §.casu intelligere pronepotē etiam post testatoris mortem natum, ut hoc ex subiecta materia accipiatur, quòd uidelicet Galli cōsilium ita requirat.nec obstiterint ea uerba,isq́ mortuo patre, deinde auo nascatur: quoniam solum ea referuntur, ut inde cōstaret, tametsi nepos uti suus hæres institutus esset,& in alio casu præteritus,testamentum tamen non uitiari.

Exhæredationem post mortem filij ualere,si instituti sint uenientes ab intestato: & aliter intellectus §.in omnibus,quàm ab alijs fuerit. CAP. XVIII.

IN omnibus suprascriptis casibus illud obseruari Scæuola iubet, ut filius qui in potestate est,hæres aliqua ex parte instituatur:quoniam frustra post mortem exhæredaretur. Videamus num uerum id sit, & quemadmodum intelligendum.nam si nepotes instituantur,cum filius moreretur, exhæredato eo possunt succedere[a]: & tamen exhæredatio hæc uiuente filio confirmari non potest. nec obest Bartoli,Iasonis, cæterorumq́ responsio, dum in uita filij adiuuari posse eam exhæredationem tradunt,quasi conditio illa, cum moreretur,uitæ tempus amplectatur: quod in odiosis concesserim,in fauorabilibus certe solam mortem comprændit[b]: at ut exhæredatio non ualeat, summus fauor est[c]. Quamobrem ipse crediderim,si nepos, uel pronepos, uel similes ab intestato successuri, instituti proponantur,huiusmodi filij exhæredationem ualere. nam si filius uerè præteritus, etiam contra naturam cōditionalium uerborum,eo casu in consilio Galli pro instituto habetur[d]: quantò magis exhæredatio hæc, quæ expressa testatoris uoluntate defenditur, propter utilitatem nepotum sustineri debet? Igitur si filius exhæredatus morietur, locum institutis nepotibus faciet: si autem superstes erit, tunc regulam admittemus, ne talis inepta exhæredatio filio obsit. nam Scæuolam præsenti §. eo casu loqui arbitror,quo filius superuiuat:alioquin & ipse ineptè loqueretur,dum non requiri nepotis & pronepotis institutionē ait,si liberi hæredes instituantur.nam si filium mori uiuente patre ex Galli Aquilij formula ponamus,non'ne manifestè falsa Iurisconsultus traderet? nam & eum qui Gallum superius repræhenderat,quoniam de nepotis & pnepotis institutione nullam curam adhibuerat, utiq́ non decuit in eo ipso peccare, quo alios damnauerat: quare necessariò eius uerba accipiēda sunt,cum filius patri superstes est:nam & à superiore §.continenter,in hunc subsequitur: in illo autem is casus fingitur, quò filius patri superstes sit,quod argumētum aliquem quoq́ colorem nostræ

a l.si.in fi. de cō di.insti.
b l. qui duos. de man.test.
c l.ij.supra eo.
d In prin.l.Bar.

A stræ sententiæ affert: sed multò fortius nos adiuuat, quod paulò inferius in legis Velleiæ tractatu pronepotem succedere Scæuola ait [c]: ita demum si pater eius institutus, uel exhæredatus fuerit: admissa enim hac opinione communi,exhæredari nõ potuit, nisi post mortem,quæ inutilis exhæredatio esset. Quare dicendum est ualere, cum nepos iste ante filium mortuus dicatur. nam responsio, quam eo in loco tradit Bartolus, datum scilicet cohæredem,oppido quàm ariolatur, & textum coartat: sicuti quæ à Iasone ibidem referuntur,quoniam de præcedentibus casum uariant, admittenda non sunt.

c §.etiam.

Legis Velleiæ uerba alia esse,item aliter intelligenda,quàm uulgò dici soleat:& si communes interpretationes admiserimus,nihil noui ab ea inductum. CAP. XIX.

EXPLICITO Galli Aquilij tractatu, uideamus quemadmodũ Velleiæ legis uerba concepta erant: & duo capita habuisse in confesso est,quorum primum ita ad sensum fortasse erat: Qui testamentum faciet,is omnis uirilis sexus,qui ei suus hæres futurus erit,cum nasceretur,instituendi necessariò potestatem habeat. quæ uerba quamuis propriè eum hæredem respicere uideantur,qui si nasceretur tempore testamenti,suus futurus erat: tamen Iurisconsultus ad eum quoq; ex interpretatione producit,qui solo mortis tempore inspecto,erat suus, tametsi ita uerba sunt,qui testamentum faciet, & cætera. Et ideo in textu non nam etsi,sed tametsi,pro quamuis legendum puto: alioquin Iurisconsulto Latini sermonis usus repugnabit, & crux interpretibus fixa permanebit,dum in mendosæ illius uocis declaratione æternum se torquebunt. Secundi autem capitis uerba hæc referũtur: Si quis ex suis hæredibus suus esse desierit,liberi eius, & cæteri in locum suorũ, sui hæredes succedant. Quibus uerbis ex Bartoli & Dyni,cæterorumq; sententia addendum est,si in testamento hæredes instituti sunt. Sed quærendũ est,quo in casu utilis hęc legis dispositio sit:nam nullum caput necessariũ esse faxo ostẽdam. & cum ex primo institui is debeat,qui si nasceretur,tempore testamenti suus hęres esset,non'ne id longe antea ex XII. tabularum lege fieri poterat, cum omnes admittant, posthumum suum antiquissimo iure institui potuisse [a]? nec in hoc Doctores ipsi dissentiũt, B neq; aliud exemplum quisquam obijciat,de nepote uidelicet,qui uiuente filio institutus,post eius mortem natus est. nam id speciatim ex Velleia inductum non est,sed ex Scæuolæ interpretamẽto: quod uerbis legis repugnare ipse cõcedit. quod etsi à Velleio introductum demus, non'ne id prius ex consilio Galli producendum erat? tum quia nihil differt,an tempore idoneo aliquid faciamus,an ab inepto incipiẽtes in idoneum conferamus[b]: quam regulam Galli tempore obseruari cœptam, Doctores ipsi fatentur [c]. nam & Gallum ueteres leges non correxisse, sed potius præter eas consilium suum dedisse,uerior opinio est: cum ergo correctorium non esset,cur non extendimus: præsertim cum minor incertitudo hoc quoq; casu esset,quàm in illius formula? Nec Iasonis respõsio recipienda est,qui prius non potuisse nepotẽ uiuo auo oriturum institui,tradit: quia poterat testator expectare tempus,quo nasceretur,& dein eũ instituere: nam hoc non considerasse Gallum,ex eo probatur, quia idem statuisset in eo,qui uiuente auo natus esset,sed post eius natiuitatem statim uel perijsset,uel testamentũ facere negotijs prohibitus esset[d]. nam & institutio, se mortuo,ab aliquo facta, ad eum trahitur casum,quo posthumus se uiuo nascatur[e]: quod Iasonis ratione attenta,non procederet: sed & posterius legis caput superfluum dicẽdum esset. nam si iure duodecim tabularum filio extraneus substitui poterat,quantò magis nepos, & pronepos nati? & ex his si aliorum interpretationes probemus,manifestum,puto,est,celebratissimã hanc Velleij legem nihil noui induxisse: uerùm potius inutilem,superuacaneam,indubitati iuris esse: quod nõ solum absurdum est,sed etiam legum uerbis repugnat: & in primis dum in lege dicitur,in liberorum locũ liberi sui hæredes succedant: cur uerbum id nouũ potius ius induxisse,quàm uetus retulisse,nõ dicamus? cum & lex Falcidia nihilo magis efficaci uerbo usa sit (hoc uidelicet,hæreditatem capiant[f]) & tamen nouũ ius induxisse nemo dubitat. Sed & Caius iuris autor: ut tales, inquit,nepotes substituerentur,prouisum est lege Velleia[g]: nam si ex XII. tabulis id fuisset,non debuerat ius illud ad Velleium referre: quoniã quotiescunq; lex noua ali

a l.placet.supra eod.
b l.in tẽpus. de her.instit.
c Soc. i princ.l.
d l.tractabatur. de testa.mil.
e l.fin.C.eo.
f l.j.§.ij.c.j. ad leg.falcid.
g l.posth.de inius.rup.

quid refert antiquiore lege prouisum, ea prouisio nō ideo nouæ constitutioni tribui- C tur. exempli causa: prætor ius abstinendi suis hæredibus dedit: quod Iustiniani quoque quadam constitutione sancitur: dicimus'ne ideo ius abstinendi ciuili remedio competere, & non honorario? sanè qui dicat, doctiorum sententijs conuincetur [h]. Quin etsi quicquam noui antiquæ legi adijciatur, illud quod additū est autori, tamen antiquiori tribuitur, si uera est Aretini opinio[i]. Vt igitur à cæterorū, quod uidere mihi contigit, sentētijs discedam, supra scriptę rationes me quàm maximè impulerūt. & utinam tam facilè uera ipsi inueniremus, quàm aliorum falsas opiniones cōfutare possumus. Sed tamen (quoniam difficilimū nodum quoquo modo soluamus, nihil interesse, in Gordiano Alexāder docuit) ita nos opinamur, uerba legis Velleiæ, si quis ex suis hęredibus suus hæres esse desierit, liberi eius, & cæteri in locū suorū sui hæredes succedant, perfecta esse, & nullam institutionē (quod Bartolus & alij faciunt) subinducendā, & idcirco nihil posteriore hoc capite de successione in testamento sensisse Velleiū, sed solum de successione (ut ita dixerim) suitatis. Nam cum duodecim tabularū lege solus filius sui hæredis locū teneret, nepotes & pronepotes eo defuncto in eius locū non succedebant. quod etymus in primis ipse ostendit: dicti enim uidentur nepotes, quia successionis paternæ potes non erant quemadmodum filij. unde & qui nepos posthumus nascebatur, alienus dicitur, cū eo iure suus hæres ex testamēto non esset. quapropter arbitror præteritos testamentū eo tempore non rupisse. Id & hoc quali quali colore probabile est: quod omniū sententia constat[k], eo iure in suis hæredibus successorio edicto, de persona in personam locum non fuisse: quod quāuis ex eo inductum non diffiteor, quia abstinendi facultatem non habebāt, tamen & hanc rationem in causa extitisse crediderim. nam & alias differētias inter filios & nepotes annotauimus: qualis illa, filium purè solum institui posse, nepotem sub quacūque conditione potuisse: quod Paulus Castrensis tradidit[l]. Non igitur absurdum fuerit, & hāc quoque differentiam eo antiquissimo iure inter filios, & cæteros descēdentes cōstituere: cum præsertim nusquam cōtrarium in ciuili disciplina probetur. at id induxisse Velleium & eius uerba expressim declarant, & ex Alexādri imperatoris cōstitutione cōfirma- D tur, qui ad neptem præteritam scribēs[m]: Mortuo, inquit, patre tuo, uiuo auo, sine impedimento legis Velleiæ, succedendo in patris tui locum, rupisti aui testamētum. sed longè clarius Iustinianus Cæsar: qui superuixit, inquit, auo pater: quamobrem non potuit nepos ex lege Velleia in locum patris sui succedere, & rescindere testamentum[n]: ut ex his uerbis, nisi manifesta calūnia opprimamur, nostra hæc opinio perquā dilucidè probetur, & aliæ cōfutentur. Ex quibus traditum est, Velleium casus solum eos introduxisse, quibus testamenta confirmentur, non qui rumpant, non'ne id imperatoriæ illi constitutioni aduersatur? Nec obstat eorum argumētum ex Iuliani indifficili casu: quoniam quàm ineptè textus ille declaretur, sequente capitulo ostendam. Sequitur ergo, Velleium lege introduxisse, ut sui hæredes in præcedētium mortuorum gradum succederēt: non autem quicquam de hæreditate locutum. Sed quoniam necessarium est, ut sui præteriti rumpant, instituti uel exhæredati non rumpāt, sequitur noluisse etiam ut instituerentur, uel exhæredes fierent: quod primo capite notatum fuit: quæ uerba generalia sunt, & omnem comprędunt, qui suus hæres futurus erit. Sed Iuriscōsultus, qui caput illud interpretabāt, ea intellexit omni casu procedere, præterquàm in eo, qui antè à Gallo inductus erat, uidelicet cum nepos, pronepos, & cæteri, post mortem filij, & dein testatoris, nascerentur: & id, ne quicquam alienum Velleio tribueret, alioquin ex Velleij uerbis, quę generalia sunt, etiā Galli casus comprędenderentur. & nostræ huic interpretationi solum argumentum id aduersatur: quod si sustulero, nihil erit quod syncerus iudex auertatur, quin in sententiā nostram pedibus statim eat. uidetur enim falsum esse, modos in suitate succedēdi à Velleio introductos, cum etiam tēpore Galli nepotes, & pronepotes succederēt, rūperentque testamentum. uerùm ipse arbitror, Galli consilium non ideo præstitum, ne testamentū rumperetur: sed quoniam iniquū illi uidebatur, nepotem ab aui hæreditate excludi: qua ratione etiam motus quandoque Iustinianus[o], nepoti non suo hæreditatem dedit. Igitur si quando in consilio Galli cauet Scæuola, ne testamentum rumpatur[p], id est, non quòd Galli tempore rūperetur, sed quòd ex lege Velleia id postea inductū sit: quamob

h Imo. Alex. in l. necessarijs. de acq. her.

i in l. lex Cornelia. de uulg. in fi. de leg. ag. succ. in princ.

k l. q se patris. ç. unde libe.

l In §. nūc de lege. in fi. appa ratus.

m l. iij. C. eod.

n In l. si quis filium. C. de in offic. testa.

o d. l. si qs filiũ.

p §. nam et si filium. et §. quid si is.

A quamobrem cum dixisset superius, ubi filius & pronepos instituti præterito nepote essent, testamentum rumpi, si nepos filio superstes esset: subiungit[q] eum casum ex sententia legis Velleiæ esse. Affirmemus itaque hanc conclusionem, nepotem præteritum, lege duodecim tabularum, in casu Galli non rumpere testamentum, & ab auita hæreditate excludi: quamuis si testamentum factum non esset, ad successionem uocaretur[r]. sed non sequitur, intestato succedit, ergo & contra testamentum: diuersa enim hæc esse, & Accursius, & Bartolus, & cæteri omnes autores sunt[s]. Ex supradictis igitur concludendum est, secundum legis caput nihil antiqui iuris attigisse: primũ uerò id cauisse, ut instituerentur, qui futuri erant sui hæredes, ne præteriti rumperẽt, cùm iure ueteri non rumperent. cæterum quoniam uerba generalia erãt, & antiquos Galli casus comprændi posse: tametsi Scæuola, ne inuentione sua Gallus fraudaretur, eos solum Velleio uendicauerit, qui ex uerbis Galli non continerentur. & ex hac declaratione sequetur Iurisconsultum Scæuolam in §. uidendum, addubitasse, utrum captiuo filio impediretur nepos ex lege Cornelia patri, in sui hæredis primum gradum succedere: & non impediri existimauit. nam si de successione hæreditatis loquamur, dubium id magis erit: licet hoc in articulo Socini[t] rationes perquàm frigidæ sint.

q §. & quid si tantum.

r l. Titius. de suis & leg.

s In l. j. in prin. glo. ij. de con tratab.

t §. uidendum.

Iuliani indifficilem casum non ita à Doctoribus interpretari debuisse, uti factum est: & quem sensum habeant illa uerba, non permittit institui, &c. CAPVT XX.

SVBSEQVITVR qui in difficili est casus, Si filium habeas, & nepotem nõdum natum instituas, isq; nascatur uiuo patre suo, ac mox pater decedat, quid iuris? & uidebatur huiusmodi nepotem ex lege Velleia, ut institueretur, prouisum non esse: quamobrẽ non rectè institutus, rũperet testamentum. Nam aut loquimur ex primo capite legis, & illud eos propriè respicit: qui si nascerentur tempore testamenti, sui hæredes futuri essent: quod interpretatus est Scæuola, procedere etiam in eis, qui non testamenti, sed natiuitatis tempore, sui hæredes B erunt. at in prædicto casu hic nepos nec testamenti, nec natiuitatis tempore est suus. Aut quærimus in secundo capite, & illud in suitatis successionem liberos admittit, qui in rerum natura sunt. Igitur non permittit institui nepotem, quia non loquitur, quo ad successionem nepotis in testamento, sed solum de suorum hæredum iure: uerùm uetat rũpi, quãdo nepos est institutus, uti in casu nostro agitur: posterius enim caput solũ de successione suitatis (sic facilioris intellectus causa loquor) tractat: prius uerò de successione hæreditatis: sed neutrum hoc casu loquitur. uetat igitur rumpi, quia facit, ut in locum filij succedat: & cum reperiat se institutum, non rumpat: & hoc sensu puto accipienda ea uerba esse, quę dum quadruplici interpretatione Accursius exponit, non'ne uidetur fateri ea se non intellexisse? ut non immeritò communi sententia reprobetur[a]. tametsi & illi ipsi autores suum commentum non defendent. dum idcirco dicunt à Iurisconsulto scriptum posteriori capite, nõ permittit institui, sed uetat rumpi. non permittit (inquiunt) institui, quia prius ea potestas ex XII. tabularum lege introducta erat. nam si lex XII. tabularum induxisset, ut instituerentur, non'ne etiam, ne rumperent, cũ instituti nõ rumpant? Sequitur uersiculus, porrò, in quo Raphaël existimauit Iurisconsultum ironice loqui: at certè Raphaëlem ego ridiculũ: alij uerò interrogantis nota scribendum, quod contra uocis naturam est. quare interpretare Scæuolam uelle, nepotẽ hunc potuisse institui utiliter: hoc est, ex interpretatione legis: tametsi ex uerbis nullo iure potuit: & eadem significatione, utiliter, hic accipiẽdum est, qua & actionem utilem[b] dicimus: hoc est, quæ ex uerbis legis directa non oritur, sed ex interpretatione conceditur. & quamuis Scæuola ita cõcludat, Iuliano tamen uisum est, non ex interpretatione tãtum, sed ex uerbis quoq; Velleij casum hũc explicari: nimirum commistis legis capitibus, cum primum locum habeat, nepote in defectum filij substituto, & secũdum generaliter loquatur, si quis suus hæres esse desierit, liberi in eius locum succedant: & sic etiam si tempore testamenti nondum nati sint, & quamuis sui non nascantur.

a In d. §. ille ca sus.

b Bart. in l. curatoris. C. de neg. gest.

TERTII LIBRI FINIS.

ANDR

ANDREAE ALCIATI

PARADOXORVM IVRIS CIVILIS LIBER QVARTVS.

PROOEMIVM.

INOLEVIT apud nostros professores ea consuetudo, ut quotiescunque legem aliquã interpretent, ex ea quædã pronuntiata eliciant, quæ notabilia dicunt: tum ex eis ad Accursij, mox Bartoli cõmentarios transeant, eosque referãt, & ad uerbũ penè explicent. quem morẽ tametsi pinguioris Mineruæ scholasticis nõ omnino inutilẽ credã, studiosis tamẽ nihil conducere arbitror: quod uidelicet nimis lõga hæc interpretatio in causa est, ut integro anno sex, aut rursus totidem leges, & non eo amplius exponãtur. at nõ ita nos docuit in Digestorũ procemio Iustinianus, aut Vlpianus ipse, si dum prætorũ edicta declarat, eius exempla sequamur. quamobrẽ hinc factum est, ut cum ex pluribus responsis eadem notabilia colligantur, repetita toties crambe in causa sit, ut ingentia hæc in iure ciuili uolumina conscribantur: nemoque sit tam ieiunus & sterilis, qui non fluentisona hac (ut Lucretij uerbo utar) scaturiginẽ quàm plurimis uoluminibus exuberet. accedit his, quòd barbaris uocibus maxima quæque inculcantes, eademque sæpius referentes, dum commentorũ triplicationes, quadruplicationesque, & expositionum nouas expositiones inducunt, ingentem librorũ cumulum conficiunt. quòd si exemplo ueterũ scriberetur, quos interpretes uix capit bibliotheca, enchiridion cõprẽderet. Deũ Opt. Max. testor, ea quæ relaturi sumus, cum à me ex hac recentiorum consuetudine scripta essent, sesquiuolumen occupasse, & nunc Latinè dicta uix breuissimum libellum implent.

Bonorum possessionis definitionem, tametsi nihil subinducamus, ueram esse Iurisconsultum'que optimè defendi; tum alia quædam responsa declarata secus, quàm ab alijs traditum sit. CAPVT I.

BONORVM possessio est ius persequendi, retinendi'que patrimonij, siue eius rei, quæ cuiusque cum moritur, fuit[a]. Definitio hæc bonorum possessionis, quamuis à Labeone, Vlpianoque Iureconsultis tradita sit uulgò tamen tam malè accipitur, ut uel bonam illam definitionem nõ esse, uel aliqua illi addenda esse uerba, fateri necessarium sit: & cum conuenire etiam hæreditati uideatur, Accursius differentiæ causa adiungi debere existimat, non simpliciter ius, sed ius prætorium esse. quod tametsi Bartolus, Alexander, Cornæus reprobent[b], nihil tamen adferunt, quo definitio hæc sustineatur. Vt igitur huiusce rei ueritas prodeat, scire debemus, quotiescunque accidit, ut aliquis moriatur, in demortui locum ante aditam hæreditatem quoddam ius succedere, quod defuncti personam refert: idque ius hæreditatem dici, cum Bartolus autor est[c], tum alij penè omnes probant. acquiritur autem & ex lege XII. tabularum, ut in agnatis, & ex senatusconsultis, qualia sunt Orficianum, Tertullianum, & id genus similia, plerunque ex cõstitutionibus principũ: & hi omnes modi iuris ciuilis sunt. est & alius, qui iuris prætorij est (quamuis extra ordinem specialis casus, quando conceditur, dubitari soleat[d]) & ad possessionem bonorum petendam inductus est: & quamuis bona ipsa aliquis apprẽnderit, nõ tamen dicitur bonorum possessionem habere, donec prætorem adierit, & officio iudicis petat bon. poss. sibi decerni: & prætor decreuerit. est igitur bonorum possessio ius persequendi: quoniam qui officium iudicis implorat, persequi dicitur[e]. & huiusmodi petitio persecutio est, & extraordinaria actio, retinendique: quoniam tametsi bona ipsa retineamus, persequimur tamen, ut prætor decernat: & ideo copulatiua dictione usus est Iurisconsultus: quoniam quamuis retineat aliquis, necessarium tamen est, ut persequatur. nam si communem cæterorum sententiam probaremus, debuisset disiunctiua legislator uti, non ea coniunctione. & cum dici soleat bonam definitionem ex proprio, & genere, & differentijs constare[f], in hac ius ad genus, persequendi retinendique, ad differentias propriumque refertur. Nam per bonorũ possessoriam hæreditatis petition

[a] l. iij. §. j. de bon. poss.

[b] In rub. C. qui admit.

[c] In rubr. ff. de acq. hæred.

[d] §. septima. in sti. de bo. pos.

[e] l. pecuniæ. §. persecutionis. de uerb. sig.

[f] In l. j. ff. de do lo.

A petitionem si retinemus, nō persequimur: & per hæreditatem neq; nobis, quod habemus persequendi ius est: sed in bonorum possessione aliter est, cum etiamsi res possideamus, necessarium tamen sit iure ueteri decretū, quod nec mutatum esse defendi posset: licet in contrariam sententiā frequentius itum, superioribus libris ostēderimus[g]. Igitur in quacunq; bonorum possessione, etiam propriè loquēdo, hæreditatem adiri fortasse non falsò profitebimur: cum idem iure prætorio bónorum possessio nobis acquirat, quod ius adeundi in ciuili lege. hinc Imperatores Diocletianus, Maximianusq; Augusti, puberem agnoscentem bonorum possessionem, posteaquàm ei fuerit hæreditas delata, pro hærede gerere nō ambigi testantur[h]. quamobrem si quis ciuili aliqua sanctione hæreditatem adire prohibitus, coram prætore decretū interponēte, adire se hæreditatem dixerit, rectè agnouisse eum bonorū possessionem, cum Fulgosio[i] crediderim: dicemusq; adiuisse hunc hæreditatem propter bonorum possessionem, hoc est, ius adeundi, quod prætore autore cōcessum est. Sed quid si dicat uelle se hæredem fieri? & licet bonorum possessores loco hæredum sint, non tamen idem iuris esse, quod superiore casu arbitror: cum tametsi æquiparentur, bonorum tamen possessor hæres non fit[k]: nec enim sequitur, hæreditatē habet, ergo hæres est. & hāc definitionem ita intelligendam esse, etiam Bartolus existimauit[l]: sed quoniā obscuris admodum uerbis loquitur, posteriores ea non percipientes, aliter atq; aliter declarauerunt: uariaq; aduersus Iurisconsultum argumenta effinxerunt, ut ante nos natatore quopiam Delio (quod in prouerbio est) indigerent.

g Lib. ij. c. xiij.

h l. puberem. C. de iur. delibe.

i In l. fi. C. qui adm.

k §. quos autē.

l in l. iij. de bon. possess.

Cur ex agnitione bonorum possessionis filiusfamiliâs non obligetur, noua ratio allata, cæteris confutatis: & quid sit uotum in iure ciuili. CAP. II.

CVR ex omnibus contractibus, præter mutuum & uotum, filiusfamiliâs obligatur, ex acquisitione bonorum possessionis non obligatur? an quòd huiuscemodi agnitio uoto, ut Bartolus ait, æquiparatur? cum ex sola uoluntate pendeat, &, ut diximus, uotum non obliget: quod Paulo Castrensi, Alexandro, Aretino, Iasoni non uidetur[a], cùm solo animo subsistat uotum. at in bonorum possessione etiam quædam facta requiruntur, ueluti ut uoluntas ipsa exB primatur, & ut decretum interponatur. sed hæc replicatio me parum mouerit, quoniam tametsi ea, quæ Deo uouemus, nulla demonstratione egeant, cum is cordis scrutator sit[b], & mentē solam consideret: uota tamen, quorum in iure ciuili mentio est, aliam significationem habēt. nam inter pollicitationē & uotum hoc interest, quòd illa promissio est simplex Reip. uel ciuitati facta: uotū uerò dicitur, cū principi aliquid promittimus[c]: nam quamuis princeps se acceptare nō profiteatur, ex uoto tamē obligamur, præterquàm si filijfamiliâs simus. Igitur cum uotum ex unius tantū contractu concipiatur, & in eo factum requiratur, hoc est, uerborū promissio, potest dici aliquam similitudinem cum bonorū possessione hæreditateq; habere: cum huiuscemodi aditio solum unius factum expetat, & declaratione animi opus sit. ergo ab argumento recentiorum hoc pacto Bartolus defendi potest: quanquam non multum nobis arrideat, ut quoniam in aliquo similis uoto sit bonorū possessio, idcirco idem ius habeat. certè & contractus uoto similes sunt, & tamen diuersa semita gradiuntur. an igitur uerius, quod Raphaël Comensis, Ioannes ab Imola, Paulus, & Alexander ipsi malunt[d]? id esse, quia filius ipse, cum nihil sibi acquirat, sed patri omnia lucretur, æquum nō fuit cum obligari, cum secundum naturam sit ad eum pertinere onera, cui emolumenta præstantur. sed hoc facili admodum: & uulgato argumēto exploditur: nam cur nō idem in contractibus, in quibus licet commoditatem patri filiusfamiliâs acquirat, ipse tamen uinculo ciuili teneatur? an ergo quod Decius senior & Iason crediderunt[e], qui hæreditatem aiunt ius indiuiduum esse, nec pro parte acquiri posse? quamobrem cum pater totum sibi emolumentum adipiscatur, ad eum quoque, non ad filium obligationes, hæreditariaq; onera pertinere meritò debuerunt: sed & contractus indiuidui sunt[f], ut meritò à Decio iuniore confutentur. nam etsi in oneribus hæreditarijs eorum sententiam admiserimus, nō tamen quicquam oberit, quo minus filius ipse ratione quasi contractus, hoc est, aditionis per eum factæ, debuerit hæreditarijs creditoribus obligari: non ex ære alieno, quod testator debuit, sed ex suo ipsius contra

a In l. qui aliena. de ac. hær.

b xiij. q. v. si qd.

c l. si quis rē. §. uoto. de polli.

d In d. l. qui aliena.

e In l. ueris. C. q adm. 1 as. i l. j. eod. tit.

f l. si quis diā. de sol.

contractu: an uerò quod Aretinus autumat[g]? is tradidit filium non obligari: quoniam nihil sibi acquirat, qui nō ex se, sed propter patrem adeat: nec in illo ius resideat aliquod, sed solum quædam adeūdi facultas, quæ iuris nō est. In iuribus igitur filiusfamiliâs obligatur, in ea facultate minimè: quia iuris non est, cum ius ipsum in patre resideat, solumq; quod facti est, in filium transeat. sed & hoc falsum ipse putauerim, cū Iurisconsultorum respōsis traditum sit[h], ius adeundi in seruorum filiorumq; persona situm esse, quamuis in bonis dici non possit: quoniam ab aliorum iussu, patris uidelicet, uel domini robur omne dependeat: nam & ita Bartolus[i] frequenter scripsit, & alij eum imitati sunt. Conuincitur enim expressa lege, potestatem eam adeundi nō facti, ut Aretinus putauit, sed iuris esse. nam etiamsi facultatē eam facti dixerimus, cur nō idem iuris esset in contractibus, qui facti esse putantur[k]? an itaq; uerior Decij iunioris ratio[l]? qui filiū adire pro patre ait, & ideo id non agere ut se obliget, quamobrem præter uoluntatem suam obligatus dici non debet[m], uerùm (te appello Deci) cur non & in contractibus idem præsumimus, cum eorum cōmoditas ad patrem deuoluatur? quòd si obligarentur in aditione filij, certè præter eorum intentionem id factum credibile non est, cum & scire leges præsumantur[n], & illarum dispositionibus contractibus suis obsequi[o]. Quid igitur dicēdum est? ipse aut à Bartolo minime discedam, aut non idem iuris creditoribus hæreditarijs, quorum opera in aditione necessaria nō est, acquiri dixero, quod in cōtractibus ipsi, qui cum filiofamiliâs cōtrahit, ex cuius persona substantiam contractus capit: in his ergo obligatur, in illo non obligatur. solet enim ex Accursio[p] tradi, factū, in quo quisquam uersatur longè efficacius esse, quàm quod nil agenti per alios quæratur.

g d. l. qui aliena.
h l. pretia. ad legem fale.
i In d. l. pretia. in l. fin. C. de pa. in l. is potest. de acqui. hære. in l. nec emp. de li. le.
k l. consilio. de cur. fur.
l In d. l. j.
m l. nō omnis. si cert. pet.
n l. leges. C. de leg.
o l. quidam. de uerb. oblig.
p l. j. C. si ad. uē.

Matcena bona ad filiosfamiliâs iure Digestorum ratione dominij pertinuisse: firmissimeq; id eationibus defendi, licet contraria opinentur Doctoes.

CAPVT III.

IVRIS ueteris regula est, quicquid filiusfamiliâs lucretur, patris eius fieri[a]: quod iure Digestorum etiam in omni aduentitio peculio uerum esse existimauerunt. quamobrem bona materna quamuis ad filios deuoluerentur, ubi tamen ab eis adita esset hæreditas, statim patri quærebantur. quod cum nimis rigidum esse imperatori Constantino uisum esset, is lege lata sanxit, ut filiorum quidem dominium esset, patri autē usus fructus in illis bonis relinqueretur: & ita esse Accursij, Bartoli, cæterorumq; communiter calculo probatum est[b]: at non Ricardo Malumbri ita uisum fuit, qui idem ante Constantinum de iure Digestorū fuisse scribit: cuius sententiam nemini non reprobatam, ipsi nos probamus, & tam uerā esse opinamur, quàm quæ maximè est: & pluribus legibus probari iamiam demonstrabimus: & in primis in tractatu de inofficioso testamento Iurisconsulti Pauli autoritate sustinetur[c]: qui si pater inofficiosum uxoris suæ testamentum dicat, uictoriæ commodum filio parare cum tradit. nam quis Iurisconsultum intellexisse solum de iure adeundi meritò interpretetur, ut Bartolus facit? quid enim cōmodi in eo est, si statim, ubi filius adijt, integrum ius in illis bonis patri quæritur[d]? patris utique, non filij commodum est, qui ipse pleno iure fruitur. utilitatem enim, quæ nec momento apud filium resideat, nō cōsiderari, uulgò notum est[e]: nam & cum illis uerbis patrē Iurisconsultus ratione utilitatis prætereat, & filio commodum quæri testetur, quàm, quæso, absurdū est, eum illis uerbis exclusum accipere, qui semper fruet̄: & eum nominare, qui nec momento dominus futurus sit? sed & longè clarius pro nobis est Caius iuris autor, qui in titulo ad Tertullianū[f]: Sacratissimi, inquit, imperatoris nostri oratione cauetur, ut intestatę matris hæreditas ad filiumfamiliâs, tametsi in aliena potestate est, pertineat. quæ uerba si ab his Doctoribus annotata fuissent (primus enim ipse, ut opinor, respōsum id animaduerti) certè nemo nō hāc iuisset in sententiam, quæ eo uerborum cōtextu pluribus modis probatur: tum quòd uerba cum effectu accipienda sunt, tum quòd minimè pertinere creditur, quòd momento pertinet[g]. adde quòd & Bartolus, Pertinere, inquit, ad nos ea res dicitur, quæ nostrā utilitatem spectat. si enim aliorum opinionem sequeremur, nulla esset filio utilitas, nec aliquod commodum, nisi fortasse spes quædam succedēdi in patris bonis, quam iure ciuili

a l. placet. de acquir. hæred.
b In l. j. C. qui admit.
c l. filius. de inoffic. testa.
d In l. iij. §. itē si quis. de le. j.
e l. fi. C. de bon. quæ lib.
f l. pe. ad Tert.
g In l. si quis. §. pertinere. ff. de eden.

A uili reprobatam,nec considerandam sæpissime Bartolus scripsit,& alij consenserunt[b]. nam & si acquiri filio huiusmodi bona & deinde patri,unà cũ alijs senserimus,Iuriscõsultus inepte locutus esset.cur enim dicat sacratissimi principis oratione cautũ,quod ante eum Orfitiano senatuscõsulto traditũ erat?quòd si exemplo Iustiniani docemur nefas esse aliquẽ legum à se latarum titulo defraudari,non'ne impudenter à Iurisconsulto factũ esset[i]? qui quod Orfitiano tribuẽdum fuerat,principis orationi adscribit. nam & Iulius Capitolinus,summæ fidei historicus,in Marci Antonini philosophi,& imperatoris uita,eum de bonis maternis legẽ tulisse autor est, ut dubio procul apud me sit,sacratissimũ hunc principem esse, cuius Iurisconsultus mentionẽ fecerit : eius enim orationibus alia quoq; cauta esse, alibi ex Digestorũ uolumine apparet : quale illud,ne trãsactio in alimẽtis admittatur[k],& si qua similia.& si hãc opinionem sequamur,respondendum erit duobus argumẽtis,quorum primum ex Iuliani responso deducitur[l]:is in tractatu,si quis omissa causa testamẽti,tradit, si in bonis maternis nomine filij pater bonorum possessionem petierit,& aduersus edictũ committat,in patrem legatorum actionem dandam:sed cum lex illa ante Marcum Antoninum edita sit, eo iure bona omnia patri quærebant.Iulianus enim in consilio fuit Hadriani imperatoris,qui diui Marci auus fuit,quod apud Aeliũ Spartianum in Hadriano relatum est. sed & dicere possumus,ex eo Iuliani responso nihil in nos probari,cũ in eo nil sit,quo exprimatur,hæreditatem patri acquiri : nam quãuis nomine filij bonorum possessionem adierit,possumus interpretari adijsse eius mãdato,cũ bonorũ possessio per procuratorem agnosci possit[m]. & quãuis in patrem actio legatorum detur,ita dari fateamur,non tanq; in dominum,sed uti aduersus procuratorem priusquàm rem ratam filius habuerit[n] : nam si communes interpretationes ibi traditas sequamur, necessariũ erit ariolando subinducere,rem ratam à filio habitam,de qua re in textu uerbũ nullũ. Secundum quod nobis aduersari uidetur,est argumentũ quod ex contrario legis sensu conficitur:etenim probari uidetur in bonis maternis iussum patris nepotes,qui in aui potestate erant, requisiuisse[o],ut hæreditatẽ adirẽt, quamobrem nihil actum esse: quòd si aui iussionẽ implorassent,auo acquiri:quod ex Ricardi opinione ego interpretor,acquiri ratione ususfructus,non tamen quicquã iure dominij ad eum trãsire: acquiri enim etiam illud dicitur,quod ratione traditionis tantũ acquiritur[p] : quod & in uerbo accipere plerũq; annotauimus.Igitur nihil obest,quin nostra hæc opinio probabilis sit,quæ duabus quoq; Cæsarum constitutionibus adiuuatur,quarum prior[q] : bonorum,inquit,possessio etiã emolumentum patri allatura: ut implicatiua illa particula ostendat aliquam bonorum possessionẽ esse,quæ emolumentum patri non adfert.sed quoniam uarijs responsionibus argumentũ id eliditur, posterior constitutio, quę Iustiniani principis est[r],paulò ualidius impellit,qui,in ueteris,inquit,iuris obseruatione multas esse res animaduertimus, quæ extrinsecus ad filiosfamiliãs ueniũt,& minimè patribus acquiruntur:quemadmodum in maternis bonis. quid enim magis ꝓpriè ius uetus interpretabimur,quàm Digestorũ, cum huiusmodi ita soleat à Iustiniano appellari[s]? Non me latet pro communi sententia induci posse suprascriptum Pauli,uel,ut alij codices habẽt,Triphonij libro disputationũ VII. respõsum,si dum in eo dicitur,alij commodum uictoriæ parari,non alij,sed illi legatur: intelligamusq; de filio accusante loqui Iurisconsultum,non de patre,sed contra hanc lectionẽ omniũ antiquorum codicum,quos equidem uiderim,fides est: negari tamen non potest,controuersi iuris articulum hunc esse.

b In l.fin.C. de pac.

i In l.ij.§. tanta.C.de ueter. iur.enucl.

k l. cum hi. de transf.

l l.si filius meus.

m l.Paulus.de acquir.hæred.

n Argu.l. filius fam. de proc.

o l.j.C. de bon. mat.l. filiusfa. de acq. hær.

p In l.naturalis. de præsc. uer. in princ.

q l.j.C. q adm.

r In l.cũ oportet.C.de bon. quæ li. i prin.

s d.l filius.

Qui iure ciuili præscriptione XXX.annorum legitima hæreditate excluditur, num uti cognatus tantundem temporis habeat : & qui iuri ciuili renunciauit,num ex capit. unde legitimi succedat : & an bonorum possess. unde cognati, hodie sublata sit.

CAPVT IIII.

CVM tres gradus in successionibus prætor fecerit,liberorum, legitimorũ, & cognatorum : & quamuis ab uno quisquam exclusus sit, nihilo tamen minus ex alio capite succedere eum permiserit[a], dubitatum est,num idem iure ciuili sit, ut si filiusfamiliãs per præscriptionem XXX. annorum ab hæreditate patris repellaẽ,possit dein uti agnatus admitti, uel XXX. alijs annis

a l.j.§. quibus. de succ.edict.

transactis, tanquam cognatus hæreditatem capere. & in facti quæstione interrogatus Bartolus, posse repondit[b], quem Baldus, deinde & Alexander[c], cæteriq; probauerunt: nemoq; in præsentē diem animaduertit, inter consilia Bartoli Franciscum Tigrinum contraria opinatum[d]: quam sententiam audacter aduersus aliorum rationes tuetur. Siquidem quãuis iure prætorio tria hæc capita constituta sint, ut omisso uno, alterum supersit, non tamen id considerari iure ciuili credit, quòd filio tantū hæreditatē defert: non quidē ut agnato cognato'ue, sed solum uti filio: alioqui iure ciuili emancipatus, uti cognatus admitteretur, quod falsum est[e]: sed omnino magis noua quædā in eo consilio opinatū Tigrinum animaduerti: nam cùm nouissimo iure differētia agnationis, cognationisq; sublata sit, eū qui à capite, unde legitimi uocanē, exclusus sit, uti cognatū quoq; repelli existimauit, correctaq; in hoc uetera iura, quibus simul differētes hi successionū modi credebanē: quod & in amplioribus cōmentarijs Angelū sensisse quandoq; annotaui[f]. Sed hæc posterior opinio haudquaquā mihi defendi posse existimatur: nam cū lex, qua huiusmodi agnatorū cognatorūq; differētia sublata est, idcirco sit promulgata, ut latior uia in successionibus esset[g]: cur contrariū effectū hoc casu operari debeat[h], nō uideo: præsertim cū differētia ibi tollatur, quæ inter unū qui cognatus, & aliū qui agnatus esset, habebatur. quod ergo in diuersis personis statuit, in eadem extendendū non est[i]: cum in correctorijs, quæ lex in simplicibus loquitur, ad casum mistū trahi nō debeat. sed & eum capita hæc ex iure prætorio inducta sint, lex ciuilis solum cōformis disciplinæ respectu correxisse existimanda est, nō propter edictum prætoris[k]. Cum enim diuersa sint, alterū alteri nihil cōferre potius credendū est, nisi expressim res constet. sed & dubiū est, si agnatus aliquis, qui iure ciuili admitteretur, repudiauerit, num ex lege prætoria per caput, unde legitimi uocanē, hæreditatem queat adipisci[l]: & ex Bartoli uerbis posse dicendum est, dum eum qui senatuscōsulti Orfitiani beneficio renuntiauit, nō habere bon. pos. legitimis concessam arbitratus est: sed hæc sententia omnibus suffragijs reijcitur[m], quam tamē nos esse probabilē existimamus. Nam cum prętor his bon. pos. unde legitimi uocanē, cōcedat, qui ex lege XII. tab. uel constitutione, uel senatusconsulto uocantur[n]: & qui semel repudiauerit non uocetur: consequēs est, ut nec bon. pos. illi cōpetat. connexæ enim sunt bon. pos. unde legitimi uocanē, & iure ciuili hęreditas[o]: quamobrē una sublata, tolli quoq; aliā uerisimile est[p]. nam & Accursius[q], licet obscuris uerbis, tamē pro nobis est, dum filium qui bon. pos. unde liberi uocantur, repudiauerit, ita demum sibi ipsi succedere tanquam legitimū tradit, si iure ciuili uiam adhuc habet. & hoc est, quod dicit, cessante legitima successione nō admittendum. & quamuis alibi prætor se admittere testetē eum, qui iure ciuili hæres esse potuerit[r], intelligendum est, & etiam impræsentiarum posse, quod ex eius sequētibus uerbis colligi potest: nec obstat regula iuris, quoties ex duplici iure quisquā uocatur, uno repudiato aliud superesse[s]: quoniam eā tūc ueritate niti crediderim, cum altera uia alteram non respicit: quod in casu nostro nō est, cum in huiusmodi cōnexis utrunq; simul tollatur. & hęc sic defendi posse opinor, ut tamen in filio qui in potestate morientis fuerit, nullum locū sibi uendicent: quoniam is tametsi iure ciuili remotus sit, tamen tria capita adhuc ex iure prætorio illi remanebunt[t], nimirum quia hoc casu sese hæc iura ex edicto non respectant.

Marginalia: b Cōsil. cxxix. quidā habuit. c In l. ij. de acq. hæred. d Cōsil. 158. præ dictæ ratiōes. e §. emācipati. instit. de succ. ab intest. f Ang. in repe. l. q se patris. i ij. colū. j. unde libe. g In authē. de succ. ab intest. in princ. h Argu. l. legata generaliter. de adi. leg. i l. si ita de iniu. rup. Mod. i §. & qd si tantum. k §. repetit. instit. de ser. cog. l Vide Alex. in l. fi. C. uñ leg. m In l. j. C. qñ non pe. par. n l. generaliter. un de legit. o l. ij. §. fi. unde legit. p In c. trāslato. de constit. q In d. l. j. r In d. §. fin. s l. quoties. t l. j. §. nūc uidē dū. de suc. edi.

Quid in causa sit, ut hæreditas non adita non transmittatur, relectæ aliorum rationes, & noua assignatur. CAPUT V.

CVR nondum adita hæreditas non transmittitur? Cum huius rei tres rationes assignarētur, clarissimus legum interpres Iason falsas esse eas existimauit[a]: atque ita confutauit, ut nemini dubium foret, quin ea quæ dixerat, quàm uerissima essent. quamobrem ipse in huius rei causa esse arbitratus est, quoniā ius adeundi in bonis nostris nō est[b]: & idcirco ad nostrum hæredē illud transmitti, iuris regula prohibemur[c]. uerum uideamus, num uera sit hæc ratio: siquidem nequaquam ueram esse, semper opinatus sum, & quandoq; disputaui: ius enim adeundi esse in bonis nostris existimauerim: & huiuscemodi hæreditatis capessendæ spem iure ciuili probabilē esse, ex Bartoli uerbis annotaui[d]: is tradidit eā spē, cuius euentus in nostra uoluntate consistit, ratione nostri, non aliter, quàm si re frue-remur

Marginalia: a In l. emācipa tæ. C. qui adm. b l. pretia. ad le gem falc. c l. reperitur. e. titul. d In l. fin. C. de pact.

A remur, cõsiderari: cũ, si nos uelimus, res omino exitũ habitura sit: quòd si ex alterius animo finis depẽdeat, tunc secus esse [e]. quapropter si seruo uel filiofamiliâs hæreditas delata sit, antequàm adeant, dominus uel pater spem iustam in illis bonis non habẽt. quoniam seruus uel filius, ut adeãt, cogi nõ possunt [f], cum quamuis iubente domino posse eos, nolle adire, Alexandri cõstitutione clarũ sit. sed cum hæreditas ipsis agnatis, uel liberis hominibus scriptis in testamento defertur (qualis est nostræ quæstionis casus) tunc spes illa approbatur, & ius adeundi in bonis eorũ esse cõstat [g], cum & de huiusmodi spe idem iuris esse, quod de ipsa re, ueterũ autoritate doceamur, & Bartolus ipse quibusdam exemplis ostenderit: ueluti dum post mortẽ legitimum rescripto fieri spuriũ non posse, indistinctè scripsit [h], quoniã agnatis præiudiciũ fieret: quamuis enim nondum adita hæreditas sit, iustè tamen sperant se adituros, & idẽ obseruat, atq; si adijssent: quin & idem, iustam spem habere eum cui fideicommissaria hæreditas debeatur, autumat, & nõ aliter iudicari, quàm si ea iam restituta esset [i]. nam & si domino relicta sit hæreditas, si seruũ manumiserit, & seruus occisus sit, ex Iuliano [k] traditũ est, per Aquiliam legem nõ æstimationẽ solum serui, sed & hæreditatis eius causa amissæ domino restitui, ut expressim cõstet, spem illam probabilẽ fuisse, & in bonis domini illud ius ante manumissionẽ saltem legis dispositione extitisse. Igitur minimè admittendum puto Iasonẽ, dum ius id adeundi in bonis nostris esse abnegat, præsertim cum allegata ab eo lex, nõ rectè percepta sit, sed sententiam nostram ex Bartoli declaratione tueatur: quamobrem huiusce rei aliam rationem esse arbitror. Scire itaq; debemus, hęreditates in eius personam deferri, quem testator elegerit: qua de causa si is ab humanis decesserit [l], integra re non debet hæreditas, eius hæredi concedi, quẽ testator ipse nõ nouit. fingamus, me tibi mandare, ut centum Titio des, poteris'ne alteri dare? minimè uerò, cũ mandati fines sedulò obseruari deceat [m]. nam & dispositio, quę unius mentionẽ facit, etiam in fauorabilibus, ad aliũ tamen trahenda non est [n]. Item & quod alicui in beneficium uel propter merita conceditur, personam nõ egredi testatum manet [o]. in contractibus quoque ius acceptandi in hæredem non transire eadem ratione

B proditũ est [p]. igitur cum quis institutus est, & illi delata est hæreditas, si interim moritur, ad hæredem nõ transmittit: quoniam ea præsumitur instituentis uoluntas esse, ut is quem instituit, habeat, nõ quispiã alius. quocirca felicissimi imperatores Theodosius & Valentinianus, si ante apertas parentũ tabellas filij decessissent, ad liberos hæreditatem transmittere eos posse sanxerunt [q], ne ob casus humanos aui hæreditate nepotes fraudarentur, & aduersum auitum desideriũ alij insperato hæreditatis cõmodo fruerentur. en igitur quemadmodũ defuncti ipsius præsumpta uoluntas transmissionem uel locum habere suadet, uel uetat: siquidem & Baldus, Iasonq; & Socinus [r] caussam cur legata transmitterẽtur, non aliam tradunt, quàm testatoris uoluntatem: & id tertiæ legis argumẽto, quæ in Digestis de leg. primo est. si igitur in legatis ita est, cur non idem in hæreditate esse asseramus? nam etiã ius bonorũ possessionẽ contra tabulas implorandi, Baldus, Cornęus, Alexãder non transmitti existimarũt [s]: quod idcirco esse interpretor, quoniam ea persecutio aduersatur testatori, & cõtra auitum desiderium est. quilibet ergo suus hæres trãsmittit, cum is credatur patris animus esse, ut transmittat: itemq; quoniã is ipso iure est hęres. quòd si illi substitutum esse additum proponatur, nulla fit transmissio [t], cum ius illud suorũ hæredum tollatur, unde testatoris mens aduersari præsumitur: sed & in infante idem dicendum est, cum non modicus amor testatoris erga infantis parentẽ uideatur, qui illi per filiũ acquiri uolebat [u]. Concludendum igitur, transmissionẽ non fieri: quoniam instituentis mens regulariter ea præsumitur, ut illi quem instituit, solum esse consultum uelit. fiet ergo trãsmissio, cũ uoluntas hæc ad instituẽtis hæredes porrigitur, ut in superioribus casibus: sed & cum hæres institutus constitutionum beneficio annum habeat ad deliberandum, si interim moriatur, etiam trãsmittet [x]: tum ne legis autoritate fraudatus uideatur, tum quod uerisimile est, hæredem institutũ, si uixisset, aditurũ fuisse. nam & quotiescunq; hæres uel ex facto alterius, uel pœnæ alicuius timore impeditus nõ adit, trãsmittere cum delatam hæreditatẽ & æquum est, & Bartolo, cæterisq; uidetur [y]. sicuti & infans non suprascripta tantum ratione transmittit, sed etiam quia ob ætatem occupatũ uerisimile est, cum facultas adfuisset, aditurum fuisse: & si hanc rationem admiserimus,

f 2 solum

[e] d. l. pretia.
[f] l. cum proponas. C. de hær. instit.
[g] Io. And. i c. iuris ig. de reg. iur. Aret. cõsi. vij. in ult. col.
[h] In §. & q^d si tantum.
[i] In §. duo fratres. facit q^d no. i l. qui duos. in pen. co. de reb. dub.
[k] l. inde Neratius. §. idẽ Iulia. ad legem Aquil.
[l] d. l. pretia.
[m] Vt no. i l. pen. ff. si cert. pet.
[n] l. Titius. ubi Aret. de lib. et posthum.
[o] l. merito. pro socio.
[p] l. iij. de ser. export.
[q] l. unica. C. si ante ap. tab.
[r] l. iij. de leg. j.
[s] d l. emãcipatus.
[t] l. si filius q pa tri. ff. de uulg. & pup.
[u] l. si infanti. C. de iure delib.
[x] l. cũ antiquioribus. C. e.
[y] In l. uẽtre. ff. de acq. hær.

solum illud aduersabitur, quod ea ratione obseruata, uniuersale fideicommissi ius nō C transmitteretur, cum tamen cōmuni cæteris sententia Bartolus transmitti autor sit[z]. uerùm efficacibus argumentis opinio hæc nō sustinetur, ut Lancellotus, Decius & Iason asseruerunt: & ideo Accursius nunquàm transmitti ubique censuit, quòd etiam si frequentiora sectemur, dicendum est, idcirco transmitti, quoniam hæres qui adijt semel ratione spei uerè obligatus est[a]: quoniam hæres adeundo uidetur cum fideicommissarijs contraxisse, eoq; nomine illis obligatus est. at in directa hæreditate, ante aditam nemo obligatur: quæsitū enim aliquod ius in causa est, ut in fideicōmissarij here dem fideicommissum trāsfeat, ueluti indistinctè uidemus, ubi ab hærede adita hæreditas est, etiamsi incontinenti moriatur, tamen omnia transferri, quoniam eius patrimonium factum est, plenumq; ius illi acquisitum[b].

z In l.cum filio. de leg.j.

a l.j.ad Trebel.

b l.sed & si plures.§.filio. de uulga.

In bonorum possesione cur præsentia iudicis necessaria sit, non in hæreditate.

CAPVT VI.

CVR in acquirenda bonorum possess. necessariò præsentia iudicis requiritur, in hæreditate non requiritur? Iason treis huiusce rei rationes refert[a], & satis firmis argumentationibus reprobat. Ipse uerò in causa esse opinatur: quoniam nullo iure quisquam sola uoluntate obligatur, præterquàm ciuili iure. quamobrem cum hæreditatis aditio de iure ciuili sit, ex solo hæredis animo oritur obligatio: at bonorum possessio iuris prætorij est, quod in obligatione aliqd ulterius præter mentem, mentisq; expresionem expetit. sed hæc ratio multipliciter conuincitur: quo enim argumento probabit Iason, iure ciuili tantum ex sola uoluntate aliquem obligari? nam iure pontificio ex uoto quilibet obligatur[b], quod solius mentis opere consistit. Idem quoq; iure prætorio dicendum est, si prætoris in bonorū possess. decretum, solam confirmationem respicere, non autem aliquid noui inducere crediderimus. decretū enim iudicis autoritas est ab eo interposita[c]. autoritas aūt nihil nouat, solum rem gestam cōfirmat[d]: quamobrē etiam re transacta interponi potest[e]. nam & confirmationē ius denuo inductum non facere, ex Baldi[f], aliorumq; responsis D plusquàm manifestum est. Si igitur bonorum pos. animo acquiri, decretoq; cōfirmari dixerimus, quæ Bulgarini & Decij sententia esse uidetur, totum Iasonis fundamentū corruit: nam & hæc ratio quæstionis ipsius cardinem nō attingit. admittamus Iasonis pronuntiata uera esse: cur à iuris autoribus inductum non est, ut in bonorū poss. quis obligaretur, si aliquid aliud extrinsecus ab eo factum esset: puta si conuentū cum creditoribus hæreditarijs pponeretur? nam & si eius dicta pbauerimus, in bonorū poss. quæ ciuili iure cōceduntur, qualis est septima illa extraordinaria[g], præsentia iudicis opus non esset: quod falsum puto, cum generaliter dicatur, in bonorum pos. qualemqualem testationem sufficere. quid ergo dicēdum est? & uix posse ueram rationē excogitari crediderim: attamē si suasorijs locus est, dixerim in bonorū possessionibus decretum necessariū fuisse: quoniam prætor eas introduxit, uoluitq; in eis paulò maiore diligentia uti, quod ius ciuile non fecit, cum decretum non in suo, sed in prætoris ære propriè esset. Nam & Baldus Iacobusq; Butrigarius, & Nicolaus à Neapoli[h], cū quæreretur, cur ius ciuile cum stipulationē adiuuasset, ut actionem pareret, pretor pactum nullo auxilio prosequi uoluit? quia (respōderunt) stipulatio à ciuili, pactū à gentium iure inuentū est: plus autē pullos nostros quàm alienos fouemus. His accedit, quòd ius dandæ bonorū possessionis misti imperij est: quapropter omne ab arbitrio prætoris descendit: quod alibi à nobis tractatum est[i].

a In l.fin.C.qui adm.

b Extra.de uot.

c l.j.C.de pred. mi. cum rub.

d C.quādo dec. opus.

e l.si qs mihi b. §.iussum. de acq.hered.

f In l q indign. de sen.doct.in l.more.de iuris.om.iud.

g §.septima.instit.eod.

h In §.de cōsti. instit. de act.

i l.v.de uer.ob.

Quanta differentia sit inter iustam hæreditatem & legitimam: pugnantia simul iura à duello exempta, tum error recentiorum ex Latinæ linguæ ignoratione.

CAPVT VII.

SI quisquam emphyteuticarium fidei causa agrum stipulatus sibi sit, & suis hæredibus legitimis, tractatum est, an de hæredibus ex testamento, an uerò de his qui intestato succedant, actum uideatur. & dubio procul eminentissimus in hac scientia Alexander[a] interrogatus, eos solum intelligendos respondit, qui intestato succedunt: quoniam hi propriè legitimi hæredes dicuntur: opinionis'que suæ illud argumentum adfert, quod in titulo pro socio[b] hæc Iurisconsulti

a Consil.lvj.secundo uolu.

b l.uj.pro socio.

A sulti uerba legantur : de illo quæritur, si ita societas coita sit, ut si qua iusta hæreditas alterutri obuenerit, cõmunis sit: quæritur quid sit iusta hæreditas, utrum quæ iure legitimo obuenit, an etiã quæ ex testamento: & probabilius est, ad legitimam hæreditatem tantũ hoc pertinere. Ex his igitur probari Alexander putauit, legitimam hæreditatem propriè dici, quæ ab intestato debetur: non enim differentia est, an iustũ siue legitimũ dicamus, cùm hoc à lege, illud à iure, quod idem est, proueniat. sed huic sentẽtiæ De uerborum significatione Iuriscõsultus Paulus aduersatur[c], qui lege obuenire hæreditatẽ, inquit, non impropriè quis dixerit, quæ ex testamento defertur. & quomodo hæc dissoluantur, simulq; non repugnẽt, maiores nostri ut explorarẽt diu & multum se fatigauerunt. Fulgosius nõ impropriè in prędicta lege interpretatur, id est minus propriè: quæ interpretatio commẽdatione non indiget: sese enim ostendit, maximamq; præ se fert calumniam. Bartolus & Albericus Rosatus[d], cùm exploratũ haberent, ex distinctionibus subdistinctiunculisq; nullũ non argumentũ euitari: aut, inquiunt, hæreditas legitima à lege profertur, & propriè utraq; significationẽ habet, aut ab homine, & eius appellatione ea solum uenit, quæ ab intestato debẽt. Huius rei rationem eam esse, quoniam quę ab intestato capitur, continenter ex lege capitur: sed alio casu nõ confestim ex lege, sed ex testamento debetur, quod tamẽ ope legis ualet. uerùm meræ nugæ hæc sunt: nam si appellatione hęreditatis legitimæ, in legũ uerbis ea uenit quæ ex testamẽto cõceditur, cur nõ & in uerbis contrahentiũ idem esse dicamus? num ualet argumentũ de lege ad cõtractus? num licet eisdẽ nos uti uocabulis, in eodem significatu quo & Iurisconsulti accipiũt[e]? num cõtrahẽtes uerba accommodare, sicut & sensum dispositionibus legum uidentur? non'ne legitimũ dicitur, quod quoquo modo à lege uires capit? quid ni? cum legitima conuentio sit, & quidem propriè[f], quæ ex partium contractu concepta est, & non continenter à lege uenit[g]. quis enim credat, ex his argutiolis proprietatem uerbo abalienari? ut quoniã à testamento descendit, legitima non sit. Sed & pręceptores nostri corruptũ codicem arbitrabãtur, & apud Iurisconsultũ legi debere credebant, hæreditatem quæ ex testamento defer-
B tur, non propriè legitimã esse: quod & ridiculum est, & alijs legibus rationeq; uincitur: cur enim propriè legitima dici non debet, cum legitimam tutelam[h], legitimã conuentionem dicamus? denique omne legitimũ, quod autoritate legis factum est? Sed ut rem ipse finiam, ex Latinæ linguæ imperitia hanc quæstione non decisam adhuc esse proculdubio existimo, ut tametsi rudiores, planeq; barbari quidã iuris sectatores necessarias bonas literas Iurisperito nõ esse prædicẽt, minimè tamẽ ille prędicaturus sit, qui ex Alexandri imperitia propter eius consultatione iniquum iudiciũ susceperit. Igitur sciendum est, iustũ nõ simpliciter dici, quod à iure prouenit, sicut quod à lege legitimũ, sed eo amplius dictio hæc eã habet emphasim, ut illud significet, quod omni ex parte perfectũ est, & cui ad rem, de qua agitur, nihil deest. Hinc apud T. Liuium, historiæ grauissimũ autorem, iustum prælium, nõ quod leue certamen sit, sed in quo omne prælij pondus uertatur, exempla ex humanioris literaturæ autoribus in hanc rem adducit GVLIELMVS BVDAEVS, uir doctus & diligens, dum id ipsum in nostra lege interpretat. Sed & in Apologia II. Apuleius de patruo, qui fratris filio insidiabatur, ut hæres ei esset: sciebat, inquit, intestati pueri legitimũ magis, quàm iustum hæredem se futurum: iustus enim non erat hæres, quoniam indignus propter demerita. cæterũ nostri muneris fuerit, ostẽdere, idem quoq; legibus Ro. probari : & in primis testamentũ, inquit Iurisconsultus[i], est uoluntatis nostræ iusta sententia de eo quod quis post mortẽ suam fieri uoluit: intelligemus'ne iustam, id est, legitimam? minimè uerò. nam & codicilli legitimam sententiã continent, ineptaq; esset ipsa definitio. quamobrẽ iustam interpretare plenam, perfectam, & cui maior diligentia addi non possit. Fingamus puerũ ex filiafamilias natum, quæ inscio patri nupsit, si is moriatur priusquàm sententiam de matrimonio suo proferat, erit'ne legitimus infans? certè erit, & tamẽ iustus filius non erit[k]. In cõfesso est, natos ex cõcubina priusquam in uxorẽ ducta, secuto matrimonio legitimos dici, num & iustos filios propriè appellabimus? & non appellari crediderim, cum Iustinianus: Debent[l], inquit, filij qui post concubinæ nuptias nascuntur, fratribus prius natis agere gratias, quorum beneficio ipsi sunt iusti filij. nam & iusta uxor Iurisconsultis dicitur[m], quę uerè uxor, & perquã

c l. lege. ff. de uerb. sign.

d In d. l. lege.

e Bald. in feud.

f l. legitima. de pact.

g Per nota. per Bar. i l. more. ff. de iur. omn. iudic.

h ff. de leg. ag. succ.

i In l. j. de test.

k l. quinta. C. de nup. gl. in l. libertini. et textus in l. Paulus. ff. de stat. hom.

l In l. cũ qs. §. j. C. de nat. lib.

m in l. si uxor. ff. ad leg. Iul. de adult.

solenniter ducta est,nō quæ simplici ſpōſione uxor eſt,tametſi legitima ſit:qua ratio- C
ne & Iuriſcōſultus[n] tolli naturalem obligationē iuſto pacto dixit,nimirum illud ſen-
tiens,quod uulgò pactum ueſtitū appellamus.Itaq; ut ad rem redeamus,iuſtā hære-
ditatem iuris autor definiuit,quæ ab inteſtato capitur : quoniam ea non ex lege ſolū,
ſed & naturali ratione,ex bono & æquo debet̄.Meritò igitur iuſta appellatur, id eſt,
quam omni iure præſtari cōuenit,quod in hæreditate non eſt,quæ ex teſtamento de-
betur,quæ caſu quodā defertur,& plerunq; ad extraneos pertinet.Legitimā ergo hę
reditatem propriè appellabimus,tam quæ ab inteſtato,quàm quæ ex teſtamēto capi-
tur:nec obſtant ea legis uerba:& probabilius eſt, ad legitimam hæreditatem tantum
pertinere:quoniā quāuis ſimpliciter appellatione legitimę hæreditatis utraq; ueniat,
cum tamen ſuperius Iuriſconſultus locutus ſit de ea, quæ ex teſtamēto obuenit,& ex
altera ſermonis parte oſtenderit ſe nō generaliter illud nomen accipere , ſed ſolū pro
ea,quam iuſtam diximus,ex Iuriſcōſulti mēte, in una tantum ſignificatione capi de-
bet[o] : nam & ſolemus dicere,unam partem disiunctiuæ ex alia declarari:item alioqui
generalia uerba ex præcedentibus,uel ſequentibus coerceri[p].

n l. ſtichū. §. na tura. ff. de ſol.
o l.j. de reb. dub.
p l. ſi ſeruus plu rium. de leg. j.

Qua ratione ius accreſcendi introductum ſit,& num ex tacita defuncti uolunta-
te oriatur. CAPVT VIII.

EIVS quæſtionis, qua ratione accreſcendi ius fuerit inductum : & com-
muniter dici ſolet,ex iuris regula id eueniſſe, qua prohibetur aliquem pro
parte teſtatum,pro alia inteſtatum eſſe.igitur ne id accideret, prouiſum eſt,
ut quæ hæreditatis portio uel repudiatione,uel morte hæredis uacaret , ad
cohæredem per ius accreſcendi transferretur : quam rationem quatuor argumentis
confutauit Iaſon[a].uideamus an defendi poſsit : & primo ab eo adducitur ius accre-
ſcendi,non in cauſa teſtamenti ſolum, ſed etiam in ſuccedentibus inteſtato locum ha-
bere : & tamen hoc caſu nemo dixerit, eam iuris regulam quicq̄ operari,cum omni
modo ſemper mortuus,de cuius hæreditate agitur, inteſtatus remaneat. Sed huic ar-
gumēto ex iuniorū quorundā ſententia dici poſſet,eum qui nullo condito teſtamento D.
moritur,tacita uoluntate id agere,ut hæreditas ad proximiores deuoluatur: tacita au
tem hæc uoluntas pro quodam quaſi teſtamēto eſt[b] : quamobrem ſi iuri accreſcēdi
locus nō eſſet,portio repudiata illi accederet,quem minimè teſtator habere uolebat.
Verùm haudquaquam ego cōceſſerim,regulam iuris,quæ de teſtamēto loquitur,ad
cauſam inteſtati produci,tanquam tacita hæc uoluntas pro teſtamēto ſit: conſequens
enim eſſet,quamlibet diſpoſitionē de teſtamento uerba facientem,ad inteſtatos trahi:
quod nimis nouum eſt.quam ob cauſam aliter nos opinamur, ſupraſcriptā uidelicet
rationem in teſtamentis ius accreſcendi induxiſſe : at in inteſtatorū ſucceſsione aliam
regulam,quòd uidelicet iuribus abſurdum exiſtimatur,ſi quiſquam ſciſſa hęreditate,
portionem unam accipiat,aliam repudiet[c]. qui enim inteſtato ſuccedunt, legis iuſſu
coniuncti,per ius potius nō decreſcendi ſuccedere uidentur, tanquam principio ſoli-
dum adeunti quæſitū ſit:quamobrem inuitis quoq; creſcit. Secundum quo mouetur
Iaſon,argumentū eſt:quamuis ab initio non poſsit quiſquam partim teſtatus,partim
inteſtatus decedere ex intercapedine temporis,poſtea tamen poteſt:ueluti ſi adita hę
reditate per querelam pars euincatur[d].uerùm quamuis portionē aliquam de hæredi
tate auferri fateamur,hæres tamē q adijt,in ſolidū hæres eſt, & in omnibus bonis ſuc-
ceſsit.Sed & in quæſtionis noſtræ caſu,ſi deficiens ex repudiatiōe portio nō accreſce
ret,cenſeretur principio quis in totum teſtatus nō eſſe, cum quamuis renuntiatū de-
inde ſit,repudiatio tamen per fictionē trahatur retro[e]. Tertium Iaſonis argumentum
eſt per locum,quē à cōſequētibus uocamus: ſi ēm uera eſſet ſupraſcripta ratio,ius ac-
creſcendi in contractibus locum non haberet,cum hi nihil ad teſtamēta pertineant: &
tamen in contractibus id iuris obſeruari manifeſtū eſt[f]. quapropter ſi adiuncto ſocio
rem aliquā cōparauerim,adiectioq; illa nō ualeat,tota emptio ad me eo iure ſpectat.
Verumenimuero animaduertendū eſt,ius accreſcendi conſiderari,cū portio uel mor-
te,uel repudiatiōe deficit:quod in eo exemplo nō eſt,ut nihil ad rem facere illud opi-
ner.cæterū non negauero,in contractibus ius non decreſcendi locum habere : cuius
rei ratio in promptu eſt,ne uidelicet quod ſuum eſt quiſquam amittat[g]:quamobrem
nihil

a In l. j. C. qui nō pet. & in l. re coniuncti.
b l. conficiūtur. de iure codic.
c l. j. & ij. de [illegible] in l. breuis [illegible] iunctū [illegible]
d l. cura. de in offic. teſta.
e l. iij. §. utrū. ff. quæ in fraud. pat. l. ſi tibi homo. §. cum ſeruus. de le. j.
f l. fundus ille. de contrah. emp.
g Vt no. in l. ſi mihi et Titio. de uerb. obli.

A nihil sibi in eis uendicare ius accrescēdi, opinione quoq; cōmuni testatum permanet. Quarta eius argumētatio ex Iurisconsulti[h] responso deducitur. nam si quisquā pluribus partibus hæres institutus sit, habeatq; substitutum, nō tamē partē accipere solam potest, sed aut omnes illi capiendæ sunt, aut nulla. en igitur quemadmodum una recepta cæteræ accrescunt, quæ uis potuissent ad substitutū pertinere: nec quorundā responsio satis cōgrua est[i], qui ideo hoc casu ius accrescēdi concessum arbitrantur, ne res in pendēti interim sit, cum posset euenire, ut substitutus repudiaret. Nam cur in pendēti saltem nō stetit, donec deliberaret substitutus, an adiret[k]? cum quælibet hæreditas in pendēti esse dici posit, anteq; ab hærede adeatur[l]: quamobrē ego dixerim, ex tacita testatoris uoluntate inductum, quæ huiusmodi præsumitur, ut institutū uoluerit omnes habere partes. nam in substitutione hæc uerba, si primus hæres esse noluerit, intelligūtur si in totū hæreditatē nō capesset[m]: hæ enim sectiones odio nō carēt: nam & appellatione rei in dubijs de tota intelligimus[n], & pluriū partiū cōtractibus actum tacitè uidetur, ut omnes accipiātur, ut in hoc quoq; cōmunis Iurisperitorū sentētia recipiatur, qui ius illud ex tacita testatoris uolūtate ꝑuenire existimarūt[o]: idq; uulgò dicitur: quāuis mihi ipsi aliter quādoq; uisum sit, cum in bon. pos. contra tab. ius accrescendi detur, & tamen persecutionē eam animo testatoris aduersari, nemo nō dixerit[p].

b l. si solut. de acquir. har.
i Bar. in d. l. si solus. Ias. et Mo.
k In d. l. re coniuncti.
l Vt ibi p Aret.
m l. nemini. de legat. ij.
n l. quod si uno. de in diē ad.
o l. si duobus. de testa. mil.
p l. si ex duobus. de contra tab.

Quemadmodum intelligendum sit, inter diuersis modis succedentes iuri accrescendi locum non esse. CAP. IX.

VVLGATA regula est, inter diuerso iure succedentes iuri accrescendi locū non esse: cuius rationem Iason arbitratus est, ne diuersa censeantur eadem[a]: at Decius, quoniam in similitudinem aliquam habentes facilius transiri potest: quæ rationes perquam leues sunt, & nullius momenti, ut ex illis agnosci posit, iuris hanc regulam ab eis minime intellectam esse. sed & tale illi interpretamentum à Salyceto præstatur[b], ut diuerso iure succedere dicantur, quorum aliqui bonorum possesionem secundum tabulas, alij contra tabulas acceperunt: uel si qui iure B prætorio succedunt, cum collegæ ciuili iure admittantur: quòd & si quosdam uti testati hæreditatem uendicare proponatur, alios ab intestato uocatos, diuerso iure succedere, dicendum ex Salyceti sentētia erit: quamobrem his casibus nullum iuri accrescendi locum esse. Verùm nos longe aliter opinamur: & idcirco inter diuerso iure succedentes, siue ciuili, siue prætorio, aut secundum tabulas, uel contra tabulas, locū esse huic iuri arbitramur: ita tamen ut eodem titulo ueniant, puta ex institutione omnes, uel titulo hęreditario omnes: & hoc ex ratione qua inductū illud ius suprà probauimus, ne uidelicet quisquam partim testatus, partim intestatus credatur: siquidem huiusmodi ius non tam succedendi modos, quàm portiones ipsas respicere, satis & super constat. Quamobrē si patrono præterito libertus aliquē instituerit, qui hæreditatem non adeat, dubitatum est, num quoniam dodrans patrono debetur, cætera quoq; hæreditas, tanq; dodrantis accesio illi exhibenda sit: & non deberi Iurisconsulti responso cautum est[c]: cuius rei rationem eam dixerim: quoniam hoc casu nil cōtra iuris regulam committi potest, qua diximus ius illud inuētum esse, ut idem testatus, intestatusq; nō dicatur: patronus enim hæredi nullo modo coniungitur, non ex dispositione testatoris, cum alter institutus, alter ab eo pręteritus sit: nec etiam ex coniunctione legis, cum hęres ex institutione uocetur: at patrono dodrans titulo institutionis minime debitus sit[d]. Portio itaq; patroni, sicut & portio legatarij ex suprascripta ratione hæredi accrescit, nō quæ hæredis est patrono legatario ue, cum tunc iuris illa regula nihil attingatur: quamobrem & si quisquam iure speciali succederet, quamuis diuerso iure, ne tamen contra illam regulam committatur, ius accrescēdi uiam sibi facere, & Baldus, & Pontanus, & Alexāder existimarūt[e]: adiuuaturq; hæc sentētia Imperatoris Antonini cōstitutione[f], qui si à milite cōdito testamēto aliquis in paganicis hęres institutus sit, alius uero in castrēsibus, castrēsium repudio facto, paganicorū hęredi ea nō accrescere tradit, si liquidò probatur, testatorē castrēsia bona ad eū pertinere noluisse[g]: quoniā uoluntas militis in expeditione occupati pro iure seruatur: alioqui si nō probetur, quāuis diuerso iure succesio illa nitatur, ius tamē accrescendi oritur: tametsi enim miles idem testatus & intestatus mori posit, in dubijs tamē eius senten-

a In l. re cōiuncti. in col. 57.
b In l. j. C. quando non pe.
c l. sed cū patrono. ff. de bono. pos.
d l. etiā. §. si debita. ff. de bo. lib.
e d. l. unica.
f d. l. unica.
g l. j. C. de testa. milit.

tiam ex cõmuni regula interpretamur, ex his quoq; consequens est, ut Aretini pronuntiatum quoddam paulò diligentius perpẽdamus: is tradidit[h], siqui diuerso iure succedit, in locum eius subrogatus sit, qui eodẽ iure ueniebat, ius accrescẽdi esse: quod uereor, ne uerũ nõ sit: hac enim in materia locum nõ esse subrogatis uidebatur: alioquin in bonorũ possessione, quę in bonis libertorum defertur, ius accrescẽdi nõ esset: quod falsum est: subrogata enim ea bonorum possessio est in locum contractus societatis[i], in quo nõ ambigitur, quin excludendum ius illud sit: nam & in emptorẽ hæreditatis non transire quidam opinati sunt[k], cum tamen ad hæredem, cui subrogatus est emptor, pertineret[l]. Ipse igitur & hoc casu ex prædicta iuris regula crediderim portionem hæredi accrescere: cæterum teneri eum, hæreditatis emptori augmentum illud restituere, cum in huiusmodi contractu uenditor emptori promisisse censeatur, quicquid lucri hæreditatis ergò sibi accesserit[m].

h In l. si totum. de acq. hære.
i l. j. ff. de bon. liber.
k l. si mihi et Titio. ff. de uerb. obligat.
l Iason i l. re cõiũcti i 37. col. & in d. l. j. C. quãdo nõ pet.
m l. hæredem. ff. manda.

Posthumus num hodie in testamento paterno exhæredari posit, & qua causa: & opinio quædam Iasonis confutata. CAPVT X.

FVIT quæstionis, num posthumus exhæredari in paterno testamẽto possit: & huiusmodi exhæredationẽ ualere, Alexandri Imperatoris constitutione expressum est[a], quod etiam Iustiniani lege approbatur[b]: & quãuis ita illis sanctionibus institutũ sit, interpr̃tes tamẽ legum, penè dixerim omnes, in aduersam sentẽtiam iuerunt, suæq; opinionis columnam hanc rationem habent, siquidem nouissimo iure prohibentur parẽtes, non nisi quatuordecim causis filios exhæredes facere[c], ex quibus nulla est, quæ in posthumo locum sibi arrogare posit, quanquam igitur Alexandri, aliorumq; edictis olim exhęredatio hæc permitteretur, recentiore tamen iure cõcessa non est: corriguntur q; hac potissimum ratione ueteres leges. At Fulgosius[d] aliter sensisse, & quidem probabilius, nobis uidetur: existimauit enim testamẽtum, quo posthumus exhæredetur, ipso quidem iure ualere, licet inofficiosi querela expugnari posit, diuersumq; ius in hoc ab alijs filijs esse, qui si causa nõ expressa exhęredes esse iubeantur, ius dicẽdi nullum habẽt, nec interpretũ aliorum argumẽtatio eum quicquam mouet, cum & iure ueteri causa in exhæredatione filiorum aliqua iusta requireretur[e]: & tamen posthumus tunc exhęredari poterat, & hac ratione urgeri se Paulus Castrensis fatetur[f]: quamuis & ipse extra aliorũ ordinẽ nihil promoueat: nos nouo quoq; argumento cum Fulgosio sentimus: nam cum singulariter iure ueteri concederetur, ut posthumus etiam sine causa exhæredari posset, consequens est, ut lex noua nihil in eo statuisse existimetur: cum regula sit uulgò notior, quàm ut hìc explicari debeat: posteriorẽ legem, quæ aliquid noui inducat, ad casus speciales iuris ueteris produci nõ debere[g]: quam tamẽ intelligendam puto, cum casus illi speciales eosdẽ terminos respiciunt, in quibus noua lex lata est: alioqui si cõtractus aliquis, seu quælibet dispositio, etiam plurima & uaria priuilegia habeat, comprændetur tamẽ in lege, quæ generaliter de cõtractu, dispositione'ue mentionem faciat: probaturq; id ex Iurisconsulti quodam responso[h], qui in testamẽto militari competere bonorum pos. cõtra tabulas testatur: quoniam prætor generaliter locutus est, & id me annotasse memini, aduersus Iasonis quandam opinionẽ[i], qui municipalẽ legem generaliter de contractibus uerba facientẽ, in dote accipiendam esse negabat ex suprascripta regula: quoniã dotis priuilegia plurima sunt: & quæ notauimus diligenter obseruanda sunt, cum qui hæc dicat, regulamq; eam declaret, alium reperies neminem. sed & in proposita quæstione uideamus, an posit aliqua causa exhæredatione digna hodie posthumo impingi: & uidetur posse, si pater reus sit læsæ maiestatis: nam poterit auus nepotẽ posthumũ ea causa bonis suis arcere, quod & rationibus probabile est: tum quòd cõstitutio ea Iustiniani, nõ in XIIII. tantum causis, sed & in perduellionis crimine procedit, ut frequẽtiore sentẽtia traditum esse Alexander & Iason testantur[k]: tum quòd in filiorũ fauorẽ introducta est[l]: at si exhæredari hic nepos prohiberetur, damnũ illi fieret, cũ fiscus ex paterno delicto filij bona hoc casu sibi uendicaret[m]. His accedit, q̃ si filiũ incapacẽ testamẽto pater prætereat, testamẽtum sustinetur: atq; ita Bartolus sensit: nepotẽ autem hunc nõ falsò incapacẽ dixeris: nam lex in tali crimine, filij, inquit, etiã proximorum hæreditate ac successione habeantur indigni.

Cur

a l. ij. C. de contra tab.
b l. maximũ. i fi. C. de lib. præt.
c §. aliud quoq;
d In l. si quis in suo. C. de inoffi. test.
e l. cum ratio. de bo. dam.
f In d. l. si quis in suo.
g l. sciendũ. qui sat. cog. gl. ibi.
h ff. de test. mil. l. in fraudẽ. §. fin.
i In l. j. in no. ff. sol. mat.
k In auth. nõ licet. C. de libe. præt.
l In §. & quid si tantum.
m l. quisquis. C. ad leg. iul. maiestat.

A Cur, & quomodo instituto competat bon. posses. contra tabul. beneficio præteriti, & non querela beneficio exhæredati, ratio noua, cum ueteres à iunioribus defensæ.

CAPVT XI.

SI ex duobus fratribus, altero præterito, alter institutus sit, & præteritus bonorum possessionẽ contra tabulas petierit, eius beneficio idem remediũ instituto quoq; competit[a]: quamobrem quæsitum est, si filius hic non præteritus, sed exhęredatus ꝓponatur, cur eius beneficio institutus ad inofficiosi querelam non possit admitti[b]: & uarię rationes referuntur, quæ tamen recentiorum autoritate & iudicio reiectę sunt[c]: uideamus ex illis quænam defendi possint: & Decius senior in causa esse in primis tradidit, quoniã querela hæc cùm odiosa sit, & longe minus alio remedio fauorabilis, interpretatione adiuuanda nõ fuit, ut exhæredati beneficio ad institutum traheretur: odij autem causa hæc in promptu est: nam rupto per bonorũ possessionẽ contra tabulas testamento, naturali æquitate quibusdam consanguineis legata cõseruantur[d]: at eo per querelam resciſſo, omnes testamenti partes corruũt, naturalisq; illa ęquitas nihilo obseruatur. nam & prætoriæ dispositiones ex ęquo & bono magis dependẽt, quàm quæ iure ciuili introductę sunt. at querelam ad ciuiles, bonorum possessionem ad prætorias constitutiones pertinere, nemo dubitauerit: his accedit, cum exhæredato querela competat, non ęque fauorabilem esse, atq; id remedium est, quod præteritis filijs cõceditur, cum exhæredati præteritis peiores iuris præsumptione existimarentur: uix enim est ut qui iudicio patris damnati sunt, boni reperiantur[e]: quamobrem iure ueteri filius paterno testamẽto exhæres esse iussus, ingratus præsumebatur[f]. alia ratio huiusce rei etiam affertur, inofficiosi uidelicet querelam personalem iniuriam uindicare: quamobrem extra personam iniuria affectam non extendi: & quamuis prætcritio quoq; pro iniuria habeatur[g], nõ tamen ita personæ affixa censetur, quemadmodum exhæredatio est, quæ specialiter fit. nam & passim dicimus, grauiorẽ eam iniuriam esse, quæ nominatim dicitur[h], quàm si generaliter facta sit: cum & in præteritione humanius sit, obliuionem præsumere, quàm

B paterni affectus erga filios tam insignẽ notam. Sed & hanc aliam rationẽ idem interpres refert, querelam nisi hæreditate adita nõ competere[i]: quamobrẽ cum institutus semel adierit, testamẽtum aditione cõfirmatum, ab eodem impugnari non debuit, & idcirco querelæ locum esse eius respectu iniquum erat: & quamuis plures hæredes instituti proponerentur, illis qui nõdum adijssent cõcedi neq; debuit, ne melioris conditionis fieret, qui postremus deliberauit, quàm qui primus hæreditatem adijt: & ex his manifestum est, omnes has rationes defendi posse, si ita accipiãtur, uti à nobis explicatæ sunt: alioqui recẽtiorum argumẽta non parum studiosum hominem auertẽt. Sed & omnino ueriorem esse nostram hanc sentẽtiam opinor, querelam instituto non competere: quia is ex institutione hæres esse potest: querela autem subsidiarium remedium est, & nunquam competit, nisi cessante alio omni legis auxilio: quod ex Iustiniani lege Cornæus Philippus annotauit[k]. Quomodo autem beneficio præteriti liceat instituto bonorum possessionem contra tabulas petere, magna est inter nostros interpretes altercatio, quam nos paucissimis finire possumus. Sic igitur cẽsendum: ut si filio præterito alius paris gradus institutus sit, tũc is quoq; bonorum possessionem cõtra tabulas petere possit: cũ enim is omnino successurus intestato esset, ęquum putauit prętor, ne omnimodo tabulæ nullæ cẽserentur, permisitq; aduersus tabulas agi[l]. quòd si lapsu anni exclusus sit præteritus, tum instituto concessum est, ut secundum quoq; tabulas possessionẽ petere possit[m]: instituto autẽ extraneo, certissimum est tabulas penitus nullas esse[n], nec cõtra tabulas possessionẽ peti posse: cessat enim tum omnis causa & spes cõualidationis[o]: quapropter si quæ iura ab instituto petitam bonorum pos. dicunt, intelligẽda sunt casu, quo peti iure potuit[p], ut quia paris gradus hæres præteritus erat[q], & his cõsequens est, ut si institutus ex testamẽto uirilem portionem cõsequi potest, in eorum præiudiciũ, quibus integra legata ex testamẽto per edictum reseruantur, cõtra tabulas petere nequeat[r], filio præterito testamentum approbante. quòd si uirilẽ consequi nõ potest, etiam approbante præterito, ipse & contra tabulas possessionem petere[s], & nullas iure ciuili dicere eas poterit.

Ius di

a l. post mortẽ. §. fi. ff. de contra tab.
b l. mater. ff. de inoffic.
c Iason in l. fin. de liber. & posthu.
d ff. de leg. præstan.
e l. iij. de inoff. test. l. maximũ. C. de lib. præter.
f l. liberi. C. de inoff. test.
g l. Papi. ff. eo. d. l. maximũ.
h Gl. in l. his uerbis. ff. de hær. instit.
i l. filium. de cõtra tab.
k Corn. ĩ d. l. maximum.
l l. si duo. de leg. præstã. l. illud. §. fi. de cõtra tab.
m l. æquissimũ. de secun. tab. l. si duo. §. pinde.
n l. fi. de libe. & posthu.
o l. si duobus. §. j. de cõtra tab.
p l. ij. C. de contra tab.
q l. fin. §. sancimus. C. de lib. pret.
r l. filio. de iniusto rupt. l. non unquam. de leg. j.
s l. non putauit. §. fin.

Ius dicendi nullum filio sine causa à matre præterito quamuis competat, non tamen bon. possess. contra tabulas competere, ut Angelus, Pontanus, & Iason tradiderunt: & cur non decernatur, aliam rationem esse, quàm alij crediderint. C

CAP. XII.

IVRE ueteri cum matris præteritio pro exhæredatione haberetur, Iustinianus Cæsar lege lata sanxit, ut tam pater, quàm mater filios nominatim instituerent, uel exheredarent, addita ex XIIII. aliqua causa[a]. Igitur eam legem posteriores interpretati sunt, ut si filium cum causa à matre præteritum proponatur, testamentum ualeat, præteritioq; illa pro exhæredatione sit: quòd si sine causa præteritum dicamus, ius dicendi nullum illi competat[b]. quamobrem dubitatum est, num bonorum possessio contra tabulas illis hodie concedatur, possint'ue ab intestato unde liberi à prætore uocantur succedere: & Angelus Pontanusq;[c], contra tabulas matris possessionem illis decerni posse, existimarunt: quoniam iure antiquo id prohibebatur, non alia de causa, nisi quia præteritio pro exhæredatione erat: exhæredatum autem à bonorum pos. prætor repellit[d]: at hodie aliter est. quapropter correcta ratione legis, censetur correcta lex[e], & hanc opinionem secutus Iason, alio argumento confirmat: regulam enim iuris esse, ut is cui iure ciuili ius dicendi nullum concedatur, iure prætorio bonorum posses. contra tabulas petere posit[f]. cum igitur in fœminarum testamentis ius dicendi nullum competat, bonorum quoq; possessionem decerni dicendum est: quod eò fortius uerum esse arbitratur, quòd Iustiniani eam legem antiquitas non corrigere, sed hoc casu tantum præter eas procedere, opinatur: in limitatis igitur admittendam extensionem, ut quæ lex in iure dicendi nullum loquitur, ad bonorum posses. contra tabulas producatur. sed omnino à ueritate hæc dissidere crediderim, uidenturq; argumenta eorum multipliciter falsa esse: & in primis iuris ueteris rationem solam eam esse, quòd præteritio pro exhæredatione habeatur, minimè concesserim, sed & idcirco præteritis à matre filijs, bonorum possessionem illam nō decerni, quia sui hæredes non sunt[g], nec iure prætorio instar suorum ut emancipati admittuntur: fœminę enim in potestate filios non habent, quamobrem nec suos hæredes habent: prætor autem bonorum pos. his concedit, qui uel sui sunt, uel sublato emancipationis uelo, pro suis habentur: nec Iasonis sententia recipienda est[h], qui eandem cum præcedenti rationem hanc esse, multis uerbis ostendere conatur: quasi Iurisconsultus dum posteriorem hanc refert, uir admodum rudis, & Bataua aure, rationem proximam omiserit, longius summotam attigerit, quod planè uerisimile non est: ut omnino Iasonis has argutias explodendas censeam. nam & fortasse uerò priorem illam Doctorum rationem falsam esse opinabimur, nec filios à matre præteritos, idcirco ab ea bonorum possessione excludi credemus, quia pro exhæredatis sint, quos prætor reijcit: si enim ita res se haberet, consequens esset, ut filius à patre minore portione, quàm legitima sit institutus, cum in reliqua exhæres censeatur, beneficio præteriti cōtra tabulas persequi non posset: quia exhæredati nec ex se, nec ab alijs cōmisso edicto admittuntur, quod tamen à iuris ratione abhorret[i]: ergo clarum est, exhæredationem, quæ ex præteritione inducitur, filium à bonorum poss. contra tabulas non remouere. siquidem & in edicto prætoris hi solum repelluntur, qui exhæredatione notati sunt: quia iudicio patris indignos, non putauit prætor dignos, ut admitterētur[k]. at filius præteritione exhæredatus, non existimatur aliqua nota affectus esse[l], cum prętcritio non tam iniuriam, q̄ obliuionē respiciat: quin & se exhęredatos prætor nō admissurū pollicetur, qui solēniter & recte exhęredati sunt[m]. At in præterito nulla exhæredatio solēnis intelligi potest: nō enim hic quæritur, an pure, an nominatim, an à gradu exhæredatus sit: sola nominis suppresio exhæredationem hanc facit, de qua minime locutum prætorem, magis probabile est, cum in ea nihil solēne sit. Igitur potius crediderim, solam eam rationē esse, ut filij bonorum pos. non petant, quia nec sui sunt, nec suorū instar habētur: quæ ratio hodieq; procedit[n]: quamobrem nihil à iure ueteri hoc casu immutatū, uerius est. quòd & si eorū rationē ueram esse cōcedamus, non ideo tamē à nostra opinione recedēdum erit, cum falsum sit, correcta ratione legem corrigi[o], multorumq; calculo cōtrarium approbetur. nam & ratio de substantia legis nō est: quamobrē lex & irrationabilis & iniusta, est tamen interim lex, donec abrogetur[p], qua tamē de re diffusius à nobis alibi tractabit. Sed & D

rece

a §. aliud quoq;.
b Gl. in §. exheredat. i autbē. de here. et fil.
c In l. ij. C. de cōtra tab.
d l. non putauit. ff. eod.
e Gl. in l. j. de legit. tut.
f l. j. §. uocātur. ff. eod.
g l. illud. §. ad testa. ff. de contra tab.
h In d. l. ij.
i Bar. in l. Papi. §. meminisse. de inoff. test.
k l. nō putauit. §. si ex duobus. in princi. ff. eo.
l Iason in l. fin. de lib. & posthu. in ij. col.
m d. l. nō putauit.
n d. l. nō putauit. § j. & l. filiū. in fi. prin. ff. e.
o Aret. in l. ij. de uulg. & pup.
p Mod. in ca. cū omnes. de consti. areti. in d. l. ij. in 7. col.

A recepto hoc pronuntiato admittēdum est, correcta ratione legem corrigi, si ratio ipsa generaliter corrigatur: quod in nostro casu nō est, cum tunc solum antiquetur, cum filius sine causa præteritus est: quòd si cum causa præteritum asseramus, ius antiquum remanet, ut Accursius existimauit[q], & sequiores alij probauerunt: & ex his primum eorum argumentum elidi crediderim. Aliud est, quod ex regula deducunt, ubicunque iure ciuili ius dicendi nullum competit, & bonorum possess. contra tabulas prætorem decernere. Nam generaliter id uerum non esse primo dixerim: siquidem si fœmina municipali lege, quæ stantibus masculis succedere prohibetur, institutis extraneis à patre præterita sit, competere illi bonorum pos. contra tabulas, communi sententia dici solet[r], & tamen à iure dicendi nullum arceri: sed & si demus, regulam eam generaliter ueram esse, non tamen argumentum ita deduci potest, cum tunc demum uel in limitatis, uel in correctorijs argumentum per eum locum concedatur, si regula à iuris aliquo autore posita expressim inueniatur, non si à recētioribus ex pluribus legibus compacta sit[s], ut hæc est: nam & concedi potest, prætorem contra tabulas bonorum pos. dedisse, illis quibus ante se ius dicendi nullum competebat: sed in proposita quæstione, cum noua dispositione ius ciuile filio in matris testamento facultatem eam dederit, ratione iuris ciuilis tantum intelligi debet, non autem ad prætorium extendi: alioqui cum iure prætorio agnatis unde legitimi, cognatis unde cognati uocātur, successionum capita præstita sint, dicendum esset hodie cognatos, unde legitimi uocantur, admitti: quoniam sublata nouissimo iure ea differentia est: quod nemo nō aspernabitur: quamobrem fatendum est, hodieque præteritis filijs in testamento matris bonorum pos. contra tabulas abnegari: & idcirco nec bonorum possessionem unde liberi uocantur, nec quæ ex senatusconsulto Carboniano est, decerni.

q d. §. exheredatos.

r Alexan. in §. & quid si tantum.

s Raph. Cuma. in l. ij. de leg. §. per l. nō possunt. de ll.

Multitudinem actuum non præsumi, quemadmodum uerum sit. CAP. XIII.

COMMVNIS omnibus legum interpretibus regula est, semper in dubijs non de pluribus, sed de uno actu intelligendum esse[a]. quapropter si tanquam hæres scriptus, testamētum quo mihi hæreditas delata sit, exhibeam, solum B illud factum à testatore fuisse præsumetur: & qui plura condidisse dixerit, onere probationum grauabitur. quòd & si in iudicio Stichum aut Erotem petam, tu nec Stichum, nec Erotem debere te fatearis, de his intellexisse te interpretabimur, de quibus & nos locuti sumus[b]: ne uidelicet diuersitas aliqua inducatur. hāc tamen regulam nō procedere, Bartolus, & post eū alij ꝓdiderunt[c], ut suspicio periurij euitet: quamobrem si ex testibus quidā testamētum rite factū, alij nō solenniter factum dixerint: de diuersis testamētis intellexisse eos, credendū esse existimarūt, & hoc potissimū modo discordiam tollēdam, ne periuri uideantur. Cæterū ex Iustiniani cōstitutione[d] perquàm dubia res hæc nobis uisa est. nam cū quidam sibi legatum in testamēto relictum fuisse iurasset, & ex iurisiurādi religione illud cōsecutus fuisset, deinde inuento testamento cognitum foret, nihil illi relictum esse, præsumi, Iustinianus ait, hominem hunc periurū. nam cur potius, ut suspicio hæc remoueatur, non præsumuntur cōdita duo testamēta, & illud quod repertum est posterius testamentū esse: nam & cū possibile sit, in priori rem illi legatam, & hæredi fiet satis, & is cui delatū fuit iusiurandum, periurij non erit reus: neque dixeris, constitutionē eam loqui, cum clarum est, tabulas, quæ repertæ sunt, eas ipsas esse, in quibus rem sibi legatam ille iurauerat: quomodo enim id manifestum esse potest, cum quæ ad negationem spectent, manifesta esse nequeant[e]: nam & non mediocriter ea lex coartaretur, si ita accipiendam credamus.

a l. omnium. C. de test. ca. in præsentia. de proba.

b Bar. in l. inter stipul. §. j. de uerbo. oblig.

c In l. ij. C. de bon. pos. secū. tabul.

d l. fi. C. de reb. cred.

e l. iij. de testib. l. ij. de proba.

Bonorum possessionem contra tabulas testamentum rescindere, dein ex ea, unde liberi uocantur, succedi, inaudita uulgò sententia. CAP. XIIII.

DVBITAVI sæpenumero, num bonorum possessio cōtra tabulas diuersum successionis genus inducat, ab ea quæ ex bonorum possessione, unde liberi admittuntur, capitur: an uerò rescisso per bonorum possess. contra tabulas testamento, succedatur per eam, unde liberi uocantur: & Philippus Cassula, in altius repetita rubricæ de testamentis prælectione, posteriorem hanc sententiam probauit[a], suæque opinionis argumentum Leonis Imperatoris cōstitutionem adduxit[b]. Qui liberis, inquit, quocunque iure intestatæ successionis, id est, aut testamento

a Phil. Cassula in rep. rub. C. de testa.

b l. ut liber. C. de col.

mento penitus non cõdito, aut si factũ fuerit, cõtra tabulas bonorum possessione petita, uel inofficiosi querela mota, æqualiter prospiciendũ est, quibus uerbis expressim ostenditur, ex bonorũ possessione cõtra tabulas intestato succedi, sicut etiam cũ testamentum uti inofficiosum rescinditur: in quo clarum, id successionis genus locum habere, ut dubitandum nõ sit, quin & idem credamus in ea bonorũ possessione, quæ illi hoc casu æquiparatur[c]. nam & Martiani Vlpianiq; respõsis cõstat, præterito filio bonorum pos. unde liberi uocantur, concedi[d], cum tamen alibi dicatur: bonorũ pos. contra tab. illi competere[e], ut uerisimile sit ubiq; de eadẽ successione ab intestato agi: sed & Iulianus, cũ adita est hæreditas, si emancipatus præteritus bon. pos. contra tabulas non petierit, repelli omnino patria hæreditate, autor est[f]: quoniã huic prætor bonorum pos. unde liberi uocẽtur, nõ decernat, ut ex his uerbis colligi possit, ubi cõtra tabulas actum sit, unde liberi uocantur, bonorum possessioni locum esse: cõfirmaturq; id alia ratione: nam si idem operatur ex prætoris edicto bonorũ pos. contra tab. quod in iure ciuili ius dicẽdi nullũ[g], & hoc intestati causam respiciat[h], certè idem & in illo dicendum est: & tametsi Alexãder, Paulus Castrensis, Bartolusq;[i] & alij minimè negent, testamentum ad intestati causam ex ea bonorũ pos. trahi, non tamen admittunt, ex capite, unde liberi uocantur, successionem esse: quæ opinio haud ꝓbabilis est, cum filijs in intestati successione nullum aliud remedium competat, præterquã illud, unde liberi admittantur: & sicut iure ciuili testamentum ubi declaratum est nullũ, alicuius momenti non est, ita & prætorio edicto esse, credibile est, ubi quisq; aduersus tabulas uicit. Sed huic sententiæ aduersatũ Vlpiani respõsum[k], qui ita inquit, Ab intestato potest competere bonorũ possessio, si neq; secundũ tabulas, neq; cõtra tabulas agnita sit. uerùm hæc uerba ita interpretanda sunt, ut Iurisc͠osulti mentẽ eam fuisse, nobis ipsis persuadeamus, de mera illa intestatorũ successione loqui, cũ nullæ tabulæ testamenti extant, & ita eũ intellexisse & legis ipsius uerba, & natura tituli ostẽdit: quo sensu accipi debet Gordiani quoq; Imperatoris rescriptũ[l], à quo filiæ dotem conferre iubentur, si uel intestato succedunt, uel bonorũ poss. cõtra tab. petant: disiunctiua enim non inter omnino dissidentia posita est, sed quæ qualitate solum quadã distent[m], quamuis enim & propter bonorum pos. contra tabulas ab intestato succedatur, ea tamen pura, puta intestati successio nõ est, ut & Triboniani in institutionibus uerba, eadẽ ratione interpreter, dum differre, unde liberi uocantur, & cõtra tabulas bonorũ possessiones ostendit[n]: distãt enim in eo, quod ex altera rescinditur, ex altera succeditur. Itemq; dũ bonorum pos. contra tabulas remedium esse quo succedamus, nõ quidem expressim refert, sed quasi per transennam ostendit. nam nec hoc negauerim ex occasione ab ea præstari, cum resciderit testamẽtum. Et consequenter ex his dubitari potest, cum lege municipali fœmina intestato succedere prohibetur, an expugnato per bonorũ possessionem contra tabulas testamento admittenda sit: & non puto admittendam, cum ad intestati causam deuentum sit. quòd si adita hæreditate bonorum pos. petitam dicamus, cũ qui semel fuit hæres, iure ciuili desinere hęres esse nequeat[o], fortasse aliter fuerit dicẽdum, cum licet iure prætorio intestatus ille dicatur, cuius adita hæreditate testamentum contra tabulas expugnatum sit, iure tamen ciuili secus est: ut huiusmodi ciuitatum leges magis ex ciuili, quàm prætorio iure declarentur[p].

c l. fin. ff. de lib. & postb.
d l. ij. § pen. ff. si tab. testa. nul. ext.
e l. ij. C. de contra tab.
f In l. j. unde lib.
g l. j. §. uocãtur. ff. eo.
h In d. l. ut lib.
i Bar. in l. illud. de contra tab.
k l. j. §. ita autẽ. si tab. test. nul. ext.
l l. filiæ dotẽ. C. de collat.
m l. pe. C. de pac.
n Instit. de bon. pos. §. sunt au tem.
o l. Papi. de inof fic. testam.
p Arg. no. in rubri. C. qui admit.

Si agnatus per in integrum restitutionem abstinuerit, successio ad sequentes in gradu, an ad fiscum pertineat, duo pugnantia responsa, quæ alij dissoluere nequiuerint, extricata. CAPVT. XV.

SI cognatus, qui bonorum possessionem acceperat, per restitutionem in integrum abstineat, in eis bonis successorio edicto locum non esse, sed ad fiscum transferri, Papinianus scripsit[a]: at si quis ex senatusconsulto Orfitiano adita matris hæreditate, deinde abstineat, agnatos non fiscum admitti, Vlpianus ait[b]: quæ responsa, cum simul pugnare uideantur, Bartolus, alij'que interpretes ita se extricauerunt[c], ut de iure prætorio Papinianum uera dicere opinarentur: quæ uerò Vlpianus scribat, iure ciuili probabilia esse, quæ quidem interpretationes minimè uerisimiles nobis uidentur: & cũ successio hæc prætoria, ad instar successionum iuris ciuilis introducta sit[d], certè non debemus inter utrũq; ius differẽtiam hanc

a l. fi. de suc. edi.
b l. j. § sed si adi ta. ff. ad Tert.
c In rubr. C. de succes. edi.
d l. j. §. nepos. ff. si qs à par. fu. ma.

A hanc probare. nam cũ is qui abſtinet, iure ciuili admittitur, & qui ſuccedit, prætorio: & è cõuerſo cum qui abſtinet, à prætore recipitur, & qui ſuccedit, iure ciuili ſuccedit: cũ inquã, his caſibus nulla fiſci ratio habeatur, cur iure prætorio admitti credamus[e]? nam & mater ad hæreditatẽ filij, unde legitimi uocantur, etiam prętorio iure plerunq; ſuccedit[f]: & tamen generaliter lex tradit, ſi à bonorum poſ. filius ſe abſtineat, teſtatoris matrem uocari[g]. en ergo quẽadmodum ſi tam is qui abſtinet, quàm qui ſuccedit, uterq; ex edicto ſuccedat: fiſcus tamen repellitur. quinetiam ſi concedamus aliquẽ ex ſucceſſorio edicto iure ciuili admitti, non'ne etiam, unde legitimi uocantur, iure honorario ſuccedet[h]? fingamus in Vlpiani caſu agnatos eam bonorũ poſſeſsionẽ petere, unde legitimi uocãtur, an eis excluſis hæreditas fiſco applicabitur? id enim aduerſus eius uerba eſt, qui generaliter loquitur. quòd ſi Bartolũ intelligas loqui, cũ ſolo iure prętorio quiſquam ſuccedit, cur nõ idem opinabimur, cum etiam ciuili lege ſucceſsio adiuuabitur[i]? nec differẽtiæ ratio per Iaſonem aſsignata, ſat firma eſt, dum iure prętorio ad fiſcum hæreditatẽ, qua quis ſe abſtinuit, pertinere ideo putat: quoniã cum admittendo cognatos non parum detrimenti fiſco prætor dederit, uoluit in eo ſaltem illi prodeſſe, & illatum damnum reſarcire. nam quàm parum ueriſimile, quæſo, eſt, qui in detrimẽtum fiſci contra leges ciuiles edixerit, in eius cõmodum cõtra eaſdẽ leges rurſus edicat: cur potius regulæ paritum nõ eſt: qua, donec aliquis hæres eſſe poſsit, fiſcus repellitur[k]: cũ & in dubijs nõ erret, qui aduerſus fiſcum reſpondeat[l]? quãobrem aliter quàm cæteri diſſoluendũ hunc nodũ nos arbitramur: & idcirco utroq; iure ſi quiſquam abſtineat, ſucceſsionem nõ eſſe exiſtimauerim[m], præterquàm duobus caſibus: quorũ primus eſt, cum legis uerba extẽſiua ſunt, & generaliter accepta, ad eum quoq;, qui ex ſucceſſorio edicto ueniat, referri poſſunt: qua ratione Vlpianus[n] ſententiam ſuam tuetur. nam cum ſenatuſconſulti Orfitiani uerba huiuſcemodi eſſent, ſi nemo filiorum, uel quibus legitima hæreditas ſimul defertur, uolet ad ſe eam hęreditatem pertinere, ius antiquum eſto: ſi filius abſtinuerit, iure antiquo agnati admittuntur: quoniam ſenatuſcõſulti uerba admittunt. Si uolet, inquit, ad ſe pertinere, hic enim non uult, licet aliquãdo uoluit. cum igitur uerbum, ſi uolet, tractum habeat[o], agnatos B ex ſenatuſcõſulto admitti, dicẽdum eſt. & hanc rationẽ mirum eſt interpretes noſtros non perpendiſſe, cum ea ſe moueri euidẽter Vlpianus fateatur. nec ad rem pertinet, quòd nemo, niſi uelit, ad hæreditatẽ uocatur: quoniam expreſſum id uerbũ, ſi uolet, extenſiuum eſt, ſed ſi tacitè intelligatur, cõtrà[p]: tametſi in eo Vlpiani reſponſo non ita inſit, ut expreſſum uerbis eſt. Alter caſus eſt, cũ qui regulariter ſuccedit, ab aliquo ſpecialiter excluditur: nam ſi abſtineat, hæreditas ad eum deuoluitur, ad quẽ ex regula peruenire debuerat[q]: exẽpli cauſa. In bonis liberti patronus bonorum poſ. habet, ſolumq; ab eius filio excluditur. quamobrẽ ſi ſe filius abſtineat, tanquã remoto obice patronus admittẽdus eſt: idem & in matre, quæ ex Tertulliano ſenatuſconſulto filio ſuccedit, ſolumq; à nepote ex eo excluditur. nam ſi nepos per in integrum reſtitutionem hæreditatem, bonorum'ue poſſeſsionẽ deſeruerit, matri ſucceſsio, nõ fiſco deferẽda eſt[r]: huiusq; rei cauſa eſt, tum quòd quæ ratio patronum, matrem'ue excludebat, amplius locum non habet: quamobrem regulæ adhæremus: tum etiam quòd ſpeciali caſu excluſus, non tam fortiter reiectus eſt, ſicut qui ex regula remouetur.

e l. et ſi modica. §. pe. de bo. li.
f l. ij. §. bonorũ. ad Tert.
g l. j. C. ad Orf. in d. §. bonorum.
h l. ij. § fin. unde legit.
i In d. rubri.
k l. uacantia. C. de bon. uac. lib. x.
l l. non puto. de iur. fiſ.
m d. l. fin. de ſuc. edic.
n in d. l. j. §. ſed ſi adita.
o l. fideicom. §. hoc autem. de leg. iij.
p Arg. l. ſi ita. §: illi ff. de leg. j.
q d. l. etſi modic.
r d. §. bonorum.

In querela inofficioſi, nec ius accreſcendi, neque ſucceſsionem eſſe: in ultramontanorum ſententiam aduerſus Bartolum itum. CAP. XVI.

FREQVENTISSIME tractata ea quæſtio eſt, an in querela inofficioſi ſucceſſorio edicto locus ſit[a]. & hoc in articulo ita per factiones diuiſi ſunt interpretes recẽtiores, ut Itali, quorum ſignifer Bartolus, locum eſſe tradiderint: at Gallici, quorum Petrus Aurelianenſis primipilarius eſt, negauerint. Et quoniam utrinq; rationes quàm plurimæ adducuntur, quæ minime efficaces ſunt, ea ſolum argumẽta referemus, quorum acumine tota quæſtio ſuſtinetur. Et Bartolum adiuuat Pauli reſponſum[b], qui in titulo inofficioſi teſtamẽti: Si is, inquit, qui admittitur ad accuſationẽ, nolit, aut nõ poſsit accuſare, an ſequens admittatur, uidendum eſt: & placuit poſſe, ut fiat ſucceſsioni locus. ſed huic reſpondent alij, Paulum eo caſu loqui, quo etiam ſequẽs in gradu exhæredatus fuerat: quam interpretationẽ uti

a In rubr. C. de ſucceſ.
b In l. ſi is qui. in princip. de inoff. teſt.

diuinaci coniectura ariolantē meritò nostri reprobant : uideamus num nos promere C aliquid uerisimilius posimus. & dici posset, nō ratione querelæ, sed respectu bonorū Iuriscōsultum Paulum loqui. nam si duo admitti ad querelam possunt, repudiāte primo, sequēs omnem succesionem habebit : & hoc casu intellige, ut fiat succesioni locus: non quidem successorio edicto in querela, sed succesioni bonorum: & uerbū, sequens, ita capiatur, ut eū accipias, qui simul admitti poterat : sed in portione repudiata sequens est, cū prius ea ad collegam pertinuisset: & hoc intellectu potius ad ius accrescendi, quàm ad successoriū edictum uerba hæc referuntur. nam in querela locum esse iuri accrescendi, cōmunis opinio est, ex eiusdem Iurisconsulti sentētia, qui, si duo, inquit, sint filij exhæredati, & ambo de inofficioso testamento egerint, & unus postea cōstituit non agere, pars eius alteri accrescit[c] : tametsi neq; satis probem, in ipsa querela ius esse accrescendi, uerbaq; Pauli magis referēda opiner ad bona, quàm ad querelam. nam cum querela totum testamētum subruat, si frater nō agat, sed repudiet, alij fratri omnia bona accrescunt : quid igitur in proposito responso accrescere dicamus, cum nihil id operetur, si sola unius querela totum subuertit? quid opus est aliā addi? & cum ex regula constet, portionem semel acquisitam, si deficiat, nemini accrescere[d] : qua ratione cōcedemus agnitā à fratre querelam, si omittatur, fratri adiungi? utrunq; igitur responsum nō in successorio edicto, aut iure accrescēdi intelligendū opinor, sed ad succesionem bonorū potius referēdum. Adducitur etiam pro eadem Bartoli sententia, quòd si emācipatus, ducta inuito patre uxore, & genito filio decedat, cū dubitaretur, quid iuris huic in testamento aui cōpeteret, respondit Vlpianus, ad bonorum pos. cōtra tabulas admitti[e] : cū potuerit auus iure suo uti, eumq; exhæredare: neq; minus in hoc nepote is, qui de inofficioso cogniturus est, merita nepotis, quàm patris eius delicta perpendet. quæ uerba id indicāt, querelā quæ filio exhæredato cōpetebat, ad nepotem per successoriū edictum trāsire. sed quāuis pluribus Iason hîc agat, in eo textu aliquis dixerit non tam merita filij, quàm nepotis considerari: non quòd de inofficioso nepos agat, sed quod sub eo iudice, sub quo filius querelā intentare potuit, nepos D bonorum poss. cōtra tabulas petebat. quamobrem cum nepos ipse nil deliquerit, admittetur[f]. & ita hanc legem ex Accursij, Alexandri, Aretiniq; sentētia[g] interpretandam aiunt : uidebatur enim cū filius propter ingratitudinem exclusus esset, rejiciendum quoq; nepotē tanquam ex regula, qua Baldus tradit[h], remota radice palmites omnes remoueri: quæ ratio efficax non est, cum licet filius ingratus sit, nepotis ipsius merita huiusmodi non sint. Adducitur rursus aliud argumentum: nam cum ex filio emancipato haberet quidam nepotē in potestate, & filius condito testamento, patrem præterijsset, nepotē exhæredasset, nepos\q; in querela succubuisset, respondit iuriscōsultus, patri querelam competere[i] : ergo ex successorio edicto competit. sed Alexāder, alijq; omnes querelam hîc pro bonorū poss. contra tabulas accipiunt. quòd si nec hoc placet, intelligere aliquis poterit, patri querelam cōcedi non ex persona sua, sed ex persona nepotis: & licet nepos ipse cesisset, non debuit tamen tolli patri remediū, quod semel sibi quæsitū est[k]. & hoc potisimū modo Bartoli, partiumq; fundamenta, subrui possunt. Transeamus nunc ad ea, quæ pro sua opinione Petrus afferebat: & licet per recētiores sanè quàm plura dicant, solus huiusce sententię cardo, & quidē firmisimus ex Iustiniani cōstitutione accipitur[l]. Is tradidit, si pater filium, ex quo nepotem habebat, instituto extraneo exhæredauerit: mortuo post patris mortem filio, nōdum adita hæreditate, omni adiutorio nepotē destitutū: inhumaneq; id à Iurecōsultis statutum: nam si in querela succesioni locus fuisset, profectò nec auxilio nepos indigeret, nec inhumaniter acceptus dici posset. cui argumento frequētiore sentētia responderi solet: idcirco eo casu successoriū edictum nō fuisse, quia querela ab aditione hæreditatis incipit: pater autē ante aditam defunctus fuerat: quamobrem cum illi querela nūquam competijsset, nō potuit nepos in ea succedere. uerùm hæc responsio multipliciter destruitur: nam exhæredatio ab aditione uires capit: & tamen ante eā aliquid operatur, nimirum ut exhæredato hæreditas delata non dicatur[m]. cur non idem in querela? negari quoq; nō potest, licet actu ipso querela filio non cōpeteret, spe tamen cōpetijsse: at in successorio edicto spem satis esse, ex eo probatē, quòd decretalis bonorū possesio, si accepta nō sit, ad sequētem transit[n]: & tamen prius non competit, quàm decreta sit, so

c In l. si proponas. ff. de inoff. te. testa.

d l. j. §. interdū. de usufr. accr.

e l. iij. §. si emācipatus. de bo. pos. cōtra tab.

f In l. in suis. ff. de li. et posth.

g In l. si quis posthu. §. j. ff. de libe. et posth.

h In l. fi. C. de legit. hæred.

i l. pater filium. de inoff. test.

k Argu. no. per Bar. i l. si emācipatus. §. fi. de cōtra tab.

l l. si quis filium. C. de inof. tes.

m l. filiū. ff. de bono. pos. cōtra tab.

n l. j. §. sciendū. de succ. edict.

A sit, solaq́ spes illa transfertur: nam etiam quod re ipsa adhuc nõ competit, transmittitur: quamobrẽ infans hæreditatem, quæ sibi delata non erat, ad patrem transfert[o]. & si hoc in trãsmissione est, cur nõ multo magis in successorio edicto? quod longe fauorabilius est, cum iure cõmuni introductum sit, transmissio specialibus tantum casibus obseruetur[p]. nam & natam querelam prius esse, considerari non debuit, cum nepos ex ea non succedat, quæ filio data est: sed ex persona sua succedat. atqui Paulus Castrensis existimauit, si filio delata sit, ne frustra delatam, & ad irritum deductam diceremus, debuisse potius successionem reijci. sed aliter quoque argumẽtum huius legis tollitur, interpretanturq́ quidam, intelligi eam debere, quando nepos ex patris, non ex sua persona succedere uolebat: uetita itaq́ erat transmissio, nõ successio, uerùm cùm omni remedio caruisse nepotẽ Iustinianus autor sit, duoq́ ea tantum comprændantur: quàm absurdum id sit, nemo certè non uidet. adde quòd nulla fuisset inhumanitas, si nepos successorio edicto admissus foret: & tamen inhumanè eo casu factum lex ait: quam sententiam posse & alijs rationibus confirmari arbitror: nam & querela inofficiosi remedium personale est[q]: at in iuribus personalibus successio non est: conceditur enim propter iniuriam, ex exhæredationis nota illatam, quæ iniuria ad nepotem nõ producitur: & regula est, quotiescunque propter aliquam qualitatem alicui defertur hæreditas, in eum non transire, in quem ea qualitas nõ transierit[r]: qua ratione hæredibus bonorum possessionem, unde uir & uxor, non concedi Accursius tradit: nam & querelam hanc odiosam esse, Baldus[s], alijq́ crediderunt. cur ergo eam interpretatione adiuuamus? quòd si Bartolum sequeremur, non'ne consequens esset, ut hæc querelæ successio ad agnatos quoq́ transiret? quod à constitutionum sententia abhorret, & nemo, opinor, dixerit. sed & fortius eo mouemur, quia aut ꝑpter superioris exhæredationẽ inferiori querelam cõpetere dicimus: & hoc à successionis natura dissidet, qua ex propria persona quis admittitur, nõ ex aliena: personalis quippe iniuria est, aut eis querelã ex propria persona deferri malumus, tanquam ex superioris exhæredatione (quod Bartolus ait[t]) præteritis: & neque successionem esse arbi-

B tror, cum ex hoc edicto ad rem prius alteri delatam admittamur: querela autem hæc, quæ ex tacita exhæredatione oritur, nemini prius delata est, sed ab ipsis, qui eam intẽdunt, incipit. Igitur ut has ambages ipse tandem extricem, tres uarios casus separari oportere arbitror. primus est cũ plures exhæredati sunt, & unus expressim uel tacite repudiat: & tum querelam illi cõpetentẽ alijs accrescere Bartolus & pleriq́ alij censuerunt[u]: ipse supra ostendi non ius querelæ, sed portionẽ ipsam bonorum accrescere, utcunque disputabilis est propositio. sequens casus est, cum qui exhæredatus est, moritur relicto hærede, isq́ ex defuncti persona intendere querelam cupit, quod non nisi transmissionis iure fieri potest: in quo articulo solet dici, si querela præparata sit, in quemcunque hæredẽ transmitti[x]: si adhuc præparata non erat, non transmitti, nec in suum quidem olim hæredem: uidetur enim moriens eam iniuriam remittere. at hodie Iustiniani constitutionibus distinguitũ, ut siue aditione hæredis inofficiosum testamentum cõfirmatũ est[y], siue tacite, uel expresse repudiata querela est, iuri ueteri adhæreamus, nullaq́ fiat transmissio: si uerò ante aditionem hæredis scripti exhæredatus decesserit, tunc in nepotem suum transmittatur[z]. tertius casus est, quo nec de accrescendi, nec de transmissionis iure agitur, sed de successorio edicto, ut quia exhæredatus repudiat, uel moritur, an sequens in gradu nõ ex persona defuncti (id enim nõ nisi transmissionis iure competit) sed ex ꝓpria succedere in iure querelæ possit, tanquam per præteritionem sibi facta sit iniuria: cuius ratio uidetur habenda, cum qui sibi obstabat autor suus de medio sublatus sit[a]: & uerius est, si iustè is autor exhæredatus erat, successioni in querela locũ esse, quia tum ratio legis in hoc nos adigit: cum enim propter iustam causam is autor meritò exclusus sit, cõsequens est, subsequẽtem in gradu per præteritionẽ exhæredatum cẽseri, meritoq́ ex persona sua agere eũ posse[b]. ꝙ si autor iniustè exhæredatus sit, tum successioni locus nõ erit, trãsmissioni erit: qui enim iniustè exhæredatus est, iuris cẽsura bonã causam habet. ideo ex eius persona potest fieri transmissio[c]. ad successoriũ uerò edictum nõ attẽdetur, quod ex persona propria sequentẽ admittit, in quo hoc casu ius nullum est. quapropter in Iustiniani cõstitutione, cum filius iniustè exhæredatus esset, nepos non nisi ex patris persona

g 2 iure

o l. si infanti. C. de iur. delibe.
p Bar. in l. uetre.
q l. papi. de inof fic. testam.
r Gl. in l. j. C. un de uir.
s d. l. si quis filium.
t In l. pater filium. de inoff. testa.
u l. si proponat. in fi. de inoff. testa.
x l. scimus. §. fi. C. eod.
y l. cum mota. C. de transa. ubi doct.
z d. l. si quis filium.
a l. si is qui. in prin. de inoff. testa.
b l. pater filiũ. eo titu. l. iij. §. si emanci. contra tab.
c d. l. si quis filium. l. scripta. in fi. unde lib.

iure transmissionis admitti potuit, ex sua non potuit: quoniam ius omne ad patrem C pertinebat. & hoc modo conciliari aduersantia inuicem responsa ego nõ dubito: quæ si qui rectè perpenderint, nostram sentẽtiam approbabunt. quòd si quis reclamauerit, is, scio, ea dicet, quæ non intelliget. nec enim diffusius huiusmodi hoc libro declarari possunt, quæ latiore tractatu à nobis alibi sunt disputata. Illud non diffiteor, successorium edictum hic crassa Minerua accipi, cum non idem ius ex eo nepoti deferatur, quod filio competit: quippe filius ex iniuria sibi per exhæredationẽ facta, agere poterat, nepos ob iniuriam non paternæ, sed propriæ exhæredationis ex præteritione ortam. erit igitur quoddam successorij edicti instar. nam & successorium edictum fauore creditorum inductum est, ne uidelicet longior illis mora fieret. at in casu nostro nulla eis fieri potest mora, qui ab hærede scripto petere possint.

LIBRI QVARTI FINIS.

ANDREAE ALCIATI
PARADOXORVM IVRIS CIVILIS LIBER QVINTVS.

PROOEMIVM.

NEQVAQVAM me latet, inuidiosam fortasse materiã, sicut & huius operis titulum, fore: ꝙ uidelicet si qui sint, qui ab alijs diuersa docturos se profiteri ausint, hi tanquam fuci quidam, & in literaria palæstra scioli existimãtur. & ut laudabilia quæcunq; frequẽter silentio transigimus, sic obtestatio & liuor pronis auribus accipiũtur. Verũ enimuero nõ idcirco deterreri debuimus, quo minus, cũ iam meta D ipsa iam ferè in conspectu foret, inceptum cursum prosequeremur. nec me multitudinis autoritas ita urgere potest, ut non Pythagorico symbolo potius, aliorumq; testimonijs acquiescã: per publicam uiam ingrediundum nõ esse ille censuit, ut quæ trita, cæterisq; omnibus cõmunia sunt, pertinaciter à nobis defendi nõ debere (quod Hieronymus inquit) offẽderet. nunquam enim cum humano genere tam rectè agitur, ut quæ optima sunt, plurimis placeant. quocirca Prienensis Bias, septẽ sapientum unus, plures malos esse, celebri dicterio narrare solitus traditur. Indignatur grauissimus autor Fabius, ineruditos quosque uulgò ingeniosiores haberi. refert M. Vitruuius, in Alexandria cæterorũ omniũ sententijs Victorẽ poëtam, rectiore unius Aristophanis arbitrio reprobatũ. nam & Valerius tam parui æstimatam ab Euripide multitudinẽ tradit, ut emẽdare eum uolentibus se, ut doceret, nõ addisceret, in scenam prodijsse attestaretur. quamobrẽ & in religionis nostræ mysterijs proditum est, uiam latam in errorem nos plerunq; deducere: at quæ angustior sit, æternitati peruiã esse. nihil igitur nobis fraudi esse debet, si horum exẽplo sequiores alios confutemus, noua ipsi excudere nitimur: quod hoc præsertim libro à nobis factũ esse nõ diffiteor. Attẽde igitur humanissime lector, & rem æquis auribus accipe. quãdoquidẽ & Iustinianus ex multitudine autorum quid melius æquius'ue sit, iudicandum esse non censet: cum possit unius, forsan & deterioris sententia & multos, & maiores in aliqua parte superare.

Ex pacto quod contractui inest, solam actionem ex contractu dari, nec præscriptis uerbis agi posse, contra omnium hactenus sententiam, & quàm plurimæ leges aliter, quàm à cæteris declaratæ. CAP. I.

EX pacto, quod incontinenti factum contractui insit, duplicem actionem dari, unam ex contractu[a], itemq; præscriptis uerbis alteram, nemo est qui non affirmet. tradiditq; id Accursius, tum longo ordine plerique omnes, mirumq; est, in præsentem diem ita creditum, ut qui contradicat neminem reperias. at ipsi nos eam solum, quæ ex contractu oritur, actionem dari probauimus: quæ uerò extra ordinem præstatur, præscriptis uerbis non competere. quod quamuis nimis nouũ esse uideri quibusdam possit, nobis certè nimis uerum uidetur. Et in

a Li. iurisgẽtium. §. quinimo. ubi Bart. ff. de pactis.

A Et in primis cōmunem sententiam oppugnat, quòd uulgò traditur, cū deficiunt uulgaria atq; usitata actionum nomina, tunc præscriptis uerbis agendum[b]: tum & illud quoties actio deficit eam quæ incerti, & in factū dicitur, concedi: quod in nostro casu minimè est, cùm dubio procul sit, actionē ex contractu non deficere: illudq; usitatum & uulgare nomen esse, & coartari, cauillosq; restringi à Doctoribus has regulas, plus quàm euidenter cōstat, dum præscriptis uerbis actionē non dari intelligunt[c], quando alia exoritur, quæ ex eadem uerborum forma originem capiat: secus si ex diuersa: nam certè ex eodem pacto utraq; actio tam ex cōtractu quàm in factum datur: quod etiamsi ex diuersa forma oriri cōcedamus, nihilo tamē minus cōmunibus regulis repugnamus, cū extraordinaria remedia non concedantur: quāuis diuerso fomite oriri possint, si unum factū sit, cui ordinario iure prouideatur: quamobrē qui beneficio prætoris esse heres potest, mota status cōtrouersia, ex carboniano bonorū possessionem nō habet, cum ordinariū illi remediū sufficiat[d]. regulariter quoq; post Bartolum dici solet, si ordinario iure agi potest, extraordinariū, quod non ita abunde prouidet, cessare[e]. cū ergo in proposita dubitatione multò plenius per actionem ex contractu bonæ fidei succurratur, cessare præscriptis uerbis, quā quidam stricti iuris esse opinātur[f], saluis legalis disciplinæ præceptis admitti debet. nā & cū actio præscriptis uerbis pœnitentiam recipiat[g], & ab huiusmodi pacto recedi non licere manifestum sit, in eam quoq; regulam cōmittimus: sed & cum cōcedamus, nihil magis fictionem, quàm ueritatem operari solere[h]: cur pactū quod fictè pars cōtractus dicitur[i], duas actiões parit, cum si uerè pars cōtractus esset, solum per actionē unam obseruetur: uerùm & nostram hanc sententiā optimè ex Pomponij uerbis probari contēderim[k]: Qui permisisti, inquit, cretā ex agro tuo eximere, ita ut dein eū replerem: exemi, nec repleo, præscriptis uerbis agēdum est: sin autē uendidisti cretam, ex uendito ages. En igitur quemadmodum ex pacto, quod uenditioni inest, sola actio ex uendito datur. nā præscriptis uerbis nō competere, ostendit coniunctiua dictio, sin autem, quæ solet in iure superioribus undiq; aduersari: ut exploratū mihi sit, sine calūnia argumentum id tolli non posse. Papiniani quoq; responsum ꝓ nobis est[l], dum, Si, inquit, prædiū ꝓ te obli-

B gauero, dein placuit inter nos, ut mihi fideiussorē præstares, melius esse dico præscriptis uerbis agi, nisi merces interueniat: nā si interuenit, ex locato esse actionē. quę postrema uerba ostendunt, eo casu actionē præscriptis uerbis nō esse, cum & exceptiua particula, nisi, diuersum ius à præcedentibus inducat. nā & non alia fortasse ratione à diuo Seuero statutū putauerim[m], ex pacto quod post donationē mox cōceptum est, agi præscriptis uerbis, re euicta nō posse, quàm quoniā ex huiusmodi cōuentione ea actio nō solet dari: quin & omnino mirum uideri debet, cum ex eo quod in cōtractu deductum est, unica actio oriatur, ex pacto duplicē dari, accessoriumq; ipsum principali actione firmius fore[n]. Sed admissa hac nostra opinione, uidendū est queādmodū contraria argumenta dissoluātur. Et primo Alexādri imperatoris constitutio quedā est[o], quæ facta uēditione, & apposito in ea pacto, de re uendita oblato pretio quādoq; restituenda: si id minus fiat, cōpetere actionem uel ex uendito, uel præscriptis uerbis tradit. sed & Proculi responso cauetur[p], si uir uxori fundum uendiderit, cum pacto, ut diuortio secuto, si uellet, eodē pretio eum mulier sibi trāscriberet, ut id fiat, iudicium incerti esse. Cæterū quoniā & Proculi hoc responsum Alexandri rescripto non parū aduersatur, puto ita dicendum, ut quoties pactum de resoluendo, quandoq; contractu factum est (quoniā durum est, ut quę actio robur cōtractui dare solita est, in eius dissidium usui sit, & tamē ęquum sit pacta seruari) actio pręscriptis uerbis detur. tanquam pactum illud pars pretij non sit, sed potius amicitiæ cuiusdam humanitatisq; intuitu initum. si uero pars pretij sit, ut quia ꝓpter id pactum res minore pretio uendita sit, ex uendito agatur[q]. in dubio uero utraq; actione agi possit, ex uendito propter regularem naturam pactorum, quæ actionem ex contractu informant: præscriptis uerbis, quando tale pactum legem cōtractui non dedit, quia pars pretij non fuit, uel quia dubitetur, an fuerit[r]. Imperator itaq; Alexander utrūq; casum cō prēndit, siue ut in casu dubio quid iuris esset, responderet, siue quòd in separatis clarisq; casibus necesse erat alteram omnino competere: quapropter disiunctiua[s] usus est. obesse etiā nostræ huic opinioni uidetur quod Labeo[t] scribit: Si mihi bibliothecā uēdideris, si decuriones lo

b l. quoties. de præscrip. uer.
c In d. §. quinimo.
d l. cū fine. ff. de carb. edict.
e In l. in prouinciali. §. si uero ff. de oper. no. nun.
f In l. pacta quę contra. C. de pact.
g l. si pecuniā. de cō. ob cau.
h l. filio quē pater. ff. de libe. & posth.
i l. lecta. si certū petatur.
k In l. permisisti. ff. de præscrip. uerb.
l l. rogasti. §. si. ff. de præscri. uerb.
m In l. ij. C. de euict.
n ca. accessoriū. de regul. iur. lib. vj.
o l. ij. C. de pact. inter emp. & uend.
p l. si uir. de præscrip. uerb.
q l. fundi partē. de cōtra. emp.
r l. j. de præscri. uerb.
s l. ij. §. j. uersic. aut statim. ff. de uerb. obli.
t l. labeo. ff. de cōtrah. emp.

cum concedat, in quo eam reponere, me quicquam ab illis non petente, actionē tibi præscriptis uerbis dari, sed & posse ex uēdito agi, quasi impleta cōditione, cū per me stet, quo minus impleatur: sed hoc multifariā tolli potest, tum quod ibi non de pacto agatur, quæ nostra est quæstio, sed de cōditione: unde actio in factū ex pacto ibi non conceditur, sed quia cōditio uerè impleta non erat: tum quòd de subsidiaria quadam alia actione, nō de ea quæ ex pacto oritur, loqui Labeonē Bartolus credidit[u]. sanè & ipse nostram sentētiam ibi probari magis dixerim, dum eo respectu, quòd per me stat, quo minus cōditio impleatur, agi ex uendito posse traditum est: nam recepta aliorū opinione, eodē respectu debuisset posse etiā præscriptis uerbis agi. uerùm & quod Paulus scribit non parū nobis negotij facit[x]: is, Si conuenerit, inquit, ut res uendita si displicuisset redderetur, ex empto actio est, aut proxima actioni in factū. quod argumentum eadē responsione eliditur, qua & Alexādri imperatoris superius rescriptū. nempe id in pacto rescissorio cōtractus specialiter suprascriptis rationibus inductū: quāuis etiam dici possit, huiusmodi cōtractum, tametsi uenditionis formā habeat, magis innominatæ cōuentionis naturam imitari: quod Baldus & Alexander crediderunt[y]. Quamobrem actio in factū datur nō tam ex pacto, quàm quòd propter illud pactum cōtractus ille innominatis accedit. nam & Accursij sensu accipere possumus, pretium uenditori nō solutum, sed sub prædicta cōditione promissum: qua de causa potest uenditor ex empto agere, tanquā nondum rescisso contractu, & præscriptis uerbis: ut si displicuisse sibi emptor dicat, illi actioni locus sit. cætera quæ contra nos adferri possent, perquā leuia sunt, & quæ ex se corruent: ueluti quodlibet pactum contractū innominatū esse, & ideo ex eo præscriptis uerbis agendū[z]. Item legibus tradi, ex pacto actionem nasci[a], nō ex contractu, & id genus similia, certè friuola: cū pars contractus pactum sit, & nihil differat, utrum dicamus ex pacto, uel ex contractu agi: firmataque proximitate contractus pactio minimè innominata dicenda sit[b]. Et ex his cōsequens est, ut quod Accursius aliquando dixit[c], actionē ex cōtractu subrogari iudicio in factum, uerum sit, & idcirco recipiendum: quamuis nemo non Accursium hîc damnet. Verumenimuero & Iacobi Butrigarij, & Alexandri noua quædam sententia procul abijcienda est[d]: existimauerunt enim non solum ex pacto incontinenti apposito oriri actionē unam præscriptis uerbis, sed & duas quoque posse: ueluti cum per relationem pactionis ad contractū innominatus inducitur: alteram enim ex rei præstatione dari: quare si una uel præscriptione, uel iuramento, uel sententia sublata sit, noua supererit ad agendum efficax. Hoc ego dubio procul semper falsum esse opinatus sum: tum quod nusquam, ut arbitror, lectum est, duas actiones in factum in idem concedi: tum quòd ex Pomponij responso, etiam cōmuni aliorum sensu percepto, quod suprà retuli, conuincitur[e]. nam & recepta crebriore sententia, actionem præscriptis uerbis ex pacto, quod contractui inest, orientē, bonæ fidei esse, nemo iam ambigit[f]. at hæc actio, quæ ex rei præstatione oritur, stricti iuris est. quamobrem inducenda fuerit regula, quam Bartolus tradidit[g], & cæteri probauerunt, ex eodem cōtractu nunquàm duas actiones nasci, quarum altera bonæ fidei, altera stricti iuris sit, quippe & omnes norunt, nō debere eundem actum effectus contrarios parere[h].

u In l. si quis cū. in fi. ff. de inreiur.
x In l. si conuenit. ff. de resc. uend.
y In l. iurisgentium. in prin. de pac. cū. sic. l. si apud Labeonem.
z l. j. de actio. et oblig.
a d. §. quinimo.
b l. fundi partē. de cōtrahen. empt.
c In d. §. quinimo. & in d. l. pacta quæ cōtra.
d In l. in bonæ fidei. in pen. col. C. de pac.
e In d. l. permisi.
f In d. l. pacta quæ contra.
g In l. de diuisione. §. fi. ff. sol. matri.
h l. qui hominē. §. fi. ff. de sol.
a l. petens. C. de pact.

Lex, petens, in codicis titulo, de pactis, nouo intellectu declarata. CAP. II.

CONSTITVTIO quædam in titulo, de pactis, hunc in modum legitur[a]: petens ex stipulatione, quæ placiti seruandi causa secuta est, seu antecesit pactum, seu pòst statim interpositum sit, rectè secundum se ferri sententiam postulat. Quam cōstitutionem uarijs modis interpretantur nostri Doctores, ut tamen fateantur, uoculam illam, statim, uel superfluam esse, uel rectius fuisse in primo membro collocandam, sed & ex alio intellectu admittunt, in contractu stricti iuris pacta incontinenti facta inesse: quod sanè perquàm dubium est. quapropter cogitaui quandoque, an nouo aliquo sensu lex hæc accipi posset: & placuit ita intelligere, ut si à te hoc modo stipuler: promittis quod pacto nudo cōuenisti? si prius quicquam cōuenerat, etiam ex interuallo ualeat stipulatio. quòd si nil cōuentum esset: ita ualeat, si statim post stipulationem contrahatur hæc conuentio, ut id in hac constitutione notabiliter colligatur, ea quæ incōtinenti postea fiunt, censeri antea statim facta esse

A esse: nam & Alexander [b], & iuniores quidam autores sunt, si ex forma decurionum ante filij contractum requiratur patris cōsensus, satis esse si incontinēti pòst interponatur. Quod igitur in lege municipali est, in stipulatione quoq; admittimus: præsertim cum alioqui cōtractus non subsisteret: & uulgò dicimus, multa solere induci, ut actus sustineatur. nam si stipuler, quicquid te dare, facere oportet, nō subinducetur, oportebitúe: quoniam absq; ea interpretatione sat & super stipulatio ualet [c]. Et hæc à nobis non quidem pro certis dicta sint, sed ut ex tam uarijs opinionibus doctior aliquis ueriorem eligat: quid enim obest, auido lectori uarias apposuisse epulas?

Videri indistinctè iure ciuili agi ex pacto posse: & quemadmodum in materia peccati, ius canonicum in foro ciuili obseruemus: tum confutata quorundam opinio in decretalibus.

CAPVT III.

FIRMISSIMA iuris ciuilis regula est, ex pacto nudo actionem nō dari, sed solum ex prætoris edicto exceptionem competere. At Pontificij canonis interpretes tametsi id ciuili lege probari fateantur, suis tamen decretis aliter esse opinati sunt: tum quòd seruari pactiones Pontifices uelint [a], tum quòd inter simplici loquela, uel conceptis uerbis iuratam promissionem, differentiā nullam deus agnoscat [b], sed & seruabo pacta (inquit prætor) [c], & tamen nulla actio ex eis oritur: & licet simplicem promissionem seruari non minus deo acceptum sit, quàm iuratam, efficaciorem tamen obligationem ex iureiurando nasci, etiam patrum decretis nemo dubitat [d]. Sequitur itaque, ut frequens ea interpretum opinio ualidis argumentis non subsistat, sed cum ita inoleuerit, ut minimè de ea amplius dubitare sit operæpretium, uideamus, ea admissa, quid iure ciuili affirmemus. nam quotiescunq; de aliquo aduersus deum delicto agitur, etiam in ciuili foro sacros canones obseruari debere constat [e]: quod etiamsi ueniale tantummodo peccatum sit, procedere Antonius Butrius, Nicolaus Tudiscus, Ioannes ab Imola prodiderunt [f]. Igitur cum B paciscens id de quo pepigit, nō obseruet, certè uanus & mendax est, delictoq; saltem ueniali fit reus: quamobrē ut delictum illud effugiatur, dicendum fuerit, in foro Cæsaris posse hunc Pontificia lege conueniri: qua ratione omnis pactorū tractatus subrueretur. Cogitaui itaq; sæpius, quemadmodum argumento huic intercederem: in primisq; eo adiuuari uidebamur, quoniam ratio cur ex pacto iure ciuili actio non nascebatur, ea tradita est, quòd improuidè huiusmodi ꝓmissio facta præsumitur [g]: cum pleriq; omnes his offerre soleant, quos non accepturos opinantur: qua de causa cum animum obligandi affuisse non credatur, qui promisso non steterit, non ideo tamen peccat, cùm diuina lege sola mens consideretur: quamuis itaq; Pontificio decreto ciuilis iuris prouisionem sublatam dicamus, permanere tamen adhuc legis rationem, fatendum est, qua peccati suspicio tollitur [h]: ut idcirco sacerdotali iudicio conueniri non debeamus. Sed & animaduertendum est, ne Butrij, Tudisci, & Ioannis sententia uera non sit [i], & ueniale peccatum à ciuili sanctione nos nō dimoueat. nam & Pontifex Rom. Anglorū regem (quia suæ iurisdictioni non subditus) in delicto criminali se iudicaturum solum pollicetur [k]: simileq; huic argumentum ex ultimo præscriptionum rescripto colligitur. Archidiaconus quoq; & Baldus non ualere pactum, quod ueniale peccatum inducat, tunc attestantur, cum ex contemptu mortale fieret [l]: quale illud, ne parentes alantur, & ne delubrum alicuius sancti uiri adeatur: & si qua similia. quin & Alexander uenialis delicti autorem pactionem iuramento cōfirmari probat [m]: hocq; optimis rationibus aduersus alios defendit. Ioannes Andreæ F. Pontifices Romanos in legem ciuilem ius nullum habere affirmat [n], prȩterquàm ubi animæ periculum uertitur, quod utiq; solum in mortali peccato uertitur. Baldus nullius momenti municipalem eam legem esse ait, quæ impune aliquē interfici sinit [o]: quoniam homicidium æternæ mortis pœnam sortitur: quæ omnia satis indicant, in uenialibus à ciuili lege ad canones nil deferendum, sed in mortali (ut uocant) solum crimine eos attendi. In proposita ergo dubitatione sic respōdendum est, ut distinguamus, an reus accipiendi afficiatur damno, & tunc etiā iure ciuili ex pactione agi potest [p], an nullum ei damnum paretur: & cum promissor in uenia digno reatu solum sit, non agetur: quoniam hoc casu ius quoq; canonicum nihil attenditur.

b In l. is q her. §. neq; filius. in ij. no. de ac quir. hered.
c l. si stipul. fuerim illud. §. fi. de uerb. obli.
a c. j. de pact.
b c. iuramenti. xxij. q. v.
c l. iurisgentiū. §. prætor.
d c. cū cōtingat. extra eo.
e Bar. in l. priuilegia. C. de sacrosan. ecc.
f In c. fi. de præscrip.
g Alex. in rubr. de uerb. obli.
h Arg. not. per Archid. in ca. Neophytus. lxj. dist.
i In d. c. fin.
k c. nouit. de iu.
l c. fi. de pact.
m In l. si alia. §. elegāter. ff. so. matrimo.
n De reg. iur. in regula possessor.
o In d. c. fin.
p l. eleganter. §. seruus. de dol.

Nouo intellectu declaratur textus in lege, Titia, §. fin. de manumissis testamento: tum aliorum interpretationes confutatæ. C

CAPVT IIII.

TITIA testamento ita cauit: Onesiphore, nisi rationes diligenter excusseris, liber ne esto[a]. quæsitum est, an ex his uerbis Onesiphorus libertatem sibi uendicare possit: & apud Scæuolam relatum est, ex his uerbis libertatem potius adimi, quàm dari. Iurisconsulti responsum istud quemadmodum sit intelligendũ, magna quæstio inter interpretes uertitur[b]: & cũ si testatrix dixisset, Onesiphore, si rationes excusseris, liber esto, dubio procul testamento libertas huic relicta esset, probabiliter dubitatum est cur non & suprascriptis uerbis idem foret, cum eandem contrariorũ disciplinam esse omnes dicant, tum eiusdem per se effectus ꝓpositum, cuius & oppositum dialectici quoq;, nedum Iurisperiti tradant[c]. Bartolus, atq; post eũ ferme omnes[d], cum testamenti uerba futurum respiciant, liber ne esto, &c. negari potentiam actus solum putant: ut ea mens Titiæ existimetur, Onesiphorũ nisi redditis rationibus liberũ esse nõ posse. Quamobrem generaliter eam regulam inducunt, ut quoties futuri temporis uerba ꝓferantur, potẽtiam: cum præsentis, actum denegari putent: & ideo in proposita quæstione, cum potentia denegetur, dictio exceptiua, nõ nisi potentiæ respectu ponit. sed hæc omnino à uero abesse, quandoq; disputationis gratia credidimus, cum indubitati iuris sit, hæc uerba, liber esto, actum inducere: ergo & illa, liber ne esto, actum negare debent: & exceptio illa, nisi redditis rationibus, &c. actũ inferre, ut redditis rationibus Onesiphorus liber sit. nam & ex cõmuni sententia dicendum foret, ante excussas rationes Onesiphorum liberum fieri non posse: quod generaliter acceptum falsum est, cum prohibitio hæc testatoris nõ nisi certis casibus admittatur[e]. Baldus ex prædicto Scæuolæ responso pro miscue tradidit, ex oratione negatiua sumptũ à cõtrario legis sensu argumentum non ualere[f]: quod aliquando Alexander[g] ꝓbauit: quandoq; uerò rectius sentiens argumentis cõfutauit, quę enim ratio est, ut quod in oratione affirmatiua omnes dicimus, in negatiua non recipiamus? Igit̃ aliter declaranda Iuriscõsulti ea uerba ipse arbitror, & in primis illud affirmandũ, idem pollere, si dicamus: Onesiphorus nisi redditis rationibus, liber ne esto, ac si diceremus: si rationes reddideris Onesiphore, liber esto. D sed in nostra quæstione dubiũ erat, num etiã ante redditas rationes libertatẽ adipisceretur, deberetq; deinde reddere rationes: tanquã illa uerba, nisi rationes diligẽter excusseris, modum, non autẽ conditionem faciant[h]. Nam si dixisset, liber esto, ita ut rationes reddas, statim manumittendus fuerat seruus[i]. quamobrẽ & in præscripta uerborum formula idem dicendũ uidebatur: quoniã & si ita dixero, uendo hanc domũ, nisi alius meliorẽ conditionem attulerit, emptio non suspenditur, sed statim perfecta est[k]: quòd si in contractibus sic agitur, quãto magis in legatis, in quibus accelerãdæ libertatis fauor est? Quin & Ofilius Iurisconsultus existimauit hęc uerba: hęres meus Titio, nisi mater mea morietur, centũ non dato: quæ æquè ualent atque illa: si mater morietur, centum dato: diem, non conditionẽ inducere, & statim deberi centũ, tametsi nondũ perijsset mater: quod dictũ Labeo reprobauit. Sicut igitur in eo Ofilius deceptus est, certè & non absurdè pro Onesiphoro simili casu dubitari potuit. Iurisconsultus tamen Scæuola decidit, ante excussas rationes liberũ nõ esse, cùm exceptiua uox, nisi, conditionalis omnino sit[m]: quãuis in cõtractibus, ubi de eorum resolutione agitur, respiciat modũ; quoniam cõtractus in dubio ita interpretamur, ut sub modo, nõ sub conditione factos dicamus[n]. Cũ igitur interrogaretur Scæuola, num ex illis uerbis libertas Onesiphoro danda esset, respõdit, ex illis uerbis tantum nõ dandam: quoniam ea potius adimeretur ante excussas rationes, quàm daretur: quamobrem expectandum fuerit, ut reddat ratiões: nã & ex illis uerbis, & ex facto, hoc est, ex rationũ calculo reddito tunc libertas cõpetet: satis itaq; Iurisconsulto uisum est, secundum ea quæ rogabat̃ respondere: num ex uerbis solis liber esset. quapropter non inconsultè interrogationis uerba in respõsione replicauit. Neq; dicat quisquã, perquàm breue concisumq; responsum hoc pacto fore: nam ita solitũ respondere Scæuolam, pluribus locis annotauimus[o]. Tametsi & sat clarum hoc in loco eum esse magis probem: nam & nondum reddidisse rationes tunc seruum illum omnis admittet, qui contextis illis uerbis nihil subinducere uoluerit: & suprascripta ad eam quoq; quæstionem adduci possunt

a l. Titia. §. fi. ff. de manu. test.
b In l. actiõe. C. de trãs. in l. si eũ. §. fin. si qs cautio.
c l. fi. §. fi. de lega. iij.
d In d. l. actiõe. & in d. §. fi.
e l. fi. de manu. test.
f In l. ij. C. de cõ di. infer.
g In d. §. fi. l. j. in iiij. not. de offic. eius cui.
h l. quibus dieb. §. ter millib. de cõd. & de.
i l. libertas. §. j. de man. testa.
k l. ij. de i diẽ ad dict. et ibi gl.
l In d l. quibus. §. quidam tio. in fin.
m Bart. in l. j. in iij. q. de cõdit. & demonst.
n Vt not. in l. cũ mota. C. de transact.
o Glo. in ij. cõst. C. §. j. uerb. certas.

A possunt: an si uirgini quisquam ita dixerit: Non capiam aliam in uxorem præter te, contrahatur matrimonium: & Nicolaus Tudiscus contrahi dixit[p]: quam sententiam communis ex prædicto responso interpretatio acriter urgeret.

p Abb. in c. ex parte. de sponsalibus.

Legem, cum precum, in codice, de liberali causa, non rectè hactenus fuisse intellectam.

CAPVT V.

DIOCLETIANI imperatoris cōstitutio quædā est in hæc uerba: Cum precum tuarum conceptio, licet eum, contra quem supplicas, ex ancilla tua natum esse expresserit, tamen nomini cognomen, quo liberi duntaxat cognominantur, addiderit: contra eum qui seruus non est, supplicasse te intelligis. Rescriptum hoc ita communi sensu interpretes accipiunt[a], ut generaliter cōcludant, confessionem in supplici libello ad principem scriptam, cōfitenti præiudicare: quod quamuis dubitatione non careat[b], admittendum tamen nec ipse negauerim, dum tamen de enuntiatiuis uerbis generaliter id dispositum nō accipiatur. In huiusmodi enim enuntiatis uerum id non esse, licet Accursij interpretatio uix patiatur, attamen ratio ipsa, & uerborum proprietas luce clarius ostēdunt: existimauit Accursius[c] eius cōstitutionis talem causam fuisse: supplicauerat quidam aduersus Titium, uti seruum suum, deinde in progressu libelli adscriptitium, nō seruum appellauerat: quamobrem sanxit imperator, huic appellationi standum esse, ne seruus ille censeatur, sed potius adscriptitius. Verùm hæc declaratio minimè uerbis legis quadrare nobis uidetur: cum adscriptitius cognomen nō sit, quo liberi duntaxat cognominētur: sed potius nomen est appellatiuum, nō cognomen[d]. Quare sciendum est, apud antiquos qui serui erant, unico tantū nomine appellari solitos, ut Stichus, uel Eros, uel Dama: quòd si quandoque manumitterentur, prænomen & cognomen patroni assumebāt, & tum demum fiebant trinomines: ostendit id Persius:

Verterit hunc dominus, momento temporis exit
Marcus Dama. Iuuenalis: Tanquam habeas tria nomina. Quanquàm

B id carmē ad Catulli senariū alludere uideatur: Nisi impudicus, & uorax, & helluo. Et Politianus in Miscellaneis capite XXXI. declarat. Igitur cum Proculus patronus Damam seruum suum esse dixisset, deinde in supplici libello cognomine, quo liberi duntaxat appellantur, nuncupasset, puta C. Proculum Damam, confessionem hanc illi præiudicare imperator statuit: quod quamuis subdurum uideatur, cū tamen fauore libertatis etiam adulatoria uerba disponant[e], mirum esse non debet, si & idem sit, hoc duntaxat casu in enuntiatiuis, quæ præsertim in libello ad principem referantur, cum debeat huiusmodi uerborū forma consultius concipi[f], ut in eis nihil superfluat, nil sit uel inconditè, uel barbarè scriptum[g].

a In l. cum te. C. de transact.
b De quo i l. editu. p Mod. C. de eden.
c In d. l. cū precum.
d Vt not. in l. j. de lib. et post.
e l. Paulus. §. fi. ff. de fideicō. lib.
f l. fi. C. de prec. impe. offer.
g c. ad audientiā. de rescri.

Dissolutus fortissimus obex, qui dispositioni legis, cum mota, C. de transactionibus, aduersabatur: improbatæque aliorum compositiones.

CAPVT VI.

CVM mota inofficiosi testamenti querela, transactio inter matrem & hæredes testatoris ita conuenit, ut pars bonorum matri daretur, & ea defuncta hæredes testatoris nil præstent, filijs matris actionem præscriptis uerbis competere, ut placita obseruentur, Imp. Alexander cōstituit: at Vlpianus[a]: Si instituta, inquit, inofficiosi accusatione pacto transactum est, nec fides præstatur, causam integram esse placuit: quæ responsa, cum inuicem pugnare uideantur, nostri Doctores uarijs modis ea cōciliare adorti sunt: quidam transigenti ipsi restitui querelam: at eius hæredibus actionem præscriptis uerbis cōpetere, dixerūt: quod ꝓbabile non est, cū non soleat actio de testatore in hæredē mutari[b]: & cùm prædicto casu mater certis limitibus suā transactionē artauerit: uidelicet si promissa ab hæredibus seruarentur, cùm ipsa agere querela posset, certè & eius filij: alij in Alexādri rescripto transactionē sub modo factam, in Vlpiani responso sub cōditione: quamobrem actio sublata nō est, nisi eueniente conditione, hoc est, ubi hæredes promissioni steterint: in Alexandri autem cōstitutione sub modo trāsactū fuisse, ex eo colligi, quòd in dubio modus præsumitur, nō cōditio: quod Cynus, Bartolus, Baldus, cæterique existimauerunt. Ipse nō satis extrico, cùm ablatiui absoluti eadē ratione in modum potius, quàm in con

a l. si instituta. i prin. ff. de inoffic. testa.
b l. ij. §. ex his. de uerb. obl.

in conditionem resoluendi erant, & tamen cōditionē ferè semper faciunt. nam & qui c promittit, cum aliquid factum fuerit, non sub modo, sed sub conditione promisisse, Celsus autor est [c]: & tamen coniunctiua illa particula, potuit modum comprændere: sed & quicquid hoc in articulo cōcludamus, diuinatione hæc solutio non caret: quidam apud Vlpianum preparatam institutam'ue fuisse querelā aiunt, quod in Alexādri rescripto nō acciderat: sed & hoc recentiores omnes improbāt, cum ratione eius, cui ea competit, præparamentum aliquod non sit necessarium: sicq; Alexandro ab Imola, Riminaldo Ferrariēsi, alijsq; uidetur: at iuniores quidam, cum eorum lectioni adessem, Vlpiani legem Digestorum iure locum sibi facere dixerunt, quo tempore à transactione recedi, passim concedebatur: quod posterioribus legibus in codice Iustiniani emendatum est [d]: ut nouissima hoc iure Alexādri cōstitutio obseruetur. uerùm id multipliciter cōfunditur, tum quòd Alexander Imperaror, & Vlpianus eodē tempore uixerunt: quin & à cōsilio Alexandri Vlpianus fuit, ut Aelius Lampridius autor est. quamobrem admittendū non est, alterius legem ab altero tanquam posteriore correctam: tum etiam quòd qui non licere à transactione discedere Diocletianus & Maximianus sanxerunt, longo temporis interuallo post Alexandrū imperauere: ut credibile non sit, de illorum constitutionibus Alexandrum rationem ullam duxisse: quamobrem aliter nos dissoluendum hunc nodum arbitramur: & idcirco in Vlpiani responso redire ad querelam licere dicimus: quoniam transactio ea pacto nudo facta erat: quapropter cum actio adhuc sublata nō sit, si promissa non obseruetur [e], poterit quisquis ille accusationem ordiri, & si de transactionis pacto excipiatur, de cōtemptu hæredis replicabit, qui fidem non seruauit: & eo casu transactionem per pactum factam, Vlpiani uerba expresim ostendūt: at in Alexandri rescripto, transactio non pacto, sed renunciatione celebrata erat: quod Aretinus, Riminaldus, Socinus admittunt. renunciatio autem ipso iure actionem perimit: & hoc casu pacto longè efficacior est, ut etiā Decio uidetur [f]: nil ergo mirū, si semel sublata querela, ad subsidiariā præscriptis uerbis actionē diuertendum est: nam & mater ipsa, si uixisset, nō alio remedio potuisset uti: nec nobis obstat, quòd Accursius opinatus est, per pactū ipso iure querelam tolli: nā & falsum est, & cōmuni calculo reprobatur [g], quod ex interpretum recētium scriptis apparet: nec dicat quisquam nō constare in prędicta Alexandri cōstitutione transactionem pacto nudo factam nō esse: nam satis hoc probari uidetur, dum querelam instaurari posse, negat: siquidem nisi perempta esset, de instauratione agendum non fuerat: cum proprie id sit instaurare, quod rem, quę prius erat, in pristinum statum reducere. adhærendum itaq; huic responsioni est, qua aliud quoq; argumentū elidi tur: quod ex superiore titulo de pactis Accursius adducit [h]; & Bart. Aretinusq; multum inde sese angunt.

c l. qui promisit. de cōdi. inde.

d l. quamuis. C. de trans.

e l. cum proponas. C. de pac.

f Deci. i l. postquā. C. de pac.

g Alexan. in d. l. cum mota.

h l. actiōe. C. de pact. l. cū proponas.

Paragraphum, quod si faciam, in l. naturalis. de præscriptis uerbis, uulgò malè accipi: & innominatos contractus ex forma, quam initio accipiūt, denominari: tametsi Bartolus & alij contrà. CAPVT VII.

IN contractu innominato (inquit Paulus [a]) si faciam, ut des, & posteaquā feci, cessas dare, nulla erit ciuilis actio, & ideo de dolo dabitur. uidendū est, quemadmodum responsum id intelligendum sit: & Barto. quem communiter alij sequuntur, locū sibi uendicare eam dispositionem arbitratur, quando ex facto nihil illi adest, qui dare debuerat, quare alio casu præscriptis uerbis agendum esse: quæ interpretatio non iniuria quibusdam displicuit, ut Iurisconsulti uerba, quæ generaliter in formam regulæ proferuntur, rarissimo eo casu duntaxat intelligantur, cum ex facientis opera aliquid alteri contrahenti non adest. quamobrē Christophorus Castellioneus [b], & Fulgosius, Deciusq;, semper & indistinctè in ea contractus specie dari actionem de dolo, tradiderunt, sed & nihilominus præscriptis uerbis agi posse: quoniam pluribus id legibus testatum est. nec Pauli uerba quicquam eos mouent, dum nullā esse actionē ciuilem dicit: nullā enim intelligūt specialē & nominatam, alioqui generalem quandā dari, quæ actioni de dolo coniungi possit: ciuilem itaq; actionē, id est, nominatā exponūt. uerum hanc opinionē impingit, & expugnat Alexander [c], ut etiā ab ea, cùm cauillo quoq; non careat, recedendum sit. Iuniores an interpret

a In l. naturalis. §. quod si faciam. de prescrip. uerb.

b In l. cū proponas. C. de dolo. Decius in d. l. cum mota.

c In d. l. cū proponas.

A interpretes ex Alexandri rationibus in nouam sententiam iuerunt, ut dum dicitur, nulla erit ciuilis actio,&c.de ea loqui Iurisconsultus credatur, quæ plenè prouideat: nam in alijs innominatis contractibus habet locum præscriptis uerbis actio, ut promissor adimpleat,uel condictio ob causam, ut si pœnituerit,acceptum restituat[d]: sed in ea specie contractus, quando aliquid factum est,condici non potest,cum facta infecta fieri non posśint: idcirco in locum condictionis actio de dolo datur: uerum & hoc nobis haudquaquam applaudit,cum condictio posśit in quibusdam quoque factis intendi, ueluti in obligatione rem tradi: & si admiseris eo casu, cum factum repeti ualeat,& condici,& præscriptis uerbis agi posse (quod Alexander existimauit[e]) non minus Iurisconsulti superiora uerba restrinxeris,quàm uel Bartolus, uel Fulgosius,uel quiuis alius fecerit:quamobrem generaliter nos illud responsum interpretamur,ut eo casu nunquàm præscriptis uerbis agatur,sed solum doli mali iudicium intendi queat:& ratio cur non detur præscriptis uerbis actio,sicut in alijs contractibus esse potuit: quoniam cùm facta utplurimum repeti non posśint, lex generaliter introduxit,ut ageretur de dolo: tametsi quandoq; reperiantur casus speciales, sed ea non debuerũt generalem regulam impedire, cum huiusmodi regulæ habeant locum etiam in casibus,qui tanta ratione non sustinentur[f]: cum item lex frequentiora respicere soleat, non quæ ex inopinato accidant[g]. probatur etiam nostra sententia ex Alexãdri Imp.in titulo de transactionibus constitutione[h],atq; ex lege quarta in tractatu codicis de dolo malo[i],quæ generaliter in prædicto contractu actionem doli tribuunt: quamuis à Bartolo,& alijs maximo cauillo restringãtur,cum reo ex alterius facto nihil adest: nec in communem sensum nos traxerint duo argumenta,quibus illi nituntur.prius est,quod Alexander Imp.constituit[k]: si in querela inofficiosi cum filio hæres scriptus transegerit,ut filius à lite discederet, & partem bonorum susciperet,fide non seruata filio si stipulatio non interuenit ex stipulatu, alioqui præscriptis uerbis actionem dari:sed eo in casu non esse contractũ, facio ut des, sed potius, facio ut facias,crediderim: quod & Socinus in anteludijs rubricæ de uerborum obligatio

B nibus probat[l],& nos confirmamus: quoniam nisi eo in textu hæres scriptus solum se ad tradendum obligasset, non actio ex stipulatu (ut uerba indicant) sed certi condictio competijsset[m].Posterius argumẽtum ex Iuliani responso depẽdet,apud quem, si tibi promisero decem,si fugitiuum seruum indicaueris, deinde ea non soluam,com petere aduersus me præscriptis uerbis iudicium traditur[n]: sed contractum nos illum opinamur,qui sit,do ut facias: non, qui casus est noster, facio ut des: siquidem & contractus innominatos à forma ineundi denominari, magis placet[o], quam sententiam Accursius ubiq; tuetur:& nos non rationibus tantum, sed & Iurisconsultorum uerbis probari,quandoque animaduertimus.Nam si dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas: manumisisti, euictus est Stichus: non actionem de dolo, sed præscriptis uerbis dari, Vlpianus scribit[p]. certè si alios sequeremur, qui manumisit, agere de dolo malo potuisset,tanquam is contractus esset,cũ facio ut des:nec Alexãdri Imolensis responsio quicquam obest[q], distinguentis, an nihil datum sit, an aliquid,licet non plene,ut primo casu de dolo agatur, sequenti non item: nam conuincitur id expresśim, cum in contractibus innominatis non intersit, nihil præstes, an totum non præstes[r]. neque Pauli responso adiuuatur Alexander, dum in prædicta quæstione dari actionem de dolo putat[s],si sciens alienum Stichum tibi dederim,nam ea actio de dolo subsidiaria est ex æquitate,ut Riminaldus existimat,non quæ ex cõtractu,facio ut des, oriatur,siquidem & nos adiuuat,quòd innominati contractus sub modo contrahuntur[t]: quamobrem etiam antequàm aliquid cœptum sit,oritur obligatio.cur non igitur ab ea determinantur? sed & Bartoli opinio probabilis non est, dum ratione eius qui dedit,contractũ esse,do ut facias, ratione facientis, facio ut des, existimauit.nam si semel à me tibi datum est,quomodo (quæso)tu facies,ut dem,cum iam acceperis? quòd si qua huic sententiæ argumenta aduersentur, adeũdus est Riminaldus[u],qui ea omnia diffuse & eleganter explicat.Cęterum cum locus hic omnis planè salebrosus sit,non puduit me quandoq; mutare sententiam,& in commentarijs de uerborum significatione Pauli Vlpianiq; responsa aliter interpretari[x], posterioribus semper,ut dici solet,melioribus.

Cur

d l.si pecuniam. de condic. ob cau.
e In l.actioñe.in iij. colũ.C. de transact.
f l.ij. §. ex his. et ibi Soc.no. de uerb. obli.
g l.iura.de leg.
h l.actione.
i l.cũ propo nas.
k l.cum mota.
l Soc. in rub. de uerb. oblig.in xiiij. col.
m l.ubi autẽ. de uerb.oblig.
n l.solẽt.de præ scrip.uerbis.
o Vt per Bar.in d.l.cum mota.
p l. iurisgentiũ. uers. & ideo. ff.de pact.
q In d.l.cum mota.
r l.j.ff.de rerum permu.gl.i d. l. iurisgentiũ. i uerbo faciat.
s In l.naturalis. §. at cum do. uersical.sed si dedi.
t Bar.i l. si quis cũ debitor.ff. de iureiur.
u In d.l.cum mota.
x l. labeo.ij. de uerb.sign.

Cur in adulterij accusatione licita transactio non sit, efficax ratio assignata: & cæteræ ante nos traditæ, confutantur. CAPVT VIII.

PROLOQVIVM iuris firmissimum est, in criminibus, in quibus de pœna sanguinis agitur, pactionem transactionemque permitti [a]: quoniam unicuique proprium sanguinem redimere licet: à qua regula adulterij crimen excipitur. dubitauerunt longis quæstionibus interpretes nostri, quænam huiusmodi dispositionis ratio fuerit: & alij aliter responderunt: quidam adulterium grauissimum crimen esse, & idcirco quò magis arceatur, quamcunque pactionē prohiberi. sed grauiora eo quædam delicta plures annotauerunt [b]: & Baldus nō admodū graue existimauit, quoniam huiusmodi ad facinora impellente natura, procliues sumus [c]. quapropter Romanus Pontifex, qui in grauibus delictis facultatem absoluendi sibi reseruat, de adulterijs, & alijs leuioribus criminibus ius indulgēdi, reliquis episcopis relinquit [d]. Bartolus igitur, & alij quidam, in causa huius rei asserunt: quod si pro comperto stupro pecuniam quisquam receptet, puniēdum esse, legibus cauetur [e]: non itaque mirum si transigi non potest. Alexander Bartolum damnat: quoniam pacisci saltem liceret, cum sine pecunia simplex pactio procedat. sed dixerit aliquis, pactiones quoque prohiberi, ne de lenocinio paciscēs suspectum se faciat: uerum quāuis pro comperto adulterio maritus, si uxorem non accuset, lenocinij reus sit [f]: non tamen idem esse quisquam probauerit, cū de crimine dubitatur: quid enim si deliquisse uxorem ambigēs, eam accusauerit? cur ex hac ratione nō debuit permitti pactio? sed & quid si extraneus accusauerit: num is lege Iulia lenocinij punietur [g]? nam & concedamus, pecuniā, ut crimen non deferat, acceptantem plecti, debuit saltem ualere transactio, cum & alibi legerimus: tametsi cōtrahentes puniātur, actum tamen ab eis gestum ualere [h]. at Salicetus, Fulgosius, Paulus Castrensis, Alexander, & cæteri iuniores, introductū id fauore matrimonij existimauerūt, ne uidelicet ignobili patre nati liberi, per adulterium generosis familijs inferantur [i]. sed cur non idem in stupro? cū ubi grauem sibi uterum uel uidua, uel puella senserit, uerisimile est nupturam, ut citra famæ dispendiū, tanquā ex marito cōceperit, pariat: & tamen in stupro idem non esse frequētior opinio est. nam & fauorabilior omnino causa uitæ humanæ est, & tamen super homicidio trāsigitur, ut fauorē hunc in causa huius rei nō esse, facilè mihi persuadeam. Omissis itaque aliorum dictis: sciendū est, iure ueteri adulteros pœna sanguinis non coërceri, sed potius deportari solitos [k]: quod Bart. & cæteri prodiderūt. Igitur eo iure cum pœna sanguinis non irrogaretur, transactio locum non habebat: quia in huiusmodi criminibus, cum publicè expediat scelera uindicari, suprascriptū proloquium non procedit: & hoc ex prædicta ratione, ut crimina arceantur, quæ ratio non omnino efficax, sed suasoria impulsiuaque est [l]. Igitur quamuis ea cesset, remanet adhuc dispositio: cessauit enim, cùm posterioribus legibus capitalis pœna adulteris irrogata sit [m]: at non idcirco prior ipsa dispositio fuit tollenda: animaduertendum tamen est, quamuis præscripto casu pacisci nemini licet: odium tamen ultro, citroque remittere, litigatores permittūtur, & ex pace inimicitijs modum statuere, quod Bartolus, Alexanderque testati sunt, nemoque quicquam his aduersari prodidit.

a l. trāsigere. C. de transact.
b l. fin. §. j. ff. de pub.
c In c. at si cler. §. j. de iud.
d in d. c. at si cl.
e l. auxiliū. in fi. de mino.
f l. is cuius. in j. respon. ff. de adult.
g l. j. in princ. de adult.
h Bar. i l. nō dubiū. C. de legi.
i l. super statu. de quæst.
k l. si qs uiduā. de quæst. Bar. in l. Claudius. de his quibus ut indign.
l l. j. §. sexū. de postul.
m l. quāuis. C. de adult.

Cur in falso transigi liceat: itemque explicatum, an in pœnalibus fiat extensio, quasi reipublicæ intersit reos puniri: noua quædam aduersus Bartoli Aretinique sententiā decisa, CAPVT IX.

VIDEAMVS nunc regulam superiori cōtrariam, quæ est: In criminibus, quæ pœnam sanguinis non ingerunt, non permittitur aut transactio, aut pactio [a], præterquàm in crimine falsi: & huius pronuntiati ratio est: quia publicè expedit reos impunes non esse [b]: quod quamuis generaliter uerum sit, ex humaniore tamē regula, qua licere unicuique sanguinem suum redimere, traditū est [c], restringitur, ut non procedat, nisi cum de sanguinis pœna non agitur: sed & in eo dubitari solet, cur falsi crimen exceptū fuerit: & hoc esse ꝓpter eius atrocitatem, Doctores scripserunt: quippe homicidio grauius creditur [d], ut etiā sacerdotes eo delicto rei Pontificū decretis statim exautorandi, ciuiliū iudicū criminali sententiæ subiaceant: uerùm quicquid ab alijs traditum sit, non dubito grauiora delicta quędā esse, in quib

a d. l. trāsigere.
b l. ita uulneratus. ff. ad leg. aquil.
c l. j. de bonis eo rum.
d Inn. in c. noui mus. de uerb. signific.

A in quibus tamen transigi non licet. nam & uix cuiquam probabile fuerit, ut idcirco licita sit transactio, quoniam atrox crimen est: atqui tanto minus permitti debuerat. Bartol. igitur aliter sensit, qui, sicut in homicidio transactio conceditur, ita & in falso, prodidit, cùm hoc in crimine de hominis existimatione & fama agatur, quæ uitæ par est [e]: cùm plerunque grauiorem hanc causam uiri boni & prudentes uitæ periculo ducant, sed & hoc nobis non probabitur, cum ex hac ratione cõsequens esset, ut quoties de infamiæ nota ageretur, transigi posset, quod iuris autoritate uacillat. Ideo rectius nos sentire forsitan aliquis crediderit. nam in priuatis publicisque criminibus idcirco transigere non licet: quoniam huiusmodi transigens pro confesso habetur. hoc Bart. hoc Baldus, id cæteri omnes probant [f]. hæc autem confessio non uera est, sed odio in Rempublicã delinquentis introducta: & idcirco ficta, præsumpta'ue: quod & plerique omnes tradunt: at nos id in crimine falsi speciale esse scimus, ut ex eo quantumlibet firmis præsumptionibus nemo condemnandus sit: quod Accursius, Baldus, Alexander, Iason testati sunt [g], & à Philippo Decio elegãter defenditur [h]. Nihil igitur mirũ, si in crimine falsi quilibet transigere potest, cum ex hoc condemnari uti confessus nõ possit: sed hæc hactenus. Dissoluenda nunc est ex supradictis proloquijs quædam dubitatio: quoties de nocentis alicuius pœna agitur, solent nostri Doctores, qui patrocinium reo exhibent, allegare in pœnis mitiorem interpretationem retinendam, restringendaque huiusmodi odia: at qui actoris partes fouent, in primis Bartolum adducunt [i], qui dixerit admittendam extensionem: cum fauorabilis res sit, & Reipublicæ expediat sontes damnari: quemadmodum, quæso, hæc simul non pugnant? Aretinus [k] Bartoli sentẽtiam reprobat, uerùm nos ex supradictis ita opinamur, ut quoties pœna sanguinis ingerenda est, mitiora probanda sint: si uerò ea non indicatur, fauor Reipublicæ præualeat.

e Liusta. de manu. uind.

f Per l. fi. de præuaric. l. eius q. de iur. fis.

g Gl. in l. iurisgẽtiũ. §. quod fere. de pact.

h Dec. in c. porrecta. de confirm. utili uel inutil.

i In l. quẽadmodũ. C. de agri. & cens.

k In l. Gallus. §. quod si is. de lib. & posthum.

Qua pœna stuprum iure ciuili puniatur, duo contraria responsa simul cõciliata: & disputatum, an in stupro transigere liceat. CAPVT X.

B CVM superius à nobis disputatum sit, cur in adulterio transactio uel pactũ, ut ab accusatione discedatur, nullius momenti sit, consequens est, ut uideamus, quid iuris in stupro sit obseruandum: & quidam idem esse opinati sunt, quoniam adulterij appellatione etiam stuprum comprændatur, & lex Iulia promiscuè stuprum & adulterium φθορὰν appellat, quod & nos probamus [a]. Sed quò nostra hæc sententia firmior sit, quærendum est, qua pœna stuprum puniretur: nam si ea ad gladij ius non pertinet, indubitatum profectò, quod opinamur, fuerit. Tribonianus in Institutionum calce [b]: lege, inquit, Iulia stupri flagitiũ punitur, cum quis sine ui uel uirginem, uel uiduam honestè uiuentem stuprauerit. pœnam autem eadem lex irrogat peccatoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coercitionem cum relegatione: quæ uerba indicant, eo in delicto sanguinis ultionem non esse, quod memoratu dignum & singulare Mathesilano uisum est [c]. cæterum dudum ipse animaduerti, Paulum de extraordinarijs criminibus supradictis aduersantia prodere [d]: Is, si quis uirginem interpellauerit, perfecto flagitio, capite puniendum: imperfecto, deportandum, autor est: tum comites, qui pecunia corrupti opem dederint, trucidãdos. nam & Baldus [e], si se iudice huiusmodi stupratores oblati fuissent, summum supplicium de illis sumpturum se dixit, quippe absurdum est, minus adulterio stuprum puniri, cum regulariter æquiparari soleant, uerùm totius dubitationis cardo in hoc uertitur, quemadmodum Triboniani uerba elidi possint. Cotta uir planè doctus & diligens [f], corruptum Institutionum codicem existimauit, & in eo non peccatoribus, sed pædicatoribus legendum: quod & humanitatis professores quidam censuerunt [g]: sed & hoc uix probauerim, cùm atrocissimo illi delicto nimis leuis pœna hæc esset: alibi utique traditur, in uindictã armari iura gladio. fuit & cum precatoribus legerem, & interpretes hortatoresque sceleris intelligerem, quod etiam haudquaquam arridet: quamobrem uerius est, lege Iulia stupratoribus eam pœnã irrogari, sed extraordinario iudicio longè grauius eos plecti, nimirum pœna quam Paulus tradidit: nec enim nouum est, eiusdem criminis diuersis legibus, diuersas pœnas constitui potuisse.

a l. inter liberas. ff. de adult.

b §. itẽ lex Iulia. Instit. de publ. iud.

c In notabili c.

d l. j. de extraor. crim.

e In l. si quis nõ dicã rapere. C. de episc. & cleri.

f In memoralibus.

g Baptista Pius in annot. cad. l. iij.

Transactionem in causa sanguinis processui finem imponere, & nouo intellectu utcunque exposita lex ij.C.de abolitionibus. CAPVT XI.

SVPEREST ut uideamus, an transactio in accusatione criminali, cum fieri licite potuit, iudiciario processui finem imponat: & imponere Bartolus aliiq́ue responderunt. nam si ubi trāsactum foret iudex extra ordinem inquirere permitteretur, nihil certè à legibus, quæ transactiones eo casu concedunt, iuuaremur, cum etiam quod quisquam pacisceretur, non tamen sanguinem suū redemisse dici posset. & quamuis publicè intersit, nocentes puniri: & graui atque bono præsidi conueniat, in eos inquirere: de inquisitione generaliter facta intelligendū est: nam alioqui simul pugnantia facere præses uideretur: siquidem ab accusatore qui transegit ex Turpiliano senatusconsulto quinque libras auri exigere potest, quæ mulcta his indicitur, qui ab accusatione desistunt: quod ut plurimū fit, deficientium probationum metu, unde eas accipiens uidetur fateri accusatorem præuaricatum, & accusatus in dubio insons præsumitur: si igitur inquirat, de rei noxia adhuc agit. In contrariam tamen sententiam iuere Fulgosius, Riminaldus, & quidam alij, huius'que disputationis summa ex Constantini Imperatoris constitutione pendet[a]: Is, si accusator, inquit, per deceptionem uel pecunijs à reo corruptus ad postulandam abolitionem uenit, redemptæ miserationis uox minimè admittatur, sed aduersus nocentē reū inquisitione facta, pœna competens ingeratur. quæ uerba Bartolus solum procedere intellexit, cum transactum est in illis casibus, in quibus iure transigi nō potest: uidelicet cum de pœna sanguinis non tractatur: sed hoc subtiliter illi reprobant, quoniā in illis casibus transigens pro confesso habetur, aduersus quem inquisitio locum non habet, nisi modica quædam inuestigatio, an delictū factum sit, & tamen inquiri lex iubet: quid affirmandū? Bartoli me plurimum & autoritas, & ratio mouet[b], tum quòd & eius sententia humanior est: nouo itaque intellectu accipiendā esse Cōstantini eam sanctionem putauerim: dum enim in ea scriptum est, si accusator à reo pecunia corruptus desistat, uocem redemptæ miserationis non admittendam, ita intelligendum est, ut ipsi accusatori abolitio non concedatur: sed aduersus eum qui, quoniam destitit ab accusatione, factus est reus, inquisitione facta pœna competens ingeratur, quæ est, ut si destitit ab accusatione, quæ pactionem recipiebat, quinque auri libris ex Turpiliano puniatur[c], alioqui pœna talionis[d]: & hoc sensu nihil de ipso primi criminis reo in cōstitutione dicitur: nam & solum de accusatore eam loqui, is iudicaturus est, qui totam legerit, & hoc quidē modo Bartoli opinio defendi potest, tametsi nō sine scrupulositate, & (quod uulgò dicitur) non citra puluerem.

a l.ij.C.de abol.

b In d.l. transigere.

c l.fi.C. de acc.

d l.qui crimē.C. qui accus.non poss.l.iij.de præuaric.

Quatuor interpretationes, quæ in l.ubi pactum.C.de transact.per Accursium referuntur, omnes defendi posse, quod alij non putauerunt: tum in alia quæstione ibidem aduersus Bartoli sententiam itum. CAPVT XII.

FAMOSISSIMA est Imp. Gratiani, Valentiniani, & Theodosij lex, in[a] hæc uerba: Vbi pactum uel transactio scripta est, atque Aquilianæ stipulationis & acceptilationis uinculis firmitas iuris innixa est, aut subsecutis secundum legem accommodandus est consensus, aut pœna unà cum his quæ data probantur, ante cognitionem causæ, si aduersarius hoc maluerit, inferēda est: uestigandum in primis fuerit, quo sensu constitutio hæc percipienda sit, & Azo, quem Bart. crebriusque cæteri secuti sunt, ita interpretatur, ut is qui prædictæ trāsactioni cōtrafacit, & ab ea recedere uult, non solum accepta restituere, & pœnam soluere teneatur, sed etiam agens nihilominus exceptione summoueri posit. at Petrus Cynus, Rainerius, Fulgosius, & iuniores alij, prædicto casu si accepta restituta sint, & soluta pœna, exceptioni locū non esse arbitrati sunt, quæ sententia uerbis legis defenditur, dum aut promissioni standum, aut suprascripta exoluēda esse tradunt: cum enim per disiunctiuam uoculā concepta sint, sufficit, si alterum interueniat[b], ut nemo non euidenter calumniatum Alexandrum deprēndat: dum quamuis disiunctiue uerba prolata sint, non idcirco tamen negare existimat, quin coniunctim ea remedia competāt, quasi qui per disiunctiuā promittit, coniunctim ea se daturū non neget[c]. sed & aliter respondere alij nituntur, quorū dicta quoniam recentiores[d] confutant, iterum sub incudē reuocare, præsentis instituti nō est: nā & præter Fulgosij argumēta illud quoque commu

a l. ubi pactum. C.de transac.

b l. hec uerba. ff. de uer.sig.

c l.j.§.si qs simpliciter.ff. de uerb. oblig.

d Rimin. et alij.

A communem sententiam impellit, quod si ea in transactione iuramentũ interuenisset, grauior aliqua pecuniaria pœna non infligeretᶜ: & illa opinione recepta nihil periurium uindicaretur, præterq; simplici infamia: cum tamẽ eas omneis pœnas se statuere in peierationis uindictã Imperatores declarent: siquidem ecquis, quæso, tam mẽtis inops esset, ut si Bartolus probetur, transactioni contraueniat: cum & accepta, & pœnam reddere cogeretur: & tamen nihilo magis quicq; ex pristina actione cõsequi posset: exibilanda igitur hæc est interpretatio, quæ & inhumana est, & non uerisimilis, & uerbis legis repugnat. cęterũ cùm per acceptilationẽ actio sublata sit, uidendum est, quemadmodum rursus agi possit: & quatuor antiquorũ sunt sentẽtiæ, quas cõmuniter nostri Doctores damnant, & eas omnes defendi posse nos opinamur, & in primis glossematũ scriptor Albertus, suscitari directã actionẽ dixit, ne pœnã & res datas cũ cæteris bonis reus habeat, quod Bartolo Alexandroq; non uidetur: cũ etiã si hoc expresse ageretur, nõ tamen contrahentes facere possent, ut extincta actio reuiuisceret: uerùm generaliter ego animaduerti omnes cõtractus dissolui, si per omnia contrariũ agaturᶠ: quamobrẽ etiã quòd per cõtrariam acceptilationem præcedens acceptilatio nõ pereatᵍ: quoniã, ut uulgò scimus, negationes nihil ponunt, si tamen agant partes, ut cessante acceptilatione, prior obligatio duret, nihil, opinor, oberit quo minus directa suscitetur ʰ: cũ igitur nõ utrũq; remediũ, sed alterum tantũ reo competat, si pœnã recipit, & data repetijt, id agere uidetur, ut actio rursus oriatur: quamobrẽ ex legis dispositione satis admitti potest, priorẽ actionẽ actori indulgeri, & hoc suadente æquitate, ne omnia reus habeat. cætera quæ aduersus hanc interpretationẽ referũtur, quoniam satis leuia sunt, piget adscribere: alij utilem renasci actionẽ magis probant: nam quum iniquũ sit res retinere, & pœnam petere ⁱ: ubi actor pœnam, & res receptas soluerit, restitutionẽ in integrũ ex clausula generali poterit petere: quapropter actio illi à prætore decernetur, quę utilis est. nam & aduersus transactionẽ restitutionẽ competere, ex legibus satis & super cõstat ᵏ, & hæc expositio ratione utiq; nõ caret: tametsi Bartolus & post eũ alij aliter Accursij uerba perceperint, quò facilius in sua ipsi sententia persisterent: quidã nullã actionẽ renasci maluerũt, sed potius condictionẽ sine
B causa dari: quæ sentẽtia omniũ maximè probabilis est. sed & hoc ijdem Doctores oppugnant, quoniã cũ causa propter actoris culpam cesset, nõ debet actionem cõsequi, ne ex proprio dolo locupletetur: uerùm & hoc argumẽtũ perquàm leue est: cũ enim remedia illa disiunctim competant, falsum est actorem delinquere, qui facultate sibi à lege concessa utitur ˡ. Igitur absurdum nõ est, si condicere potest, ut si reus in antiquã obligationẽ reponat: dummodo enim æquitas subsit, cõdictio sine causa locũ habet ᵐ, tametsi qualisqualis culpa arguatur: alioqui si absq; causa decẽ promisero, condicere non possem, cũ uerũ sit me fidem fallere. nã & si quid in re mala fide possessa utiliter prædo impẽderit, repetitionem impendij illi dari, iure Romano cautum est ⁿ: poterit itaq; actor de facto agere: & si reus pœnã & res datas petierit, tunc ut in pristinã obligationem restituatur, condicet. Quarta sententia aliorũ est, quã Petrus Fulgosius, & Paulus Castrensis probant, dicentiũ, de facto agi posse ᵒ. nam generalis regula est, reo uolente huiuscemodi actionẽ admittendã: quapropter cũ remedia illa disiunctim cõpetãt, reus qui res datas & pœnã accepit, necessariò uelle uidetur, ut agere actor possit: quoniã si primus actus spontaneus est, qui necessariò inde cõsequens est, æquè uoluntarius censetur ᵖ: & hanc interpretationem si ita declaraueris, Bartoli & Alexãdri uelitationes nihil eam impedient, neq; dicat quisquam, posse hunc actorem ex officio iudicis repelli, cum sine actione experiatur: nam cum reus ipse nõ possit, ex æquitate nec iudex potest, ut fusius Riminaldus, recentioresq; alij explicant.

c In l. si quis maior. C. de trãsactio.
f l. ab emptiõe. ff. de pact.
g Gl. i l. si unus. §. pactus ne peteret. ff. eo.
h Arg. l. quãuis. §. quoties. ad Velleian.
i l. apud Celsum. §. Labeo. ff. de dol. exc.
k l. j. & ij. C. si adu. transf.
l l. Gracchus. C. de adult.
m l. qui sine. ff. de condi. sine cau.
n l. plane. ff. de petit. hæred.
o l. Iulianus. §. quãtum. ff. ad exhib.
p l. & ideo. in prin. de cond. furt. Aret. in l. si potest. in fi. de acq. hære.

Qui promissioni suæ de facto contrafacit, quemadmodum teneatur, improbata Bartoli Aretiniq; sententia: & nouo intellectu dilucidata lex, ea quidem, C. si mancip. ita fuerit alien.

CAPVT XIII.

SI quicq; non facere sub pœna promiseris, deinde perperam & irrito modo feceris, dubitatur num committi pœnã dicamus: & Bartolus ᵃ distinguendum putat, ut si stipulator lædatur, dicamus committi, alioqui nõ cõmitti: sed cum dubij sumus, an incõmodum pati possit, idem existimandum esse,

a In l. ubi pactum. C. de transact.

ut soluenda sit pœna. Itaq; si in mancipij uenditione eam legem dixero[b], ut nunquam C manumitti possit, & stipulatus sim pœnam, si emptor manumiserit: non committitur pœna: quoniã manumissio ea nullius momenti est: & uenditor nullũ dispendiũ inde patitur. Cæterum distinctio hæc dubio apud me non caret: cum prædicto casu uēditoris interesse possit, ne seruus manumittatur, cum etiam in contractibus bonæ fidei, ratio affectionis non modica habeatur[c]: sed & quid uenditoris dispendium illud cõsideremus, cum manifestum sit, in pœnis quicq; quod intersit non considerari[d]? Aretinus dum se ex hac nassa eximere uult, distinguendum putat[e], ut si quicq; his quæ ex proprietate sermonis in cõditione stipulationis pœnalis continentur, quoquo modo contrafactum sit, pœna omnino cõmittatur: alioqui eũ ex proprietate non continentur, si stipulatoris intersit cõmitti, aliter nõ cõmitti: sed uerba hæc Aretini haudquaq; nobis uera esse uisum est, cũ lex[f] dicat: ubi transactio per acceptilationem facta est, si contra q̃ cautum sit, fiat, & pœnam solui, & data reddi: & tamen eo casu non nisi perperam agi potest: nec lex explicat, an uerba propriè accipiantur, uel impropriè: quid enim si eo casu expressim cautũ esset, ne actor etiã de facto cõtraueniret, non'ne quã-uis non interesset, committeretur? quod tamẽ Bartolus negat. non'ne etiã generaliter dici solet, contrahentiũ uerba, quæ de iure intelligi non possunt, ad solum factum, ut actus sustineatur referenda[g]? quod etiã in his quæ stricti iuris sunt, procedit, ut etiam iudicia ea interpretatione adiuuentur[h], ne ad nihilum reducantur. Itaq; sciendum est, stipulationes pœnales duplici de causa apponi solitas, ut cõtemptum ulciscãtur, & ut id quod interest, resarciant: qua de causa si directè illis contrafactum sit, tota pœna cõmittitur, si ex intercapedine & obliquè, tunc nisi quatenus interest, exoluitur[i]. Igitur in proposita quæstione, si stipulationis uerba cum sensum patiantur, ut etiã de facto contrauenientẽ comprendere possint, idq; actũ uerisimile sit, tunc pœnã cõmitti censeo. quòd si per obliquum cõtrafiat, si intersit, eatenus cõmitti, quatenus interest. nec uideo quemadmodũ dubium esse possit, an intersit, cũ aut stipulator probabit, & con D trafaciens punietur: actore autem nõ probante reus absoluetur[k]. Nec ab hac sententia nos dimouebit Gordiani Imperatoris[l] constitutio, qui in prædicto casu, cũ seruus sub cõditione, ne manumitteretur, uenit, si manumissus sit, non tamen cõmitti stipulationem pœnalem sanxit: existimo enim intelligẽdam, cum non primus, sed secundus aliquis emptor manumisit: quod cõstitutionis ipsius finis ostẽdit: quamuis enim ex facto primi emptoris contrafactum sit: quia nisi alteri uendidisset mancipium illud, liberum non foret: quia tamen directò non contrafecit petitioni, pœnæ locus non est. & hanc legem ita accipiendam, Accursius censet: & id quidẽ in ultima interpretatione, quæ prioribus præuertere solet[m]. neq; obstat Iurisconsulti responsum, quo promissorem sub conditione, si res sacra uenderetur, nõ incidere in pœnam uulgò tradi dicitur, quoniam ea Iurisconsulti uerba aliter accipienda sunt[n]: neq; enim ibi mentio ulla de pœnali stipulatione habetur, sed solũ is casus attingitur. Finge Titiũ mihi promisisse x. si ecclesia uenderetur, nullius momenti hæc est promissio, quoniam sub conditione impossibili facta, atq; item cõtra bonos mores: quod & ibidem Ioãnes ab Imola interpretatus est: omnino enim responsum illud nihil aduersus nos nouat.

b l. ea quidẽ. C. si man. ita fue. alien.
c gl. in l. fideius. ff. de pact.
d l. stipulatio ista. §. alteri. ff. de uerb. ob.
e In l. cõtinuus. §. cũ quis. ff. de uerb. obli.
f d. l. ubi pactũ.
g l. stip. ista habere. §. hi qui ff. de uerb. ob.
h l. solemus. ff. de iud.
i Bart. in l. ij. §. item si i facto. ff. de uerb. ob.
k l. qui accusare. C. de eden.
l d. l. ea quidẽ.
m Iason in l. pactum nouiss. C. de pact.
n In d. l. continuus. §. cum quis.

Alio sensu, quàm cæteri hucusq; fecerint, perceptus uersiculus ultimus in l. cum filio. de leg. primo. CAPVT XIIII.

QVOTIES pater fidecommisso grauatus est, filio à testatore instituto, restituere hæreditatem non ut hæres, sed ut pater grauatus esse intelligitur, quapropter ex Falcidia lege quicquam detrahere prohibetur: quod Papinianus scripsit, cuius uerba hæc subsequuntur, intellectu admodum difficilia: Ideo si filio rogatus sit pater post mortem suam, quod ad se peruenit, ex legato uel hæreditate filio relictis restituere, isq; uiuo patre decedat, omnimodo patrẽ id retenturum, quoniam fideicommissum ex persona patris sui uires recepit. quæ uerba ex cõtrario sensu indicãt, si extraneo rogatus sit pater restituere, & extraneus interim moriatur, patrem non retenturum fideicommissum: quod uix defendi potest, fitq; potissimum, ut quod in directo sensu dicitur, indubitabile sit: quoniã regula est, fideicommissum conditionale nõ transmitti: quod uerò tacitè colligitur, falsum, cũ nec extraneus

A neus transmittat, sed tum quoque apud hæredē permaneat. Accursius, Iacobus ab Arena, Bartolus, Petrus Besutius uarijs modis, ut gryphum hunc dissoluerent, Iurisconsulti uerba declarauerunt, sed quoniam eorum expositiones ab Iasone acutissimè consutantur, silentio eas transigendas duxi, cum uideam satis esse, si Pauli Castrensis, quem Aretinus & Iason ipse sequitur, sententiam legi nō conuenire cōuicerim. Igitur Paulus ita suprascripta uerba accipit, ut si extraneo grauatus sit pater post mortē suā restituere hereditatem, & ille interim decedat, fideicōmissum ad filium deuoluatur, qui effectus erat sui iuris, tēpore quo ante patrē extraneus decessit: quod latius Iason refert, & exponit. Sed scire uelim, quomodo ex eo uerborum contextu inducant, filium uiuente patre sui iuris effectum fuisse: euidēter quippe uerba contorquentur, & illud inducitur, de quo in lege uerbū est nullum, & regulæ repugnat, qua traditur, emancipationem nisi apertissimis probationibus constet, subinducendam non esse [a], quamobrem nos aliter ea uerba Iurisconsulti interpretamur: recto enim sensu non dubitauerim uerum esse, si filius antequàm fideicommissum sibi restituatur, decedat, non transmitti, sed apud patrem omnimodo remanere: at si ex obliquo extraneū inducamus, tunc quoque cōcesserim, si is moriatur, remanere apud patrem, sed nō omnimodo. nam cum quidam casus enumerentur, quibus fideicommissa transmitti possunt, ueluti cū mentionem mortis non propter conditionem, sed ut solam moram respiciat, expresse factam constaret [b]: uel cum is qui moritur filios relinquit, ad quos cōiectari possit testatorem uoluisse fideicommissum deuolui [c], his quoque & similibus casibus ad patrem fideicommissum pertinet: quamuis in extraneo sit contrà: & ratio est: quia cum pater rogatus est restituere, uti pater, mortuo filio, nō ad eius hæredes, sed ad se bona pertinent: quod paternæ pietatis causa inductū uidetur: quapropter aliæ coniecturæ, quæ filij hæredes adiuuare possent, non admittuntur: quæ ratio in extraneis locū non habet, & hoc sensu dictio illa, omnimodo, maximam emphasim habet, quæ, si aliorū interpretationes sequeremur, in Papiniani uerbis superflueret [d].

a l. si emācipati. C. de collat.

b l. si cū heres. ff. quando di. leg. ced.

c Corn. i l. unica. in gl. fi. C. de his qui ante aper. tab.

d Bal. in rub. C. de cōtra. em. in vij. quæst.

B Legem municipalem, seu quamcunque aliam dispositionem, tametsi nihil noui inducat, non ita interpretatione adiuuandam, ut antiquiora corrigat, quod plerique omnes arbitrati sunt.

CAPVT XV.

TRITISSIMA iuris regula est: uerba in quacunque dispositione ita debere interpretatione ampliari, ut aliquid operētur [a]: quod Raphaël Comēsis [b] intellexit, etiamsi perquàm impropriè accipiatur: quamobrē ne dispositio nihil inducat, etiam pupillum intelligemus, qui XXV. annis minor est: & si quis priuilegio suo renuntiauerit, etiam communi iuri renuntiasse, ex hac regula Decius tradidit [c]: quam & recentiores uberrime sic declarant, ut nihil sit ea diffusius tractatum. Inter cætera & illud communiter probatur, ut quamuis facultas alicui à lege concessa, secundum leges interpretari debeat, si tamen nihil noui induceret, ita extendenda sit, ut contra ius cōmune accipiatr: quod & suffragio suo Baldus [d]: item consilio quodam Ancharanus, adiuuāt [e], & alij retulerunt: qua in re, quod equidem sciam, solus ego anceps, uix extrico: in primisque animaduerti, ex Iurisconsultorū respōsis aliter probari. nam cum cōditiones quæ tacitè insunt, uim suam amittāt, dubitatū est, si Titio hęrede instituto, ita legauerim: Si Titius hæres erit, cētū Seio dato, num conditionale legatum sit: & iuris autor respondit [f], non esse: tametsi uerba illa, si Titius hæres erit, nullius effectus sint: cū ergo potius superfluere uerba existimētur, quàm conditionem inducere, non'ne & multò magis idem dicendum est, ne legum correctio utique odiosissima inferatur? sed & ex Pontificis Max. decretali epistola, eandem sententiam comprobari dixerim [g], sacerdotes, qui à proprio templo recedāt, eius reditus & uindemias amittere, generaliter cautū iure cōmuni est: præterque si inter Romani Pontificis Palatinos sint, uel suo archiflamini deseruiant. Fingamus sacerdotū collegio constitutū inter se fuisse, ne absentibus quicquam reditus nomine præstetur, an si quis in Pontificū, antistitis'ue sui officio sit, excusabitur? & excusari traditum est. uidēn' ergo, constitutionem eam non solū ius cōmune non corrigere, sed & nihil omnino operari, nec in specialibus illis casibus quicque mutare? & tamē facilius quæ ex interpretatione derogatio fit (limitationem uocant) concedit, quàm correctio. Accur-

a l. etiā. in prin. de bon. lib.

b l. cū filio. ff. de leg. ij.

c In c. j. de iud. per glos. in l. j. ff. si quis in ius uoc. non ie rit.

d In l. nullus. C. ad leg. Iul. maiest.

e In cōsil. 186.

f l. in conditionibus. §. j. de cond. & dem.

g c. ad audientiam. de cleri. non resid.

sij quoq; ex positione pereeptum Iurisconsulti responsum, idem indicat [h]. si enim mu- C
nicipalis lex sit iuri Romano cõformis, nimirum ut in ordine digniores præferantur, quamuis nihil ulterius inducatur, ex iure tamen communi intelligenda est: ut uidelicet idonei tantum præferãtur, cum tamen generaliter declarata alicuius effectus esse posit: quod & ex secunda cõstitutione de noxalibus Salycetus prodidit: quin & Innocentius dixisse traditur [i]: quoties in mandato id exprimitur, quod iure cõmuni inerat, toties interpretandum nouam formam illi nõ esse datam: quod etiam Baldus frequenter scripsit. Quamobrem si delegata iudici causa: ut iustitiam faciat, mandem, & ille nõ fecerit, nihilo minus tamen sententia in rem iudicatam transit: nec uidetur aduersus mandati formã lata. & quanq; diu hac in re à ueteribus disceptatum sit, impræsentiarum tamen nemo est qui non Innocentium sequatur, aduersariorumq; sententia crebriore calculo reprobatur [k]. uerùm & Bartolum nobis addicere opinor: is, si cõstitutione municipum caueatur, ut effractarius centum soluat: deinde alia constitutione rursus dicatur, ut quinquagena tantum pendat, primam non corrigi existimauit [l], sed potius posteriorem hanc legẽ irritam esse: idemq; Ancharano & Alexãdro, alijsq; uisum est: tametsi ex iunioribus alij eo argumento Bartolum damnent [m]: quod nos falsum esse disputamus. Superest ut contraria argumenta dissoluam: & quãuis plura soleant adduci, quoniam tamen leuia sunt, & ex aliorũ scriptis conuincuntur, ea tollere necessarium magis uisum est, quæ fortiter aduersari uideãtur: quorũ prius ex iure ciuili est, posterius decretalibus epistolis introducitur. Cũ Cn. Pompeius Ponticis debellatis, eorũ regionem in prouinciæ formam redegisset, hoc illis indulsit, ut qui Pontica matre nasceretur, Ponticus esset, quod Iurecõsulti quidã ad solos uulgò quæsitos pertinere credebãt. at Celsus Vlpianusq; nõ probauerũt [n]: nec enim debere id caueri, cum iure cõmuni idem esset. quare ad eos trahendũ est, qui ex diuersarũ ciuitatũ parentibus orirentur: sed id ego ita interpretatũ crediderim: quia qualia essent priuilegij uerba, ex pressim nõ cõstabat: quamobrẽ ea inducta est interpretatio: sed si qualis forma diplomatũ sit, appareat, expressimq; nihil quod ad ueteris iuris correctionẽ D spectet, in eis legatur, tũc potius ad literam uerba accipienda sunt, q; ita extẽdenda ut aliquid nouent. Pontifex uero Romanus cũ quibusdam ex Francisci fraternitate con cessisset, ut ubicũq; forent, cũ altari uiatorio mystica sacra celebrare possent: ita interpretandum priuilegium asserit [o], ut etiam absq; præsulum licentia id facere eis concedatur, cũ alioquin ea necessaria esset: sed hoc me nõ mouerit. cum enim constaret Pontificis eam mentẽ esse, ut eis indulgẽtiã aliquã faceret, nisi ea interpretatio admitteretur, nihil cõcessisset: at nostra quæstio tunc dubitabilis est, cum nescimus, qui statuentium animus fuerit: nam & maximũ fuisset illis incõmodum, si à tot præsulibus licentia accipienda fuisset: & hoc modo intelligẽtia illa in damnũ, fastidiumq; fratribus uertisset [p]: præsertim ubi de celebratione missarũ agitur, quæ perq; fauorabiles sunt.

h In l. ut gradatim. §. & si lege. ff. de mun. & hon.
i In c. prudẽtiã. in iij. coll. de offic. deleg.
k Felin. i c. causam quæ. de re iud.
l Bart. in l. iij. §. cum Titio. de adi. leg. & Alexã. in l. si cõstante. so. ma.
m tas. i d. l. si cõstante. & in alijs locis.
n l. j. in fi. ad municip.
o c. in his. de priuilegijs.
p Abb. ibi.

Quæ sint de substantia, de forma, de solennitate actus: & quemadmodum hæc simul differant: solereq; hæc ab ineruditioribus non discerni: tum quædam alia scitu non indigna. CAP. XVI.

SOLENT nostri temporis Doctores, ea quæ formam, uel substantiam, uel solennitatem alicuius actus respiciunt, simul cõiungere, & nihil differre arbitrari. uideamus paulò diligentius, quali differentia discernantur: & Baldus [a] formam sic definiendam putat, ut ea sit ordinata series, rem ad substantiam deducens. quam sententiam autoritate Nicolai Abbatis cõfirmari crediderim [b]: is, ut denuntiatio, quam euangelicam uocant, ualeat, quinq; seriatim requiri tradidit: quæ si minus interueniant, actus ille non subsistit: sed & idem Baldus [c], eius efficaciæ formam scripsit, ut ex ea quælibet dispositio essentiam suam capiat: si nõ interuenerit, nullius momenti sit: & quoties in eadem materia diuersam esse formam proponatur, non unum actum, sed diuersos esse. Ioannes Andreæ F. Bononiensis [d], tripliciter formam diuidi scripsit: aliam enim uerbis consistere, ut in stipulatione, quòd præcedat interrogatio, & sequatur responsio: aliam rationalem esse, ut in cõtractibus, testamentisq; cõsensum: aliam legalem, ut in usufructus seruitute personam. uerùm is non satis propriè formam accipit, sicut & Bartolus [e], dum ex consensu formã stipulationis

a In c. j. de no. for. fidel.
b In c. nouit. de iudic.
c In d. c. j. de no. for. fidel.
d In c. fi. de baptism.
e In l. ita stip. de uerb. oblig. in opp. & in l. j. de cõd. indeb.

A tionis constare opinatus est: si enim propriè loquamur, Baldi definitionē probandam esse nō dubitauerim, ut illud rectè de forma sit, quod seriem quandam ordinemq́ denotat: quæ si in aliquo actu requiratᷣ, & minus interueniat, in causa est, ut ipso iure is actus deficiat: quod eo usq; fortiter defenditur, ut etiam contractus alioqui fauorabiles, non subsistant[f]. quin & si culpa notarij in instrumento aliquid ad formam pertinens omissum sit, damnum ad contrahentes in tantum pertinet, ut frustra egisse iudicentur[g]. sed & si non solum quæ necessariò requiruntur, interuenerint, uerum & aliquid ulterius, uitiari pariter contractum, quidam arbitrati sunt[h]. Quamobrem cùm municipum lege in testamentis tribulis sacerdos, quem parochianū uocant, adesse teneretur, & duos quidam aduocasset, testamentū irritū esse aliqui responderunt, quasi contrà quàm lex uelit, factum fuerit: unum enim requiri, non duos: sed id magis ad solennitatem spectat, & non æquitati solum repugnare, sed & iure ciuili falsum esse aliquando admonui. Cæterum supradicta omnia eo casu non procedunt, cùm forma illa, quæ requiritur, leuis est: tametsi enim ea remoueatur, nihilominus quæ aguntur, ualida sunt[i]. quemadmodum autem dignoscamus, quę sit leuis forma, ostendit in decretalium præfationem Baldus[k], ut quoties alteri actui, quàm qui fit, forma illa conuenit, leuis dicatur. quamobrem in doctorum nostri temporis designatione, libri datio iustam formam respicit: at osculum, & chirotheca, & tegmen capitis, leuem: cùm ea nihil ad doctrinam spectent. Id uerum est, eundem Baldum existimasse, formam quæ à lege traditur, in dubio interpretandam, ut maximum pondus habeat, quod & Aretino, & Iasoni uisum est[l]. Sequitur ut de substantia disputemus: & Baldus: Substantia, inquit, est, quæ primam rei essentiam præstat[m]: quod Alexander, & Decius probant[n]. uariauit idem, & alibi substantialia esse tradidit[o], quæ in ipso faciendi contractus tēpore interueniunt: sicut accidentalia, quæ post cōtractum inseruntur: quandoquidem accidentalia esse definiuit[p], quæ præter naturam cōtractus inducuntur, ut pactio eundi Romā: naturalia, quæ, etiamsi nō expresse agatur, insunt, ut in emptione euictio: substantialia, sine quibus actus non ualet, quale in uenditione pretiū. quaB propter si agamus, ut emptio absq; pretio consistat, nihil tamen agimus. Accursius quoq; credidit, non posse legem facere, ut contractus, cui substantia desit, ualeat[q]: nam pugnantia simul hæc essent[r], actum ualere, & in substantia deficere: qua ratione si pupillus aduersus debitorem sibi ex tutoris contractu obligatū agat, & in libello tutorē se habuisse neget, intētio hæc ipso iure nulla est, quoniam sibijpsi aduersatur. cum ex tutoris cōtractu libellus subsistat, & ipse tutorem neget: & ita in facti quæstione Baldus respondit[s]: quæ res Aretini quoq; calculo confirmatur. sed & Baldus[t] non ualere legem tradidit, quæ sententiam confirmet, omni remota substantia prolatam. Veruntamen animaduertendum arbitror, ut quę pro substantia in cōtractu iure ciuili requiruntur, possint à lege tolli: si de iure gentium, secus: alioquin incōsulte Iuriscōsultus dubitasset, an emptio sine pretio procedat[u]: alibi Baldus substantiæ contractus illud esse appellauit, quod naturā eius necessariò & immutabiliter amplectitur: quod uerò immutari uel extingui potest, hoc nō substantię, sed qualitatis esse[x]. uerū & idem interpres aliquando sic distinxit, ut triplicem esse substantiā opinaretur[y]: unam formę, aliam materiæ, tertiam consensus: quæ si in primis casibus desit, negotium omni iure reijcitur: sed si cōsensus simplicis solū defectus proponatur, licet à principio actus pereat, deinde tamen potest conualescere[z]. quæ Baldi pronuntiata utra esse existimo, quamuis in hac distinctione substantia non admodum proprie accipiatur: nam hæc differre nec ipse ignorauit, dum aliud esse de consuetudinis forma, aliud de substantia arbitratus est[a]. Sed & Ioannes Andreæ facilius formam tolli, quàm substantiam tradidit[b]: tametsi Zanzelinus mutata forma monetæ, mutari & substantiam affirmet[c]. hoc amplius scripsit Angelus, quæ de forma sunt, post actum expediri non posse: quæ de substantia, posse: cōtrà Baldus[d] etiam quæ substantiam spectant, eodem tempore cum actu induci debere[e]. sed ego in Nelli sententiam pedibus iuerim[f], ut si negotium sit, quod unico contextu fieri debeat, ut contractus sunt & testamēta, Baldo acquiescam: alioqui si interuallū admittat, Angelum sequar. Verùm dubitauerit quispiam, quemadmodum secernamus aliquid de substantia esse: & Baldus[g] ea quæ in definitione dicuntur, eius dictionis substantialia esse autumat: quod & Aretinus & Iason probaue-

f l. q Romæ. §. Flauius. de uerb. oblig.
g c. super co. de ele. et Mod. in l. ambi. C. de test.
h Per l. diuus. §. licet. ff. de iure cod. Ias. i l. si m. bi. §. i lega. i ij. lec. de Ie. j.
i l. j. §. fin. ff. de uentre insp.
k In iij. col. i rubri. extra.
l In l. ij. §. si pri us. ff. de uulg. & pupil.
m In l. etiā. C. de exec. rei iud.
n In rubr. extra de appella.
o In l. uniuersa. ubi et Ias. C. de prec. ip. of.
p In l. pacta. de cōtrahē. empt.
q In l. ij. ff. de usuf. earūrerū
r Ang. consi. clxxvij.
s Baldus consi. clxxxj. in ij.
t In l. prolatam. C. de senten.
u In l. j. de emp. & uend.
x In d. l. platā.
y In l. unica in iij. col. C. si ser uus extero.
z l. fi. C. ad mac.
a In c. fi. i v. col. de consuet.
b In c. super eo. de sent. excō.
c In extra. cū ad sacrosanctæ. i uerb. texetur.
d In cons. lxxxvij. incip. pro decisione.
e In rubri. C. de rescind. uend.
f In trac. de test. uersic. xx.
g In l. cū quis. i iiij. col. C. de iu. & fac. ign.

runt[h]: ipse quandoque dubitaui, quoniã iurisdictio est potestas de publico introducta C cum necessitate iuris dicẽdi, & æquitatis statuendæ[i]: & tamẽ constitutio boni & æqui ad substãtiam iurisdictionis nõ pertinet: quippe etiam iniusta sententia ex iurisdictione nõ deficit. sed plerunque & Iurisconsulti aliquam rem ex effectu definiunt, ut in bonorum poss. uidimus, cum nemo dubitet, substantiam ab effectu differre. quamobrem quod ex prædicta opinione argumentum colligeretur, probabile crederem esse, non quod necessario cõcluderet. Nunc ad ultimum transeamus: & Baldus: Solennitas, inquit, modus est, seu qualitas quædam rei accidẽs, qua actus fit solẽnis[k]. sed Bartolus solennitatem à substantia nõ differre sensisse uideri potest[l]: quod uerum est, si lata significatione eas uoces intelligamus: nam differentiam proprie loquẽdo Innocentius agnouit[m], qui tripliciter electionem accipi dixit: latè, ut cum iure naturali tantũ ualet: propriè, ut si in ea substantialia tantum interuenerint: significãtius & magis propriè, cum & substantialia & solẽnia eius facta esse proponitur: nam & promiscuè atque indistinctè solẽnia lege ciuili auferri possunt, cum tamẽ substantialia nequeant[n]. quin & si substantiam testamẽti probare uoluerimus, septem testes requiri nemo ignorat: si solẽnitatem, duos satis esse, Bartoli autoritate docemur[o]. solẽnium duplicẽ esse speciem, idem scripsit[p]: alia enim substantiam respicere, ut cum aliter contractum negotium lex irritat, alia probationẽ: in prima autẽ specie renuntiationẽ nõ admitti: quod ego nõ procedere opinor, cùm ea solennitas fauore priuato inducitur[q]: tunc enim à partibus remitti potest: quapropter ualet cõuentio, ut etiam nõ iuratæ testationi stetur: item filij cõsensus, ut paternis tabulis præteratur[r], & si qui similes casus: sed & si lex interuenisse solẽnitatem fingat, idem iuris est, ut actus ualeat, quod Baldo Aretinoque[s] scriptum est: & hæc uera sunt ratione efficacis obligationis: nam quauis in alio casu solẽnitas propriè accepta deficiat, oriri obligationẽ naturalẽ magis est: quocirca pupillus sine tutoris autoritate naturaliter obligatur[t]: quod in his quæ sunt de substantia, uel forma, secus est: & ita sensisse Baldum aliquoties annotaui[u]. Sed & fortasse nõ falsò dixeris, cõtractus stricti iuris ipso iure ex defectu solẽnium infectos nõ esse. cuius opinionis id mihi argumentum est: nam omissis solẽnibus negotium ipso D iure cur corruat, ea ratio traditur, quoniam mala fide id actum præsumitur, ut Bartolus sensit[x], & Pontanus nõ damnat, dum notarium, qui instrumentum nõ solẽne conficiat, lege Cornelia falsi reum esse testatur: at mala fides suprascriptos cõtractus ipso iure nõ uitiat[y]. cæterum his cõtraria scripsisse Baldum, me non latet[z], dum electionẽ cassam esse, uel ex solẽnium, uel ex personæ defectu cum tradidisset, subiunxit, in dubijs ne dolus præsumatur, existimãdum esse, solennia potius defecisse: quod & nobis placet: quapropter & Bartoli eam rationem nequaquam probo.

h In l.ij. i ij.no. de uul. et pup. in l. nemo potest. de leg. j.
i l. j. de iurisdic. om. iud.
k In l. etiã. C. de exe. rei iud.
l In d. l. nemo potest.
m In c. quod sicut. in ij. col. de elect.
n Innocen. in c. cũ dilectus. de consuetu.
o In l. ij. C. de cõtrahen.
p In l. j. de cõd. indeb.
q c. tuis. de testi.
r Bar. in l. nõ dubium. C. de testamen.
s In l. ex facto. in xiij. col. de uulg. & pup.
t l. obligari. §. tutor. ff. de auto. tut.
u In l. ad executionem. C. de dot. prom.
x In l. j. C. de fide instr. lib. x. Rom. de oper. no. nun. l. j.
y l. elegãter. de dolo.
z In c. super eo. de elec.

Testes qui in testamento requiruntur, probationis, non substantiæ ergò introductos: & id aduersus cæteros noua ratione defensum. CAP. XVII.

PROBABILITER dubitari consueuit, an testes, qui septem in testamento necessario aduocantur, testamenti ipsius substantiam respiciant, an probationis causa solum requirantur: & Accursius, Baldus, Iason, & communiter alij[a] de solẽnitate substantiali esse arbitrantur. Quam sententiam cum quandoque sequerer, eo rescripto adiuuabam, quo testatum est[b], si testamẽto sex tantum testes adfuerint, illud iure deficere: de his autem quæ interlita sunt, non ad iuris solennitatem, sed fidei quæstionem pertinere: nam aduersatiua dictiuncula, autem, ostendit superiorem casum ipsum ad solennitatem spectare. sed tamen respondendum est, & concludendum, ad solennitatem, nõ quidem substantialem, sed probatoriam pertinere: cum & Baldus[c] autor sit, in dubio ita fieri solere interpretationẽ, ut testes probationis ergò, non causa solennitatis inducti credãtur. curẽt quoque, Venuleius inquit[d], magistratus testari uolentibus ne desint testes, ut probatio rerũ salua sit. neque dixerit quisquam, nõ ex probatione solum, sed ex solennitate quoque id dici. Nam cum maius damnum inferat, si omittatur, quod ad solẽnitatem, quàm quod ad probationem spectat[e], non est uerisimile, iuris autorem quæ magis referunt, silentio inuoluisse, ut minora diceret: nec id citra culpã facere potuisset. Iustinianus[f] etiam in testamento cæci, multorũ testium conspectum requirere se tradit, ut nullum locum relinquant insidijs, tot ocu

a In l. nemo potest. de leg. j.
b l. si unus. C. de test.
c In c. j. in ulti. col. quid sit inuestitu.
d In l. curent. ff. de testib.
e Bar. in l. an inutilis. ff. de acceptil.
f In l. hac cõsultissima. §. fin. C. qui test. fa.

A tot oculis ſpectata, tot inſinuata ſenſibus, tot inſuper in tuto locata manibus: quæ o-
mnia non ad aliud, quàm ad probationē pertinent: quinetiā idem Auguſtus alibi[g], Lex,
inquit, ne quicquam falſitatis incurrat, maiorem numerum teſtiū expoſtulat: ut per
ampliores homines perfectiſsima ueritas reueletur. & hanc ſententiam non prædictis
legibus tantum, ſed & ratione confirmauerim. cur enim contractum, etiamſi de mille
philippeis periclitarer, duobus probare poſſum, at teſtamētum quantumuis minimi
pretij, per ſeptem teſtes neceſſariò aſſerere debeo? non'ne, ut Baldus exiſtimat[h], quo-
niam in teſtamēto de eius uoluntate agitur, qui in rerū natura nō eſt, & quid iuris ſui
ſit exprimere nō poteſt? quod in contractibus regulariter nō accidit, ut hæc quoque ra
tio ad probationes tendat. Vt igitur hanc ſententiā tuear, ſcire debemus, teſtes quidē
in teſtamento probationē ſolam reſpicere: ſed ſi legitimus numerus non adfuerit, te-
ſtamentum deficere: non quòd probari nō poſsit, ſed quoniam mutatam teſtatoris uo
luntatem lex firmiter præſumit. nam cū quilibet leges noſſe credatur, quæ hoc diſpo
nunt, ut ſeptem teſtes adſint, ſi quis ſex tantū adhibuerit, uidetur eluſoriū actum con-
ficere uoluiſſe: quod & pluribus comprobari poteſt. nam ſi quis condiderit teſtamen
tum, quod non niſi iure codicillorum ſuſtineatur, cur niſi clauſula codicillorum adda
tur, omnino perit, cū etiam contractus ualeant? ut ualere poſſunt, non alia certe ratio
eſt, quàm quòd præſumitur, teſtatorem uoluiſſe fruſtra agere: alioqui contractus te-
ſtamētis fauorabiliores eſſent: in quo & Iaſon ualde dubitauit[i]. ſed & Chriſtophorus
Caſtellioneus, quoticſcunque à facto teſtatoris conditio pendet, ſi non illi pareat, pœni
tuiſſe eum præſumi tradidit: quod & Iaſon[k] ſequitur. Paulus quoque Caſtrenſis, ſi teſta
tor inſtituat hæredes, dein incipiat legata relinquere, & non perficiat, teſtamentū non
ſubſiſtere opinatur: quoniā tametſi teſtamenta abſque legatis uires ſuas exerceāt, quod
tamen legata nō perficit, mutaſſe totam uoluntatē præſumitur: idemque Aretinus pro
bat[l]. generaliter quoque ex regula dici ſolet: ubi quiſquam actum nō perficit, quē per-
ficere potuiſſet, pœnituiſſe eum uideri[m]. Accurſius quæ ante teſtamenti finem incon
ſultè deleta ſunt, nō deberi ſcripſit: quoniam ſi teſtator ea præſtari uoluiſſet, credibile
B eſt iterum eadem ſcripturum fuiſſe[n]: quod cum nequaquam factum ſit, uidetur pœni
tuiſſe, & à priſtina ſententia deceſsiſſe. huc accedit quod Baldus affirmat[o], ſi decreto
decurionum caueatur, ne eorū reſcripta, niſi ſub certa forma ualeant, dein aliquid ſta-
tutum ſit, ea non ſeruata, non ualere decretum, quia cōſenſus deeſſe præſumitur. nam
in noſtro caſu cum ſeptem teſtes neceſſarij ſint, ſi non allegentur, in teſtamēto conſen
ſus pariter deeſſe præſumi debet: quamobrem nec obligationē naturalem oriri inde
crediderim: in quo tamen Doctores certant[p], & adhuc ſub iudice lis eſt.

g In l. fin. C. de fideicom.

h In ca. ij. de in-ueſtitu. inter dom.

i In l. fina. in iij. col. C. de cod. per illum tex.

k In l. Stichū quod meus. in v. co lum. de leg. j.

l In l. ſi is qui. de teſtam.

m In d. l. ſi is qui.

n In l. j. §. ſed ſi legi. ff. de his quæ i teſt. del.

o In l. humanū. in ij. col. C. de legibus.

p In l. j. de condi. indeb.

Cur iure ueteri l. Falcidia prohiberi non poterat, uetera confutantur: & diſpu-
tatum, an in codicillis hodie prohiberi quadrantis deductio ex Trebellia.
poſsit.

CAPVT XVIII.

QVAESITVM eſt, qua ratione introducta ſit lex Falcidia, quam tribunus
plebis Falcidius, ut in chronicis Hieronymus teſtatur, tulit: & Bartolus, in
fauorem teſtatorū latam, autor eſt[a], ne uidelicet abſque hærede morerentur:
quamobrem cum Iuſtinianus ſtatuiſſet, hærede nō adeunte ad cohæredes,
uel ſubſtitutos, aut legatarios, uel fideicommiſſarios hæreditatem deuolui[b]: quoniam
tunc prædicta ratio ceſſabat, conſequenter induxit, ut teſtator prohibere poſſet, ne in
ſuo teſtamento Falcidiæ locus eſſet: quam opinionem meritò improbari opinor: quo-
niam aut ſenſit Bartolus, Falcidiam prohiberi poſſe, quaſi teſtamentum omnino ſuſti-
neatur, uel per ius accreſcendi, uel ex ſubſtitutione: & cum idem iure ueteri eſſet, non
uideo cur Iuſtinianus illud induxerit[c]: aut quia etiam ſingularibus legatarijs fidei-
commiſſarijsque locum in ſucceſsione fieri conſtituit: & nec hoc ſufficere crediderim,
cum etiam iure ueteri legitimi hæredes, qui ab inteſtato ſuccedant, fideicommiſſarijs
legatarijsque præferantur[d]: & tamen Falcidiæ legis portio reijci non poterat, tametſi
hærede nō adeunte legitimi ſucceſsiſſent: & ſicut hi in teſtamēto nuncupati nō ſunt,
ſed ſolum tacita uoluntate admittuntur: ita legatarij ipſi reſpectu hæreditatis præte-
riti dicūtur, & ſolum legis diſpoſitione quibuſdam potiores ſunt[e]. Alia itaque ratio af-
fertur, iure ueteri inſtitutos hęredes, nō niſi lucri cauſa adire ſolitos. at poſtquam Chriſtia
na religio

a In l. nemo po-teſt. de leg. j.

b §. ſi uero. i au thē. de hered. & falcid.

c l. unica. §. ſi ue ro. C. de cadu. tol.

d L. conficiūtur. ff. de iure cod.

e §. eadem inſti. de hered. quæ ab inteſt.

na religio inualuit, humaniores factos solius pietatis gratia adire debere, Iustinianum C existimasse: quæ ratio friuola est. & ut alia omittam, an qui actionem ex pacto non dedit, delictumq; mendacij ultus non est, tam leuem pietatem considerasse credetur? quamobrem arbitror Falcidiæ legi iure ueteri renuntiari non potuisse, ex regula qua admonemur, à lege, quæ aliquid fieri uetet, recedi non posse[f]. uerum Iustinianus hic noster induxit, ut hoc casu posset, tum ut testatorum uoluntates ampliaret, tum quòd ad ius antiquum reuertebatur, cum Falcidius legem XII. tabularum correxerit. Cæterum si Bartoli rationes sequeremur, dubitabilis admodum esset illa quæstio, an Trebelliani beneficio hæredi debitus quadrans in codicillis per testatorem ne detrahatur, prohiberi posit: nam posse dicēdum esset, cum etiam quòd hæres nō adeat, codicilli sustineantur: & hæreditas ad eos pertinebit, qui in testamento cohæredes, uel substituti, uel legatarij sint. quam sententiam Aretinus quodam consilio uidetur approbasse[g], & recentiores sequuntur: quoniam in Iustiniani lege, de hac remissione uerba faciente, expressim cauetur, ea in omnibus ultimis uolūtatibus locum sibi uendicare[h]. at dubium non est, quin codicilli ultimis uoluntatibus attributi sint: uerùm in contrariam sentētiam euntem Baldum animaduertisse memini[i], quam & nos probamus, cum quadrans (de quo agimus) iure institutionis ab hærede capiatur: igitur per codicillos remitti non potest: quoniam non debet id in codicillis auferri, quod in eis præstari non potuisset: nam & ita sequeretur, omnem hæreditatem codicillis dari. quid enim si legitimo hæredi fideicommittam, ut hæreditatem Titio eum quadrante restituat: neq; obest uerba legis esse, ut ea in omnibus ultimis uoluntatibus procedāt: nam quamuis generalis clausula ad ea restringitur, in quibus ratio sibi locum facit[k]: sed cum hærede scripto non adeunte fideicommissum uniuersale non sustineatur, ut Iacobus Beluisius, Baldus, Alexander, Iason opinantur[l]: non potest dici remissionem hanc codicillis fieri posse: & hoc, si Bartoli primam rationem sequamur, quam suprà retulimus, argumentum admodum probabile est.

f Glo. in rub. C. ne fid. dot.
g Consil. xij. in causa Nicolai
h § fi. in authē. de hær. et Fal.
i Cōs. cccclxxiiij. ad euidentiam in secundo uol.
k l. cū pater. §. dulcissimis. de leg. ij.
l In d. l. nemo potest. Ias. in l. eam quam. xij. col. C. de fideicommiss.

An testator quod supra dodrantem est, ex Trebelliano, quò minus detrahatur, prohibere posint, minus frequentem sententiam ueriorem uideri, & quomodo intelligatur, uniuscuiusq; uoluntatem legibus concordem præsumi. CAP. XIX. D

SED subsequens quæstio est, an uerum sit quadrantem ex Trebelliano debitum, non deduci, cum testator uetuit, nam Iustinianus in lege Falcidia solum corrigit[a]: & communiter dici solere annotaui, in hoc differentiam non esse, cum quadrans ex Falcidia iure antiquo illi æquiparetur, qui ex Trebelliano senatusconsulto deducitur[b]. sed animaduertendum est, contrariam sententiam, quam quandoq; Bartolus[c] probauit, esse ueriorem, siquidem frequentiore calculo probatur, Falcidiam legem inductam fuisse fauore testatoris, ut qui in testamento ab eo scriptus est, facilius ad hęreditatem adeundam animum applicet. Senatusautem consultum Trebellianum, non idcirco scriptum est, ut hæres adeat, cum posit cogi, sed ne directæ actiones in cassum hæredi, uel contra hæredem cōpeterent. Igitur quāuis de Falcidia aliquid à Iustiniano mutatum sit, non sequitur idem esse in Trebelliano, cuius autoritas diuersa ratione subnixa est: cum id principaliter hęredis fauorē, ea testatorem respiciat: faciliusq; fauori suo renūtiare cuilibet permittendum est, quàm beneficio quod hæredis causa inducitur[d]. cum itaq; nihil hoc casu mutatum sit, consequens est, ut concedamus, etiamnum eam Trebelliani portionem contra uoluntatem testatoris detrahi[e]: quęuerò ex Falcidia fit, nō detrahi: tametsi ante Iustinianū etiam legis Falcidiæ dodrans aduersus testatoris sententiā resecaretur[f]: quod & Alexāder & Ioannes ab Imola, aliiq; approbauerūt. uerùm quandoq; dubitaui, quonam pacto id defendi posit, cum nihil sit in iure uulgatius, quàm testatorū contrahentiumq; uoluntates secundū legis dispositionem interpretari[g]: & quemlibet præsumi idē uelle, quod etiam lex uelit. Quamobrem ita arbitror in præcedenti regula distinguendum, ut si lex aliqua sit, cui renūtiari posit, nisi expressim constet renuntiatū fuisse, eadem præsumatur contrahētis dispositio, quæ & legis est: sed si aliquid fieri omnino lex iubeat, tunc metu legis magis quàm sponte actum credi: nam & Vlpianus[h], uelle, inquit, non creditur, qui obsequitur imperio patris uel domini. cuius rei ratio est, quia cum

a In §. si uero expressim. in auth. de hære. & Falcid.
b In l. Marcellus. ff. ad Trebell.
c In d. l. nemo potest.
d Bart. i l. dāni. §. Sabini. ff. de dam. infect.
e c. Rainaldus in fi. de test.
f In l. Titia. ff. ad leg. falcid.
g l. quidam ff. de uerbo. oblig.
h In l. iiij. de reg. iur.

A cum cogi possent, uidentur timore ducti uoluisse: ut non parũ dubitem, si agnati simpliciter compromittant, uideatur'ne timore idem disponentis decreti, an sponte id (ut communiter probatur[i]) factum: & magis est, ut à communi sententia discedam, & ex hac distinctione dilucide admodum prædicta quæstio intelligi potest: quamuis Barbatius[k], recentioresq́ꝫ[l] alij uix extricent.

Si testator decem annua leget, donec legatum soluatur, ualere legatum: nec decem ea aliquid ad fœnus pertinere, quod alij opinati sunt. CAP. XX.

CVM Titius testamẽtum conderet, Sempronio centum legauit, & hæredem damnauit illi in annos singulos sex dare, donec omnem summam solueret: dubitatum fuit, an legatũ id ita, uti factum est, ualeret: an uerò ea sex quæ quotannis exhibentur, sorti sint imputãda: dubitationis ea ratio est, quòd manifestum est, iure, quo hodie utimur, omne fœnus prohiberi: nec cõcedendum uidetur, ut testator possit facere, ut hæres cuiquam usuras soluat: quippe rem inhonestam, & quæ bonis moribus aduersaretur, iuberet: usuram autem hanc esse, Vlpiani responsum id ostendit: Si cui certa quãtitas legetur, & quoad præstetur, in singulos annos certum aliquid, ueluti usuras iusserit testator præstari, legatum ualet[a], &c. & hanc opinionem non Bartolus solum & Iason secuti sunt, sed in facti quæstione Petrus Ancharanus, Iacobus Puteus, atq; Aretinus ita esse responderunt[b]: ipse contrariam sententiam potius cum Socino defendendam arbitror[c]: quoniam in proposito casu interpretari potest uoluisse testatorem annua illa sex potius ex legato, quàm iure fœnoris præstari. si enim in confesso est, posse quemlibet tot annua legare, donec illud aut illud factum sit, non'ne idem & hoc casu admittẽdum ęquitas admonet? ueluti cum dictum fuerit: donec illi centum dederis, tot annua hęres meus dato: siquidẽ & usura ea est, cum ab inuito quis extorquet pecunias ob moram: at nostra quæstio tunc procedit, cum pecuniæ ab inuito non exiguntur: hæres enim non ex sua, sed ex defuncti persona tenetur, & eius uoluntatẽ exequitur: ut hæc præstatio codẽ iure cẽseri debeat, atq; si testator ipse pecuniã repræsentaret: quo casu fœnus nõ est, cũ sponte soluitur[d]: sed & utiq; hæres, qui annua illa soluit, nõ de suo soluere, sed de testatoris

B ære creditur: quam legem suis rebus imponere eum potuisse, nõ dubitauerim. his accedit, omnes leges quæ usuras exerceri prohibent, de his loqui, quæ ex contractu debitoris, pactione'ue aliqua debentur: quod hîc dici non potest. quod ergo mutatum non est, cur prohibetur stare[e]? nec Vlpiani responsum efficaciter aliorum sententiam adiuuat: tum quòd ex eo tacitè probatur, posse certum aliquid in singulos annos dari, quod usura non erit, tametsi detur, donec sors omnis soluatur: alioqui generalis clausula unico exemplo restringeretur: quod inconcinnum esse nemo non dixerit: tum etiam, quòd si expressum sit, deberi illa annua pro usuris, non ambigam usuras esse: sed si earum mentio facta non fuerit, aliud iuris est: & tunc nostræ sententiæ locus erit: expressa enim nocent, non expressa non nocent. quamobrem si in contractu iurauerim soluere tot nomine usurarum, nullam omnino obligationem oriri, Baldus[f] scripsit: cum tamen si nil de usuris dicatur, non dubitemus agi posse.

QVINTI LIBRI FINIS.

i Alexan. in l. si quis maior. C. de transact.

k In d. c. Rainaldus. in xxx. charta.

l Picus in l. in quartam. in xxiiij. col.

a l. iij. §. fi. de annu. leg.

b In l. j. C. de sũma tri. & fide catho.

c In l. ij. de his quæ pœnæ nomine.

d c. cõsuluit. ubi glos. de usur.

e Arg. l. precipimus.

f In c. j. in iij. colum. de iureiur.

ANDREAE ALCIATI

PARADOXORVM IVRIS CIVILIS LIBER SEXTVS.

PROOEMIVM.

VRGENTIBVS iam calcem, & metam tenentibus, afferenda excusatio est, quæ uel in carceribus ipsis, uel saltē in stadij initio facienda fuerat. Quis enim non auersetur eum de iure disceptantem, qui si læsus esset, ex edicto uti minor posset restitui? quiq; si paterna res ad ministrāda illi foret, uix ætatis ueniā iustis annis potuisset impetrare? cum & Homerus iuuenum leuissima esse consilia, at cōtrà seniorum grauia, autor sit. qua de causa Lycurgus, qui Lacedæmonijs leges scripsit, omniū primum instituit, ut XXVIII. seniores semper principibus Laconum assisterent: quod in eius uita Plutarchus refert. Queritur in Epigrammatis Posidippus, iuuenes stultitia, opinionumq; uanitate affici: & debiliter uitulos, fortius boues lassos pedes figere, Hieronymus attestatur. quod & Vergilius noster in Darete, Entelloq; eleganter ostendit: quam ad rem in Casina Plautus allusit, dum, Qui utuntur, inquit, uino uetere, sapientes puto. cæterum tametsi horum grauissima est autoritas, non tamen usquequaq; rejcienda iuuenum opera existimandum est: quādoquidem & adolescēs hæc ætas suarum laudum quàm plurimos assertores habet. quamobrem in problematis Aristoteles dubitauit, cur ingenij celeritate, efficaciaq; promptiores senioribus iuuenes essent. Ausoniusq; poëta ad Paulinum inquit:

Non quia mille annos uiuit Gangeticus ales,
Vincit centum oculos regia pauo tuos,
Cedimus ingenio, quantum præcedimus æuo.

Nam & Nerua filius, Vlpiano autore[a], traditur decimo & septimo anno publicè de iure respondisse. Mitto Celsum, qui ubiq; adolescens appellatur, cùm ea ętate ius ciuile interpretatus fuisset. liquidem & Papinianum constat, tanti nominis uirum, iuuenem admodum decessisse. Celebratur in patriæ nostræ monumentis C. Valerius Petronianus, qui annos tres & uiginti natus, diuina humanaq; iura calluerit, nihilo minus medicinam politicaq; professus, legationeq; urbica & peregrina quinquies functus: quapropter Græca appellatione ὠκύμορος dictus, quòd breui multa percurrisset: nam & causidicus Veiento iam ætate grauior, cum à Cæcilio secundo superaretur, Homerico carmine senum imbecillitatem consolatus est:

ὦ γέρον ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί.
Te senior iuuenes pugnaces acriter urgent.

Quid memorem in re militari celebres admodū Imperatores? non'ne Cn. Pompeius decimooctauo anno, & decimonono C. Octauius ciuilia bella sustinuerunt? an Alexandrum Seuerum pręteream, in cuius consilio Vlpianus, Paulus, Modestinus, alijq; Iurisconsulti fuere, cum tamen & ipse cōsultissimus esset? num eius ætate minor Gordianus adolescens fuit? cuius auspicio non solum feliciter foris disciplina populi Romani, sed & domi leges seruatæ sunt. conspiciunturq; etiam num in Codice quàm plurimæ sanctiones ab eo latæ. uerum quid, quæso, magis nos adiuuat, quàm Impp. Diocletiani Maximianiq; constitutio? qua qui liberalibus studijs, iuriq; ciuili incumbunt, uacationem munerum usq; ad uigesimumquintum annum habent: quoniam eo tranacto tempore, nemo (ut Bartolus inquit[b]) addiscere adhuc posse præsumitur. & hæc quidem in iuuentutis nostræ excusationem satis & super.

a l.j. de postul.

b In l.j. C. qui profess. lib. x.

Perplexa

A Perplexa quædam enucleata, & lex, æquiſsimum, ff. ad Tertul. cum quibuſdam alijs reſponſis, non hactenus à profeſſoribus extricata, nunc declarata (niſi fallor) optime. CAPVT I.

PAVLI uerba ſunt[a]: Si ex filio nepotẽ auus manumiſerit, isq; patre, & auo, & matre ſuperſtitibus deceſſerit, poteſt quæri, quis potior eſſe debeat. nam ſi mater excluſerit auum manumiſſorem, qui patri anteponitur, edicto pre-
toris inducetẽ pater defuncti: quo admiſſo deſinit ſenatuſcõſulto locus eſſe, & rurſus auus uocabitur. itaq; rectius eſt, auo ius ſuum conſeruare, qui & contra ſcri-
ptos hæredes bonorum poſſeſsionem accipere ſolet. & cum huius reſponſi interpre-
tatione nihil mihi uideatur difficilius, quærendum eſt, cur non aliter Iuriſconſultus ſuum hunc ordinem deduxerit. nam eodem modo & ſibi mater hæreditatem uẽdica-
re poterit, quaſi auus patrem, ipſa auum uincat: quod argumentum pro patre quoq; deduci poſſet, cum mater auo, ipſe potior matre ſit. quẽadmodum ergo extricamus? & Bartolus[b] Angelusq; idcirco prædicto caſu matrẽ excludi opinãtur: quoniã auus non ex perſona ſua, ſed in locum patris ſuccedens hæreditatem petat, pater autem ma
trem remouet. ſed his ego non annuero, cùm probandum id ſit, auum in patris locum ſuccedere. atqui contrarium uulgò dicitur, in aſcendẽtium ſucceſsionibus alterũ alte-
rius ſedem non ingredi[c]. Cyrillus Homodeus eius legis rationem eam eſſe ſcribit[d], ut circuitũ euitemus. nam cum auus patrem uincat, & pater matrẽ, ut breuius res expe-
diatur, auus quoq; matre ipſa potior eſſe debet. ſed & hoc dilemma eſt, cũ mater uin-
cat auum, auus patrẽ, cur eadem ratione matrẽ non adiuuamus? Philippus Cornæus[e] pro eo pronunciandũ putat, qui in diſcretis caſibus iure potentiori utatur. quamob-
rem cum pater iura efficaciora habeat, meritò matri anteponitur. uerùm & hoc quoq; telum ipſe retorſerim, cum dubiũ nequaquã ſit, ualidiores matris eſſe rationes, quàm ſint aui: & tamen auus ſuperior eſt. Baldus[f] uincere eos tradit, qui primam ſuæ uicto
riæ & excluſionis alienæ cauſam tenent. quamobrem idcirco auum potentiorẽ, quo-
B niam primus ipſe patrẽ excludat, à quo mater ſubmouetur. quod eiſdem rationibus conuincitur, quibus & proximæ opiniones: ſiquidem & pater ipſe primus matrẽ ex-
cludit, & tamen remotius auo locum facit. Quid igitur cenſendũ? etſi me nõ lateat, tam ſcabrum ſalebroſumq; hunc caſum eſſe, quàm nullus in iure ciuili alius ſit, licet admo
dum anceps, ita finiendũ puto, ut primũ gradum cõſideremus, & qui in eo cedit, ſem-
per excluditur. quamobrem cũ in prædicti nepotis ſucceſsione, primus gradus patris & matris ſit, mater à parente excluſa, nõ amplius ſe committit, ſed perpetuò remoue-
tur: & auus qui patre potior eſt, ſuccedit. & hoc pro uero accipiendũ eſt, cum is qui ſuccedit, eadem ſemita progreditur, ex qua præcedẽtis gradus hæres eſt: alioqui ſi di-
uerſo ſtipite ſint, tunc qui antiquiore & magis ſimili cauſa ſuccedunt, primi compu-
tantur: & dein ſequens admittitur, ſi illis iure potior eſt. quapropter ſi ſit agnatus de-
functi, & naturalis pater ſit in adoptiua familia, matrem admittamus[g]: quoniam pa-
trem agnatus excludit, agnato autẽ potior mater eſt: nam cũ pater & agnatus iure ue
teri uocarentur, primò de illis agendũ fuit: eo igitur iure patrem agnatus deturbat. unde ex Tertulliano ſenatuſconſulto inducitur mater, quę agnatũ ipſum uincit. cum enim ſenatuſconſultum Tertullianũ factum eſt, idcirco inductum eſt, ut matri, nõ alijs prouideretur: at in ſupraſcripto Pauli reſponſo[h] non ita eſt: quippe auus ſimul cũ ma
tre non inducitur, quia cùm eodem ordine, quo pater ueniat, inducendus primò fuit pater, à quo mater ipſa uicta eſt. Itaq; ſi in municipio ſtatuatur à fratribus patrueli-
bus matrẽ excludi, & aliquis patruelibus matre & amita ſuperſtitibus, moriatur, pu-
to patrueles tantũ admittẽdos. nam quãuis amita in gradu patruelibus propinquior ſit, & uerbis legis nouæ nõ comprændantur, cùm tamẽ omnes diuerſo iure hęredita-
tem petant, & iure ueteri mater amitam uincat: inducuntur deinde ex ſtatuto patrue-
les, qui matrem ipſam remoueant: quod etiam, licet alijs rationibus, ſenſit Baldus[i]. at ſi aliqua ſit perſona, quæ omnino nõ excludatur, tũc ea cum collegis ſuis admittitur. quare ſi ſit conſanguinea ſoror defuncti, & mater ſit, atq; item pater adoptati, ea cũ ma
tre reiecto patre ſuccedit[k]. Hinc ſi ex lege filia dotata per patruũ excludatur, attamen poterit unà cum indotata admitti, quæ omnino ſuccedit, cum nec iure communi, nec municipali lege abdicetur, ut ex Cornæi conſilio quodam annotaui[l].

a In l. æquiſs. ad Tertul.
b In l. ſ. §. qui habebat. ff. de bo. poſ. cõtra tab.
c Vt in authen. defuncto. C. ad Tertul.
d i rep. l. ſi ego. de iniuſt. rup.
e In l. fin. C. ad Tertull.
f In d. l. fi.
g l. ij. §. ſi ſit agnatus. ff. ad Tertul.
h In d. l. æquiſsi mum.
i In d. l. fin.
k d. l. ij §. ſi ſit conſang.
l Corn. in d. l. fi.

Legem, si is qui pro emptore, de usucapionibus, non uideri rectè intellectam esse: quamobrem alio sensu enodata. C CAP. II

FAMOSISSIMA Pauli Iurisconsulti lex est, in hæc uerba: Si is qui pro emptore possidebat ante usucapionem, ab hostibus captus sit, uidendũ est, an hæredi eius procedat usucapio: nam interrumpitur usucapio: & si ipsi reuerso non prodest, quemadmodum hæredi eius proderit? sed uerum est eum in uita sua desijsse possidere, ideoq; nec postliminium ei prodest: quòd si seruus eius emerit, in pendenti esse usucapionem, Iulianus ait, &c. Marcellus, posse plenius fictionem legis Corneliæ accipi. quemadmodum enim postliminio reuersus plus iuris habere potest in his, quę serui egerunt, quàm quæ per se, uel per seruũ possidebat? nam hæreditates in quibusdam uice personæ fungi receptum est: ideoq; in successoribus locum habere usucapionẽ. In huius responsi interpretatione si alios sequamur, & in primis eius in cõmentationibus uerbosissimos, Bartolũ, recentioresq;, notabiliter bis diuinandum est, semelq; atq; etiam iterum uerba textus inuertẽda sunt: & cũ hac in lege de bonis ex peculio per seruos cõparatis, ne mentio quidẽ fit, nihilo minus in uersiculo, quòd si seruus, de eis uerba Iurisconsultũ facere, in principio nõ facere prodiderunt: tum in uersiculo, quemadmodum, Iulianum loqui, qui Marcelli argumento dein respondeat: cum tamen posterior ex Spartiano, & Lampridio Marcellus Iuliano tradatur. quamobrẽ Iacobus ab Arena, rei absurditate perterritus, impossibilem esse scholasticis huius legis interpretationẽ professus est: cæterum nos admodum claram semper opinati sumus: & si rectè accipiatur, nihil esse quod meritò quenq; angere diu possit. sciẽdum itaq; est, inter Iulianũ Marcellumq; olim id controuersiæ fuisse, quòd Iulianus tradiderat[a], ab hostibus capto eo, qui pro emptore usucapiat, usucapionẽ interrumpi: quòd si interim serui eius aliqd emissent, uel anteq; caperetur, possiderent, usucapionem in eo non interrumpi. Marcellus nihil interesse dicebat: & idcirco neq; in primo casu, cũ ipse dominus possideret, usucapionẽ interrumpi: quã cõtrouersiam ita fuisse, in tractatu de captiuis Triphonius refert[b]. Igitur in nostro textu talẽ quæstionem euenisse fingendũ est, cum pro emptore usucaperẽ, & captus ab hostibus ibi decessissem, tractatum est, an hæredi procedat usucapio: & non procedere certum est, cum etiam si ipse redijssem, ius postliminij in eo mihi non profuisset: quare & de lege Cornelia idem iuris est. sed quid si non ipse, sed seruus meus emerit, & possederit? & tunc usucapionem locum habere, ex Iuliani sentẽtia constat, solumq; illud in pendenti est, cui acquiratur per seruum: siquidem me reuerso, mihi acquisiuisse uidetur: alioqui dubium est, an hæredi ex lege Cornelia acquisiuerit: & hęc à Paulo Iurisconsulto ex Iuliani sententia referuntur. nunc Marcelli opinio, quæ ad nostram quæstionẽ facit, recitanda est. Is plenius legis Corneliæ fictionẽ accipiendam putauit: quapropter dum Iulianus procedere usucapionem à seruo factam existimabat, & iure postliminij acquiri: sed quam dominus per semetipsum perficiebat, interrumpi: minimè hãc sentẽtiam probauit. quemadmodũ enim plus iuris postliminio reuersus dominus in re, quam seruus possidebat, habere potest, quàm in re, quã ipse possideret, cũ omnis eorum potestas à domino pendeat? Igitur quod ad principalẽ quæstionem attinet, cum hæreditates in quibusdam uice personæ fungi receptum sit, & legis Corneliæ uerba plenius accipienda sint, dicendum est cõtrà quàm Iulianus opinaretur: & ex eius sententia Paulus in principio dixerit, in successoribus locum habere usucapionem. nam negatiuam hoc loco nullam esse, ostendunt antiqui codices, quorum duos ego ante Accursium scriptos offendi: sed & ipse Accursius in quibusdã se libris ita legisse attestatur. tametsi etiam si negatiuam hîc admittamus, possit tamẽ nostra hæc interpretatio defendi. Igitur ut hunc intellectum tueamur, illud in primis asseuerandũ est: eandem hîc attingi opinionem Iuliani, Marcelliq;, quam & alibi Triphonius recensuerit: quamuis ipse clarius in Iuliani sententiã, Marcello reiecto, eat: sed hîc noster Paulus cum quæstionem ex Iuliani sententia determinet, eiusq; distinctionẽ referat, & tacitè ei adhæreat, Marcellum demum contraria sentiẽtem describit, quem nec probare, nec expressim reprobare audet: quapropter Triphonio adhærẽdum est. & hæc pro legis intellectu sint satis: nam quæ argumẽta nos uel adiuuent, uel confutẽt, uix discernas, cum admodum dubitabilia esse Iason ostẽdat, quale illud: an peculiaria bona ab alijs, quæ

a l. in bello. §. factæ. ff. de captiuis.

b In d. §. factæ.

In d. §. factæ.

A quæ serui posident, secernantur usucapionis causa: item & an differentia sit, acquisita'ne ex peculio ante domini captiuitatem à seruo bona sint, an postquàm hostiũ potestatis factus est: tametsi ipse putauerim, cum prius à seruo quæsita sunt bona, per captiuitatem domini usucapionem interrumpi, siue ex peculio sint, siue non sint: at post captiuitatem peculium in seruo considerari, quoniam illud administratione suum est, cætera uerò minimè.

Paragraphum, si pignora, in l. à diuo Pio, de re iudic. alio intellectu declarandum, quàm hactenus factum sit. CAP. III.

VLPIANI uerba hæc sunt: Si pignora, quæ capta sunt, emptorem non inueniant, addicantur ipsi, cui quis condemnatus est: addicantur utique pro quantitate, quæ debetur. nam & si creditor maluerit pignora in creditum possidere, hisq; esse contentus, rescriptum est, non posse eum quid amplius, quàm quod sibi debetur petere: quia uelut pacto transegisse de cætero uidetur, qui contentus fuit pignora posidere: nec posse eum in certam quantitatem pignora tenere, & superfluum petere. Dubitaui admodum, cum eius lectioni adessem, ætatis nostræ maximus Iurisconsultus Iason, quemadmodum secunda huius responsi pars intelligi, saluis Iurisconsulti uerbis posset. siquidem interpretum nostrorum Bartoli, Alberici, Alexandri, & id genus similes expositiones, scabræ & parum conuenire illi uidebantur: tametsi nihil ipse ex suo penu illic deprompserit: commune omnium interpretamentũ hoc traditur: Si creditor nolit pignora capta sibi adiudicari, sed malit ea tantum posidere, & dominium penes debitorem relinquere, debet hoc contentus esse, etiã si minor sit huius possessionis reditus, quàm id quod sua interesse posset, debitum non solui: nam de cætero transegisse uidetur. cæterùm ut argumenta, quæ ex uoculis impropriè acceptis, omittam, non uideo quomodo non absurda sit hęc interpretatio. quis enim credat à Iuriscõsulto Vlpiano consideratũ eum casum fuisse, cum creditor sibi adiudicari pignora negat, sed mauult possessione sola cõtentus esse: cum enim fructus percepti in sortem cõputarentur, quis, quæso, tam demens, & sui prodi-

B gus esset, qui non malit addici, quàm posidere? fingamus debere te mihi mille, & pignora pretij mille, & cẽtum aureorum capta fuisse: non'ne etiam si pignora quingenta tantum ualerẽt, satius esset ea iure dominij nunc retinere, quàm fructibus esse contentum? cum intra uiginti fortasse annos cõsumptis fructibus tua pignora restituere dein cogi posim. quamobrem aliter nos supraścripta uerba accipi debere existimamus: & quoniam scribẽtis mens intelligi non potest, nisi ex uerbis, attendendum primò est, quid propriè significet, addicere. & Laurentius Valla, & humaniorum literarum professores cæteri, in iure ciuili in eam significationẽ id uerbũ capi tradunt, cum rem aliquam auctionamur, & alius alio maius pretium offert: nam tali modo uẽdere, addicere est. uideamus nũc, quid significet in creditũ posidere: & ego existimauerim id esse, cum ex causa crediti à iudice nulla facta addictione rem nobis concessam in solutum accipimus, nec idcirco minus dominij translatio fit. In creditum enim ire apud Iurisconsultos significat[a], cum ex causa crediti à debitore rem aliquã peto, ut eam nõ tradat solũ, sed etiã det: quo sensu pluribus in locis capitur: & quãuis nec ire, nec posidere, quicquam ad dominium faciant, quoniam tamen creditum ad translationẽ dominij propriè pertinet, non simplicem traditionem, sed dationem accipimus. Igitur in hoc responso sic ponendus est casus: cum deberem tibi centũ ex re iudicata, & iudex pignora capi iusisset, cum in auctione exposita emptorem non reperirẽt, qui tanti ea empturus esset, quantũ tibi debeo, addicẽda à iudice tibi esse pro omni debito, Vlpianus censet, siue pluris, siue minoris ualeant: quòd si omissa auctione ea à me ex causa crediti petas, egoq; simpliciter dederim, idem iuris est: quia illis contẽtus esse debes, solumq; hic à superiore casus differt, quia si maius sit æs, quod credidisti, petẽdo pignora uideris de cætero transegisse: at priore casu, cum addictio per iudicem fiat, & actus necessarius sit, non potest uideri factam trãsactionem, magisq; tunc aliquid ulterius petere iudicis autoritate prohiberis, quàm quod trãsegisse uideare. Igitur posteriore hoc casu nõ poteris pignora retinere, & superfluũ petere: quoniam de hoc superfluo trãsactio facta intelligitur: & hoc cum simpliciter in creditũ, in pignora iueris, alioqui

[a] In l. ij. si certũ petatur.

i 2 si ex

si expresse aliud ageretur, lex contractus seruanda esset: & uerbum, addicantur, in C
textu geminatum, maiorem emphasim facit[b]: mirum quippe illud uidebatur.

Rationes legis, in quartam, ff. ad legem Falcidiam, alias esse, quàm quæ hactenus à professoribus relatæ sint: tum uersiculus, sed & quod implendæ, nouo sensu à cæterorum errore uendicatus. CAPVT IIII.

IN Martiani Iurisconsulti responso traditum est[a], quadranti, qui ex lege Falcidia deducitur, non computari, nisi quod iure hæreditario acceptum est: quamobrem neq; præceptiones, neq; quicquam causa conditionis implendæ acceptum legatarijs prodesse, quo minus integrum quadrãtem hæres deducat. sed in Trebelliano senatusconsulto aliud est: in eius enim portionem omne imputari, quod ex iudicio testatoris hæres habeat, dummodo uniformiter habeat: quamobrem in legato à cohærede relicto dimidium computari: quoniam illud iure hereditario habeat: aliud dimidium nõ computari, ne biformem (ut ita dixerim) portionem accipiat. Videndum est, quæ sit huiusce rei ratio. cum enim in fideicõmissis uniuersalibus quadrans ex Pegasiano senatusconsulto, perinde atq; ex lege Falcidia, deducatur[b], non fuerat absq; magna aliqua ratione differentia hæc admittenda. & Barto.[c] hanc rationem tradit, in lege Falcidia caueri, ut is quadrans de hæreditate deducatur: quamobrem non nisi quod hæreditario iure accipitur, deduci: at in Trebelliano, cui Pegasiani senatusconsulti uires attributæ sunt, de hæreditate nil dici, sed solum illud cautum esse, ut de fideicommisso quarta portio retineatur: & idcirco tam uariè inductum, quoniam cum in legatis particularibus plus grauetur hæres (in legatarios quippe onus æris alieni non transit, quod in fideicommisso uniuersali non est) in uno grauatus, adiuuari in alio debuit. sed hanc rationem & recentiores reprobant, & nobis haud satis facit: quoniam cum uterq; quadrans lege ueteri æquiparetur[d], quod in uno dicitur, ad alium quoq; trahendum est. & quamuis accidere posit, dictionem, perinde & sicut, & si quæ similes, eandem similitudinem prorsus non inducere, regulariter tamen inducunt: & nisi expresim differentia constituatur, idem omnino iuris habent. cum itaq; ex Pegasiani uerbis nulla diuersitas inducatur, nõ admiserim, nisi aliud constet, rationem hanc esse ueram: quamuis neq; multum applaudat, grauari hæredem, quia in legatarios æs alienum non transit: quod enim onus considerari debet, cum quadrans hic ex lege Falcidia deducto omni ære alieno detrahatur[e]? Baldus aliam rationem refert[f], quòd Falcidia res hæreditatis respicit: senatusconsultum uerò non bona ipsa, sed uniuersitatem quandam, quamobrẽ in eo particularia non perpendi: & ideo quodlibet in quadrante imputari, quod testatoris iudicio datum sit. sed & hoc multifariã improbant recentiores, quos tute adire poteris[g]. Matthesyllanus fauorem fideicõmissi uniuersalis id operari tradidit[h], ut multò plura cõputentur in eius quarta, quàm in particularibus relictis: quod & iuniores alij probauerunt. nam nisi fauorabiliora essent uniuersalia fideicommissa, non cogeretur hæres adire: uerùm hoc haud multum nos mouet: cum enim cogatur, cur potius non ei succurritur, qui cogi potest, quàm qui sponte adit[i]? nam & ita demum fideicommissa particularibus legatis fauore præualẽt, cum aliqua hoc specialis ratio suadet: quam in hac dubitatione certe non reperimus: alioquin & plures casus annotare est, in quibus legatis magis, quàm fideicommisso indulgemus: ut ex Bartoli cõmentarijs, in lege prima, de legatis primo, constat[k]. Alij in legatis nõ deduci, nisi quid iure hæreditario accipitur, existimarunt[l]: quoniam legata non nisi in testamẽtis iure Digestorum relinqui poterãt, quod in fideicõmissis contrà est, uerùm nec hoc autori sat placet, & multo minus mihi, cum pronũtiatum illud falsum sit: & crebrior sententia probetur, etiam in codicillis eo iure legari potuisse[m]: tametsi uel eo admisso, nõ satis consequẽs ea ratio sit. quid enim cum in testamento fideicõmissum relinquitur, an idcirco quod posit in codicillis, ampliandum fuit in legitimi hæredis detrimentũ? cæterùm nostra tandem opinio recitanda est: siquidẽ in Falcidia non cõputari, nisi quod hæreditario iure accipitur, inductũ esse nõ à Martiano Iuriscõsulto, sed ab ipso autore legis Falcidio magis crediderim: & huius rei autorẽ habeo diuũ Hieronymũ in Eusebij chronica, cuius hęc uerba sunt: Imperãte Augusto C. Falcidius tribunus plebis legẽ tulit, ne quis

D

b Arg. in l. balli sta. ad Treb.
a l. in quartam. ad leg. Falc.
b §. postea uero. inst. de fid. hæred.
c In d. l. in quartam.
d Bart. in l. ij. de leg. j.
e In l. spondẽda. ad leg. Falci.
f In l. filiũ quẽ habentem.
g Picus in l. in quartam. colum. xl.
h In d. l. filium.
i l. si fideiussor. §. si necessariis. ff. qui sat. cogan.
k In col. iij.
l Picus in d. l. in quartam.
m In l. j. de legi.

A quis plus testamento legaret, q̃ ut quarta pars hæredibus superesset, si quatuor, aut minus essent: si autẽ plus quatuor, medietas: eo tenore, ut siue liberis, siue ꝓpinquis, idem exteris pater sua legaret: illa pars, quã Falcidius cõstituit, nisi pater interdixerit, & legatis fruentibus, & ijsdem carẽtibus, æquanimiter partiretur: nam si æqualiter quadrantẽ cohæredes deducturi sunt, tam qui præceptiones habent, quàm qui nõ habent: certè sequitur, uoluisse Falcidium præceptiones non computari: quod & ex eo efficaciter probatur, quod Falcidius induxit, ne plus quàm hæreditatis dodrans testamento legari posset[n]. Igitur q superest quadrãs, portio hæreditatis esse debet, & iure hæreditario capi. cum enim legis XII. tabularum uerba ita essent latissimè concepta, is uti legasset rei suæ, ita ius esto[o], per Falcidium potestas hæc coangustata est, ut non nisi intra dodrantẽ ualerent legata. quamobrem quod supra dodrantem in hæreditate esset, id iure hęreditario ad hęredem pertinere debuit: & hoc in causa est, ut nec præceptiones, nec data implendæ conditionis causa in Falcidiam imputẽtur: at in Pegasiano senatusconsulto aliud iuris est, quandoquidẽ illud nõ prohibuit ultra dodrantem fideicõmitti, sed solum cõstituit, ut si fideicõmissum foret, quarta portio deduceretur[p]. Nil itaq; mirum, si etiam quod iure hæreditario non acquiritur, in ea portione computatur. satis enim senatuscõsulto fit, si perinde quadrãs apud hęredẽ permaneat, sicut in lege Falcidia remaneret: quamuis nõ eadem prorsus forma remaneret: & hoc supradicta ratione, quam nec Bart. nec eius cõplices satis perspexerunt. quòd si quæras, cur Falcidius hoc in lege expresserit, senatusconsultũ uero non expresserit: in senatusconsulto, respondere possumus, uoluisse amplissimũ ordinem hæredi consulere, & tamen quàm minimũ posset fideicommissario præiudicare: quid autem in Falcidio efficaciter dicam, uix suppetit: & cum uerba legis qualia fuerint, satis ex Hieronymo constet, non arbitror adhuc inquirendũ: potuit enim legislator persuasiua aliqua ratione moueri, & legem ferre, quam populus sciuerit: ueluti si iustũ existimauit, ut qui in testamento hæres scriptus esset, saltem quadrantem iure hęreditario haberet: quod & simili casu in filijs ferè Iustinianus introduxit[q], ut uidelicet teneaẽ pater iure insti-

B tutionis quadrantẽ filio relinquere: uidetur enim Falcidij legem imitatus, dum etiam constituit, ut si plures quatuor liberi essent, semissem pro legitima habeant[r]: quod & Falcidium statuisse Hieronymus ostendit: quamuis hucusq;, quod equidem sciam, animaduerterit nemo. Videamus nunc, cur in fideicommissaria hæreditate, si cohæres suum aliquẽ fundũ præstet, ab hærede totus in quadrantem cõputetur: si uerò fundus iste hæreditarius sit, portio solum hæreditaria, puta dimidia, imputãda sit. & Accursius, quem Bartolus[s] sequitur, id introductũ tradit, ne eadem res diuerso iure censeatur: quæ ratio merito recẽtioribus omnibus displicuit[t], cùm hoc casu potissimum eadem res uariè accipiatur: quippe pars una Falcidiæ imputatur, alia non imputatur. quidam, rei alienæ legatum nõ tanta interpretatione adiuuari, sicut propriæ, scribũt. quamobrem legatario incumbit onus probandi, cognitũ fuisse testatori, rem esse alienam. Igitur cum cohæres fideicommissa rei non hæreditariæ præstat, ut uoluntas hæc perstringatur, omne quod præstat, Falcidiæ imputari debet: cũ uerò hæreditaria res est, latiori interpretatione sola portio cõputatur. Verùm nec id ego probauerim, cum ex pronuntiatis Bartoli[u] constet, non aliam interpretationẽ fieri solere, cùm res hæredis legatur, quàm cum propria relinquitur: sed & si falsum id esset, ex eorum tamẽ ratione contrarium asserendum fuerat. cum enim Falcidia aduersus testatoris uoluntatem detrahatur[x], quò magis fideicõmissario fauetur, eò amplius testatoris sententiam adiuuamus: fauetur autẽ maximè, cum tota res aliena legata Falcidiæ imputatur. sed & tametsi onus probandi legatario incumbat, non ideo minus legatum rei alienæ interpretatione protendi dicendum est, cum argumẽtum de probatione ad substantiam rei nihil inferat[y]. quid erit si hæres hic, cui huiusmodi legatũ factum est, sit filius testatoris, uel consanguineus? tunc enim quicquam probare opus non est: quamobrẽ forsasse in Baldi sententiam eundum fuerit[z]. scire enim debemus, tam in Falcidiæ legis, quàm in senatuscõsulti portione id imputari, quod uoluisse testator eredit: cauit utiq; id expresse Falcidius, & ex Iureconsultorũ quoq; responsis palàm est[a]. Igitur ordinatio testatoris, eiusdem rei diuersos titulos constituentis, confundi non debuit. & sicut quod accipitur iure prælegati, differt ab eo quod hæreditario accipimus, ita etiam in

n l. j. ad legem Falcid.
o l. uerbis. ff. de uerb. signifi.
p d. §. postea uero.
q §. aliud quoque. in authẽ. ut cum de appellat.
r Authẽ. nouissi. C. de inoffic. testa.
s In d. l. in quartam.
t Mod. in d. l. filium quẽ. col. xxxiiij.
u In l. nemo potest. in iij. op. de lega. j.
x l. Titia. ad legem Falcid.
y l. duo sunt. de testa. tut. Bal. in l. cum quis. C. de iur. & facti ignoran.
z In d. l. filium.
a l. cum quo. §. si. ad leg. Fal.

computatione faciundum fuit: & hoc tametsi frigidè, utcunque defendi potest, quando nec Alexandri[b] argumēta quicquā urgeant. sed quid si ratione noua ipsi nodū hunc dissoluimus? ut enim suprà uisum est, induxit Pegalianū senatusconsultum, ut hæres retinere quartam fideicōmissi, hæreditatis'ue posset: at cum fundum hæreditarium dari cohæredis fideicōmissum est, pars hæreditaria imputatur: quia uerè pars hęreditatis est, reliqua nō est, & idcirco non imputatur: nec obstat, quòd datum causa conditionis implendæ, uel rei propriæ ipsius hæredis legatū imputatur: quoniam illud sub rogari loco quartæ portionis fideicōmissi uidetur: sed in nostro casu pars nō hęreditaria fingi nō potest in ea portione subrogari[c]: cum enim idcirco legatum hoc ualeat, quia à parte eius hæredis, cui præstari debet, separatur, non debuit fingi pertinere ad eius hæreditatem posse, ne à se sibi legatū uideatur[d], & una cum cæteris omnino corruat. Et ex hac ratione bellissimè infertur ad sequētes Iurisconsulti Martiani decisiones. cum enim rei hęreditariæ portio, quæ ad cohæredem spectat, nō possit fingi pars esse hæreditatis alterius, idcirco non imputatur: quid si legatum hoc consistat in pecunia? & tunc secus est, cum nil fictioni repugnet: quoniam in genere suo pecunia fun ctionem recipit[e]. Subsequitur: quid in fideicōmisso dato causa cōditionis implendę? ueluti si testator me, & Titium hæredes instituat: & grauet ut Titio partem meam, si fundum mihi ille dederit, restituam: dein Titio fideicōmittat, ut fundum mihi ipsum det: uidetur hic fundus, quia hæreditarius, nisi pro parte imputari debere: cōtrà ostē ditur ex uoluntate defuncti, qui uoluit dari causa conditionis implendæ: cum quę eo modo dantur, integrè computari soleant: & hoc magis Iurisconsulto uisum est. ponit itaque regulam, à qua duos casus excipit, cùm pecunia præstatur, uel cùm fideicōmissum causa ad implendæ conditionis datur. Et hoc sensu puto accipiēda eius uerba: interpretationes enim Doctorum perquàm calumniosæ sunt[f]: quarum prima est, fideicommissum hæredi datur, id est, dandum iniungitur: quod meritò recentioribus displicuit[g]: quapropter alij, fideicommissum appellari posse, quod causa implendæ conditionis datur, lata & impropria significatione autumant: quæ respōsio seipsam ostendit, ut confutatione non egeat. Alij aliter, & ineptè, ut huiusmodi affaniæ quibusdam ante nos improbatæ sint[h]: alij ab uno dari, puta x. causa conditionis implēdæ, ab alio fideicommissum malunt, quod uerbis Iurisconsulti non congruit.

b In d.l. in quartam.
c Glo. in l. talis. de leg. j.
d l. legatū. §. j. de leg. j.
e l. ij. si cer. pet.
f Bar. Alex. ibi.
g Mod. Perusini ibi.
h In l. filiū quē habentem.

C D

Intellectus omnes qui hactenus dati sint l. filium quem habentem, C. famil. ercifcun. probabiles non esse, quare aliter quàm à cæteris declarata: & nil differre deductionem ab alijs legatis. CAPUT V.

FILIUM, quem habentem fundum portionē hæreditatis fratribus & quibusdam alijs, sub conditione uerbis precarijs restituere, sanxit testator, post eius conditionis euentum hæreditaria parte prædij in quartæ ratione retēta, cōpensato prætereà quod à cohæredibus uice mutua percepit, & siquid deest in supplementum deducto, quod à cæteris in eo fundo soluitur, supra quartam habens, reddere compellitur. Sacratissimorum Impp. Diocletiani Maximianique hoc rescriptum[a] tam difficile intellectu, tam horridum tractatu, tam confusum interpretamentis existimatur, ut non aliud simile forsan in iure ciuili reperias. uideamus nos igitur, quo sensu accipiendum sit: & in Accursiana paraphrasi tres expositiones afferuntur, quæ eò tendunt, ut fideicommissum uniuersale, adueniente conditione deducta quarta restituatur, in qua hæreditaria portio fundi computetur, quem fundum in peculium datum ueteres crediderunt. Ioannes prælegatum mauult. Azo mortis causa filio donatum. quæ declarationes & textum peruertunt, & etiam iure non probantur: nam cur fundum hunc in peculium datum dicamus, uel mortis causa donatum, cum id in rescripto non exprimatur? sed & concedamus hoc exprimi, cur in quadrāte fideicōmissario computari debet, si non ex iudicio testatoris accipitur? ea enim quę donantur, in quartam computari non debent[b]: item quæ in peculium filijs conceduntur, post mortem patris non retinenda, sed communicanda sunt[c]: quod in dubio cum effectu intelligendum est, cum & id dicatur propriè ad cōmunionem reuocari, cuius pars ad unum, pars ad alium uel pertinet, uel pertinere potest. neque dicat mihi quisquam, ex Bartoli sentētia fundum hunc filio ex causa omnem adiudicatū fuisse: quoniam

a l. filium. C. famil. ercif.
b l. in quartam.
c l. certum. C. famil. ercif.

A niam & hoc extra rescripti uerba inducitur,& à quibusdã etiam alijs modis confutatur [d]: quam aleam Ioãnis quoq; interpretatio subit,quòd uidelicet textus uerba multifariam transferat,& quædã impropriè accipiat: quamobrem Cynus improbabilem eam appellat,& meritò ab aula,ut eius uerbis utar,reiectam. In quã sententiã & Bart. & uno consensu alij scribunt. fuit & noua interpretatio Matthesyllani, quam cum expugnatã, confutatamq; Politus Senensis, mehercule & diligẽs, & bene doctus Iurisconsultus,relinquat,illi acquiescendũ duco. disputemus interim,an quod ipse ex suo penore interpretamentũ affert,defendi possit: is huiusmodi casum in rescripto asserẽ dum opinatur,ut pater tribus filijs,uel fortasse quibusdã alijs etiam institutis,unũ ex filijs sub cõditione rogauerit portionẽ suam restituere: retento tamen & deducto sibi fundo hæreditario, eueniente cõditione tractatum est,quemadmodũ ratio legis Falcidiæ ineunda esset: & respõdetur,debere eũ portionem hæreditariam fundi computare,tum etiam si quid iure legati,uel fideicõmissi à cohæredibus accepit, & si adhuc ad quartam desit,suppleat ex hæreditate: illud autẽ quod in fundo habet,nõ hæreditarium,sed ex cohæredum portione,hoc nõ imputetur,sed supra quartã habeat. & licet hæc interpretatio mihi quãdoq; applauserit,duo tamen maximè nũc uidentur illi aduersari: nam si diuinandũ non est,ut certè nõ est,quomodo in textu probabitur,uoluisse testatorẽ,ut filius retineret fundum? de hoc utiq; in quo huius declarationis cardo consistit,in rescripto uerbum est nullum: sed cum à testatore dictum nõ constaret, & Imperator retineri iubeat,Bartolus ut multò minus ariolaretur, induci id ex tacita uoluntate testatoris tradidit: quæ ex eo præsumitur,quod fundus is in peculium illi datus fuerat. Secundum argumentũ ex Pauli epistola ad Nesennium Apollinarem colligitur [e]: cũ enim quartam ex senatusconsulto filius hic deducat,non uidetur quod portionẽ tantummodo hæreditariam in eo fundo computare debeat, sed aduersus cohæredes omnem potius. neq; mihi satis arridet illa distinctio,ut secernamus,an testator à cohærede fideicõmissario legauerit,uel fideicõmiserit,ut tũc epistola Pauli obseruetur: an uerò iusserit hæredẽ deducere,ut hoc casu hæreditaria solum portio deducatur. nam

B si Dynum,Bartolum,concordesq; aliorũ traditiones sequamur [f], contrarium potius dicendum foret,cum illud quod deducitur,facilius totũ computetur, quàm quod ab alio accipitur: exemplũ in pecunia,quam si hæres ex seipso deducere iussus est,totam imputat,alioqui nõ imputat. Sed & nõ crediderim probabilem hãc esse differentiam, cum indubitati iuris sit,in legatis uerba non considerari: ut siue hæredi dictũ sit,accipias fundum,siue,lego tibi fundum [g]: nisi expressim à Iurisc õsultis animaduersum id offendam,nihil referre arbitrer. nam & si deductio hæc à legato differret,debuit utiq; à Iureconsulto nominari: quod si legati species est,tunc Iustinianum obijciam,qui legata sinendi modo nihil ab alijs differre,itidem & præceptiones ex cõstitutione diuorum fratrum ostendit [h]. Sed & Papiniani responsum,quod suæ opinionis argumẽtum habet,pro nostra & communi sententia induci potest [i]: cum enim pecuniam omnem imputari in Falcidiam docuisset: Diuersa, inquit ille,causa est prædiorũ pro hæreditaria parte retentorum: quippe pecunia omnis de portione retineri potest: prædiorũ autẽ alia portio nõ nisi à cohærede,qui dominium habeat,accipitur. nam cum de pecunia scribens,utatur Iuriscõsultus uerbo retentionis, deinde aduersatiuè loquendo de fundi portione,accipitur,inquiat,à cohærede,ostendit nõ posse hæredem propria autoritate deducere,& nihil deductionem hanc à legato differre. uerùm nec uerborũ differentia hæc,quod ille opinatur,satis probari potest. Si enim scriptum in testamẽto sit, deducto fundo filii hæreditatem restituas,non propterea fundus in Falcidia computandus non est: alioqui si hoc obseruaremus, nec hæreditaria pars deduceretur, quod textus noster iubet: nã & in legatis dicitur,ut hæres accipiat,uel hæredi detur: & tamen in effectu integrè nõ accipit,cũ teneatur reddere. præterea quibus ex uerbis cõstet in textu nostro de deductione actum,uelim Politus ipse uiderit: simpliciter enim scriptum est,fundũ habentem: cur non alio potius iure,quàm deductionis? atqui uerbum,habere,latissimum est [k],ut ita coangustari non debeat. Confutatis igitur aliorũ expositionibus tempestiuum est,ut quod ipse sentio,in medium adducam: non quòd sententiã nostrã probari postulem,aut maleuolis utilitigandi ansam præstare uelim: sed ut qualemqualẽ offam studiosis potius obijciam. itaq; sic me interprete fingendũ

d Politus in d.l. filium.

e l. Nesennium. ff. ad leg. Fal.

f In l. in quartam. in septima opposi.

g l. ij. C. communis de leg.

h Instit. de leg. in princ.

i In l. deducta. §. nummis. ff. ad Trebell.

k l. stipulatio ista habere. de uerb. oblig.

eſt de facto euenisse. Teſtator pluribus filijs hæredibus inſtitutis, uni prælegauit fun- C dum per legatū uēdicationis, quod fiebat hoc modo: fili mi talem fundū tibi habe, uel præſume, uel uēdica, ut Caius in inſtitutionibus ſub rubr. de legatis ſcribit. Idē teſta- tor eum rogauit, ut hæreditatem fratribus, ſi nauis ex Aſia ueniret, reſtitueret, māda- uitq́ ut ipſi fratres uice mutua decē illi darent: ea cōditione eueniente, quęritur quid quartæ ex ſenatuſcōſulto Trebelliano deducendæ imputandū ſit: & ſi hæreditas reſti tuenda centū æſtimetur, XXV. erunt pro ea quarta retinēda: quæ cōputatio ſic inſbi- tur, ut in primis portionē hęreditariam fundi imputet, quę ſi fundus XXIIII. ualeat, cum tres hæredes ſcripti proponantur, erit VIII. rurſus decē quoq; illa quæ à cohæ- redibus uice mutua percipit, compēſet: quod uero ad quartā deeſt, nempe VII. ex eo quod reſtituere debet, ſibi ſuppleat: reliquas enim partes fundi ſupra quartam habet, nec imputat: & redditur hoc modo ſenſus clariſsimus, & dictio illa, habētē, ad legatū uendicationis refertur, quod ſolebat eo uerbo cōcipi: tametſi etiā nihil impedit, eam uocem ad reſtituēdi uerbum referre, quaſi eo tempore habeat, quo reſtituit: ne exiſti- memus (quod alij arbitrantur) eum habuiſſe fundum uiuente patre. Nec me mouet Neſennij conſultatio, qua traditur, aduerſus cohęredē omne legatū cōputari: quoniā eo caſu loquitur, quo hæres grauatus à cohærede legatū petit: erit enim cohæres cō- uētus exceptione doli tutus, niſi ille huiuſmodi legatū Falcidiæ imputauerit: at nos loquimur in hęrede, qui nō ipſe quicq́ petit, ſed ab eo petitur: cū enim fundus per uē dicationem ſibi ſit prælegatus, nō compellitur eum petere, ſed propria autoritate ex ſeipſo accipit, ut Caius atteſtatur: ſicq́ uocula illa, habentem, perquàm ἐμφατικῶς ea in cōſtitutione accipitur: nec nouum eſt, æquitatē, de qua in Neſennij conſultatione, ſoli exceptioni ſufficere, & adeò efficacem non eſſe, ut inde actio produci poſsit: totū enim id uoluntas teſtatoris facit, qui legando per uendicationem magis fauere hono rato uoluiſſe uideri poteſt: & quamuis hodie ſublata ſit differentia legatorum uendi- cationis, damnationis ſinendi modo, & præceptionis, hoc procedit quantum ad actio nes, quæ eædem quibuslibet cōceduntur, non quantū ad alios effectus, qui ex mente teſtatoris proueniunt, quæ potiſsimum attendi debet: quod pluribus exemplis pro- D bare poſſum, ſed duo ſufficiant. ſi teſtator per damnationem nurui ſuæ adhuc in ma- trimonio agenti, ſius petendæ dotis prælegauerit, nihil agit[l]. ſi hærede ſinendi modo grauauerit, ut ſinat ſe conueniri ab ipſa, quamuis de facto, utile legatum eſt, idq́ fre- quentiore calculo Alexander probat[m]. rurſus ſi per uendicationem teſtator dixerit, Titius talem fundū accipiat, ſibi habeat, uidetur etiam hodie cōceſſa facultas propria autoritate ſumendi[n], cum alioquin de manu hæredis petenda ſint regulariter legata, quod & in ea ſpecie reſpōdit Modeſtinus, cum teſtator filio dixiſſet, uolo ipſum à ſe- ipſo præcipuum accipere, σύγκτησιν ἀγροφόρον κωμιανὸν σὺν ἅπασι ὀργάνοις πᾶσαις lati- fundium agniſerum comianum cum omnibus quę habet inſtrumentis[o]. Adde quòd Iuſtinianus in legatorum fauorem quatuor illas ſpecies exęquauit, ut minime uериſi- mile ſit, manus iniectionem, quæ ex legato uendicationis concedebatur, ab eo ſubla- tam: ne quod fauore indultum fuit, in odium retorqueatur.

l l. ij. de dot. præ leg.

m l. ſi Titius. de uerb. oblig.

n Doct. l. centu rio.

o l. Titia cū. §. j. de leg. ij.

Africani Iuriſconſulti reſponſum in l. qui CCCC. §. qui C'C. ff. ad leg. Falc. à recentio- rum calumnia defenditur, qui erraſſe Iuriſconſultū in computatione aſſeuerabāt.

CAPVT VI.

CVM quidam ducenta in bonis habens, Titium hæredem inſtituiſſet, mihi centum purè, Seio centum ſub conditione legauit: interim dum conditio euenit, ex legati fructibus XXV. percepit, dubitatum eſt quemadmo- dum legis Falcidiæ ratio ducatur: & Africanus Iuriſconſultus reſpondit[a], quoniam tantò minus meo legato Seij legatum eſt, quantò fructus interim col- lecti æſtimari poſſunt: cenſeri centum mihi, Seio LXXV. legata eſſe: quare ſe- ptem partes fieri debere, ut tres Seius, quatuor ego ſoluam: quæ deciſio quàm pluri- mis uiſa eſt iniuſta, & calculi errore facta. & memini, cum adhuc Iuſtinianus nouus eſſem, uixq́ liminarem Digeſtorum pagellam euoluiſſem, fuiſſe quendam magni no minis ſcholaſticum, qui publicè oſtēſurum ſe propoſuerit, maximum hac in compu- tatione Africani errorem: quamobrem, tametſi etiā tum diſciplinæ huius admodum rudis

a In l. qui cccc. §. qui cc. ff. ad leg. Falcid.

A rudis,dolebam tamen tanti uiri memoriam lacerari.aliquo pôst tēpore editus tractatus est,non eius quidē arrogantis uiri, sed perquàm consummati Iurisc̄osulti,qui ut uerbis modestior est,ita rationibus efficacioribus pugnat [b]: Is inquit,siue tēpus quo conditio existit,consideremus,siue tempus mortis cū superiore iunctum,utroq; casu uideri aliter computandū fuisse.nam cū,ubi extitit conditio,dominus legati puri centum uigintiquinq; habeat (ex fructibus enim XXV. illi acquisita sunt) cui uerò sub conditione legatum fuit,centum teneat: non septem partes,sed nouem faciendæ fuerant: non enim quarta amplius, sed quinta in legato puro est, cum ego cētum XXV. Seius centum acceperit: quòd si aliud tempus,nimirū mortis,cōsideremus, ego centum habui,Seius non æquè centum,sed tanto minus, quantum potuisset interim ex fructibus acquiri,donec centum fierent: quæ summa LXXX.esse potest,cum ex centum lucrer XXV.eadem ratione ex octoginta,XX.Igitur perinde est,ac si à principio ego centum,Seius LXXX.habuisset,qua ratione in nouem quoq; partes diuidundū fuit,quod conferendum erat.Cæterùm quoniam uerisimile non est, Iurisconsultum Africanum errasse,uideamus an defendi sua hæc computatio possit: & crediderim, si tempus quo conditio existit,respiciamus,non posse dici,eum cui purè legatum est, CXXV.habere,ut ille existimauit,sed centena tantum: nam cum is sua centum statim habuit,confusa sunt proprijs bonis,factaq; sunt pars patrimonij ipsius legatarij [c], & ideo fructus inde collecti amplius non computantur: ut idcirco augeri legatum dicere possimus,cum illi fructus sint rei iam suæ: at in fructibus legati conditionalis aliter est,quia hæres eos in quemcunq; euentum de re hæreditaria capit: quapropter utriq; computat,censeturq; illo minus in eo legato esse. Igitur meritò mihi centū legata cōputantur,Seio LXXXV.& in VII.partes fit deductio: neq; à tempore mortis ex altero argumenti capite fieri computatio debuit,cum si Seius LXXX.tantum haberet,XX.illa sibi soli acquireret,sed in nostro casu LXX.hæc V.collecta nō Seio tantum,sed & mihi prosunt [d]: ut tandem nobis in hoc applaudam,quòd eius sententiæ semper fuerim,ut magis me Iurisconsultos ingenij debilitate non intelligere fateret, quàm eis erroris aut negligentiæ notā inurerem: non quòd & ipsi homines non fue B rint,sed quòd nos ita illis inferiores,ut discernere ubi lapsi sint,nequeamus: si tamen quandoq; dormitauerunt,quod non opinor.

b rep.e.l. filium. C.fam.ercis.

c l.sed & si plures. §. filio.ff. de uul.& pu.

d l.in ratione.e. titul.

Intellectum Hugolini in l.re coniuncti,de lega.iij.non rectè à recentioribus defendi,tametsi uerus sit: quamobrem disputatum, an alijs modis sustineri possit. CAP. VII.

DIFFICILIS est Pauli illa lex,qua qui sint coniuncti, uel re uel uerbis, explicatum est: idq; siue materiā expositiones'ue Doctorum respicias,siue etiam Iurisconsulti uerba: præfertur enim,inquit,cæteris, qui re & uerbis coniunctus est: quòd si re tantum coniunctus sit,constat non esse potiorē: si uerò uerbis quidem coniunctus sit,re autem non,quæstionis est,an coniunctus potior sit,& magis est ut ipse præferatur: dubitatum fuit,quo intellectu uersiculus hic ultimus accipiendus esse:& quoniam ueteres maiorū opiniones, Ioannis, Roglerij, Azonis,& id genus cæterorum referre, cum ab omnibus recentioribus cōfutentur, operæpretium nō est,uideamus an Hugolini interpretatio,quę dubio procul uerbis legis admodum congruit,uera sit,& quomodo defendatur.existimauit is,à Iurisconsulto in ultimo responso quæri,num coniunctus uerbis tātum, præferatur illi, qui re solum coniungitur,& responderi præferendum:& profectò cum præmodum contextus uerbis cōgruat hæc expositio,nō arbitror futuros fuisse unquā aliquos, qui cū Hugolino nō sentirent:nisi Iurisc̄osulti quodam responso arcerentur,quo hoc uideli cet traditum est,eos qui uerborū complexu iunguntur,& qui re connexi sunt,æqualiter succedere,nec alterū alteri præferri: Pomponij [a] enim in tractatu de hæredibus instituēdis uerba hæc sunt: Si ita quis hæredes instituerit,Titius hęres esto,Caius & Mæuius ex æquis partibus hæredes sunto.quāuis,&, syllaba cōiunctionem faciat,si quis tamen ex his decedat, non alteri soli pars accrescit,sed omnibus hæredibus pro hæreditarijs portionibus:quia non tam coniunxisse,quàm celeriter dixisse uideatur. Petrus ex Genabo,quam Aureliam dicunt,& alij quidam Gallici Doctores [b] negant Titium in proposito exemplo re tantum coniungi. atqui ex eorū sententia,inter primam

a l.si ita quis.ff. de her.instit.

b In d.l.re coniuncti.

mam institutionem, & secundam addendum fuit punctum, quod æquè pollet atq; copula, & idcirco etiam uerbis coniungit: sed hæc responsio nemini nõ reprobatur: ubi enim necessaria est copulatiua illa uox, uel subinducitur, uel ex puncto colligitur: at in nostro casu nemo eam ad rectã locutionem quicq; facere fatebitur. Salycetus distinguendum putauit, ut si coniunctus re, alios uerbis cõiunctos præcedat, quod in superiore casu est, tunc pariter succedant, ex præsumptione legis, quæ testatorẽ magis uoluisse celeriter scribere, q̃ coniungere, arbitratur. perinde igitur est, ac si omnes re cõiungere uoluisset: at uerò si è cõuerso scriptũ sit, & coniuncti uerbis ordine scripturæ eum antecedãt, qui re cõiungitur, secus esse, cum eo casu quicq; de celeritate non fingatur: Iason id improbat[c], tanq; in textu ordo ille non cõsideretur, quod parũ me mouerit: fortius ex eo urgeor, quoniã si testator re coniungere uoluisset, non instituisset eo addito, sc æquis portionibus instituere, quo casu etiam celerius dixisset: sed & hac admissa opinione, præferendi erant, uel Caius uel Mæuius, quòd etiam uerbis cõiuncti forent. Petrus Besutius[d] nũc cõiungi eos uerbis negat: quippe nõ ut cõiungeret, sed ut celeriter diceret, appositã à testatore copulã: nunc Titium re quoq; disiunctum opinatur, tanq; uerba illa, æquis portionibus, ad eũ quoq; referri debeant: sed utranq; expositionẽ argutissime Iason cõfutat: cur enim uox hæc, æquis partibus, ad Titium referatur, cũ quæ in aliena clausula dicta sunt, ad præcedentẽ referri non debeant? aut cur cõiunctos Caium, & Mæuium nõ dicamus, qui una oratione positi, etiam remota copula cõiunguntur? Iason cũ se ualde notabiliter respõdere testatus esset, Titiũ asseuerauit neq; re cõiungi: cũ enim in principio absq; partibus hæres institutus sit, cẽsetur institutus in totũ: quamobrẽ ubi Caium, Mæuiumq; testator addidit, existimandus est ad dupondium transisse. Cũ igitur diuersis assibus instituti sint, nõ potest credi ius accrescendi inter eos, tanq; re cõiunctos, esse: sed & Caius Mæuio nõ cõiungitur, quoniã nõ tam coniunxisse, q̃ celeriter dixisse testator uidetur. Cæterùm & hæc Iasonis interpretatio minimè mihi satisfacit: cũ, si ratio celeritatis cessaret, præsupponit textus Titium alijs cõiungi, ergo ad dupondiũ transgressum nõ est: quod & Ioannes ab Imola satis perspicuè ostẽdit[e]. nam & cur Caium Mæuio iungi negem? quasi testator duas orationes facere, separatimq; eos scribere uoluerit, sed celeritatis causa, una clausula utrunq; instituerit: uidetur utiq; nobis hoc nõ sat congruere: quis enim Iurisconsulto hanc testatoris uoluntatẽ manifestam fecit, ut ex ea à cõmunibus regulis recederet? ex uerbis certè non constat: ergo obseruanda non fuit, sed potius ex ui uerborũ respondendũ fuerat, Caium aut Mæuium Titio præferri. Quid cẽsendum? existimarem in casu claro, cum constat testatorem expresse egisse, ut unus uerbis coniungeretur, alius re tantũ, eum qui cõiunctus uerbis est, præferri: quod ex Hugolini interpretatione constat: alioquin in dubijs tantæ efficaciæ non esse coniunctiuam copulam, ut propter eam disiuncti excludantur: quamobrem censeri potius, gratia celeritatis appositam, eo scilicet respectu, ut etiam disiunctus simul admittatur, nõ ut coniunctum uerbis tantum, quasi non coniunctum excludat: & hoc in hæredibus præsertim, in quibus ut æquales portiones fiant, legibus admodum placuit.

c In d.l. re coniuncti.

d In rep. d.l. re.

e In d.l. si ita quis.

Lex, mulieri & Titio, de condit. & demonst. declarata: & ab Raph. Socin. Iaſ. argumentis defensa: & noua ratione dicendum ex ea probari, tametsi speciali iure succedatur ius accrescen. esse posse. CAPVT VIII.

MVLIERI & Titio usufructus, si non nupserit mulier, relictus est: si mulier nupserit, quandiu Titius aduiuet, & in eodẽ statu erit, partem usufructus habebit: tantum enim beneficio legis ex legato mulieri concessum esse, intelligendum est, quantum haberet, si conditioni paruisset: nec si Titius qui conditione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit. Ex hac Papiniani lege eã conclusionẽ collegit Bartolus[a], ut quoties aliquis iure speciali aduersus testatoris uoluntatẽ legato fruitur, in coniuncti portione ius accrescendi non habeat: cuius rei uariæ ratiões à Baldo diuersis locis referũtur, quæ à Socino Iasoneq; collectæ, omnibus ad manus sunt. Cæterùm uidendum est, an cõmunis intellectus defendi possit: existimauerunt enim Raphaël Comensis, & recentiores alij[b], nõ solũ Bartoli eam conclusionem ibi non probari, sed potius contrariæ sentẽtiæ argumenta duo effi

a In l. re cõiuncti.

b Raph. et Soc. in d.l. mulieri. Iaſ. in l. re coniuncti. col. iiij.

A duo efficacia colligi: primum est, dum dicitur, quandiu Titius uiuit, & in eodẽ statu erit, partem ususfructus habituram: si igitur non uiuet, uel in eodẽ statu nõ erit, usus-fructus ad mulierem pertinebit. sed argumentũ hoc haud ita ego admiserim: quoniã si Titius in eodem statu non erit, sequitur eam nõ habituram usumfructum, non tamen cõcedendum est, ad mulierem deferendũ; atqui ad proprietarium potius ex regula pertinebit[e]: quamobrẽ, quod Iason adfert, uerba illa nihil operari, explodẽdum est: operantur enim, ut dominus proprietatis cum capiat. Secundum argumẽtum ex ratione legis deducitur: inquit enim Papinianus, Tantum ex beneficio legis mulier consequetur, quantum haberet, si cõditioni paruisset: sed si paruisset, iure accrescendi toto usufructu frueretur: cur ergo cõtrà? uerùm & hîc respondendum puto, uerba ea accipi secundum legis casum oportere: cum enim Iuriscõsultus, quando Titius acceptaturus erat, nisi defecisset conditione locutus esset, subiunxit illam rationem, quę eo casu perquã uera est: sed ubi Titius repudiaret, tũc ea ratio inducenda non est. nec obijciat mihi quisquã rationem generalem esse[d], & ideo extra casum trahi, quoniam tametsi hoc peruulgatũ sit nimis, & indistinctè uerum esse omnes admittant: possunt tamen plures leges adduci, quæ huius pronuntiati falsitatem ostendunt. sed & Bartolus id intellexit, si cõmodè ad alios casus ratio produci posset[e], nõ aliter: Baldus uerò hoc admittit, cũ in generali clausula ratio recitatur, nõ si in speciali, uel (ut uerbis eius utar) discretiua[f], quod in nostro casu est: & hæc ad communem intellectum defendendum satis. Cæterùm aliam huius responsi rationem esse opinor, quàm uel Baldus, uel alius quisquã tradiderit: fauore enim matrimonij in suprascripta quæstione admittebatur mulier, etiam contra uoluntatem testatoris: sed postquam iam nupta est, cessat pauxillum ille fauor (nõ enim quæ nupta est, aliud matrimoniũ sperare debet) quamobrem priuilegium cessat, & id ex regula, cũ acquisitionis causa amplius nõ subest, licet quæsita permaneant, acquirenda desinere[g]. Igitur aduersus Bartolum existimauerim etiam inter succedẽtes iure speciali ius accrescendi esse: si tamen specialis illius iuris, & gratiæ causa adhuc superstit: sed si nõ superest, neque iuri nõ decrescendi locum esse.

B nam si Bartolum generaliter sequamur, illud falsò dixerimus, iuri nõ decrescẽdi etiã inter speciali indulgentia succedentes, semper locum esse: in prædicto enim responso, mulier Titio nõ uerbis tantum, sed & re coniungitur: quapropter & ius non decrescendi utique illi competeret, & tamen non succedit.

> e l. si Titio usuf. ff. de usufr.
>
> d l. regula. ff. de iur. & fac. ig.
>
> e In l. metũ. §. animaduertere. ff. quod me tus cau.
>
> f In c. secundò requis. extra de appel.
>
> g l. j. in prin. ubi Cor. C. de caduc. tollend.

Num definitionem generaliter procedere sit satis: Accursij, Angeli, Alexandri, Aretini, Abbatis sententiam ueram non uideri. CAP. IX.

QVAESITVM est, an definitio ea sustinenda sit, quæ non omnes casus cõprændit, sed regulæ tantum adhæret, atque generalia complectitur: & Accursius sustinẽdam esse arbitratus est[a], neque ex speciali iure aduersus definitionem probabile argumentum esse: quamobrem Nicolaus Tudiscus, Aretinus, Decius[b] eam iudicij definitionem probarunt, ut sit actus trium personarum in iudicio contendentium: tametsi enim quãdoque absque actore iudicium sit, quale est inquisitionis: satis tamen esse opinantur, si quæ frequentiora sunt, describantur. Alexander[c] quoque in dote illud in definitione probat, ut detur propter onera matrimonij: quamuis aliquando accidat, ut ex pacto teneatur mulier, ea onera de suo sustinere, non uir ex dotalibus bonis: sed & Aretinus de testamenti substantia esse hæredis institutionem scripsit[d], quãquàm speciali casu miles in codicillis instituat. Angelus[e] quoque filij definitionẽ Iuriscõsulto Vlpiano traditã ꝓbat, ut is sit, qui ex uiro & eius uxore nascitur, licet & alij filij sint, nõ ex uxore nati: ueluti legitimati, ut uocant, qui ab illis iuris æstimatione nõ differũt. Sed satis fuit generaliter finire, quod & ex Papiniani respõso probat[f], qui, Lex, inq̃t, cõmune præceptũ est, cũ tamẽ priuatæ quoque leges sint. Vlpianus[g]: Puto, inquit, conditionẽ, quæ in potestate est, generaliter rectè definiri: facti potestas est: potest enim hæc, si Alexandriam peruenerit, non esse in arbitrio propter hyemem: quare ad generalẽ definitionem recurrendũ est. Cæterùm licet me horum autoritas plurimũ moueat, non dubitauerim tamen contrariæ opinionis assertorẽ me præbere: & ut ab alijs discedam, efficacioribus utique rationibus adducor. nam nemo, opinor, negauerit, cui rei id quod in definitione dicitur, nõ competit, nec

> a In l. omnis. de reg. iur.
>
> b In rub. extra de iud.
>
> c In rub. ff. sol. mat. col. x.
>
> d In l. j. de test. col. pen.
>
> e In cõsil. lxxj.
>
> f In l. j. de legi.
>
> g In l. sunt quo que. §. puto. ff. de her. inst.

nec definitionẽ cõgruere[b]: quod si ita est, sequeretur, ut speciales casus impropriè appellarentur: alioqui definitio cũ definito non conuerteretur: nec esset quod Graeci dicunt ἀντιστροφή: itaq; iudicium inquisitionis, iudicium non esset: dos, in qua onera matrimonij non sustinerentur, dotis nomenclaturã propriè nõ haberet, & id genus cætera: quod certè nimis nouum est. Siquidem & quod Iurisconsultus in regula iuris tradit, omnem definitionẽ periculosam esse[i], quoniã facilè subuerti potest, falsum esset: si enim satis foret generaliter definire, quæ, quæso, difficultas est in terminãda regula? nulla utiq;, ut Iason ait[k]. Celsus, regula, inquit, Catoniana sic definitur[l]: quòd si testamenti facti tẽpore decessisset testator, inutile foret legatũ, id quandocunq; decesserit, nõ ualere: quæ definitio in quibusdam falsa est. uidẽn' igitur definitionem, qua generalia tantũ describimus, idcirco reprẽdi, quoniã in quibusdam deficiat? neq; oberit, si ex Bartoli testimonio eã non definitionem, sed descriptionem esse dixeris[m]: quoniã si descriptio, quæ facilius sustineri solet, eo argumẽto confunditur, quãto hercle magis definitio? nam & Vlpianus Seruij definitionẽ in dolo reprobat[n]: quæ tametsi generaliter uera sit (rarò enim fit, ut citra simulationẽ dolus inducatur) quia tamen etiã sine simulatione id agi posse Labeo ait, Labeonis definitionẽ uti magis uerã probat. Accursius[o] quoq;, si cautio in definitione usus fructus esset, non posse absq; ea usumfructum dici, autor est: ut inde expressim ostẽdat, omnia quæ in definitione dicũtur, requiri, ut definita res nomen suum habeat, & uel speciales casus cõprẽdi, & nostræ huic sententiæ non aduersatur suprascriptum Papiniani responsum[p]: quoniam eo nõ tam lex definitur, q̃ simpliciter describitur: quod recentioribus quoq; quibusdam uisum est: sed & Vlpiani autoritati[q], quo minus respondeã, in causa est, quod in utranq; partem adduci posse uideo, licet efficaciter neutram probari.

b l. quintus. §. cui aurũ ff de aur. et ar. leg.
i l. omnis. de reg. iur.
k in rub. so. ma.
l l. j. de reg. Cat.
m In d. l. j.
n l. j. de dolo.
o In rubr. ff. de usufruct.
p In d. l. j. de legib.
q In d. §. puto.

Canonem pontificium à synodali nihil differre: & probabilem non esse huius rei disceptationem. CAPVT X.

Tradunt canonicæ legis periti, duplex esse constitutionum genus: alias enim pontificias esse: alias quæ à sacerdotum generali conuentu synodales conciliares'ue dicuntur[a]. qua in re, ut communem sententiã tueamur, ex doctiorum annotationibus quædam axiomata affirmanda sunt, in primisq; illud: ut constitutio in conuentu generali facta, tametsi illi intersit Romanus pontifex, tamen cõciliaris dicatur, si à concilio originem tractatus trahit: cognoscimusq; id, cum in constitutionis titulo solum ex concilio promulgatã scribitur: alioqui si suppresso sacrosanctæ synodi nomine solus Pontifex inscribatur, pontificiam esse cõstat: quòd si proponatur dictum, Iulius Pontifex de consensu cõcilij. Nicolaus Tudiscus oratione quadã, conciliarem esse asseruit: recentiores Felinus, & Decius cõtrà[b]: quoniam iuris regula est, solere res gestas facientibus attribui, non ijs qui consentiunt tantum. sed sciendum est, in quibusdam cõtractibus requiri quorundam consensum, ad quos contractus ipse non pertinet: & non dubitauerim suprascriptæ regulæ adhærendum: sed cum is qui facit, & ille qui consentit, etiam separatim potestatem faciendi habent, cũ par hoc casu sit utriusq; conditio, fortiori titulũ rei gestæ attribuimus: quamobrem & cum generalis sacrorũ antistitum cõuentus, legem promulgãdi ius habeat, & nihilominus idem Pontifex possit, in dubijs fortiori adhærendũ fuerit: præualere autem concilium non ambigam[c]. quòd si nõ generalis synodus, sed cõuentus aliorum, puta Cardinales consenserint, Pontifici negotium omne adscribemus[d]. Hinc si Pontifex se legem ferre asserat, uel autoritate concilij, uel decernente simul sacrosancta synodo, conciliaris ea lex appellabitur[e]. Sed quid si inscriptũ sit, Iulius Pontifex sacro approbante concilio? pontificalem esse traditum est, cum potuerit à Iulio prius fieri, deinde à synodo approbari. sed quorsum hęc? nũ de titiuillitio, caprina'ue lana disputamus? minimè uero: nam in hoc utilis quæstio est, quia difficilius aduersus constitutionẽ synodalem admittitũ dispensatio, quàm aduersus Pontificis legem[f]: quæ enim à pluribus fiunt, maiori firmitate nituntur[g]: & hæc ex aliorum sententia, cui nos nequaquam subscribemus. hæc enim ratio sacrosanctæ apostolicæ sedi iniuriam facit, quasi in sanctionibus ex ea diuulgatis, perfecta cognitio non adhibeatur: nam & cum Imperator legem promulgat, si in cõsultationem quàm plurimos consistoria

a Abb. et Mod. in c. j. de spõs.
b Felin. in c. j. de spons. Dec. in c. j. de iud.
c Glos. in c. si papa. xl. dist.
d c. j. de ren. lib. vj.
e c. nimis. de iureiur. c. fin. ij. q. j.
f Scrib. i c. at si clerici. § j. de iudic.
g c. prudẽtiam. de offic. dele.

A floriaпos adhibet,& uniuersis approbantibus,tum demũ se legẽ ferre attestatur: cur eandem diligentiam in Pontifice Romano non præsumimus [h]? atqui non ita sensit Gratianus [i]: qui,Decretales, inquit, epistolæ canonibus conciliorum pari iure exæquantur: nam & si id admittimus,consequens esset, constitutionibus senatusconsulta præuortere,quod nemo dixerit:sed & cum Pontifex approbante concilio sancit,cur hanc rationẽ non producimus? probabilem itaq; tot interpretum superiorem quæstionem non arbitror: inutilis quippe est,& quæ nulli usui esse possit.

h l.humanum.l. fin.C.de ll.
i xx.distinct.in princ.

PARADOXORVM FINIS.

CLARISS. ET OPT. VIRO DN. IOANNI SELVAE, REGII SENATVS MEdiol.præsidi, Andreas Alciatus Iurisconsul. S. D.

CVM in omni disciplina maximo nominis sui periculo hi agant,qui uetere,& multis seculis probata lectione, immutata, nouas ipsi res substituũt:tum illi nobis uidenť temere magis facere,qui in sacrosancta iuris ciuilis uolumina id moliri ausint, quippe cũ in cæteris ferè artibus,si mystica & medicinam demas, nullo humani generis incõmodo peccetur (nec enim multum refert, inemendatus circunferaĩ alicuius historici,poëtæ,musici,astronomi,huiusq; pfessionis autoris quisquã liber) in legibus ipsis si quod uerbũ uel excidat, uel male percipiatur,maximum in humanis opibus detrimentũ affert.quapropter quæ mei muneris partes esse deberent, satis hoc ipso admonitus,nõ sine summa trepidatione quicquã innouare ausus fui,etiã si certissimis ferè rationibus adducerer: donec emendatissimis quoq; codicibus nostras annotationes cõprobari posse cognouissem. cum igitur & plura à nobis collata exemplaria fuissent,cum itẽ Hetruscorũ Pandectas obiter, ceu per transennam, legere mihi datum esset:decreui pauculas aliquas de multis,insigniores tamẽ,in codicillũ obseruationes redigere: mediastinisq; seruolis, qui in alienũ locum impudenter obrepserant,de familia eiectis, ordinarios restituere,& quantum in me esset, in libertatẽ asserere.quod num satis legitimè à nobis factum sit,id omne,uelim nolim,ad lectoris iudiciũ pertinet:in cuius notione cum tergiuersari nequeam, solum illud relictũ est, ut facilem candidiq; pectoris sortiri desiderem:qua in re optima me spe plenũ,merita certa nostra cõstituunt.cum enim non ambitioni opus id scripserim,cum & superbię multò minus à me tribuatur:quid est quod dubitem,ne non humanum,modestumq; habere contingat?cum item delator ipse neminem in ius uocem,famæq; aliorum per me nihil detractum sit:nõ est quòd uerear,ne crabrones dicar excitasse.accedit his minimè ampullosus titulus,demissæq; sub illum disputatiunculæ, quas etiam si uiderit Momus,minimè operæpretium facturus est.si uerum est, summa petere liuorem, & rapidissimis uentis inconcussa radice stare arundines: non hic magnam eruditionem quisquam requirat,minusq; à leguleio sermonis nitorem,& styli candorem expectet: rebus solũ ipsis pugnamus,idq; ne frustra membranæ occuparentur,quantò paucioribus uerbis fieri potuit.nõ opisthographa,& uel in tergo (quod ille ait) Orestẽ scriptum multi facimus:agellus noster minor est, & qui uilioribus solũ holusculis luxuriet.desideret quisquã lepidum dicendi characterem,exquirat eruditionem (non nostrum hoc onus) is alios adeat, uel certè miscellaneis immoretur.exoptet,nescio quis plurimarum obseruationum ingentẽ syluam,res ipsas curet, stylum quamuis ineptũ nõ auersetur,poterit & hoc ab aliquibus accipere.exierunt & dignæ lectu aliæ annotationes,in quibus & bonã frugem colligere studiosi possunt, & recentium autorum ingenia admirari:eos ipse imitatus in iuris ciuilis disciplina composui,quæ illi in alia professione factitauerãt:sed in eo mihi durius certamen fuit,quòd nemo est tam infelicis ingenij,qui non paucos apud quemcunq; autorem locos possit uel emendare, uel diuersa à cæteris sententia interpretari:& id etiã, si dijs placet,sine ulla præuaricationis noxia:at qui de uno codice idipsum faciat, nõ passim,ut opinor,reperieť.extitere qui ante nos paucas quasdam notulas hoc tractatu uulgauerint, sed illi quidem,

non dicam aridi,& ieiuni (quandoquidem id à nobis etiam ultro affectatum eſt) ſed C
nullius planè iudicij literaturæq; fuerunt: ut nõ iniuria temeritatem damnes, ea quæ
ipſi ignorant,publicæ editioni mandantium: cõtrà & alios cernere eſt perquàm eru-
ditos,qui tamen ꝙ ferè omnia ad humanitatis ſtudia deflectant,Iuriſconſultis ipſis nõ
æquè magno ſunt uſui.uerùm hoc in re literaria frequens uitium eſt, quòd uidelicet
cæca ambitione omnes ducamur: neque eſt quiſquam, quem non in aliqua re uidere
Suffenum poſsis: quamobrem & fortaſſe nos,noſtraq; ſuſpendet naſo aliquis,præſer-
tim cum tam liberè auſus fuerim etiã præiudicij præſcriptione reiecta,annotatiuncu-
lis hiſce noſtris,cõtra receptas à maioribus ſententias pronuntiare: ſed hi uelim ſciãt,
quæ à nobis affirmantur, non eo animo dici,quòd lectorem etiam reluctantem in no-
ſtram ſententiam uelimus pertrahere: liberum unicuiq; iudicium ſinimus: & uelut in
apparatiſsimo conuiuio plurima fercula apponunt,ex quibus quod magis ſapiat,uo
cati eligant: ita & honeſtioris otij ſtudioſis pro ferculo hic exhibetur liber, quẽ is de-
mum legat,probetq;,ad cuius ſtomachum hæc lectio fecerit.ego quidem ad utranq;
ſubeundam aleam paratus,conſtanter qualecunq; iudicium tulero: ut ſi fortè popula
ri aura exceptus,multorumq; manibus tritus fuerit,non idcirco exultem, criſtamúe
tollam, cũ plures malos Bias exiſtimauerit: uel ecõuerſo ſi rariſsimum quenq; eius
lectio retinuerit,hac cauſa mihi diſpliceam,cũ deſerto ab omnibus auditoribus diſci-
pulo,Antigenidas muſicus; mihi, dixerit,& muſis cane: cuius exemplum imitatus
Auguſtus,cum omnium cauillis obnoxiũ Tiberium ipſe approbaret, ἐμοὶ, inquit, καὶ

Locus Tranq.

ταῖς μούσαις στρατηγῶν Tiberi: ut meritò, quacunq; huius noſtri cœpti ſe alea uerterit,
etiam clariſsimorũ uirorum exemplo habeam,unde cauſam tueri poſsim: & his qui-
dem ipſe ſatis aduerſus caninã facundiam firmum me præparaui.minus certè negotij
exhibebunt,quos togatos uulturios uerè appellaueris,qui nõ alia fine iuri ciuili aſsi
duam dant operam,quàm ut aſsidui fiãt,hocq; potiſsimũ ſtudio ſint locupletes.nam
hi ut plurimũ ſolis interpretũ uulgatiſsimorũ ſcholijs immerſi, cũ Latinè tria uerba
effari non poſsint,non eſt ꝙ dubitem aduerſus illos etiã intra teli iactum nudus pro-
gredi.Intendi animum iandiu, in dieſq; & horas hoc ipſum ago,ut Bartoli, cætero-
rumq; ſentẽtias optimè teneam: quo in ſtudio nec recentiorũ uolumina auerſor: adlu
beſcunt mihi ea omnia,autoreſq; ipſos ob ingenij quandam perſpicaciam,acumenq;, D
non modica in ueneratione habeo.cæterùm uix æquo eos animo poſſum ferre, cum
optimè Iuriſcõſultorum reſponſa ſe interpretaturos prædicantes,omnia potius com-
miniſcuntur,quàm quæ ad Dionyſium,ut in prouerbio eſt,faciant: quos tamen non
dubito,ſi noſtras haſce pauculas interpretationes uidiſſent,de ſua ſentẽtia in noſtram
quandoq; tranſituros: quod minime noſtrates iſti recẽtiores facturi ſunt,qui ubi pau
lò elegantiorem libellum uiderint,attoniti, tanquam ueteres illi barbari, Romanam
aciem uix oculis ſuſtinẽt: quin etiã ueluti magica manibus deturbant: quod etſi mihi
contingat,nõ iniquo tamen animo laturus ſum: quãdoquidem Lucilij exemplo, qui
Tarentinis,Siculis & Conſentinis ſolũ ſe ſcribere atteſtatus eſt: ipſe humanitatis ſtu
dijs inſignibus tantũ Iuriſconſultis ſcribo,& nõ aliter, quàm à deorum myſterijs pro
fanos omnes,impiumq; uulgus hinc arceo.explodant ergo, reijciant,deturbẽt: id nõ
ſecus boni conſulam,quàm ſi rem nihil ad ſe pertinentẽ, ne attingere quidem uelint:
quanquàm & mihi ſatis fuerit paucorum conſenſus,non omnino noſtras lucubratio-
nes aſpernantiũ: nec enim eò temeritatis mihi progredi licet,ut librum hunc ꝓrinus
approbari,& ceu Phidiacũ opus in Mineruæ arce ſtatui uelim: quapropter non niſi
multorum,& præſertim conſultiſs.uiri Iaco.Minutij conuicio ferè debellatus adduci
potui,ut in apertũ,tanquam inſignẽ tabulam referrem: ceſsi tamẽ plurimorum iudi-
cio,maluiq; nimiæ facilitatis,quàm moroſæ cuiuſdam cõtumaciç reus deſcribi.Poſt-

Locus Quintiliani.

quã igitur uela uẽtis permiſimus,aurã (quod ille ait) ſoluentibus bene precemur: ne
ea,ut Vlyſsis ſocijs accidit,utre dilapſa,in Leſtrygonas Circæumq; litus noſtrã penè
diſiectã ratem impingat.Id autem periculi ut audacius pertranſeam,tutelare aliquod
numen deligẽdum fuit,quam perſonã tu ampliſsimè pater,ſenatuſq; noſtri columen
Ioannes ut ſuſtineres, cum etiam atq; etiam deſiderarem,poſſe id aſſequi mihi uiſus
ſum,ſi opus hoc,qualecunq; eſt,tibi dedicarem: quod ut facerem, & egregia merita
tua,& clariſsimi illius uiri Antonij à Prato,qui tibi primariũ hunc locũ demandauit,
autorit

A autoritas impulerũt: si enim summam integritatem, sapientiam, æquanimitatem, iurisprudentiam perspicere uoluerimus, non aliud clarius exemplum etiam inter ueteres inueniri poterit: rursus, si animo aduerterimus, quanta cum dignitate principem hunc in senatu locum tuearis, uerè te summi illius uiri personam sustinere non diffitebimur: sed hæc auribus tuis iam nimis perstillata sunt, qui cum quotidie benefacere non desistas, in communeq́ amplissimæ huic urbi consulere, plurimas quoque de te laudes audire compelleris. quandoquidem hoc uel maximum uirtutis præmium est, laus & gloria. Accipe igitur, consultissime uir, Dispunctiones hasce nostras, ea lege, ut arbitrio tuo uel stent, uel cadant: autoremq́ ipsum iandiu tibi addictum, cõmendatum habe. Bene uale.

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONSVLTI DISPVNCTIONVM LIBER PRIMVS.

PROOEMIVM.

CVM propter imminẽtia Insubribus bella, nostrorumq́ temporum in ea regione calamitatẽ, collibuisset pauxillũ secedere, Bononiamq́ fortè aduenissem: nescio quo pacto in manus meas incidit uenale Digestorũ uolumen antiquissimũ, membranis scriptũ tam pulchris characteribus, ut pridie eius diei notatũ uideretur, qua ad me delatũ esset: in eo nulla Accursij interpretatio, nullius paraphrastis glossemata cernebãtur: sola erãt in regulas iuris cuiusdã antiqui expositoris scholia, quæ eruditione, & La-
B tinæ linguæ elegantia cũ ipsis Iurecõsultis certabant: & quod nõ minorẽ codici gratiam cõparabat, autorũ inscripta aderat nomenclatura, tam diligẽs, ut numerũ librorum titulosq́ unde responsa excerpebanť, contineret: tum nõ uulgaribus protritisq́ romis diuisa uolumina, sed in duas tantũ partes, & posterior à Trebelliano senatuscõsulto exordiũ accipiebat. quæ res abunde mihi exploratissimũ fecit, ineptam esse recentium dubitationem, dum potissimum ambigunt, cur secundũ Digestorũ uolumẽ Infortiatũ dicatur, quasi nõ barbara hęc uox sit, & nullius sensus, ab indocto aliquo literatore primùm facta, quẽ deinde alij æquè indociles secuti sint. Igitur cũ sparsim & inordinatè eos libros quodãmodo delibassem: annotaui insigniora quædam errata in uulgatis codicibus esse: quæ si cum antiquo illo conferantur, poterũt cognosci, & de omni albo uel induci, uel circunscribi. & quoniam, quo anno hæc prodebam, tractatũ de acquirenda possessione celeberrimi quiq́ professores declarabant, libuit à prima eius tituli lege auspicari. Et cum in promulgatis exemplaribus sic legatur:

Vnde possessio dicta sit, & declarata lex prima. ff. de acquir. poss. CAP. I.

PAVLVS: Possessio appellata est à pedibus, ut & Labeo ait, à pedibus pedum quasi positio, &c. in eo ueteri libro sic inscribitur: Paulus lib. LIIII. ad edictum: Possessio appellata est à sedibus, & ut Labeo ait, quasi positio: quia naturaliter tenetur ab eo, qui ei insistit, quam Græci κατοχὴν dicũt, &c. Vulgatam enim lectionem falsam esse, literatum, puto, neminem latebit, cum possessio in etymo uocabuli nihil commune cum pedibus habeat: imò grammatici omnes norunt, possidere, assidere, considere, residere, dissidere ab hoc uerbo sedeo omnia formari: quapropter Baldi, Pauli Castrensis, Iasonisq́ quæstiones quis laudauerit, dum id maximè scire satagunt, cur possessio magis à pedibus, quàm ab alia corporis parte denominetur? Sed & quis Accursij argumentum probauerit, possessionem proprie in rebus mobilibus dici negantis, quoniam in earum possessionem pedibus non eamus? ut illud mirum in eo sit, qui cùm meliora uiderit, id quod deterius fuerat, maluerit sequi. quòd autẽ dicitur, quasi positio, allusio uocabuli est. quando quidem etiam dicimus, ponere sedes.

Inemendatam l. si paterfamil. de hæred. insti. nitoriq; suo modò restitutam, ut amplius optima quæq; ingenia non habeant, quo se in eius explicatione torquere possint. C

CAPVT II.

ALIVD subsequitur maius erratũ, ut maximi quicunq; Doctores ualde se ob eam rem torserint: id in titulo, de hæredibus instituendis, est, in quo ex Marcelli responsis ita tradit̃: Si paterfamiliâs Titium, quem ingenuum esse credebat, hæredẽ scripserit, eiq; si hæres non esset, Sempronium substituerit: deinde Titius, quia seruus fuerat, iussu domini adierit hęreditatẽ: potest dici Sempronium in partẽ hæreditatis admitti, &c. ut in hoc casu duo semisses fiant, ita ut alter semis inter eum qui dominus instituti hæredis fuerit, & substitutum æquis portionibus diuidatur. dubitauit hîc Accursius, & ferè omnes, cur computatio hoc modo fieri debeat: itemq;, quid de semisse, qui superest, sit agendũ: & cum longissimi tractatus hac de re centuriati sint, nihil attinet tantã molem cõfutare. In antiquo codice is Sempronius Titio cohæres traditur, hac scriptura: Si paterfam. Titium, quẽ ingenuũ esse credebat, hæredẽ scripserit, eiq;, si hęres non esset, Sempronium cohæredem substituerit, &c. ut planissimè pateat, si cohæres Titio Sempronius fuit, prius duos semisses cõstituendos esse, ut alter ad Semproniũ, alter ad Titiũ pertineat: deinde ꝓpter patrisfa. errorem, rursus semissem illum Titij cum Sempronio æquis portionibus diuidendũ: quod & Tribonianus in institutionibus asserere uidetur, qui in partem admitti debere substitutum refert: partis autem appellatione de dimidia intelligendũ est. nec quicquam obstat, quod Iurisconf. de semisse integro, Sempronio dando, expresse non loquatur: nã cũ principalis tractatus sit de errore testatoris, nihil pertinuit diutius immorari in Sempronij portione, cũ id scrupulo omni careat, & ita in facto euenisset, ut etiam cohæres esset: accidit autẽ fictis nominibus: nam res in Parthenio Titi imperatoris seruo reapse contigerat: is autẽ est Parthenius, cuius & Martialis meminit, conscius cum Entello & Stephano necis Domitiani: cuius rei Tranquillus & Dion sunt autores, ut facilis deprẽsu sit error, cũ in Digestis Tiberius tradatur, quẽ in institutionibus Titium castigatius appellant. Quòd autem dicitur, Sempronium in partem hæreditatis admitti, intellige eam partẽ hæreditatis, quæ Titio applicanda erat: alioqui Sempronius suum semissem omnino habiturus erat, tanquam cohæres. D

Subrepta ciuitati pecunia, quæ actio competat: conciliata duo responsa, quæ aduersari simul uidebantur. CAP. III.

MARCELLVS quoq; in titulo, ad l. Iuliam peculatus: Qui, inquit, de re ciuitatis aliquid sibi surripiat, constitutionibus cauetur, peculatus crimen committi, & hoc iure utimur, &c. cui responso contrarium affertur aliud Papiniani: Qui ob pecuniam, inquit, ciuitati subtractam actione furti, non crimine peculatus tenetur. quos obices dum remouere quærit Accursius, mera ægrotantium somnia affert. In antiquo exemplari ita refertur: Ob pecuniam ciuitati subtractam actione furti, necnon crimine peculatus tenetur. cessat itaq; hîc omnis dissensus, & concors fit Marcello Papinianus.

Ex Græcæ uocis defectione Caius, qui absurde loqui uidebatur, restitutus. CAP. IIII.

SED & Caius libro XXXIII. ad edictũ adducit̃, in l. licet. de uerb. sig. Qui, licet, inquit, inter gesta & facta uideat̃ quædã esse subtilis differẽtia: attamen nihil inter gestũ & factum interest, &c. quæ, quæso, differentia hæc est? qui modus loquẽdi? In eo codice Gręca dictio textui inseritur, hoc modo: attamen κατακρηστικῶς, nihil interest inter factũ & gestum: significat autem illa uox, quod abusiuè dicimus: & hoc uel maximè propter leges municipales est notandum.

Supellex unde dicta, emendatum Vlpiani responsum. CAP. V.

VLPIANVS de supellectili legata: Labeo ait originẽ fuisse supellectilis, q; olim his, qui in legatione proficiscerentur, locari solerent, quæ supellectilis usui forent. Inemẽdatus est codex, qua ex insigni nota uidetur Iurisc. ineptè loqui: quamobrem cum ueteri nostro codice reponas, locari solebant, quæ sub pellibus usui forent: ut ea sit supellectilis etymologia: quo autem sensu capiendæ sint hîc pelles, neminem latebit, qui Iulium Cæsarem in commentarijs legerit.

Deesse

A Deesse integram legem in tit.de probationibus: quapropter à nobis in integrum restitutam.

CAPVT VI.

IN ultima lege,titulo de ꝓbationibus,quæ lex Iurisconf.Scæuolæ tribuitur,deest in fine huiusmodi responsum,quod paragraphum uulgò dicimus.Si ancilla fuerit,ad libertatẽ perductam non uideri, neq; per fideicommissi relicti sibi ꝓbationem,nec quòd alimẽta sint, uti nutrici præstita. Subsequitur deinde alia lex hoc modo.Idem lib.ij.ad Masuriũ Sabinum : Cõmemorationem in chirographo pecuniarũ,quæ ex alia causa deberi dicantur,factã,uim obligationis non habere.Quæ uerba cum apponere dubitassem, ne maledicendi ansam præstarem calumniatoribus, ut adscriberem , perpulit : quoniam ita quoq; scriptam esse in antiquissimis Florentinorum Pandectis,quidam mihi retulerunt.

Legem,non hoc.C.unde legit.hactenus regulis iuris repugnasse,nunc à nobis emendatam,non æquè. CAP. VII.

CELEBRATISSIMA est Impp.Diocletiani, & Maximiani cõstitutio, in titulo q in codice Iustin.est,unde legitimi,& unde cognati:quæ in uulgatioribus lib.his uerbis annotatur : Non hoc,an tenuerit quis res hæreditarias,nec ne,sine uoluntate acquirendæ sibi hæreditatis, quærendum est, sed an admiserit hæreditatẽ,uel bonorum possessionem.Quod quidem rescriptum, si ita legatur,non satis idonea ratione adduci uidetur,dum potissimum negat id esse inquirendum,an quis res hæreditarias tenuerit sine uoluntate sibi acquirendæ hæreditatis.nam cũ hæreditas adeatur,uel solo animo,qui extrinsecus ex aliquo facto innotescat:si probetur,aliquem res hæreditarias tenere cum animo acquirẽdæ hæreditatis, non'ne satis constabit eũ esse hæredem?sicut ex contrario,si probabitur abesse uoluntatem adipiscendæ hæreditatis,probabitur ex eo actu nõ adiuisse.cur igitur nõ quærendum est,cũ idem sit,uel id quærere,uel illud,an admiserit hæreditatẽ,bonorum'ue possessionem?quamobrem cùm de ueræ lectionis incolumitate dubitarem, consului antiquos codices:& non solùm,quem habebam ipse, id genus unum,sed etiam alios, B qui mihi paulò uetustiores Accursio uiderētur : in his reperi aliter legẽdũ esse illud rescriptum,& uerba illa,sine uoluntate acquirendæ sibi hæreditatis, esse cancellis inducenda:quoniam superfluant,& abundẽt:quippe existimauerim pro glossemate ab aliquo Iurisperito superapposita,quæ dein ab imperitis in ipso contextu recepta fuerint.Cæterũ non uulgatæ solũ lectioni,sed & nostræ huic declarationi obstat Bartoli, aliorumq; argumentum,quo probare contendunt,responsum id iure non consistere, siquidẽ si delatam Titio hæreditatẽ dicamus, probato eum res hæreditarias tenuisse, constabit esse hæredem : quòd si nõ delatam dicamus, etiam quòd admiserit, non sequetur uerè esse hæredem:cui rationi,concordi omnium interpretũ cõsensu,respondetur,ita textũ accipi debere,ut principium in eo intelligamus, cui delata non sit hæreditas:finem uerò legis contrà in eo uidelicet,cui sit delata. quæ portenta sunt hæc? quæ cauillationes?ipse certè totã legem,cùm delata est hæreditas,accipiendam puto: nec id admiserim,idcirco quòd quisquam res hæreditarias retinuerit,in dubio existimandum adijsse,nisi fortasse is sit filius,qui uel ipso iure est hæres : quo casu lex ista non procedit,cum ex rubrica cõstet,de legitimis,& cognatis hunc titulum principaliter loqui,non de filijs.Itemq; nisi cum alio is de re hæreditaria contraxerit , ne scilicet ullus captioni sit locus.& ita quandoq; disputando defendi.

l.j.§.de repet. hæred.

Bart. l. gerit.

L.cum putarem,famil.erciscund.declarata aliter, quàm alij existimauerint.

CAPVT VIII.

IN lege,cum putarem, familiæ erciscũdæ,sub ipsius responsi finem Paulus Iurisconsultus de cohæredibus loquens, quorum alter falsò cohæres existimabatur: Planè,inquit,si sine iudice diuiserint res,etiam condictio est earum rerum,quæ ei cesserint, quem cohæredem esse putauerit. In antiquo meo exemplari fidelior hæc lectio reperitur:Planè si sine iudice diuiserint res,etiam, conditionem ei, qui fuit hæres , competere dici potest : non enim transactum inter eos intelligitur , cum ille cohæredem esse putauerit,ex quibus uerbis colligitur , si

Barto.in d.§. duo fratres.

transactum intelligeretur, nullius partis condictionem dari: & tamen Accursius plerunque in hac fuit sententia, in diuisione hæreditaria, in qua transigi uidetur, pro parte euinci posse, & pro parte condici: quod meritò reprobatū est: nam & nostræ huius legis generalibus uerbis conuincitur: dum enim dicitur condictionem dari, quis æquo animo coartationem hãc admittat, ut intelligamus pro parte tantum dari, pro reliqua uerò rei uendicationem? nec me mouerit Accursij ratio, asserentis, cum rem meam quasi tuam trado, non trãsferri dominium: quoniam qua ratione pro dimidia transfertur, eadem & pro tota transfertur: cum in diuisione uniuersitatis altera res in locum alterius succedat: & quod unus hæres habet, ex seipso habere, non à cohærede creditur, quod & Bartolus annotauit.

§. subtilius. in l. dedi. de condi. ob causam.

C

L. eam quam. C. de fideicommiss. hucusque non uero sensu declaratam, quare emendatur, uti debuit. CAP. IX.

TRACTATUS fideicõmissorum in Iustin. codice hoc rescriptum habet: quod ut breuitati cõsulerem, nõ ut uulgò legitur, sed ut in antiquo meo codice extat, referre operæpretiũ duxi. Eam quam frater tuus instituerat, siue quæsita, siue non quæsita hæreditate decesserit, cum tantum simpliciter ante quàm duodecimum annum ætatis implesset, uerbis precatiuis, testamento facto, nõnullos ei uoluerit substitutos, nihil prohibet fideicommissum petere, uel ab ipsius hæredibus, qui bona intestati tenent. tunc enim locum habẽt, quæ regulariter traduntur, ea quæ in testamento relinquuntur, si ex testamento non adeatur hæreditas, non ualere: cùm uerbis relicta directis adiri potuit hæreditas, nõ cùm illa ipsa sic data est, ut esset etiam ab intestato successoribus postulanda: quod rescripsimus sequentes adseuerationem tuam, quasi scripta hæres non fuerit iure adoptata: alioqui si in familia relicta, hæres facta decessit, consequenter ipsius hæredes petitioni fideicommissi respondere coguntur. ponendus autem ita est in facto casus: Titius habẽs adoptiuam filiam, solam hęredem instituit: & prætereà prælegauit etiam fideicommissum, in quo fideicõmisso substituit & quosdã hęredes, si moreretur ante duodecimũ annũ: quæritur quid iuris: & respondent Impp. siue filia adeat, siue non, fideicõmissum deberi: nã cum testator solam eam instituit hæredẽ, & pręterea prælegauit, illud prælegatum, ea adeunte hæreditatem, esset nullum: quia à nemine sibiipsi legatur: quapropter uidetur eam fuisse defuncti uoluntatem, ut eo casu ualeret, cum non adiretur hæreditas: igitur filiæ competit fideicõmissi persequutio, sed ponamus eam adiuisse hæreditatẽ, uel fuisse hæredẽ ipso iure, & decessisse intra duodecim annos: num substituti admittentur? uidebatur non admitti, quia fideicõmissum à principio est inutile. contrà respondetur: quoniam uel sola uoluntas ex cõiectura in fideicõmissis sufficit. determinantur itaq; hac in cõstitutione duo mehercle pulcherrimi casus, & ualde dubitabiles, qui etiã ex uulgato exemplari colliguntur, si ubi legitur peti, petere corrigamus: alioqui cæterę interpretũ expositiones, salua Latini sermonis ratione, non consistunt. quod autem in principio dicitur, siue quæsita, siue non quæsita hęreditate, deflecte ad fratrem, ut is perierit, ex cuius testamento uel quæsita, uel non quæsita fuit hæreditas: uel si respici filiam mauis, intellige, decesserit: non tunc quidem, cum petit fideicommissum, sed postea, ut id uerbum, decesserit, tractum habeat.

D

l. fideicõmiss. §. sic fid. de leg. iij.

In definitione furti, quædam uerba superfluò addi, aliaq; corrupta esse.

CAPUT X.

LEGEM primam de furtis, quæ Iurisconsulti Pauli est, ex antiquo codice libet in medium afferre: ea legitur hoc modo: Furtum à furuo, id est, à nigro dictum Labeo ait, quòd clàm & obscurè fiat, & plerunq; in nocte: uel à fraude, ut Sabinus ait: uel à ferendo, seu auferendo: uel à Græco sermone, qui φῶρας appellant fures: imò & Græci dixere παρὰ τὸ φέρειν, &c. dein paulò inferius: Furtum est contrectatio rei fraudulosa, lucri faciẽdi gratia: id est, uel ipsius rei, uel etiam usus eius, possessionis'ue, quod lege naturali, &c. operæpretium autem idcirco existimaui prædicta referre, quoniã uulgò in definitione additur, furtum fieri solum inuito domino: quod usquequaque uerũ non est: nam si domino uolente, cum existimem

A existimem eum nolle,quicquam surripiam,Pomponius ait,furem me esse:quod & ratione non caret.ex delinquentis enim animo maleficia pensantur,non ex aliorum uoluntate.Sed & de incolumitate ueræ lectionis Accursium nō latuit, qui ca uerba inuito domino,tam in Digestis,quàm in Institutionibus subaudiēda existimauit: tametsi ab impressoribus glossema in textu insitum perperam nunc legatur.

In l.inter omnes.§.pen. infra de fur.

L.Antiochensium, de priuileg.credit.emendata, & nouo sensu clarior reddita. CAPVT XI.

IN titulo de priuilegijs creditorum Papiniano tribuitur responsum quoddam corruptissimum, ita ut nullo pacto construi,& salua ueterum loquendi ratione intelligi posst:id nos ex antiqua lectione sic reponimus.Paulus libro decimo resp.Antiochensium Cœlosyriæ ciuitatis, qui de lege sua priuilegium in bonis debitoris defuncti accepit, in ius persequendi pignoris durare cōstitit: ut sit sensus : Antiochenum quemcunq;,qui ex lege sua municipali præfertur cæteris creditoribus , si iure legis agat , non idcirco minus posse propter anteriorem hypothecam agere,cū illud ius sibi saluum remaneat, & lex illa quicquam de ciuium iure non detrahat,sed accumulet potius.Est autem Antiochia Syriæ metropolis,& omnium oriētis urbium,ut Herodianus scribit,longè pulcherrima: cuius fortasse utilitati concessum erat,ut ciuium Antiochensium in bonis debitorū potior causa esset, hicq; cæteris aliarum urbium ciuibus anteferrentur : πρωτοπραξίαν id priuilegium appellari,Plin.Cæcil.in epistolis ad Traianū Cæs.ostendit.Sane quæ Accursius & Bartolus hic scribunt,uerbis legis non quadrant.alioqui salua uulgatiore lectione sic posset cōstrui:Constitit ius pignoris persequendi durare,quod ciuitatis Cœlosyriæ Antiochensium priuilegium de lege sua ipsa scilicet ciuitas in bonis debitoris defuncti accepit.sed alius hic est quàm à cæteris tradatur sensus,& minimè uerisimilis:nō enim solent Iurisconsulti scribere,lex aliqua municipalis duret,uigeatq;,an id minus : cum B de facto non respondeant,sed de iure quod factum sequitur.

In titulo de publicanis, quoddam responsum antiquæ lectioni restituendum esse. CAPVT XII.

APVD Paulum in l.licitatio,de publicanis,principium legis aliter in exemplari nostro fideliori legitur, quàm in alijs soleat: nimirum his uerbis:Locatio uectigalium , quæ calore licitantis ultra modum solitæ conductionis inflatur,admittenda est,&c.quibus uerbis nihil iuuatur Philelphi in epistolis sententia,ex uulgatæ lectionis argumento, existimantis licitatorem pro proxeneta accipi : sed & ferè incontinenti sequitur : ad conducendum uectigal inuitus nemo compellitur : & ideo impleto tempore conductionis , ea alijs locanda sunt. Reliquatores uectigalium ad iterandam conductionem,&c. Hæc autem quantum nō in uerbis,sed in re ipsa ab alijs dissideant,qui Accursium ibi legerit,cognoscet.

Paragraphum, Augerius , in l.qui Romæ, ff.de uerborum obligat.non satis hactenus intellectum : sed & in eadem lege, §.Seia, corruptum circunferri. CAPVT XIII.

CVM uulgatissimam legem,qui Romæ, de uerborum obligationibus,perlegerem,& impressa cum manu scriptis codicibus conferrem , animaduerti ex duobus responsis,quæ paragrapho signantur: alterum,quamuis corruptum non circunferatur, uulgò tamen rectè non intelligi: alterum uerò ob scripturæ labeculam erroris causam Accursio , deinde Aretino dedisse : is est huiusmodi in §.Seia : Quæritur , si Seia , quæ sortem transactionis causa , usurasq; hæredi promiserat,cum hæres, transactioni ne staret,diu litigasset , teneatur usuras eius temporis præstare,quod interim lapsum est,dum iniustè hæres litigat.Et Scæuola respondit: Si Seia non cessasset ex stipulatione pecuniam offerre,iure usuras non deberi.ex quibus uerbis Accursius,Aretinusq; existimarūt, necessariā fuisse oblationem, alioquin usuras deberi. Bartolus & alij frequentiori consensu consentaneum iuri id non existimant,sed tamē uerbis legis expresim aduersantibus idonea responsione nō satisfaciunt

tis faciunt.igitur ex antiquo meo codice ita legendũ est:Respondi,& si Seia ante cessasset ex stipulatione,& cætera:nõ autem: si Seia non cessasset. Quod uero responsum recte non percipitur,hoc est: In paragrapho Augerius,traditur talis casus,non quidẽ ut Doctores referunt,sed ut ipse arbitror: Augerius seruo Mæuij promisit,se soluturum quicquid patrem suum debere constitisset,patre defuncto,& alio hærede instituto: cum Mæuius egisset cum hærede & constitisset: quæritur num Augerius teneatur,& id potissimum ratione eius temporis, quod intercessit ab eo tempore, quo stipulatio concepta est donec constitit:& respondet Iurisconsultus, si conditio non extitisset,stipulationem non esse commissam:& consequẽter cùm respectu accessionum & debiti interea temporis aucti conditio non extitisset: & ubi extitit, solum referatur ad tempus,quod stipulationem præcessit,non quod secutum est, meritò ob illud non tenetur: ratione uerò ipsius sortis,& summæ quam constiterit tempore stipulationis conceptæ debitam,tenetur, negant id ex communi intellectu Doctores: &,ut colligitur,tribus rationibus: prima Roglerij hæc est.nam cum Augerius promiserit, quicquid patrem debere cõstitisset,nisi constet eo uiuente, post mortem euanescit stipulatio: quoniam pater amplius non debet,sed debuit: igitur constabit patrem debuisse,non debere: quo quidem modo concepta sunt uerba stipulationis. quæ ratio leuior nescio,an absurdior sit: cum enim in stipulatione conditio ubi euenit,retrahatur ad tempus,quo concepta est,& illud considerandum sit: certè eo obseruato, tum debebat,non autem nunc debuerat. nam & cum stipulatio ad hæredes transeat, hæres ipse qui patris personam fictè refert,non solum nõ debuit,sed nunc debet.an in stipulationum uerbis cauillamur? Cognouit certè Paulus Castrensis abesse id à naturali ratione. Secunda ratio affertur,iniquum esse,ut declaratio debiti facta cum hærede,qui forsitan instructus non est,præiudicet filio: sed & hoc leuissimum est,cum calculis ducatur ex rationibus,quæ nunc tam præstò erunt hæredi, sicut patri futuræ fuerant, nec probabilis sit suprascripta præsumptio. quapropter ineptas esse has rationes animaduertens Iason,tertiam hanc addidit: nam etsi constet quid quantumq; debuerit pater, non tamen constat cum Augerio,& idcirco in eius damnum non dicitur cõstare, nec committitur stipulatio. Sed & hoc non probauerim, cum Augerius hic non differat ab intercessore fideiussoréue: quapropter res inter alios acta,quamuis alijs non præiudicet,tamen si actum sit cum principali,id fidem facit respectu accessorij,quod pluribus exemplis in tractatu rei iudicatæ confirmat Alexander. omitto cõmunem hũc intellectum,non nisi per cauillum accepto cõtextu procedere. quid enim aliud est ita interpretari,si conditio non extitisset,id est, quia conditio nõ extitisset? Igitur dubitandum non est,quin nostra sententia sit probabilior. dum ergo in textu dicitur,quæsitum est,an Augerius teneatur,intellige uerbum,tenetur, generaliter,non solum respectu sortis, sed etiam auctarij à tempore conceptionis ad euentum conditionis: & dum sequitur,respondi si conditio non extitisset,&c. declara catenus, quatenus extitit conditio cõmitti stipulationem: extitit autem respectu sortis,& accessionum usq; ad tempus cõceptionis,pòst nõ extitit: priore igitur casu est cõmissa, posteriore non æquè.respondit autem Scæuola succinctè, & breuiter, more suo,& uerba contulit directè in eum casum,quo conditio non extitit,id est,usurarum: quia is casus magis dubius fuerat.ratio autem decisionis ea est,quoniam Augerius non promisit, nisi quod constitisset: igitur donec constat,non est in mora: non debet ergo soluere seu fructus, seu usuras medij temporis,quæ solent deberi propter moram, cum ipse nequaquam in eam inciderit. & ita disputationis causa disserebat Alciatus.

l.pap. §. si ex causa. ff. de in off. test. Alex. in l. sæpe. i vj. charta. de re iu dic. gl. in l. de unoquoq;. ff. de re iudic.

Glos. in uerb. certas. §. j. j. const. cod.

Titulo, de fideicommiss. libert. responsa quædam correcta. CAP. XIIII.

De fideicommissarijs libertatibus sic legitur apud Celsum: Scæuola Claudius, cum tibi iussum fuerit manumittere, utiliter datur fideicommissaria libertas, sed ex nostro perueteri codice aliter legendum esse admonemur, nimirum hoc modo: Celsus lib. X X I. ad Sabinũ Acciolam: Claudius cùm uisum tibi fuerit,manumitte, utiliter datur fideicommissa libertas. Sed & eodem titulo in lege,generaliter,uersiculo, cogetur,dum dicitur: si hoc maluerit is,qui rogatus est manumitti: superfluum est uerbũ manumitti, ex antiquo codice: & hic nõ seruus accipiẽdus est(qđ fecit Accursius) sed ipse hęres. Et paulò inferius: Sed potius ab eo

ad libert

A ad libertatem perductus, qui erat rogatus manumitti. In antiquis legitur, manumittere, quod magis placet. Quin etiam in l. fideicommiss. lib. ita dari, dum legitur uulgò, si te meruerit, corruptus est codex. quia Latinè non dicimus mereo te: quapropter legendum si demeruerit, ut hæc præpositio in compositione augeat, quæ quandoque minuere solita est.

Legem, imperatores, de appel. inemendatam circunferri: & propterea à nobis tractatum, quomodo restituenda uideatur. CAPVT XV.

IMPERATORES Seuerus, & Antoninus rescripserunt appellationes, quæ retrò ad principem factæ sunt, omissis his, ad quos debuerunt fieri, ex uno ordine ad præsides remitti. Lex hæc in titulo de appellationibus, corruptè circumlata, maximum Accursio negotiū fecit, dum unum ordinem nunc interpretatur referri ad clarissimos, nunc ad ordinem, qui fit, ut ab minore ad maiorem prouocetur: & utrunqȝ non conuenit: non quidem prior, cum præsides ipsi Clarissimatus dignitate fungantur, nec de clarissimo ad clarissimum appelletur: sed nec posterior, cum deficeret rescriptum in eo, quod maximè interesset referre, uidelicet à quibus iudicibus prouocetur. nec enim passim uerum est, à quibuscunque iudicibus retrò prouocetur, ad præsidem negotium remitti. Igitur ex antiquo codice, ubi legitur retrò, repone rectò: ubi uno, imo. appellauit autem imum ordinem magistratus municipales, quorum ordo infimus est: & ab his ad præsides iure prouocandum esse, uulgò dicitur.

Alexandri Imper. rescriptum inter tractatus appellationum, hactenus à nemine intellectum, nunc nostro Marte, de Græco translatum, unicuiqȝ posse intelligi. CAP. XVI.

IN eodem titulo alia est lex Græca Alexādri imperatoris, ab aliquo in Latinum uulgò trāslata, qui se & Latinè, & Græcè nihil intelligere demōstrauit: ea rectius hunc in modum transducenda fuerat: Imperator Alexander uniuersis Græcis in Bithynia existentibus. Prouocare quidem qualiB ter quisquam ab ius dicentibus prohibeatur, non uideo: cum aliam uiam capessentem, idem facere liceat, & ad me celerius deuenire: iniuria autem, & ui aduersus prouocantes uti, & custodiam militarem circum immittere, & (ut simpliciter loquar) eis ad nos accessum huc præstruere prohibemus: suggerētes procuratoribus nostris, & populorum magistratibus, ut quam protulimus, nostræ huic iussioni obediant: illudqȝ sibi proponant, non minorem subditorum securitatis curam nobis esse, quàm eorum uel beneuolentiæ, uel obedientiæ sit. Si quis autem uerba desiderat, hæc sunt: Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος τῷ κοινῷ τῶν ἐν Βιθυνίᾳ Ἑλλήνων. ἐκκαλεῖσθαι μή πως ἄν τις κωλύοιτο ἀπὸ τῶν δικαζόντων οὐχ' ὁρῶ, ὁπότε ἔξεστι τῇ ἑτέραν ὁδὸν παραπεμφθῆναι ταὐτὸ ποιεῖν καὶ θᾶττον πρός με ἀφικνεῖσθαι. ὕβρει δὲ καὶ βίᾳ χρῆσθαι πρὸς τοὺς ἐκκαλουμένους, ἢ φρουρὰν στρατιωτικὴν περιϊστάναι, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ἀποφράττειν αὐτοῖς τὴν δεῦρο ἄνοδον, ἀπαγορεύομεν τοῖς ἐπιτρόποις καὶ τοῖς ἡγουμένοις τῶν ἐθνῶν, καὶ πεισθήσονται πάντως μου τῇ προῤῥήσει, εἰδότες ὅτι τοσοῦτόν μοι μέλει τῆς τῶν ἀρχομένων ἐλευθερίας, ὅσον καὶ τῆς εὐνοίας αὐτῶν καὶ πειθοῦς. Et huius constitutionis exemplum retulimus, ut inde cæteri cognoscant, quantum fidei adhibendum sit illi, quisquis fuit, qui quæ plurima in Digestis sunt, responsa Græca transtulit in Latinum. sane constitutio hæc ex Pandectis Florentinis accepta est.

Decipi in decisionibus litium etiam peritos, ob humaniorum literarum imperitiam: atqȝ ibi instauratum Iurisconsulti responsum, titu. de pœnis. CAP. XVII.

CVM duo pueri aleam luderent, atqȝ, ut fieri solet, iurgio orto, quod in regione aluei rectè dispositam tabellam alter negaret, paulò iracundior alter, temperatorio cultro, quem secum de ludo literario fortè attulerat, collusorem percussit, ita supra pubem, ut statim & euestigio moreretur: quæsitum est, qua pœna puer plectendus esset. respondi, non ultra exilij ultionem coërcendum: atque id ex Homeri carmine ιλ. ψ. quod Claudius Saturnius in titulo digestorum de pœnis, allegat: quamuis in uulgatis codicibus uitio scriptorum nihil legatur, quod ad rem faciat. Verba Iurisc̄ōsulti ex antiquis codicibus ita reponēda sunt: Euentus spectatur ut in dementissimo quoque facta (quanquam non minus lex eum, qui

In l. aut facta. §. fin.

occidendi

inl. aut facta. §. i. occidendi hominis causa cum telo fuerit, quàm qui occiderit, puniat) & ideo apud Græcos exilio uoluntario fortuiti casus luebant: ut apud præcipuũ poëtarum scriptũ est: C

Ενθ' ἐμὲ τυτθὸν ἐόντα Μενοίτιος ἐξ Ὀπόεντος
Ηγαγεν ὑμέτερον δὲ ἀνδροκτασίης ὑπὸ λυγρῆς,
Ηματι τῷ ὅτε παῖδα κατέκτανον Αμφιδάμαντος
Νήπιος οὐκ ἐθέλων, ἀμφ' ἀστραγάλοισι χολωθείς.
In uestras puerum ex Opoënte Menœtius ædes
Me duxit, cædem quò fugi propter amaram,
Tempore cùm fatuus genitum Amphidamante peremi
Inuitus: propter talos cùm incanduit ira.

Nec quicquam obest, quod Homerus inquit οὐκ ἐθέλων, id est, inuitus: quoniam nemo ita percutit, ut inuitus percutiat: sed accipiendum est, uel quòd post iracundiæ calorem pœnituerit, uel quòd non existimabat eum ex tali uulnere periturũ: quod maximè in nostro casu fuit, cũ ex genere cultelli coniectemur mentem nolentis occidere: is quippe armorum appellatione non continetur, quod & existimauit Aretinus. Sed & huiusmodi homicidia fato plerunque imputantur: nec Cornelia de sicarijs puniuntur, nisi alijs delictis aggrauata sint: nam tunc rei summo officio afficiuntur.

Consil. lxxx. l. i. C. de sic. l. si quis. §. qui abortionis. ff. de pœnis.

In titulo, depositi, duo responsa emaculata: & quid sit trophima. CAP. XVIII.

LEGEM, Publia, quæ sub titulo depositi est, nonnihil inemendatã esse cum dubitarem, placuit cũ antiquis scripturis uulgatas conferre: in his ita legere est: Lucius Titius ita cauit, Ελαβον, καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης, τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια, μύρια, καὶ πάντα ποιήσω, καὶ συμφωνῶ, καὶ ὁμολόγησα ὡς προγέγραπται, καὶ συνεθέμην χορηγῆσαί σοι τόκον ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβολοὺς τέσσαρας μέχρι τῆς ἀπὸ τοῦ ἀποδόσεως παντὸς τοῦ ἀργυρίου. quæ uerba sic Romanè transferas: Accepi, & in rationibus depositi relatum habeo, ut perscripti argenti sestertia quadraginta, omnia facturus, ut consentio, & ut firmissimè promitto secundum suprascripta: quibus conueni me fœnoris nomine daturum in unumquenque mẽsem tibi pro singulis libris obolos quatuor, donec omne argẽtum reddidero. Quæro an usuræ peti possint. Paulus respondit, eum contractum, de quo quæritur, depositæ pecuniæ modum excedere: & ideo secundum conuentionẽ usuræ quoque actione depositi, peti possunt. Legendus autem est hoc modo iste paragraphus: qui cum Græca cautione conscriptus esset, Accursius nihil admonito, cuius essent ineptæ illæ translationes tanquàm Iurisconsul. ipsius fuerint, eas interpretatur: cum tamen nemo, nisi planè ἄμουσος, sit, qui imposturam lectori fieri non animaduertat. Sed & sequẽs paragraphus ita legendus uidetur. Titius Sempronio salutem. Habere me à uobis plus minus X. & discos duos, saccum signatum, ex quibus debetis mihi X. quos apud Titiũ deposuistis: item quos trophimati decem: item ex ratione patris uestri decem, & quæ excurrunt, &c. Significat autem trophima hîc, ut arbitror, κουροτρόφειον, id est, mercedem ipsam & pretium nutricationis, & id ferè quod uulgò pretium duodenæ dicimus: potest Latinè dici nutrititium, sicut plurali numero nutrititia, nutricum merces: à qua uoce nec Vlpianus Iurisconsultus se abstinuit. Ostendit igitur Titius hac epistola, habere depositum, super quod inter cętera sibi debeãtur decem, quos trophimati debebat Sempronius. Τρέφειν significat alere, τροφὴ ἢ τρόφιμα nutricationem: ut non omnino damnãdus sit Accursius, qui id ingenuè fassus est se non intelligere: & non satis rectè alij faciãt, qui nescio quid hîc de cistiphoris inculcant: quod, mehercule, tantum ad rem facit, quantum, quod dicitur, in lente unguentum. D

Legem ultimam C. de bon. auto. iudi. possid. ex unius uoculæ superfluitate inenodabilem esse. CAPVT XIX.

CVM imperator Iustinianus sanxisset, ut si plures creditores alicuius contumacis essent, & unus ex primo decreto in possessionem missus foret: is etiam alijs ita prodesset, ac si illi quoque in possessionem fuissent: subsequitur in ultima constitutione de bonis auto. iudicis possidendis, his ferè uerbis: Sin autem hi qui detinent possessionem, uel ex sententia iudicis rem uendiderint, uel alio quocunque modo legitimo, omne ius, quod in ijsdem rebus habere noscun

A noſcuntur,in alias perſonas poſt definitũ à nobis tempus tranſtulerint, & certam pecuniam acceperint: quicquid ſuperfluum inuentum fuerit,deponatur,&c. Dubitauit Accurſius,quid eſſet iſtud tempus à Iuſtiniano definitum: & nunc idem tempus opinatur,quod in iure dominij impetrãdo ſtatuitur: nunc id quod ad præſcriptionẽ neceſſarium eſt:quorũ utrunq; non conuenit:quandoquidẽ ius dominij in pignoribus cõuentionalibus,nõ autem prætorijs impetratur: itemq; tempus præſcriptionis expectare nimis longũ eſſet, cum ſecundum decretum ſoleat ſequenti anno interponi. Igitur cum dubitarem,conſului antiquiores codices: in his reperi illa uerba,à nobis, non eſſe: ſed ſolum legi,in alias perſonas poſt definitũ tempus tranſtulerint,&c.quapropter libet hæc cõtexta uerba aliter intelligere, uidelicet ſtatutum tempus ſignificari,non quidem à lege,ut uulgò exiſtimatur,ſed ab ipſo iudice: puta, quia creditor ex primo decreto ita miſſus eſt ab ius dicente in poſſeſsionẽ, ut ſi debitor intra annũ, uel XX. menſes non comparuerit,habeat ius uendẽdi ea bona,in quorum poſſeſsionem deſtinatus eſt: eſſe autem tempus id prætoris arbitrio ſtatuendum,comuni calculo cenſeri Ioannes ab Imola,& Alexander abunde teſtantur.

Legem,ſi hæreditas,de teſtam.tut.ex minimo ſcriptorum lapſu obſcuriſsimam reddi: quapropter ſuæ luci à nobis reſtituta. CAP. XX.

IVRISCONSVLTVS Vlpianus de teſtamentaria tutela: Si pater filio & nepoti ex eo tutorem dederit,mortuo,uiuente ſe,filio confirmari dationem tutoris in nepotem ex lege Iulia Velleia tradit: cum enim confirmatum ſit teſtamentum, conſequenter tutoris quoq; datio ualebit in eo teſtamẽto quod ualet,ubi nepos uel hæres inſtitutus ſit,uel nominatim exhæredatus.Impreſsi codices,& etiam bona pars eorum,qui poſt Accurſium ſcripti ſunt,dictionem habent ſuperfluentẽ,quæ non parum negocij ipſi Accurſio fecit:ſiquidẽ poſt hęc uerba,in eo teſtamẽto quod ualet,ſubſequitur,idẽ ubi nepos uel hæres inſtitutus ſit,&c. cum aut uox illa eradenda ſit,aut,quod in alijs annotaui,legendũ ſit, id eſt: ut ſit ſenſus,ualere dationẽ tutoris in teſtamento quod ualet: tunc autem ualet, ubi nepos uel B ſit inſtitutus,uel exhæredatus: quoniã alioquin agnatione rũperet,ut ex Galli Aquilij inſtitutionibus conſtat.nam quod Iacobus Arcneus hîc comminiſcitur,mihi certè non fiet uериſimile,qui in ſequẽs comma illud uerbũ,idem,refert: quaſi diceret,idem eſſe, uel quòd nepos ſit inſtitutus, uel quòd exhæredatus. Sed certè hæc ex ſe ipſis conſtant:tantum abeſt ut noſtris argumentationibus reprobanda ſint.

Rubricam C.de ſenten.ex periculo recitandis, uitio ſcriptorum labe non carere:quapropter declarata uera lectio. CAPVT XXI.

EXPLICANDAE nunc ſunt quædam rubricæ,quæ propterea quòd corruptæ circunferantur,non ſatis integrum ſenſum habent. & in primis titulus eſt codicis Iuſtiniani,de ſententijs ex periculo recitandis: in quo lemmate uox illa,ex periculo, non ſat rectè explicari poteſt.nam ſi Doctorum interpretationem hîc referam, ſcio uix tenere riſum lector poterit: quandoquidem tractari aiunt,quemadmodum ſine periculo ſententiæ ferãtur:&in exemplum adducũt, neſcio quem,prætorem Genuenſem: qui cataphractus equo inſidens ſententiam tulerit,dum iram uicìi formidat.ſed ut uerum fatear, ἐπιφλλίδες ταῦτ' ἐστὶ καὶ στωμύλματα, ut Ariſtophanis uerſiculo utar.quapropter ex quorundam ſentẽtia legendum uidetur, de ſententijs ex breuiculo recitandis: tractat enim totus ille locus,quẽadmodum ſententię ex ſcripto recitari debeãt.breuiculus,diminuta forma deducitur à breui,hoc eſt, ab ſchedula,ſeu ſcriptura, pictatio'ue. & ut alios omittam, Impp. Valentin. Valens & Grat.titulo Codicis, de conueniendis fiſci debitoribus, lib.x. inter chartulas (aiunt) confiſcati cuiuſdã,breuis aſſeueratur inuentus,&c.quamuis futuri ſint, qui exiſtimabunt barbaram etiã uocem, qua nihil frequentius in Romanorũ ſcribarum archiuis. meminit & plerunq; Lampridius, & huius monetæ conſimiles. In uetuſtis tamen codicibus,itemq; Theodoſiano codice uulgata lectio approbatur,ut fortè dictio illa, periculum,ad experientiam memoriæ referenda ſit,ἀπὸ τῆς πείρας,id eſt,à tentamento,ut in diuinatione in C.Verrem interpretatur Aſconius Pędianus.

Rubricam

Rubricam C. de sponsalibus, non recte uulgò consideratam. CAP. XXII. C

EST & male exposita rubrica Codicis, de sponsalibus, & arris sponsalitijs, & proscenecticis: interpretatur autē Accursius proscenetica salarium esse, quod proscenetis datur: & cum de hoc nil agatur hac in tota sectione, existimauit rubricam esse ipso tractatu generaliorem. sed sciendum proxenetriam significare conciliatricem nuptiarum: & sensu sequiori ideo dici, quoniam id minus soleret per fœminas fieri. uocatur & promnestria. Aristophanes in Nubibus: εἴθ' ὄφελ' ἡ προμνήστρια ἀπολέσθαι κακῶς, ἥτις με γῆμ' ἐπῆρε τὴν σὴν μητέρα, imprecatur mortem Strepsiades, iratus filio, promnestriæ, quæ suaserat ut eius matrem duceret in uxorem. Igitur in hac rubrica arbitror legi debere proxenetrijs: ut intelligamus hîc tractari de arris sponsalitijs, quæ uidelicet dantur sponsis & proxenetrijs, quæ scilicet deponuntur apud proxenetrias: & hoc modo rubrica ita generalis non erit, quin possit comprændi ex his, quæ in tractatu dicuntur. Cæterùm quod Accursius tradit, proxeneticum dici salarium proxenetæ, aduertendum est quoniam Iurisconsultus in eius tituli lege ultima tradit ἑρμηνευτικὸν dici: quamuis in uulgatis codicibus Græca uox desideretur.

In lege secunda, C. de uet. iur. enucleando, quædam uerba emendari declarariq; debere. CAPVT XXIII.

IN posteriori constitutione, de ueteri iure enucleando, edicit imperator, ne alicui liceat interpretationes in ius ciuile condere, ne ex his aliquid dubietatis insurgat, unde iterum omne ius turbetur: quod edictum non modò palàm contemnitur, longa iam interpretandi consuetudine ab Hirnerio cœpta, ab Accursio perfecta, à Bartolo, Baldo, cæterisq; συμμυσταῖς usque ad nauseam aucta: uerumetiam, si dijs placet, nemo laureola Doctoratus insignitur, nisi cum hac præfatione: damus tibi autoritatem glossandi. ut sicut prima initia aduersus Iustiniani legem auspicantur, ita discant in futurum in eadē corruptela perseuerare, & in dies aliquid aduersus legū latores conari. Libet Cæsaris ipsius uerba referre: quoniam in uulgatis codicibus Græcarum quarundam uocularum defectu sunt imperfecta. Nemo eorum qui iuris peritiam habent, audeat commentarios ijsdem legibus adnectere: nisi tamen si uelit eos in Græcam uocem transferre sub eodem ordine, eaq; consequentia, sub quo Romanæ uoces positæ sunt, hoc quod Græci κατὰ πόδα dicunt: uel si quis forsitan per titulorum subtilitatē annotare maluerit, & ea quæ παράτιτλα dicuntur, componere: significat illud per uestigia, quasi ijsdem uestigijs inhærere: hoc uerò summaria quædam per titulos, quorum mentio quoq; in præcedenti constitutione. D

Legem, Mæuius, §. duorum, ff. de lega. secundo, non rectè hactenus perceptam: nunc posse intelligi: si quis tamen hæc quoq;, si quis scripta legat. CAP. XXIIII.

VERBA Iurisconsulti ita se habent: Duorum testamentis pars fundi, quæ Mæuij est, Titio legata est: non ineleganter probatum est, ab uno hærede soluta parte fundi, quę Męuij fuit, ex alio testamēto liberationē obtingere: nec postea parte alienata reuocari actionē semel extinctam. Sed si pars fundi simpliciter, non quę Męuij fuit legatur, solutio prior non perimit alterā actionem, atque etiam hanc eandem partem aliquo modo suam factam poterit soluere alter hæres. nanq; plures in uno fundo dominium iuris intellectu, non diuisione corporum obtinent, &c. Accursius hoc in loco non, nanq; plures, ut uetustus meus codex haber, sed, neq; plures, legit: atq; exponere conatur duobus modis, sed mehercule tam alienis à uero sensu, quantū ipse à literatis literis fuit: fuit autē oppidoquàm longissimé. Igitur ne in his quæ minimè necessaria arbitror, cōfutandis tempus teram: sic in hoc responso fingendū esse casum opinor, atq; ita declarandū. Fundus, puta Trebatianus, cōmunis erat Męuio & Sempronio: fingamus duorum testamentis mihi legatā partem huius fundi, quę Mæuij est, hoc casu solutio prior perimit alteram actionem: sed pone non esse dictum aliquid de Męuio, sed simpliciter legatam partem fundi Trebatiani: an hîc idē erit quod superius? minimè uerò: & ratio est, quoniā Męuius & Sempronius in eo fundo dominium habent iuris intellectu, nō diuisione corporum: cum

enim

A enim constet medium fundū utriusq; esse,non tamen constat utra pars alterius sit:igitur nō habent dominium diuisione corporum,sed solo iuris intellectu,quo iure totus fundus illis communis est. Igitur si soluatur mihi pars huius fundi, ex quo posibile est,ut in diuisione spectet ad Semproniū,rectè soluta est:si iterū soluatur, rectè quoq; soluitur, tanq; ferè eadem non sit, cùm iuris intellectu potuerit uel Mæuij esse, ergo tanquam diuersa penditur. Idemq; iuris est hoc casu, cum fundus est duorum, atq; si res aliqua generaliter legetur, quæ potest rursus solui, licet diuersa ratio sit in homine generaliter legato. Cæterùm his ulterius insistere, præsentis non est instituti: non enim me præterit,quàm dubitabilis hic sit intellectus,ut existimo, tamen uerus.

Restitutum Græcum responsum l.ult.de act.& oblig.ex cuius ignorantia antiqui decepti, longè de linea aberrauerunt. CAPVT XXV.

VLTIMA lex in titulo de actionibus & obligationibus circunfertur: quæ si eo legatur modo, quo in antiquis Digestorum uoluminibus cōspicitur, & emendatior erit,& non parum à uulgatioribus differens. uerba ita se habent: Procurator Seij admisit subscriptionem apud argentarium uascularium in uerba infra scripta: λούκι@ Κλαύδιος ἐπίγνων καθὼς προγέγραπται, τὰ λοιπὰ παρ' ἡμῶν ὀφειλόμενα, quæro an C.Seium obligare potuerit,&c. (nam quæ sequuntur, satis fideliter in impressis leguntur) Cæterùm nec interpretatio Accursij,qua,nescio quis,inuertit potius,quàm Græcam illam subscriptionem conuertat, admittenda est: quippe quæ nil commune cum uero sensu habeat,cum in ea de exactione debitorum nihil de uasculis conficiundis minus sit: sed hoc modo rectius dixeris: Lucius Claudius agnoui,prout adscriptum est, reliqua à nobis debita esse. Est autem L.Claudius procuratoris nomen,nec uascularius artifex quicquam ad argentariam pertinet. non probatur itaq;,ut Doctores opinantur, ex hac lege,confessionem procuratoris extra iudicium factam domino nō obesse,sed potius si procurator in calculo subscribat, reliquatorem se alicuius esse:si re uera non sit,dominum nequaquàm obligari. non refero Accursij translationem: quoniam cum,ut dicitur,neq; cœlum,neq; terram attigerit,operæpretium non arbitror,talia chartis infarcire.
B

Pauli responsum,titulo de adulterijs,hactenus ineptè perceptum,ex mala unius Græcæ dictionis translatione. CAPVT XXVI.

PAVLVS libro primo ad legem Iuliam de adulterijs, cuius responsum sub eodem titulo in Digestis relatum est: Lex,inquit,Iulia stuprum & adulterium καταχρηστικωτέρως appellat φθορὰν. Sed proprie adulterium in nuptam committitur propter partum ex altero conceptum,cōposito nomine: stuprum uerò in uirginem, uiduam'ue committitur,quod Græci διακόρευσιν appellant. Igitur quod in uulgatis codicibus est, promiscuè, abradendum est: quandoquidem non id καταχρηστικωτέρως significat,sed potius quod dicere solemus,abusiuius & magis impropriè:quod uel propter leges municipales notādum est,cæterosq; id genus tractatus, quibus per extensionem uerba non accipimus: & quamuis latius quoq; aliquando capiamus,uix est ut ad hunc maiorem abusum trahamus,nisi fortasse sit fauore testamentorum: pro quibus sustinendis non impropriè tantum, sed, ut Raphael Comensis ait,impropriјssimè quoq; uerba declarantur.

In l.cum filio. de leg.iij.

Scæuolæ Græcum responsum aliud uulgata translatione significare quàm debeat. CAPVT XXVII.

REFERTVR & in fideicommissarijs libertatibus huiusmodi Scæuolæ responsum: sorore sua hærede instituta, de seruis ita cauit: Βούλομαι καὶ παρακαλῶ γλυκυτάτη μου ἀδελφὴ, ἐν παρακαταθήκῃ ἔχειν Στίχον καὶ Δάμαν τοὺς μου πραγματευτὰς, οὓς ἐγὼ οὐκ ἐλευθέρωσα ἄχρις ἂν σοὶ ψήφους ἀποκαταστήσωσιν, ἐὰν ᾖ καί σοι ἀρέσωσιν ἐμφανισθῇ σοι τὴν γνώμην μου. quæro, si paratis actoribus rationes reddere, hæres libertatem non præstet, dicendo eos non placere sibi, an audiendi essent: responsdi, non spectandum quid hæredibus displiceret, sed id quod uiro bono posset placere ut libertatem cōsequantur.eas autem uoces Græcas, quisquis ille fuit,ita uulgò

In l. Thais. §. sorore.

transtulit: Volo, & rogo dulcissima mea soror, in commendatione te habere Stichum & Damam meos actores, quos ego non manumisi, donec rationes redderent: si autem tibi placuerint, significaui tibi mentem meam. Quæ uerba utcunque translata satis congruunt Græcis literis, referuntque totius clausulæ sensum: ut quod inde sequitur, omnino sit abradendum: significaui tibi mentem meam, id est, ut redditis rationibus sint liberi. postrema enim hæc uerba supra contextum Iurisconsulti pro glossemate ab aliquo addita, deinde in ordinem ipsum ab imperitis relata crediderim: quæ quanti momenti sint, nemo certè nō uidet: cum longè dubitabilior sit is casus, quem simpliciter Græcè Iurisconsultus proposuit: alioqui si ea uerba in fideicommisso fuissent, nemo dubitasset hos boni uiri arbitratu fore liberos.

Iuliani sententiam quandam iure non subsistere, nisi menda de illius scriptis tollatur. CAPVT XXVIII.

APVD Iulianum de suis & legitimis: Quod, inquit, nepotes ex consuetudine cognati appellantur, non propriè, sed per abusionē potius accidit. Quæ uerba si hoc modo legantur, id necessario probant, cui nemo non, qui peritus sit, reclamaturus est, generis uidelicet uerbum per abusionem de specie dici: id enim falsum est. nam cum, cognatio, uox sit generalis, quæ agnatos contineat, non uideo, cur nepos etiam post mortem testatoris conceptus, non dicatur proprie fuisse illi cognatus. Quare & antiquum meum codicem, & eum qui Florētiæ sit, non dubito longe fideliores esse: in his ita propemodum est, non proprie, sed per abusionem, uel potius ἀναφορικῶς accidit. significat autem uocula hęc, per relationem: & hic est sensus: ut cum testator sit mortuus, non possit habere cognatum, tamē per quendam quasi abusum, uel potius relationem ad hoc tempus, si uiueret, dici cognatum. Illud ergo quod dixerat Iurisconsultus, per abusionem, statim emendauit, insuper Græcam illam dictionem additando.

l. item pretor. ca. Rhodolp. ubi Abb. de rescript.

Declaratus Iurisconsultus, dum amphorarium uinum explicat, Græcamque uocem Latinæ subrogandam. CAPVT XXIX.

IN ultima lege, de tritico, uino, & oleo legato: Quod si, inquit Iurisconsultus, ita esset legatum, uinum amphorarium, Aminæum, & dulcia omnia: nihil inter dulcia, nisi quod potionis fuisset, putat Labeo, &c. In antiquo codice, non Aminæum legitur, ut sit species uini, cuius Vergilius & Ausonius meminerint (syllaba tamen in illo inemendata, sunt & Amineæ, pro sunt etiam Amineæ) sed potius Græcè ἄμεινον, id est, optimum: quod quidem in iure non multum referret, nisi Comensis Raphaël in ea aduersus Barto. fuisset hæresi, ut si generi una tantum species adderetur, existimaret per speciem genus non restringi: si uerò post genus plures species annumerarentur, tunc coarctari. cuius opinionis argumentum ex suprascriptis uerbis colligebatur: quasi non aliam ob causam dulcia omnia restringantur ad potiones, quàm quia duæ enumeratæ erāt potionum species, uinum scilicet amphorarium, & uinum Aminæum. sed, uti dixi, inemendatus est codex: non tamen diffiteor Raphaëlis sententiam longè mihi probabiliorem uideri, quàm Bartoli, qui hoc in tractatu ita distinguit, secat, subsecat, minutiasque rursum diuidit, ut in clarissima re chaos ipsum induxerit.

In l. quæsitum. §. fi. ff. de fundo instruct.

PRIMI LIBRI FINIS.

A ANDREAE ALCIATI IVRISCONSVLTI MEDIOLANENSIS IN SECVNDVM LIBRVM DISPVNCTIONVM PRAEFATIO.

SCRIBENTEM me,& hisce quisquilijs successiuas horas tribuentem nihil æque ab incœpto deterret, quàm quòd lectorũ iudiciũ reformidem.nam & eò magis id mihi pertimescendũ est, qui maximis (his præsertim diebus) negotijs districtus, uix otium studio suppeditare possum: quapropter, non iniuria,uereor ne in nos studiosior aliquis genuinum meritò frangat, minimeq́ eius audaciam probet, qui aliud agens, edenda, & per manus hominum itura, componat.sed & his fortasse illud satisfecerit, quòd non omni laude defraudandus sit ille statuarius, qui tametsi ipse poliendi ignarus, corpus tamen ipsum, marmorisq́ uenas diligenter conspicatus,materiam peritiori exhibuit.sicut nec omnino illaudati rhetores, quod iugulum nudent,in quo excellentiores oratorum eloquentiæ aciem stringant. sic enim & ipse defendi potero, qui locos difficiles & mendosos annotarim, & ceu digito indicauerim. prodeat nunc eruditior aliquis, qui maiore eos otio explicet, qui distringat, qui expoliat.uerùm omnino ab his qui ista facere possunt,parum mihi metuẽdum est. sunt enim in literis fuci quidam, qui, cum ipsi uel Cirnæo melle amariora congerant, doctos tamen naso suspendere non erubescunt: solumq́ inde eruditos se arbitrantur, quod sibi tum maximè placeant,cum de peritioribus iudicãt.his ergo non aliud respõdeo, quàm sicuti Solon existimauit, eos demum bene imperare,qui ipsi seruissent: ita eos demum de eruditis rectè pronuntiare,qui ipsi uel æquè bene,uel melius componant. B quandoquidem meo iudicio is in literarum palæstra solum aliquod nomẽ mereatur, qui πρὸς τὴν σύνταξιν ualeat: sic antiquos,sic etiam recẽtiorum aliquos laudamus.qui nihil aliud quàm criticus est, is ut phreneticus meritò insputatur. Horũ igitur cum uti Megarensium, οὐ λόγος, οὐδ᾽ ἀριθμὸς sit,secundum hunc librum dijs auspicibus exordiendum duxi, quem uel sola nouitate plausibilem forè meritò suspicor, studiososq́ hoc nomine ad eius lectionem prouoco: ex quibus fortasse aliqui in hisce Grecis uerbis maiorem sermonis puritatem requirent: qui uelim sciant,in facto ita accidisse, ut eo modo conceptæ clausulæ proponerentur: nec idcirco Iurisconsultos arguendos, qui non de castitate elocutionis,sed de iure responsitarent.cæterùm & si quisq́ nobis etiam alia obiecerit,is sibi hoc proponat,eum qui edere quicq́ in publicum uelit,periculi magnitudinem non prospicere, at studiosorum humanitati diffidere qui nolit.

Celebratissimum quoddam Scæuolæ responsum non rectè à glossematicis translatum, declaratumq́. CAPVT I.

INSTITVTO filio hærede,ex eo nepotibus emancipatis, ita testator cauit: Βούλομαι δὲ τὴν ἐμὴν οἰκίαν μὴ πωλεῖσθαι ὑπὸ τῶν κληρονόμων, μηδὲ δανείζεσθαι παρὰ αὐτήν, ἀλλὰ μένειν αὐτὴν ἀκέραιον αὐτοῖς καὶ υἱοῖς καὶ ἐκγόνοις εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον. ἐὰν δέ τις βουληθῇ αὐτῶν πωλῆσαι τὸ μέρος αὐτοῦ ἢ δανείσασθαι, ἐπὶ αὐτοῦ ἐξουσίαν ἐχέτω πωλῆσαι τῷ συγκληρονόμῳ αὐτοῦ καὶ δανείζεσθαι παρὰ αὐτοῦ. ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, ἔσται τὸ χρηματιζόμενον ἄχρηστον καὶ ἄκυρον. quæritur cum filius defuncti mutuam pecuniam acceperit,&c. legendũ hoc modo est Scæuolæ responsum, nõ uti ex uulgata lectione passim circunfertur.nam & illud mirum,Accursium præter morem suum,nõ admonuisse lectorẽ,Græca testatoris uerba in archetypis esse. Eorũ translatio hoc modo facienda erat his,qui Latina barbaris antistare arbitrantur. Hæres meus domũ meã ne uẽdito,ne'ue creditoribus obligato,sed ipsa permaneat simpliciter in filijs,inq́ nepotibus per omne æuum:si quis autẽ ipsorũ uel uendere,uel creditoribus obligare partem suã uoluerit,id ei ut faciat ,potestas esto,dum cohæredi uendat obliget'ue: si quis hanc iussionem aduersus fecerit,quod ob pecuniã obligat,inutile & infirmũ esto. Ex ueteri quippe translatione nõ constat,an uoluerit testator alijs, quàm fœneratoribus

posse obligari domum, cum uerba illa simpliciter possint restringi ratione aliarum C obligationum: & tamen Græcè dicitur μετὰ δανεισμοῦ, quod non solum ad creditores fœneratitios, sed ad quoscunque qui pecuniam credunt, referri potest. His adde, quod uerbum illud, neque fœnerari super eas, in uulgata translatione Latinè non ponitur: cum fœnerari in passiua significatione ueterum nemo dixerit. dicet aliquis, quid istud ad iuris ciuilis professionem attinet? cui ipse: non aliter, quam totus titulus de uerborum significatione.

Græca lex, titulo locati, restituta: cum tamen ex interpretibus eam deesse hactenus nemo animaduerterit. CAP. II.

LIBET referre Græcam legem, quæ in omnibus codicibus impressis ita desideratur, ut neque ullam interpretationem Latinam habeamus: ea in Pandectis Florentinis est in titulo locati, subsequiturque legem, cui initium est, si cui locauero. Modestinus lib. VI. excusationum: οἱ ἐπίτροποι γενόμενοι ἢ κουράτορες πρὶν ἐκτῖσαι τὸ τῆς ... , μισθωταὶ καίσαρος γενέσθαι κωλύονται, καὶ αὐτὸς ἀπολογούμενος ... ὡς παραποιήσας κολάζεται, ... τοῦτο ... τῇ μισθώσει τῶν τοῦ καίσαρος χωρίων, ὡς ... ἐγχειρίζοντες ἐπιτροπείας ἢ κουρατωρείας, ... ὁ αὐτοκράτωρ Σεβηρός, ... κωλυθέντες μισθῶσαι καὶ παρὰ τοῦ ταμιείου. Qui tutores facti sunt aut curatores, priusquàm satisfecerint, conducere aliquid à Cæsare prohibentur: quòd si quis dissimulās progrediatur, & agros Cæsaris conducat, uti contrà faciens punitur, ut imperator Seuerus constituit: secundum hæc & qui tutorum, uel curatorum officium iniungunt, à fisco conducere prohibentur.

Facit l. j. C. ne tut. uel cur.

Non antiphona, sed antichresis, in duobus Digest. responsis legendum: in eaque interpretatione maiores nostros omnes hallucinatos esse. CAPVT III.

In l. si pecu. de pigno. actio.

SI pecuniam, inquit Marcellus, debitor soluerit, potest pigneratitia actione uti ad recuperandū antiphonam: nam cū pignus sit, hoc uerbo poterit uti. Accursius hic, cum corruptum in codicem incidisset, meras nugas effutiuit in declaratione huius legis: quem & secutus Bartolus, existimauit hic pro- D bari pignus, quod sub alterius nomine datū esset, repeti per pigneratitiam actionem. sed nescio an maiora fuerint Pauli Castrensis somnia, qui nescio quid hic de prætorio pignore intelligit: quod tantū ad rem facit, quantum crepidæ, ut dici solet, clauus trabalis. Itaque legendū est, non antiphonam, quæ ad hanc legem nullius sensus est, sed antichresin. ἀντίχρησις, ut ex etymo uocabuli conijcere licet, pignus est, quod ita datur, ut eius usum & fructum pro usuris sibi creditor computet: puta, si tibi tradam fundū ea conditione, ut eum pignori habeas, donec tibi cētum soluerim: & ut interim fructus colligas pro usuris, quas alioqui tibi præstare debuissem. uerbi gratia: Sex. uidebatur, quoniam id non omnino consuetam pignoris formam seruaret, nō competere pigneratitiam actionem, quod Marcellus negat. Et hoc quoque sensu hæc uox accipiēda est in titulo de pignoribus, ubi idem Iurisconsultus, Etsi, inquit, ἀντίχρησις facta sit, & in fundum, aut in ædes alias inducatur, eousque retinet possessionem pignoris loco, donec ei pecunia soluatur, &c. ubi etiam de pignore prætorio Accursius & cæteri intelligunt: qua expositione nil frigidius est. Eius autem sensus hic est: Si promitto tibi fundum Seianum in pignus dare, cuius fructus in usurarum compensationem tu capias, deinde non illum, sed alium tradiderim, an retineas possessionem, &c.

Restituta Græca uox Iurisconsulto, cum antea mutilus esset sensus. CAPVT IIII.

IN lege, quā Tuberonis, de peculio, unius Græcæ uoculę defectus totū sensum tenebris inuoluit, & maculat. nam cū Iurisconsultus dixisset, ut seruus peculium habeat, scientiam domini necessariā esse subiungit: scire autē non utique singulas res debet ex necessitate, sed παχυμερέστερον. & in hanc sententiam Pomponius inclinat. Significat uox illa, pinguius: id alia declaratione nō uidetur indigere, cum & ea in hunc sensum Aulus Gellius utatur lib. XIII. cap. I.

Eudæmonis deprecatio non satis fideliter uersa: quapropter hic de eius expositione disputatum. CAPVT V.

REFER

A REFERENDA nunc à nobis est Græca lex, quę in uulgatis codicibus ita translata, ut sensum qualemqualem exprimat, quibusdam interpretibus ineptitudinis, aut erroris ansam pręstitit: ea est in titulo Digestorū ad legem Rhodiam, de iactu, in hæc uerba: Ἀξίωσις Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς Ἀντώνινον βασιλέα. Κύριε βασιλεῦ Ἀντώνινε, ναυάγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. Ἀντώνινος μὲν εἶπεν Εὐδαίμονι. ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης, τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μήτις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν. Eudæmonis Nicomediensis ad Antoninum Imperatorē supplicatio. Domine Imperator Antonine, naufragium facientes in Italia, direpti sumus à publicanis, Cycladas insulas habitantibus. Antoninus dixit Eudæmoni: Ego quidem mundi dominus, lex autem maris, qua lege Rhodiorum nautica iudicetur, in his in quibus nulli nostrarum aduersatur. Idem enim & diuus Augustus existimauit. Libuit hanc legē referre, ut duos interpretū nostrorum errores confutarem. & in primis dum Accursius & Bartolus, cæteriq; aiunt ita accipiendam, ut ualeat consuetudo, cui lex non aduersatur: cum nihil hîc de cōsuetudine dicatur: imò ἐπὶ νόμῳ, inquit, τῶν Ῥοδίων κρινέσθω, id est, lege Rhodia iudicetur. νόμος enim apud Græcos, si propriè loquamur, legem scriptam magis significat: sicut θεσμὸς legem non scriptam, & quandam potius consuetudinem refert. Nam & Iurisconsultus ubiq; hanc Rhodiam legem appellat: ut non uideam, cur consuetudinem hîc intelligamus. Sed & dum dicitur, ego quidem mundi dominus, lex autem maris: quidam Gallici Doctores existimabant propter aduersatiuam, maris imperium ad imperatores non pertinuisse: quod sanè perridiculū est: tametsi Baldus & Iason hac ratione existimauerint Venetos Romano imperio subditos non esse. Sensus autem huius legis is est: Nam cum Imperator sit mundi dominus, certè non terra tantum, sed & mare ipsius legibus parēre debuerat, & ipse in eis leges statuere: cum tamen in mari, non lege propria iudicet, sed Rhodia, quæ ab eo approbata est. Intellige ergo, dum dicitur, ego mundi dominus: quia orbem terrarum ex lege mea rego, lex autē, intellige Rhodia, maris: quoniam ex ea ius in mari redditur. Huic accedit, quod particula hæc δὲ, id est, autem, non ita aduersatur, ut præcedentia semper excludat.

Ioan. Igneus in tract. Bald. in rubri. de rerum diui. Iason in l. ex hoc iure.

B

Ex Solonis legibus uerba quædam à Caio adducta suo loco restituenda esse, eorumq; interpretatio adiecta. CAP. VI.

LEGEM, quæ in titulo finium regundorum ultima est, fuisse maxima ex parte à Iurisconsulto Caio Græcè scriptam nemo ignorat: eam in Digestis ex Bulgari translatione Latinam habemus, licet non sat politam: eiusmodi tamen ut sensum satis conuenienter exprimat, præterquàm in fine, dum dicitur: alia autem ligna quinq; pedes: nam scribendum erat, alias autem arbores duos pedes. Id ex Græca ipsa Solonis lege constat, cuius Plutarchus quoque meminit: ea in hunc modum in Pandectis extat: Ἐάν τις αἱμασιὰν παρ᾽ ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύξῃ, τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν, ἐὰν τειχίον πόδα ἀπολείπειν, ἐὰν δὲ οἴκημα δύο πόδας, ἐὰν δὲ τάφρον ἢ βόθρον ὀρύττῃ, ὅσον τὸ βάθος ᾖ, τοσοῦτον ἀπολείπειν. ἐὰν δὲ φρέαρ, ὀργυιάν, ἐλαίαν δὲ καὶ συκῆν ἐννέα πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν, τὰ δὲ ἄλλα δένδρα δύο πόδας. Cur autem hic error inualuerit, non aliud in causa fuisse existimauerim, quàm quod in Iustin. codice, Valentis Imp. legem esse animaduerterant, quæ, nescio quid, de quinque pedum præscriptione loquitur: sed ea alium sensum habet, ut ex Iunij Nipsi commentarijs alibi declaraturus sum. nam & mutatos quandoq; in sepulchris fines apud Ciceronem II. de legibus traditur. sanè & quod uulgò translatum est passum, malim ulnam: ὀργυιὰ enim id quoq; mensuræ significat.

Ex mala interpretatione l. Lucius, de seruit. rust. præd. quædam Bartoli, cæterorumq; distinctiones adductæ, de albo tolluntur. CAP. VII.

DE seruitutibus rusticorum prædiorum lex est Græcè scripta his uerbis: Λούκιος Τίτιος Γαΐῳ Σηΐῳ τῷ ἀδελφῷ πλεῖστα χαίρειν. ὕδατος τοῦ ῥέοντος εἰς τὴν κρήνην τὴν κατασκευασθεῖσαν ἐν Ἰσθμῷ ὑπὸ πατρός μου, δίδωμι καὶ χαρίζομαί σοι δάκτυλον εἰς τὴν οἰκίαν σου τὴν ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ἢ ὅπως δ᾽ ἂν θέλῃς. Lucius Titius Caio Seio fratri salutem dicit plurimam. Ex aqua fluente in fontem, quē instruxit in Isthmo pater meus,

do,& ob gratiam cõcedo tibi digitum,in domum tuã in Isthmo,aut quocunq; uolue C ris.quæro an ex hac scriptura usus aquæ etiam ad hæredes C.Seij pertineat. & Paulus respondit,non pertinere:huius rei rationem ego arbitror:quoniam non tanquã ius, sed in modum simplicis facultatis concessum erat, ut aqua duceretur. Item uerbum χαρίζομαί σοι, id est,gratificor tibi,personam respicit: & ideo ad hæredes nil transmittitur.unde cõstat,in textu qui Latinus circunfertur, legendũ non esse, ius aquæ fluentis,ut passim habetur:nam cum Bartolus distinxisset ea ratione, ut cũ uerba cõcessionis referuntur ad factum,concessio sit personalis : cum uerò ad ius, tunc ad hæredes transeat:& huic opinioni cũ obstaret id responsum,quo dicitur, cõcedo tibi ius aquę, & cætera:eò cõfugit,ut rursus subsecaret,an cõcessio terminata esset,uel ne.quę quidem sunt meræ scholasticorum cruces : tantum refert,incidisse uel in deprauatos, uel malè translatos codices : quapropter antiqua translatione abrasa, non dubito, quin æquissimus & doctissimus quisq; pro nobis sit. Illud nõ prætereundum, Accursium hîc tam ineptè,digitũ aquæ,intellexisse, ut planè constet, mechanicarum rerum nihil sciuisse.quandoquidem etiamnum uulgò mensores & hydrometræ non aliter aquarum mensuras colligũt,quàm per digitos,palmos,pedes: quarum rerum rationem in Iulij Celsi commentarijs, quos de arithmetica arte facit, legere memini. sed quoniam togatus aliquis uulturius exclamabit, οὐδὲν πρὸς Διόνυσον, hîc referre supersedeo.

Legem,iura,ff.de legibus, cum non sat rectè acciperetur, alio modo declarandam.

CAPVT VIII.

IVRA constitui oportet (inquit Iurisconsultus Pomp.) ut dixit Theophrastus in his, quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου. Subsequitur deinde Celsus: Nam ad ea potius debet aptari ius,quæ frequenter & facilè,quàm ad ea quæ perraro eueniunt.quoniam,ut ait Theophrastus, τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. Has leges ita interpretantur recentiores Iurisconsulti,ut casus qui raro accidant,non habendos in cõsideratione existiment:quod nequaquàm ipse probauerim. quare sciendum est, nomothetas non simpliciter autores legum significare, sed ipsos qui principaliter leges promulgant : quales apud Græcos D Solon,Draco,Minos,Lycurgus; apud nos Pompeius, qui tulit legem Pomp.Iulius legem Iuliam,Cornelius Sylla legem Corneliam,& similes. Ipsi uerò Iuriscõsulti Vlpianus,Paulus, Scæuola, non sunt νομοθέται, sed legum interpretes : hi plerunq; casus referunt,qui rarissimè eueniunt:quapropter de his in suprascriptis responsis minimè intelligendum est,ut uulgò fieri uidemus. sed & rarissimos casus non considerari faciendum est,raros tamen cõsiderari : uerbi gratia,Fœmina uel septenos parere potest, istud est rarissimum:potest & tergeminos,istud rarũ:unum uerò uel duos,frequens: quod igitur statuendum ? certè medium illud, tres posse nasci. quamobrem Paulus: Quia,inquit, fieri poterat, ut tergemini nascerentur , quartam partem superstiti filio assignauerunt, τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς,ut ait Theophrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. ideoq; & si unum paritura sit,&c.hoc enim modo legenda sunt Iuriscõsulti uerba, quæ in uulgatis codicibus tam peruersè circunferuntur, ut nullum sensum accipiant: cui rei insignem errorem addidit Accursius,qui tergeminos interpretatus est sex.

l.antiqui.ff.si pars hæred.

Legem,aduersus, de arbitris,quorundam temeritate corruptam circunferri.

CAPVT IX.

ADVERSVS sententiã arbitri,si petatur ab eo à quo arbiter peti uetuit: quid ergo si à fideiussore eius petatur, an pœna cõmittat? & putat Iulianus cõmitti,& ita Sabinus scribit:nam τῇ δυνάμει à reo petitur. ita legẽda sunt Iuriscõsulti uerba:significant autem cum à fideiussore petitur per quãdam, ut ita dixerim,possibilitatem à reo peti,cum si fideiussor soluat, actionem habeat contra reum. uerba autem Græca non solũ in Tuscorum celebri archetypo, sed & in alijs antiquis codicibus ita se habent, ut nemini dubiũ esse debeat, quin quisquis ille fuit, qui uulgatam translationẽ induxit,longè aberrauerit, imposturamq; cæteris fecerit: is ita transtulit: Nam etenim qui à fideiussore petit,à reo petit.quid,quęso,commune hæc uerba habent cum Græco τῇ δυνάμει ? dixerit aliquis, cur Iurisconsultus Latinè.

In l.aduersus. ff.de arbit.

potius

A potius locutus non est: sed & hoc plerisq; notū, dici istud non sat eleganter potuisse. nam & ueteres ἀδυνατὸν dicebant: quoniam possibile, non admodū recepta uox erat.

Sibijpsi restitutus Vlpianus, cùm scriptorum incuria nullo sensu eius uerba acciperentur.

CAPVT X.

VLPIANVS de interrogatorijs actionibus, seu, ut antiqui codices habēt, de interrogationibus in iure faciēdis, ita ferè in castigatis uoluminibus ait: Quod autem ait prætor, omnino non respōdisse, posteriores sic accperūt, ut omnino non respondisse uideatur, qui ad interrogatum non respondit, id est, πρὸς ἔπος: cuius uocis interpretatio est, ac si dixeris, ad uerbum. πρὸς enim significat ad, ἔπος uerbum: ut hic risum tenere nequiuerim, cum uidissem Accursium Græcas uoces tanquam Latinæ essent, exponentem, pro se pos: cui deinde quoniam ultima syllaba nihil significabat, facilè fuit addere, ut diceretur, pōscit. sed quid ego hic Accursium? quasi uel hic unus eius error, aliosq; nihilo leuiores fecerit, uel iustā causam non habeat, qui eorum uitiorum reus fiat, quæ temporis magis erant quàm hominis. Sanè ἔπος Græco sermone uariè accipitur, sed præsertim pro carmine heroico, cuius inuentionē Pythio Apollini tribuunt: respōsa enim dabat carmine, id per excellentiam Epos dictum fuit, quòd ἕπωνται τὰ πράγματα τοῖς χρησμοῖς, id est, uti respōsum erat, res subsequerentur, ut Eustathius sub ipsum Iliadis Homericæ principium tradit. inde natum adagium ego crediderim, ut cum res iuxta præscriptum consequerentur, πρὸς ἔπος euenisse dicerentur: quæ uerò minime proposito quadrarent, ea οὐδὲν πρὸς ἔπος facere testaremur. quo sensu & Luciani in Philopseude uerba accipienda sunt, οὐδὲν πρὸς ἔπος ταῦτα φησίν, nihil hæc ad uersum, ut dici solet: nec enim de his interrogabam, οὐδὲ περὶ τούτων ἠρόμην. Non me latet ERASMVM ROTER. modis omnibus incomparabilem uirum, adagij rationem aliunde deducere, nimirum ut à scena translatum censeatur, ubi histrio saltatu gestuq; carminis genus repræsentat, sed uerisimilius uidetur, quod nos prodidimus.

l. de ætate. §. quod autem.

Vnam uoculam malè in l.iij. de cond. tritic. translatam, totum sensum peruertere.

CAPVT XI.

B DE condictione triticaria, in Digestis titulus est, in quo tractatu Vlpiani Iurisconsulti hæc uerba in emendatis codicibus referuntur[a]. In hac actione si quæratur res, quæ petita est, cuius temporis æstimationem recipiat, uerius est, quod Seruius ait, condemnationis tempus spectandum: si uerò desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed etiam ἐν πλάτει secundum Celsum erit spectandum: non enim debet leuissimum uitæ tempus æstimari, &c. significat autem dictio illa ἐν πλάτει, quasi latius dicas, & inobseruatis iuris angustijs, ne ita tempus mortis spectetur, ut ad leuissimam æstimationem rem redigamus: sed potius, quod bonū æquumq; est, æstimemus. Inducenda igitur circunscribenda'ue est uox illa, antea, quæ loco Græcæ dictionis supposita fuit: ut uariæ illæ & inconstantes Accursij expositiones explodantur: qui dum illud aduerbiū tripliciter interpretatur, ostendit planè se textum non intelligere. Sanè uox ista, ἐν πλάτει, non hic solum, sed in tribus alijs Digestorum locis reponenda est: & in primis in Labeonis responso[b] de probationibus, cum quæritur memoria facti, nō hoc quęritur, num aliqs meminerit, quo die aut quo Consule factum sit, sed num id aliquo modo probari possit, quando id opus factū sit, & hoc Græci ἐν πλάτει dicunt. Iulianus quoq;[c] de solutionibus, Ratū, inquit, habere dominus debet mox, cum primū certior factus est: sed hoc, ἐν πλάτει, & cum quodam spatio temporis accipi debet. In quem sensum & Vlpianus[d], in titulo rem ratā haberi: Græcè, inquit, hoc ita erit accipiendum, ἐν πλάτει, & cum quodam spatio temporis.

a In l.iij.de cō di.tritic.

b l.pen.

c l.ratum.

d l.quo enim.ff. rem ratā hab.

Dictionem καταλλήλως duobus Iurisconsulti locis reponendam, nec sine ea sensum satis quadrare. CAP. XII.

HAEC uerba edicti[a], quo prætor legitimos ad bonorū possessionē uocat, quem ei esse hæredem oporteret, si intestatus mortuus esset, καταλλήλως nō ad mortis testatoris referutur tēpus: ita in emēdatis codicibus (intelligo autem Florentinorū Pandectas) legitur: quāuis uulgo Græca uox nō desideretur: quia nec impressorum uitio spatium quidem relictū est,

a l.j.ff. unde le.

b l.iij.ff.ex qbus cau.i pos.ea. in quod posit referri: cum tamen necessaria sit, si eas, quas Accursius facit[b], subaudi C tiones uelimus euitare. id autem denotat ἀμεταλύως, quod est, cum extensione: unde apud Græcos præteriti imperfecti nomen: & non hic solum locus, sed & lex III. ex quibus causis in possessionem eatur, ubi ex fideliori lectione ita reponendum est: Hæc uerba, neq; defenderetur, ἀμεταλύως scripta sunt, ut neq; sufficiat unquam defen disse, si non duret defensio: neq; obsit si nunc offeratur. hac in emẽdatione diutius immorandum non arbitror: quando quidem uix opinor fore, qui his antilogia connectat, ut Plautino uerba utar.

Vlpiani emaculata uerba, titulo de iniurijs. CAP. XIII.

IN lege, iniuriarum, de iniurijs, uox Græca deest, quę totum sensum obnubilat, ut uix quicquam sani ex eo eliciatur: est autem ibi ita legendum: Si quis me prohibeat in mari piscari, uel uerriculum, quod Græci dicunt σαγήνην, ducere, an iniuriarum iudicio possum conuenire? significat autem σαγήνη rete. nec huic absimilis est minimus quidem uocularum defectus in lege, si quis uxori, de furtis, nisi clarus idcirco sensus deprændi non posset. Si quis, inquit Vlpianus Iurisconsultus, asinum meum in equas suas, τῷ γονῆς duntaxat χάριν captum admisisset, furti non tenetur, nisi furandi quoq; animum habuerit. hoc autem uerba illa referunt, quasi Latinè, generationis gratia, dixisses.

Legem ultimam, de colleg. illicitis, & in Latina uoce, & in Græco sensu corruptam circunferri. CAP. XIIII.

CAIVS quoq; Iurisc͠osultus in titulo de collegijs illicitis, inter cæteros adducitur, qui in hæc uerba responsum id conscripserit: quod referre operæ pretium non arbitrarer, nisi tam Latinis uerbis, quàm in Græco sensu deprauatum esset. Sodales sunt qui eiusdem collegij sunt, quos Græci ἑταίρους uocant: his autem potestatem facit lex pactionem, quam uelint, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. sed hæc lex uidetur ex lege Solonis translata esse: D nam ibi citata est eadẽ. ἐὰν δὲ δῆμος, ἢ φράτορες, ἢ ἱερῶν ὀργίων, ἢ ναῦται, ἢ συσίτοι, ἢ ὁμοτάφοι, ἢ θιασῶται, ἢ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμπορίαν, ὅτι ἂν τούτων διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ δημόσια γράμματα. Si plebs uel uicini, uel sacrificuli, uel nautæ, uel cõuiuæ, uel cõmunia sepulchra habẽtes, uel in thiasis socij, uel ad prædam simul profecti, uel in negotiationem, uel id genus simile, alter cum altero cõuenerit, firmum esse, dum publicis sanctionibus non cõtradicat. Sanè συνθιασῶτας Athenæus eosdem cum ἐρανιστὰς esse tradit: hi sunt collegæ, qui thiason, hoc est, tributũ, de publico exigũt, ut inde donatiua, seu congiaria in plebẽ, uel in collegia distribuant: quamuis alia quoq; uulgaris sit thiasi significatio. Demosthenes & Xenophon thiasotas appellãt multitudinem, rei diuinæ causa coẽuntẽ: quales nostro tempore sunt, quos uocamus uulgò scholares & disciplinatos. sed & huius legis mentionẽ facit Plutarchus in Solonis uita, & Cornelius Tacitus Augustę historię lib. XIIII. Ex his autẽ manifestus est Accursij error, qui Latinum codicẽ corruptẽ legens, meris ambagibus inuoluit illa uerba. nam ibi citata est eadem, quasi uel illicita, uel licita legendum foret: cùm nostra sententia dubio procul probabilior fit. dicitur autem citata, id est, nominata eadem: indicant autem illa uerba, μὴ ἀπαγορεύσῃ δημόσια γράμματα.

Duæ leges restitutæ cum Græcis uerbis, superq; ea re disputatum. CAP. XV.

DVO sunt in tit. de ædilitio edicto leges, quæ quoniam impressis uoluminibus absq; Græcarum uocum descriptione uulgatæ sunt, non satis perspicuẽ possunt intelligi. eas ex Pisano codice placuit his nostris q̃squilijs adnectere: & quantum intersit inter uitia, quæ Græci κακοήθειαν, & quæ πάθος aut νόσον appellant, tantum inter alia uitia, & eum morbum ex quo quis minus aptus usui sit, differt. alia lex hæc est Pauli Iurisconsulti: Mutum morbosum esse, Sabinus ait: morbosum enim esse, si sine uoce apparet. sed qui grauiter loquitur, morbosus non est, neq; qui ἄσημος. planè qui ἄφωνος, hic utiq; morbosus est. significat autem ἄσημος obtuse loquentem, sicut ἄφωνος idem est ac si sine ulla significatione sermonis diceret: qui quidem sonum emittunt sine ullo intellectu: & ijdem ferè quos Iurisconsultus de supel. leg. loqui ait τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ, id est, uoce inarticulata.

Demosth

A Demosthenis uerba Claudio Saturnino restituta, & hactenus non intellecta, lex nunc optime declarata. CAP. XVI.

CLAVDIVS Saturninus in titu. Digestorũ de pœnis: Qualitate, inquit, delicta cognoscuntur, cum factum uel atrocius uel leuius est: ut furta manifesta à non manifestis discerni solent, rixæ à grassaturis, expilationes à furtis, à uiolentia petulãtia. Qua de re maximus apud Græcos orator Demosthenes sic ait: οὐ γὰρ ἡ πληγὴ παρέστησε τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ ἡ ἀτιμία, οὐδὲ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶ δεινὸν, καίπερ ὂν δεινὸν, ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει. πολλὰ γὰρ ἂν ποιήσειεν ὁ τύπτων ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, ὧν ὁ παθὼν ἔνια οὐδὲ ἂν ἀπαγγεῖλαι δύναιτ' ἑτέρῳ, τῷ σχήματι, τῷ βλέμματι, τῇ φωνῇ, ὅταν ὡς ὑβρίζων, ὅταν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχων, ὅταν κονδύλοις, ὅταν ἐπὶ κόρρης. ταῦτα κινεῖ, ταῦτα ἐξίστησιν ἀνθρώπους αὑτῶν ἀήθεις τοῦ προπηλακίζεσθαι. οὐδεὶς ἂν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, ταῦτ' ἀπαγγέλλων δύναιτο, τὸ δεινὸν, παραστῆσαι τοῖς ἀκούουσιν, οὕτως ὡς ἐπὶ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ πράγματος τῷ πάσχοντι καὶ τοῖς ὁρῶσι ἐναργὴς ἡ ὕβρις φαίνεται. Nõ enim plaga iram præ se fert, sed contemptus: neq; graue est liberis uerberari, tametsi graue, sed si per contumeliã. multa enim is, qui uerberat, ô uiri Athenienses, facit: quorũ quædam is qui patitur, neq; alteri denuntiare poterit, habitu, aspectu, uoce. percutit quis uti conuiciator, percutit uti inimicus existens, percutit pugnis, percutit in maxillam; hæc mouent, hæc extra seipsos constituunt homines, iniuriam pati non assuetos. nemo enim, uiri Athen. denuntiãs hoc quod aggrauat, audientibus repræsentare potest, ita uti rei ueritas se habet: cum tamen ipsi perpesso & uidentibus manifesta iniuria apparuerit. Ita totus hic locus emendandus est, & uulgares ineptiæ explodendæ.

Quædam uerba nec Latinè, nec fideliter tit. de pign. translata: quapropter à nobis declarata uti debuit. CAP. XVII.

SCAEVOLA in ultimo ferè responso de pignoribus, huiusmodi refert epistolam: Δανεισάμενος παρὰ σοῦ δηνάρια πεντακόσια, παρακαλῶ σε, μὴ βεβαίωσιν ἀλλ' ὑποθήκην παρ' ἐμοῦ λαβεῖν, εἰδὼς γὰρ ἀκριβῶς ὅτι ἡ ταβέρνα καὶ οἱ δοῦλοί μου οὐδενὶ κατέχονται ἢ σοι, ὡς εὐσχήμονι ἀνθρώπῳ πιστεύσας. Cum mutuò acceperim à te denarios quingentos, id rogo, ne aliam à me cautionem petas, sed hypothecam accipias. euidenter enim nosti & tabernam, & seruos meos, ad neminem alium quàm ad te pertinere: qui mihi tanquam honesto uiro fidem adhibendam duxisti. Libuit & hanc referre: quoniam in protritis exemplaribus non satis fideliter Græci huius epistolij sensus redditur: ut mittam barbaras uoces inculcatas: cum nec certificationem, nec fœneratum, nec suppositionem eo sensu prisci illi Iurisconsulti agnoscant: ut indo lendum sit, quas Græcas uoces illi ornatus causa suis scriptis inseruerant, eò tempore culpa decidisse, ut turpissima carcinomata perpolitis alioqui responsis induxerint.

In l. cum tabernam ff. de pig.

B

Legis quoq; ult. de decret. ab ordin. faciendis, sensum non rectè in uulgatis reddi.

CAPVT XVIII.

EIVSDEM Iurisconsulti responsum, in titulo de decretis ab ordine faciẽdis, in hæc uerba relatum est: Municipali lege ita cautum erat: ἐάν τις ἔξω τοῦ συνεδρίου δικάσηται, τοῦ τε συνεδρίου εἰργέσθω, καὶ προσαποτινέτω δραχμὰς χιλίας quæsitum est, quam pœnam sustinere debeat, qui ignorans aduersus decretum fecit. respondi, huiusmodi pœnas aduersus scientes paratas. Ita legendum est hoc responsum: & ex quibusdam antiquis codicibus, & ex Etrusco uolumine: quamuis in impressis codicibus interpretatio quædam Græcarum dictionum addita sit, quæ longè nugacior est, & multò plura continet, quàm Græcum illud comma significet: quod uidelicet uariæ expositiones, & recentiorum annotatiunculæ, quæ super contexta Iurisconsulti uerba adiuncta fuerant, ex subsidijs in ipsam aciem transiere. si qs ad uerbum transferre uoluerit, is ita interpretetur necesse est: Si quis extra collegium iudicio experiri uoluerit, prohibeatur, & soluat drachmas mille. quæ enim sequũtur, uulgò addita sunt, & in familiam alienã irrepsere: nec Scæuola eas uoces agnosceret. quantum autem id in iure ciuili referat, qui legem uulgatam uiderit, scio, nihil dubitaturus est; etiam si illi adsit (quod aiunt) cornea fibra.

l. fi. ff. de decretis ab ord. fac.

Clausul

Clausulam codicillarem ex Pauli responso non satis bene perceptam: idcirco noua expositio assignata. CAP. XIX.

C

Lex ea. §. fin.

PAVLVS Iurisconsultus in tractatu de testamentis, ex his, inquit, uerbis, ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ὑπὸ πάσης ἐξουσίας, quæ in scriptura paterfamiliâs addidit, uideri eũ uelle uoluisse omni modo ualere ea, quæ reliquit, etiam si intestatus decessisset. Accursius ita Græcas uoces interpretatur, dubitans tamen & per coniecturas: Legata quæ reliqui, & fideicommissa dari uolo ab omni hærede meo, etiam ab intestato. quæ interpretatio nihil habet cõmune cum ipsis literis: quare ad uerbum ne dubites ita traduci debuisse: id testamentum uolo firmũ esse per omnem potestatem. quibus uerbis clarũ est etiã comprændi hæredis institutionẽ: quæ si iure directo sustineri nequibit, in fideicõmissum flectetur. nam Accursij expositio solum legata, & fideicõmissa, non autem institutiones cõprendit: quod etiam Baldus notauit: cum tamen uel præcipuè in tractatu testamentorũ respiciantur institutiones, alioquin ea lex in legatorum sectione referenda fuerat.

Declarata quoq; lex, cũ enim, de stip. seruorũ, ante nos non intellecta. CAP. XX.

l. cũ enim. ff. de stip. seruo.

SI seruus cõmunis Titij & Mæuij ita stipuletur, Titio aut Mæuio dare spondes, inutilis est stipulatio: idem si dixerit, Titio x. aut Mæuio fundum dabis: non idem si Titio aut extraneo stipulatur. & rationem his uerbis prosequitur Vlpianus titulo de stipulatione seruorũ: cum enim stipulatur domino aut extraneo seruus, utrunq; constat, & in domini persona stipulatio, & in extranei solutio. at hîc τὸ ἰσάζειν corrumpit stipulationem & solutionem. significat illa uox Græca, æqualitatem, qua eadem forma per disiunctiuam nominati sunt domini, propter quam dubietatem uitiari stipulationem. at cum domino & extraneo stipulatur, τὸ ἰσάζειν, hoc est, æqualitas ista cessat: quoniam extraneo cum stipulari nequiuerit, habetur solùm pro adiecto. Accursius hoc in loco quantum recedat ab orbita, ac toto erret cœlo, qui eum uiderit, non ambiget.

Quid sit quod uulgò dicitur, Romam esse cõmunem patriam, quiq; item ciues Romani, plurimæ leges hactenus non intellectæ, declarantur. CAP. XXI.

D

l. Rom. ff. ad municip.

MODESTINVS Iurisconsultus titulo ad municipales: Roma, inquit, cõmunis patria nostra est. Cuius uerba Accursius enarrans, id dictum idcirco existimat, quòd quilibet Romæ cõueniri possit. quam sentẽtiam, qui in ius pontificium scholia edidere, ubiq; probant: nullusq; ferè est ex iuris ciuilis Doctoribus, cui hæc interpretatio nõ applaudat. cæterùm hæc mihi sentẽtia tantum abest ut placeat, ut uerbis Iurisconsulti eam repugnare existimem. quis enim admittat id cõsequens esse, propterea quòd aliquis conueniri in illa urbe possit, idcirco eam censeri patriam? an quòd Statiliensis si à suis iudicibus ad senatũ Mediolanensis Ducis prouocat, Mediolani litigare aduersarium cogit, ideo Mediolanensis est? Igitur ut non hanc solum legem, sed & multa alia iuris ciuilis respõsa explicem animaduertendum est, nequaquam uulgò cognitam esse historiam, unde hæc omnia declarantur: quam eò libẽtius referre destinaui, quòd plerique etiam eruditi humanioris literaturæ professores, hac in re hallucinati uidentur. Constat hoc in primis, cũ Romani uicinas sibi nationes armis domuissent, ueluti qui Latiũ incolunt, eos non planè pro subditis habitos, sed in societatẽ admissos: ita ut in legione Romana ius militãdi haberent, magistratusq; in ea plerunq; gererent: quales sunt decurionatus, tribunatus, præfectura castrorũ, & similes: id uocabatur ius Latij ueteris: & hoc ea ratione, quoniam subsequẽte tẽpore Latinis socijs ius quoq; in urbe Romana adipiscendi honores indultũ fuit, ferebãtq; unà cum Romanis tribubus suffragia, plerunq; & ipsi magistratus deligebantur: unde non iam ius Latij habere dicebantur, sed ius ciuitatis: fuitq; primò Latinis hęc prærogatiua à Romanis tributa, quòd uidelicet uiciniores erãt, & cõterranei omnes (Roma eñ, ut Plinius autor est, Latij pars est) quòd itẽ eorũ fideli opera in pręlijs utebantur. quapropter apud Liuium ferè ubiq; legimus Romanis legionibus additos socios Latini nominis. propagatis deinde uiribus, cum Italis quoq; dominarentur (intelligo autẽ Italiam secundũ ueteres terminos) & illi peterent, ut ipsi

Iaf. in l. q Romæ. ff. de uer. oblig.

quoq;

A quoque ciuitate Romana donarētur,& factione optimatū Romani id denegarēt,multę seditiones exortæ sunt:quarū præcipuū incitamentū Fuluius Flaccus fuisse dicitur. hunc Apianus Sophistes tradit,cum consulatū gereret,primùm retulisse de admittēdis in ciuitatē Italis,deque iure honorū illis concedendo. quod cum impetrari non potuisset,irati Itali bellū Romanis,duce Tito Afranio,intulerint.quorum partes cū Etrusci quoque sequi constituissent,dubitantes Romani ne tantā belli molem sustinere non possent,eos præoccupauerūt.sic Etrusci priores in urbem adsciti,demū cum aliquandiu cum Italis belligratū esset,multaque incōmoda ultro citroque illata: tandem pax sequuta est,& Itali quoque ciues Romani habiti sunt: cuius rei etiā Velleius Paterculus historiæ libro primo meminit. celebratur Ennij spondaicū carmen apud Censorinū: quo traditur Campanos in ciuitatis Romanæ iura etiā admissos.Cæterùm in ferēdis suffragijs nouos hosce ciues Romani decipiebant:quoniam quinque & triginta Romanorum tribus priores rogabantur:quæ cum Italicas numero superarēt,facilè quos libitum fuerat,promouebant:quod à principio clàm fuit.uerùm cognita fraude,nouæ seditioni ansa præstita est,donec bona fide Romani cum socijs egerunt. post aliquod deinde tempus,cū Transpadani populi idem ius peterēt,annitente Pompeio Strabone,qui Cnei pater fuit,lex lata est,qua & ipsi iura Latinitatis recētiora cōsecuti sunt, hoc est,ius petendi magistratus,& eadem quæ Itali antè habuerāt: cuius rei autor est Asconius Pedianus.uerùm id tum etiam omnibus Insubribus concessum non fuisse arbitror:cum Tranquillus autor sit,Lambri accolas de petenda ciuitate, L.Scylla, & P.Antonio consulibus,agitasse:& Plutarchus tradat Nouocomēses Iulij Cæsaris rogatione ciuitatem adeptos.quod cum ęgreferret Marcellus,corū decurionem flagris publicè cędi iussit,cum hac exprobratione,ut meminisset ciuem se Romanū nō esse, nec Cæsarē ius id indulgendi habuisse.sed utcunque sit,& uniuersis etiā Insubribus id iuris tandē indultū esse,ex Corn.Tacito cōstat.Conqueritur Cicero apud Atticum, quòd M.Antonius Siculis iura ciuitatis Romanæ cōcesserat: tanquā id fieri debere, in cōmentarijs Cæsaris uidisset.protensa demū hæc cōcessio est in Narbonēsem prouinciam:scribit Tranquillus ex semibarbaris Gallorū quosdā à Iulio Cęsare ciuitate

B donatos,& in curiam admissos.nam & alibi traditur propositos publicè libellos, ne quis nouo senatori curiam monstraret,quòd uidelicet tot externi in curiā pro senatoribus irruperant.cæterùm quamuis Galli ciuitatē Romanam adepti forent,ius tamen adipiscendi honoris aliquandiu illis detractum fuit,donec Aulo Vitellio,& L. Vipsana consulibus,Claudius imperator uniuersę Gallię Comatę illud quoque indulsit,habita super hoc ornatissima oratione,quam XI.lib.Corn.Tacitus refert. fuit & id prolatū ad aliquas Hispaniarum urbes,donec in uniuersum illę quoque ciuitatem adeptæ sunt.apud Strabonē refertur,uidisse eum Nemausi in Gallia,Gallos homines,qui ædilitatē quæsturamque in urbe Rom.gesserāt,quòd uidelicet ciues Romani effecti forent. Legitur & apud Spartianū,à diuo Seuero Neapolitanis & Palæstinensibus ius ciuitatis sublatū,quòd in armis contra eum fuerant.Paulus Iuriscōsultus in titulo de cēsibus: Iuris,inquit,Italici sunt τρωὰς, βηρυτὸς δυῤῥάχιον, hoc est, Troas,& Berytus & Dyrrhachium.Quamuis in codicibus Græcæ uoces ubique,præterquam in Pandectis Florētinorum desint. & Vlpianus eodē titulo:Iuris Italici est in Syria Phœnice splendidissima Tyriorū colonia,unde mihi origo est,nobilis regionibus,serie seculorum antiquissima: sic enim legendum est.referuntur enim in illo titulo multæ ciuitates, quæ ius habent Italicū,hoc est,quorū incolæ adipisci possunt in urbe Roma magistratus: & sunt immunes,sicut ipsi Romani Italiue,qui nec uectigalibus multis,nec tributis, capitationibusque atterebant.quapropter Drepanus Paccatus(nisi fallor)in quodā panegyrico in Maximum tyrannū inuehitur:qui in Gallias hanc capitationē perduxerat. Cùm igitur,ut superius ostendimus,id ius ciuitatis plurimis nationibus & gentibus cōcessum esset,tandem diuus Antoninus lege lata sanxit,ut qui imperio Romano subditi forent,ciues Romani essent.Paulus iuris autor in titulo de statu hominū:In orbe Romano qui sunt,ciues Romani ex constitutione diui Antonini effecti sunt.ita enim in Pandectis Etruscis habetur: quamuis uulgò lectū sit,in urbe Romana. nec quenquā moueat nouitas dictionis: quandoquidem uox hæc frequens Spartiano,Lampridio, Marcellino,& id ætatis autoribus.nam nimis nouum esset,si idcirco quòd quisquam

l.iur.ff. de cens.

l.j.ff.de cens.

& in l.j.in prin cl.C.de cad.tol.

Romæ

Romæ esset, ciuis Romanus haberetur: quod existimauit Accursius: quoniã ita statu C
tum fuerit in grãmaticis & professoribus. Trãquillus in Cæsare: Omnes, inquit, medicinam Romæ professos, & liberaliũ artium doctores, quò libẽtius & ipsi urbem incolerent, & cæteri appeterent, ciuitate donauit. Idẽ autor est, multas ciuitates sua merita in rẽ publicã allegãtes, Latinitate uel ciuitate donatas. Intellige autẽ per Latinitatem ius illud Latij ueteris. Plinius lib. IIII. naturalis historiæ, cum de Lusitania loquitur: In ea, inquit, coloniæ sunt quinq; municipiũ ciuium Romanorũ unum: Latij antiqui, tria. & lib. III. de citeriore Hispania loquens: Continet, inquit, oppida ciuiũ Romanorum, XIII. Latinorum ueterum, XVIII. fœderatorum, unum: stipendiaria, CXLIX. & alibi sæpe. Sed & Iosippus libro aduersus Appionem II. Romanorum, inquit, clementia non modicum cunctis appellationis suæ donum concessit: non solũ uiris singulis, sed etiã in uniuersum maximis gẽtibus. Hiberi deniq; antiqui, & Tyrrheni, Sabiniq́;, Romani appellanť. Idem approbat Strabo, qui omnes Italos hac ratione Romanos dictos scribit. relatũ est apud A. Hirtium, hybernis in Gallia à Cæsare peractis, eũ uenisse in Italiã, ut municipia & colonias appellaret: quibus M. Antonij quæstoris sui cõmendauerat sacerdotij petitionẽ. quod idcirco factũ est, quia ius suffragiorũ habebãt, & unà cum Pop. Ro. magistratus creabant. cæterùm id ius ferẽdi suffragij, ut erat ante occupatã Remp. maximũ, sic postea modicæ utilitatis fuit: quoniam ut Herẽ. Mod. scribit, ad curam principis magistratuũ creatio cœpit pertinere: quapropter & lex Iulia de ambitu in urbe cessauit. uerùm alias inde cõmoditates accipiebant, qualis immunitas, & quã Græci ἀτέλειαν uocant. Item quòd iure Romanorum proprio, quam rem inferius declaraturi sumus, utebanť. Itẽ quia principes in magistratus non admittebãt, nisi ciues Rom. hoc est, subditos imperio Rom. quapropter lib. XVII. scribit Ammianus Marcellinus, inuectum in Cõstantinum patrem, filium, quòd Barbaros quosdam, & in orbe Romano non genitos promouisset ad consulatũ. Illud tamen non diffiteor, non idcirco quòd alicui concessa ciuitas esset, habuisse eum protinus ius suffragiorum: nam cum Itali in ciuitatẽ Rom. recepti sunt, post aliquot annos ius quoq; suffragiorum recepere: quod ex Liuij Periocha constat: sicut Galli Comati prius ciues effecti, dein annitẽte Claudio in curiæ etiam iura prorupere. nam D & illud cõcesserim, quàm plurimis nationibus ius ciuitatis datũ, honoris solùm causa, non quòd immunitatẽ aliquam haberẽt. Igitur constitutionẽ diui Antonini, cuius meminimus, ciuitatem omnibus tribuisse, ita intelligo, ut non tamẽ ciuium immunitatem concesserit. solum Italicum immune fuisse, etiam Iurisconsulti posteriores tradiderunt: non æquè prouincias, quæ annua tributa pendebant. nec tamen omnino inutilis fuit hæc constitutio: quãdoquidem omnibus tribuebat ius in legione Rom. militandi, & in ea honores adipiscendi, quod non ciui Rom. uetitũ erat. Hinc in palatinis Theodosij officijs legimus, in legiõe Rom. militasse Neruios, Dacos, Belgas, Batauos: cũ alioquin auxiliares tantum fuissent, nõ legionarij. Sed & qui ciues Romani essent, flagris subijci ex delicto nõ poterant. hinc in Actis Apostol. προσελθὼν δὲ ὁ χιλίαρχος, εἶπεν αὐτῷ, λέγε μοι, εἰ σὺ ῥωμαῖος εἶ; ὁ δὲ ἔφη, ναί. ἀπεκρίθη τε ὁ χιλίαρχος, ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. ὁ δὲ παῦλος ἔφη, ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ, οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάζειν. καὶ ὁ χιλίαρχος δὲ ἐφοβήθη, ἐπιγνοὺς ὅτι ῥωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκώς. hoc est, accedẽs tribunus dixit illi: dic mihi, nũ tu Romanus es? at ille dixit: etiam. responditq; tribunus: ego multa summa ciuitatem hãc consequutus sum. & Paulus dixit: at ego etiam natus sum. protinus ergo discesserunt ab eo, qui eum torturi erant. tribunus quoq; timuit, postquàm resciuit quòd Romanus esset, & quòd uinxisset eum. Erat & aliud ciuibus Romanis propriũ, quòd uidelicet in potestate filios habebant: si modò ciuem Rom. uxorem habuissent: cum alijs enim matrimonium non erat, quod etiam sequenti capite ostensurus sum. cæterùm, ut tandem capiti huic finem imponam, potuerunt & ex suprascripta Antonini constitutione, alia oriri commoda: quæ nos quàm plurimis negotijs occupati, colligere ex autoribus nequaquam potuimus. sed nec indecorũ Varro putauit, spicilegio perfecto spicam relinquere, sicut nec uindemiatori racemum.

l. j. ff. ad leg. Iul. de ambitu

In l. j. C. de usucap. trans.

Quemadmodum intelligendum sit, Francigenas in potestate filios non habere: item num subditi fuerint Romano imperio. CAP. XXII.

Scribit

A SCRIBIT iuris autor Caius,in potestate nostra filios esse, quos ex iustis
nuptijs procreamus : quod ius proprium ciuium Romanorum est.Id quo-
modo intelligendum sit, non omnibus constat : tametsi satis repertu id a-
pud autores facile sit.Nam cum id ius ad ciues Romanos tantũ pertineat,
sequitur,ut qui iura ciuitatis nõ habuerit,minime filios in potestate habeat : sed po-
tius huiusmodi liberi uentrem sequantur.hoc magni momẽti fuerat, priusquã diuus
Antoninus statuisset,in orbe Romano qui essent, ciues fore Romanos. quamuis e-
nim Romanis armis domitæ essent nationes,parerentq́ prouinciæ : non tamen in eis
filij patriæ potestati suberant,nisi si qui parentes ius ciuitatis impetrassent. hinc quan
doq́ legimus,ius Quiritium fœminis fuisse impartitum : quod non alia causa fiebat,
quam ut ex eorum connubio nati,in patrum potestate essent, haberenturq́ Romani
ciues.ostendit id in Topica Ciceronis Boethius.quin & ipse Cicero : Si mulier, in-
quit,cum fuisset nupta cum eo,cum quo connubium non esset,nuntiũ remisit : quo-
niam qui nati sunt,patrem non sequuntur,pro liberis manere nihil oportet. uera igi-
tur sensit Accursius,qui Francigenas non habere filios in potestate tradidit, quòd hi
ciuitatis iura nunquàm habuerint.non me latet,quantum nugarũ hoc in articulo re-
centiores quidam infarserint:quas omitto,ne chartæ dispẽdium feram.historiæ ueri-
tas ita se habet,Gallos omnes Romanis principibus paruisse,& ius ciuitatis adeptos.
quin Orosius,Eutropius,Eusebius,siue quisquis ille fuit,qui additamẽta τοῖς χρονικοῖς
scripsit,ostendũt Romam prius ab imperio Romano desciuisse,nimirũ à Gotthis ca-
ptam,quàm Gallias ipsas.Igitur Frãci Scythica prius,mox Germanica natio,Maxi-
miano Diocletianoq́ Impp.Rheno traiecto,in Neruijs & Treueris consederunt : cũ
id ab ipsis Imperatoribus impetrassent:ut in quodam panegyrico(nisi fallor)Mamer
tinus refert.De quibus intellexisse Ausonium crediderim in Mosella :

Aruaq́ Sauromatum quondam metata colonis.

Hi & Salij dicti sunt,ut Ammianus Mar.lib.XVII.scribit.& eorũ lex,Salica:unde &
Sidonius:Salius pede,falce Gelonus.accidit deinde,ut direpta à Gotthis urbe,legio-
B nes Romanæ,quæ Rheno impositæ arcẽdis Barbaris erãt,cum ipsis hostibus,qui ma
xima multitudine aucti,flumẽ trãsire conabanť,cõuenerint,ut quas Romani tunc re-
tinebãt urbes,eas sibi haberẽt,reliqua Gallia ipsis accederet:quãobrẽ propulsatis po
pulariter Gallis,Franci eorũ sedes tenuere,ut scribit Procopius : & Hinc Francia di-
cta.horũ rex Theudibertus,cum in Italiã numeroso cũ exercitu uenisset,& Iustiniani
duces, Gotthosq́ simul ꝓfligasset,minimè ꝓpositi tenax,retrocessit in Galliã: quod
interpretatus est Iustinianus,tanquã metu suorum ducum fugisset: unde se Francicũ
appellauit.quo titulo uti nimis superbo indignatus Theudibertus, decreuerat cum
exercitu in Thraciã penetrare, & Byzantio bella indicere : sed id uotũ fato propera
mors eius frustrata est,ut Agathius scripsit.Igitur Galli ipsi,item Franci, qui Treui-
rorũ,Neruiorũq́ loca tenuerũt,Imperio Rom.paruere. At alij,qui tandẽ traiecto to-
ta gẽte Rheno Frãcię nomina dedere Romanorũ hostes,suis solum regibus ceruices
summiserunt.risi quandoq́ Episcopum negantẽ in Gallia dominatos Romanos, qui
si uel Hilarium suum legisset,huiusmodi deliramenta effutire nõ fuisset ausus:sed ue
rum est,quod cum Romæ essem,saxeo illi Pasquillo affixum deprændi:

Tandem maxime Pontifex galerum
Pasquillo hoc tribuas tuo roganti.
Si sensu sine sum,rude atq́ marmor,
Complures quoq́ episcopos creari
Ipso me mage saxeos uidemus.

Luend. de his qui sunt. sui. instit. de pat. potest. §. fin.

Annotati duo errores in decretis Pontificum,ab ipsis autoribus commissi, ex Græcæ linguæ imperitia. CAPVT XXIII.

LIBET duos summorum uirorum errores,quorum scripta pro lege rece-
pta sunt, confutare : atque id citra uerborum ambitum, cũ ueritas ipsa hu-
iusmodi non egeat adminiculis, nos'que quàm plurimum à multiloquio
abhorreamus.In ueterum patrum decretis, relatum est Alexandri Pontifi-
cis huius nominis secũdi,quoddam responsum,quo dicitur duorum fratrum uxores

xxxv.q. v.c. quod autem.

ianitrices appellari,quasi eandem ianuam tenẽtes, uel per eandem ianuam intrantes. C
quam sentẽtiam,quisquis fuit,Isidorus omnino malus Latinitatis autor, in etymolo-
gijs illis suis uisus est sequi.sed dij boni,quàm euidenti errore: tantum refert incidisse
in corruptos à librarijs codices. Modestini uerba sunt in titulo de gradibus affinita-
tis,ita legenda: Viri frater leuir est,apud Græcos δαὴρ appellaẽ,ut est apud Homerũ
relatum: sic enim Helena ad Hectorem dicit, δᾶερ ἐμεῖο κυνός. uiri soror glos dicitur,
apud Græcos γάλως. duorum fratrum uxores εἰνατέρες dicũtur apud Græcos,quod
idẽ Homerus uno uersu significat, δαέρων, ἢ γαλόων, ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων. Cum igitur
magis probi illi patres quàm docti,apud Modestinum legissent, duorum fratrũ uxo
res inateres dici,Græcam dictionem,quæ in eorũ codice Latinis notis scripta fuerat,
Latinam existimauerũt,& corruptè scriptam: unde non inateres,sed ianitrices legen
dum crediderũt,quorum error ex carmine illo Homeri deprẽnditur,ἰλ. ω. quod inter
legendũ à nobis repertũ,Iurisconsulto restituimus.nemo enim unquam audebit pro
fiteri,se apud idoneos autores ianitrices eo significatu offendisse: nisi is planè excors
sit,& omnium indoctissimus.sunt qui has συννύμφους uocant: sanè duarum sororũ uiri
aelij, ἀέλιοι nuncupantur.Alius est Isidori error,XXI.distin.quo in loco ex eius auto
ritate refert Gratianus,Metropolitanos dici à mẽsura ciuitatũ,quod falsum est: cum
μητρόπολις Græcè dicta sit, quasi matrix ciuitas,quamobrem per ἦτα scribitur: cum si
uera esset Isidori sententia,μετρόπολις per ἒ ψιλὸν dicendum foret. Suidas metropoles
dici tradidit eas urbes, unde coloniæ deductæ sunt: quoniam hæ quasi coloniarum
matres sunt.meminit & in hunc sensum Thucydides.

l. non facile. ff. de grad.

Quid significet lis & controuersia,item iudicium: & Isidori error in c.forus.de uerb.sig.

CAPVT XXIIII.

CERTATVM est uarijs opinionibus inter nostros Doctores,quomodo
lis,& controuersia accipi debeat.& crebrior sententia uideẽ esse, ut contro-
uersiam de re extra iudicium acta dicamus: litem uerò tunc dici,cũ in iudi-
cio facta est contestatio.Sunt qui aliter opinentur,respondeantq́ contrarijs D
argumentis: ut nihil est in iure,quod altercando non inuoluatur. Ipse proprietatem
sermonis ex antiquis scriptoribus accipiendam duco: inter quos Cornelius Fronto
in opere,cui titulum fecit,de nominum,uerborumq́ differẽtijs: Lis,inquit,nascitur:
controuersiam pertinacia efficit: & litigant homines,res in controuersiam deducitur:
ita controuersia partis est,lis summæ.ex quibus uerbis constat, propriè quoq́ litem
dici antequàm contestatio fiat: controuersiam uerò potius post iudicium acceptum;
quæ sententia ex Digestis ipsis plerunq́ probatur: licet Iustinianus & Rom.Pontifi-
ces in Decretalibus uocis proprietatem nõ obseruẽt. Cæterùm & dubitatũ est, quo-
modo intelligatur iudiciũ: & aiunt post litem contestatam solum esse iudicium.quam
sententiam Isidori autoritate cõfirmant: Qui,forus,inquit, est exercẽdarũ litiũ locus,
à fando dictus,siue à Phoroneo rege,qui primus Grçcis leges dedit. cõstat aũt forus
causa,lege,& iudicio.causa à casu quo uenit,dicitur: est enim materia & origo negotij
nondum discussionis examine patefacta: quæ dum proponiẽ,causa est: dum discuti-
tur,iudiciũ: dum finitur,iustitia.uocatur autẽ iudiciũ, quasi iurisdictio: iustitia,quasi
iuris status.uerba hęc Isidori quàm inepta,q́ falsa sint,nemo arbitror doctus ignorat.
& in primis ubinam gentium reperitur forus masculino genere, hoc in significatu?
nemo eñ ex antiquis hoc dixit: nec dubito,si Papinianus,aut alij Iuriscõsulti ita dici
audirẽt,quin barbarã uocẽ deridiculo haberẽt,despuerentq́. sed & etymus ipse nihi-
lo melior: fari primam producit,forũ corripit. À Phoroneo uerò dictũ qui credam?
cum Phoroneus Argiui regis nomen,id apud suos Argiuos nõ obtinuerit,ut de suo
nomine forum dicerent: ipsi enim ἀγορὰν, δικαστήριον, πολυτήριον dicũt,non forum: quin
φόρος apud ueteres Græcos cum tributũ significet,tum & alia nihil ad forũ facientia.
ut non parum mirer,Philelphũ,alioqui uirũ eruditissimum,maluisse Isidori ineptias
quadã oratione sequi,quàm grauissimũ autorẽ M.Varronẽ: qui lib.1.de lin.Latina,
forum dictum à ferendo ait,quòd in eum locũ litigantes cõtrouersias deferant, sicuti
negotiatores res quas uẽdere cupiũt.Sed & quod subsequitur,dum discutitur causa,
dici iudiciũ,aut aliter intelligendũ est,quàm uulgò fit: aut nõ satis rectè opinor dictũ,
quippe

l.j. ff. de testi. l. causas. C. de transact.

Extra in rub. de iudic.

A quippe iudiciũ etiam dici ante litẽ contestatã ostendit Iurisconsultus: qui ubi cœptũ est iudicium, ibi & finiri debere ait. quæ uerba Bartolus, & alij omnes interpretant, ut sit cœptum à solius citationis transmissione. Igitur existimo Isidorũ non ad uocabuli significationẽ respexisse, sed ad res ipsas. quis ẽm admittat, causam ubi discussa est, dici iustitiam? id certè nõ conuenit definitioni: nam & propriè negotium discussum dicitur causa, ut Bartolus & cæteri tradiderunt: cum tamẽ Isidori uerba nõ satis id admittãt. arbitror itaq; hanc fuisse eius sententiam, ut causa esset uerbum generale, quod comprændat principium negotij, cũ proponitur, & cum quis deliberat, & proponit ut litigat: ubi autem ea discutitur, est iudicium. quod accipiendum est, nõ solùm cum ipsum factum discutitur, sed etiã tractantur, quæ præparatoria dicimus ipsius discussionis. at ubi iudicatũ fuerit, dicitur facta iustitia: quia tum ius suum unicuiq; est redditum. nam & si iudicium à iurisdictione dicitur, id cõstat, ante litis contestationẽ, iurisdictionem dici cœptam. Illud non omiserim, nõ minus quàm Isidorum falli eos, qui iurisdictionem nõ à dicẽdo iure, sed à ditione, hoc est, dominio iuris appellatam perquàm ridiculè tradiderunt. & hæc quidem satis.

c. gratum. de offic. deleg. In l. j. de iur. om. iudic.

Quid sit pecunia erania, non herosa apud Iurisconsultum tit. de solut. CAP. XXV.

SERBIDII Scæuolæ uerba hæc sunt, in titulo de solutionibus: Creditor obligatã à debitore pecuniã, ut alia die acceperturus distulit: mox pecunia, quia illa Respublica utebaẽ, quasi herosa iussu prǽsidis sublãtã est: respõdi detrimentum creditoris non esse. uidendum est quid significet uox illa insolens herosa: & ut mittam Accursij ineptias, cũ ad ueteres codices cõfugissem, deprændi Græcam dictionem corruptam circunferri: non igitur legendum est herosa, sed ἔρανος. significat eranos Græcè mercedem, tum etiam collationem pecuniæ uice cuiusdam tributi indictæ, ἀπὸ τοῦ συνφέρειν, id est, à contribuendo. autorem huius rei citant quidam Athenæum. Plinius secundus uocis ipsius mentionem facit, apud quẽ extat Traiani epistola in hunc modum: Amasenos concessum est eranos habere, si B tali collatione non ad turbas, nec ad illicitos cœtus, sed ad sustinendam tenuiorum inopiam utuntur. ex his igitur constat quid Iurisconsultus intellexerit. Meminit τῶν ἐράνων & Iulius Pollux libro octauo, κεφ. λε.

l. creditor. ff. de sol.

Restituta Græca dictio, atq; declarata in l. uerbum, C. de infam, & consideratum Lucæ uerbum in Euangelio. CAPVT XXVI.

IMPERATORIS Gordiani constitutione cautum est, cum iudex causa non cognita accusatori dicit, ἐσυκοφάντησας, non idcirco eum notari infamia dubitarunt aliqui de uocis ipsius significatione: & sciendum est ad hoc trahi, ut significet calumniatus es. Vsus est hac dictione Lucas in Euangelio: μηδένα διασείσητε μηδὲ συκοφαντήσητε, καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν. neminẽ concutiatis, neq; calumniemini, & contenti estote stipendijs uestris. deducitur id uerbum ab eo quod est ficos mandere. scribit Festus, apud Athenienses dictos sycophantas: quoniam cum fici essent in pretio, mulcta indicebatur his, qui eas auferrent: at qui aliquẽ accusaret huius criminis, sycophanta dictus, qui litem de re leuissima ordiretur. hinc cœptum est trahi ad calumniatores, & uiros nihili. meminit hoc significatu Aristoph. in Pluto, & Terẽtius, Plautus, cæteri. quapropter ridicula est Accursij interpretatio, nescio quid ex Aesopi fabula afferentis. Græcè autem legendum ἐσυκοφάντησας, non autem Latinè syncophanta, indicio sunt antiqui codices.

l. uerbum. C. ex quib. caus. infa. irrog

Quid sit edictum perpetuum: & quædam ad Iulianum Iurisconsultum pertinentia. CAPVT XXVII.

VIDEAMVS quid in iure ciuili sit perpetuũ edictum: cuius titulos atq; ordinem se imitari Hermogenes ait: & Imperator, mutari, inquit, & corrigi actionem conuenit, prout edicti perpetui monet autoritas. mentio huius est & mille [illegible] locis. & sciendum est, edicta prætorũ annua fuisse, quæ ipsi in albo proponebant: ubi magistratu functi fuissent, alius succedebat, qui noua edicta proponebat. sic ius uariè dici solitum: quod cum ambitiosis prætoribus malefa-

l. j. C. de an. et capit. l. ij. ff. de stat. ho. l. edita. de edend.

 ciendi

ciendi ansam præstaret, lege à Cornelio lata cautũ est, ut prætores ex edictis suis perpetuis ius dicerẽt, ut scribit Asconius Ciceronis interpres. Cæterùm tẽpore Hadriani principis, Saluius Iulianus Iurisconsultus (patria Mediolanensis, ut ostendit Dion, & Aelius Spartianus, si apud eum emendetur lectio) omnia prætorum edicta in unũ collegit, & sub congruis titulis posita interpretatus est. cœperunt'que tum prætores congesta ab Iuliano edicta sequi: non autem ipsi noua proponere. Eutropius, Didius, inquit, Iulianus Rempublicam inuasit, uir iure peritissimus, nepos Saluij Iuliani, qui sub Hadriano perpetuum composuit edictum. tradit Spartianus, Seuerum Imperatorem in Didij Iuliani inuidiam iussisse, Saluij decreta aboleri: quod non obtinuit, edictum uidelicet perpetuum indicans. In eius laudem id epigramma statuæ quandoq; inscriptum Græcè legi: C

Τὸν μ' ἰουλιανὸν νομικῆς φάος, ἄστυ ἰδοῦσα,
Ῥώμη καὶ Βερόη, πάντα θεοῖς δυνατά.

Iulianum Beroë leges mirata docentem,
Romaq;, dijs possunt omnia, dixit, agi.

Quid sit abdicatio, emendata quædam constitutio, declarataq;, cum Græcæ uocis additamento. CAP. XXVIII.

l. abdicatio. c. de pat. pot.

SUB titulo, qui est in Iustin. Cod. de patria potestate, huiusmodi constitutio diuulgata est: Abdicatio, quæ Græco more ad alienandos liberos usurpabatur, & ἀποκήρυξις dicebatur, Romanis legibus non comprobatur. Quæ lex in impressis codicibus corrupta circũferebatur, non in Græca tantum uoce, sed etiam in Latina: cum alendos legeretur, pro eo quod est, alienandos. & ut omittam Odofredi interpretationem, quæ nullius est pretij, sciendum est abdicationem hoc modo fieri solitam: cum filius patrem iniuria affecisset, aut minus audiens dicto fuisset, eum pater ad iudices uocabat: & probata causa permittebatũ abdicatio. causæ autẽ ipsæ minimè semper eædẽ erãt, sed incertæ, & ferè patris arbitrio. hinc declamationũ frequẽs materia: genere & familia indignos abdicari lex cõcesserat. causas huiusmodi fuisse Lucianus in Abdicato tradit: si filius noctu foris cubuisset, si comessaretur, si lenones pulsasset, si libidinibus incũberet. addit Fabius Quintil. in Declamationibus, eũ quoq; qui uolũtati paternæ repugnasset, abdicari potuisse. eum autẽ qui abdicatus fuerat, pater educare nõ tenebatur: imò omniũ egenũ, uestibus spoliatum dimittebat: defuncto patri in hæreditatem nõ succedebat. Idem alibi tradit, sine narratione culpæ patribus permissum non esse, ut filios abdicẽt: nullam autem certam esse abdicationis causam. sed & idem ostendit, eos qui à parentibus abdicatos recipiebãt, læsæ Reipublicæ reos fieri. Apud Lucianum dubitatur, num pater filium, quem semel abdicauerit, receperitq; deinde in potestatẽ, possit rursus ex noua causa abdicare. celebratur à Val. Max. Celetus eques Ro. qui Cæsari iubenti, ut quendam filiorũ abdicaret, respõdit: Celerius mihi Cæsar omnes filios eripies, quàm ex his ego unũ nota pellam mea. abdicari autem ad tempus potuisse, uidetur credidisse Seneca libro controuersiarum III. apud quem quàm plurima abdicatorum exempla leguntur. Illud non omiserim, superuacuum fuisse exhæredationum causas ab Iustiniano nominatim scribi, si lex abdicationis non fuisset arrogata. D

Quid sit edere, ex Labeonis sententia declaratũ: nec omnino rectè restitutum fuisse eius locũ à Politiano in Miscellaneis, atq; quid sint aduersaria. CAP. XXIX.

In l. j. §. cum quoq. ff. de eden.

IN lege prima, in Digestis, titulo de edendo, Eum quoq; edere (inquit Vlpianus) Labeo ait, qui aduersarium suum ad alium producit, & demonstrat quid dicturus est, uel id dicendo quo uti uelit, &c. neminem, puto, latet in Miscellaneis suis Angelum Politianum ostendisse, non alium, sed album: item non dicturus, sed dictaturus, in Pandectis Florentinis legi. cæterùm nec tamen omnino istud nos probamus: quandoquidem uix est, ut aliquem sensum elicias, qui non de uerbis extorqueatur. nõster codex, ut in aliquibus inemendatior est, ita quædam uerba habet, unde scripturæ ueritatem possimus coniectari. Legendum itaque hoc modo est: eum quoque edere Labeo ait, qui aduersaria sua ad album producit: ut demonstret, quid dictaturus est, uel id dicendo quo uti uelit. Sciendum enim est,

A Latinè aduersaria dici tabulas rationum tumultuariè confectas: quæ idcirco conscribuntur, ne res memoria excidant. uulgò dicimus notas, uel quinternetos. solēt enim mercatores rationes suas chartulis quibusdā summatim inscribere, quas & inducunt, & circunscribūt, deinde diligentius æstimato calculo in libros rationū referūt. Igitur cum edere Labeo existimauit, qui ad albū prætoris aduersaria ꝓducat, & demonstret rationes illas summatim, & per notas in eis descriptas, quemadmodū in calēdarijs seu libris rationum, sit extensurus: etiam si non omnem rationē, quæ in aduersarijs annotata est, uelit in calendarium referre, sed aliquam partem tātum: & hoc modo clarissimus est Iurisconsulti sensus. de aduersarijs Cicero in oratione pro Roscio mentionem facit: Vsqueadeo'ne te diligis, & magnificè circunspicis, ut pecuniā nō ex tuis tabulis, sed ex aduersarijs petas? suum codicem testis loco recitare arrogantiæ est: suarum præscriptionū & liturarū aduersaria proferre, non'ne amētia est? Quin & idem rursus: Quid est quòd negligēter scribamus aduersaria? quid est quòd diligenter cōficiamus tabulas? qua de causa? quia illa sunt menstrua, illæ æternæ: hæc delentur statim, hæ seruantur sanctæ: hæc parui temporis memoriam, illæ perpetuę existimationis fidem & religionem amplectuntur: hæc sunt coniecta, illæ in ordinē confectæ. itaq; aduersaria in iudicium protulit nemo, codicem protulit. & cætera in hūc sensum. eius uocis meminit etiam Ann. Seneca. hæc censeo esse, quæ Iurisconsultus Græca uoce τὰς ὑπομνήματα ... γράφας dixit in titulo de bonorum possessione secund. tab.

SECVNDI LIBRI FINIS.

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONSVLTI MEDIOLANENSIS DISPVNCTIONVM IN IVRE CIVILI, LIBER TERTIVS.

B PROOEMIVM.

SICVT apud Græcos, qui comœdi esse nō poterāt, tibia sese exercere solitos ueteres tradunt: ita uereor ne in nos aliquis illud intorqueat, qui de suo ingenio tanq; ex penore quicquam promere nequeant, aliena cōmentaria corrigere interpretariq; consuesse. quanto eñ melius, si magnum aliquod opus aggressus, decumanū (ut ita dicam) librum cōfecissem: unde nomini meo gloriā, & inter posteros quoq; famā comparare potuissem. uerùm quid huic ueriora ueris obijcienti respondeam? cōfitentem certè reum habebit, dum id sciat, nō me iudicio, sed necessitate deceptum. nec enim nos latebat, si fortè Triphon aliquis emēdata digestoꝝ uolumina edidisset, fore ut nostri labores sordescerēt. Id autē facilè euenturū non solum præuidere potui, sed etiā sperare debui. & utinam hoc iandiu accidisset, ne bonæ illæ horæ, quas huic negotio impendi, omnino temere cōsumptę uiderētur: grauioribus etenim forsitasse studijs eas tribuissem. quamuis necessariū & id opus, publiceq; utile futurū arbitrer, quòd multa hîc quoq; declarātur, quæ haud de triuio sumpta quisquam dixerit. sed & qui sic nos improbauerint, uelim felicioribus auspicijs oneri huic incumbāt, in quo nos succubuimus: eaq; prosequātur, quæ nobis assequi minimè licuit: tum enim cognoscent despicatui omnino nō habendum hunc librum, qui eruditissimorum uirorum exemplo sit confectus, præsertimq; ueterum Iurisconsultorū, quos me imitari nequaquam pudebit. quid enim aliud Claudij Saturnini notę in Scæuolam indicant, quàm mihi eadem ratione à nostrorū Doctorum traditionibus recedere licitū, eosq; redarguere, dum id iure agere me credā? uerùm & quis iusiurādū calūnię à scriptore expetat? multi enim maximiq; interpretes, uitio librarioꝝ corruptis codicibus in fœdissimos errores ꝓlapsi dicunt: quod nisi ita esset, haudquaq; opus fuit Iustiniani lege ꝓhiberi, ne ius ciuile ꝑ notas traderet. execratus est eos Hieronymus librarios, q̄ quæ de suis scriptis exciperēt, exemplaribus cōferre negligebāt, diligēterq; nō emēdarent. quòd si à tāto uiro in historia est factū, quid nos in iure agamus? ubi tātò cau-

tius agendum est,quanto maiore cum noxa delinquitur. nō me præterit,ineptum & ἀδιανόητον fore,si quisquā id etiā uelit,ut prorsus in scribēdo nō erretur.hoc tamen diligenter curandū esset,ut in his tantū quæ modici momēti forent,peccaretur. quoniā cùm impressoria hęc ars eiusmodi sit,ut quòd malè uno in loco est positū,per omnes exemplariū quoq; traduces inuertat, latè uagatur malū, nimioq; plures decipit.Ipse qui quantū in me fuit,insigniora in iure primū errata corrigere adortus sum, quædā uetera nūc ab alijs nō explicata interpolabo, eumq; deinde sensum uerbis afferā, qui conuenire magis uidebitur.quod idcirco libētius à me tertio hoc libro fit,ut uertēdo stylo nimirū lassus lector,habeat etiā,quo interim qescat, & fastiditus quo se recreet. C

Quæ sint centesimæ usuræ,quid calendariū,quid semissales, defensa Hermolai Socinię; sententia:& restituta sibijpsi lex Septitia, de pollicitationibus. CAP. I.

l. cētesimis. ff. de uerb. obl.

CENTESIMIS calendis dari utiliter stipulamur,inquit Paulus:quoniā præsens obligatio est,in diem autē dilata solutio.uidendū est unde hic modus loquendi defluxerit:& scire debemus, ueteres solitos fœnerari non in annos,sed in menses:quod ostendit ex uulgato Pauli respōso: Lecta,inqr, in auditorio Aemilij Papin.est cautio huiusmodi. L. Titius scripsi me accepisse à P. Mæuio XV.mutua numerata mihi de domo sua,& hæc XV.proba recte dari stipulatus est P.Mæuius:spopondi ego L.Titius:cōuenitq; inter nos,ut P.Mæuio ex summa supradicta mēstruos refundere debeam denarios trecentos,&c.nam & Aeschynes in oratione aduersus Ctesiphontem in Demosthenē inuehit: qui in singulas minas fœnoris nomine menstruas drachmas exigeret. Aristophanes quoq; ἐν νεφέλαις Strepsiadē senē inducit,qui aliquā sibi optat incantatricē Thessalā,quæ carminibus lunæ exortū differat:sic enim futurū,ut creditoribus suis usuras nō reddat: cū argētarij in nouilunia usuras exigāt,& ex neomenijs fœnus crescat: νουμηνίας autē nostris calēdis non absimiles nemo ignorat.Igit cū calēdis fœnora exigi solitū fuerit:cētesimæ usuræ dictæ sunt,ex quibus duodecim pro centenario recepimus:idcirco sic nuncupatę, quòd cētesimo quoq; mense sortē æquent.cuius rei argumentū pręstat Sidon. Apol. sub finē tertij libri ad Turnū:qui,Cauta,inquit,fœneratori est cētesima:quæ per bilustre perducta tempus,modū sortis ad duplū adduxit:nam octo annis quæ centū fuerant,fiunt ducenta.lustrum enim hic pro quatuor annis accipitur: quod ex Dionysij quoq; Alicarn.uerbis cōuincit,& Suidæ. Idcirco apud aliquos quinquēniū cōprændit:quoniā post quatuor annos expletos statim erat lustrū,ut ad principiū quinti anni respiciēdū sit,non ad finē.idem enim est lustrū,quod Olympias Ouidio, Martiali, Ausonio,Seruio Gram.ex suprascripta ergo ratione,etiā stipulatiōes cōcipiebant in calendas:quapropter Paulus dixit,centesimis calendis dare spondes? ex hac etiā consuetudine deductum puto,ut calēdaria libros rationū dicamus:nam ut animaduerti, solet Iuriscōsultus ea dictione uti,cū fœneratorū ratiōes describit.cæterùm cētesimis usuris,duodecim in centenariū accipi,sicut semissibus sex, trientibus quatuor, Hermolaus ex L.Columellæ autoritate docuit:quā sentētiam Socinus latissimo tractatu defendit:ostenditq; nostros Doctores hac in re ἐκ διαμέτρου,quod aiunt,errasse.eadem sentētia in titulo de pollicitationibus cōprobatur.Septitia certamen patriæ suæ pollicēdo sub hac cōditione pollicita est,uti sors apud eā remaneret,& ipsa usuras semissales ad præmia certātiū resoluat,in hæc uerba:φιλοτίμως καθιερῶ ἀγῶνα πενταετηρικὸν ἀπὸ μυριάδων τριῶν τῆς τοῦ κεφαλαίου, αὐτὴ κατέχουσα ἀργύριον καὶ ἀσφαλιζομένη παρὰ τοῖς δεκαπρώτοις ἀξιοχρέως ὑπὲρ τοῦ τελεῖν τὸν ἐξ ἔθους τριῶν μυριάδων τόκον, ἀγωνοθετοῦντος καὶ προκαθεζομένου τοῦ ἀνδρός μου, ἔπειτα δὲ τῶν ἐξ ἐμοῦ γεννηθησομένων τέκνων. χωρήσει δὲ ὁ τόκος εἰς τὰ ἆθλα τῶν θυμελικῶν, καθ' ὡς ἐφ' ἑκάστῳ ἀθλήματι ἡ βουλὴ ὁρίσει. Ex liberalitate mea quadriennale certamen dedico triginta milliū sortis: ut pecunia penes me retenta,idoneè apud Decēprimos caueā me soluturā,quę solēt pręstari,XXX.milliū usuras,designatore & pręfecto ipsi certamini marito meo,deinceps; filijs,qui ex me gignentur: cedetq; id fœnoris in Thymelicorū pręmia,sicut unoquoq; in certamine Senatus decernet. Volui Græca ipsa apponere,ut absq; exēplo nos à uulgata lectione recessisse nemo calūniet. Igit si mulier hæc mauult semisses usuras præstare,q̃ ipsam sortem, non'ne expresim iudicat,has nō esse quinquaginta in cētenariū,sed sex: alioquin mulieris huius insaniā D

Soc. in l. iij. §. fin. ff. ad leg. Falc. l. Septitia. de pollic.

elleboro

A elleboro purgare opus fuisset.uerùm & Hermolai sententiã Budęus in libro de Asse, Demosthenis,Plinijq́ autoritate cõprobat, ut minimè dubitẽ, quin ueriora ueris re-censeat.Idẽ & alio argumẽto me annotasse memini, cũ antiquã eulogia interpretarer. extat Mediolani Plinij Cæcilij monumentũ,quo inter cætera inscribit, cũ in nomini bus libertorũ suorũ collocasse cẽties & decies octies millia nummûm,hoc est,sestertia CXVIII. item rursus nũmorũ sexagies sexies cẽtenorũ,hoc est,sestertia sex,& nũ-mos D.C.cuius summæ incrementũ cẽtum & quinquagintasex esse ait:nam si per se-misses usuras incremẽtum cõputetur, ex suprascripta summa centũ & quinquaginta sex denarios in mẽses lucrifieri cõstabit.mẽstruas eñ usuras fuisse suprà diximus, pẽ dicq́ eas denariorũ quantitate eodẽ loco Iurisconsultus ostendit. at Plinium solitũ se-missibus pecunias locare,ipse est autor,v II.lib.ad Caniniũ.In Papin.quoq; respon-so,titulo depositi, cuius superiore quodã capite memini,L. Titius ꝓmittit χρηγόρας τόκου ἑκάστοις μηνὸς ἑκάστου μνᾶς ὀβολοὺς τέσσαρας, pręstare usurã singulis mensibus pro una-quaq; mina obolos IIII.cũ enim sex oboli drachmam cõstituunt,& centũ drachmę minam:sequitur besses usuras pręstari,hoc est,octo in centenarium. atqui si Accursij & aliorũ uera esset opinio,octoginta pro centenario extorquerentur.nõ igitur dubi-to nos ueriora dicere, cũ Iustinianus sanxerit, negotiatores besibus fœnerari posse, & nõ ultrà.ex responso autẽ hoc Papi.colligitur hoc esse octo in unaquaq; centũ.pau lò diffusius hæc explicaui:quoniã adhuc ex recentioribus fuere quidam, qui Accur sium etiam impresis tractatibus defenderent:sed(dij boni) tam ineptè,ut nihil peius.

l. Publio. §. Lucius.ff. de-positi.

Declarata lex, lecta.ff.si cert.pet.& quid significet decies sestertiûm. CAP. II.

l. lecta.ff.si cer tum petatur.

POSTEAQVAM in usurarum tractatum incidimus, licet uulgatã illam Pauli legem interpretari titulo de rebus creditis. Lecta,inquit,est in audito rio Aem.Papin.præf.pręt.cautio huiusmodi.L.Titius scripsi me accepisse à P.Mæuio quindecim mutua numerata mihi de domo sua,& hæc XV. pro ba rectè dari Calendis futuris stipulatus est P.Mæuius:spopondi ego L.Tit.si ea die B suprà scripta summa P.Mæuio data,soluta non erit: tũc eõ amplius quò pòst solu am pœnæ nomine in dies XXV. denarios cẽtenos:denarios singulos dari stipulatus est P.Męuius,spopondi L.Tit.cõuenitq́ inter nos,ut P.Męuio ex summa suprà scripta menstruos refundere debeam denarios trecentos ei,hæredi ue eius,&c. Huius quan-titatis rationem Paulus Castr.dum cõmentarijs suis inire uult,mirum est quantum à recto tramite recedat: & memini cũ tyro essem,Paulum Picum præceptorẽ nostrum, uirum alioqui maximi nominis,integræ lectionis tẽpus trãsegisse,dum calculũ hunc ducit:nihiloq́ doctiores hac in re scholasticos ab eo recessisse,q̃ aduenerãt.hoc igitur primò sciendũ est,sestertios & nummos idem fuisse, denariumq́ quatuor nũmos ua-luisse,seu mauis quatuor sestertios: at mille nũmos,sestertiũ unũ neutri generis æsti-mari. Ostẽdit id Budęus Parisiẽsis,uir clarissimus, in li.quẽ de Asse & eius partibus scripsit: nec in hoc aliqua est cõtrouersia.cæterũ in eo totalis uersatur,an idẽ sit,pro-mitto XV.sestertia,uel ꝓmitto quindecies sestertiûm.Budæus longè hęc differre exi-stimauit:quoniã quindecies sestertiûm, quindecies centena millia sestertiûm nũmûm significat,hoc est,sestertia neutro genere mille & quingẽta: ostenditq́ id pluribus ar-gumentis.In cuius nos quoque sententiam rectà contendimus:quoniam consuetudi-nem hanc loquendi apertissimẽ demonstrat grauissimus autor T.Liuius.Is belli Pu nici libro quarto,ita ferè ad uerbum scripsit : Cùm deessent nautæ, Consules ex sena tuscõsulto edixerũt,ut qui L.Aemil.& C.Flaminio censoribus, millibus æris quin-quaginta,ipse, aut pater eius census fuisset usq; ad centum millia,aut cui postea tanta essent facta,nautam unum cum sex mensium stipendio daret:qui supra centum millia usque ad CCC. millia, treis nautas cum stipendio annuo:qui supra CCC. millia usq; ad decies æris,quinque nautas : qui supra decies,septem. ecce enim quemadmodum clarè demonstratur,decies æris significare decies centena millia æris.Igitur in hoc re-sponso,siue legamus quindecim mutua,siue quindecim millia mutua,idẽ est: quoniã XV. millia nummûm intelligemus:quæ summa reddit denarios III M. DCCL.Igitur priore pacto actum fuit, ut singulis XXV.diebus in cẽtenos denarios singuli pro fœ nore redderetur: quamobrẽ ex summa supra scripta soluẽdi erãt denarij XXXVII.

estq; admodum graue id fœnus, quippe quod cētesimam etiā duabus uncijs excedat. C reformata ergo pactione, ut omnino CCC. denarij mēstrui soluerent (qua ratione sors annua die fuisset restituta) quęritur quid de usuris. subieceram hoc loco ad ipsum Budæum epistolam, quā quia nimium prolixa, & ad institutū opus parū pertinens erat, summouendam hac editione duxi, & inter epistolarum mearum regesta seruandam.

Quæ fuerit lex Papia, ex autoribus relatum: Isidoriq; in canonicis decretis lapsus.

CAPVT III.

ij distinc. iiij. c. quædam.

QVAEDAM, inquit Isidorus, IIII. distin. leges dicūtur ab his, qui eas cōdiderunt, ut Consulares, Tribunitiæ, Iuliæ, Corneliæ. nam sub Octauiano Cæsare suffecti consules Papius & Pompeius legem tulerunt, quæ à nominibus eorum appellatur Papia & Pompeia, continens patrum præmia pro suscipiendis liberis. quantum hoc loco deceptus sit Isidorus, ex hoc probatur, quòd non duo cōsules legem hanc tulerunt, sed ab Augusto lata est, appellaturq; lex Papia Poppæa. ea continebat, ut si uir & uxor filios non haberent, quod alter alteri reliquisset, decima parte fisco adiudicaretur: sublataq; est Honorij & Arcadij Impp. constitutione, quæ adhuc sub titulo de infirmādis pœnis cœlibatus legitur, ut mirum sit, eum qui in ius canonicum scholia illa composuit, eius legis sententiam ignorasse, quæ uulgatissimo in libro repertu facilima foret. ad hanc pœnam allusit Iuuen. Saty. IX.

l. fi. C. de infir. pœnis cœlib.

Iura parentis habes, propter me scriberis hæres,
Legatum omne capis.

Si enim filios nō gignebant, decima parte legati mulctabantur. ut & nō parum admiratus sim, quid super illis carminibus alij sentiant: quādoquidē totus ille poëtę locus ex hoc capite declarari potest, si illud addiderimus, quæ ex lege Papia Poppæa portio legatario uel hæredi auferebatur, caducam dici: de quo etiā infra dicetur cap. VI. Tacitus lib. hist. III. Relatum est, inquit, de moderanda Papia Poppæa, quam senior Augustus post Iulias rogationes, incitandis cœlibum pœnis, & augendo ærario sanxerat: nec ideo coniugia & educationes liberorum frequentabantur prępualida orbitate. hinc apud Ausonium, Iurisconsulto qui uxorem duxerat, sed adulteram, dicitur placuisse legem Papiam: quoniam ea cœlibes prosequebatur. uerùm displicuisse Iuliam, quòd eius quodam capite, mariti crimine lenocinij plecterentur, qui adulteras uxores in matrimonio retinebant. Eandem hanc Papiam esse arbitror, quæ apud Suetonium dicitur de maritandis ordinibus: Hanc, inquit, cum aliquantò seuerius, quàm cęteras emendasset, præ tumultu recusantium ferre non potuit, nisi adempta demùm, lenitá'ue parte pœnarum, & uacatione triennij data, auctisq; præmijs. sic quoq; abolitionem eius publico spectaculo pertinaciter postulante equite, accitos Germanici liberos, receptosq; partim apud se, partim in patris gremium ostentauit: manu uultuq; significans, ne grauarentur imitari iuuenis exēplum: cumq; etiam immaturitate sponsarum, & matrimoniorum crebra mutatione uim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coartauit, diuortijs modum imposuit. ex his colligere possumus, emendatam fuisse hanc legem à diuo Augusto: cùm prius eam Papius Poppæus tulisset: quare etiam simpliciter ab autoribus Iulia appellatur. Iuuen. Nam placet Vrsidio lex Iulia. Non enim ibi intelligenda est ea, quæ in adulteros sæuit: quod alij existimarūt. Eiusdem legis aliquo capite etiā cauebatur, ne maiores quinquagenarij, uel sexagenarij nuptias cōtraherent: quod caput à Tiberio legi additum Claudius antiquauit, ut idē Tranquil. scribit: nos certè Iustiniani lege id factum deprændimus, titulo de nuptijs.

l. sancimus. C. de nup.

De ordine dignitatum quàm plurima: & decipi pluribus capitibus Doctores nostros in l. prima. ff. de offic. eius cui mand. est iurisdi. CAP. IIII.

l. j. de offic. eius cui.

CVM de ordinibus dignitatum tractatur, solent nostri Doctores ita rem explicare, ut hi quatuor sint: alios enim superillustres, ut Patritij & Senatores: alios illustres, ut Consules, præfectus prætorio: alios spectabiles, quales præfectus urbis, prætor, proconsul: alij uerò sint clarissimi, sicut præsides prouinciarum. quam sententiam & in ipsa serie, & in exemplis nunquàm probaui: nec enim usquam probatur, in dignitatum ordine superillustres esse

A esse: nec ea dictio satis Latina est. cumq́ praefecti spectabiles sint, ostendit Ausonius ab illustrium dignitate solum superari: is in Mosella ita canit:

> Quiq́ suas rexere urbes, purumq́ tribunal,
> Sanguine & innocuas illustrauere secures,
> Praefecturarum titulo tenuere secundo.

Quamuis me non lateat, aliter quoq́ hunc locũ accipi posse: quin & Cassiodorus lib. epist. VI. dignissimos esse illustres tradit, tum spectabiles: Spectabilitas, inquit, clara, & cõsistorio nostro dignissima inter illustres ingreditur, inter proceres aduocatur. & rursus: Quãdo, inquit, hic uicinus est honor illustribus, dum alter medius nõ habetẽ, delectet te illos imitari, quos proximitate contingis. hinc est ut apud eũ toto in opere nulla fiat superillustriũ mentio: nec quicq́ in Iustin. authẽticis necessariò in hanc rem probatur: ut non immeritò aliqui etiam ex nostris à cõmuni sentẽtia discesserint. sed & quod illi tradũt, ultimũ dignitatis gradum esse clarissimos, oppidoquàm fallũtur: post illos enim subsequũtur perfectissimi. quamobrem Iustinianus cũ lib. Cod. XII. de clarissimis dixisset, subdit tractatũ de perfectissimatus dignitate, ubi Imp. Constãtinus, Codicillis, inquit, perfectissimatus fruentur, qui impetrauerũt, si abhorreãt de cõditione seruili, aut fisco, uel curiae obnoxij nõ sunt, uel si pistores nõ fuerint, uel nõ in aliquo negotio cõstiterint, nec sibi honorẽ uenali suffragio emerint, nec rem alicuius administrauerint, &c. ut non parum mirer, quonam modo maiorũ nostrorum diligentiam constitutio haec fefellerit. caeterùm & quòd illi singulos magistratus sub aliquo harum dignitatũ certo gradu collocant, in eo quoq́ falli demonstrabo: cũ his dignitatũ nominibus illustres uiros ad ipsa munera assumi appareat, non autẽ à muneribus seu officijs ipsis dignitatẽ accipi. Ammianus Marcellin. qui res sub Cõstantio gestas descripsit, lib. XXI. de eo principe loquẽs: Nec sub eo, inquit, dux quisquã cũ clarissimatu prouectus est: erãt enim, ut nos quoq́ meminimus, perfectissimi. ostẽdit idem & Cassiodorus lib. VII. dum duabus epistolis formam uerborũ tradit, quibus B hae dignitates à principibus solent cõferri: ex eo enim noscere possumus, officiorum accessiones has nõ fuisse. extat Ticini in fronte templi Ioãnis in Burgo antiquũ marmor, Graecis inscriptum notis, alicuius, ut arbitror, eorum Graecorũ, qui sub Iustiniano cũ Gotthis certarũt: in eo traditur perijsse eũ sub cõsulatu πρέβιτα τοῦ λαμπροτάτου. unde colligitur, cum, tametsi consul esset, solummodo clarissimum fuisse. solẽt autem Graeci nostra dialecto priores gradus pronuntiare ἰλλυστρίυς & σπεκτάβιλας: ne quis admiretur si Graecè apud Zonarum Procopium, idq́ ętatis leuiores autores, ita scriptũ reperiat. legi & apud Agennium geometricũ autorem, cuiusdam imperatoriae constitutionis uerba, qua geometras spectabiles esse decernitur, & antequã profiteãtur, dici clarissimos. perfectissimorum mentionẽ aliquoties & in eulogijs, & in autoribus deprendi: & cùm nostri Doctores profiteantur, pręsides prouinciarum esse clarissimos, eorum sentẽtiam ueterum autoritati discordẽ hinc cognosco. In Hispania Tarracone haec inscriptio in marmore legitur. Pijss. fortiss. feliciss. D. N. Cõstantino Maximo uictori semper Augusto, Baldus Macrinus V. P. P. P. His. Tar. &c. quas notas sic interpreteris, Macrinus uir perfectissimus, praeses prouinciae Hispaniae Tarraconensis. Caeleiae quoq́ Carnorum alia est inscriptio in hunc modum, D. N. Fl. Cõstantino clementissimo, atq́ uictori Augusto Martinianus V. P. Praeses ꝓuinciae Norici. Indubitatum enim apud nos est illas notas, V. P. uirum perfectissimum significare. Inter uulgata Panegyrica extat oratio Eumenij Gallicani rhetoris, quã pro restaurandis scholis coram pręside Galliae habuit: eum ipse rhetor compluries inter orandũ, uirũ perfectissimũ appellat: qui titulus quãdoq́ praescriptis tantũ notis, quãdoq́ extensis scriptus est, ut nemini id dubiũ esse debeat. Mediolani quoq́ in diui Ambrosij coenobio, marmori inditum eulogiũ quoddã ita legitur: Atilius Crescens V. P. ex tabulario palati. quae uerba non aliter interpretãda crediderim, quàm ut uirũ perfectissimũ significent: sicut hae notulae. V. C. uirum clarissimum demonstrant. Ambrosius libr. epist. VII. Antiochus, inquit, V. C. hoc est, uir clarissimus. & Romae in foro Traiani sub statua Claudiani poetae ita legebatur: Cl. Claudiano V. C. Tribuno & notario: ut malè sentiant aliqui, qui uel quintae cohortis, uel uirum consularem interpretãtur: abolita enim ea aetate erat cõsuetudo, qua quis cõsularis diceretur, reciderantq́ dignitates in

semibar

In auth. ut ab illust.

l. f. C. de perfect. dig. lib. xij.

semibarbaras hasce appellationes. rursus Tarracone & id legitur eulogiū, M. Aure- C
lius. Valentinianus v.c. præses prouinc. Hisp. citer. leg. Aug. &c. nam & Apuleius
in Apologia, quā orationem habuit coram Claudio maximo procōsule, eū appellat
uirum clarissimū. Indeq; ostenditur, non semper spectabiles fuisse procōsules, sed ali-
quos quoq; clarissimos. eodē titulo Mauortium Lollianū consulem ornat Iulius Ma-
ternus in procemio operis: cū, si uera nostri sentirent, illustris fuisset appellandus. ue-
rùm & idem in iure ciuili probari nemo sanus ambegerit. aiunt ipsi præfectum urbis
fuisse spectabilem: atqui Theod. & Val. quadam cōstitutione illustrem appellant ur-
bicariam præfecturam, at Ambrosius in epist. ad Valent. Cum, inquit, uir clarissimus
præfectus urbis Symmachus. aiunt rursus procōsules esse spectabiles: attamen quan
doq; legi esse clarissimos. Seuerus: Si tabulas, inquit, testamēti uir clarissimus, pcōsul
est secutus, &c. quinetiā senatores ipsos solùm clarissimos appellat Cōstātinus: Cla-
rissimi uiri senatores in hac regia urbe, &c. sed & alibi dicitur: Cū salutatus esset Imp.
Antoninus à Daciano Auētio, & Opellio Macrino præfectis prætorio clarissimis ui
ris, &c. Quid igitur censendū? & illud scire debemus, tres ciuium ordines olim fuisse,
senatorū, equitum, plebis: qui senatores erant, hi & clarissimi existimabātur: cuius rei
fidem faciunt nō solùm quædam suprà à nobis relata argumēta, sed & Vlpiani auto-
ritas, qui cū tradidisset, fœminas nuptas mariti dignitate censeri, subiecit, nuptam se-
natori, esse clarissimam. Plinius quoq; lib. VII. nat. hist. Vestilia, inquit, C. Herdicij, ac
postea Pomponij atq; Orfitij, clarissimorū uirorū cōiunx: cum Senatores intelligat.
sed omnino apertius Aelius Lampridius in Alexādri Seueri uita, præfectis prætorio
suis senatoriam addidit dignitatē, ut uiri clarissimi & essent, & dicerētur: quod anteà
uel rarò fuerat, uel omnino nō fuerat, eò usq;, ut si quis imperatorū successorē præfe-
cto prætorio dare uellet, laticlauiam (uestis est senatoria) eidem per libertū summitte-
ret. Alexāder autē idcirco Senatores uoluit esse præfectos prætorio, ne quis nō sena
tor de Romano Senatore iudicaret. hæc ille. Hos inter clarissimos aliqs erat gradus:
siquidē Isidorus etymolog. lib. IX. cap. IIII. Primi ordines, inquit, Senatorū dicūtur
illustres, secūdi spectabiles, tertij clarissimi, interius quartū aliquod genus nō est: q̄s- D
uis autē senatoria quisq; origine esset, usq; ad legitimos annos eques Romanus erat,
deinde accipiebat honorem Senatoriæ dignitatis. Iustinianus quoq; cùm lege ueteri
cōstitutū esset, ut clarissimi per pcuratorē litigarēt, de his clarissimis solùm intelligē-
dum sanxit, qui ijdem & illustres essent: & horum descendētes ipsi quoq; senatoriam
dignitatem habebāt: & ideo Vlpianus, Senatores, inquit, accipiendū est eos qui à pa-
tritijs & cōsularibus, usq; ad omnes illustres uiros descēdunt: nam si aliquis equestris
uel plebeij ordinis, beneficio principis in senatū allectus fuisset, ius senatorium ad hæ
redes nō transferebat, nisi insignibus illis fuisset ornatus: hinc apud Cornelium Taci
tum consularia, quæstoria, prætoria, censoria insignia: hinc apud Vlpianum uir præ-
fectorius, speciosus, sed quod idem est, spectabilis, media uox erat, quæ & illustres cō
prendebat. itemq; solum clarissimos Plinius episto. lib. V. & spectatissimos appellasse
uidetur: Adhibui in consiliū duos, quos ciuitas nostra spectatissimos habuit, Cęreliū
& Frontinū, &c. quapropter Vlpianus, Speciosas, inquit, personas accipere debemus
clarissimas personas utriusq; sexus, item eorum qui ornamentis senatorijs utuntur:
quod perinde est ac si illustres dixisset: cōsularia em, quæstoria, prætoria, præfectoria
insignia, senatorū ornamēta sunt. apud posteriores Cęsares uidentur illustres esse con
sules, præfecti prætorio, magister militum, præfectus urbis, quæstor Cæsaris, quòd hi
ipsi principi assidebāt, maioresq; magistratus erāt: qua ratione & comites sacrarū lar-
gitionum, item rerum priuatarū, item sacri palatij eadem dignitate censebantur. Qui
uerò à senatu sortitò deligebantur, ut proconsules, hi spectabiles erāt: sicut & qui alio
titulo ex senatu ad prouincias, uel militiā regendā à principe destinabātur, ut duces,
ut comites cōsistoriani, ut comites sacri patrimonij, ut comes oriētis, ut uicarius præ-
fecti prætorio oriētis aut Aphricæ, quiq; illi honore æquati sunt, ut magistri sacrorū
libellorū, ut proximi memoriæ, ut archiatri, ut comites, qui prouincias regūt, ut pro-
fessores, qui uigesimum stipendiū promeruerint: cæterū prætor quoq;, itē præfectus
uigilum, & ipsi spectabiles erant: non enim sacri consistorij pars iure magistratus fui
erāt, sed & primicerij domesticorū eòdem pertinent, neq; non silentiarij. qui uerò his
officijs

l. quicquid. C. de aduoca. diuer. iudi.
l. ij. si ex fal. instrumen.
l. ij. C. de ijs q uen. et. impet.
l. ij. C. de sen- ten. pas.
l. fœminæ. §. de senato.
In auth. ut ab illust.
l. fin. de senat.
l. j. de senat.
l. speciosas. de uerb. signific.

A officijs functi iam essent, simpliciter clarissimi dicebantur: quo fit, ut quãdoque cõsularem, id est, clarissimatus dignitatẽ lex appellet: senatoria enim dignitas illis remanebat, nec tẽpore finiebatur. Et haec quidẽ, quod ad clarissimos attinet, sufficiant. Equestris dignitas clarissimorũ gradum consequitur, olim maxima in autoritate, quod ex equitibus centumuiralis ordo constabat: ad quos pleraque iudicia pertinebant. praefectus quoque Augustalis Alexãdriae eques erat, spectabili dignitate insignis: illustribus enim negatum Aegyptũ accedere. Tacitus lib. I I. Augustus, inquit, inter alia dominationis arcana uetitis nisi pmissu ingredi senatoribus, aut equitibus Romanis illustribus seposuit Aegyptũ. Caeterùm & procuratores Caesaris eiusdẽ ordinis erant. idem Tacitus lib. X I I. Eodem anno audita uox principis est, parẽ uim rerũ habẽdam à procuratoribus suis iudicatarũ, ac si ipse statuisset. nam & Augustus apud equestres, qui Aegypto praesiderent, lege agi, decretaque eorũ perinde haberi iusserat, ac si magistratus Romani cõstituissent, mox alias in prouincias & pleraque in urbe cõcessa sunt, quę olim à praetoribus noscebantur: Claudius omne ius tradidit, de quo toties seditione, aut armis certatũ, libertosque, quos rei familiari praefecerat, sibi & legibus adaequauit. Qui nec ex senatu, nec ex equestri ordine ad dignitates assumebantur, perfectissimi uidentur appellati: quod supradicta Iustiniani constitutio, Ammianique Marcellini locus ostendunt, quibus ab equestribus, & à clarissimis distingui perfectissimos apparet. Constantinus in cod. Theod. Senatores, inquit, apud grauitatis tuae officiũ de suis moribus perdoceant: perfectissimi apud uicariam praefecturam, equites Romani & caeteri, apud praefectum uigilum, nauicularij apud praefectum annonae.

l. ij. C. de dom. l. j. C. de prep. lib. xij. l. j. C. de eq. dig.

l. j. C. de his qui uen. at.

Qui fuerint defensores ciuitatum, quid item duumuiri in municipijs, & interpretum nostrorum magna incuria. CAPVT V.

DVO sunt in Iustiniani codice tituli, quorũ alter de defensoribus ciuitatum inscribitur, alter de magistratibus municipalibus. qua de causa Azo uir ille celebris, & Odofredus, tum alij existimauerunt, defensores eos dici qui in ciuitatibus sunt: municipales uerò magistratus, in uillis seu castris: municiB pium enim castrum significare. sed quae amentia haec? unde haec sibi somnia isti confinxerunt? nemini enim ita alphabetario prеceptori ignotum esse arbitror, municipes primò dictos ciues Romanos, qui in urbibus suo iure, suis legibus utentes, muneris tantum honorarij cum Romanis erant participes: deinde obseruatũ est, ut unusquisque suae ciuitatis municeps diceretur. hinc Plinius in epist. & Comum & Mediolanũ municipia appellat. ostendit idem Vlpia. Paulusque, & Festus Pomp. qui tres municipum species refert. magistratus itaque municipales dicuntur ipsi ciuitatum decuriones: at defensores ciuitatum, non ex decurionibus, sed ex alijs deligebãtur tres numero, qui hoc agerent, ne tenuiores, & infimi à nobilibus laederentur: quod ex ipsis constitutionibus satis cõstat: ut admirer quonã modo duo legũ, ut ita dixerim, κορυφαῖοι, aduersus ea docere ausi sint, quae expressim Iurisconsulti ipsi declarant. Ipse quippe Vlp. ciues ipsos municipes esse dixit in ciuitate, & eorũ magistratus à defensoribus differre, ipsę cõstitutiones declarãt. caeterũ in eo cõtigit dubitari, duumuirorũ magistratus quisnã esset: & in urbe Roma criminalia tractasse T. Liuius lib. primo autor est, & de eis etiã multa legere memini apud eũ, qui titulo Fenestellae de Rom. magistratibus circunfertur: sed operaepretiũ est inquirere, qualesnam fuerint in alijs urbibus. Iurisconsultus Vlpianus de his intelligens: Omnibus, inquit, magistratibus, nõ tamẽ duũuiris, permissum est, iurisdictionẽ suã poenali iudicio defendere. Angelus maximos fuisse magistratus istos existimat: alij aliter intelligũt. cõmuni sentẽtia uidetur approbari eosdem esse duũuiros & magistratus municipales. dixerit aliquis: quid hoc refert ad ius ciuile? cui nos, ut inde cognoscamus, an ius mulctam indicẽdi spectet ad magistratum municipalẽ. Igitur ipse arbitror, duũuiros ex ipsis decurionibus duos fuisse: qđ ostendit Paul. tit. de albo scribendo. In albo, inquit lex, praeponi debet, qui maximo honore in municipio functus est, ut qui duumuiratũ gessit. Itẽ alibi: Is qui non sit decurio, duumuiratu uel alijs honoribus fungi non potest. Item rursus alio loco: In duumuiros, & in rempublicã etiam post annum actio datur, ex contractu magistratuũ municipalium. Iterũ in tractatu de damno infecto: Duas res magistratibus municipalibus praetor

l. iij. & iiij. C. de defen. ciui.

l. j. ff. si quis iusdi.

l. j. de alb. scri. l. honores. ff. de decur. l. in honorarijs. de acti. et obligat. l. iiij. §. duas.

prætor iniunxit,actionem & possessionē: cætera iurisdictionis suæ reseruauit,si fortè C duratur non cauere,ut possideri liceat,nō duumuiros,sed prætores permissuros. duumuirum fascibus uti Impp.cōstitutionibus cautum est, sub titulo de decurionibus, quod arguit fuisse decurionem. eosdē carceribus municipiorum præfuisse, Iurisconsulti tradūt: sed & eos locare publica solitos Vlp.scribit.meminit horū Cæsar in cōmentario belli ciuilis primo: Duumuiris municipiorum omnium imperat, ut naues conquirant. mentio est & apud Cæcil.lib. epist. IIII. Gymnicus agon apud Viennenses celebrabatur,hunc Trebonius Rufinus in duumuiratu tollendū curauit.Spartianus in Hadriano: Per Latina,inquit, oppida dictator & ædilis, & duumuir fuit. apud eos emancipari neminem iure ciuili posse, cōstitutiones indicant.Igitur duumuiros,in ordine decurionum duos fuisse ex suprascriptis constat,qui carcerum curam habebant, qui publica locabant, qui reipublicæ negotia gerebant, qui fascibus utebantur: cæterum qui ius mulctandi non habebant, sicuti nec defensores ciuitatum, quiq; autoritatem emancipationibus interponere non poterant. Vnde constat male argumentari Doctores nostros, qui magistratui municipali existimant non licere mulctam indicere,& consequenter,neque delegato: item coram eis non posse emancipari: quasi aliquid non permittatur toti ordini, quod tamen duobus eorum abnegetur: ut idcirco non dubitem, quin ordo decurionum, & quilibet cui mandata sit iurisdictio, suam iurisdictionem pœnali iudicio tueri possit. quam quæstionem aliquando latiore tractatu commentarijs nostris explicuimus.

l.duumuirū. C.de decurio. lib.xij.l.si qs uxori.§.si fugit.ff.de furt.

l.j.C.de emancip.lib. l.defensores.j. C.de defens. ciuit.

Arg.l.ij.C.de sport. In l. imperiū. ff.de iurisd.om. iudic.

Quid sit uicesima, uectigalq; illud,declaratæ duæ constitutiones Iustiniani. CAP. VI.

IVSTINIANI constitutione quadam traditur, edictum quoddam fuisse à diuo Hadriano inductum, sub occasione uicesimæ partis hæreditatis: uideamus quidnam id sit. & sciendum est, cùm propter multitudinem exercituum,quos Augustus Cæsar alebat, propterq; maxima impēdia,quibus fiscus grauabatur,maximis egeret pecunijs,instituit legibus latis quędam uectigalia: & ut se excusaret, professus est,diui Iulij cōmentarijs se edoctū, ut ea institueret. Igitur legem Papiam tulit,quæ multa capita cōtinebat.Primum est,ut si quis extraneus hæres institutus fuisset, is priusquam hæreditatē adiret, uicesimam partem fisco impendere teneretur.qua lege filij & proximiores hęredes nō tenebantur.huius rei autor est Dion.Aliud caput erat,ut si hæres institutus uiuēte testatore, uel ante aditam hæreditatem decessisset,fisco bona addicerētur: & hoc ab Iustiniano sublatum, titulo de caducis tollendis,nemo ignorat.Tertiū caput fuit,ut quod uir uxori,uel uxor uiro legasset,decima parte fisco attribueretur, si filios nō haberēt:& huic capiti Cōstantini constitutione derogatum suprà ostēdimus.Primum caput Nerua emendauit:sed nō omnino ut dignū erat. Traianus eo solum teneri statuit alia familia genitos hæredes:quod decretū Cæcilius in panegyrico plurimis uerbis collaudat. Cæterùm Gratianus Imp.in totum uicesimam ipsam sustulit: quod in gratiarum actione Ausonius affirmat.Hinc est quod Iustinianus ait uicesimam hęreditatis de Republica recessisse. scribit Pompon.de origine iuris,primū A.Offiliū de legibus uicesimæ scripsisse. addit Capitolinus,M.Antonium philosophū,de uicesima hæreditatū leges tulisse. additum fuit illi legi aliud caput à Tiberio Cæs.quod Claudius antiquauit,ut est apud Tranq.Ex his autem nō dubito,quin Accursij error intelligatur:qui caduca bona in bellis ciuilibus idcirco attributa fisco tradit,quia homines occidebantur: cùm tamen suprà ex Dione propter impendia bellorum latam legem illām ostenderim.

l.fi.C.de edic. diui Hadr.tol.

D

l.j.C.de caducis tol.

Reuocata sub incudem interpretatio l.cretionum.C.de iur.delib. CAP. VII.

CRETIONVM scrupulosam solennitatem hac lege (inquit Theo.& Valen.Cæss.) amputandam decernimus. dubitaui quandoq;, quid dictio tam insolens significaret: tandemq; illud placuit,ut intelligamus derogari solennitatibus,quæ in hæreditatum aditione seruabantur. Creui, inquit Festus, significat hæreditatē adij: à uerbo crescere, & cernere. Cicero ad Atticū lib.epist.x I. Literas tuas accepi pridie Nonas Febr.eoq; ipso die ex testamento creui hæreditate. sed & idem rursus: Galeonis hæreditati creui,duco enim cretionem fuisse simplicem, quo

l. cretionū.C. de iur.delibe.

A quoniam ad me missa est. Idē ad Dolabellam: A' te peto, ut me hanc, quasi falsam hęreditatem alienæ gloriæ finas cernere. Igitur arbitror, non aliud esse cretionē, quàm aditionem: cū ergo obseruarentur in adeunda hæreditate solennitates quędā, eas Impp. hac cōstitutione sustulerunt. cæterùm quænam solennitas hæc esset, haud facile dictu est: nisi ex lege Papia introducta fuerit, cuius suprà meminimus: mortuo enim testatore statim hæreditas adiri non poterat: quare dies nō nisi ab apertura tabularū cedebat, quod per Iustinianum emendatū fuit. sed & hac in re Isidorū pro malo autore ipse nō duxerim. hic etymolog. lib. V. cap. XXIIII. totā hanc rem sic explicat: Cretio est certus dierū numerus, in quo institutus hæres aut adit hæreditatē, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberū illi est tempus ultra capiendæ hæreditatis. appellata est à decernendo, id est cōstituendo, quòd hæres debeat decernere: utputa cum sic scribitur, ille hæres mihi esto, additurq; intra dies tot. adeundarum autē hæreditatum statutus erat certus dies, & ultra cretio non erat, &c. Igitur secundū supradicta accipi debet & Plin. Cæcil. epistola ad Traianū: Iulius Largus rogauit me testamēto, ut hæreditatem adirē cerneremq;. In codice Theodosiano uidetur cretio solennitas esse, quę in hæreditatibus intestatorum locum sibi habeat, ne legi Papiæ fraus fieri posset.

l.j. C. de cadu. toll.

Nouo intellectu declarata l. generaliter. § fin. ff. de decurionibus: disputatumq; quid sit Iudaica superstitio. CAPVT VIII.

Eos qui Iudaicam superstitionem sequuntur, diui Seuerus & Antoninus honores adipisci permiserunt: sed & necessitatem his imposuerunt, qua superstitionem eorum non læderent. Verba hæc Vlpiani sunt, titulo de decurionibus: quæ quantū Accursium, Bar. & cæteros torserint, illud argumento est, q̄ cum alibi legissent, Iudæos omnibus honoribus arceri, hoc autem respōso uideatur concedi: in eam sententiam deuenerunt, ut responsum istud sit correctum, quo nihil putidius ferè potuit dici. quapropter ut nos ueritatem ipsam omnibus notam faciamus, illud scire conuenit, Vlpianum ipsum à Christiana religione fuisse discor-B dem, ethnicorumq; deos coluisse. floruit enim Alexādri Imp. tēporibus. Aelius Lampridius, Alexander, inquit, Paulum & Vlpianū magno in honore habuit: quos præfectos ab Heliogabalo alij dicunt factos, alij ab ipso: nam & consiliarius Alexandri et magister scrinij fuisse perhibetur Vlpianus: qui tamē ambo assessores Papiniani fuerunt. Idē etiā autor est, neminem solū admittere Alexandrū consueuisse, præter præfectum suū, & Vlpianum, & assessores suos: quos propter summā iustitiā singulariter diligebat. Igitur tempore quo Vlpianus uiuebat, nondum recepta erat CHRISTI fides. Primus enim imperator Christianus fuit Philippus, lōgè Alexādro posterior. cum itaq; à CHRISTI traditionibus alienus esset Vlpianus, non mirū est, si nostrā fidem superstitionē Iudaicam appellauit. quoniam enim primū in Iudæa Christiani fuerant, nomine hoc fuerunt dicti. hinc est qđ Septimius Florens in apologetico cap. XXI. ostēdit Christianos à Iudæis differre: & id non aliā ob causam, quàm quia Gentiles omnino qualis esset nostra religio ignorabāt. Tacitus quoq; hist. lib. primo & uigesimo, ubi Iudęorū superstitiones describit: Transgresi, inquit, in mores eorū idem usurpant: nec quicq; prius imbuuntur, quàm contēnere deos, exuere patriam, parentes, liberos, fratres uilia habere. quę uerba in Christianos ab eo contorta sunt. Idē expressius de eis lib. XV. Ergo, inquit, abolendo rumori Nero subdidit reos, & exquisitissimis pœnis affecit, quos p̄ flagitia inuisos uulgus Christianos appellat. autor eius nominis CHRISTVS, qui Tiberio imperitante per procuratorē Pontiū Pilatum supplicio affectus erat: repressaq; in præsens exitiabilis superstitio rursus erūpebat: non modò per Iudæam, originē eius mali, sed per urbem etiam. Idem etiam sub finem libri secundi: Actum, inquit, est de sacris Aegyptijs, et de Iudaicis pellendis: factumq; patrum consultū, ut quatuor millia libertini generis ea superstitione infecta, quis idonea ætas, in insulam Sardiniam ueherentur, coërcendis illic latrocinijs: & si ob grauitatem cœli interijssent, uile damnum: cæteri cederent Italia, nisi certam ante diē profanos ritus exuissent. & hæc quidē impijssimus autor Cornelius Tacitus scribit: q̄bus non absimilia Plinius Cæcilius eructat libro, qui inscribiƒ epistolarum ad Traianum: de Christianis enim loquens, eorum appellat superstitionem, prauam immodicamq;.

l. generaliter. §. fi. ff. de decurio.

Item rursus: Neque ciuitates,inquit,tantum, sed uicos etiam atque agros superstitionis C istius contagio peruagata est.sed & Suetonius,nescio an magis Plinio impurus:is,A Nerone,inquit,affecti supplicio sunt Christiani, genus hominũ superstitionis nouæ ac maleficæ.Spartianus quoque in Caracalla: Septennis puer cum collusorẽ suũ, puerum ob Iudaicam religionem grauius uerberatum audiuisset,neque parentes eius,neque autores uerberũ diu respexit. Quintilianus etiam lib. I I I. Est, inquit, conditoribus urbium infame cõtraxisse aliquam perniciosam cæteris gentem: qualis est primus Iudaicæ superstitionis autor,& Gracchorum leges inuisæ.ex his igitur haud difficulter cognoscere possumus,Vlpianum nõ de Iudæis,sed de Christianis intellexisse: quod etiam clarius ostenditur ex rescripto, cuius autoritatẽ citat.nam cum diui principes Marcus,& Verus,Marcomanis inferrẽt bellum, eamque ad inopiam peruenisset exercitus,ut aquæ penuria periclitarẽtur omnes: Christiani milites precibus largissimos imbres à deo impetrauerunt.cumque in certamen prodijssent, fulmina faciem hostium perstringebant:impetusque grandinis corũ animos ita exterruit,ut maximam Romanis uictoriam de se Marcomani præbuerint.unã legionẽ Christiani nominis id impetrasse Dion autor est, quæ deinde κεραυνοβόλος dicta sit,id est,fulminatrix.Suidas rem omnem in Iulianum quendã mystem conieciffe uidetur. Igitur imperatores tanti beneficij non immemores,per rescriptũ,Christianorum dogma confirmarunt,Christianosque accusari uetuerunt, eiusdemque cõditionis cum cæteris esse in honoribus adipiscendis cõstituerunt.meminit huius rescripti Septimius Florens in apolog.cap.v.Si, inquit,literæ M.Aurelij grauissimi Imp.requirantur,quibus illam Germanicã sitim Christianorum militũ precationibus impetrato imbri discussam cõtestatur: sicut palàm ab huiusmodi hominibus pœnam dimouit,ita alio modo palàm dispersit,adiecta accusatoribus damnatione, & quidem tetriore. Igitur in Vlpiani responso legendum est,nõ diui Seuerus & Antoninus,sed diui Verus & Antoninus.nam Aelius Verus unà cum hoc Antonino imperauit,ut est apud Capitolinum.simili menda corruptos esse textus alijs in locis,ante nos alij admonuerunt. D

Aduocatorum honorarium quam pecuniæ nostræ summam non possit excedere: quid item nostræ monetæ comprændat aureus:de quo in Digestis. CAP. IX.

CVM de aduocatorum mercede,quod honorarium appellare Iurisc õsulti solent,tractatur,solet adduci Vlpiani responsum:quo traditur,permissum aduocatis esse pro singulis causis usque ad centum aureos accipere. Quæ uerba solent nostri temporis Iurisconsulti interpretari,ut centum ducatos,qui nostro tempore cudũtur, significent.quam sentẽtiam quidam recentiores non probant, nec nos unquam probauimus.Igitur scire debemus,centum sestertios idem esse quod aureus.ostendit id Tranq.in Othone: qui Othonẽ tradit excubanti cohorti diuidere solitum,quoties cœna principem acciperet,uiritim unum aureum.quod describẽs Tacitus libro X V I I. centenos sestertios dedisse Othonem attestatur. nec obstat quod Iustinianus in Institutionibus de libertorũ successione scribit, pro mille sestertijs unũ aureum computari: quia uel accipiendum est ex mille sestertijs aureũ pro reditu cõputari: sic enim lucrifieri continget ex dextantibus usuris, & satis id cõstat apud Columellam: uel,quod magis placet,sensus legis is est, ut cum tempore quo lata est lex Papia,ditiores essent liberti,quam sub Iustiniano,ut ipsemet demonstrat: quod lex Papia disponebat in eo,qui mille sestertios possidebat,ipse disposuit in eo,qui suo tempore possidebat unũ aureũ.nec enim diuitiæ Romanorum sub Iustin. cõparandæ fuerunt ætati illi aureæ,quæ Augusti tẽpore erat.Igitur dum Iurisc õsultus dicit mercedẽ licitam esse centũ aureorũ,intelligenda sunt sestertia decẽ: seu,quod idem est,sestertij decem mille: congruitque quantitas hæc illi, quæ per Claudiũ Cæsarẽ taxata est.Cornelius Tacitus libro histo.XI.Nihil,inquit,publicæ mercis tam uenale ea tẽpestate fuit, quàm aduocatorũ perfidia:adeò ut Samius insignis eques Ro.quadringẽtis nummorum millibus Suillio datis,& cognita præuaricatiõe,ferro in domo eius incubuerit.Igitur consurgunt patres,legemque Titiã flagitant,qua cauebatur antiquitus,ne quis ob causam orandã pecuniã,donumue accipiat. deinde obstrepẽtibus ijs, quibus ea cõtumelia parabatur,discors Suillio Sillius acriter incubuit,ueterũ oratorũ exempla referẽs, qui famam

[Margin: l.i.§.licita.ff. de uar.js & extraor. cog.]
[Margin: §.postea uero.instit.de success.lib.]
[Handwritten margin notes: Bud. ... de Honorario oratorum Loquitur. / Ant. Aug. lib. ... / Cinciam]

A qui famã in posteros, prẽmia eloquẽtiæ cogitauissent pulcherrima. alioquin & bonarum artiũ principẽ sordidis ministerijs fœdari, ne fidẽ quidem integrã manere, ubi magnitudo quæstuũ spectet: ut quomodo uis morborũ pretia medẽtibus, sic fori tabes pecuniã aduocatis ferat. & paulò infrà: Hæc ita haud frustra dicta princeps ratus, capiẽdis pecunijs posuit modũ, usq; ad dena sestertia, quę egressi repetundarũ tenerentur. meminit huius senatuscõsulti etiã Plin. Cæcil. ad Valerianũ lib. v. ubi affirmat se lætari, q in causis agẽdis, nõ modò pactione, dono, munere, uerumetiã xenijs semper abstinuerit. cæterùm uidendũ nunc est, quam quantitatẽ pecuniæ nostræ centũ hi aurei, seu dena sestertia cõficiant. & sciendum est, sestertium, duas libras argenti & semissem ualuisse: quæ summa nostra moneta libris centũ plus minus ualet: ut inde consequens sit, sestertiũ æris, seu mauis nummûm, duobus tantum assibus nostris ualuisse: cum horũ millia sestertiûm argenti neutri generis constituant. Sunt itaq; decẽ sestertia, mille libræ. Qua ratione aureus apud Vlpianũ x. librarum nostrarũ summã æstimatione reddet: non, ut nostri Doctores arbitrantur, quatuor libras. & ita ad æstimationem nostrã redigẽda est etiã pœna legis Iul. repetundarũ, quã Venuleius refert. Is tradit, nõ licuisse magistratibus pecuniã accipere, nisi usq; ad centũ aureos in anno. quapropter cũ Hermogenes scribat, non esse pauperem, qui quinquaginta aureos habet: intelligamus eũ non esse pauperem, qui nostræ monetæ libras habeat quingentas. & hoc quidem modo aurei æstimatio ineunda est, cum eius mẽtio reperitur in Digestis. nam tẽpore Iustiniani suus ille solidus, cuius mille locis mentionem facit, subsesquuplus erat ad ueterem aureum. nec in eius æstimatione à recentioribus recedo.

l. eadẽ. ff. ad legem iul. rep.
l. nonnulli. ff. de accus.
l. eos. C. de modo mul.
Soci. cõs. xlv.

Adducta quædam de uectigalibus, & nouo sensu illustratus uersiculus, si de uectigalibus, in l. si finita, de dam. infect. CAPVT X.

VLPIANVS lib. XLIII. ad edictum, cuius responsum sub titulum, de damno infecto, Tribonianus redegit, ita ferè ad uerbũ: Si de uectigalibus nõ caueatur, mittendum in possessionem dicemus, nec iubendũ possidere: nec B enim dominium capere quis possidendo potest: sed in uectigali prædio, si municipes non cauerint, dicendum est dominium per lõgum tempus acquiri. uerùm uisum id Accursio est, alteri responso repugnare, quo Paulus, in uectigalibus, inquit, & in alijs prædijs, quæ usucapi nõ possunt, publiciana competit, &c. & Accursius specialiter hoc in causa dãni infecti obseruari tradidit, ut possit prẽscribi: alijq; aliter torquentur. nobis uidetur locus satis clarus, & id prẽsertim, si Higini de limitibus agrorum uerba audiamus. is, Vectigales, inquit, agri sunt obligati quidam reipubli. P. R. quidam coloniarum, aut municipiorum, aut ciuitatũ aliquarum: qui & ipsi plerunq; ad Pop. Rom. pertinentes, ex hoste capti, partitiq; ac diuisi sunt per centurias, ut assignarentur militibus, quorum uirtute capti erant: amplius destinato modo quàm uerus militum exigebat numerus: qui superfuerant agri, uectigalibus subiecti sunt: alij per annos, alij uerò mancipibus ementibus, id est, conducentibus in annos centenos, alij quinos. plures uerò finito illo tempore iterum ueneunt, locanturq; ita, ut uectigalibus est consuetudo. municipes autem ipsi per centurias locant, aut uenundant proximis quibusq; possessoribus. puto itaq; in Vlpiani responso nõ municipes legendũ, sed mancipes: ut hi intelligantur, qui ius uectigalis per centum annos emerunt. aut ergo aliquis non emit ius perpetuũ à republica, & nihil unquam prẽscribit: aut emit, & si non caueat, præscribitur ob dominium illius iuris empti: ita tamen, ut id nihil reipublicæ damno fit. Posset etiam intelligi, si municipes ubi iam fundus reuersus est ad eos, non caueant præscribi, nisi alia lege urgeremur, qua sancitum est, nec res populi Rom. nec ciuitatum posse usucapi.

l. si finita. §. si de uecti. ff. de dam. infect.
l. cum sponsus. ff. de publi.
l. usucapionẽ. ff. de usucap.

L. quidam ignauiæ, C. de decur. libro X. qua fraternitates istæ religiosorum iniquissimo iure reprobantur, declarata ex historijs. CAPVT XI.

EXTAT X. Cod. Iustin. libro quædam constitutio, quæ Valentin. imperat. adscribitur. Ea sancitum est, quicunque monazonio congregantur, tanquam ignauiæ sectatores, & qui munera ciuitatum subterfugiant, debere de eremis extrahi: eorum'que bona eis applicari, qui horum loco munera ipsi subirent. hanc legem cum à religione homines auocare uideatur, Doctores in-

l. quidam. C. de decu. li. x.

tellexerunt in pseudomonachis tantùm sibi locum uendicare: & his qui non dei zelo ducti, sed solùm ut munera subterfugiant, in eremum secedunt. quam interpretationem, ut istis diebus recipiẽdam puto, ne quid uideatur in iure tam impium, ita ipsius legislatoris longè aliam mentẽ fuisse attestari libet. siquidẽ is Valens tam atroci odio monachos ꝓsequutus fertur, ut per Luciũ nequitiæ suæ satellitem tria eorum millia ex Aegypti eremis abstraxerit: Macharium eorum pontificem & magistrum in insulam exulare coëgerit. Eusebius Cæsariẽsis histo. lib. x I. Valẽs, inquit, uastat eremũ, bella quiescentibus indicit: tria millia simul, aut eo amplius uiros, secreta, & solitaria habitatione dispersos, oppugnare pariter aggreditur. Idem attestatur etiam Socrates Episcopus tripar. hist. lib. v I I I. cap. v I I. sed & Theodoricus in v I I. cap. x x I x. Eremi incolas Antonij sequaces Lucius expulit: eorũq; sanctissimos præsules duos Macharios, Isidorumq;, & cæteros speluncis suis eijciens, in quandam insulam, quam impij habitabant, destinauit. quinetiam Eutropius: Valens, inquit, impietatẽ, quam dudum meditatus fuerat, operibus implens, lege data ut monachi militarent: nolẽtes per tribunos & milites fustibus iussit interfici, quorũ innumera multitudo per uastas tunc Aegypti solitudines diffusa constat: præcipueq; apud Nitriam martyrij consequuta est palmam. Paulus quoq; Horosius: Valens, inquit, effrenata liber audacia legem dedit, ut monachi, id est, Christiani, qui ad unum fidei opus, dimissa seculariũ rerum multimoda actione, se redegerant, ad militiam cogerentur: uastas illas tũc Aegypti solitudines, arenasq; diffusas, quas propter sitim & sterilitatẽ, periculosissimamq; serpentum abundantiam conuersatio humana non nosset, magna habitantium monachorum multitudo compleuerat. huc tribuni & milites missi, qui sanctos ac ueros milites dei alio nomine persequutionis abstraherent, intersecerunt agmina multa sanctorum, &c. Sed & Hieronymus in chronica Eusebij: Valens, inquit, data lege ut monachi militarent, nolentes fustibus iussit interfici. quapropter Suidas: οὐάλης, inquit, ὡς ὑπερορίαν ἔπεμψε πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ μοναχούς, in exilium misit Valens monachos. hæc igitur execrabilis est illa constitutio, cuius suprascripti autores meminerunt: idcirco fortasse à Triboniano nõ reiecta: quoniam aliam interpretationem recipere poterat, præter eam quam Valens ipse probabat: tametsi & id Triboniani impietati posset imputari: quandoquidem Suidas scribit eum fuisse ἄθεον, καὶ ἀλλότριον τῆς πάσης τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως, omnium deorum contemptorem, & presertim à fide CHRISTI abhorrentem. cui tamen autori uix est, ut ego assentiendum putem, cum apud grauissimæ existimationis historicos aliter de Triboniano traditum sit.

In inscriptione epistolarum Iustiniani, an legendum sit antecessores, an uerò assessores, disputatum: & ibi quædam de Pandectis Florentinis. CAPVT XII.

IN Digestorum principio extat Iustiniani epistola, quę mittitur Theodoro, Theophilo, Dorotheo, Isidoro, Anatolio, Triboniano, alijsq; Iurisconsultis, quos titulo antecessorum uisus est honorasse. quamobrem quandoq; dubitaui, ne non antecessores, sed assessores potius legendum esset. cuius emendationis argumentũ ex Procopio depræhenderã, qui Parthici belli lib. I. Tribonianus, inquit, Pamphilius imperatoris paredrus, quem magistratum Romani quæstorem, Latini Iurisconsultum uocant. & alibi: Basilidem fecit quæstorem, mansuetudine ac æquitate inter patritios clarum. & alibi: Proclus tunc imperatoris paredrus erat, magistratum quæstoris gerens, uir iustus, &c. quibus in locis interpretis fidem desidero, qui pro quæstorem ubiq; cocestorem transtulit, nescius Romanarum dignitatum uocabula Græco idiomate non rectè pronuntiari, quod apud Suidam centies deprẽdisse memini. cæterùm paredrum Græcè, assessorem Latinè dici, nemo est qui uel ex lexico discere non possit. Scribit Iulius pollux, Athenis παρέδρους fuisse, solitosq; principem regem, & imperatorẽ (ita enim interpretor πολέμαρχον) binos assessores eligere, quos secũ haberent: necesse autem erat quingentorũ iudicio hos prius approbari. Igitur his argumẽtis non dubitabam, quin eo in loco assessores legendum foret. equidem nunc admodũ dubius sum, cùm antiquorũ codicum scriptura emendationi huic dissideat: semper enim antecessores legiẽ. sed & in Pandectis Florentinorũ ante titulum, qui est de legatis primo epistolam Grecã Iustiniani ipsius legi, qua ita scriptum annotaui

A annotaui, μετὰ πατρίκιον τὸν τῆς ἐνδόξου μνήμης κυαιστώριον καὶ ἀντικήνσορα, post patritium inclytæ recordationis quæstoriū & antecensorē. quam epistolam Latinè scriptā uulgò habemus in titulo de ueteri iure enucleando. Illud tamen animaduerti, dictionē Græcam à censore uideri deductam, ut ea ratione procensor dicatur, qua ἀντύπατος proconsul. sed tamen magis arbitror Græcum scriptorē nesciuisse Latinas uoces ad amussim describere. nec tanta omnino illis libris adhibēda est fides, ut eorū autoritate potiores non sint rationes: quādoquidem & in eis aliquos errores scriptoris manu commissos agnouimus: ut minimè ἀρχέτυπον illud cum Politiano existimem, sed potius multis post Iustinianum seculis descriptum: ut ineptè faciant, uel qui tantis cum (ut ita dixerim) ceremonijs illud ostendunt, uel qui etiā seria omittūt, ut uideāt. Sanè in antecessum dare Annæo Senecæ, epist. C X I X. uidetur esse in nominibus creditorum, quod in ultimis uoluntatibus prælegatum, ut suspicari libeat, antecessoris uocabulum ea tempestate in usu fuisse: hocq́ue nomine appellatos qui iura profiterentur.

l. tanta. C. de uete. iur. enuc.

Explicata Iurisconsulti, Grammaticorumq́ue sententia, quid donum à munere differat.

CAPVT XIII.

DONVM inter & munus hoc interesse Vlpianus & Labeo existimauerunt, quod inter genus & speciem. nam genus esse donum Labeo ait, à donando dictum, munus speciem: id enim est donum cum causa, utputa natalitium, nuptiarum. Martianus autē munus esse tradidit quod necessariò subimus: dona uerò quæ nullius necessitatis, seu officij causa præstantur. subditq́ue in hoc uentum esse, ut non quodcunq́ue munus idem donum accipiatur: sed quod donum fuerit, rectè munus dicatur. quæ uerba Vlpiani responso aduersari uidētur. si enim donū est genus, cur munus nō rectè donū dicetur? annotauit id Laurentius Valla, & utrūq́ue Iurisconsultorum damnat: nullum enim donum esse sine causa, certè & in hac re aliter Grammatici opinati sunt, munus scilicet hominibus mitti: at dona dijs dari. quod Ser-
B uius & Donatus existimauit. quorum sententia ex Plin. Cæcil. uerbis confutatur, qui libro epistolarum quinto ad Valerianū scribit, se in orādis causis non modò pactione abstinuisse, sed & dono, munere, xenijs. sed & Agrætius donum dantis esse, munus accipientis scripsit: quo nihil est ineptius, & certè agrestis hîc nimis est literator. Cornel. Fronto: Munus, inquit, est quod amicus, uel cliens, uel libertus officij causa mittunt, uel munus gladiatorium: donum, quod dijs datur. inde ubi dona ponūtur, donarium appellatur. possunt & illa nihilo minus dona dici, quæ donant pauperibus diuites & potentes. Illud quoq́ue donum putandū est, quod donatur militibus in castris, ut uallaris corona. Igitur Vlpianus donum latiorem significationē habere tradit quàm munus. negat id Martianus: sed eius sententia non aduersatur Vlpiano: quoniam ipse accipit munus latissimo significatu, cum trahitur etiam ad onera, ueluti munera ciuitatum, munus gladiatorium, &c. Vlpianus uerò munus cum ad largitionem refertur, non æquè latam notationem habere putat. Cæterùm quod subiūgit Martianus, in eo uentum esse, ut quod munus fuerit, id donum rectè dicatur: ad consuetudinē loquēdi respexit, non ad proprietatem: & hoc modo Vallæ impetus coërcetur. tametsi etiam alij aliter dissoluerint, tanquam donum & generis & speciei nomen sit: quod nō probo. Illud sciendum, in responso Vlpiani, genus & speciem καταχρηστικῶς accipi: sicut & in Institutionibus cū dicitur, Populus differt à plebe, sicut species à genere: non aliud enim significatur, quàm latiore sensu accipi populum, quàm soleat plebs.

l. inter donū. ff. de uerb. sig. l. munus. secū da. de uerbo. signific.

§. plebs. insti. de iust. & iur.

Cur donatio inter uirum & uxorem prohibita sit, Plutarchum nouam rationem assignasse: sed & quædam de libertis uindicta manumissis, nouusq́ue intellectus constitutioni datus.

CAPVT XIIII.

ANTONINI principis oratio, cur donatio inter uirum & uxorem iure ciuili prohibita sit, in hæc uerba ostendit: Maiores nostri inter uirum & uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis æstimantes, famæ etiam coniunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari uideretur, ne'ue melior in paupertatem incideret, & deterior ditior fieret. cæterùm his rationibus aliam addit grauissimus autor Plutarchus, qui Traiani Cæs.

l. ij. de don. inter uirum & uxorem. in fi.

præceptor, uir plurimæ lectionis, in opere cui titulum fecit, γαμικὰ παραγγέλματα, sic & propemodũ scripsit: καὶ γὰρ ὁ ῥωμαίων νομοθέτης ἐκώλυσε δῶρα διδόναι καὶ λαμβάνειν παρ' ἀλλήλων τοὺς γεγαμηκότας, οὐχ ἵνα μηδενὸς μεταλαμβάνωσιν, ἀλλ' ἵνα πάντα κοινὰ νομίζωσιν. quibus uerbis demonstratur, idcirco prohiberi donationem, quod absurdum legislator existimauerit, uideri aliquid inter uirum & uxorem, quod cõmune non esset: præsertim cum sint, ut in sacris literis dicitur, duo in carne una. cũ igitur in sponsis hæc ratio locum sibi non uendicet, inde à legislatore permissum est, ut quantũ uelit, sponsæ sponsus donare posit. Libet & hîc referre, quantum à constitutionibus uideatur recessisse Cornelius Tacitus: is libro hist. XIII. manumittẽdi duas species institutas scripsit: ut relinqueretur pœnitẽtiæ, aut nouo beneficio locus, quos uindicta patronus non liberauerit, uelut uinculo seruitutis attineri. quę uerba indicant, tametsi propter ingratitudinem liberti in seruitutem reuocentur, eos tamen nunquàm reuocari, qui manumissi uindicta forent. quæ sententia admodum mihi placeret, tum quòd ita Tiberium Cæs. constituisse scribit: tum etiam quòd multis Iurisconsultorum locis quadrare uideo: nisi me Constantini Imp. constitutio non parum moueret: is ad Maximum præf. præt. Si is, inquit, qui nostro cõsilio uindicta liberatus est, post coërcitionẽ pœnitẽtia dignum se præstiterit, ut ei ciuitas Romana reddatur: non prius fruatur beneficio libertatis, quàm si hoc patronus eius oblatis precibus impetrauerit. quę uerba indicãt, & eum qui uindicta manumissus erat, ex ingratitudine in seruitutem reuocari: nisi rescriptum istud alio modo malimus interpretari: ut uidelicet significet, non libertatem quidem amittere, sed solùm ciuitatis Romanæ iura. quod ex eo probatur, quòd requirit lex, ut patronus hoc petat: nam si in seruitutem reuocatus foret, non patronus, sed dominus dicendum erat. quòd autem dicitur, non prius fruatur beneficio libertatis: intellige beneficium iustum, quatenus iura Romanæ ciuitatis comprændit.

l. si manumissus. C. de lib. & eorum lib.

Explicata lex, siue, si mensor falsum modum dixerit: & ex Agennio Vrbico quædam de mensoribus. CAPVT XV.

l. siue. ff. si mẽ. fal. mod. dix.

SI mensor falsum modum dixerit, eum ex edicto prætoris teneri constat. adiicit Paulus idẽ esse, siue de itineris latitudine fefellerit, siue de seruitute immittendi, proijciendiq́ue quæratur. contorsit hîc se Accursius: quid enim cõmune habet mensoris officium cum seruitute immittendi & proijciendi? illa enim mensuram non accipiunt: quare intellexit, cum agitur de latitudine loci, in quem mittatur, proijciatur ue: quam expositionem ipse non probo: cum tunc nõ de seruitute ipsa quæratur, ut Iurisconsultus dixit, sed de loco in quo seruitus constituatur. quapropter sciendum est, mensorum officium apud antiquos nõ solùm in eo uersari solitum, ut agros metirentur, sed ut etiam pronuntiarent: & non de mensuris tantum, sed etiam de seruitutibus. ostendit id Agennius Vrbicus in libro de constitutionibus agrorum: qui cum de seruitutibus itineris, aquæ pluuiæ, & similibus disseruisset, subiungit, difficillimum esse mensori in eis plerunq; iudicare. Sed & in iudicando, inquit, mẽsor uirum bonum & iustum agere debet: neq; ulla ambitione, aut sordibus moueri: seruare opinionem, & arti & moribus, omnisq́ue illa artifici ueritas custodienda est, exclusis illis similitudinibus, quæ falsæ pro ueris subijciuntur. quidam enim per imperitiam, quidam per imprudentiam peccant: totum autem hoc iudicandi officium, & hominem, & artificem exigit egregium. erat ęquissimum & in aduocatione eandem fidem exhiberi in controuersijs à mensoribus: sed hoc possessores ęquo animo ferre non possunt. nam cùm his ueritas exposita est, aduersus synceritatem artis eos facere cogunt. multa enim sunt in professione, quæ generaliter pro ueris asserantur, multa quæ specialiter: quædam quæ argumentis etiam mentiri artifices cogunt. & hæc quidem ille de mensoribus refert: quæ idcirco libentius in mediũ attuli, quoniam is autor nequaquam uulgatus est: unà tamen cum Iunio Nipso, M. Varrone de arithmetica, & Balbo de colonijs Latinis, breui in publicum prodibit: si modò per otium mihi licuerit eos emendare: liber enim ipse tam abrosis characteribus est, ut uix legi posit.

l. in sacris. circa med. C. de prox. sac. scriniorũ. lib. xij.

Cur Digestorum libros hac nota, ff, citemus: item quid sit paragraphus. CAP. XVI.

Quid

A QVID in causa sit, quòd cum Digestorum aliquem locum uolumus allegare, librum ipsum per duplex ff. signamus, quãdoq; ut sententiã meam proferrem requisitus, nõ dissimilia his respondi. Cum responsa hæc iuris prudentum tanquam in centonem quendam Tribonianus redegisset, operi & Digestorum & Pandectarum nomen imposuit: & quoniam Græci ipsi contractores fuerint, uerisimile est eos solitos sub Græco nomine Pandectarum, librum ipsum adducere. Cum itaq; primam tantum notam π cum accentu circumflexo describerent, nostri Latini eos imitabantur: sed scriptores librarij, qui literas ignorabant, existimauerunt esse binas ff, in quam figuram facile fuit adiecto unco Græcam notam deprauare: & hinc mala hæc scribẽdi consuetudo inoleuit. Nũc uideamus quomodo apud ueteres paragraphus accipiatur. & sciendũ est nõ tritam, promulgatamq; hanc esse uocem: sed à doctißimis quoq; Græcorum scribi solitam. siquidem Hephæstion autor est in Aristophanis comœdia, asteriscũ inscribi, ubi genus carminis uariatur, eius nota est stellæ imaguncula: at coronidem apponi, uel cum locorum commutatio fit, uel histriones relicto choro abscedant, uel e cõuerso recedat chorus subsistẽtibus histrionibus: eius nota est linea ab inferiori parte flexa √. Paragraphum uerò eam lineã protensam hoc modo dici —, quæ ἐπὶ πρόσω τε ἀμαιβεία, iambicis & choricis inter strophã & antistrophum apponit: huic dipla addi solet, redditurq; trigoni obliqui citra basim species <. Eustathius inter poëtarũ figuras παραγραφὴν nominat, id est, paragraphen: quæ fit cum præcedẽtia complectentes, ad alia transitum facimus, ut apud Homerũ, ὡς οἱ μὲν τὰ πρόσωπα ἐπὶ σρατόν. Idem & alij Grãmatici tradidere: ut posſimus etiã paragraphen dicere eo sensu, quo ineptiores paraphum dicũt. tametsi Isidorus etymolog. primo, paragraphum scribat hac nota Γ poni ad separandas res à rebus, quæ incõnexe cõcurrunt: queadmodum in catalogo loca à locis, regiones à regionibus, in agone præmia à præmijs, certamina à diuersis certaminibus separantur.

B Nouo sensu perceptus paragraphus, tripli, in Institutionibus, de action. & ex Græcis autoribus depromptum quid sit sportula. CAP. XVII.

IN Iustiniani Cod. titulus est notisſimus, q inscribit de sportulis: sed & eorum frequẽtisſima est mẽtio, pasſim p uaria iuris ciuilis loca. In Institutionibus quoq; Tribonianus: Cũ quidã, inqt, maiorẽ ueræ æstimationis quãtitatẽ in libello cõuẽtionis inseruit, & ex hac causa uiatores, id est, exequutores litiũ, ampliorẽ summam sportularum nomine exegerint, tunc ad id quod pp̃ter eorũ causam damnũ passus fuerit reus triplũ ab actore cõsequat, &c. Sunt qui interpretent sportulas dici pecunias, quæ nũmijs dant. addit Accursius dictas, quia in sportulis quibusdã obligationes ponebãt. quæ quãtũ uera sint, iam declarabit. & sportulã primò acceptã constat p eo, quod in dies cliẽtibus suis sub limine portæ Romani exhibebãt ad uitæ usum: cuius loco quãdoq; pecunia dabat, centũ uidelicet quadrãtes, ut apud Iuue. Saty. prima, & Martialẽ nõ uno in loco legit. nomẽ accepit à sportula, seu sporta, uel sportella: quæ nomina sunt utensiliũ sparteorũ ad maioris summæ pecunias capiendas. Cæterùm cũ aliquis magistratũ nouũ inibat, uel alicuius lætitiæ causa, per liberalitatẽ pecunias decurionibus distribuebat, quod singulis dabat, sportula dici cœptũ est. quo in sensu & Dion, & Tranq. & Plin. Cæcil. ad Traianum, & Apul. in apolog. & aliqui ex nostris Iurecõsultis uerbũ id acceperũt. sed & alibi p mercede aduocatis data intelligitur, ut apud Cæcil. lib. 11. In media basilica tam palàm sportulę, q̃ in triclinio dantur: ex iudicio in iudiciũ pari mercede transitur. sed hæc quidem quæ ab alijs etiã tractata sunt, haud multùm ad superiora iuris ciuilis loca pertinent: quare ut quod ipse legerim, in mediũ proferam, aliter q̃ cæteri fecerint, libet sportulam intelligere. siquidẽ cũ Aristophanis Nubes per otiũ carmine de Græco in Latinum trãsferrẽ, apudq; eum Strepsiadem senẽ mœstum legissem, q uereretur, ne prytanijs cõdemnaretur, Græcũ eius poëtæ interpretem, eundemq; doctisſimum uirum cõsului: qui prytania nuncupari scribit à Grçcis, quod Romani sportulã dicunt. cum enim cõtestanda lis esset, actor & reus pecuniam contribuebant, deponebantq;: is autem qui in causa succubuisset, omnia pendebat. ea uerò pecunia sportula dicebatur, & uel fisco addicebatur, uel eam iudices pro mercede sua retinebant. Idem & Suidas

l. si mulier. ff. de don. inter uir. & uxo. l. sportij. ff. de decur.

ſcripſit: qui decimā partē eius, quod à debitore petebat, pro ſportula dari ſolitā auctor eſt. Igitur cū decima pars dari pro ſportula iudicibus conſueuiſſet, ſi maiorē ſummā aliquis petijſſet, omne damnū quod ex ea cauſa reus feciſſet, reſarciri illi cū tripli additamēto Iuſtinianus ſanxit. In authēticis tamen coarctatum id legitur, ut in cētenos quoſq; aureos, octo exoluerentur: cū alioqui denos præſtari neceſſariū fuiſſet. C

In auth. de iudic. §. ſi quis autem.

Conſtitutio, Archigerontes, C. de epiſc. & cler. declarata, præter Accurſij, cæterorumq; ſententiam: & quorundam Grammaticorum error in expoſitione uerborum iuris ciuilis. CAP. XVIII.

ARCADII Honorijq; imperatorum conſtitutio eſt ſub titulo de epiſcopali audientia, in hæc uerba: Archigerontes diœcetæq;, ἐργασίας ταμιείων, non niſi Chriſtiani dirigant, &c. dubitatum fuit, quo ſenſu accipi debeat. & inter primos ſe offert Accurſius, qui eos ſacerdotes, quibus delicta ſua in metallum damnati confitentur, Chriſtianos eſſe iuberi hac lege exiſtimat: idq; eo argumento, q ſcriptū ſit diœcetæ ergaſiotanorū: quæ uerba ipſe interpretat̄ ſignificare epiſcopos ſeu diœceſanos damnatorū in metallum, id enim eſſe ergaſiotanos. quę expoſitio q̄ inepta ſit, nemo alicuius iudicij, qui Grecē ſciat, nō cognoſcet. Igitur fidelis lectio uidet̄, quā ſuprà retuli: uetant ijs Impp. aliquos pręfici, qui procurēt negotia aulæ principalis, ſeu qui annonā, & penū, & quæ ad uictū principis palatinorūq; pertinent, emāt, niſi ijdem Chriſtiani ſint. ἀρχιγέροντες, ſi ad uerbū transferas, principes ſeniorū, ſeu ſummos ſenes ſignificat. qua ratiōe ἀρχιερεῖς Matthęi in Euan. ſummi ſacerdotes dicunt̄. & ἐζήτουν ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς, πῶς αὐτὸν ἀποκτείνωσιν. diœcetæ uerò procuratores, diſpēſatoresq; demonſtrat. διοικητὴς procurator. ἐργασία lucrū, quæſtum notat. ταμιεῖον promptuariū, penus. hinc Tamia mulier Homero, σῖτον δὲ αἰδοίη ταμίη παρέθηκε φέρουσα. in quolibet priuato dicit̄ ταμιεῖον. Sed hac in cōſtitutione placet intelligere ſolùm de principis cella: ſicut in XI. Cod. lib. de prędijs Tamiacis. Sanè & ταμίας quæſtorē ſignificat, & œconomū. Et cum Accurſius in harū dictionū interpretatione inſigniter errauerit, nō tamen durè agendū cum eo, aut contumelijs inſectandū, quod quidā Grāmatici fecerunt, exiſtimo. liquidē uitia illa temporū fuerunt, nō hominis: perierant enim aſsiduis bellis non ſolū Græcę literæ, ſed & Latinę. at noſtra ætate illi ipſi humanioris literaturę profeſſores, ſi de ſignificatione uerborū iuris ciuilis errare ſibi licere permittūt, cur Accurſium nō tolerant, in uerborū Latinorū ſenſu cæcutientem? audiui quādoq; irriſum ab Socino Angelū Politianum, q ignoraſſet quis ſuus hæres diceretur. fallunt̄ Ouidij interpretes in illo carmine: Artificis perijt cū capute arte ſua. q uidelicet nō pceperint, quæ ſit capitis diminutio. fallunt̄ rurſus apud eūdē poëtam: Neu uos errone tellure admittite noſtrū. cum uerbum illud iuris errone nō intelligentes, errorē legunt in Sapphus epiſtola. præuaricant̄ in Val. Maximum, qui bonorum poſſeſsionē non explicant. Labuntur apud Plautū alij in quæſtione ſeruorum, in tribus libertatū ſpeciebus: in eo quod leno filiofamiliâs pecuniā mutuā dare abnegat, ne eū perdat lex. Sunt apud eos trecenta ſimilia, quibus ipſi miſerrimè hallucinantur: & deinde non erubeſcent in Accurſio nihil prorſus uelle deſiderare. D

Calliſtrati reſponſo in l. ſemper, de iure immunitatis, reſtituta Græca diuorum fratrum epiſtola. CAPVT XIX.

LIBET in eorum gratiam, qui Greca didicerūt, particulā reſcripti referre, quod à diuis fratribus emanatū, à Calliſtrato Iuriſconſulto citat̄, titulo de immunitatis. Verba ita ſe habent: ἐπεὶ δὲ ἄλλοι τινὲς ὑπὸ προφάσει τῶν ναυκλήρων, καὶ τὸν σῖτον καὶ ἔλαιον ἐμπορευόμενοι εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου τοῦ ῥωμαικοῦ ὄντων ἀτελῶν, ἀξιοῦντες τῶν λειτουργίας διαδιδράσκειν, μήτε ἐπιπλέοντες, μήτε τὸ πλεῖον μέρος τῆς οὐσίας ἐν ταῖς ναυκληρίαις καὶ ταῖς ἐμπορίαις ἔχοντες, ἀφαιρεθήτω τῶν τοιούτων ἡ ἀτέλεια. Fuere & quidā alij ſub nauiculariorum prætextu frumentū & oleum mercantium in foro populi Romani, qui immunitate fruebantur, æquum ducentes publicas functiones ſubterfugere: cum neque nauigent, neq; plurimam ſubſtantiæ partem in nauicularia & in mercatura habeant: huiuſmodi igit̄ uiris immunitas auferatur, &c. exiſtimo autem hac in lege accipi forum Romanicum, nō forum quod Romæ foret,

A sed ἀγορὰς, id est, conciliabula conuentus'ue, in quibus annona uenalis esset: quæ deinde Romam portabatur. alioquin dictio illa ῥωμαικῶ multum insolens est: ut ea ratione dictum sit ἀγορὰν τοῦ δήμου τ ῥωμαικῶ, qua horreũ populi Rom. Siciliam, Aegyptum, Libyam Aristides appellat in oratione εἰς τὴν ῥώμην.

Isauri latrones, Buccellarijq́ in cõstitutionibus quales accipiendi sint. CAP. XX.

ISAVROS, qui populi Lycaonibus Pamphilisq́, & Gallogræcis finitimi sunt, latrocinijs infames fuisse Strab. XII. refert: quos cũ Seruilius superasset, & ad internecionẽ redegisset, Isauricus dici meruit. Eosdẽ Ammianus Marcel. in XIIII. scribit sub Gallo Cęsare ad pristinas artes relapsos, piraticam quoq́ exercuisse: & coacto ualido exercitu, etiã à legionibus Rom. se aliquãdiu tutatos, cũ finitimos populos diripuissent: ut nõ immeritò horũ audaciam ulturi Arcadius & Hon. Impp. etiam uenerandis paschatis festis, eos ad suppliciũ duci permiserint nulla feriarũ ratione habita. Leo quoq́ Imp. lege Iulia, de ui publica, eos teneri sanxit, qui uel Isauros, uel Buccellarios domi alerent. qui autẽ fuerint Buccellarij, non ita facile repertu est. Suidas Buccellarios Gallogręcos dictos fuisse scribit: & Buccellariorum regionẽ, Gallogræciam. Is qui sub Theodosio iuniore militiã Rom. descripsit, autor est, Buccellarios equites fuisse in exercitu Romano, quibus magister militum per Orientẽ præerat, aliosq́ iuniores dictos, alijs seniorũ nomẽ fuisse: ut existimare libeat, milites hosce cũ missionẽ accepissent, latrocinari, & rapto uiuere solitos. sed & fortasse gẽtis uitium hoc fuit. Isauri enim Gallogræcis proximi, cũ huiusmodi socijs latrocinia exercebant. Iustinianus quadam constitutione fabricari priuatim arma prohibet, quæ Isauris μονοκώπια dicuntur, quæq́ itẽ Sitinnos uocant, seu uersabilia. sic enim legendũ & in antiquissimis codicibus, & in eo opere, quod sub nouellarum Iustiniani titulo circunfertur, deprẽdi. dicta sunt fortasse μονοκώπια, quòd solo manubrio cõsistant, uel quòd etiam remi uicem præberẽt: Piraticam enim exercuisse Isauros suprà scripsi. non me latet id nominis κώπις falcem, seu teli quoq́ genus significare apud Græcos: sed magis placet ἀπὸ τῆς κώπης ea tela nuncupari.

l. prouinciarum. C. de fer. l. fi. C. ad l. Iul. de ui pub.

in auth. de armis. §. fin.

B Emendata lex prima, & rursus lex ultima, in tit. naut. caup. stabul. & qui sint mesonautæ & epibatæ: & aliorum error qui nautobatas legunt. CAP. XXI.

IN eius edicti interpretatione, quo nautas, caupones, stabularios, ut recepta reddant, compelli posse prætor iubet, scribit Vlp. pro nauta intelligendum esse exercitorem: nõ enim dominus debet per remigẽ, aut mesonautã obligari. Interpretatur Hermolaus uilis mãcipij nomen esse mesonautam, qui in medio nauis ad imperia omnium excubet: qua ratione mediastini in domo dicuntur. quam sentẽtiam alacrius probarem, nisi in Pandectis Florẽtinis μεσοναύτην per ἦτα scriptum esset. subsequitur idem Iurisconsultus: & sunt quidam, qui in nauibus custodiæ gratia præponuntur, ut sunt diætarij. fuit tempus cũ legendũ existimatem διαιτάριοι: in ipsis tamen Pandectis legitur ναυφύλακες. sed & subsequitur: Si quis igitur ex his suscepit, puto in exercitorem dandam actionem: quia is qui eos huiusmodi officio preponit, cõmitti eis permittit: quanquã ipse uel nauicularius, uel magister id faciat, quod Græci χειρέμβολον appellant, id est, manus immissionem, &c. non me latet à nobis quãdoq́ aliter lectũ fuisse: sed quod nũc probamus, Pandectarũ Tuscarũ lectioni cõuenit: igitur ueterum exẽplo cũ meliora nactus sim, παλινῳδῶ. Apud eundem Iuriscõsultũ ita ferè alibi legitur: Si nautę inter se damnũ dederint, hoc ad exercitorẽ non pertinet: sed si quis sit & nauta, & mercator, debebit illi dari. & qd si quis ex his sit, quos uulgò ναυτεπιβάτας dicũt? & huic tenebitur: sed & huius factũ præstat, cum sit & nauta. per nautepibatas intelligi eos arbitror, qui nauem inscendũt: & pro pretio uecturæ, seu naulo, ipsi nautarũ officio fungũtur: ἐπιβαίνω, inscendo. non me latet quosdã nautobatas legere hoc in loco, & eos interpretari, qui p funes nauiũ inscẽdunt: sed hoc non multùm quadrat sensui, & ex archetypi, quod aiunt, lectione genuinum nõ esse Iurisconsulto cõuincitur. sanè hîc aliqua de epibatis dicerẽ, nisi hoc instituti nostri minimè esset, uocabula uidelicet interpretari. satis enim id lectori esse debet, si ea attingimus, unde ipsorum Iurisconsultorum sententia possit explicari.

LIBRI TERTII FINIS.

ANDR

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONSVLTI IN LIBRVM QVARTVM DISPVNCTIONVM,

PROOEMIVM.

SICVTI optimum quęq; militem in ultima acie collocabant ueteres Rom. Imperatores: ita & scribentē me in hac literaria palæstra, meliores obseruationes sub operis finē seruare æquū fortasse fuerat: cùm præsertim auiditate rei adducti, prima quæq; etiam non digna perlegamus: at in processu, nisi operæpretium sit, utpote fastiditi, minimè persistimus. uerū enimuero neq; à nobis tam scrupulose scribi conueniebat: tum quòd multorum exemplo & per satyram factus hic liber, ne omnē gratiam amitteret, non uerebar: tum etiā q̄ uel sola breuitas fastidiū id uidetur ablatura: nisi, quisquis is fuerit, lector, non dicā delicati stomachi, sed planè imbecilli fuerit, polliceri multa, & uel merces Indicas, quarto hoc me libro traditurum nequaquā ausim. quid enim hoc opus, ubi id protinus præstandū est, quod spopōderis? atq; ubi Græca solùm fide cōtrahatur. illud tantū etiā iuratus affirmare possum, bona me fide cū omnibus doctis agere: quapropter nil ultra à lectoribus postulare, quàm ut paria mecum faciant. nisi certè superioribus mensibus ineptā μικρολόγυ cuiusdam (cur enim nō ita appellem eum, qui leuissima quæq; insectatur?) parænesim. Is cum quoddam Dispunctionū caput legisset, in contrariā statim iuit sententiā, uulgatamq; interpretatione ita cœpit defendere, ut argumenta à glossematis Accursij cōfingeret, dictiones impropriè ex fæce Doctorū cōformatas inculcaret: breuiter ita pro cōmuni staret, ut clypeo solùm se tueretū, hasta non impeteret. quis dubitat nihil à ueritate tantum abhorrere, ut dicēdo (quod ille ait) probabile nō fiat? at si quisquis ille ita in animū sibi induxisset, ut arma potius pro nobis indueret, eadē ratione, & fortasse facilius cōmunia impugnasset: ut nesciam magis faustū fortunæ numen Bartolus habuerit, an iratū quidā alij senserint: cū quæ ille scripsit, cæteris reiectis ita probent, ut pro eis omnes pugnent: non q̄ is ueriora alijs, sed quòd popularia magis ediderit. quapropter non falsò crediderim mētiri Satyrū, qui in uirtute nullas fortunæ uires tradidit: cum quotidie uirtutis atq; existimationis præmia inde etiā pendere uideamus: ut & ipsi mihi implorandum eius numen sit, ne nullo non in loco inconstans hæc dea lasciuiat.

Quid sit propriè nomen, errare uulgares Grammaticos: & noua interpretatione declaratus §. primus in l. pater, de leg. iij. Bartoliq; & cæterorum in hac re hallucinatio.

CAPVT I.

SI quis in nomine testator, uel cognomine, prænomine, agnomine, legatarij errauerit: si de persona cōstet, nihilominus ualet legatū: idemq; in hæredibus seruari, Iurisconsulti tradūt. declarauit hæc uerba Accursius, ut intelligendū existimet nomen, quale sit Albertus: cognomen uerò quasi familiæ, seu cognationis uocabulum sit, quale est Asinellorum, quæ gens fuit Bononiensis. qua ratione nomen mihi erit Andreas, cognomen Alciatus: & sic in similibus. nec moq; est in præsentem diem, cuius uulgata sit opinio, qui non in sententiam Accursij iuerit. Iuriscōsulti, Rhetores, Grammatici, turmatimq; cæteri id genus scriptores, nō uno in loco hoc prodiderūt. qua ratione Matthæus & Pantheus Veronenses Pliniū ex Secundorum familia fuisse tradiderūt: sicut alij Valeriū ex Maximorū, Tullium ex Ciceronum gente natos asserere minimè dubitauerūt. quam sententiā penitus falsam esse spero fore, ut nemo tandē dubitet. & in primis illud nobis cū cæteris nequaquā cōuenit, in nominibus Romanorū, qualia sunt, C. Iulius Cæsar, quod nomē ppriè dicimus, simplicē hominis appellationē comprēndere, sicuti pręsenti æuo Albertus, Andreas, Franciscus, & similia. illa enim Iulij nuncupatio etiam familiæ nomen comprændit: quapropter Cæsar ipse ex ea appellandi formula ex Iuliorū familia fuisse ostenditur: ut nō præter rationē eius filia Iuliæ quoq; nomen habuerit, quā nuptam Cn. Pomp.

§ si quis in nomine. insti. de legatis.

A Cn.Pomp.nemo ex Tranq.Plutarcho,Lucano ignorat:sed & ipsius amitā eodē modo dignā ex eius oratione Trāq.refert:Amitę meæ Iuliæ paternū genus dijs immortalibus cōiunctū est:à Venere Iulij,cuius gētis familia est nostra.nā & idem autor est, Claudiū Tiberiū familia Claudia fuisse:Patritia gens,inquit,Claudia orta ex Regillis oppido Sabinorū,inter cognomina & Neronis assumpsit, quod significat lingua Sabina fortis & strenuus.Idē in Nerone:Ex gēte,inquit,Domitia duę familiæ claruerūt,Caluinorū & Aenobarborū:ostēditq; Domitiū nomē,nō cognomē esse.hinc Cn. Domitius Neronis atauus,& alij eodē nomine usq; ad Neronē : q & ipse Domitius dictus est,ut scribit Tacitus.qua ratione C.Suetonius Trāquillus,C.Suetoniū Lenē patrē sibi fuisse attestat.hinc in antiquis inscriptionibus eodē nomine parentes cū filijs annotatos plerūq; legimus:qualis illa Mediol.ad Victoris Martij.D.M.Aurelio Ian.signi.ex numer.Dalmat.fort.& Aurelio Valentiano exarcho posuit Aurel.Iustus,pater,&c.ecce enim quēadmodū Aurelij nomen patri filijsq; cōmune, ostēdit familiā significare,nam si ipsum cognomē familiā referret,quomodo Ciceronis,Scipionis,Neronis filia nūcuparetū? hæ eñ appellationes fœmineū sexū non cōprændunt. quapropter Ciceronis filia Tullia,seu per diminutionē Tulliola dicta est,quoniā ipse ex Tulliorū,non Ciceronū fuit familia.quod & in legibus ostēdit,dū addubitat,num sui maiores à M.Tullo rege originē trahant.cæterùm & alijs autoribus sententiā nostrā ꝓbare facillimū fuerit.Val.Maximus libro VII.autor est,Q.Metellum plures & celeberrimos eiusdē nominis uiros prcterijsse,ut extraneū hæredē instituerct. nemo certè aliud per idē nomen hic intelliget,quàm eandē familiam. Cincius,Gentiles,inquit,mihi sunt,qui meo nomine appellant.tradidit idē & ad Trebatiū scribens Tullius in Topicis : Gentiles sunt,qui inter se eodē nomine sunt,& qui ab ingenuis oriundi sunt.extat penes me Val.Max.quoddā opusculum,quod inscribitur de nominibus Rom.in eo ita ferè legitur:Romanos arbitrandū est maxime ab Albanis & Sabinis multiplicandorū nominū cōsuetudinē traxisse: quoniā ab illis orti sunt.omnia autem quæ ad unūquenq; nostrum differendū excogitata sunt,à nomine differunt:quia

Val. Max. lib. de nominibus Rom.

B eo gens cognoscit,ideoq; gentilitiū dicitur:cætera ordine uariantur:nā quod præponitur,prænomē:quod postfertur,cognomē:quod ad ultimum additur,est agnomen. sed quædā cognomina in nomen uersa sunt,ut Cepio,qui hūc in Bruto nominis locū obtinuit,&c.Diomedes quoq; Grāmaticus eandem sententiā pluribus explicat:qui, Prænomen,inquit,est quod nominibus gentilitijs præponitur, ut M.P.C.nomē propriū est.gentilitiū,quod originē gētis uel familiæ declarat,ut Porcius,Cornelius,Iulius.cognomen est,quod uniuscuiusq; ꝓpriū est,& nominibus gētilitijs subiungitur, ut Cato,Scipio,Cæsar.agnomen est,quod extrinsecus cognomētū adijci solet ex aliqua ratione,uel casu quęsitū,ut Censorinus,Aphricanus,&c.Idē & in Græcis nominibus fuisse Aruntius Claudius asserit,ut hoc exemplo,Alexāder Dardanus Paris, Achilles Aeacides πόδας ὠκύς.ex his declarat Scęuolæ respōsum,titulo de manumissis test.qui enixa matre sublatū filiū nomine patris uocitatū tradit. quod alia ratione dictum nō est,q̃ ut ostēderet iura familiæ eū semper retinuisse: ut nō omnino imprudenter Baldus scripserit:qui si posthumus nascat, appellcturq; nomine aliquo paterno,eius filiū fuisse præsumi tradit,cuius nomen refert:licet Iason in contrariam fuerit sententiā.nā & alibi in iure plerūq; patres filijs cognomines annotaui.Papin.Imperator Hadrianus,cū Iunius Cerealis filio suo Iunio Simonidi,si in potestate sua esse desijsset,&c.Paulus de hæredibus instit.Pacumeuius Androsthenes Pacumeuiam Magnā,filiā Pacumeuij Magni,ex asse hærede instituerat,&c.Illud ἄγωγος, Paculeium potius uideri legēdū,sicut & Noniū Rufum : quorū necis in Cōmodi uita meminit Ael.Lāpridius.Igit & Aphricanus titulo sol.mat.Titia diuortiū à Seio fecit: hāc Titius in sua potestate esse dicit,&c.& id qđ tradidimus, regulariter uerū est : alioquin me nō latet,legi etiā plures filios,quorū diuersissima sunt à parētibus nomina:sed id idcirco accidit,cū filij emācipati in alienā familiā irrepserūt,ex arrogatione adoptioneue,uel alia causa: puta qa heredes ab aliquo instituti fuerāt,cuius nomē ferre erant testamēto iussi.quandoquidē lege Diocletiani pmissum est unicuiq; prænomen,nomen,cognomen sibi mutare,dum id in alicuius fraudē nō fiat.Cæterùm & serui cum manumittebantur,domini nomen accipiebant,eiusdemq; cum domino familiæ censebantur

Uxorem.

Ias.in rub.so. mat.i iij.col. l.imperat. ff. ad Trebell. l.si.ff.de hær. instit.

banť.quapropter Pomponij Attici seruus Dionysius,postquā uindicta liber factus C est,cœpit appellari M.Pomponius Dionysius: idē de Eutychide à T.Cęcilio manumisso,qui factus est T.Cæcilius Eutychides:ut est apud Cicer.lib.IIII. epistolarum ad Atticū.cuius cōsuetudinis etiam meminit Tertullianus, & latius explicat Politianus quodā capite Miscellaneorū:ut iam in promptu esse posit,quēadmodū Serbidij Scæuolę respōsum percipi debeat:duobus libertis Sticho & Erote hæredibus institutis,ita cauit:Fundum Cornelianū de nomine meo exire ueto.unus ex hęredibus Stichus ancillā Arethusam testamento liberā esse iussit,eidemꝗ partē suā fundi legauit. quęro an hęres, & cęteri colliberti Stichi ex causa fideicōmissi eius fundi partē ab hęrede Stichi petere posint.respō.nō cōtineri.Intelligēdum aūt est nō cōtineri scilicet fideicōmisso,& cōsequenter ab Arethusa restituendū fundum nō esse.quod quidē responsum optima ratiōe subsistit.Finge testatori ex cōsuetudine Romana nomē fuisse Caio Sempronio Tuditano,qui manumiserit Erotē & Stichū:his huiusmodi nomenclatura attribueť,C.Sempronius Eros, itē, C.Sempronius Stichus. rursus pone Stichū Arethusam liberā esse iussisse,ea dicetur Sempronia Arethusa. cū ergo testator Sempronius Tuditanus uetuerit fundū de nomine suo exire, si Arethusa id habeat, fideicōmisso locus nō erit,cū & ipsa Sēpronia sit,nomenꝗ,hoc est familiā , testatoris retineat:ut iure mirari posimus qua ratione Accursius, Bartolus,cęteriꝗ ad remotisimā dictionē uerbū illud,nō cōtineri,retulerint,intellexerintꝗ Iurisc ōsultū negare testatoris nomine Arethusam cōtineri.quā interpretationē dū quoquo modo defendere satagūt,per cauillatiōes alius Iuriscōsulti respōsa peruertūt.Fidei(inquit ille) hæredū meorū cōmitto,ne fundū Tusculanū alienent, & ne de familia nominis mei exeat.secundū uoluntatem eos quoꝗ inuitatos intelligendū est,quibus hæredes extranei fideicōmissam libertatē reddiderant.ratio enim huius responsi fuit:quoniā qui ex iussu testatoris manumittunť,in illius nomen succedunt : quāobrem fideicōmissi uerbis cōprendunť,sicuti & in suprascripto Scæuolæ responso : non autē id ex præsumpta tantū testatoris uolūtate inducit, quia iusserit eos manumitti , ut Accursius, Bartolusꝗ censuit.repetiť etiā aliquoties in iure ciuili hæc dictio nomen: & hoc non alio significatu, quàm familiæ seu gentis.Illud tamen sciendum est, familiam à gente, D significatione differre:quoniam gens latius accipitur,ut comprendat omnes eiusdem stipitis & nominis,etiam millesimo gradu disiunctos: Familia magis ad agnationem refertur:quod ex Tranq.in Nerone cognitu facile est.& hæc quidem satis.

[l.pater.§.j.ff. de leg.iij.]

[l. cum pater. §.fidei.ff.de leg.ij.]

[l.ultima.in fi. ff.de grad.succeß.]

Restitutum Græcū adagiū Iurisconsulto,tit.de iureiur.l.si duo,§.fin. CAP. II.

VLPIANVS libro ad edictū XXII.cuius responsum sub titulo de iureiurando in Pandectis hodie legitur,ita ad uerbum scripsit : Si quis iurauerit in re pecuniaria per genium principis dare se non oportere:uel intra certū tempus iurauerit se soluturū,nec soluerit : Imperator noster cum patre rescripsit,fustibus eum castigandum dimittere,& ita ei superindici,προπετῶς μὴ ὄμνυε,&c. Verba hæc sunt reum admonentis,quæ sic Latinè transferas : petulanter, seu temerè ne iura.uerisimile autē est uulgò fuisse iactatum huiusmodi dictum : & quod ferè prouerbij loco usurpari posset.Suetonius in Caligula, non multùm dissimilis irrisionis facit mētionem: Alterum,inquit,qui se pro salute ipsius periturum uouerat, cunctantem pueris tradidit uerberatum,infulatumꝗ,ut uotum reposcentes,per uicos agerēt, quoad præcipitaretur ex aggere.uerùm has irrisiones , cū quis per ora hominum cū infula defertur,Gręci παραδειγματίσαι appellant:id enim fit ut exēplo cęteris sint. Latinè traduci dicunť Liuio & Tranq.in Vesp.& in Euangelio Matthæi. Cæterùm & in eodē Iurisconsulti loco sic legitur:nunquid ergo qui iurauit furtum se non fecisse, hoc solo nomine cōdictione,si cōueniatur,exceptione utatur? cæterùm si contendat, qui cōdicit,quasi cū hærede se furis agere,nō debeat repelli? & quasi μονομερὴς condictio ei dari debet.uocē Græcā,unius partis,ad uerbū interpretaberis : quod nec Accursiū fefellit,sed hanc ego uocē à Iurisconsulto de rhetoricis libris acceptā crediderim.siquidē scribit Hermagoras,in causis quatuor modis nō consistere defensionem: quorū unus est qui uocatur μονομερής,cū ex prima parte tantum,hoc est persona agentis,cōstat causa,nec quicquā ex secūda afferri potest,ut sunt loci cōmunes.uerbi gratia,leno

[l.si duo. §.fi. ff. de iureiur.]

[§.idem Iul.]

A tia, leno qua parte uenturos ad se adolescentes sciebat, foueā fecit occultā, ea iuuenes perierunt: accusatur quòd causam mortis præstiterit: hîc lenoni nulla defensio est. appellatur id genus etiā ἑτερομερὴς & καθ' ἑτερομέρειαν, ut Chyrius Fortunatianus scribit. additq́; nō multùm esse huic dissimile, quod ἀχώματον dicitur. cū ergo Iurisconsultus eum qui iurasset se furtū nō fecisse, nō solùm actione furti, sed etiā cōdictione tutum ostēdisset: dubitauit, an id tantū procederet, cū hoc solo nomine, id est, ea sola causa conuenitur, quòd ipse furtum fecerit: an uerò etiam procedat, cum nō tanquā ipse fur, sed tanq́; furis hæres cōuenitur. & respondit non procedere, quapropter actorem habere condictionem μονομέρειαν, id est, quæ ex parte rei nullam defensionem habeat: non enim iuramentū ad hunc casūm extenditur. & hic uerus est legis sensus, quē nec Accursius, nec alius quisquam, cuius edita sit sententia, satis perspexit.

Qui fuerint exconsules, exquæstores, expatritij. CAP. III.

IN Iustiniani principis constitutionibus, quarundam dignitatum nomina referuntur: quæ quidem si simplici, & consueta forma annotata forent, nemo est, qui non intelligeret: sed quoniam præpositionis cuiusdam additamento scripta reperiuntur, quàm plurimis etiā doctissimis uiris uestigādi anxietatem præstiterunt: sunt autem hæ dictiones, exconsul, exquæstor, expatritius, & si quæ aliæ similes. existimauit P. Crinitus in libris de Honesta disciplina, exconsules esse eos, qui consules fuerant, sed nunc magistratu functi sunt, idemq́; in cæteris: ut qui Ciceronis tempore consularis diceretur, ab Iustiniano sit exconsul nuncupatus. quam quidem sententiam prorsus sequerer, si uel scriptorū eius autoritas, uel rationibus aliquibus id ipse persuaderet: cæterùm cum autorem hac in re nullū laudet Crinitus, non arbitror tantum illi deferendum, ut eo contenti simus, αὐτὸς ἔφα. Igitur ut eius dicto nos intercedamus, quādoq; opinatus sum excōsules dici, qui cōsularē quidem dignitatem habebant, sed administratione carebant, & commodis: qualem patrem suum Ausonius describit:

l. petitionem. C. de aduoc. diuer. iudic.

Curia me duplex, & uterq; senatus habebat,

B Muneris exortem, nomine participem.

Argumentumq́; huius rei mihi erat Impp. Leonis & Anthennij constitutio, qua fisci patrono per bienniū cōcedi dicitur excōsularis moderatoris prouinciæ dignitas. sed an fortasse uerius, cōsulem idem esse quod exconsulem, & temporum uitio, quæ iam in barbariem dilapsa fuerant, hanc Latini sermonis inductam corruptelam? ostēditur id ex Iustiniani constitutione secūda, titulo de ueteri iure enuclean. nam in principio constitutionis Tribonianum exquæstorem appellat, quē inferius simpliciter questorem dicit. Sed & in autographo Græco, unde illa efficta est, sic legitur: πᾶν τὸ ἔργον τῷ ὑψίστῳ ἀνδρὶ Τριβωνιανῷ ἐπετρέψαμεν τῷ ἀρχαγγελλιάρχῳ καὶ τῷ ἱεροῦ ἀνακτόρου ταμίᾳ τε καὶ ὑπάτῳ. quæ uerba sic ipse Tribonianus, ut arbitror, Latinis reddidit: & omne studiū Triboniano uiro excelso, magistro officiorū, & exquæstori sacri palatij nostri, & consuli credidimus. hinc euidentissimè apparet, uerbum ταμίας, quod nos quæstorem solemus uertere, exquæstorem, quod idem est, dictum. qua ratione etiam Exarchum, quem Rauennæ Cōstantinopolitani Cæsares constituebant, nomen sumpsisse uerisimile est, quasi τὸν ἄρχον: tametsi ἔξαρχον quoq; suū Athenienses habuerūt, ut Onomasticon VIII. Iul. Pollux scribit. nam & hæc præpositio in compositione quādoq; ferè nihil à simplici significatione uariat: quod liquidò apparet in dictiōe ἐξάγγελος, ἔξαρχος, ἐξαυθεῖσα. Isidorus tamen Criniti sententiæ, quæ eadē & Accursij fuit, autor, dum qui consulatu excesserunt, excōsules interpretatur, nō parum me mouet, ut fortè excōsules interpretari debeamus, qui cōsulari dignitate ornati sunt: siue quia nunc consules sint, siue quia fuerint: quamuis etiam re ipsa eius honoris administrationem nūquàm habuerint. fortè etiā qui cōsulari patre nati sunt, hac appellatione potuerūt cōtineri, sicut ἐξάδελφος Græci uocāt τῶν ἀδελφῶν filios. quod tamen non probo. In Cod. Theod. sub rubr. quorum appel. non recip. exantistes dicitur, qui antistes olim fuit: Quoniam Chronopius exantistite, &c.

l. tanta C. de uet. iur. enu. in prin.

Restitutum responsum Iurisconsl. in l. creditor. §. Lucius. ff. mandati, & declaratum optime. CAPVT IIII.

In l. creditor. §. lucius. ff. mand.

QVAESITVM fuit, num procurator, cuius liberæ administrationi rem C suam dominus mādasset, ita ut quemadmodū uellet, de ea negotiaretur, pos set pro proprio facto rem domini obligare. Et cum quidam posse affirmarent, aduersus eos sensisse Scæuolam iuris autorem libro responsorum primo allegabatur. Item quæro, an cum Seius magistratu functus debitor extitisset, Lucius Titius eo nomine conueniri posit, uel res eius obligatæ essent propter uerba epistolæ suprascriptæ. Respondi, neq; conueniri posse, neq; res obligatas esse. Cæterùm qui in aliam sententiam fuerant, ita argumētum id euitabant, ut dicerent: tametsi epistolæ uerba uiderētur generalia, coarctari tamē ad ea, quæ uenditionē, negotiationem, pignus, similéq; opus respicerent. quod falsum esse ex ipsis Tuscorum Pādectis dicebāt: in quibus ea epistola hoc modo legitur: Σηίῳ τέκνῳ χαίρειν. Ἐγὼ μὲν κατὰ φύσιν νομίζω τὸ, ὑπὲρ πατρὸς καὶ τῶν τοῦ πατρὸς ὑμῶν πραγματεύεσθαι δίχα τοῦ τινὰ ἐπιτροπικὸν αἰτεῖν. εἰ δὲ δεῖ καὶ τούτου τινὸς, ἐπιτρέπω σοι περὶ πάντων ἐμῶν, ὡς θέλεις πραγματεύεσθαι, εἴτε πωλεῖν θέλεις, εἴτε ὑποτίθεσθαι, εἴτε ἀγοράζειν, εἴτε ὅτιοῦν πράττειν, ὡς κυρίῳ ὄντι τῶν ἐμῶν, ἐμοῦ πάντα κύρια ἔχοντος τὰ ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἡγουμένου, καὶ μηδὲν ἀντιλέγοντός σοι πρὸς μηδεμίαν πρᾶξιν. Seio filio salutē: Ego quidem secundum naturam esse arbitror, quemlibet pro patre & parentis filijs negotiari, etiā sine ulla mandati quæstione. si ergo ita fert usus, mando tibi de omnibus meis rebus, uti uolueris, negotia exerceas, siue uendere uelis, siue obligare, siue emere, siue quomodocunq; agere, non aliter atq; si dominus tu rerum mearum esses, me quicquid feceris, ratum firmum ducente, & nihil tibi contradicente, nec in unam quidem rem. Igitur ex uerbo illo ὑποτίθεσθαι, quod Accursius pacisci trāstulit, nos maluimus obligare: constat generalissimum fuisse mādatum: quod tamen nō comprenderet, quæ Seius in propriam causam uerteret.

Nouus intellectus l. ob æs, C. de prædijs minorum: & ibi quantum referat puncti ratio.

CAPVT V.

RATIONEM scribendi, punctaq; dictionibus suo loco addendi, non minimæ apud Grammaticos diligentiæ partem fuisse illud ostendit: quòd si ea non obseruetur, non mediocres intelligendis autoribus tenebras iniicit. D hinc cum apud Latinos plerique Grammatici de punctis scripserint, Nicanor quoq; Alexandrinus idcirco στιγματίας est cognominatus, quòd anxie & nimis solicitè περὶ στιγμῆς scripsisset. Igitur ut etiam in iure ciuili ex eorum omisione aliqua peruerti ostendam, satis erit unicam cōstitutionem referre, quam Impp. Diocletianus & Maxim. Augg. & Cæs. Leontio direxere, in hæc uerba: Ob æs alienum tantū cau sa cognita, præsidiali decreto prædium rusticū minoris prouinciale distrahi permitti tur. quam constitutionē nostri interpretes ita interpretantur, ut inde regulariter prodant, taxatiuam dictionē similia nō excludere: cū enim legissent, & ex donatione pro pter nuptias, & ex causa dotis, & alijs quoq; modis prædiū minoris posse uenundari, si constitutione caueatur ob æs alienū tantū id fieri posse: cōsequens est nō excludi similes causas. & ex hac interpretatione uarijs in locis plurimas quæstiones perperam explicant nostri Doctores, quas per Iasonem alicubi collectas reperire nō admodum difficile est. cæterū omnis hic error ex eo promanauit, quòd suo loco punctū in uulgatis codicibus appositum nō erat: cum post dictionem, alienum, statim subdendum fuisset, eo sensu, ut ob æs alienū fundum distrahi liceret, cognita tantū causa: nō enim quāuis statim constet uenditionem ob æs alienum fieri, idcirco decreto opus non est: quinimo necessaria est causæ cognitio. quid eñ si alia ratione, quæ minoribus magis conducat, æs alienum dissolui potest, q̄ ex fundi uenditione? nectent hîc aliqui argutias, quasi indubitati id esset iuris: quos confutare superuacuum est.

L. ob æs. C. de præd. min.

In l. si cōstante. ff. solut. matr.

l. quod Labeo. ff. ad carb.

Lex, pars literarum, de iudicijs, nouo sensu elucidata, & explicatum qui sint archontes.

CAPVT VI.

l. pars literarū. ff. de iud.

PAVLVS libro responsorū II. his uerbis utitur, quæ sub titulo de iudicijs, à Triboniano in Digestis relata, in omnibus uulgatis codicibus nō satis fideliter legunt. Pars literarum diui Hadriani: τοὺς ἄρχοντας ἐν ᾗ ἄρχουσιν ἐπαρχίᾳ, μήτε εἰσιέναι δίκην ἰδίαν, μήτε διωκόντων, μήτε φευγόντων, μήτε περὶ ὧν ἐπετρόπευσαν, ἢ κουράτωρες ὦσιν. ἐπεὶ δ' αὐτῇ ἐξήκει ἡ ἀρχὴ καὶ αὐτοῖς πρὸς τοὺς φεύγοντας, καὶ τοῖς φεύγουσι πρὸς

αὐτοὺς

A αὐτοὺς εἰσαγωγέας εἶναι τῆς δίκης. Archontas,id eſt, Athenienſium ſummos magiſtra-
tus,quo in adminiſtratione erũt anno,neq; propriã cauſam introducere oportet,neq;
actores,neq; reos eſſe:nec in eorum quidẽ cauſis,quorum tutores, uel curatores ſint:
ubi autẽ magiſtratu functi fuerint,& ipſis aduerſus reos, & reis aduerſus ipſos actio-
nes introducendæ ſunt.& hoc modo transferenda fuit hæc epiſtola: alioquin ſi uulga
tam lectionẽ ſequamur,dubiũ erit,quid ſibi uoluerit Hadrianus,cum dixit non poſſe
magiſtratus cognoſcere de his rebus, ꝓ quibus tutores fuerint. nõ enim rebus tuto-
res dãtur,ſed ut Iuriſcõſulti noſtri tradiderũt,perſonæ.cæterùm & Accurſij, Bartoli,
cæterorũq; interpretatio minimè cõuenit,qui generaliter hanc legẽ in omnibus ſum-
mis magiſtratibus locum ſibi uendicare exiſtimarunt. qua in re quantũ decepti ſint,
non dubito,quin eruditi cognoſcant.quod enim nos alios ſequuti, τοὺς ἄρχοντας expo-
ſuimus ſummos magiſtratus,de eis tantum intelligendũ ducimus,qui Athenis cõſti-
tuebantur.neq; id nominis apud Græcos frequentius pro alio magiſtratu accipitur,
quàm pro Athenienſi:quod apud Latinos in Spart.quoq; & Treb. Pollione depræn-
des.ſcribit Suidas hos magiſtratus Athenis fuiſſe Archontas,quos ferè principes La
tinè dixeris.hi erant nouem:quorum theſmothetæ, id eſt, legumlatores numero ſex,
βασιλεὺς καὶ πολέμαρχος,hoc eſt,Rex,itemq; Imperator : tum ipſe Archon.meminit &
Plut.in Politicis,& in Periclis uita, Pauſaniasq;. horum quoq; mentio eſt apud Iuliũ
Pollucem.Igitur quod Hadrianus ſcripſit περὶ ἀρχόντων,intelligendum eſt ſpecialiter
ab eo in Athenienſium iudicibus ita conſtitutum,ut minimè trahenda ſit pars epiſto-
læ ad omnes,qui ſummum magiſtratum gerunt, ut hactenus noſtri interpretes fece-
runt.qui cùm complura reſponſa eorum ſententiæ aduerſantia uiderent, antinomiam
per quædam ſubterfugia quærunt euitare.ſed & exemplo non caret,aliquid in iure ci
uili relatum, quod unius tantum ciuitatis iura reſpiciat.

l. Antiochẽſium. ff. de priuil. cred.

Iuſtiniani inconſtantia in condendis legibus ſugillatur:tum ex Græcis autoribus refertur,
quis uir Tribonianus fuerit. CAP. VII.

B EXTANT in Iuſtiniani Codicis tractatu ad S. C. Tertullianum, quædam
conſtitutiones tam ſimul contrariæ,ut nemo extricet : quin clariſsimè con
ſtat ab altera alteram corrigi:quam rem breuiſsimè explicabo. defuncto fi-
lio,ſola matre ſuperſtite,ex ſenatuſconſulto mater ſuccedebat:ſi fratres erãt
ſuperſtites,non ſuccedebat,ſiue uterini,ſiue germani forẽt : ſi ſororum aliquæ extitiſ-
ſent,in ſtirpes uocabantur,ut mater dimidiam, cæteræ ſorores aliam dimidiam obtine
rent.emendauit hæc iura Iuſtinianus,& primò conſtituit,ut fratres utrinq; coniuncti,
unà cum matre ſuccederent,quæ in uiriles portiones admitteretur.emendauit rurſus
hoc idem Imp.diſtinxitq; eos,qui utrinq; coniuncti eſſent, ab his qui ſolùm germani
forent.ſed & cum ſorores extarent, correxit idem Imperator legem, quam ſemel con-
firmauerat:ſtatuitq;,ut ſi ſorores utrinq; coniungerent,ſuccederent in dimidiã: quòd
ſi fratres quoq; adeſſent,eorũ beneficio in uiriles partes uocarentur.rurſum idem cor-
rexit,ut ſemper mater cum ſororibus utrinq; adiunctis in uirilẽ admitteretur,etiamſi
fratres extarent:ſi utrinq; defunctum non attingerent,penitus excluderentur. huius
incõſtantiæ,leuitatiſq; rationem cum poſteriores interpretes diu ueſtigare contende-
rint,atq; in primis Cornęus mirificè hoc in negotio ſe diſtorqueat,ne amplius quiſq;
ſe cruciet,libuit Triboniani uitã referre : unde quid in cauſa huius rei fuerit, facilimè
dignoſci poterit.Igitur Suidas Græcè quidem,ſed in hunc ſenſum : Tribonianus, in-
quit,Græcus omnis religionis contemptor, & præſertim à Chriſtiana fide abhorrẽs,
adulator & fraudulẽtus,perſuaſit Iuſtiniano Imperatori, fore, ut is nunquã moreretũ,
ſed in cœlum cum carne aſſumeretur: Quæſtor fuit Iuſtiniani:hic tantum naturæ do-
tibus,ingenioq; pollebat,ut ſuæ ætatis nemini ſecundus eſſet : auaritiæ autem eouſq;
erat deditus,ut ius & fas uenale haberet. nam ſingulis diebus & leges ferebat,& latas
reuocabat:uti indigentiũ uſus,à quibus pecuniam accẽperat,poſtulare uideretur.cũ
diu poſt indeptum honorẽ ſuperuixiſſet,morbo tandẽ deceſsit,ab aliquo nulla pror-
ſus affectus iniuria,quòd uidelicet ſermone comi,blandoq; erat,& auaritię morbũ do
ctrinæ præſtãtia uelabat.cæterùm & his non abſimilia in Tribonianũ Procopius lib.
bell.Perſ.primo refert,additq; fuiſſe genere Pamphiliũ,& unà cum Ioanne,ut populi

l. pen. & fin. & auth. C. ad Tert.

Meminit [illegible] in An. prio 363.

seditiones sedaret, à Iustiniano de magistratu quandoque deiectum. ut nõ absimilem illi C arbitrari quis possit, quẽ Verg. notat, qui leges fixit pretio, atque refixit: frequẽs enim id Græculis delictum fuit. quapropter idem Procopius cum Proclum laudare uellet: Erat, inquit, Proclus Imperatoris assessor, magistratũ quæstoris gerens: uir in primis iustus, & procul ab omni auaritia. Ideo neque aliquã legem facilè in alicuius gratiã cõscripsit: ut iam Triboniani ipsius mores nemini ignoti esse debeãt: tametsi eum Iustinianus ubique laudet. sed facile est indocto imponere regi: ἀναλφάβητος quippe Iustinianus fuit, & omniũ literarum ignarus. quid mirũ: cũ eius pater Iustinus à teneris annis suũ custos, mox boum, dein lignarij fabri minister fuerit. ut Accursij scrupulũ tollamus, ubique dubitãtis, ꝓpterea quòd Iustinianũ, Cõstantini filium, in decretis legerat. sed ille alius est, nostro posterior: qui ῥινότμητος Græcè cognominatur, quia truncis esset naribus. Sunt tamẽ qui aliter de Triboniano sentiant, nec temere Grãmaticis de Iureconsulto credendũ arbitrentur. quandoquidem etiamnum uideamus, & sæpissime experiamur, quãto supercilio id hominũ genus, quo iure, qua iniuria & mortuos & uiuẽtes insectetur, quamque suis in studijs hi sibi placeant Moriæ beneficio felices, alios omnes contemnant: & epistolis ante ipsos legum codices præfixis, Accursium, Bartolum, cæterosque acerbissimis conuicijs dilacerent: Imperatoris sui Lauren. Vallæ exemplo prouocati, cui mortuo honos hoc epitaphio habitus fuit:

Tandem Valla silet, solitus qui parcere nulli est.
Si quæris, quid agat, nunc quoque mordet humum.

Quod sanè carmẽ longè magis ipsis quàm Vallæ cõuenisset: cuius doctrinæ pleraque huiusmodi condonanda sunt: at hi ea maximè reprobant, quæ non intelligunt.

Restituta Iurisconsulto, titulo de nundinis, Platonis uerba, declarataque lex ante nos inextricabilis. CAP. VIII.

SCRIPSIT Callistratus iuris autor, titulo de nundinis, in hæc ferè uerba: Si quis ipsos cultores agrorum, uel piscatores deferre utensilia in ciuitatem iusserit, ut ea ipsi distrahant, destituetur annonæ præbitio, cum auocentur ab opere rustici: qui confestim ubi detulerint mercem, tradere D eam & ad opera sua reuerti debeant. denique summæ prudentiæ, & autoritatis apud Græcos Plato, cũ institueret, quemadmodũ ciuitas bene & beatè habitari posset, in primis istos negotiatores necessarios duxit: sic enim ἐν πολιτείᾳ ait: δεῖ γὰρ πλειόνων γεωργῶν τε, καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν, καὶ τῶν ἄλλων διακονούντων, εἰσαξόντων, καὶ ἐξαξόντων ἕκαστα, οὗτοι δὲ εἰσὶν ἔμποροι. κομίσας δὲ ὁ γεωργὸς εἰς τὴν ἀγοράν τι ὧν ποιεῖ, ἤ τις ἄλλος τῶν δημιουργῶν, εἰ μὴ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἥκει τοῖς δεομένοις τὰ παρ' αὐτοῦ ἀνταλλάξασθαι, ἀργήσει τῆς αὐτοῦ δημιουργίας καθήμενος ἐν ἀγορᾷ; οὐδαμῶς, ἀλλ' εἰσὶν οἱ τοῦτο ὁρῶντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διακονίαν τάττουσι ταύτην. pluribus igit agricolis, & alijs artificibus, & ministris opus est, qui importẽt & exportent singula: sunt autẽ hi mercatores. cum autẽ rusticus aliquid horum quæ ipse facit, uel aliquis alius artifex in forũ defert, si nõ eodem in tẽpore ueniat, quo & illi, quibus cũ est hæc permutaturus, cessabit ab opere in foro consistens? minimè uerò: sed sint qui cùm hoc animaduertãt, seipsos ad hoc ministeriũ præparẽt, &c. & hoc modo restituendus fuit hic locus: quandoquidẽ si uulgatã translationẽ intactam reliquerimus, nullum sensum satis conuenientẽ possumus elicere. sed & illud admonendus est lector, Callistratũ Iuriscõsultũ, ut breuitati cõsuleret, non omnia Platonis uerba retulisse: sed intermissis quibusdã clausulis, dialogorumque interlocutiõibus, simul iuncta adscripsisse, quæ in suã sententiã facerẽt. longè enim apud Platonem diffusior est hic locus libro de Republica secundo, quàm is sit, quẽ Iuriscõsultus mutuatus est. ueræ autem lectionis incolumitas in Etruscorum uoluminibus à me obseruata est.

Qui sint parabolani, Accursij error. CAPUT IX.

VIDI plerũque ab eruditis Iuriscõsultis dubitari, quinã fuerint parabolani, & unde dicti: quorum mẽtio in Cõstitutiõibus habet. & Accursius, qui nihil se præterijsse uideri uoluit, tanquam rem maximè haberet in promptu, statim ꝓnuntiauit, parabolanos esse medicos: nomenque ab eo sumpsisse, quòd multas haberẽt parabolas, quòd uidelicet ut quisque loquacior est, ita doctior medicus uulgi

l. placet. & l. se quen. C. de episc. & cler.

A uulgi opinione existimetur. quæ expositio, meo quidem iudicio, planè ridicula est: quare aliter ipse censuerim: fuisse enim plebeios quosdam parabolanos, qui famulitio uel ecclesiarum, uel hospitalium, xenonum'ue deputati erant, & quasi adscriptitij glebæ: ut sicut illis omni uita ab agrorum cultura recedere non licebat, ita his ab seruitio ægrorum, qui in nosocomijs residebant. parabolanos, glebæ adscriptitios esse, in iuris ciuilis Græco interprete legi, dicti à Græca præpositione παρὰ & βῶλος, quæ uox pro gleba accipitur.

Modestini erutinæ suppositum responsum in l. natorum, de uerborum significatio.

CAPVT X.

MODESTINVS libro excusationum II. ἡ τῶν, inquit, τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται). quod responsum à Triboniano sub rubricam de uerborum signific. translatum Græcè lectum fuit, donec aut Accursius, aut quiuis alius Latinam maluit interpretationē afferre, in hunc modum: Natorum appellatio & ad nepotes extenditur. cæterùm quoniam me nō latet, quàm diffusus sit hic tractatus: num appellatione filiorum contineantur nepotes, quid item cum liberos dicimus, & rursus num sub nepotibus contineantur pronepotes: uolui lectorem admoneri, firmum & irreprænsum argumentum ex suprascripto responso afferri in hanc rem non posse: quandoquidem Modestinus de proprietate, & significatu Græce uocis disputat, non Latinæ.

l. natorum. ff. de uerb. signific.

Rationem l. primæ C. quæ res exportari non deb. aliam esse, quàm Doctores uulgò tradiderint.

CAPVT XI.

IMPP. Valentiniani & Gratiani constitutio, ad Theodosium magistrum militum in hæc uerba legitur: Ad Barbaricum transferendi uini, olei, & liquaminis nullam quisquā habeat facultatem: nec gustus quidē causa, aut usus cōmerciorum. cuius quidem legis argumento doctus Baldus, existimauit eum, qui lege municipali annonam in aliam ciuitatem deferre prohibeatᷣ: si aliquam portiunculā, uel gustus causa deportet, legis pœnæ obnoxium esse. Negauit id Iason, nō alia ratione quàm quòd pœnas quàm mitissimè interpretari æquum sit. cuius sententiam statim sequutus fuissem, si eius legis uerbis Baldum nō adiuuari docuisset. Cæterùm ipse arbitror rationem legis spectandam, quæ profectò nō alia meo iudicio esse potuit, quàm ne eius liquoris gustu admoniti Barbari arma in nos uertant: idcircoq; eas regiones armis quærere studeāt, unde sibi id liquaminis comparare possint. nam qui primi Gallorum in Italiam uenerunt, hoc gustu allectos grauissimi autores tradiderunt, inter quos T. Liuius lib. v. Gentem Gallorū, inquit, traditur fama dulcedinis frugū, maximeq; uini, noua tum uoluptate captā Alpes transijsse: & inuexisse in Galliam uinum illiciendæ gentis causa. cū ergo lex municipalis magis locupletandi territorij sui causa, & auertēdæ caritatis, ita iubeat, quàm alia ratione, non arbitror qui gustus causa annonam alibi detulerit, eius iussu coërceri.

C. quæ res expor. non deb. l. j.

B

In l. ij. in fi. ff. de iur. om. iud.

Declarata lex, cum quis, §. codicillis. de leg. iij. & restitutæ Græcæ dictiones etiam in l. ij. C. commu. de leg.

CAP. XII.

SERBIDII Scæuolæ respōsum, sub rubricā de legatis tertio, in hæc uerba in emēdatioribus libris legitᷣ. Codicillis ita scripsit: βούλομαι πάντα τὰ ὑποτεταγμένα κύρια εἶν. Μαξίμῳ κυρίῳ μου δηνάρια πεντακισχίλια, ἅτινα ἔλαβον παρὰ καταθήκην τοῦ θείου αὐτοῦ Ἰουλίου Μαξίμου, ἵνα αὐτῷ ἀνδρωθέντι ἀποδώσω, καὶ γινόμενα σὺν τόκῳ τρὶς μύρια, ἀποδοθῆναι δὲ αὐτῷ βούλομαι, οὕτως γὰρ τῷ θείῳ αὐτοῦ ὤμοσα. uolo omnia, ut infrà digessi, firma esse, Maximo domino meo denaria quinq; millia, quę in depositum à patruo ipsius Iulio Maximo accepi: ut ubi uir factus esset, cum incremento & usuris triginta milliū redderem: restitui ipsi uolo, sic enim ipsius patruo iuraui. quæsitum est, an & ad pecuniam depositam petendā sufficiant uerba codicillorū, &c. Libuit ex archetypo Florentino Græcum hoc responsum referre: tum ut Roglerij audacem nimis expositionē cōfutarem, qui cum Græcas dictiones nō uidisset, ex cōmodo Latinas nihil ad rem faciētes cōfinxit: tum etiam ut importunā nimis Bartoli quęstionē offenderem, huius legis argumento colligētis, paria nos facere, siue legemus cū quis uir fuerit, uel cum adultus. quam sententiā ipse minimè probo. cæterū huius cōsuetu

l. cum quis. §. codicillis.

dinis,cum in testamẽto testatores iureiurando se obligãt, meminit Iustin.quadã con- C stitutione:cuius uerba quoniã in uulgatis codicibus nimiũ concise referũtur, operæ pretium fuerit referre.Omne uerbũ significans testatoris legitimũ sensum,legare uel fideicõmittere uolẽtis,utile atq; ualidũ est:siue directis uerbis, quale est iubeo forte: siue precarijs utatur testator,quale est rogo,uolo,mando,fideicõmitto: siue iuramẽtũ interposuerit.cum & hoc nobis audientibus uentilatum est,testatore quidem dicente σὺν ὅρκῳ,partibus autẽ huiusmodi uerbum huc atq; illhuc lacerãtibus,&c.In impressis enim deest uox Græca,nonnullius tamen momẽti,si uerba constitutionis rectè percipere uoluerimus:cum enim testator σὺν ὅρκῳ, id est cũ sacramẽti religione legasset,dubitabatur nunquid deberetur legatum:puta,iuro me daturum Titio centum. legata enim uoluntatis liberæ sunt,non necessitatis,ut iusiurandum necessarium sit.

L.ij.C. cõmunia de leg.

Paragraphus ult.in l.dominus,de pec.leg.quemadmodum uertendus de Græco erat. CAPVT XIII.

l.dominus. §. fi. ff.de pecul.leg.

ALIVD quoq; est eiusdem Scæuolæ responsum in tractatu de peculio legato , in hunc uerborum modũ : Seruis libertates legataq; dederat, & conditionem ita scripserat, ὅσους κατέλιπον ἐλευθέρους καὶ τὰ ληγάτα, αὐτοὺς τούτους βούλομαι τῶν ἀνεξετάστους. quæsitum est,an peculia quoq; eis legata uiderentur. Respondi secundum ea quæ proponuntur,non uideri legata : idem etiam ut reliqua rationum legata non sint.transtulit eam clausulam nescio quis ex ueteribus,& nõ satis perspicuè : uerbum enim illud ἀνεξετάστους,interpretati sunt, nõ seruatos , & sine inquisitione:quod ineptissimum est. si enim aliquis factis legatis subderet huiusmodi clausulam,non'ne uideretur adimere legata? quid enim aliud significat, non seruari? igitur ita transferendum fuerat:quotquot dereliqui libertos,atq; eis legata,ipsos uolo esse inexcussos. hoc sensu, ut inexcussus accipiatur pro eo qui liberatus sit à fastidio adamussim reddendæ rationis,& calculum semel ductum rursus incundi. ἐξέτασις indagatio est : unde deducitur ἀνεξετάστους. potest & ad illud trahi, quasi inobseruatos dicas,ut uidelicet minimas operas hæredibus debeant. D

Legem I I.de legibus,non rectè ab Accursio intellectam : quapropter emendata & declarata. CAP. XIIII.

L.ij.ff.de lib.

MARTIANVS libro Institutionũ primo,cũ definiret quid esset lex , Demosthenẽ Chrysippumq; autores adduxit.eius respõsum sub titulũ de legibus Tribonianus retulit:sed cũ parte plurima Græcis characteribus notatum esset,superiorum temporum incuria penè incognitũ manserat: retulimusq; quandoq; quemadmodum quod ex Demosthene adducebat,legẽdum foret, nunc opportunũ fuerit,ut Chrysippi quoq; uerba restituamus:præsertim cum quisquis fuit ille,qui ea transtulit in Latinum, haud multùm feliciter sit rem aggressus. Sic itaque eo in loco legendũ esse iudicamus.sed & philosophus summus Stoicæ sapientiæ Chrysippus,sic incipit librum,quem fecit περὶ νόμου: ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς, θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχρῶν, καὶ ἄρχοντα, καὶ ἡγεμόνα, καὶ κατὰ τοῦτο, κανόνα τ' εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων, καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων, προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον. quæ uerba sic in Romanam uocem trãsferri possunt:Diuinarum humanarumq; rerum regina est lex, quam præsidere,principem,ducemq; esse & honestis & turpibus cõuenit:secũdumq; hæc iustorum iniustorumq; regulam esse,& eorũ quæ naturaliter ciuilia sunt animãtium:ut facienda quidem iubeat,rursus non facienda prohibeat.Intellige autem κανόνα,id est regulam,quam omnes imitemur:sicut Plinius lib. XXXIIII.Polycletus, inquit,fecit,quem canona artifices uocant,lineamenta artis ex eo petentes,uelut à lege quadam:solusq; hominũ artem ipse fecisse artis opere iudicatur:ut in aperto Accursij error sit,qui regulã eo sensu accepit,quo Iuriscõsulti tradunt,eam esse quę rem, quæ est,breuiter enarrat:quod minimè in præsenti casu cõgruit.sed & idem scholiographus existimauit,dum de diuinis rebus Chrysippus dixit,idcirco factum,quoniã plurimæ leges ius diuinum respiciũt:ut quæ de fide catholica loquũtur,quæq; sacerdotibus leges statuunt:quod etiam minimè nobis applaudit:quandoquidem tempestate

A state Chrysippi harum legum nulla extabat. Item ἐσωλωὼς non satis quadrat. quapropter ad illud Euripidis in Hecuba allusum esse magis crediderim:

Nos imbecilles forsan & captæ sumus?
At dij ualentes, lexq; diuis imperans,
Etenim uel ipsos lege censemus deos.
Aequa atq; inigua hac finientes uiuimus. ut intelligamus legibus quoq; ipsis subijci deos. hinc apud Ouidium Iupiter sic deos alloquitur:
Vos etiam (quoq; hoc animo meliore feratis)
Me quoq; fata regunt. Connectet hic aliquis argutias: quoniam in iure quandoq; legerit, principes ipsos legibus subiectos nō esse. sed alia est lex, quam Chrysippus definit, aliæ sunt Impp. constitutiones, quibus ipsi non coërcentur.

Quem sensum accipiant uerba illa, ditis causa, &c. in l. I I I. commodati. CAP. XV.

IVRISCONSVLTVS Caius de uerborum significatione libro primo, sæpe ad hoc, inquit, cōmodantur pecuniæ, ut ditis gratia numerationis loco intercedant. quod responsum ab Iustiniani consarcinatoribus in tractatum cōmodati translatum est: ibiq; se mirum interpretē Accursius ostēdit, qui ditis interpretatur, id est diuitis: uerbaq; respōsi in eo accipit, qui ut diues appareat, commodata utitur pecunia, ne eum facultatibus labi cernentes alij creditores, nimis durè statim exigere uelint. quem sensum si illis uerbis exprimere uoluit Caius, mirum quàm bardus, Latiniq; sermonis imperitus fuerit. primum id ab eo quæsierim, ubinam genitium dis pro diuite singulari numero in Romana lingua ex cōmuni usu recipiatur? rursusq; & si maxime admissum sit, nunquid ea uerba illum intellectū patiantur? Ipse plerunq; de lectionis incolumitate dubitaui: sed quoniā uix occurrebat quod in eum locum simile uerbum quadraret, plurimorumq; ueterū codicū scriptura cōtra me erat, nō ausus sui quicquā pro certo cōstituere. hoc solùm opinatus sum:
B longe magis cōuenire, si nō ditis gratia, sed dantis legeretur. finge me tibi debere decem, quæ tua interfit tibi debere titulo mutui: hoc ut cōmodius fiat, mihi decem commodabis, quæ ego coram testibus recipiam, promittamq; restituturū ex lege mutui: deinde ubi testes abscesserint, cōmodatum tibi restituā: supereritq; tibi actio ex mutuo, nec mihi ulla exceptio non numeratæ pecuniæ cōpetet. erit autem eo casu commodatum pecuniæ: quia easdem quas mihi ut numerarem dedisti, protinus restituo.

(l.iij.ff. cōmo.)

Quomodo à principis rescripto appellatur, diui Pij epistola, ut debuit, translata, reiectis aliorum nugis. CAPVT XVI.

QVAESITVM est, inquit Vlpian. an aduersus rescriptum principis prouocari posit, forte si præses prouinciæ, uel quis alius cōsuluerit: & ad cōsultationem eius fuerit rescriptum: est enim quæsitum, an appellandi ius supersit. quid enim si in consulendo mentitus est? de qua re extat rescriptum diui Pij, quo ostenditur prouocari oportere. uerba rescripti ita se habent: ἐὰν ἐπιστείλῃ τίς ἡμῖν, ἅμα δὲ καὶ ἀντιγράψωμεν ἡμεῖς, ὅτι ἂν ὑπάρξῃ τοῖς βουλομένοις ἐπικαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν. εἰ γὰρ διδάξαιεν ἢ ψευδῶς, ἢ οὐχ οὕτως ἔχειν τὰ ἐπεσταλμένα, οὐδὲν ὑφ᾽ ἡμῶν ἂν δόξῃ προδιεγνωσμένον τῷ ὡς ἑτέρως ἔχουσιν τοῖς γραφεῖσιν ἀντιπεπτωκότων. hoc est, si scripserit quisquam ad nos, & illi aliquid rescripserimus, uolētibus ad sentētiam nostrā prouocare permissum erit. si enim docuerint uel falsa, uel non ita se habere quæ scripta sunt, nihil à nobis uidebitur iudicatū, priusquam contrà scriptū fuerit, quemadmodū aliter res se habeat, quàm nobis insinuatū sit. Et hoc modo legendi emendandiq; sunt codices: qui enim uulgarem lectionem instituit, is non sat rectè rescripti neq; uerba, neq; sensum Latinis reddidit, & præsertim dum uolētibus, inquit, prouocare ab enunciatione licentia extat. Græca enim uerba πρὸς ἀπόφασιν, id est ad sententiam dicunt: ut uidelicet accipiendum sit de eo ad quem prouocamus, non autem à quo: ut minimè dicatur appellari posse ab enunciatione, id est mendaci relatione principi facta, ut Accursius sensit: sed ab ipso rescripto, eo uidelicet prætextu, quòd minus uera in supplice libello enarrata fuerint. sed & hoc ex rescripto dubius alioquin articulus finiet: finge iudicem secundum sacri rescripti formā iudicasse, ad quem erit prouocandum?

(l.j.ff.de app.)

num ad eum, qui illo iudice superior est, an ad ipsum principem, à quo rescriptũ fuit? & suprascriptæ epistolæ uerba indicant ipsum principem adeundum.

Quid sit commilitium in l. hæreditate, de castrensi peculio: & correcta lex illa.
CAPVT XVII.

l. hereditate. ff. de cast. pecu. in prin.

IN titulo de castrẽsi peculio, Triphonij Iurisc͠osulti resp͠osum legitur: quod quoniam insigni corruptela notatum est, nec Accursius illud intellexit, nec eo modo scriptum quisquam alius, nisi per cõiecturas intelliget. nostri itaq; erit instituti, breuiter quemadmodum castigatè legendum sit, percẽsere. sic ergo reponendum est: Triphonius libro I X. Disputationum: Hæreditate ab agnato commilitone data, Scæuola noster dubitabat: quia potuit & antè notus, & amicus dare: potuit & non dare, nisi commilitium charitatem auxisset. nobis ita uidetur, si ante commilitium, factum sit testamentum, non esse peculij castrensis eam hæreditatem: si postea, contrà. Emendandæ igitur sunt in uulgatioribus libris tres dictiones, commilitonum, commilitum, itaq;. Dicitur autem Latinè commilitium, militum commercium, & facultas ipsa seu ius quo unà militant. Reperitur hæc dictio etiam apud Tacitum, & in epistolis Sidonij Apollinaris.

Legem, qui habebat, de leg. I I I. nequaquam fideliter ab Accursio translatam, intellectamq;.
CAPVT XVIII.

l. qui habebat. ff. de leg. iij.

SCAEVOLAE uerba sunt: Qui habebat in prouincia, ex qua oriundus erat, propria prædia, aliaq; pignori sibi data ob debita, codicillis ita scripsit: τῇ γλυκυτάτῃ μου πατρίδι βούλομαι εἰς τὴν μερίδα αὐτῆς δοθῆναι, καὶ ἀφορίζω αὐτῇ χωρία πάντα ὅσα ἐν συρίᾳ κέκτημαι σὺν πᾶσι τοῖς ἐνοῦσιν βοσκήμασιν, δούλοις, καρποῖς, : ἀναλωτοῖς, ἔτι σκευαῖς πάσαις. quæsitum est, an & prædia, quæ pignori habuit testator, patriæ suæ reliquisse uideatur: secundum ea quę proponebantur, respondi nõ uideri relicta, si modo in proprium patrimonium, quod ferè cessante debitore fit, non sint redacta. cęterùm ut clarior sit Iurisc͠osulti sensus, ita trãsferri possunt legati uerba: Suauissimæ patriæ meæ uolo in partẽ suã dari, & ipsi separatim adiudico prædia omnia, quęcunq; in Syria possideo, cum omnibus in eis existentibus, & pecoribus, & seruis, & fructibus, & usu consumptibilibus, & apparatu omni. ex Accursij enim interpretatione illud in primis dubium relinquitur, num testator pecora solùm, quæ ibi insunt, omnia reliquerit: quãdoquidem uniuersalis illa dictio, omnibus, pecora tantum apud eum respicit. at in Græco legato generaliter & absolutè dictum fuerat, σὺν πᾶσι τοῖς ἐνοῦσιν. rursus dictio illa ἀναλωτοῖς, quam ille depositis uertit, à Græco uerbo ἀναλίσκω deducitur, quod consumere significat. quapropter melius fuit eam referri ad omnia, quæ usu consumi possunt, & prodigi. nam si prædia cum depositis quisquam legauerit, forte non idem iuris fuerit: cum is qui pignori fundos habet, satis possit depositos eos habere penes se, donec debitor fidem absoluat.

Nouo sensu exposita l. Titia, §. Titia, cum nuberet, de leg. I I. nihilq; ad rem ibi enuntiatiua uerba facere: & Græci legati uerba restituta.
CAPVT XIX.

QVàm diffusa, & quàm longis tractatibus explicata sit illa quæstio, num uerba enuntiatiua disponant, nemo opinor ciuilibus studijs initiatus ignorat: & in ultimis uoluntatibus disponere Petrus Besutius, ciuis meus, & Raphaël Comensis tradiderunt: idq; ex Modestini resp͠oso, quod integro uolumine interpretatus præceptor meus Paulus Picus, mihi tamen plerunq; dixit, se ipsius Iurisconsulti sensum uix potuisse percipere, tum quòd ineptè translata erãt in eo de Græcis quædam uerba: tum quòd & Latina, propria obscuritate non quadrarent. quibus uerbis mihi alioqui plus nimio curioso, aurẽ uulsit: quapropter sententiam meam explicaturus sum. ea uerba sic legi debent: Titia cum nuberet Caio Seio, dedit in dotem prædia, & quasdam alias res: postea decedens codicillis ita cauit: Γάϊον Σήϊον τὸν ἄνδρα μου παρακατατίθεμαί σοι ὦ θύγατερ, ᾧ βούλομαι δοθῆναι εἰς βίον χρῆσιν καὶ ἐπικαρπίαν μετοχὴν κώμης Νακλείνων, ἣν ἔφθασα δεδωκυῖα εἰς προῖκα σὺν σώμασι τοῖς ἐμφερομένοις τῇ προικί, καὶ ἔτι μηδένα ἐνοχληθῆναι αὐτὸν περὶ τῆς προικός, ἔσται γὰρ μετὰ τελευτὴν αὐτοῦ σὰ ἐκ τῶν τέκνων σου. hoc est, C. Seium maritum meum cõmendo ubi ô filia: cui uolo dari

A dari in uitæ usum & fructū, participationem pagi Naccleni, quam olim in dotem cum corporibus doti illatis dedi: & in nulla re eum molestari in dote: erunt enim post mortem ipsius tua & filiorum tuorum. præterea alia multa huic eidem marito legauit, ut quandiu uiueret, haberet. quæro an propter hęc, quæ codicillis ei extra dotem relicta sunt, posit post mortē C. Seij ex causa fideicōmissi petitio filiæ hæredi Titiæ competere, ut earum rerum nomine, quas in dotem C. Seius accepit. Modestinus respondit: Licet non ea uerba proponantur, ex quibus filia testatricis fideicōmissum à C. Seio, postquàm præstiterit, quæ testamento legata sunt, petere posit, tamen nihil prohibet propter uoluntatem testatricis, post mortem C. Seij fideicōmissum peti. Sensum itaq; huius responsi sic interpretamur: cum in dotem Seio Titia fundum Nacclenū instructum dedisset, iussit eum restitui post mortē mariti: quærebatur num etiam ea, quæ ultra dotem marito legauerat, essent restituenda. & uidebatur nō esse, propterea quòd fideicōmissi illa uerba, erunt post mortē tua, & filiorū tuorum, solùm ad bona dotalia referuntur, non ad alia legata. & quāuis in eis dictū fuisset, ut ea quandiu maritus uiueret, haberet: potérant tamen huiusmodi uerba intelligi, ut nō inde fideicommissum esse uideretur, cum etiam si hæres C. Seij ea haberet, aduersus uerba testatoris non uideatur factum: quippe tum quoq; maritus quandiu uiuit, ea habet: sed tamen Iurisconsultus ex præsumpta testatricis mente, nō solùm bona dotalia, sed etiam alia, fideicōmisso comprændi interpretatur. cum enim quisquam ita legat, ut quādiu uiuit legatarius habeat: licet scrupulosa quadam interpretatione dici posit, non esse fideicōmissum: attamen mens testatoris illa esse satis creditur, ut restitui post mortē debeant. nihil igitur ad rem facit, an uerba illa, erunt post mortē tua, &c. enuntiatiua dicantur, uel id minus, cum Iurisc ōsultus pro claro habeat fideicōmissum inducere: sed in hoc dubitauit, an in cæteris legatis idem iuris esset. quapropter cū in uulgatis codicibus legitur, & earū rerum nomine, &c. corruptus est locus, & nō coniunctiua dictio, & legenda est: sed potius quæ ad similitudinem refertur, ut, pro sicut. quæritur enim, num petitio fideicōmissi cōpetat ratione bonorū, quę extra dotem relicta sunt, ut, pro sicut B competit earum rerum nomine, quæ in dotem datæ sunt, ob castellū Nacclenum cum corporibus uidelicet illatis. in hoc enim clarissimū est, cōpetere actionem: sed dubiū fuit, respectu illarum rerum, quas marito legauerat, ut eas haberet, quandiu uiueret: ut inde cognosci posit, quàm minima elementi unius inuersio, totum sensum obnubilet, & obscurum reddat: tum & illud, nihil ad præsentis responsi interpretationem, eam quæstionem facere, num enuntiatiua uerba disponant. quem tractatum, cum idé tidem à quibusdam ubiq; inculcetur, meritò repositam cramben appellauerim.

Legem, diem functo, malè intellectam ex unius dictiunculæ inuersione. CAP. XX.

PAPINIANVS libro responsorū tertio: Diem, inquit, functo legato Cæsaris, salarium comitibus residui temporis, quod legatis præstitutū est, debetur, modò si non posteà comites cum alijs eodem tempore fuerint: diuersum in eo seruatur, qui successorem ante tempus accepit. hæc uerba sub titulo de assessoribus relata hodie leguntur: corruptis tamen exemplaribus, in quibus non præstitutum, sed præstitum, falsò legitur. uerùm & tantum negotij ex eis, interpretibus nostris fuit illatum, ut in quatuor hæreses diuisi, uaria in responsi interpretatione tradiderint. nos omisso quid ipsi senserint, cum facile unusquisq; eorum commentarios sibi comparet, nostram sententiam sic explicamus. Cum imperatores legatum suum in prouinciam mittebant, salarium suum quod sibi haberet, constituebant: tum etiam aliud quoque assignabant, quod suis assessoribus dederet. fingamus igitur legatum, cum in prouinciam uenisset, mortem obijsse: num idcirco de suo salario assessores periclitabuntur? & non periclitari responsum est. finge rursus non decessisse, sed successorem illi datum, & tunc aliud iuris obseruatur: quando enim præsidi ante tempus successor datur, non fit id, nisi cum ipsius contumelia, & ob peruersos mores: quapropter & omnes qui ab eo electi sunt, decidunt, quoniam ab improbo sunt delecti. in morte non ita est: nec dicat quisquam, posse successorem dari legato, qui tamen nullius culpæ erit reus: quoniam nisi delinquat, non solet princeps alium subrogare ante finitam administrationem: cum etiam si sua opera indigeat, posit præses per

delega

delegatum, quem princeps approbauerit, in magistratu esse: nam & qui Romanæ historiæ peritus fuerit, non opinor hac in re aliquid dubitaturus est.

Multa Iurisconsultorum responsa, de uasis mensurisq; loquentia declarantur, reducunturq; illæ ad nostri temporis normam. CAPVT XXI.

AMPHORA uas est uinarium, mensuram uidelicet continēs. Vt autem breuibus expediam, non tam quod alij longissimis tractatibus prosequuntur, quàm quid ipse sentiam: Hemina uncias continet nostras septem semis: sextarius, uncias XV. congius, heminas XII. modius, heminas XXXII. urna, hæminas XLVIII. amphora, heminas XCVI. Sed quoniam qui sextarij pondus nouit, cætera nouisse facilimè potest, probandum à nobis est, in sextario XV. esse uncias: & in primis Plinium laudo autorem, qui lib. XXI. cap. ultimo, cyathum pendere drachmas X. scripsit: unde cum in sextario constet XII. esse cyathos, sequitur centum & uiginti drachmas, hoc est, uncias quindecim pendere. sic & Rhem. Palæmon de cyatho: Bis quinque hunc faciunt drachmæ, si appendere tentes. Cleopatra quoq; quæ de unguentis, & chemistica ratione Græcè scripsit: ὁ ξέστης, inquit, μέτρον μὲν ἔχει κοτύλας β. σταθμῷ δὲ δραχμὰς ρκ. καλεῖται δὲ παρὰ Αἰγυπτίοις ὁ ξέστης ἰνίον. id est, xestes, qui & sextarius, mensura habet heminas duas, pondere drachmas CXX. uocaturque ab Aegyptijs Inium. Galenus quoq;: παρὰ δὲ τοῖς Ἰταλοῖς, inquit, εὑρίσκεται ὁ χοῦς μέτρον μὲν ἔχων ξέστας ς. κοτύλας ιβ. σταθμῷ δὲ ὕδατος ὀμβρίου, ὅπερ ἐστὶν ἀψευδέστατον, δραχμὰς ψκ. In Italis congius inuenitur, in quo mensura sextarij sex insunt, id est, heminę XII. pondere uerò drachmæ DCCXX. aqua pluuiali accepta, quòd ea iustissimum semper pondus habeat, nec mentiatur unquam. Nec me mouet, quod ab autoribus traditum est, in xeste, seu sextario Atticas uncias XVI. alibi uncias XX. esse: quoniam Attica uncia erat aliquanto leuior quàm Romana. communis uerò Græcorum longè leuissima, eiusdemq; ponderis erant Romanæ quindecim, cuius Atticæ XVI. Græcæ XX. quæ res cum à me alibi tractata diffusius sit, non est quòd hic repetatur. Sanè cadus congios decem continet, sicut & metreta Dioscoridi lib. V. licet alij cadum duodecim congios continuisse referant. Pollux metretam, amphoram quandoq; significasse scripsit: sed priorem sententiam probo. Hæc uolui præfari, ut quædam Iuriscōsultorum loca exploratiora facerem in titulo, de tritico, uino & oleo legato. Pomponius: Vino legato, ea demum uasa sequuntur, quæ ita diffusa sunt, ut non ad perpetuum usum reseruarentur, ueluti amphoræ & cadi, cum enim amphora, & cadus uasa sint mensoria, & non magnæ amplitudinis, in eis uinum perpetuò non seruatur, sed ad tempus conditur. nō ita est in dolijs, quia dolia etiam maximæ amplitudinis fiunt, nec certam mensuram habent. hinc eodem titulo Proculus: Illud uerum esse puto, cui uinum legatum cum uasis erit, ei amphoras, cados, in quibus uina diffusa seruamus, legatos esse: uinum enim in amphoras & cados hac mente diffundimus, ut in his sit, donec usus causa probaretur: & scilicet cum his amphoris & cadis id uēditamus. In dolia autem aliam mentem conijcimus, scilicet ut ex his postea, uel in amphoras et cados diffundamus, ut sine ipsis dolijs ueneat. declaratur eodem modo aliud responsum, quo traditur, legato uino in amphoris illud comprændi, quod in urnalibus erat: urna enim dimidiam amphoram comprændit.

Legem, quisquis, C. si certum petatur, hactenus non intellectam: tum quid ibi significet collectarius: rursusq; quædam de argentarijs & mensarijs. CAP. XXII.

l. quisquis. C. si cer. pet.

IMPP. Honorij & Arcadij ad Theodosium præfect. prẹt. constitutio est, in hæc uerba: Quisquis iudici fœnebrem pecuniam mutuauerit: si in prouincia fuerit uersatus, quasi emptor legum atque prouinciæ: uel si quis collectarius honoris pretium dederit ambienti, exilij pœna unà cum ipso iudice plectetur. Pro huius constitutionis interpretatione dubitatum fuit, quid significet collectarius. & Accursius, mox alij existimauerunt, eum hanc appellationem sortiri, qui eundem honorem ambienti riuali suo pecuniam dat, ut desistat, nec secum concertet: quæ sententia nullius autoritate comprobatur. Suidas: Collectarius, inquit, est, ἀργυραμοιβὸς ἤτοι κέρμα ἀντὶ ἀργύρου ἀλλασσόμενος. hoc est, argētarius campsor, &

pro

A pro argento monetam uicissim tribuens. Acron quoque in Horatium, collectarios pro coactoribus argentariorum accipit. Igitur sciendum, in re nummaria esse argentarios, nummularios, mensarios, campsores, trapezitas, collybistas: quę omnia uocabula ferè idem significant: nisi quòd argẽtarij maiores negotiatores erant, qui non in permutando tantum, ut cæteri, tabernam exercebant, sed qui etiam nummos fœnori collocabant, non suos tantum, sed etiam aliorum. hinc apud Plautũ argentarius pro fœneratore accipitur: sicut enim nostris temporibus in foro mercatorum literis quibusdam, quas cambij uocant, debitores subscribũt, soliusque proxenetæ testimonio utuntur, ita ueteres illi argentarij rationes pro instrumento habebant: quapropter ne fides labefactaretur, de publico solebant constitui: eligebanturque magnæ fidei homines, si itaque aliquis collectarius, id est, argentarius, pecuniam ambienti aliquem honorem præsidi, quò eum facilius consequatur, dederit: & ipse & præses exilij pœna coerceri debent. hic itaque rectus est cõstitutionis sensus, ut nemini dubium esse posit, uulgatum illum Accursij explodendum esse: nisi quisquam in significatione uocabulorum idoneum illum habet autorem.

Præscriptis uerbis actio unde dicta: & quid ab exceptione distet præscriptio: quid item sit actionem dare: & declarata lex 11. C. de formulis. CAP. XXIII.

THEODOSII Valentinianique Impp. constitutio est, Hieronymo præfect. præt. scripta his uerbis: Nulli prorsus non impetratæ actionis maiore, uel minore iudicio agenti opponatur exceptio, si aptam rei & proposito negotio competentem eam esse constiterit. quę quidem constitutio non id respicit, ut à Pontificibus, quod Accursius & quidam alij attestati sunt, actiones impetrari solitas ostenderet: cum id etiam ante horum Impp. tempora, in usu esse desijsset: sed potius ad iudiciorum, quæ sub prætoribus agitabantur, cõsuetudinem refertur. nam priusquàm quisquam litem contestari permitteretur, necesse erat, ut prætorem adiret: narrataque illi re, prætor quę competere sibi uidebatur, actionem illi dabat. Cicero B in Verrem: Si quis eum pulsasset, edixit se iudicium iniuriarum non daturum: quicquid ab eo peteretur, iudicem de sua cohorte daturum: ipsi autem nullius rei actionem se daturum. hinc in edictis prætorum, quæ passim sub titulos Digestorum composita leguntur, item'que in interdictis, prætor nunc se daturum actionem affirmat, nunc uti æquitas suggerit, negat. Erant autem actiones quibusdam formulis comprænsæ, quas litigatoribus iudices præstabant: nisi quòd ex facti differentia plerunque eas prætor immutabat: & pro arbitrio uel expungebat, quæ ad rem non faciebant, uel quæ necessariò erant apponenda, subiungere non grauabatur. non ita erat in contractu innominato, in quo certa forma uerborum erat statuta, ut uidelicet quẽadmodum se res haberet, describeretur: tum quæ contractus species esset, referretur, hinc actio præscriptis uerbis dicta. Cicero de Finibus bonorum & malorum: Omnis autem in quærendo, quæ uia quadam & ratione habetur oratio, præscribere primum debet, ut quibusdam in formulis ea res agatur. Idem in Oratore ad Brutum: Quid est quo præscriptum aliquod, aut formulã exprimas, cum in suo quodque genere præstet, & plura genera sint? præscribere enim Latina lingua statuere, & certo modo antè ordinare compraendit, cuius uulgatæ significationis non est quod hìc satagam probationis causa quicquam afferre, ut inde fortasse præscriptiones pro exceptionibus sumi credendum sit: quòd certis formulis exceptiones ita constarent, sicut & actiones. Fortunatianus certè rhetor, atque idem consultus, libro primo Institutionum rhetorices: Quid interest, inquit, inter præscriptionem, & translationem? quòd præscriptio excludit actionem, translatio autem differt. quibus uerbis ostenditur, generalius esse exceptionis nomen, cùm præscriptio ad eas solùm referatur, quibus seu à principio seu post litem contestatam probatis euanescit actio: licet Socinus aliam ipse differentiam excogitarit, quam non sequor.

In rubri. ff. de excep. Dec. in rub. extra eo.

DISPVNCTIONVM FINIS.

ANDR

ANDREAE ALCIATI IVRISCONSVLTI, AD MAGNIFICVM ET CONSVLTISS. VIRVM IOANNEM BAPTISTAM APLANVM REGIVN SENATOREM EPISTOLA.

FVIT hoc semper instituti mei amplisс. Senator, ut si qua à nobis ingenij monumēta elaborari cōtingeret, ea nō nisi ad eruditissimos quosq; destinarem. qua in re imitari ueterum scriptorum diligētiam existimaui, qui opera sua non tam amicis dicabant, quàm corrigenda tradebant. accidit enim plerunq;, ut hallucinemur, et cum diuino illo Homero, nimio plus, quàm deceret, dormitemus: quapropter plurima, quæ nunc eduntur, emēdatione indigent. sic Cicero Atticum, Varronem, Brutum, operum suorum titulis prætulit: sic ad Balbum Iulius Fronto, ad Nemesianū Calpurnius, ex nostris Vlpianus, Paulusq; ad Sabinum scripsere. Idem & mihi his diebus usu euenit. cùm enim superiore anno Venetijs agerē, ubi hospes publicam priuatamq; urbis magnificētiam perspexissem, non potui diu solus, hoc est, sine libris esse: quapropter cōmodato acceptis quibusdā iuris ciuilis interpretibus, eius quod interest, tractatum perlegi: qui etsi mihi aliàs lectus animaduersusq; fuisset, ꝑpter crebras tamen occupationes in multis exciderat. hæc postq; à me materia diligētius cōspecta est, quòd quidā interpretes longè & latè à linea aberrare mihi uidebātur: decreui in eam militiam & ipse nomen dare, uiresq; meas experiri, num dilucidè & Latinè interpretari ipse possem: eaq; argumētis cōfutare, quæ à uero abesse iudicassem. assumpsi itaq; prouinciā, non satis scio an humeris meis parem, quibusdamq; noctibus ad umbilicū perueni. quapropter cum dubitarē, ne accelerata nimis editio, raraq; librorum supellex diligentiæ nostræ multa detraherent, nō sum ausus impressoribus tractatū eum te inconsulto tradere: si qua enim nos fefellissent, ea, scio, minimè ingenij tui summū acumen præteribunt. quod & à me idcirco alacrius, confidentiusq; factum est, quòd te uirum noram non Iurisconsultorum solùm (quod de Vlpiano Modestinus ait) κορυφαῖον, sed etiam humaniorū literarū ita studiosum, ut quoties per publicas occupationes licet, in earū sinum, ceu in amœnissimum uiretum soleas diuertere. Laudarem hìc uirtutes tuas, & sicut ęquū esset, latissimo in bene dicendi campo uagarer: quod etsi tuæ glorię, quæ supra captū ingenij nostri est, nihil conferret, posteris tamē exemplo multum profuturū uideretur, dū unusquisq; optimos tuos mores respicere, te imitari quæreret, te uti speculū sibi ꝓponere in primis curaret: sed tua quoq; humanitas talis est, ut celebranda facere q̄ celebrari malis: & cum ad uirtutis summū gradū perueneris, nihil tamē te supra cæteros extollis, quæ incōparabilis tua humanitas & prudentia, omniū animos in sui admirationē erexit: ut cū maximos amicos beneficijs tuis obnoxios cōparaueris, nō mīores quotidie uirtutibus magnis allicias. tot ergo merita tua, tot animi, fortunæq; munera, hoc de me etiā postulare uidebantur, ne silētio te præterirem. Qui uentri, qui luxui dediti sunt, qui malis artibus famā aucupātur, eorū æquissimum est perpetuis ignorātiæ obliuionisq; tenebris nomina inuolui: qd' & λήθη palus, decantatusq; poëtis abyssus ἀλληγορικῶς significant, at qui uirtute ornati, moribus cōspicui, uita innocentes, tuiq; plane similes sunt, eos in omniū ore esse, & ꝓ rostris nomina semper recitari conueniret, ut inde omnes sibi exēplum sumerent. meritò igitur & hac quoq; causa tibi librū addixi, dicauiq;: quāuis mei potius honoris hac in re rationē habuisse uideri possim: cū enim acerrimo tuo iudicio lucubratiōes hæ nostræ indigeāt, certè si eas tuo arbitratu correctas ediderim, longè cōsultius egero. fuere inter ueteres, qui quòd aliquid in artē præter cæteros explorassent, nouos sibi atq; eosdem superbos titulos indiderint; qualis Callimachus ille sculptor, qui se τηξίτεχνον, quòd artē subtilius expolijsset, appellauit. his ego cōtraria penitus sentētia, rectè mecū actū existimabo, si obtrectatorū dignas uoces euitauero: tantū abest, ut quicq; mihi laudis aut glorię cōparari putem. ut igitur ex uoto negotium omne succedat, tua hoc industria efficere poterit, si uehementem te censorem, ac qualis Aristarchus fuit, criticum, expertus fuero. Vale.

ANDR

A

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONSVLTI IN COMMENTARIOS EIVS QVOD INTEREST, PRAEFATIO.

MORIS fuit apud quosdam ex antiquis autoribus, ut quotiescunque
aliquid præter uulgatam consuetudinem ederent, tanque causę suæ dif-
fidentes, à lectoribus ueniam peterent. quamobrem cum Albinus,
nescio quis, Romanus scriptor, patriam historiam Græco idiomate
tractaret, indulgeri id sibi in operis prooemio petijt: quod uti ineptū
M. Cato nō immeritò delusit: si enim Amphyctionū decreto coactus
fecisset, ęquum id cōcedi fuerat: sed ei qui sciens prudensque deliquit, haudquaquā ue-
niam dandā esse arbitratus est. Ego etsi cōtra aliorum cōsuetudinē, Latinè in iure ci-
uili disserturus, tantum abest quicquam deprecer, ut potius qualiquali cōmendatione
non indignū me existimem. nō me latet ab Romani imperij inclinatione nullius ope-
ra extare, quæ Latina dictione in ciuili disciplina cōcinnata sint: quin potius tum pri-
mum ab recto cursu flecti cœptū est: & barbarismis quibusdā corrupta cōmentaria,
in pretio tamen habebantur: deinde processu temporis Mandrabuli more eò deuen-
tum, ut nostris hisce diebus nulla bona litera in omnibus, quotquot sunt, iuris ciuilis
interpretibus, reperiri queat: & iam uulgò circunferatū, nullū esse Iuriscōsultum pos-
se, qui Latinè loqui & elegāter sciat. quod certè nescio qua ratione absque impudēti ca-
lumnia dici posit: cum antiquos, uel XII. tabularum, uel rescriptorū, uel edictorum
interpretes uideamus & doctè, & eleganter scripsisse. ex quibus Herennius Modesti-
nus non solùm quædam Græcè edidit, sed etiā uersificator egregius P. Maronis peri-
ochen composuit. Antistius Labeo omniū scientiarum cognitionē professus ab Gel-
lio quoque traditur. Atteium Capitonē non minus eloquentia, quàm cæteris artibus præ-
ditum Tacitus affirmat. quin & legislator Solon, quanta humaniorū studiorū autori-
tas fuerit, ipse expertus est. siquidē ut Demosthenis interpres περὶ πρεσβείας, & Plutar-
chus, Laërtiusque tradit, cum Attici & Megarenses de Salaminos insulæ possesione
contenderent, Solon Atheniensium causam Homerico uersu approbasse dicitur:

Αἴας δ' ἐκ Σαλαμῖνος ἄγεν δυοκαίδεκα νῆας:

Bis senis Salamine Aiax cum nauibus ibat.

Cui carmini subsequens ex suo tanquam Homeri addidit:

Στῆσε δ' ἄγων ἵν' Ἀθηναίων ἵσταντο φάλαγγες:

Cecropidum quo castra loco posuere phalanges. quem numerū Homeri esse
iudices arbitrati autoritate uatis ducti, tanquā omni memoria Atheniēsium Salamin
fuisset, pro Solone pronuntiauerūt. his accedit, quòd & nō hos tantum, sed principes
quoque Philosophos ab hisce studijs non abhorruisse, ferè constat, cum tam eleganter
Plato scripserit, ut non alia lingua locuturū, si in terras descenderet, Iouem Cicero di-
ceret, quàm Platonica. mitto Empedoclem, res naturæ carminibus decantantem. quid
Socratis hymnos, Epicharmi modos, Xenophōtis historias, Xenocratis satyras com
memorem? cum uel maximè Epicurū damnet Cleomedes, quòd barbaras uoces suis
scriptis inseruisset: & M. Cicero quosdam sui temporis philosophos insectetur, qui se
neque distinctè, neque elegāter, neque ornatè scribere ꝓfitebantur. quam ob causam lectio-
ne indignos eorum libros attestatur. quanto melius Madaurensis Apuleius, q sibi de
philosophia disputanti nec unum solœcismū ignosci, nec unam syllabā barbarè pro-
nuntiatam donari, uolens libensque agnoscit. possem & Christianæ pietatis mystica in
exemplū adducere, quibus satis in confesso est, & Hieronymus fatetur, uatū prophe-
tarumque responsa lyricis carminibus constare: tanta fuit humanitatis studiorum auto-
ritas: quapropter & illud traditum, dcum oracula uersibus edita fuisse. quid igitur est
quod quisquā miretur, si interpollata ueterū cōsuetudine, in iura ciuilia Latinas inter-
pretationes cōdidero? & hęc quidē, nō quòd ipsi hāc nobis gloriā uendicemus, quasi
uel lepidiusculè, uel eleganter disceptatores hac in disciplina esse posimus: sed quòd etsi
nō satis rectè omnes, nos tamē minus quàm cæteri (quod ad huiusmodi studia attinet) bar

barè loquimur, & scribimus. sit itaq; hic, quē edimus tractatus, quasi quoddam huius C nostri conaminis specimen: qđ si læta frōte studiosi excipiāt, ad cætera capessenda animum fecerint: alioqui Græci carminis memor, pedem referam: πάλιν δρόμοισι μᾶλλον ἢ δρόμων χελῶς. mecum'q; interim illud insusurrabo: Bene qui latuit, bene uixit. cæterū antequam institutum munus exequar, constitutionis ipsius uerba recitanda sunt.

Imp. Cæs. Iustinian. August. Ioanni de sententijs, quæ pro eo quod interest, proferuntur.

CUM de eo quod interest, dubitationes antiquę in infinitum productæ sint, melius nobis uisum est, huiusmodi prolixitatem, prout possibile est, in angustum coarctare. Sancimus itaq;, in omnibus casibus, qui certā habēt quātitatem, uel naturā, ueluti in uenditionibus & locationibus, & in omnibus contractibus, hoc quod interest, dupli quātitatem minimè excedere: in alijs autem casibus, qui incerti esse uidētur, iudices qui causas dirimēdas suscipiūt, per suā subtilitatem requirere: ut hoc quod re uera inducitur, damnū hoc reddatur, & nō ex quibusdam machinatiōibus, & immodicis puersionibus in circuitus inextricabiles redigat: ne dum in infinitū cōputatio reducitur, ꝓ sua impossibilitate cadat: cū scimus esse naturæ congruū, eas tantūmodo pœnas exigi, quæ uel cū cōpetēti moderamine ꝓferuntur, uel à legibus certo fine cōclusæ statuūtur. & hoc non solùm in dāno, sed etiā in lucro nostra amplectitur cōstitutio: quia ex eo ueteres quod interest, statuerūt. & sit oībus, secundū quod dictū est, finis antiquæ prolixitatis huius constitutionis recitatio.

QUOD in primis in lege dicitur, dubitationes antiquas fuisse, uidendū est, qua in re ueteres dubitarēt. & Accursius in eo uersari dubiū credidit, quēadmodum ęstimatio quatenus interest, facienda esset: id'ne quod extra rem lucrum, damnūq; uenit, an id quod circa rem tantū uersatur. quod ipse quidem non probauerim: hæc enim constitutio idcirco est edita, ut ueterū altercationes tollerentur: quamobrem si dubitatū foret, quatenus extrinsecus interesset, debuerat D hoc præsenti lege imperator declarare: cùm tamen res hæc tam dubia adhuc sit, quantum nunquam. Petrus & Cynus[a] uariatum in eo tradunt, quòd ueteri Digestorum iure, id quod interest, in bonæ fidei actionibus ad duplū usq; progrediebatur: sed an idē in contractu stricti iuris esset obseruandum, nō æquè cōstabat. sed & id nihilo magis placet: cum si ita fuisset, æquum & rationi conueniens erat, ut ex contextu legis hoc tandem explicaretur: cum tamen posset adhuc ea opinio defendi, in cōtractu stricti iuris ad duplum nō prorogandam æstimationē: nam lex duo exempla afferi, uenditionis scilicet & locationis, qui cōtractus bonæ sunt fidei: & licet uulgò dicatur regulam exempla non arctare, si tamen plura exempla sint[b], in confesso est saltem declarari, ut in eadem specie solùm regula procedat: nec obstarent uerba cōstitutionis in omnibus contractibus, &c. quoniam de similibus tantum accipienda sunt illa uerba, & id eum Accursio. Igitur omnes contractus intelligere possemus, qui tamen bonæ fidei essent. si itaq; admitteremus eorum sentētiam, consequens esset, in eo adhuc ambigi, quod se declaraturum Imperator credidit. Bartolus[c] autē uidetur existimasse, nihil dubitatū, an lucrum, quod cessaret in eius quod interest æstimatione, esset cōputandum: sed idē prorsus hodie iuris esse, quod & olim in hac quęstione fuerat: quod & Fulgosius opinatus est[d]. & in hanc sententiam crebrius est itum. sed num circa id quod extrinsecus interesset, quicquā per hanc constitutionem sit immutatum, nō reperio, qui Accursio dissentiat: quem tamen suprà nō probaui. cæterum nec illud nobis fit uerisimile, nihil hac lege noui inductum: quo fit, ut (cùm lex dicat, in contractibus certis, quod singulariter interest conuentæ summæ duplum excedere nō posse: in incertis secus) putem in hoc potissimum certasse ueteres: sed tamen in Digestis nihil reperiri, quod eorum sententiam iuuet, qui aduersantia huic constitutioni prodiderunt: quoniam huiusmodi responsa, per Tribonianum, collegasq; de eo uolumine sint reiecta[e].

QUOD subsequitur, certā quantitatem uel naturā: dispiciemus quemadmodum certa quantitas accipienda sit: & Bartolus quid alij opinati sint, refert. ex quibus Accursius: Contractus, inquit, dicūtur certi, quorum quantitas uel species certo fine terminata, potest ostēdi, qualis quātaq; sit[f]. cū ergo in obligat

a Bal. in ix. op. bic.

b Glo. in l. nunquā. de priua. deli. Lance. in l. j. de iurisdi. om. iud.

c Bar. bic i viij. col. uer. uenio ad ulti. partē.

d In l. j. de act. emp. ff.

e Arg. §. i qbus. in prima cōst. codi. & no. in l. j. de leg. j.

f l. certum. ff. si cer. pet.

A obligationem uertitur certa quantitas,certam quantitatem habere dicitur: cum certa
ſpecies eſt in obligatione,dicitur habere certã naturã.ſed ab hac interpretatione idem
recedit tum Bartolus,cæteriq́;,eo maximè argumẽto, quòd uerbũ, naturam,ita in le-
ge ſuperflueret:nam & ea quæ certam ſpeciem habent, dicuntur certam quantitatem
habere.qua ratione ſi quis legauerit quantas ſummas dictauerit, cenſuit Ariſto[g] ſpe-
cies quoq; cõtineri: & ſi quis ſtipuletur ſibi dari quãtas pecunias ex hæreditate per-
uenerint,non pretiũ, ſed rerum corpora ſtipulatus uidetur[h], ſed tamen quamuis cæ-
teri id probent,ſatis leuiter arbitror hanc ſententiam oppugnari: quoniam eadem ra-
tione Iuriſconſultus Paulus reprẽderetur: qui,Certum,inquit, eſt cuius ſpecies,uel
quantitas oſtenditur[i]. ſuperflueret enim ſpecies. ſed & appellatione quantitatis pro-
priè ſpeciem contineri nuſquam probatur: imò ex aduerſo plura argumenta deduci
poſſent[k].nec nos tangit Ariſtonis reſponſum: quandoquidẽ aliud eſt,ſi dixero, lego
Sempronio quantitatem:aliud, ſi quantas ſummas,&c.dictio enim quãtus adiectiua,
non ad ſolam quantitatem refertur,imò ex propria uocabuli ſignificatione magnitu-
dinem potius notat.Ex poëtis affatim exempla ſuccurrunt. Verg.

Nam qualis quantusq́; cauo Polyphemus in antro. Idem:
Nunc quales Diomedis equi,nunc quantus Achilles.

Ex Iuriſconſultis illud[l], Quantæ audaciæ,quantæq́; temeritatis ſint publicanorũ fa-
ctiones,&c.nec de ſermonis proprietate ambigitur, ſtandũ eſſe grammaticis.nec ob-
eſſet,quòd uerbum quantitatis à quanto formetur: quoniã cõſuetudo loquendi à do-
ctis obſeruata,ipſa eſt quæ uerbis ꝓprietatẽ tribuit,ut Fab.Quintil.lib.11.eſt autor[m].
unde cum cõſuetudo non aſſumpſerit uerbũ quantitatis pro ſpecie,adiectiuum uero
ex adiuncto frequentius:non eſt abſurdum,alterum propriè dici, alterum non æquè:
nam & familia à famulãdo dicitur,& famuli appellatione non uenit dominus[n], & ta-
men uerbo familiæ comprẽditur.Item adnotauit Ariſto uerbum,ſummæ,quod ipſe
probauit ad certas ſpecies referri:tum & in eo caſu uoluntas teſtatoris ex præfatione
talis eſſe cõijciebatur: quapropter tot collectis,æquum fuit ſtatui ibi certam ſpeciem
B contineri:ſicut & cum quis quantam pecuniam dari ſtipulatur, quippe uerbum pecu
niæ generale eſt,& ſpecies compræendit.conſequens igitur eſt,primam hanc Accurſij
ſententiam poſſe defendi,quamuis ſemetipſe damnauerit, ab ea in aliam trãſiens.Hęc
eſt,ut per certam quantitatem, ſpeciem quoq; accipiamus: per certam uerò naturam
id potiſsimum intelligamus, cum promiſsio de genere aliquo eſt facta: ueluti pro-
mitto hominem,ſpondeo equum: & homo enim & equus certos fines naturaliter ha
bent. nõ placuit id Iacobo ab Arena,quibuſdam rationibus,quas per Bartolum reie-
ctas cernere eſt. pergit etiam Accurſius id declarando,ut certum intelligatur, cum in
obligatione eſt datio:quamobrem ſi ſtipuler dari Titium,certam ſpeciem ſtipulor: ſi
dari centum,certam quantitatem: ſi uerò dari hominem, uel equum, tunc ſtipulor cer
tam naturam,& debebitur mediocris[o].Cæterùm ſi fieri aliquid ſtipulemur, puta dari
curari centum,uel Stichum, uel hominem[p]: hæc ſtipulatio incerta eſt,quippe facti,&
ſtipulationes facti ſunt incertæ.damnant rurſus id Iacobus ab Arena,& Petrus: nam
uenditor ſolùm tenetur tradere[q],quod facti eſt: & tamẽ lex uenditionis contractũ ap-
pellat certum.ſed uenditionem meri facti non eſſe reſpondet Bart.quoniã uenditor ſi
dominus ſit,nõ tradere tantũ, uerùm etiam transferre dominium tenetur[r]. cæterùm,
ut idem affirmat,non idcirco defenditur Accurſius:quoniam in lege ſubſequitur,ex-
emplum locationis, quę procul dubio eſt facti:cũ cõductori dominus patientiã præ-
ſtet,quæ meri facti eſt[s].Aliter itaq; accepit ea uerba Iacobus ab Arena: quẽ dum Bar
tolus improbare uidetur,explicat:nec tandẽ ab eo ipſe diſsidet:quod & Baldus facit.
aiunt illi, cõtractus dici certos, qui certam quantitatem, uel naturam reſpectu ſui uel
adiuncti,habent.quam ſententiam ſequor.nam id quod intereſt,non in iure, ſed in fa-
cto cõſiſtere Iuriſconſulti dicunt[t]. ſolent autem ea facti appellare,quorum uis eſt du-
bia,& omnis à probationibus pendet[u]. Igitur in tractatu eius quod intereſt, certitu-
do uel dubietas non eſt accipiẽda ratione obligationis,uti fit in obligatione dandi fa-
ciendiq́;:& in hoc deceptus eſt Accurſius. nec eſt accipienda ab eo quòd ab initio in
obligationem deducatur id,quod intereſt,uel nõ deducatur: quod Nicolaus Matth.
credidit: ſed id quærendum eſt,poſsit protinus probari,uel nõ poſsit.Igitur in uendi

g l.quiſquis. de leg.iij.
h l.cum ſtipul. de uerb.ſig.
i in d.l.certum.
k Veluti in l.ex morte.C.de pac.conuen.
l l.quantæ.ff.de pub.
m Bar.in l.j.col. pen.ſi cer.pe.
n l.familiæ.ff.de uerb.ſignific.
o l.legato generaliter.de le.j.
p l.ſi.ff.ſi certũ pe.l.ubi autẽ. ff.de uer.obl.
q l.ex empto.de act.emp.
r l.in cõuẽtionalibus.de uerb. oblig.l.ſi rem alienam. de act.emp
s not.in l.ij.de uerb.obligat.
t In l.quatenus. de reg.iur.
u l.Arethuſa.de ſta.hom.l.triticum.de uerbo.oblig.

tione & locatione, cum de pretio conueniatur, clarum est, si conuenta non seruentur, minus interesse nequaquam posse, quàm sit pretium: & idcirco cum hic cõtractus respectu probationis euidẽs sit, dicitur certus: idem in pacto eundi Romam, si uicissim promissa sit pecunia: & si qua similia, uti declarat Bartolus: qui tamen ad amussim non extricat, quomodo certam naturam intelligamus. si enim cum sequamur, idem fuerit uel certam quantitatẽ, uel certam naturam dicere: quod non probo. nec admissa eius sententia, quam cæteri omnes creberrimo calculo approbant. Accursij opinio procedit: nam si hominem generaliter promitto, ipse existimauit promissionem hanc certæ naturæ esse: & tamen eius ęstimatio ratione sui, uel adiuncti, non fit planè certa. concedamus deberi mediocrem, non sequitur tamen certitudo: potest enim pluris æstimari unus mediocris alio ęquè mediocri: quandoquidem hæc mediocritas certos fines non habet. & cum hæc electio sit multùm difficilis, & ambigua, non uidetur certam naturam habere. non itaque omnino hac in re communem sententiam sequor: quæ & eò amplius conuincitur, quòd nulla lege naturam ita accipi probant: quare illud debemus scire, ea de natura contractus dici, quæ tametsi non exprimantur, in eum deducta intelliguntur, uel ex consuetudine, uel alia de causa, ueluti in emptione: nam de natura huiusmodi contractus est, ut præstetur euictio[x]: quod inductum est, quoniam assidua consuetudo fuit, ut pręstaretur. dicitur etiã de natura rei illud, quod illi regulariter accidit[y]. quamobrem Raphaël Comensis de natura penoris esse tradidit, ut breui consumeretur[z]: certè in eius æstimatione ipsius quoq; naturæ ratio ducenda est. nõ me fallit penoris naturam interpretatos esse alios fauorem, quoniam penus propter alimenta fauorabilis sit: sed frequentius admittitur de natura, quod primò dixi. Igitur in proposita quęstione dicendum opinor, per certam quantitatem intelligi ea, quæ expresse solent deduci in contractum, puta pretium & rem: per certam naturam, quæ tacite de natura contractus recepta creduntur. exempli causã: uendo uel loco tibi domum centenis: hic contractus certæ quantitatis est: trado Stichum, est certæ speciei, quæ facilè æstimationem capit. mutuo centum frumenti modios, tu recepisti: negas reddere æquè bonum: hic contractus habet certam naturam, de eius enim natura est, ut æquè bonum reddatur. iudex itaque hac ex constitutione id æstimaturus est. Baldus aliter uisus est intellexisse, ut per uerbũ, naturam, accipiamus facta, quorum natura respectu uicissitudinis mensuram recipit, ueluti pretium ratione rei, usus rei ad pensionem: sed & id reuoluitur eòdem: nam si concedo tibi usum rei non statuta pensione, in æstimationem redigetur ille usus, ex natura similium contractuum, & ex consuetudine, quantum pensionis de huiusmodi rebus præstari soleat[a]. & hæc quidẽ satis & super. Cæterùm quoniã Accursius uidetur existimasse, in contractu emptionis factum non uersari: & Bartolus nõ merum factum, sed etiam dationem: Iacobus autem ab Arena, contraria disseruerit: uideamus cui sententiæ adhærendum sit. & in tractatu, si certum petatur, cõmunis ferè omnibus est opinio[b], si uenditor dominus sit, teneri dare: si uerò dominus non sit, tradere solum obligari[c]. à qua sententia nullo pacto discedendũ esse Fulgosius, Doctor alioqui peruicax, & cæteris refractarius, prodidit. nobis tamen quid ultra alios occurrat, subticendũ non est: & in primis hoc existimo, sententiã quam turmatim alij sequuntur, à ueritate abesse: quinimo indistincte & impromiscue uenditorem tradere tantum obligari. cuius rei primũ argumentũ est, quod Celsus scribit[d]: Si tibi pecuniã dedi, ut Stichũ dares, nõ emptionem, sed innominatũ contractũ esse: nam si datio ad emptionẽ faceret, nequaq; pręscriptis uerbis agi posset. respõdet huic rationi Philippus Decius[e]: ideo contractũ hunc innominatum esse, quoniam eo modo cõcepta erant uerba, quo in contractibus innominatis solent: alioqui si contrahentes uoluissent emptionem esse, non eo modo concepissent. quam responsionem non probo: quoniam ex uerborum forma cõtractus iuris gentiũ nequaquam uariantur[f]: non enim attendimus, quod nomen contractui detur, sed quid in eo deductum sit: quamobrem etiam si contrahentes uerbo emptionis & uenditionis uterẽtur, & pacto expresso uenditor diceret se rem dare, nihilo magis emptio non esset. & quamuis eo in respõso Celsus dubitet, an emptio fuerit, cum tamen subiungat nullam aliam obligationẽ, quàm præscriptis uerbis oriri, cõsequens est, nihil referre an contrahentes emptionem appellauerint, cum nõ ab ipsis, sed à iure publico

x l. pacta. ff. de contrah. emp. ubi glos.
y l. cum quid. si cer. pet.
z l. ita stip. magna. de uerb. obliga.
a l. cum quid. si cer. pe. l. quod si nolit. §. in assidua. de ædi litio edict.
b in l. certi condict. in princ. ff. si cer. pet.
c in d. l. ex ẽpt.
d l. fi. de cõdi. ob cau.
e In d. l. certi cõdictio.
f ff. de præscri. uerb. l. insulã. facit l. si quis in fundi. ff. de leg. j.

A publico nomina contractibus data sint. quare rursus respondet idem Doctor, idcirco in responso Celsi, cõtractum eum innominatum esse, quoniam pecunia uti certa species data sit. quod quidem diuinatoria coniectura affirmat: nihil enim hac de ratione est in eius uerborum cõtextu. Igitur iterum referũt generaliter quidem uenditorem non teneri dare, nisi idem & dominus sit, & tradendi facultatem habeat. uerùm & hoc perquàm improbabile est, cum in responso Celsi coniectetur, eum qui Stichum dare promiserat, non fuisse dominum: quod præterquàm quòd extra legis uerba inducitur, nequaquam uerisimile est, aliquem scilicet id promittere uoluisse, quod in se non haberet. nam & Celsus competere ait repetitionẽ pecuniæ, si Stichus antequàm des, moriatur: quod referre operæpretiũ nõ erat: cum etiam si Stichus mortuus nõ esset, competeret tamen repetitio: quippe tibi dedi pecuniã, ut Stichum dares: si ergo Stichi dominus non es, quomodo potes eum dare? omnimodo igitur pecuniam cõdicere possum: quoniam non dedisti, ut cõuenit, sed tradidisti. non recedunt itaq; recẽtiores à prima responsione, quam confutaui: & cò magis, quoniam si is contractus emptio esse potuisset, absurdũ non erat, si Celsus pronuntiasset, & condictionem ob causam competere, tanquam ex contractu innominato: & etiam actionẽ empti, tanquam is contractus emptionis & uenditionis esset. simili enim ratione motum Vlpianũ statuisse utranq; actionem competere posse aliquando legi[g]. Secundum huius sententiæ argumentũ est, quod Papinianus scripsit[h]: Si uẽditor nouata priori obligatione, uenditori per stipulationem spondeat rem dare, nihilo minus non nisi ad tradendum obligari: quia uerisimile non est id actũ, ut obligatio augeatur: ut qui tradẽdi solùm reus erat, uoluerit dandi quoq; obligationẽ superaddere. loquitur autem Iurisconsultus in eo uenditore, qui dominus erat. Id ex eo probamus, quòd si uenditor ancillam tradidisset, Iuriscõsultus[i] in bonis emptoris futurã tradidit: nam si dominus is non fuisset, non dominium, sed usucapiendi facultas solùm esset translata: non enim res in bonis dicitur, nisi quæ in dominio est[k]. Tertius, & quidem fortissimus locus est ab Celsi autoritate, in tractatu de actionibus empti[l]. Is tradidit: Si iactum retis emero, & captos pisces piscator nolit tradere, ad æstimationẽ rei agendũ: nam si uenditor dare teneretur, non ad æstimationem, sed ad ipsam rem specialiter obligaretur: piscator enim piscium quos capit, dominium iure gentium nanciscitur. hunc obicem ita remouent recentiores, quòd ad factum obligatus principaliter uenditor esset, retia scilicet aquis immergere, quamobrẽ quàuis pisces acquirat, datio tamẽ uti accessoria facti principalis naturam respicit: unde in id quod interest, obligatio succedit. hanc responsionem memini, cum Iason confutare uellet, & Decius etiam deposito pignore tueri conaretur, doctissimum quendam Græco hemistichio utrunq; taxasse: ἄνολκον ἄνοκνον ... [illegible]. Ipse certè arbitror non defendi: quoniam si solum factũ illud principale consideretur, locatio esset, non emptio[m]. quandoquidem si pretium des, ego uicissim factum, operarum locatio est: sicut si rem, esset emptio. In proposito ergo casu diceretur piscator locasse operam: quod falsum est: cum Iurisconsultus emptionẽ esse uoluerit, si argumẽtum à titulo uerũ est. nam cum iactus hic propter pisces fiat, debuit cẽseri ac si pisces ipsi absq; aliquo facto uenum darentur: quo casu piscium datio in obligationẽ uenisse uidetur: factum autem quod dationis causa inducitur, dationis effectus operatur[n]. Præterea existimo factum id non aliter considerari, quàm in eo qui uenationem uendat, cum indagines disponit: quod utique leuissimum est: utrunq; enim Iurisconsulti æquiparant[o]: atqui nullius facti esse indagines, & retia pedicas'ue collocare, nemo fere ignorat: sed & factũ ipsum non uenditur, uerùm pisces ipsi qui capientur: cur ergo factum hic principaliter asseramus? respondent itaq; alij, idcirco æstimationẽ piscium peti, quoniam illi facilè corruptibiles, litis finem integri nõ expectant: quod adhuc perquàm frigidum est: id enim temporis quo durant, debuit saltem posse eos peti, distinguendumq; à Iuriscõsulto fuisset, extarent, uel nõ: nam & uerisimile est, in re leui, qualis est captura piscium, protinus ius reddi à prætore[p], qua ratione interdictum de glande legenda triduo perimitur[q]. Aliter itaq; Aretinus Socinusq; cauillantur. nam ideo non teneri dare piscatorẽ aiunt, quoniam à principio uenit in contractum id, cuius nondum uenditor erat dominus. quod equidem ratione caret: cum emptor spem emerit, & in eum casum collatus sit contractus, quo uenditor dominus futurus esset.

B

g l. Labeo scrib. si mihi bibliothecam. ff. de cõtrahẽ. emp.
h In l. si stipulatum. ff. de decu.
i l. sequitur. §. de illo. ff. de usuca.
k l. bonorum. de uerb. sig.
l l. si iactum. ff. de act. emp.
m l. cõuenit. l. fin di. ff. de cõtra. emp. l. ij ff. locati. §. fi.
n l. naturalis. §. quod si faciã. ff. de præs. uer. l. cũ seruus. ff. de condi. & demon.
o l. ex empto. §. fina. ff. de act. empt.
p l. j. §. sed excipiuntur. de feriis.
q l. j. de glã. leg.

non dubito itaq; eo ex responso probari uenditorem, quamuis dominum, non tamen specialiter, ut det, cogi: quæ sententia ex prima quoq; lege de actionibus empti probatur: licet Fulgosius etiam id opinatus sit, uenditorē non dominum, si tradendi facultatem habeat, tradere ad unguem teneri. Adducuntur etiam in hunc sensum Vlpiani uerba[r]: Qui uendidit, necesse non habet fundū emptoris facere, ut cogitur qui fundum stipulāti spopondit. nàm cum loqui in uenditore qui dominus sit, illud est argumento, quòd non esse eum similem dicit promittenti fundum: quoniam is cogitur dare: si enim cogitur dare, necesse est esse dominū: quoniam impossibile est, ut qui dominus non sit, det: cum traditio nil amplius transferat, quàm in se habeat. si igitur in sponsore qui dominus sit, uerba Iurisconsulti accipiuntur, certè & in uenditore domino accipi debēt, cum aliter claudicaret argumētum. Sed & alibi Vlpianus uēditorem reum tradendi esse ait: dein subiungit, siue is uenditor dominus sit, siue non[s]. respondent recentiores: cum uenditor est dominus, teneri quidem tradere: quæ traditio secum dationem habet: inquit enim: Oportet uenditorē tradere: quod uerbum puram necessitatem tradendi inducit, unde æstimatio solui non possēt. non id mihi placuerit, cum oportere plerunq; aliquid fieri dicamus, quod nullius necessitatis est[t], sed commoditatem rantū respicit: nam & cum in datione duo insint, ipsa traditio, sine qua dominium non trāsfertur, & etiam dominij ipsius abdicatio, debuisset potius Vlpianus uerbo dandi uti: cùm appellatione traditionis quæ leuior est datio, non cōprendatur. Sunt & pro hac sententia aliæ rationes, quas cū alij referant, & nihil impræsentiarum quod illis addam, occurrat, referre supersedeo. Superest ut argumētis, quibus contraria sententiū opinio fulcitur, respondeam. ea omnino relatu digna duo sunt. Primum est, quod Iabolenus scripsit[u]: Nemo potest uideri eam rem uendidisse, de cuius dominio id agitur, ne ad emptorem transeat: sed hoc aut locatio est, aut aliud genus cōtractus. Respondet Socinus ex Baldi sententia[x], pactum quod naturalia contractus impedit, non ualere: quod falsum est: substantialia quippe cōtractuum pactionibus tolli nequeunt, naturam respicientia queūt[y]. colligi itaq; inibi uidetur, dominium de substantia contractus emptionis esse: sed tamen & id non probo. si enim dominium substantiam eius contractus respiceret, res aliena uenundari non posset[z], & tamē nemo dubitat ualere uenditionem. Igitur aliter dicēdum putauerim: nam cū emptio & uenditio inuentæ sint, ut per eas acquiramus iure gentiū dominia, uel usucapiendi conditionem, lex absurdum existimauit posse expresse cōueniri, ne dominium transferatur: expressa igitur nocēt, non expressa non nocēt[a]. Alterum argumētum est: quòd si emptor possessionis, uacuam possessionē tradi stipulatus sit à uēditore, huiusmodi stipulatio causam bonorum continet, ut Vlpiani[b] responso cautū est: sed certe responsum illud in emptore intelligi non potest, sine expressa uerborū cauillatione. quamobrem eam interpretationē Iason se idcirco attestatur sequi, quoniam meliorem non reperit. Ipse cum Accursio aliter sentio: ut distinguamus, an aliquis simpliciter tradere promittat, & solū factū uideatur promisisse: quod si etiam uacuam possessionē spoponderit, tunc talis stipulatio causam bonorū complectitur. differentiæ ratio est: nam nisi ex hac posteriore dominiū transferretur, tradi uacua possessio nō diceretur: cum ille penes quem dominium residet, meritò animum possidendi habere præsumatur[c]: non igitur possessio esset uacua. nec hanc interpretationē argumenta Iasonis conuellunt, qui Pomponij illud affert[d], emptorem qui possessionē sibi tradi stipuletur, idem facere ac si uacuam possessionē tradi stipuletur. nam respondeo, solere expressionem aliquando plus operari, quàm si tacitè idem ageretur. nam & in emptore illud procedit, qui secundum contractus naturam stipulatus intelligitur[e]. secus est in eo qui sola stipulatione possessionem sibi uacuam tradi stipuletur. & hoc modo sublata sint argumenta, quæ cōmunem sentētiam adiuuabāt: reliquum est, ut ratiunculas quasdam neotericorū elidam: ueluti dum dicitur, uenditorē de euictione teneri[f], quod admonet obligari eum dominium transferre. nam consequens id esse negauerim: alioqui si hæc præsumptio reciperetur, is quoq; qui rei uenditæ dominus nō esset, dare cogeretur, cum euictio eum teneat. alia est ratio ex eo responso, quo[g] qui alienam rem uendiderit, si medio tempore dominium acquirat, cogitur implere uenditionem. sed & dici potest, in eo casu rem nō fuisse traditam, priusquā dominiū acquireretur: & hinc satis.

implere

r l. si ita distrahatur. ff. de cō traben. empt.
s l. ex empt. ff. de act. emp.
t l. cum oportet. C. de bon. quæ lib.
u l. cū manu. §. si. ff. de cōtrahen. emp.
x in d. l. certi condictio.
y Glo. in l. pacta conuenta.
z § pretium. insti. eo.
a l. nunquam. ff. de cōd. & de.
b l. in cōuentionalibus. § fin. ff. de uer. obl.
c Glo. in l. si. uer si uacuam. C. unde ui.
d l. datio. ff. de act. emp.
e Glo. in l. stipulatus. in glo. j. de usur.
f l. Iulianus. §. j. de uerb. obl.
g l. si quis alienam. ff. de act. empti.

A impleri uenditionem dici, eam tradēdo, ut in eius interpretatione Accursius scripsit. ex hac igitur opinione, quā aduersus cōmunes traditiones tutatus sum, constat argumentum, quod Iacobus ab Arena cōtra Accursium intorquebat, uerum esse: nec per Bartolū rectè respōderi. animaduertendū tamen est, si à frequētiori sentētia non recedamus, mistamq; dandi & faciēdi obligationē in uēditione fateamur, nihil impedire, quin idem in locatione defendamus, prorsusq; ab Iacobo Accursiū tueamur. Illic em̄ usus, quo cōductor fruit̄, loco dominij succedit, quod Socinus arbitratus est [b]: quod & ipse idcirco comprobauerim: quoniā à nemine non traditum est, ubi cōductor fructus collegerit, tum demum illorꝝ dominium acquiri, nō prius: quapropter damnum uel uenientis exercitus, uel alterius rei, fructibus collectis ad conductorē pertinet: si adhuc in agro sunt, locatoris periculo pereunt [i]: nam damnum rei ad dominū semper pertinet. & hanc Soci. sententiam defendi posse in agri, similisq; rei locatione crediderim: nō in eo qui operas locat, puta nomenclatore, tibicine, histrione: nō em̄ hi quicq; faciunt, quod ad dationē trahi possit. qua de re scitum est apud Plutarchū Dionysij Tyranni dicterium: Is musici canorem admiratus, eo ardore animi prçmiū ingens illi promisit. post aliquot dies musico promissa repetēti, Non'ne, inquit, par pari relatum est? tu me re inani, sono uidelicet, alacrem fecisti: cōtrà ego te spe pollicitationis, quæ æquè inanis est. quærendū hìc esset, an seruitutes certæ dicantur, uel incertæ: & uideretur id ab ea quæstione emanare, an in seruitutibus principaliter datio uersēt, an factum. quam rem aliqūdo latius excussi in lege quæ secūda est, de uerborum obligationibus. sed quod ad rem præsentem attinet, id inquirendū non arbitror, ius'ne an factum contineant: cum in hoc tractatu hoc modo certitudinem non accipi suprà dixerim Igitur puto esse incertas, cum in his nequaq; sit certa quantitas, aut natura: in arbitrio ergo ius dicentis fuerit, quatenus intersit in eis æstimare.

QVOD lex habet, id quod interest, &c. uideamus quid sit id, quod interest, tum & quotupliciter intersit. Et Accursius dupliciter id definit: Interesse est (peto à Latinè sciētibus insolētis uoculæ ueniam) singulare rei pretium. nam Venulcius [k]: Stipulationes, inquit, quāti ea res est, promissionem habent. quæ uerba id quod singulariter interest, respiciunt. definitionē tamen hanc ueteres nō probant: idem & Bartolo, Baldo & Salyceto uidetur. nam id solum finit, quod singulariter interest, cū tamen alijs quoq; speciebus intersit. sed hoc facilè reiecerint, qui existimabunt de una hac tantum specie loqui constitutionem hāc, quod inferius enarrabo. Igitur aliter impugnant, cum in eo quod interest, ratio damni emergētis ducatur, sicut & lucri cessantis: cum tamen de hac re in definitione sit nihil. posset respōderi, uerbum rei generale esse, & augmēta diminutionesq; sub eo cōprændi [l]: appellatione enim rei auctarium quoq; eius cōtinetur [m]. quapropter ex hac definitione ita accipiendū erit, ut interesse sit singulare pretium rei non præstitæ cum suo argumento accessioneq;, hoc est, lucri, damniq; nō habita ratione. alia item ratione urgetur hęc definitio: nam id quod interest, pretium rei quādoq; excedit [n]: sed uti asserui, res hìc generali significatione accipienda est, nō ut id tantū quod à principio in contractum deducitur, cōprændat: sed ut sequentium quoq; accessionū ratio incatur. quippe dubium nō est, æstimationē rei simpliciter acceptam, interesse nō dici [o]: sed eam æstimationem cū damni emergentis, & lucri cessantis æstimatione iunctam, tum demū eius quod interest uerbo contineri. Secunda Accursij definitio hæc traditur: Interesse est damnum emergens, & lucrum cessans ex eo quod aliquid fieri cessatur. hanc probant Martinus, Iacob. Butr. Baldus, & ex antiquis maior pars. reprobauere tamen aliqui, quod interesse damnum nō est. sed hìc accipiendū est damnum pro eius æstimatione, exēplo legislatoris, qui, Damnū hoc, inquit, reddatur, id est, dāni æstimatio: superadditur aliud, quoniā plerunq; lucri cessantis ratio non habetur [p]. respondet Salycetus: Licet omne lucrum non attēdamus, id tamen deduci quod iure cōmuni delatum est. procedit itaq; definitio in lucro, quod iuris est, ut computetur. nam id negare nō possumus, cessantis lucri rationem in eo quod interest haberi: id enim hac constitutione expressim cauetur. satis autē est si definitiones casus regulares comprçndūt, non qui raró, & obiter proueniunt. qua ratione Alexander dotis, Nicolaus Tudiseus iudicij, Aretinus testamēti uulgares definitiones tuentur. quam rem in Paradoxorum sexto

b In l. certi condictio.

i Scrib. in l. si merces. §. uis maior. ff. loca.

k In l. fi. de præto. stip.

l l. ait prætor. §. per hāc. ff. quę in fran. cred.

m l. etiam. ff. de solu.

n l. j. de act. em.

o l. hec uerba quanti. ff. de uerb. sign.

p l. si sterilis.

ſub incudem reuocaui. In idẽ Bartolus quoq; argumentať: quoniã reperire eſt, quod c publice interſit, & æſtimationẽ non capiat: uti libertas, fauor dotium, & id genus cæ⸗tera[r]. cui rei reſpondendũ eſt, omne quidem id generaliter & in uniuerſum ſtatui nõ poſſe: ſed tamen lex quandoq; moderatur, & ad æſtimationẽ redigit. præterea abſur⸗dum non eſſet, ſi fateremur, de eo quod inæſtimabiliter interſit, definitionẽ nõ loqui. quid enim id ad præſentem tractatum? lex quippe de eo facta eſt, q à prætore taxari poſsit. Proſequitur Bartolus, aliterq; impellit: Quoddã, inquit, intereſſe appellamus, cum non lucrũ ceſſat, ſed damnum, & econuerſo lucrum emergit[s]. Finge hoſtẽ mihi damnũ dare, certè mea intereſt ceſſare damnũ: idem in legato repudiato: intereſt enim mea lucrũ emergere. uerùm argumentum id ἀντίςροφον, ut Græci dicunt, & conuerſo⸗rium eſt, tolliturq; ex inuerſiõe capitum: nam ſi aduerſus hoſtem ago, in cauſa eſt da⸗mnum, quod emerſit, emerſurumq; eſt mihi: ſi hæredẽ qui me legatũ coẽgit repudia⸗re, in ius uoco, id idcirco facio, quoniam eius cauſa ceſſauit lucrum. ſimilis argumenti exemplum habemus apud Gellium, & etiã Africanum, titulo ad legem Falcidiam[t]. ſunt & qui alijs rationibus idem impugnẽt: quoniã non id, quod intereſt, cõprẽndit, cum damnum ex eo infertur, quòd id fiat, quod fieri nõ debet. reſpõdet Salycetus, ſa⸗tis cõprændi: quoniã appellatione facti, non facere (ut ipſe ait) continetur: hinc ſi ſti⸗puler non fieri, ſtipulatio facti eſt[u]. Sed & ipſe in hanc definitionem illud intorqueo, quòd nõ comprændit id, quod noſtra intereſt: quia cũ promiſiſſes dare, nõ dediſti: in obligationem enim rem dari id quod intereſt, deducitur, quãuis nõ iure obligatiõis, ſaltem iudicis officio[x]. Cum igitur id nõ contineatur, cõſequens eſt definitionem nõ eſſe pfectã: niſi dixeris appellatiõe faciẽdi latiſsimè dationẽ uenire, licet impropriè[y]. præter cæteros aliam quoq; finitionẽ edidit Bart. ut diſtinguamus id, quod in genere intereſt, an quod etiã uniuerſaliter: Si enim ſequẽti hoc modo accipiamus, intereſſe, inquit, eſt iuſta alicuius utilitas. quod ſanè quàm impropriè à Bartolo diciť. nam & genus, ut ipſe ait, generaliſsimũ in eo quod intereſt dici, ſicut & albi profeſſus eſt, in officio iudicis, nemo dialecticus unquã admiſerit: itaq; non dubitauerim id quod in⸗tereſt, generaliter dici poſſe, quòd uerò aliud ſit æſtimabile, aliud quod petatur, aliud inæſtimabile, aliud quod peti nõ poſsit, ſintq; hæ eius ſpecies: ipſe nequaq; fatebor: D cum potius accidentia ſint, quæ ſpeciem diuerſam non faciunt. ut ſi dixerim, hominũ quidam albi, quidã nigri ſunt: qua ratione poſſeſsio pro emptore, aut pro donato, aut pro derelicto, ſpecies quidem poſſeſsionis non ſunt, ſed differentiæ quædam ex acci⸗denti[a]. Cæterùm etiam ſi Bartoli hanc diſtinctionem admittamus, dubio tamen non caret eiuſmodi definitio, cùm iuſta alicuius utilitas reperiatur, quæ tamen propriè ad id quod intereſt, non refertur: quale eſt rei pretium[b]. quòd ſi probari dixeris æſtima⸗tionem quidem rei ab eo quod ſingulariter intereſt non cõprẽdi: ſed non tamen eſſe conſequens, quin id quod in latiſsimo genere interſit, æſtimationem hãc cõtineat. re⸗ſpondeo, ab eo genus remoueri, à quo omnes eius ſpecies abdicãtur. hæ autẽ ſpecies ſunt, ſingulare, conuentum, commune, quibus ſpeciebus clarum eſt rei æſtimationem non contineri. In eundem etiam illud contorquetur, aliquid noſtra intereſſe: non tan⸗quam utilitatis nõ habitæ pretiũ, ſed uti damni emergentis æſtimationem[c]: & de pro prij ſermonis natura multũ differẽtiæ eſt, ſi dicamus damnum emergere, uel utilitatẽ non haberi: alioquin in Accurſij definitione ſuperflueret, lucrũ ceſſans, cũ expreſsiſ⸗ſet id damnũ emergens. meritò itaq; Bartoli definitiões ſectatorẽ nullũ in hoc tracta⸗tu habuere: ſed Accurſio creditũ eſt. Præcedentẽ noſtrã rationẽ Dyni[d] argumentum confirmat: is inter iuris regulas hoc ſyllogiſmo utitur: Hæc uerba, quãti ea res eſt, nõ ad id quod intereſt, ſed ad rei æſtimationẽ referuntur, ut Iuriſcõſulti tradũt: negatiua autem uerbo, poteſt, præcedẽte, omnis potentiæ actus excluditur[e]: quoniã uniuerſa⸗liter negat. rei ergo æſtimatio nullo modo id cõtinet, qđ intereſt, & tamẽ iuſta eſt ali⸗cuius utilitas. nã & quod idem dixit, aliquid fieri noſtra intereſſe, quod quidẽ æſtima ri poſsit, peti nõ poſsit. nimis planè perfunctoriũ eſt. nam quatenus intereſt, in facto cõſiſtit, quod ad probationẽ referri ſuperius dixi: ſi igiť peti nõ poteſt, nec in iudiciũ deduci ualet, & probationes erũt incõgruæ, nec à iudicibus admittendæ. non uideo itaq;, cũ probari nequeat, quomodo noſtra intereſſe dici poſsit, tũ iniri æſtimatio, niſi Bartolũ loqui intelligamus de eo, quod interſit quidẽ uerè, ſed ꝓbari nequeat: quod ſi pro

r l.j.ſo.mat. l. li⸗bertas. de reg. iuris.

s Arg. l. ſi. de his qui deiec.

t l. qui cecc.

u l. ubi autem. §. illud. ff. de uer bo. oblig.

x l. uinum. ſi cer tum pet.

y l. uj. §. dare. de uſufruc. l. ſi ſtip. de uſur.

a Bar. in l. j. iiij. col. de acquir. poſ.

b d. l. hæc uerba quãti. de uer. ſignific.

c l. j. §. fin. ff. ſi quis iud. l. fin. de pret. ſtip.

d Dyn. in cap. mora.

e c. j. de reg. iur. lib. ſexto.

A si probaretur, æstimationē caperet: probatio enim nihil de rei substātia immutat [f]. definiuit & aliter Dynus: qui interesse, in quantitate consistentem damni æstimationem dixit: quod quidē defendi potest, si appellatione damni, rationem quoque lucri cessantis ducendam putauerimus: & id enim quodammodo damnum dici potest [g]. In hanc tamē definitionem aliquis idcirco dixerit, quoniam id quod nostra sola affectione interfsit, non comprēndat. Item dum putat æstimationem esse in quātitate consistentem, nescio, an satis probem: quoniā fortasse mea interest habere fundum [h]: id ergo quod mea interest, in quantitate non consistit: licet damnum mihi per dationem quantitatis restituatur. & hoc argumento suprascriptæ Doctorū definitiones reprobari possent: quia interesse, ut ipsi dicunt, non est ipsa æstimatio rei uel damni lucri'ue: sed per huiusmodi æstimationē cōpensatur mihi, &, restituitur damnum, ita quòd mea amplius non interest. uerùm aliud est ipsa res, aliud rei solutio: nam & æstimatio hæc quoddā quasi subsequens est eius, quod interest [i], quoniam ex ea rem ad pretium deducimus. definitiones autem rei substantiam amplecti debet, non exteriora [k]. nemo enim dixerit æstimationem substantiam eius quod interest, respicere, sed potius quendam effectum. quapropter cum lex dicat, quatenus intersit in facto cōsistere [l], definitiones autem non quæ facti, sed iuris sunt, soleant terminare, non arbitror in hoc inquirēdum: modicæ enim id utilitatis: definitiones uerò in iure periculosæ sunt: quamobrē & Iurisconsulti ueteres descriptionibus potissimum utuntur [m].

QVAERO, id quod interest, quot modis accipiatur. Et plures species adducuntur, quæ tandem in treis reuoluuntur: interest enim singulariter, cōmuniter, & ex cōuentione. Interesse singulariter dicimus, quod in persona petentis consideratur: communiter, quod communi æstimatione. finge, uendidi tibi fundum reditus aureorū sex in annos, dein accepta pecunia nō trado, quinimo annum integrum retineo, tu tandem mecum agis: iudex id quod interest, æstimabit. si singulariter æstimaturus est, accidere posset tua uel uiginti interfuisse, quòd statim non tradiderim [n]: uel ex probabili aliqua affectione, uel ducta alicuius damni ratione quod tibi euenit, quia fundū non tradidi. si cōmuniter æstimatio ineatur, fortasse tua non referret XII. puta quia in homine eiusdē qualitatis cōmuniter ex mora malius in simili redetrimentū nō accidit. sed finge rursus in eo contractu affuisse pactionem, ut si cuestigio fundum non traderem, dena tibi rependerem: dicetur ex conuentione interfuisse decem [o]. Superest uideamus, ut uera sit hæc distinctio. & in primis Dynus [p], & alij quidam existimauerūt unico tantum modo nostra interesse: cuius rei argumētum in hac constitutione esse arbitrati sunt, dum sanxit Iustinianus, hoc quod interest, dupli quantitatem minimè excedere, id est, duplum communis ęstimationis. aiunt ipsi igitur, communis æstimatio nō est species eius, quod intersit, cū quod excedit, minime idem sit cum eo, quod exceditur. nā & quę res disponit, & quæ res disponitur, eiusdem nō sunt generis [q]: quamobrem si id quod cōmuniter uel ex cōuentione interest, æstimationē rei prætergreditur, disponitur, & restringitur, ne duplū excedat, æstimationemque coarctat. Igitur absurdum est opinari eiusdē generis species esse: consequens alioqui foret, æstimationem cōmunem nō respicere id quod interest. sed respondendum est huic rationi, uerum esse, communem æstimationē ab eo quod interest differre: nō enim ipsius rei cōmunis ęstimatio, & interesse cōmuniter idem est, ut argumentum Dyni supponit: sed ultra rei cōmunem æstimationem dāni emergētis, & lucri cessantis cōmuni usu ducta ratio id efficit, quod interesse commune appellant. & Bartoli, cæterorumque uerba ita accipi debēt: ut male faciant recentiores [r] quidam, qui, ut Bartolum arguere uideanť, eius uerba falsò referūt, & pessimè declarāt. Illud tamen profitebor, si ex mora damnum aliquod nō accidisset, nec propterea à lucro esset cessatum, tunc latissima significatione æstimationē rei in eo quod interest cōtineri. Adducit & in sententiā suā alia argumenta Dynus, quæ si referam, operæpretium facturus non sum: quoniam id satis esse debet, legi ea apud Salycetum cōfutata posse. uerior itaque ea est cōmunis opinio, quā suprà retuli, tribus scilicet modis id quod interest diuisionē capere: à qua tandem nec Dynus ipse recessit. Videamus quemadmodum singuli modi probabiles sint: & quòd cōmunis æstimatio sit pars eius, quod interest, deducitur ex eo quòd qui iudicio aliquē sistere promittit, ad cōmunem æsti-

matio

[f] l. duo sunt. ff. de testa. tut.
[g] l. Proculus. de dam. infect. l. iij. in prin. ff. usufruc. quem admo. cau.
[h] l. in fundo. de rei uend.
[i] l. j. de contrah. empt.
[k] Bar. in rub. de appel.
[l] d. l. quatenus.
[m] l. j. de re. Cat. l. j. de do. l. sua ut. de her. instituen.
[n] l. j. ff. de act. empt.
[o] l. si. de præt. stipul.
[p] In c. mora.
[q] l. fin. de fund. instruc.
[r] In repe. l. quatenus.

mationem condemnatur[s]: & tamē lex quādoq; affirmat, dānari in id quod intereſt[t]. C nam & in litem iuramus, quatenus noſtra intereſt[u]: & tamē in tali iuramēto uenire rei æſtimationem cōſtat[x]: quinetiam lex Aquilia quādoq; legitur æſtimationem damni ulciſci[y], quandoq; plectere, quatenus intereſt. Id uerū eſt, poſſe id intelligi, quatenus intereſt ſingulariter, nō cōmuni æſtimatione: allegant in hāc rem & quædā alia Dynus Salycetusq;, quę tute uidere poteris. at illud quod ex cōuentione debetur, interesse conuētum dici Baldus[a] quibuſdā rationibus prodidit: nā pretiū id ex debitoris, non tradentis mora petitur: ergo ratione eius quod intereſt, præſtatur. ſiquidē ex pœnitentia pretium nō datur, quādo in nominatis contractibus pœnitere non liceat: cōſequēs igitur eſt ex mora præſtari[b], quod nō aliud eſt, quàm quod intereſt. ſed hoc argumentū efficax non eſt: cū non ex mora principaliter id pretiū debeatur, ſed ex cōtractu, quia ita cōuenit, ſi non fieret, tantum dari. quare cū legi contractus paritū non ſit, euenit conditio: debetur itaq; illa pœna nō propter moram, ſed ꝓpter conditionis euentū. alia Baldi ratio ex eo deducitur, ꝙ ſi rem æſtimatam uxor marito in dotē dederit (cum nō hoc eſt actum, ut uendita ſit) ſoluto matrimonio, diminuta re uel perempta, æſtimatio petitur[c]: idem in pecore ęſtimato in ſocietatis cōtractu[d]. Certe hæc æſtimatio dicetur conuenta, cū ita æſtimari cōuenerit. quod argumentū friuolum eſt: cum æſtimatio conuēta ab eo quod intereſt, in cōuētione differat. addit idem ſcriptor probari id in Venuleij reſpōſo[e]: quo dicitur, id quod intereſt in cōuētionē expreſſa quantitate deducendū eſſe: quoniā alioquin difficilis ſit huiuſmodi probatio. Et hoc argumento clariſsimè explicatur, quid ſit, quod Doctores intereſſe conuētum appellant: non enim eſſe ipſam rei æſtimationem, ut præcedenti ratione deduxerat: ſed pœnam quæ additur, ſi principalis conuētio nō obſeruetur: ueluti, uendo tibi Seianum fundum centum aureis, & promitto tradere: & ſi nō tradidero intra annum, ſpondeo XX, quodnam hic erit intereſſe conuentū? certè ipſa uiginti, non autem centum, quæ ſunt ipſa rei æſtimatio. Idemq; Dynus probat, & quandoq; Bartolus[f]: licet idem cum Accurſio etiā uariauerit: & ipſa centū, intereſſe conuentū exiſtimauerit: ſi quis tamē D in propoſito exemplo centū & uiginti intereſſe conuentum appellauerit, uiginti quidem in ea ſumma propriè dixerit, cētum impropriè. & hęc ſunt de aliorum traditionibus, quæ ꝓſequi placuit. Cæterùm quæ nobis magis adlubeſcāt, talia ſunt: & inter cætera uerbū, intereſſe, ſubſtātiuo modo prolatum, in iure ipſo ciuili nō reperiri, quoniam Latinè ſic dici nō poteſt, niſi ex adiecto inſolēs dictio tēperet: quale illud Auſonij: Hoc quod amare uocāt, aut miſce, aut ſolue Cupido. Solent itaq; iuriſconſulti appellare id quod intereſt. ſed & diuiſiones hæ, quas ſupra ex recētiore diſciplina tradidi, à ueteribus non referūtur. neq; eī ſingulariter, uel cōmuniter, uel ex cōuētione intereſſe, apud antiquos legere eſt: ſed uoces hæ à neotericis interpretibus factę ſunt, ut facilius quod mēte cōceperāt, declararēt: quod etiā Fulgoſium nō prætermiſit[g]. Igitur quicquid ad me pertinet, qualitercūq; dū non iniuſtè pertineat, mea intereſſe dicitur: noſtra eī refert, ne quicq; iuriū noſtrorū aliquis perditū uel minutū eat: in ſumma, quicquid ad noſtrā utilitatē ſpectat, noſtra intereſt: formatur autē ab eo quod eſt in re eſſe, qua de re ſi ꝓmiſiſti dare centū, & nō des, noſtra intereſt te centū dare: ſi ſpopondiſti tradere Stichum hominē, & non tradas, ad noſtrā rē pertinet, ut tradas, uel id ſoluas, quod cōmuni æſtimatiōe Stichus ualet: & idē in ſimilibus. Poteſt itaq; pro certo affirmari, in eo quod interſit etiā rei pretiū uerſari: ſi enim rē non das, utiq; mea intereſt te æſtimationē ſaltē dare. ſi ergo hoc quod intereſſe uocāt, generaliter accipiaī, omnes ſpecies cōprendet, & quidē propriè: ſpecies eī ſuo generi propriè ineſt[h], niſi quis exiſtimet hominē propriè nō eſſe animal, & equū nō eſſe beſtiā, uel pauonē proprie nō eſſe auem. Illud tamen aliquādo accidit, ut uerba anguſtiore ſignificatiōe accipianī, ꝙ ꝓprietas uocis ferat[i]: aliquādo latiore & uberiore, uti uel rei de qua agiī ratio, uel loquēdi cōſuetudo tūc requirat[k]. quapropter quod legiī, hæc uerba quanti ea res eſt, non ad id quod intereſt, ſed ad æſtimationē referūtur. idcirco dictū eſt, nō ꝙ noſtra nō interſit, æſtimationē habere, ſed ꝙ æſtimationē deberi alia ratione iam clarum eſt. unde cū dicitur, nō ad id quod intereſt, &c. intellige generaliter, uel ratione cōmunis intereſſe, uel affectiōis, uel alio modo: ſed ad æſtimationē, id eſt, rei pretiū, ut quod intereſt, illā ęſtimationē nō excedat. Illud nō diffiteor, in tractatu noſtro itereſſe illud intel

[s] l. ij. §. ſi. ff. qui ſatiſd. cog.
[t] l. ſi. ff. ſi quis in ius uoc.
[u] l. penult. de in lit. iur.
[x] l. uideamus. §. ſi tamen. e. tit.
[y] l. lex ait quāti. l. ſi ſeruum. ad leg. Aquil.
[a] Bal. in ix. col.
[b] l. cum te. C. de pac. inter em.
[c] l. æſtimare. ff. ſolu. matrim.
[d] l. cum duobus. §. damna. ff. pro ſoc.
[e] l. ſi. de præto. ſtipul.
[f] In 8. col. uer. uenio ad ultimum.
[g] Fulg. in l. j. de act. emp.
[h] l. prætor ait. de ſuis et leg.
[i] c. cū de no. de preb. lib. 6.
[k] l. ſi uno. loca ſi.

A intelligi,quod singulariter intereſt,quãuis & quãdoq; cõmune accipiamus,ſed id rarius.idq; hac ratione,quoniã utrũq; incertũ,& probari debet:quare & æſtimatio cõmunis, quę nõdũ certa eſt,hoc uerbo plerũq; accipit̃:ſi uerò certa ſit,rariſsimè ſic nũcupari reperies:quoniã aliud habet nomẽ,& quidẽ elegãtius, uidelicet æſtimatio uel pretium,quo frequẽtius appellatur:& quæ loquendi cõſuetudo in altero inſolẽtiam & quãdã improprietatẽ induxit.Igitur omne quoquo modo interſit,dicitur propriè intereſſe:& licet aliud peti poſsit,aliud nõ poſsit, non tamen ideo minus dicit̃ intereſſe:nec ꝓpter hanc differẽtiam ſpeciei uarietas uidetur inducenda[l] : quocirca quod intereſt intra rem,uel extra,uel affectionis cauſa,in ſpecie differre non opinor.

AIT lex,dupli quantitatẽ minimè excedere:quæſitũ eſt,duplũ id quemadmodum colligendũ ſit.& Accurſius treis ſentẽtias refert:& prima Placentini eſt,id quod ex cõuentione intereſt,duplari.hanc ipſe Accurſius,Bartolus,cæteriq; damnãt:quippe plurimos eſſe caſus,in quibus nihil quod interſit,in conuentionem deducitur,nec coarctandam legẽ : quamobrem Bulgarus, & Iacobus But.id quod cõmuniter intereſt,duplari crediderunt.Accurſius Bartolusq;, ubi intereſſe cõmuniter poteſt,in æſtimationemq; id cadit,hoc duplari malunt. ſi uerò cõmunis hæc æſtimatio iniri non poſsit,tunc quod ex cõuentione intereſt,ad duplum uſq; protẽdi poterit.ita tamen,ut ſi eadẽ in re accidat & communiter intereſſe, & ex cõuẽtione,id quod cõmuniter intereſt,dupletur:ſi maior ea ſumma futura eſt, q̃ ea quæ de æſtimatione conuenta fuerit:alioquin dupletur cõuenta:& hoc in odiũ eius qui in mora eſt : quoniã is in maiori quantitate ſemper condemnandus eſt[m]. Videamus quẽadmodum intereſſe ex conuẽtione hîc accipiamus:& ſi pœnã ipſam,quę inobſeruantiã contractus principalis punit,intelligamus,dubio procul exiſtimo Bartoli & ſequiorũ ſententiam à ueritate abeſſe.ſi enim cõtrahentes expreſsim cauerũt, non uidetur ab eorũ prouiſione recedendum[n] : cũ regulam iuris habeamus,quæ expreſſe agũtur,ea quibus tacitè lex prouiderit,tollere.& hanc ſententiã Salycetus probat,qui fragile Bartoli argumentũ oſtendit.ſatis enim eſt,ſi qui contractui non paret, id quod intereſt,ad duplũ pendat,duriſsimeq; ſecum ageretur,ſi maioris ſummæ du-

B plum repræſentare cogeretur.ſed quid ſi Bartoli ſententiã accipiamus in æſtimatione conuenta,hoc eſt,in rei ipſius pretio?nec etiã arbitror rectius ſentire Placentinum.& in primis ſciendum eſt,aliorũ ſententiã unico Vlpiani[o] reſponſo pauxillum adiuuari. is tradidit:Si res uẽdita nõ tradat̃,in id,quod emptoris intereſt agi:hoc autẽ interdũ pretium egreditur.nõ enim ſtatuit Iuriſcõſultus ſummã ad quã uſq; protendatur : tu intellige egredi uſq; ad duplũ,ut hac lege cautũ eſt,quæ efficaciter in illos inducitur. Ait lex,in cõtractibus certis,qualis eſt emptio & locatio,id quod intereſt,dupli quãtitatẽ minimè excedere:cõſtatq; his in cõtractibus utriſari pretiũ[p],idq; eſſe quod æſtimationem conuentam appellamus.Cũ igitur lex dicat nõ excedi duplũ, ratione ſimpli dictũ id nemo negauerit,cum in duplo ſimplum inſit[q], & ſic ipſa ęſtimatio.at æſtimatio rei alia nõ eſt præter conuentam,cùm conuenta cõmunem tollat,quoniã quod expreſſum eſt,tacitũ tollit.nam & in uẽditione quod conuentũ eſt,ſemper attẽditur, cætera negliguntur[r]. quare & Bartoli ratio explodẽda eſt, qui in cõtumacis iniuriã maiorem ſummã attẽdi probauit.Nam potius quod minus eſt,obſeruandũ fuerit:cũ hæc cõſtitutio,nõ ad extendendã eius quod intereſt æſtimationẽ, ſed ad coarctãdam promulgata ſit.Sed & noſtra hæc opinio Pauli Africaniq; reſponſis luce clarius ꝓbatur[s].hi,Si hæres ſeruum,cui fideicõmiſſaria libertas debeatur,uẽdat,& emptor in eo erudiendo multas pecunias effuderit, deinde ex cõſtitutione ſeruus in libertatẽ proruocet,competere emptori repetitionẽ pretij, tradiderunt,& id omne quod emptoris intereſt,quia in eo erudiendo profudit,ita tamen ut pretij duplum non excedatur.en ergo quemadmodũ ipſa æſtimatio conuenta dupletur.Sed quia ſubſequitur aliud reſponſum,uideamus an ſupradictis aduerſetur:ſi enim aream aliquis alienam uendiderit,& emptor in ea ædificauerit,deinde per dominũ euincat̃, dubitat Iuriſcõſultus,an emptor in omne id quod intereſt,uenditorem conuenire poſsit.& cũ erga dominum exceptione ut ſibi reſtituat,quod ædificãdo impẽdit,tutus fuerit,nõ poſſe à uẽditore id repeti ſtatuit:in omnibus tamẽ his caſibus ſi uẽditor alienũ ſciuerit,omnimodo teneri debet.reſpondent quidã,uerbũ id,omnimodo, ita coarctandum, ut duplum non

excedat

l Bart.in l.j.in iiij.col. de acquir.poſ.

m Arg.l.cõtumacia. de re iud.

n l.fi.ff.de præt. ſtipul.

o l.j.de act.em.

p §.pretiũ.inſt. de cõtrab.em.

q §.tripli.inſti. de act.

r l.ſi uoluntate. C.de reſc.uẽ.

s l.Titium. & l. ſeq.de act.em.

excedat: sicut uerbum, omne, in priore respõso positum per iurisconsultum ad duplũ C
restringitur. quod ego, cùm cauillatione non careat, non admitto. Bartolus priorẽ le-
gem per hanc sequentẽ corrigi tradidit, quod æquè absurdũ est. Fulgosius non corri-
gi, sed declarari arbitratus est: ut distinguamus, an uẽditor ignorauerit rem esse alie-
nam, & duplum non excedetur: an sciuerit, & tũc omnimodo teneri: quod & Bartolo
ferè placuit. Sed & id ipse nequaquã sequar: cum uerisimile non sit, Iurisconsultũ, qui
priore respõso ignorantiã in hærede nullam tradiderat, tam citò de sententia decessis-
se. Itaq; arbitror ueterũ & hac in re perspicacitatem longè defecisse: uersiculus enim
ille ultimus, non ad computationem referendus est, quę in æstimatione eius quod in-
terest, prius facta fuerat, sed ad obligationis ipsius substanniã. quod ostenditur ex illis
uerbis, teneri debet, &c. traditur enim, an teneatur, uel id minus, nõ autem quomodo
uel quatenus teneat. Igitur quia superius explicauerat, cum aream alienam quisquã
uenũ dedisset, si ubi emptor ędificia struxerit, euincat, an uenditor in id quod interest
emptoris, sit cõdẽnandus: & si emptor in possessione fuerit, nõ teneri tradiderat, cum
dominũ exceptiõe doli mali expensas reficere emptor compellere potuerit: si uerò in
possessione non fuit, tum agere contra uenditorẽ emptorem posse. quod declarando
Iurisconsultus prosequitur: ut cũ uenditor rem alienã sciuit, omnimodo teneatur: nõ
possideat emptor, siue possideat, & doli excepnonẽ non opposuerit. nec aliter expri-
mit, quatenus ratione eius quod interest, sit cõdemnandus uẽditor. quod & ex supe-
riori responso, & ex hac constitutione deciditur, duplũ nõ egredi. Igitur distinctio in
sciente tradita in secundo illo casu procedit, nõ autem ad hæredem serui uenditorem,
quod in priore responso scribit, trahẽda est. hæres enim suprascripto casu dubio pro-
cul onus manumissionis sibi à testatore impositum norat: quamobrem & Seia legatũ
accipere noluit, ut pote ferè inutile. nec uerisimile est, hæredem testamẽtum quo insti-
tutus fuerit, ignorasse [t]: uox itaq; illa, omnimodo, ad proximiorem casum referenda
est. quę interpretatio etiã regula iuris adiuuat, relatiões uidelicet ad proxima quæq;
trahi [u]. Cæterùm & sentennia hæc nostra ex ipsius legis ratione cõfirmatur. in cõtra-
ctibus enim certis duplũ idcirco excedi nequit, in incertis uerò quantũcunq; interest
deducitur: quoniã in illis, cum certã quantitatẽ uel naturã habeãt, facilius quod sim- D
plum est dignoscitur: quamobrẽ contrahẽtes non uident uoluisse illud maxima sum
ma excedere: at in incertis non ita est, cũ haud facilè simplũ reperias. Si igitur hæc ra-
tio uera est, nemo quippe est, qui eã non probet: in quẽ alium finẽ cernitudo ista cõsi-
derari potest ꝙ propter pretiũ? quoniã uidelicet hi cõtractus certũ pretiũ uel habẽt,
uel habere haud difficulter possunt. quod enim cõmuniter interest, quibuscũq; in casi
bus deprẽdi potest. puta, uicissim promisimus, ego Romã ire, tu Venetias, id non'ne
in cõmunem æstimationẽ redigi potest? cõsequens igitur est, aut legis huius distin-
ctionẽ ratione carere, aut ipsius rei ęstimationẽ conuentã duplari. quã sententiã ferè
cõmunẽ dixerim, cũ non solùm Placentino, sed & Salyceto placuerit: tum Petro, recẽ
tioribusq; quibusdã Aureliensibus [x]: hi ita existimauerunt, in casibus certis cũ pretiũ
statutum est, illud duplari. quòd si nihil certi cõstitutum sit, quod cõmuniter interest
attendendũ, non habita affectus ratione [y]: finge igitur me tibi centũ sestertijs domum
uẽdidisse, nec postea tradidisse, quam propter morã tu trecẽta amittis: si aduersus me
agas, & tantũ te damni passum probes, iudex me in ducẽtis solùm condẽnabit: duplũ
enim non excedet. ꝙ si te amisisse quinquaginta tantũ ꝓbaueris, in ea quinquaginta
dãnabor: excedere itaq; duplũ non potest, in minorẽ summã cogere potest. in incertis
cõtractibus id iuris non est: quia quicquid interest, id omne redditur. & differẽtiæ ra-
tionem dixi: quoniã cum certũ est pretium, seu cõuenta æstimatio, qui maius damnũ
duplo patitur, suam culpam agnoscere debet, qui nõ quibuscunq; remedijs usus sit, ut
sibi conuenta seruarentur: sed cum à principio incerta est æstimatio, quicquam actori
imputandum non est, cum incertus fuerit, quantum potuerit sua interesse.

H A B C legis uerba, ut quod re uera inducit damnũ, hoc reddat, declaranda
diffusius sunt, & id uestigandum est, quemadmodum ipsius quod interest
æstimatio ineunda sit: hoc enim est damnũ reddere. discutiamus itaq; quid
sit, cũ singulariter interest, tum de eo quod intra rem uertitur, dẽin quãdo
extrinsecus intersit, tandemq; quid in maleficijs iuris sit. quod primò quærendũ pro-
posui

t Leius qui. ff. si cert. pet. Bar.
u l. j. §. deinde. de postul.
x Mod. in l. quatenus.
y l. pretia. ad legem Falc.

A poſui,ita explicat Bartolus.Cũ de eo quod ſingulariter affectionis cauſa intereſt dubitamus,cõdemnationem idcirco non augendam,quoniam ex cõmuni uſu pretia rerum conſtituuntur [a]:& ſi ſeruum aliquẽ meũ quis occiderit, ex Aquilia lege in eius pretium condemnatur [b]:nec idcirco pœna augetur,ꝙ eum ualde amauerim,quodúe paterna ex hæreditate ad me peruenerit.In actiõibus tamẽ bonæ fidei huius affectionis rationem habendã Papinianus ſcripſit [c],indeq; actionem dari,quod in ſtricti iuris iudicijs eſt contrà [d],niſi fauor minorũ tum quoq; dari ſuadeat [e].& ſupraſcripta Bald. Salycetus,cæteriq; omnes probant.Mihi quædam notare placuit,& dum generaliter traditur propter affectum,cõdemnationẽ nunquã augeri,in bonæ fidei iudicijs actionem tamen dari,quę alioqui nõ competiſſet,rationẽ huiuſce rei nullam eſſe dixerim: ſi enim affectus hic ita fiet efficax,ut actionẽ inde dari fateamur,quãto magis poterit in cauſa eſſe ut æſtimatio augeatur? maioris quidem operæ eſt rem nouã concedere, quàm cõceſſam pauliſper augere.ſed & diminutionẽ æſtimationis ſuadente affectione Celſus fieri [f], in ꝓpoſita ſpecie ſcripſit.ſi areæ alienę inædificauerim,re euicta à domino reſtituendũ mihi eſt quod fuerit impenſum, niſi is dominus ſit, qui ſi omne reſtitueret,laribus fundiſq; auitis carendũ haberet.ſi igitur diminutio æſtimationis ob affectus quandoq; fit,ita ſi idẽ affectus iuſſerit, augmentũ faciendum uidetur [g]. Cæterùm & quod paſsim aiunt,in actiõibus bonæ fidei ob affectũ agi poſſe, cũ alioquin in ſtricti iuris cõtractu aliud ſit,probare ipſe nequeo:cum in confeſſo ſit, actionẽ,qua teſtamenta reſcindimus,ſtricti eſſe iuris [h],ſicut & aliã quamlibet reſciſſoriam:& tamẽ hãc cõpetere ob affectionẽ Iabolenus autor eſt [i].Pone libertũ meũ, qui ſoluendo non erat,me teſtamento præteriuiſſe,an cõtra tabulas bon.poſſeſs.petere poſsim? & cum mea non intereſſit,non poſſe uideretur.ꝙ ſi in eius hæreditate fundus eſt, qui parentũ meorꝫ quãdoq; fuerit,uel ſeruus qui ſingulari aliquo officio me demeruerit, cur mea non intereſt?competet itaq; perſecutio.Sed & alibi traditũ eſt [k], patri qui fundũ pro filia dotis nomine tradiderit,ſi is fundus conſtante matrimonio euincatur,actionẽ ex ſtipulatu duplæ ob affectionẽ competere.neq; dixerit quiſquam ſtipulationem hãc,

B quoniã uẽditioni acceſſerit,bonæ fidei eſſe [l]: nam ſtipulatio eius cõtractus naturam, cui accedit, ita imitatur, ut firmiorẽ ualidioremq; cõuentionẽ faciat:nõ ut qui nõ teneret,idcirco teneatur:& qui agere non poterat,idcirco poſsit [m]. Nam & ſi tradidero tibi ſeruum,& mihi tecũ conuenerit,ut eum manumittas: uel ſi ancillã tradidero, pactus ne proſtituatur,& tu cõuenta non ſerues, agam in id quod mea affectionis ergò intereſt [n]:atq; id impromiſcuè,ſeu cõtractus bonæ fidei fuerit,ſeu non:idemq; Accurſio uiſum eſt.cõmunem igitur ſententiã meritò non ſequor.nec me mouerint quæ referunt Doctores argumẽta:quale illud ex Papin. reſpõſo [o]: cum ſeruus ſe ab extero emi mandat,ſi emptor nõ manumittat, domino cõpetere in id actionẽ:quoniã in bonæ fidei iudicijs affectus ratio haberi ſolet:intereſt autẽ uẽditoris ut manumittatur affectu.Nam reſpõſum illud non ita ſimpliciter accipi debet:ſed hoc potiſsimum modo, cum ſeruus ſe emi ab extraneo mandat,mandatũ à principio nõ ualet,ſed eius robur ex domini uoluntate deſcendit, ratamne habere uẽditionem uelit, hoc eſt pretiũ accipere,an mancipiũ conſequi:ſi igitur approbat contractũ,quicquid in eo eſt deductũ, cenſetur approbaſſe,nõ ſolumq; ut ſeruus ſit uenditus,ſed ut manumittatur , quoniã illud eſt cõſequens,& idcirco ſeruus mãdauit ſe emi.In cõtractibus autem bonæ fidei id eſſe actum,uidelicet ut ſeruus manumittatur,præſumitur, eius affectionis ratione, quã homo homini debet,præſertim cũ libertatis accedit fauor. at in cõtractibus ſtricti iuris nõ præſumitur actũ,niſi quod expreſſe cõſtat [p],& quod perquàm neceſſariò conſequens eſt.nõ itaq; in propoſito caſu actio ſimpliciter datur,quia ꝓpter affectionem intereſt:ſed quoniã tacitè ita conuentũ uidetur,ut fieret ſeruus ille liber,alioqui dominus nõ fuiſſet uenditurus.Nõ ergo id ꝓpter naturã actionis omnimodo eſt inductum:ſed quia cũ dominus principalẽ contractũ approbauerit, uidetur etiam conſequẽtia approbaſſe,& id egiſſe , ut ſeruus manumittatur. in contractibus enim bonæ fidei id deducitur omne quod actũ eſt,in ſtipulationibus uerò id quod eſt expreſſum. Aliud adducitur argumẽtũ ex Neratij Priſci reſpõſo [q]: is tradidit,ſi in fundi in ſe collata minor adiectione ſupari ſe paſſus ſit,in integrũ reſtitui,cũ ſua intereſt: puta qa fundus ille paternus fuerit:quod cũ ſpecialiter in minore inductũ fuerit,cõmuniter affe-

a l.pretia. ad legem Falc.
b l.qui ſeruũ.ff. ad leg. aquil.
c l.cũ ſeruus.ff. manda.
d l. fideiuſſoris. ff.de pact.
e l.ſi in emptione.ff.de min.
f l.in fundo.ff. de rei uend.
g Arg.l.fi. §.fi. de lega. iij.
h Bar.in l.ſi hæres.ff. de eo quod certo loco.
i l. libertus qui ſoluẽdo. ff. de bon.lib.
k l.pater.ff.de euic.
l Arg.l. ſi ſtipulatus.de uſur.
m Alexã. in l.j. ff.de pact.
n l.ſi ſeruus ea lege.ff.de ſer. expor.
o l.cũ ſeruus.ff. manda.
p l.quicquid.de uerb. oblig.
q l. ſi in emptione. ff. de min.

ctionem non cõsiderari in his iudicijs ostẽdit:restitutio enim in integrũ stricti iuris C
est.Sed & hic animaduertendũ est,cum minorẽ respexerimus, satis fuisse quòd prætor in integrũ restitutionẽ cõcessit,nec ęquũ fuit ut accumulato nouo fauore specialiter in eo affectionẽ cõsiderandã duceret.quare hoc scire nos æquũ est,id responsum ita intelligi debere,cũ minor rem emit, quam affectionis causa habere sua interest, & dein ex licitatione superatus eã perdit,restitui eũ in integrum posse: agit enim de ea re rursus in suũ patrimonium redigenda: fauorabilior'q; causa recuperandi est,q̃ acquirendi [r].at semel fundũ minoris fuisse illud ostendit,quod adiectione superatũ dicitur.sanè uenditio ea lege facta, pura est, sed quæ ex conditionis euentu resoluatur [s]. Quapropter suprascriptis rationibus aliter distinguendũ opinor:cũ enim agimus ut ius nostrũ cõseruetur,nec quicquã depereat,affectionis ratio habẽda est [t]:idem'q; iuris,cũ res nostra perdita est.sed nos id agimus,ut recuperetur in his qui facultatẽ recuperãdi habent [u],& hæc rei illius ratione quam à nobis teneri nostra interest.q; si de ipsarum rerũ æstimatione tractemus, ea tam in bonæ fidei q̃ stricti iuris cõtractibus ex affectu nõ augetẽ [x].cũ uerò an ex huiusmodi affectione actio detur quærimus:& si expresse conuenit, dari nemo dubitauèrit:id'q; siue bonæ fidei actio,siue sit stricti iuris [z],aut nihil expresse est actũ:& in bonæ fidei cõtractu facilius tacitè actũ præsumitur [a],q̃ in ceteris:sed & in cõtractu stricti iuris tacitè id cõuenisse,quãdoq; præsumit: ueluti si fauore dotis admoneamur [b],uel aliter ita dictet æquitas. Nec nostrę huic sententiæ negotiũ facit quod legitur:si libertus fundũ uẽdiderit, & in fraudẽ suã uẽditũ patronus idcirco asserat,q; in eo maximã haberet affectionẽ,ex uicinitate,opportunitate,zelo:quod'ue illic fuerit enutritus,uel parentes sui sepulti,non tamen Flauiano iudicio experiẽtem audiri [c]:nã nihil id patronũ mouere debuit:cũ in rebus suis arbitrari quoquo modo uelit,libertus queat.potest'q; libere accepto pretio alienare, dum minor cẽtenario nõ fiat:nõ enim nos admiserimus ,quotiescũq; de reuocãdo agitur, id quod ob affectionẽ interest,in æstimationẽ deduci:sed tũ deduci, cũ is qui agit,ius reuocãdi habet.Igitur ex suprascriptis huiusmodi quæstionis ueritas elucescit : cum D
pater Titio in uxorẽ filiã tradidisset,& curator Titij uiaticũ se ei prẽstiturũ ,pmisisset, ut Romæ studiorũ causa ali posset:defuncto curatore dubitatũ fuit,an aliqua actio patri cõpeteret,ut curatoris hæredes Titio uiaticũ præstare cogerentur.& Baldus Nouellus respondit cõpetere [d] : interest enim soceri,generum fieri eruditiorem:quod eò procedit,quoniã contractus dotis respectu soceri bonæ fidei est [e].Sed & alia quæstio deducitur:lege municipali cautũ est,ut agnatus rem, quæ paterna fuerit,uẽditam redimere intra annũ & diem possit : an'si minor,cui facultas hæc cõpetisset, lapsu temporis exclusus est,possit in integrũ restitutionẽ petere:& recentiores posse arbitrantur [f],& hoc ex Neratij Prisci responso,quod suprà ostendimus,nõ multùm sententiã hanc adiuuare,quandoquidẽ eo in casu ius in re minor habuerat,quod per negligentiam amissum est:at in ,pposita quæstione debilius est ius,uidelicet ad rem, quod nõ ita euidenter minorẽ lædit.utcunq; sit,eorum sententiam non damno.Illud etiam non est prætereundum,Accursium existimasse,in contractu stricti iuris affectionem cõsiderati [g]:quã opinionẽ reprobari supradicta ostendunt. Cæterùm quoniam Bartolus id,quod ob affectionẽ interest,singulariter interesse dixit [h],recentiores quidam argutias in eum intendunt.nã eius quod singulariter interest, in emptionis cõtractu ratio habetur,& tamẽ affectionis non habetur.Itẽ id quod interest,indistinctè peti lex ait, & tamẽ ex affectu non petitur.quæ argumenta nullius pretij sunt:quoniam nõ idem plane esse id quod singulariter interest,& quod ex affectione,Bartolus scribit: sed alterũ alterius partẽ esse,& uti speciẽ in genere cõprændi. in his enim casibus, quibus affectus ratio ducitẽ,nostra singulariter interesse dicimus.Discutiẽdum nunc est aliud Bartoli pronuntiatum : id huiusmodi est,aliquando nostra ob affectionẽ peculiariter interesse,unde etiã in litem iuratur,id considerati generaliter,& ut actio detur , & æstimatio augeatur,quæ quidem usq; ad duplum protendi potest: sequuntur'q; idem Alexãder,Iason,cæteri.Ego etiã duplum excedi posse crediderim,quod ex Vlpiani responsis probo [i]:is iurari in infinitã posse,tradidit.Idem dubitat,an iudex qui iusiurandũ defert,possit quantitatem taxare intra quã iuretur:si enim suprascripta opinio uera esset,quis dubitauisset posse,uel saltem eũ duplum usq; taxaturẽ? quæ enim lege permittun

r l.uideamus.ubi Bar.ff.deusur.
s l.j.ff. de in diẽ adi.gl.in l.ij. co.tit.
t d.l.in fundo.
u d.l. si in emp. & d.l. libertus qui.
x d.l.pretia rerũ.d.l.si seruus.
z d.l.seruus eadem lege.
a d.l.cũ seruus. & l.j.§.ij.ff. de tut.& rat. dist.
b d.l. pater. de euict.
c In l.j.§. si qs in frau.ff.si cõ di.i frau. pet.
d Bal. Nouellus in tracta.dot. in quarta parte,in fine.
e Not. in §.fuerat de act.
f In l. dudũ. C. de cõtrah.emptio. i l.quatenus.iiij.col.de reg.iur.
g Gl.i l.si unus. in prin. i uer. uideamus . ff. de pact.
h l.j.de act.empti.bac.l.
i l.uideamus. §. si.de i lit.iur.

A permittuntur,indubitatũ eſt fieri poſſe.quod itẽ operæpretiũ fuit, quicquã de ea taxatione ambigere:cũ hac conſtitutione ſpecialiter coarctetur.ſed & idẽ in bonæ fidei iudicijs arbitrio iudicantis reliquit,an taxare eam ſummã uelit:quod aptiſsimè oſtẽdit,nihil eam taxationẽ ad legẽ noſtrã pertinere.diſtinguendũ quippe nõ in bon.fid. uel ſtricti iuris iudicijs,ſed certis uel incertis caſibus fuerat. Proſequiť idẽ, cũ iuratũ eſt poſſe iudicẽ ex magna cauſa à iureiurando diſcedere,quod certè non rectè dictum eſſet,cũ etiam ſine cauſa,ubi duplũ exceſſum eſt,recedatur.nam & conſtitutio cum in caſibus certis duplũ nõ excedi iuſsiſſet,in certis uerò id attẽdendũ, quod uerè ꝓbabitur,ſubiũgit ita ſtatutũ,ut uitetur infinitas.Vidẽ' ergo quod ad duplũ reſtringiť, infinitũ nõ dici:& tamẽ ſupraſcripto caſu in infinitũ iurari diximus. nã & cur ita iurari lex cõceſsit,ſi,regulariter id iuramentũ intra duplũ coërcetur? uerumetiam alibi idem Vlpianus[k],qui reſtituere iuſſus,rem interuerterit,condemnandũ ſcribit,quanti actor in litem in infinitũ ſine ulla taxatione iurauerit.id enim eſt longè duplum excedere,cum ſine taxatione,id eſt iudicis præfinitione iuretur:quod etiã uerborũ geminatio exuberãtiaq; arguũt.Nec obſtat noſtra cõſtitutio,à qua Vlpiani ſupradicta reſponſa corrigi Iacobus ab Arena exiſtimauit,quod ſanè nõ ſatis ꝓbabile ueriſimileq; eſt.Igitur ipſe crediderim,cũ lex concedat in litem in infinitum iurari, id omne quod iuratum eſt,præſumi uerè iurantis intereſſe: idcirco præſtandũ tanquã res ita ſit iudicata.locũ itaq; ſibi uendicat conſtitutio,cum per alias ꝓbationes damnũ probatur, ꝙ per iuriſiurandi ſacramentũ,quod præſumptionẽ efficaciſsimam inducit.Albericus[l] Roſates nobiſcum ſentit:& in eo quod ob affectionem intereſt,cõſtitutionem nequaquam procedere exiſtimat.ſed & eandem ſententiam Fulgoſius probat[m].

SEQVENS quæſtio eſt,quid cũ intrinſecus damnũ incidit,an omne reddatur.Et priuſquã ulterius progrediamur, agẽdum pauliſper eſt de uerborum ſignificatione,quid ſit quod intrinſecus intereſt, & quid quod extrinſecus.& Bartolus arbitratus eſt, quæ ex ipſa re continenter proueniunt,ut partus,fructus,& ſimilia,ad id quod intrinſecus intereſt referri: quæ uerò nõ ex ipſa re, ſed occaſione rei procedunt,extrinſecus reſpicere.unde conſequens fuit,hæreditatem ſeruo meo delatã,uti habeam,ad me extrinſecus pertinere. Petrus & Albericus B id notarunt,quin potius intrinſecus dici quod rem quacunq; comitatur: idem & confirmarunt alij,quoniam lex uenditorem quanti emptoris intereſt, rem nõ eſſe euictã, præſtare debere ait[n]: ueluti ancilla prægnante euicta, uel ſeruo cui hæreditas relicta ſit: æquat enim partum & hæreditatẽ relictam, quæ paritas oſtendit utrunq; intrinſecus ſpectare.Idẽ & alibi[o] ſimilibus argumẽtis probatur,quæ nobis ſatis leuia uidẽtur,cum nos de nomine diſputemus,illa ad rei effectũ pertineãt.Ipſe in Bartoli ſentẽtiam,quæ cõmuniter probatur,pedibus uado.ea Antonini conſtitutione[p] adiuuatur qui damnũ extrinſecus ueniẽs illud appellat,quod nõ ex re uenit,ſed in rẽ dať ex remota cauſa. Vlpianus[q]: hæreditas,inquit,augmentũ & diminutionem recipit.ſed ea quæ ex ipſa hæreditate ꝓueniunt,puto hæreditati accedere:ſi extrinſecus, non,quia perſonæ poſſeſſoris accedũt.Caius[r]: procurator,inquit,quod ex lite cõſequutus eſt, ſeu principaliter,ſeu extrinſecus,reſtituere domino mãdati actiõe cõpellitur.quibus uerbis cõſtat,quicquid principaliter nõ adhæret,extrinſecus intereſſe.non tamẽ diffiteri auſim,uerbũ id aliquando largius,quãdoq; aliter accipi, prout res quam tractamus requirit.inde cõditiones extrinſecus[s] uenire alia ſignificatiõe dicimus: itẽ in ſtipulatione extrinſecus[t] aliqua deduci eodẽ ſenſu lectũ eſt. Sed quòd hæreditas ſeruo noſtro delata,ad nos extrinſecus pertineat,alia quoq; ratiõe probari poteſt:nam cum intrinſecus noſtra intereſt,quia in eo uerſatur rei æſtimatio,cũ his acceſsionibus,quæ continẽter ex re proueniunt,ſemper augetur condemnatio:eiusq; ratio habetur[u]: ex his enim acceſsionibus locupletiores dicimur,quod euidenter cõſtat:etenim uaccam prægnantẽ pluris licitabere,quàm ſterilem:& tamen qui eum ſeruum habeat,cui hæreditas delata ſit,nõ idcirco dicitur locupletior[x]. nõ igitur ita intrinſecus hoc noſtra intereſt. Vtcunq; tamen hoc in articulo opinemur,diſputationẽ omnino utilem non arbitror:quoniã uoces hæ,intrinſecũ uel extrinſecũ intereſſe barbaræ ſunt,à Doctoribusq; noſtris confictę: nec in iure ciuili ſpecialiter appoſitæ reperiunť,ut aliquid in eo quod intereſt denotent. fatuũ igitur crediderim ſuper recẽtiorũ uerbis diſputare:

q 2 cum

- k l.qui reſtitue re.ff.de rei uẽdicat.
- l Alb.hic in ul. colum.
- m Fulg.in d.l.uideamus.
- n l.uenditor. de euict.
- o l.preterea. de retuen.l.actione. §. diximus.pro ſocio
- p l.j.C.locati.
- q l.item ueniũt. §.item nõ ſolum.ff.de pet. here.
- r l.qui proprio. de procur.
- s l. conditiones que extrinſecus.ff.de cõd. & demonſt.
- t l.extrinſecus. ff.de uerb.ob.
- u l.nõ quocũq;. §.Iul. de le.j.
- x l.pretia rerũ.

cum qui ea fecerũt, illis possint quã uoluerint significationem dare. Nec enim in iure C uidimus, idcirco magis ratione eius quod interest duci, quia extrinsecus intersit, uel non: res equidem cõsiderantur, non uerba, quæ nõ alia ratione pennata Homerus dixit, quàm ut leuitatẽ notaret. Hoc tamen ex Bartolo annotatione dignũ duxerim, eũ ferè existimasse, causam seruitutis ab ipso fundo separatam dici. quod recentiores nõ probant: nã creditor pigneratitia actione conuentus, non solùm fundũ, sed etiã seruitutes tenetur restituere [y]: quod argumẽto est, fundum seruitutes in se, nõ extrinsecus continere. seruitus enim fundo annexa est, & sine eo esse nequit [z]. quam sententiam & ipse confirmauerim: quandoquidem petitione hæreditatis nõ solùm fundos cõsequimur, sed etiã seruitutes [a]: & tamen lex ait, nos ex ea nõ consequi, nisi quod intrinsecus cõprænditur. Nec Bartoli mouemur argumento: nec enim passim uerũ est, seruitutes non esse in bonis [b]; quinimo sunt, licet protinus fundo debeãtur, & consequenter ad nos pertinent. unde existimauit Bartolus, quæ ab aliqua re porrò descendunt, ea illius rei esse extima. quod legi municipali intelligendæ confert [c]: qua cauetur, cogi quemlibet iurare delata sibi ab aduersario iurisiurandi forma, stariq; sacramento, præterquã in his quæ extrinsecus à formula ueniũt. Finge, detulisti iusiurandum, an mutuatus mihi centum fueris: iuro te mutuatum, sed me tibi tantundem uini pręstitisse, extimum id est, nec crederetur compensatio, si suprascripta sententia uera esset. Adde etiam extimum id dici, quod de rei natura non est [d].

E XPLICITIS itaq; uocum ipsarum quibusdam quasi interpretatiunculis, prosequendum est, quemadmodum suprascriptam quæstionẽ determinemus: & quod intrinsecus interest, quatenus rei æstimationẽ spectat, semper considerari, rationemq; illius duci, Bartolus, & cæteri tradiderunt [e]. Sed in eo non modica difficultas uertitur, quòd dubium est à quo tempore æstimatio crescat. nam si tibi uinum mutuo dederim, nec reddas, æstimationis rationẽ ineundam temporis, quo in iudicio petierim, Sabinus scripsit [f]: at si uinum uendiderim, nec tradam, æstimatio emptori computabitur, quanto pluris uinum ualuit, uel cum uẽditum est, uel cum fuit petitum: quod Pompo. tradit. quemadmodum hæc responsa extricabimus? & ueteres interpretes plurifariã distinctionibus ea dissecuerunt: quorũ sententias Bartolus, & recẽtiores cõfutant [g]. Igitur ipse in uẽditione tempus quo cõtractus initus est, perpẽdi idcirco prodidit: quia tunc in mora esse uenditor incipit, cũ pretio accepto statim teneat uinũ tradere. non probant id recentiores, nec admittunt statim uenditorẽ pretio accepto esse in mora: nam nec lex Bartolum defendit [h], cum pretio accepto uenditor non solum rẽ, sed etiam rei accessiones teneatur tradere, solumq; ratione lucri non faciundi sit in mora, non autẽ si damnum emergit. Aliter itaq; ipsi respondent, in Pomponij responso actũ fuisse ut statim uinũ præstaretur: & hoc per locum à solitis conijciunt: usitatum enim est, ut in uẽditione data pecunia statim res tradatur. item mutui natura est, non ut incontinenti reddatur, sed post aliquod tẽpus: at in uenditione cum aliud non agitur, præsenti die debetur. igitur in mutuo cõtractus tempus non inspicimus, quia tunc non solet reddi: in uenditione contrà. & ita Fulgosius quoq; existimat: sed in aduersum deducitur: quoniã si cõtractus tempus in uenditione respiciamus, consequens esset, ut tum uinum quoq; periculo uenditoris periret: quod falsum est, cum periculum emptor subeat [i], ut Vlp. scribit. nisi dixeris tunc periculũ ad emptorẽ pertinere, cum uenditor morã non cõmisit. at in Pomp. responso cõmiserat: quia interpellatus fuit, cum enim Iuriscon. loquatur, cum uẽditor fuerit in mora, necessariò debemus interpretari uenditorẽ fuisse compellatũ: alioquin mora non dicitur. nam quoties legislator aliquid refert, intelligere debemus omnia interuenisse, quæ actui necessaria sunt [k]. Accipiendũ itaq; Pomponij responsum est, ut interpellationem ab emptore factam dicamus: alioquin si uenditor uinum non tradidisset, nulla in eo fuisset mora. Cæterùm quoniam hic tractatus responsa quædam simul pugnantia continet, quorũ concordiã cum diu interpretes nostri tractauerint, uoto frustra habiti sunt: quoniã ut Iason ostendit [l], eorũ distinctiones & in cauillis & coniecturis quibusdã fallacibus consistunt: nostræ operæ fuerit, Gordianũ hũc nodum, nõ ut Alexander fecit, gladio secare: sed quãtum uires possint, manibus dissoluere. & quoniam ueritas uerborũ adminiculis non indiget, aliter quàm in præsentẽ diem quisquã existim

y l. creditor. ff. de pig. act.
z l. cum fundus. ff. com. pred.
a l. item ueniũt.
b l. j. de usufr. le. Bart. in d. l. j.
c Segnor. in cõsil. post malef. Ang. Aret.
d l. flu. §. utrũ. de dam. infec.
e l. uinum. ff. si cert. pet.
f l. datio. §. cum per uenditorẽ ff. de act. emp.
g In d. l. uinũ.
h l. curabit. C. de act. empt.
i l. j. de pericul. & commo. rei uend.
k Decius in c. j. de iud. Fulgo. Alb. de Rosa. Iason l. Barbarius. in j. col. de offic. præt.
l In l. uinum.

A exiſtimauerit,ſic arbitror explicandũ:Cũ de his contractibus ambigimus,in quibus debitor facere tenet̃,ueluti fundũ reſtituere,rem tradere,diſtinguẽdum putamus eos qui ſunt diſtricti iuris,ab his q̃ bo.fi.dicunt̃.in illis morã purgare ad litis uſq; cõteſt. permittit̃ [m]:& idcirco ęſtimatio nõ niſi à litis cõteſt.tẽpore initur[n]:in his,quoniã magis ex bona fide ꝓcedit̃,uſq; ad ſententiã tradi uel reſtitui res poteſt[o]:quapropter rei æſtimatio nõ fit,niſi in ſentẽtiæ tempus [p].Cum uerò de his cõtractibus quærimus,in quibus uerſat̃ datio,eodem modo diſtinguendum,ut in bonæ fidei cõtractibus æſtimatio ineatur,utrius tẽporis uoluerit actor,moræ an ſentẽtiæ [q]:in cõtractibus ſtricti iuris litis cõteſtatæ tempus obſeruemus [r].quòd ſi certã ſpeciẽ dari actum eſt, quãuis obligatio pręciſe uideatur[s],tamen tẽpus ſentẽtiæ attendemus:ita tamẽ, ut ſi res interim deterior facta ſit,eius quoq; ratio habeat̃.quapropter tali caſu lex litis æſtimationẽ ſolui iubet [t]: quæ ęſtimatio & rei ipſius & acceſsionũ omniũ,eiuſq; quod intereſt ualorẽ reſarcit.unde cõſequens eſt,ut præciſẽ nõ compelli quenquã ad dandũ exiſtimem,pręterquã eũ qui rei uendicatione ſuperatus ſit:ab hoc enim res manu militari ꝓpter ius dominij,quod in actore eſt,auferre debet[u].at in caſu noſtro ſatis eſt litis ęſtimationẽ dari:nam quamuis lex teneri eũ omnimodo dicat,non tamen cõſequens eſt, ut aliter quàm in pecunia cõdemnandus ſit [x]:ſi enim dominiũ promiſſor non transferat,nõ exprimit̃ in lege quo alio remedio ſit agendũ:tametſi & nõ ineptè dici poſſet, in promiſſore fundi Tuſculani ꝓcedere, qui idem & dominus ſit, & rei dandæ facultatem habeat : at nos in eo loquimur, quem clariſsimè non cõſtet certæ illius ſpeciei præſtandæ poteſtatem habere.priorem tamen reſolutionẽ magis probo.Si igitur ſub ipſum ſentẽtiæ ferendæ tempus debitor offerat æſtimationem,quia dare nolit, iudex debet id admittere,& creditorẽ compellere,ut rei petitæ pretium recipiat : quoniam ſi reus rem tunc daret,eius reſpectu liberaretur [y]:idem ergo ſi pretium pręſtat.quòd ſi reus tunc nihil offert,iudex rẽ petitam ſolui pronuntiabit : & ſi reus non ſoluat, ex officio iuſdicens id curabit,ut æſtimatio in ſtricti iuris cõtractibus reddat̃[z],eius temporis reſpectu quo res petita eſt,tunc enim mora incipit.in bonæ uerò fidei cõtracti-

B bus,iudex in æſtimationẽ (ut dixi) condemnabit,utrum actor uoluerit, aut tempore quo expreſsim mora facta eſt,puta per interpellationẽ , ſeu tacitè,ueluti cũ dies qua ſolui actum fuiſſe præſumitur,interpellat:aut à tempore quo ſententia eſt ferenda. & Pomp.ita accipiendum eſt reſponſum [a],dum inquit uẽditorem cõdemnari utro tempore pluris uinum fuerit,uel quo uinum uenit, uel quo lis in cõdemnationem deducitur,id eſt lis ipſa fit cõdemnatio,& fertur ſententia : non enim de litis conteſtatione hîc quicquã accipitur,quippe uerba repugnarent: quid tũc ad rem faceret cõdemnatio? & ſupraſcripta locum ſibi uendicant circa æſtimationẽ ipſius rei principalis:non autẽ in fructibus acceſsionibus'ue,quæ indiſtinctè à mora incipiũt in tempus ſententię[b],ut infrà enarrabimus.& ſi in pręſenti tractatu hoc modo diſtinxerimus,Accurſij & Bartoli [c],cæterorumq; cõmenta minimùm nos offendent : è quibus alter cum rem non ſatis perſpectam haberet,antiquorũ ingenia tenebris inuoluta fuiſſe tradidit. Dixerit fortaſſe aliquis,abſurdum eſſe,eũ qui in mora ad uſq; ſentẽtiæ tempus perſeuerauerit,tam leuiter plecti,ut rei æſtimatio nõ habeatur , niſi quatenus tunc ualet . cui ipſe reſponderim,æſtimationem quidem,uti diximus, ineundam:ſed non idcirco minus poterit reus in eo condemnari quod ex mora iure inducitur: non enim ideo effectus moræ ſublati exiſtimantur.Igitur Sabini reſpõſum intelligi debet [d]:cum iam ſententia ſua iudex declarauit uinũ reddi debere, & hoc eſt quod in eo dicitur uinũ per iudicem petitum fuiſſe.in obligationibus enim dandi ęſtimatio nõ ſoluitur iure obligationis,ſed poſt latam ſententiam officio iudicis. actor enim ubi reus condemnatus fuerit uinum reddere,in executionem iudicati officium iudicis implorabit [e] : & ſi uinum non redderetur,iudex in æſtimationẽ & quatenus intereſt,reum compellat. quod ergo in reſponſo dicitur per iudicem peti,otioſum nõ eſt:licet ſi cõmunem eius legis interpretationem ſequeremur,nullius eſſet momenti,uel certè inauditam rem confirmaret: in mutuo uidelicet nõ ſolùm certi condictione agi,ſed officium quoq; iudicis implorari.Verùm & in Pomponij [f] reſponſo illud adnotandum eſt,obligationẽ dandi eſſe,quoniam uenditor in genere tenebatur [g] : quod & recentiores,quamuis Bartolo repugnante [h],approbant.nam & locũ ſibi uẽdicare arbitror in rei iudicatæ exe-

q 3 cutione,

m l.inſulã. ff. de uerb.oblig.
n l.bonunem. ff. manda.
o §.in bonæ fidei.inſt.de ac.
p l.iij.§. in hac. ff. commod.
q l.datio.§. ſi p uend.ff.de ac. empt.
r l.ſi.de cõd.tri. l.uinũ.ſi cert. pet.
s l. ubi autẽ. §. ſi. de uer.obl.
t l.ſi ſeruus. de euict.l. hæredes.§.ſi unus. & §.ſi incerto.fam.erciſc.
u l.qui reſtit. ff. de re iud.
x Alexã.l.ij.§. ex his.col.pe. de uerb. obl.
y §. ſi.inſtit. de temp.appel.
z d.l.uinum.
a d.l.datio.§.cũ per uend.
b l.Iulianus ſcribit.l. fructus. ff. de rei uẽd.
c Bart.in d.l.ij. §.in hac.
d l.uinum.
e l.ſi intra.ff.de re ind.
f d.§.ſi per uẽditorem.
g l. ex empto. ff.de act.emp. in princ.
h In d.l. uinum.

cutione,quo officiũ iudicis requrimus:cum enim uenditor eſſet obligatus ad genus, C
in principali cauſa ſolum quęritur, ut uenditor det,nõ autem de eo quod ob moram
actoris intereſt.Cæterum quoniam in hoc tractatu non mediocrẽ ſcrupulum Vlpia-
nus inijcit [l],eius uerba παρέργως,& obiter emaculanda ſunt.Is in lege III.de triticaria
condictione,in Pandectis Florentinis ita ſcripſiſſe deprẽdit:In hac actione ſi quæra-
tur res,quæ petita eſt,cuius tẽporis ęſtimationẽ recipiat,uerius eſt quod Seruius ait,
condemnationis tempus ſpectandum.ſi uerò deſierit eſſe in rebus humanis , mortis
tempus,ſed etiam ἐν πλάτει ſecundum Celſum erit ſpectandum : non enim debet le-
uiſsimum uitæ tempus æſtimari,&c.ſignificat autem dictio illa ἐν πλάτει, quaſi latius
dicas,& inobſeruatis iuris anguſtijs:ne ita tempus mortis ſpectetur , ut ad leuiſsimã
æſtimationẽ rem redigamus:ſed potius quod bonum æquumq́ eſt,æſtimemus.Indu
cenda igitur circunſcribendaq́ eſt uox illa,antea,quæ loco Græcæ dictionis ſuppoſi
ta fuit,ut uarię illæ & inconſtantes Accurſij expoſitiones explodantur:qui dũ illud
aduerbiũ tripliciter interpretaẽ,oſtendit planè ſe textum non intelligere.& hæc qui-
dem à nobis dicuntur,non ꝙ noſtra diſtinctio à uulgata lectione diſcrepet : ſed quòd
non ab re ducimus huiuſmodi caſtigationes ceu gẽmulas noſtris ſcriptis inſerere. Vt
ergo unde digreſsi ſumus reuertamur,illud cõtra ſupraſcriptam dictinctionẽ fortiſsi
me intorqueri poteſt.nec enim in obligationibus facti eam differentiã admittendam
eſſe uideretur,ut in ſtricti iuris cõtractibus, quãti res ualeat in litis cõteſtatę tempus
inſpiciamus,tanquam hucuſque rem promiſſam dare liceat: quinimo etiam poſt litis
conteſtationẽ,ſi reus offerat id tradere quod petitur,abſolui debere ferè conſtat [k]. ſed
hîc animaduertendum eſt,quoniam nequaquam arbitror uerũ id eſſe,tametſi Barto-
lus [l] ubiq; hoc tradat,alijq́ probẽt:plurimas enim hæc hæreſis leges uiolat,& per ca-
uillationes diſcindi cogit.& in primis,ſi inſulam,inquit lex , fieri ſtipulatus eſſem, &
tranſierit tempus quo potuiſti facere,quandiu litem conteſtatus non ſim, poſſe te fa-
cientem liberari placet : quòd ſi litem conteſtatus ſim, nihil prodeſſe tibi ſi ædifices.
ecce quemadmodum in noſtram ſentẽtiam uerba legis accedunt : & tamen Bartolus D
intelligit,quando lis nõ ſuper facti petitionẽ, ſed ſuper id quod intereſt, eſt conteſta-
ta,cũ de eo quod intereſt uerbum ibi ſit nullum:conſequensq́ ex hac ſua interpreta-
tione ſit,Iuriſcõſultum illud ſilentio tranſmiſiſſe, in quo fundamentũ & cardo totius
legis cõſiſtebat.Sed & Paulus [m],in cõtractu ſtricti iuris,ſi reus offerat,uſq; ad litis cõ-
teſtationem diluere moræ damnum,ſcribit,poſt lit.conteſtatam minimè:imò ſentẽtia
omnino proferri debet.& id intelligere cum obligatio inefficax eſt,quod Bartolus fe
cit, perquàm inconueniens & abſurdum eſt.loquitur autem Paulus [n] in obligatione
facti:interpretaẽ enim uerba illa,neq; feciſſe in pretoris de conſtituta pecunia edicto
prius ab eo deſcripta:ut meritò Accurſius quandoq; & Raynerius [o] exiſtimauerint,
poſt iudiciũ acceptum indiſtinctè moram amplius dilui non poſſe.Conſequens nunc
eſt,ut obiecta redarguam.& dum adducitur iuris regula , ſi ante rem iudicatã is cum
quo actum eſt,ſatisfaciat,actorem abſoluendum eſſe [p]: reſpondeo ſatisfieri in caſu no
ſtro actori,ſi poſt litem cõteſtatam ſuper petitionem facti,reus non ipſum factum,ſed
quatenus intereſt actoris rependat:inuito enim actore factum præſtando non ſatisfa-
cit.nam cum lex obligationem facti poſt litis conteſt.in æſtimationẽ eius quod inter-
eſt trãsfundat,illud incipit deberi,non factum.& hęc ita defenduntur abſq; aliqua iu
ris ſcripti cõturbatione:cũ alioquin in hiſce quæſtionibus cernere ſit Doctores ipſos
miros Autolycos Sophiſtasq́.nam & pro noſtra hac ſententia illud facit,quod quo-
ties ſtipulationi pœna adijcitur,ea loco eius quod intereſt ſuccedit [q].fitq́ hoc caſu no
uatio,& poſt lit.conteſt.ſolùm poteſt ſolui pœna [r].cur non igitur idem eſt in eo quod
intereſt?Illud non omiſerim,& in hoc multùm ſe contorſiſſe Bart. [s] cuius dicta quan-
doq; latiſsimè diſcuſsimus.Cum à nobis declaratum ſit,quemadmodum ineunda ſit
eius quod intereſt ratio in rei ipſius debitæ æſtimatione,reliquum eſt,ut & id quæra
mus,qua ratione inibitur in fructuũ acceſsionumq́ cõputatione.& Bartolus [t],quem
uti ſigniferũ cæteri ferè omnes ſequũtur,tribus pronũtiatis rẽ abſoluit.¶ ſi mihi fun-
dum dare obligatus es,à tempore quo lis eſt conteſtata,fructus conſiderabuntur. ¶ ſi
teneris tradere,à tẽpore moræ fructus accedent [u],non ſicut fructus,ſed uti portio eius
quod mea intereſt te non fuiſſe in mora.¶ ſi dandi ſimul & faciendi reus es , ueniunt
in cond

l l.iij.ff.de triti.

k §.fi. inſtit.de perpe.actio.

l Bar.il. ſi inſu lam.in j.opp. de uerb. obli.

m l.ſed ſi alia.ff. de conſti.pec.

n l.ſi reus.ff.de procur.

o d.l.interdũ.§. fi.de uerb.ob.

p d.§.fi.inſti.de perp. & tẽp. actio.

q l.fi.ff.de præto.ſtip.

r l.j.ff.de pen. leg.

s In l.ita ſtipulatus.magna.i ſexta queſt.

t In l.uideamus. ff.de uſur.

u l.ſi fundũ tradi.ff.de uerb. oblig.

A in condemnationem in tempus moræ, niſi præcedentis contractus naturaliter ſuadeat[x]: ueluti cum uenditor rem dari, uacuamq́ poſſeſsionem tradi promittit. & hæc quidem Bartolus & cæteri dixere[y]: quorum ſententia nobis nequaquã uidetur probabilis. Et aduerſus ſecundum pronuntiatum illud adducitur, quod Pomp.[z] ſcribit, eũ qui ſibi poſſeſsionẽ tradi ſtipulatur, nihil intelligi de fructibus agere, & propterea neq; ab lit. conteſt. neq; ab mora eorum rationem duci. & recentiorũ in eo reſponſo interpretatio perquàm inſulſa eſt, qui non computari fructus tradunt uti fructus, ſed tanquam portionem eius quod intereſt. quapropter cũ uir diligens, & cautus ruſticus longè plures fructus ſit collecturus quàm ſoleãt patritij, ſi cõputarentur ut fructus, quicquid ruſticus collegiſſet, computandum foret: ſed cũ æſtimentur tanquam id quod intereſt, id ſolùm in pretio fuerit, quod ueriſimiliter patritius collegiſſet. hęc expoſitio cauillatione nõ caret. cũ enim fructus id ſint qđ intrinſecus intereſt, ſi Bartolo hîc credimus, cũ lex dicat fructus non deberi, non'ne oſtendit, id quod intrinſecus intereſt nõ deberi, quatenus in fructibus continetur? Sed & frigida eſt eorum ratio, cũ poſsit patritius ęque multos fructus recipere, atq; facturus erat uillicus, ſi per æqtiè diligentẽ agricolam uineam coli faciat. ſunt enim hæ ſubtiles quædam argutiæ non aliqua lege, non Iuriſconſulti reſponſo expreſſæ, ſed quas ſuo de uertice Bartolus formauit. Quin & ſupraſcripta diſtinctio caret ratione: cum enim is qui tenetur dare, efficacius obligetur eo qui tradendi reus[a] tantũ eſt: non'ne abſurdum eſt, eum fructus debere, non niſi à litis conteſtatæ tempore, hunc uerò ab ipſa mora? itaq; communem ſententiam non probo, quam alijs etiam argumẽtis Syllimanus, Suzarius, Oldradus, Butricarius, Fulgoſius[b] damnant: tametſi nec ipſi rectè declarent. Illud igitur ſciendũ eſt, eum qui ſibi fundum tradi ſtipulatus eſt, in dubio non uideri id egiſſe, ut cauſa bonorum huiuſmodi ſtipulatione cõprẽderetur[c]. quapropter qui ita ſtipulatus eſt, fructus ſuos non facit: cum ex regula iuris ad dominũ, non ad eũ qui in poſſeſsione ſit, fructus pertineant[d]: in ambiguis quoq; qui rem tradi ſtipulatur, de huiuſmodi traditione uidetur intellexiſſe, ex qua fructus non debeantur[e]. Cum ergo quiſquam fun-

B dum certo die tradi ſtipulatur, ſi promiſſor nõ tradiderit, in id cõdemnandus eſt, quatenus ſtipulator damnũ paſſus eſt, & lucrũ amiſit. ſed num in fructus? & opinor non debere: quoniã ſi ſtipulator collegiſſet fructus, ſuos non faceret, ſed reſtituere eos domino teneretur[f]. unde ſua non intereſt habere, quod illicite haberet[g]. & hoc modo eſt accipiendũ Vlpiani reſponſum: qui, ſi fundũ, inquit, certa die præſtari ſtipulor, & per promiſſorem ſteterit, quo minus ea die præſtetur, cõſequuturũ me quanti mea interſit moram factam nõ eſſe. id enim eſt unde omnis caligo in præſenti articulo euagata eſt: eſt autem accipiendũ in eo qui in mala fide eſſet, & idcirco fructus ſuos non facit. in dubio enim caſu Vlpianus loquitur: & cum quilibet res ſuas ſcire præſumatur[h], ſi quis dominus fundi non eſt, haud quaquã ueriſimile id eũ ignorare: quin potius creditur ſcire eũ res ſuas, & cõſequenter fundũ ſuum nõ eſſe. cũ igitur aliquis fundũ ſimpliciter tradi ſtipulatur, & ſcit fructus ad dominũ pertinere, nõ autem ſuos fieri, eius probabiliter nõ intereſt fructus ſibi dari, quos reſtituere domino cogeretur. Iuriſconſultus autem generaliter locutus eſt, à tẽpore morę ſtipulatori quod ſua intereſt reſtitui. ſi enim eſt bonæ fidei poſſeſſor, ſua intereſt habere fructus: ſi malę fidei, non intereſt[i]. Quæret aliquis, unde accidat ut in ſtipulatione quæ rem tradi concipitur, bonæ fidei poſſeſſori fructus à tẽpore moræ reſarciãtur, cũ in ſtipulatione dandi nõ ita ſit[k]. cui ipſe reſpõderim, eũ qui dare teneatur, eſſe uel debere eſſe dominũ: cum qui dominus nõ ſit, dare nequeat: donec igitur dedit, facit fructus ſuos. Cæterùm iniquũ id uiſum fuit, ut ex ſua mora fructus lucraretur: quare placuit mediã uiam eligi, ut poſt litem conteſtatã in fructus collectos teneretur. at priore caſu fructus ad dominũ pertinent, uel eũ qui loco domini ſit, puta quia bonæ fidei poſſeſſor. qua ratione ſi uerſus dominũ, uel bo. fid. poſſeſſorẽ in mora ſis, fructus tradere ſtatim teneris: ſi uerò creditor tuus dominus fundi non ſit, nõ teneris. Igitur in hoc articulo ſic diſtinguendũ potius fuit: ut cũ is qui ſtipulatus eſt tradi, nec dominus, nec loco domini eſt, nullo tempore fructus rei accedant[l], niſi uacuã poſſeſsionem tradi ſtipulatus ſit[m]: nam hæc cauſam bonorũ cõtinet, ut in principio operis demonſtraui. ſi uerò eſt dominus à tempore quo mora facta eſt, fructus computabũtur[n]. quod ſi quiſquam ſibi dari ſtipulatur,

x l. ſtipulatus. ff. de uſur.
y Iaſon in l. ſi filius famil. §. fi. de uerb. obli.
z l. datio. §. j. de act. emp.
a l. ubi autem. §. fi. de uerb. ob.
b In d. l. uideamus.
c l. ſi rẽ tradi. ff. de uerb. obli.
d l. in fundo. ff. de rei uend.
e l. in conuentionibus. §. ſi. ſecundũ intellectum, quem ſuprà tenui. ff. de uerb. obli.
f d. l. in fundo.
g d. l. ſi fundum.
h l. cum de indebito. de prob.
i d. l. in fundo.
k d. l. ſi fundum.
l l. datio. §. j.
m d. l. in conuentionibus.
n d. l. ſi fundum.

tunc in Bartoli, communemq́ sententiam uado, quod fructus ab lit. contest. tempore C computandi sint[o]. sed cum dari & fieri spōdemus, fructus à tempore moræ collectos præstabimus[p]. Idem iuris est si rem restitui petierim[q]. quod & in actionibus bonæ fidei, uel earum naturam habentibus plerique existimant[r].

TERTIA quæstio est, quemadmodum id quod extrinsecus interesse aiunt, in condemnationem deducatur. quem tractatum cum Bartolus pluribus distinctionibus explicuerit, nos qui eius uestigia imitamur, quinq; axiomatibus sumus enarraturi. Id igitur primum sit: accessio extrinsecus proueniens, quæ rem quacunq; prosequitur, in eius quod interest æstimationem ita cadit, ut eius ratio semper habeatur: ueluti si ancillam uendidero, & euictus sit partus, in condemnationem deducetur quatenus tua interest partum non euinci. idem si seruum emero, cui sit delata hæreditas: finge enim à te occisum, certè mihi in omnem quoque hæreditatem teneberis. Sed hîc aduertendum est: quia communi æstimatione quamuis seruo relicta sit hæreditas, non tamen is carioris pretij æstimatur, ut Paulus scripsit[s]: cuius responsum ubi castigatè legitur, recentiores[t] corrumpunt: at quod re uera corruptum est, silentio transigunt. is autor, pretia, inquit, rerum non ex affectu, nec utilitate singulorum, sed cōmuniter funguntur. inuertunt quidam, & finguntur malūt legere. uerùm fictio'ne hæc est, an potius æstimatio? nihil sanè hæc cōmune habent. Ipse uulgatam lectionem probo: accipiendum enim est funguntur, id est functionem recipiunt, hoc est æstimationē quæ fungitur uice rei. est autem in passiua significatione positū, quod & ueteres in simili uerbo, utor, fecisse Gellius obseruauit, & alij prodidere. maculosus autem circunfertur uersiculus, finem uersus, quem nos ex antiquis codicibus ita restituimus: sed nec hæredem post mortē testatoris institutum seruū, tanto pluris esse, quanto plus euenire potest, Pedius scribit: est enim absurdum, me ipsum hæredem institutum non esse locupletiorem antequam adeam; si autem seruus hæres institutus sit, statim locupletiorem effectum: cū multis causis accidere possit, ne iussu nostro adeat: acquirit etenim nobis certè cū adiret. esse autē præposterū, antè nos locupletes dici quàm acquisierimus. & hoc modo legenda sunt D eius responsi uerba. Sed & dum dicitur, eadem causa est eius serui, qui noxam nocuit, nec enim delinquendo quisquam pretiosior fit: significat noxam nocere, delictum facere, quod per noxæ deditionem expurgetur. T. Liuius libro IX. quandoquidem hice homines iniussu Po. Roma. Quiritiumq; fœdus ictum iri spoponderunt: atq; ob eam rem noxam nocuerunt, quo Pop. Roma. scelere impio sit solutus, hosce homines uobis dedo. Hoc autem dictū est propter æstimationem, quæ augetur in lege Aquilia. Sed his omissis, ad rem ex diuerticulo redeamus. cum constet idcirco, quod alicui delata sit per seruum hæreditas, non censeri eum ditiorem[u]: certè consequens est, huius accessionis in eo quod interest rationem non duci. Sed tamen ut huic argumento respondeatur, debemus scire, si hæreditas mihi delata sit, cum in bonis meis ius adeundi comprændatur, rectè nuncupari me locupletiorem[x]: sed cū seruus meus hæres institutus est, non idem est ut possim ipse locupletior dici: non enim propriè tunc mihi delata dicitur hæreditas, quippe delata est, quam quis adeundo consequi potest[y]: at hoc casu adire ego nequeo. quid enim si seruus nec precibus, nec minis flectatur, & aditurum se neget[z]? ipse enim locupletior non sum, & multo minus seruus, cui nihil potest acquiri. Igitur ut omnes obices remoueamus, nō obstat primū argumentum, quòd uenditorem ancillæ euicto partu, teneri Iulianus scribat[a], quod & in uenditore serui probatur hæreditate euicta. nam utroq; in casu & partus, & hæreditas emptori semel acquisita fuerant. unde ius habuit in re, non autem tantum spem, ex qua pretia rerum non augentur. quod uerò Neratius[b] scripsit, si seruum occideris cui hæreditas delata fuerit, teneri te lege Aquilia in omnē hæreditatem: ea ratione inductum est, quia deliquisti. at in delictis quanti quanti etiam ex trinsecus interest, fit condēnatio: quod infrà disputabimus. sed & quod ait lex, si hæreditas amissa sit, quia seruus non exhibeatur, id damnū hæreditatis æstimari debere[c]: in actione ad exhibendum sibi locū uendicat, quæ arbitraria est, & in qua iusiurandū in litem defertur[d]: unde nō ratio solùm eius quod extra rem damni incidit, in ea initur, sed affectio quoq; probabilis est, & hoc modo possunt cōtraria argumenta euitari. Cæterùm & specialis ratio Pauli

o d.l. uideamus.
p d.l. si stipulatus.
q d l. uideamus.
r Ias. in l. si filij. §. j. de uerbo. obligat.
s l. pretia rerū. ad l. falcid.
t Mod. in rep. l. filium, quē habentem.
u d. l. pretia.
x Bar. in l. post emancipatū. §. fi. ff. de lib. lega.
y l. delata. ff. de uerb. signific.
z l. cum proponas. C. de hæred. institu.
a d. l. uenditor. ff de euict.
b l. unde Neratius ff. ad leg. aquil.
c l. sed et hæredi tas. ff. ad exhi.
d l. item uidea mus. §. fi ff. de in lit. iur.

A Pauli responso assignari posset[e], quapropter Bartoli suprascriptū axioma generaliter accipiendum uideretur. quod enim ait Paulus[f], si hæreditas seruo meo delata sit, interim nō esse me locupletiorem, nec huius lucri in eo quod interest rationem cōmuniter duci: procedere arbitror in cōmuni rerum æstimatione, quę propter deductionem ex lege Falcidia debetur aduersus legatarios, qui ad lucrum admittuntur. quare si seruo meo delata sit hæreditas, cum cuilibet adire, uel id minus liberum sit, possum ego iussum seruo non præstare[g], ne uidelicet adeat. nec id mihi damno uersus legatarios esse debet: cū id in fraudē fieri nemo dixerit, si lucro abstineo. Igitur donec adijt seruus, nihil amplius æstimabitur: & id erga legatarios qui lucrū spectant. at in iuribus, quæ aduersari suprà demonstraui, dominus cui resarciendum est damnū, de euitando detrimento agebat: & uerisimile fuit, dominum ut seruus adiret iussurum fuisse, cum hoc domini utilitatem respiceret. at priore casu iussus in cōmodum legatariorum uergebat, non domini. quapropter credibile fuit, dominum prius non fuisse iussurum, quàm cū legatarijs transegisset. & hoc uerius esse opinor, quàm quod ibi Bartolus cōmentus est. Secundum Bar. axioma est: In re quæ æstimationem intrinsecus augeri non patitur, id quod extra rem accidit, damnum repræsentatur[h]. quòd cum æstimatio intrinsecus augeri potest, cōtrà[i]: & id, cum interest, quia nō fecisti. exempli causa, quod Vlpianus ait, centum apud te deposui: quæ cū repeterem, non tradidisti: æstimatio hîc augeri nequit. centum enim aurei omni tempore centū ualent. habebitur igitur solū ratio eius quod extra ipsam rem mea interest. quid enim si pecuniam sub pœna debui, & quoniam mihi depositum tradere renuisti, coactus sum pœnam soluere? & dictum id Bartoli communiter approbatur: uideamus quàm uerum sit. & in primis rationem nullam habere id uidetur. Cur enim cum æstimatio non augetur, uenit id quod extra rem interest? non'ne utrunq; simul considerari potest, ut & æstimatio augeatur, & quantum interest etiam extra rem simul conueniat? nam Gallus Aelius[k] scribit, si uestimenta aut scyphus petita sint, & ea non præstes, nō solum te condemnari in eorū æstimationem, quæ quidem augeri potest: sed etiam in id pretium, quod mercedis nomine capi potuisset, si ea locassem: hoc enim extrinsecus interest. sed & ualida ratione idem cōuincitur: cum enim in his rebus, quæ pretium intrinsecus accipiunt, rationem cessantis lucri habeamus[l], quanto magis æstimandum fuerit id quod extrinsecus interest, quatenus damnum respicit? multo etenim æquius est, nobis ne detrimentum aliquod patiamur succurri, quàm ne lucrum perdamus[m]. Verùm & illud aduertendum est, Vlpiani exemplū[n], quod suprà adduxi, haudquaquam sententiam communem adiuuare. cum enim centum penes tę à nobis deposita abnegas, condemnaberis quidem in eo quod mea extrinsecus interest, in alio non condemnaberis: quoniam pecunia certam habet æstimationem. Igitur in utroque damnareris, nisi alterum, uidelicet nummorum æstimatio, locum hoc casu non haberet. quamobrem nostræ sententiæ assertor quoq; Fulgosius fuit: qui duplici ratione communia insectatur, licet utraq; non satis firma. aiebat enim, in oleo similibusq; rebus accessionis extimę causam facilius quàm in pecunia admitti[o]: ut facilè & quod intra rem, & quod extra damnum emergit, simul computetur. aiebat rursus, id lege constare, si res uendita nō tradatur, quanti interest emptoris agi[p], quod interdū rei pretium egreditur: ea enim uerba, quanti interest, necessariò extrinsecus accipi. nō enim intelligi possunt in eo quod nostra habere ex affectu interest: nisi (quod uerius est, & ego probo) responderis, de eo accipi, quod singulariter ob utilitatē interest. id enim & in condemnationem deducitur, & rei pretium plerunque egreditur[q]. Cæterum nostræ huic sententiæ unicum Pauli Iurisconsulti responsum[r] aduersatur: qui, cū per uenditorem, inquit, steterit quò minus rē tradat, omnis utilitas emptoris in æstimationem uenit, quæ nō extra rem consistit. neque enim si potuit ex uino puta negotiari & lucrum facere, id æstimādum est nō magis quàm si triticū emerit, & ob eam rem quòd non sit traditū, familia eius fame laborauerit: nam nec pretium tritici, nec seruorum fame necatorum consequitur. Huic respondet Fulgosius, non omne quod extra rem damnum uenit, emptori rependi: sed illud tantum quod nō omnino est impertinens. cur enim non præuidit emptor, hoc accidere potuisse, ut uenditor triticū non traderet? sibi igitur aliūde interim parare debuerat: nec cauto patrifamiliâs cōuenit dicere,

B

non

e d.l.pretia. ff. ad l.fal.
f In d.l.pretia.
g l. qui autem. ff. quæ in fraudem cre.
h l. nūmis. de in lit. iur. l. iij. §. fi. de eo quod certo loco. l. si pœnā. l. liber. ij. §. fi. de uer.
i l. si sterilis. §. cum per uenditorem.
k l. uideamus. uer. præterea. ff. de usur.
l d.l. uideamus. & hac l.
m l. fin. C. de codicil.
n l. nummus.
o l. oleo. C. loc.
p l. rogasti. §. si tibi. ff. si cer. peta.
q l. j. de act. emp.
r l. si sterilis.

non putaram.responsionem hanc Fulgosij ipse non approbo: quandoquidem uulgò dicitur exempla regulam nō arctare. cum enim Iuriscōsultus semel dixerit utilitatem, quæ extra rem cōsistit, non æstimari: sequentia exempla restringere dictum non debent. nam & quòd ratio cessantis lucri habeatur, nequaquā impertinens est, & tamen negat lex æstimari. Igitur alio modo censendum arbitror, & illud affirmandum, hoc in tractatu ex cōtractu emptionis & uenditionis, ad cæteras promissiones argumentis non inferri. hoc enim in contractu etiam uersus negotiatorem lucri cessantis ratio non habetur[s]: cum tamen in reliquis casibus habeatur[t]. Itaq; puto generaliter concludendum, non solum eius quod intra rem, sed etiam simul eius quod extra rem nostra interest, rationem habendam: aliud tamen esse specialiter inductum in emptionis & uenditionis contractu. nam cum emptor & uenditor simili iure censeantur, &, quod passim aiunt, sint correlatiua, nō debuit alter plus altero grauari[u]. cum igitur id statutum esset, ut emptor, si pecuniam non traderet, in usuris solùm legitimis condemnaretur, æquum fuit ut uēditoris quoq; mora nihilo durius puniretur. unde si rem uenditam non tradit, solùm in eo quod intrinsecus interest damnatur: id enim quod extra rem uersatur, legitimum usurarum modum excedit[x]. Tertium Bartoli axioma est huiusmodi. Cum quis non negligentia, sed ex malefacto reus est, puta quia tradidit rem non suam: si scienter, quicquid etiam quantumcunq; extrinsecus interest[y]: si ignorans, usq; in duplum tenetur: si uerò ignorans uitiosam rem tradiderit, tenetur quanti minoris[z]: præterquam is qui uas uitiosum præstitit[a]. probatur hæc sententia ex Pauli Africaniq; responsis, alijsq; item legibus. Verùm suprà admonui, ea responsa malè fuisse à cæteris intellecta: quoniam ex eorum uerbis ostendi etiam in sciente rem alienam, illud procedere ut ad duplum solùm cōueniatur: nam & nō comprændi eum casum sub hoc axiomate existimaui: nō enim qui rem alienam uendit, uerum est malè facere[b]: imò rei alienæ uēditio ualet: & satisfacit emptori is qui de euictione se obligat. Igitur in diuersam sententiam eo: atq; opinor, quoties ob rem alienam traditam agatur, siue imprudens uenditor, siue sciens fuerit, quatenus emptoris interest omnimodo condemnandum, ita ne duplum egrediamur[c]. quòd si ob id agimus, quia malè factum, ueluti cum uenditor sciens tignum uitiosum, uel ouem morbosam tradit, inde quicquid detrimenti emptor cōsequitur[d], puta lapsa domo uel corrupto grege, omne resarciendum est. quod in ignorante uenditore non ita est: solùm enim agitur quanti minoris. Verùm dubitauerit aliquis: cur cum uenditor rem alienam ignorans tradit, nō tenetur quanti minoris actione[e]? respondeo: si emptor sciuisset alienam, uerisimile est nullo pretio ab eo empturum: at quando res nō aliena est, sed uitiosa est, uiliori pretio saltē uendibilis est: expedit itaq; tunc quanti minoris agere: quod maximè probo, cum uitium rei affixum est. Dixerit aliquis: cū uenditor sciens rem uitiosam tradit, Iulianus ait quanti quanti emptoris interest damnari: non'ne id præsenti cōstitutioni aduersatur, qua traditū est, in cōtractu emptionis & uenditionis duplum nō excedi? Bartolus[f] respondet, omne illud quanti quanti emptoris interest simplam quantitatem esse quatenus cōmuniter interest, id ego nō probo: quoniam suprà demonstraui hanc cōstitutionem ita intelligendam: ut cōdemnatio in id quod interest non fiat ultra duplum uel pretij conuenti, uel ubi nihil conuentum sit, pretij singularis[g]: at in casu Iuliani exceditur. tignus enim tibi fortasse uenditus est decem, & domus diruta ducentis ualet: igitur ex hac cōstitutione duplicāda fuerant sola decem. itaq; Fulgosius[h], aut, inquit, id quod interest in locum rei principaliter in obligationem deductæ succedit, & nunquam excedit duplum eius proquo subrogatur: aut principaliter ex seipso perpenditur, & excedit: ut in casu suprascripto Iuliani: cū enim agitur ex maleficio, simplum certum non est: unde tunc secundam constitutionis partem attendimus. sed aduersus Fulg. deduci uidetur, quòd constitutio duplum ex pretij conuenti quantitate deflectit, quod cum in Iuliani quæstione certum sit, non possumus dicere incertorū casuum regulas obseruari: quid cēsebimus? Accursij sententiam, licet Bartolus confirmauerit, nequaquam suprà admisi: quoniam nimis constitutio coarctaretur, si eam disponere tantū dicamus circa duplum pretij singularis: nam & in Iuliani casu prædicto, quod communiter interest, tantum esse non crediderim: quoniam, ut etiā Albericus notauit, id accidere potest, ut domus cui tignum uitiosum

s l. fi. ff. de pericu. & com.
t d. l. iij. §. fi. ff. de eo quod certo.
u l. ij. C. de cupres. lib. xij. d. l. fin.
x l. oleo. C. de usur.
y d. l. titius.
z l. Iulianus. ff. de act. emp.
a l. tenetur. §. qui uas.
b d. l. si rem alienam.
c d. l. Titius.
d d. l. iulianus.
e In l. Titius.
f Bar. in iij. op.
g d. l. Titius.
h d. l. Iulianus.

A tiosum intuli, ex singulari aliqua ratione mihi charior esset: nec tamen ex lege nostra cōsiderabitur domus, uti singulariter mea interfuit, nō dirutam usq; ad duplum, sed ti gni æstimatio duplabitur[i]. Cynus, difficilis hæc, inquit, est oppositio & cornuta. Martinus & Bulgarus nostram cōstitutionem editam esse, ut solum quod intra rem interesset coarctaretur, existimarūt: Iulianū uerò loqui cum extra rem interest. quod summè displicet: lex enim hæc nostra generaliter introducta est, ut omnes ueterū difficultates tollerentur. quamobrem Iacobi Rauen. Petriq; sententiam probo, quam Nicolaus, Mat. Alberi. Q. Rosates sequūtur: nec aliter credidisse uidetur Fulgosius, ut cōmunem hanc putem. ab his traditum est, in uenditione tigni duplicem obligationem uersari, rem tradi, & uitiosam nō tradi: uenditor itaq; tradere tenetur, & quòd bona fide tradet. cū ex eo capite agitur, quia tignum non sit traditum, obligatio est certa, & duplum æstimatio moræ nō egreditur: cū ex alio agitur, quia in dolo malo es, & uitiosum tradidisti, ratione doli obligatio est incerta. hoc enim uitiosè tignū non tradere, certam æstimationem natura, uel qualitate rei non habet: & ideo condemnatio fit quantiquanti interest. idem iuris est in pecude morbosa: nec aliter Martinū, Bulgarum q; sensisse opinor, licet mutilè, & nimis Laconicè scripserint. Cæterùm etiā dum Bartolus, quando quis rem uitiosam ignorans uendit, actione quanti minoris conueniri affirmat, non satis penes me hoc cōstat: cum alibi legatur[k], si tibi agrū locem, in quo mala herba nascitur, & propterea pecuascere nō possis, te ad pensionē nō teneri: nō solùm quanti minoris nō agitur, sed nihil penitus petitur: nisi dixeris ex eo uitio fundum penitus inutilem reddi, quod nō satis probo: magis etenim illud arriserit, si intelligamus idcirco omnem pensionem à colono retineri, quia ex morte pecorū tantum detrimenti fuerat passus: alioquin si malam herbam resecauerit, euulseritq;, nihil obesse uidetur, quò minus solùm quanti minoris conueniat. Quod autem prosequitur Bartolus, in uase uitioso uendito idem iuris esse, siue sciuerit, seu ignorauerit: & uenditorem nō quanti minoris, sed in omne prorsus quod interest conueniri: uidetur carere ratione. cur enim id in uase specialiter inductū est? meritò itaq; Accursij sententiam Fulgosius probat: is nihil in uase specialiter fieri scripsit: sed solùm obseruari, ut

B si res quarū uitium probabiliter ignorari possit, uenundentur, uēditor ignorans quāti minoris iudicio solùm teneatur: quòd si non facile fuit, ut ignoraret, in omne quod intersit condemnari[l]. Verùm nec hoc ipse probauerim: cum facilitas hæc dignoscendi uitium, uel id minus, sit facti: quæ augere eius quod interest cōdemnationem non debet, nisi quatenus probatur[m]. sed & quid si pecus sit morbosum, uel tigillus cariosus, ut facilè dignosci possit: si tamen uenditor ignoret, non'ne cōueniri quanti minoris lex ait[n]? quæ generaliter hoc sanxit. nam & cōtrarium potius distinguendum fuerat, cum in rei uitiosæ uenditione minus emptori succurratur, cum uitium facilè potest agnosci, quàm si nō sine industria deprædatur[o]. quapropter Vlp. si intelligatur, inquit, uitium morbus'ue mancipij, ut plerunq; signis quibusdam demonstrari solent uitia, potest dici edictum cessare. & ratio in promptu est: sibi enim suam negligētiam emptor imputet, qui uitium minimè latens statim nō deprænderit. Igitur à maiorum traditionibus discedo, interimq; hoc magis probo, ut distinguamus, an res uēdita seu locata, ob uitium penitus sit inutilis: & hoc casu uenditor, tametsi ignarus, in omne quod interest damnabitur. nam uas si uitiosum sit, puta quia uinum effluat, nullius commodi est: uasorum enim ea est natura, ut idcirco emantur, conducantur'ue, quia uino impleri possint: hoc igitur uenditor tenetur scire, alioquin est in culpa. aut res uendita ex huiusmodi uitio nō est penitus inutilis, sed solùm depretiatur: & tūc quanti minoris experiundū est. nam pecus infirmum penitus nullius cōmodi non est, sicut nec tignus uitiosus: si enim onera grauia nequibit ferre, sustinebit saltem leuia. Et distinctio hæc probatur ex natura actionis: nam quanti minoris actio rem nihil penitus ualere nō arguit, sed minoris ualere. unde cum res ratione eius operæ ob quā emitur, fit omnino inutilis, non ea actio competit: sed per actionem ex contractu quantum est quod emptoris intersit, resarcitur: quoniam dominus scire debuit rem suā, an satis idonea esset operæ cui principaliter conueniret. Accursius hoc in articulo pluri fariam anceps fertur: cuius dissensiones referre operæpretium non arbitror: quandoquidem & nostra sententia eo cōfirmatur, quòd lex[p] in uase non integro, & quod defluat,

i d.l.titius.

k l.sed addes.§.j.locati.

l l.tenetur.§.sed si uas. ff. de act.emp.

m l.quatenus.de reg.iur.

n d.l.iulianus.

o l.j.ff. de adil. edi.

p d.l.iulianus.

fluat,ſemper loquitur,quod oſtendit ex eo uitio reddi nullius cõmoditatis. Quartum C Bartoli axioma in hanc formam eſt: in contractibus qui utriuſq; contrahentis gratia fiunt,qualis eſt uenditio, ſi ſeruus uendatur,emptor non aget contra uenditorem,niſi ſcientem,& qui tacuerit[q]: quod in rebus inanimatis eſt ſecus. Vidẽda primo eſt ratio differẽtiæ: & priore caſu idcirco ſuccurri uẽditori crediderim: quia facilè potuit à ſeruo decipi[r]: uitia enim in homine facilimè latent. & propterea reprẽnſionis & maledicentiæ deũ Momum traditur ex fabula,tribus in rebus Iouem arguiſſe: quòd capris cornua inutiliter feciſſet,utpote reflexa,nec quibus ſe tueri poſſent. quòd tauris eadẽ non in armis poſuiſſet: ſic enim futurũ ut ualentius impeterent. quod homini in pectore feneſtras non aperuiſſet,ut inde eius mens cognoſceretur, ne deciperet: plerunque enim accidere,ut quos exterius pulcherrimos cenſeas,animo ſint fœdiſsimo. Sed ad rem: ſi Bartoli uerba ſimpliciter acciperemus,apertè reprẽndi poſſet: quoniam ex traditione ſerui,ut obliger in eo quod extrinſecus intereſt,ſufficiat etiam ſi ignorauerim: quia ob malam electionem ſum reus culpæ[s]: quod procedit generaliter,cum ſeruum à me cõduxiſti uel emiſti. Itaq; Bartolum intellexiſſe crediderim, cum ſimpliciter mecum egiſti,ut locarem Stichum: nam ſi is tibi furtum fecerit,nil teneor, niſi ſciuerim eum eſſe furem. ſed & dum idem diſtinguit, an probabiliter ignorari uitium à me potuerit,ſuprà confutaui. Quintum axioma ſic explicatur: in contractibus qui alterius cõtrahentium cauſa ſolùm fiunt, puta dantis,ut depoſitum: is qui dat, tenetur in omne qualitercunq; interſit, ſciat ſeu ignoret[t]. at ſi cauſa recipiẽtis fiant,ſciens tantum tenetur: ignorãs uerò ſeruũ pro noxa dando,liberatur[u]. caſus hi clariſsimi ſunt: quia ita expreſſe à Iuriſconſultis proditum eſt,qui diſtinctionis quoque rationes afferunt. nodus ergo in ſcirpo quærendus non eſt: ſolùm aliquid dubitationis eſt in mandato. cum alibi lex[x] generaliter dicat: ſi ſeruus,quem ut emeres mandaui,damnũ tibi intulit,me teneri: alibi uerò diſtinguat,ut liberer eum pro noxa dando. ſed quia id rectè Accurſius, & cæteri extricant, ulterius non exiſtimo agendum. Cæterùm quoniam in pleriſq; ſuperius à Bartolo receſsimus: ex noſtra ſentẽtia breuiter ſic fuerit dicendum: in contractibus nõ reciprocis promiſſor pecuniæ poſt morã, & quod intrinſecus,& quod extrinſecus intereſt,repræſentare debet[y]: cum generaliter uerò quærimus,in omnibus contractibus,acceſsionem rei quaquà tendat comitem conſiderari[z]: D in contractu autẽ uenditionis, quod extrinſecus intereſt, quia non factum quod fieri debuerat, non rependitur[a]: in cæteris contractibus rependitur. quòd ſi uenditor eſt reus quia malè fecit: ſi ſciens,omnimodo condemnatur[b]: ſi ignorans, aut res uendita emptorem nihil propter uitium iuuat, idem iuris eſt[c]: aut aliquid iuuat,& agitur quanti minoris,quòd ſi uenditor iniuſtè tradidit,quia rem alienam,in id quod extrinſecus intereſt emptoris,condemnatur[d]: dum tamen duplum non egrediamur. in alijs diſtinguo,ut ex Africani reſponſo conſtat,titulo de furtis[e].

SVPEREST ut quartam quæſtionẽ explicemus: num uidelicet hæc conſtitutio in maleficijs,ſeu delictis,locum ſibi uendicet. Accurſius,Bart. & cęteri communiter uendicare ſibi locum affirmant. Sed in hanc ſententiam illud torquetur, quod ex communi interpretatione in[f] reſponſo Iuliani ſuperius retuli. ſi enim ut te decipiam,tignum tibi uitioſum uendidero,& domus corruerit,omne tibi detrimentum reſarcire compellor: quod non ſolùm duplum, ſed decies decuplum poteſt excedere. Illud item adducitur: finge ſub pœna ducentorum aureorum promiſiſſe me tibi librum commodaturum: Titius furatus eſt librum, quapropter coactus ſum ducenta ſoluere, cum liber decem non excederet: num Titius reſarcire mihi hanc pœnam debet? certè conſtat debere[g]. ecce igitur quemadmodum excedatur duplum rei. finge te ui aut clàm aliquid mihi damni intuliſſe, ita debes damnari, ut eodem ſtatu conſtituar,quo forem,ſi nec ui,nec clàm aliquid feciſſes[h]: poterit certè id duplum æſtimationis damni egredi. & ita cenſuit Petrus: nec noſtra hæc conſtitutio aduerſatur: quia & ex uerbis ipſius, & ex exemplis apparet in contractibus ſolum procedere. quod & inter Baldi reſponſa Signorellus Homodeus retulit[i]. Is,ſi,inquit,in fluuio communi molendinum ædificem: quod tu prohibeas, quia tua interſit ne id faciam,ueluti quod tuum nõ ita frequentabitur, nihilo minus iniuſtè te id facere: quoniam ratio ceſſantis lucri in contractibus habetur ex præſenti conſtitutione:

q d.l.ſed addes. §.j.
r l.cũ plures. §. ſi ſeruum. ff. locati.
s d.§.ſi ſeruũ.
t l.in rebus. §. item qui ſciẽs. ff.com.l. pen. eod.titu.
u in l.ſi ſeruus. §.quod uero. ff.de furt.
x l.inter cauſas. §.ſi ſeruus. ff. mand.
y d.l.nummus.
z d.l. uenditor.
a d.§.cũ per uẽditorem.
b d.l. Iulianus.
c d.l.ſed addes. §.ſi uas.
d d.l.titius.
e d.l.ſi ſeruus.
f d.l.Iulianus.
g l. inficiando. §.ſi.de fur.
h l.ſemper.§.in hoc interdicto.ff.quod ui aut clam.
i Conſi.lxxj. in primo.

A tione: non idem in cæteris factis: igitur constat constitutionem in contractibus solis loqui. posset tamen dici delicta ratione doli mali incerta esse, & idcirco secũdum constitutionis casum attendi, ut quicquid sit quod interest refundatur: & hoc probo, nec aliter Iaco. Paul. Pet. Cyn. Alb. Rof. Mart. Bulg. senserunt: & communiter ferè teneatur, si ita declarauerimus.

PROSEQVITVR in constitutione: cũ scimus esse naturæ congruũ, &c. Ex qua parte legis Cynus, Barto. atq; alij annotauerunt, pœnas in iure coarctari, nec in infinitum posse nos progredi. & pœnas legales quadruplum non excedere satis constat[k]. sed dubium est, quid in cõuentionalibus. & distinguit Accursius, an per multiplicatiua nomina, an per numeralia stipulatio concipiatur. quod Gallici Doctores reprobant: cum uerborum differentiæ futiles sint. id tamen faciliter rejicitur, cum has differentias in iure fieri plerunq; uiderimus. exemplum unum proponere interim sat fuerit: cui testator per uerba numeralia reliquit, puta, lego Titio centum, potest in testamento esse testis[l]. quòd si dixerit, relinquo tertiam partem hæreditatis: licet hæc portio sit minor centum, tamen nõ potest esse testis. utcunq; sit, communiter Doctores Accursium suprascripta ratione damnant. Bartolusq; aliter distinguit[m]: cum certa est simpli quantitas, pœna uel quadruplum potest excedere: cum incerta, non potest: quoniam uerisimile non est, uoluisse cõtrahentem in tanta summa condemnari: uitandaq; hoc casu erit infinitas: quæ ratio fragilis est, cum in genere potuerit promissor simplũ, quamuis incertum, æstimare, & sibi imputare debeat qui uoluit quadruplũ egredi. Igitur constitutionis uerba de legali pœna accipienda sunt. Bald. & Ioan. ab Imola[n] existimauerunt per simplicia nomina, neque quadruplum posse excedi: quod & Alexander quibusdam rationibus cõfirmat: quibus Iason respondet. Ipse crediderim cõuentam pœnam aliquo modo egredi non posse, id quod cum legitimis usuris uerè interest. quæ sentẽtia tribus rationibus adiuuatur. Prima: hæ pœnę eius quod interest loco subrogantur[o]: igitur eius naturã imitentur, ne illud excedant. Secũda: lex nostra, quatenus taxationem eius quod interest coërcet, argumentatur à pœnis: igitur ultra legis restrictionẽ pœnæ extendi nõ pos-
B sunt: aliter enim argumentũ non ualeret. nec dicat quisquam constitutionem loqui in pœnis legalibus: quia probabilius est ad cõuentas respexisse, quæ loco eius quod interest subrogãtur. Tertia ratio: ex Papin. respõso elicitur[p], is frustra dupli pœnã adijci promisionibus autor est, quia sic faciliter legitimus usurarũ modus excederetur. en ergo pœnam excedere non posse id quod usurarũ ratione habita interest. nec illud responsum in eo intelligendum est, qui fœnerare soleat, nec item in obligationibus tantum dandi: sed etiam in factis, si subsit similis suspicio. Illud non negauerim, ubi suspicio fraudis nulla sit, in Bartoli sententiam me accedere: at cum simplum est incertum, tunc dubio procul duplum excedi nequit: idq; omnes probant.

POSTREMO lex ait: & hoc non solùm in damno, sed etiam in lucro, &c. Notandum his ex uerbis est, non solum damni emergentis, sed etiam lucri cessantis rationem ueteres habuisse. quapropter & in eo statuitur, ut duplũ non excedat pretij conuenti. pro declaratione igitur huius articuli statuendum est, quemadmodum generaliter lucri cessantis ratio habeatur. & ut aliorũ ambages missas faciamus, duobus uerbis id habe: ratio lucri cessantis, quod uerisimiliter aliquis fecisset, regulariter habetur[q]: id non procedit, si lucrum illud cum alterius iniuria acquireretur[r]. idem iuris est in emptionis, uenditionisq; contractu[s], ut utrinque æqualitas seruetur: ut suprà declaraui.

k §. omnes. inst. de act.

l §. legatarijs. inst. de testa.

m In l. stipulatio ista. §. alteri.

n Bal. hic, Imol. & Alexã. & Iaso. in d. §. alteri.

o l. fi. de præto.

p l. Iuli. §. idem Pap. ff. de act. empti.

q Vt hac l. cum similibus.

r l. si is cui. de furt.

s d. §. si sterilis.

r

FINIS.

ANDREAS ALCIATVS SACROSANCTO ANTISTITI PHILIPPO SAVLO ELECTO BRVGNATENSI, S. P. D.

QVI meus in te est amor, summaq; obseruantia, humanissime Saule, cum iandiu munusculo aliquo tibi ostendere decreuissem: nunquam tamen, nisi in præsentia, data est occasio. nam cũ precibus quorũdam adductus, treis ultimos Codicis Iustiniani libros emendare conatus fuissem, creuissentq; castigationes illę in opusculi formam: uisus sum operæpretium facturus, si hoc qualecunq; est libelli, tibi nominatim dedicauissem: tum quod inde non minimam operi autoritatem comparari uidebam, tum etiam quòd non alij magis quàm eloquẽtissimo Iurisconsulto opus dandũ erat, quod ex iure ciuili, humanioribusq; literis constaret: quibus in studijs ita tu profecisti, ut cum summa laude possis in utrisq; primas partes sustinere. accipe igitur sub patrocinio tuo eius autoris opusculum, quem iandiu tibi addictum habes: uel ex eo maximè, quòd & tu meritò in huiusce gloriæ partẽ debes admitti: qui non parum multam opem nobis attuleris, cum nescio cuius antiqui autoris de palatinis officijs, ad Theodosium Imperatorem, quod unicum extabat exemplar, mihi dono dedisti: quoniam illud ad hanc prouinciam obeũdam necessarium esse cognoueras. uix cuiquam credibile fuerit, quantum difficultatis nobis attulit eorum autorum inopia, qui tempore, quo cõstitutiones hæ, quas emendandas suscepimus, promulgatæ sunt, fuere in pretio. Nam cum in his non admodũ castigatum sit dicendi genus, dilabente Latini sermonis elegantia, non Cicero, non Liuius, non ex antiquioribus aliquis fuit adeundus: sed qui posteriori inter Theodosium & Iustinianũ ætate floruerunt: quorũ scripta rarissima extant. quæ res, uti arbitror, una deterruit alios: ut cum plures sint qui in Pandectas annotationes ediderunt, nemo tamen ausus est hoc oneris assumere, quod nos non quidem alijs doctiores, sed audaces fortasse magis sumus aggressi. me adiuuit itaq; tuus iste codex, nec minus legum interpres Græcus, alijq; quidam recẽtiores, cæterorũ manibus haudquaq; triti, uulgatiúe: ut uel ob hoc nõ paruã gratiam aucupetur hic liber, quod repertu rara, nec passim cognita contineat. hac enim nostra tempestate, cum probabili certè consilio, se ueteribus unusquisq; familiarem præstet, eosq; autores nocturna & diurna manu uerset, usu uidemus, ut rerum posteriori temporе gestarũ cognitio penè sit nulla. quotus enim ille est, eorũ scripta qui uitas Imperatorum post Tranquillum scripsere, qui perlegat, aut lectas intelligat? cum tamen in hac parte non parua sit utilitas. quod ad me attinet, etsi hoc opus breui tempore à nobis absolutum sit (nõ enim plus dimidio mense in eo elaborauimus) maximo tamen studio cõtinuaq; cura ita usi sumus, ut quod propter tempus deesse potuit, sit repensum diligentia. auguror tamen, quin potius uideo, quantos in meum caput crabrones excitem: cum exploratũ mihi sit, increbuisse eam inter recentiores iuris ciuilis sectatores opinionem, ut eisdem esse negent, & leges scire, & humanitatis studia profiteri. sed hos uel tu ipse potes conuincere: qui utranq; scientiam adprimè calleas: ut Aretinum omittam, Græcè & Latinè disertissimum: qui tamẽ etiam ipsorũ iudicio, optimus fuit Iuriscõsultus. nam & uterq; nostrum Iasonẽ audiuit etiã in Latinis literis longè præstantẽ. sed hoc natura plerisq; datũ est, ut quod ipsi assequi nõ possint, maledictis deprimãt. cæterùm ut nemini hîc nõ esset quod posset addiscere, si obiter alicuius antiquioris autoris, ab alijs malè intellectum locũ, data est occasio declarandi, nec hoc grauati sumus adscribere, ut quoquo modo uidelicet studiosis proficerem. quod & ipsum si quibusdam fortasse non probabitur, mancipiolum certè tuum tui erit officij defendere, & iuuare suffragio. Vale. Bononiæ, Nonis Ianuar. M. D. XIII.

A ANDREAE ALCIATI IVRISCONSVLTI MEDIOLANENSIS IN TRES POSTERIORES CODICIS IVSTINIANI LIBROS, ANNOTATIVNCVLAE.

De iure fisci, lib. x.

IN LEGE quarta, Codice de iure fisci, lib. x. certa, ait Imperator, forma super metroicis data est.) Crediderim ueram lectionẽ esse, metœcis: sic enim à Græcis dicitur qui sedes mutat, & de loco ad alium transit. Latinè transmigrator dici potest, seu incola. quẽ etiã πάροικον Pomponius appellat. de uerb. sig. l. pupillus. quamuis ibi Græca dictio impressorũ uitio desideretur. Sanè metœcion etiã locus Athenis fuit, in quo erat carcer. Metœcia quoq; ibidẽ dies festus. item sacrificia de receptis in ciuitatem colonis, sic appellari autor est Plutarchus in Theseo. Suidas metœcos dici eos tradit, qui extra patriam habitant: & tributum quod ab his persoluitur, metœcion: uiri enim soluebant drachmas XII. fœminæ, VI. sed si qua filium peperisset, erat immunis. Menander horum meminit, & Aristophanes:

Metœci. | Locus in digestis. | Metœcia.

τοὺς γὰρ μετοίκους ἄχυρα τῶν ἀστῶν λέγω. Paleam metœcos esse dico ciuium.

¶In lege, super.) scribit Accursius, Optiones eos nuncupari, qui publica exigebãt. eũ ego haud rectẽ percepisse hãc dictionem existimo: cum Plautus in Asinaria, Varro, Nonius, Vegetius, optionem in eũ sensum capiant, ut miles sit, qui ægros antecedat, tanq; eorũ uicem, si usus uenerit, gerere sit paratus. Priscis accensus dicebatur. hoc in significatu capitur apud Callistratum in l. ult. de iure immu. quamobrem etiã qui in palatina militia idipsum agat, quod in exercitu optiones, iure arbitror dici optionẽ.

Optio. | Accensus.

B

Vt nemini liceat in emptione spec. &c.

¶IN rubrica, de munere siconiæ.) legendũ, sitocomiæ. Est autẽ magistratus nomen, qui frumenta & annonam curabat. Arcadius Iurecons. in l. munerum. de munc. & hono. personale, inquit, munus est cura emendi frumenti & olei. nam harum specierũ curatores, quos σιτοκόμους Græci uocant, creari moris est. Vlp. quoq; de uacatione mun. l. 1. sextumdecimum, inquit, annum agentẽ ad munus Sitocomiæ uocare non oportet. Habetur etiã huius uocis mẽtio in l. ult. de administr. rerum ad ciuit. perti. uerũ & illic & apud Vlp. Accursius hallucinat. apud Arcadium Græcũ nomẽ deest, qđ in Pandectis dicitur σιτώνας & ἐλαιώνας. Sicut etiã apud Hermogenianũ in lege prima, in princ. de muneribus, ubi σιτοκομία ait, id est annonæ, ac similiũ cura, munus personale est. nomẽ ipsum deducitur ἀπὸ τοῦ σίτου, id est à frumento, καὶ κομέω, quod est curare. nec aliquẽ moueat, quòd Arcadius eo nomine appellari tradat eos, qui etiã oleũ emi curant: nam ea quibus uescimur, omnia possunt σῖτα, hoc est cibaria dici. Hom. ἰλ. ι.

Sitocomia. | Restitutæ in ff. dictiones.

Πάτροκλος μὲν σῖτον ἑλὼν ἐπένειμε τραπέζῃ.

Diuisit capiens Patroclus edulia mensæ. Idem ἰλ. τ.

σίτου καὶ οἴνοιο· τὸ γὰρ μένος ἐστὶ καὶ ἀλκή.

Et Bacchus uires, & robur edulia præbent.

Ex his patet error Accursij, qui mentionem omnino nullam de Sitocomis, huius in legis contextu haberi tradit. & idcirco suspicatur aliquam legem Græcam sub hoc titulo ab Imperatore fuisse appositam, quæ amplius non extet: cum in primis uerbis scriptum sit: quoties urgente necessitate comparationes frumẽti & hordei, &c. quid enim aliud hîc designatur, quàm Sitocomia?

De decurionibus.

¶LEX, Circensium magistratus.) existimat Accursius, Circenses populi nomẽ esse: quod nusq; legit, nisi fortasse Cyrenensium loco id nominis subditũ fuisse, librariorũ culpa aliquis opinetur. quibus lectionẽ uariare non placet, his operæpretiũ facturus uideor declarare, quinam hic sit magistratus. posse enim hic intelligi arbitror eos, qui Circẽsibus ludis præerant, quos quidã Plauti autoritate in Pœnulo adducti, designatores.

Circẽsium magistratus. | Designatores.

tores appellant. ſed eorum opinio haud ſatis probabilis eſt: cùm ludis funebribus po C
tuit ea fabula eſſe acta, ſicut Terentij Adelphi. nam & Horatij interpres, & Donatus
ſcribunt, ludis tantũ illis deſignatores præfuiſſe. quam in ſententiã iturum Annæum
Senecã exiſtimauerim, qui de beneficijs lib. VI. eos libitinarijs adiungit. Vlp. de his
qui notantur infamia, l. athletas. magiſtratum eſſe oſtẽdit: cũ tanq; maximũ beneficiũ
huiuſmodi adminiſtrationẽ à principe dari ſolitam teſtatur. qui autẽ ſint ludi Circen-

Circitores.

ſes, ſat puto eſſe perſpectum ex Tranq. Seruio, & cæteris. Poſſumus etiã legere, circi-
torum: ut intelligamus eos, qui à triumuiris, aut à præfecto uigilum cõſtitui, urbem
noctu circumibant, ad extinguenda incẽdia, & arcendos fures. unde illud in Iuuenili-
bus: Quid mecum tibi circitor moleſte? Ad me cur prohibes uenire furẽ? Vegetius
quoq; lib. III. idoneos, inquit, & ꝓbatiſsimos tribuni eligũt, qui uigilias circumeant,
ut renuntient ſi emerſerit culpa: quos circuitores appellãt. nũc militiæ factus eſt gra-

Circuitor.

dus, & circitores uocantur. quid enim, ſi hos Imperator circenſes appellauit? ſane cir-
cuitor, alio atq; alio ſignificatu capitur apud Vlp. in l. quicunq;. de inſtitoria actione,
& Modeſtinum in l. ſi duos, de excuſat. tut. ſi modò fidelia ſunt exemplaria. nam mihi
ſubolet, eam legẽ, ſicut & alias pleraſq;, eo in titulo ex Greco tralatas à quodã, qui nõ

Circulatores.

magis Græcè q; Latinè ſciuerit. Circulatores uerò apud Paulum in l. ult. de extraor-
dinarijs criminib. hi dicunť rabulę, qui ſerpẽtes circũferunt, ꝓponuntq;: quales ſunt
noſtro tẽpore, qui ſe diui Pauli gratiã (ita enim dicũt) habere profitenť. ſed id ab re eſt.

Monozoni. *Monazontũ.*

¶ In lege, quidam ignauiæ, Imp. Valẽs, quidã, inquit, monazonio cõgregantur.) Sui-
das monozonos eſſe tradit inter militares uiros honoratos, & cingulo illuſtres. ſed
hoc ad rem præſentẽ non facere exiſtimo: quoniã hîc per monazoniũ intelligo in ere
mis locum, in quo monachi congregantur. μονάζω enim id ſignificat, quod ſolitariè ui
uo, unde & μοναζόντων patrio caſu hic legi poſſet. Nam Eutropius atq; Oroſius tanto
odio tradunt Valentem, qui eiuſce legis autor fuit, perſecutũ monachos: ut abſtracta
ex eremis multa eorũ millia, Barbaris trucidanda obiecerit, eo in prelio quo aduerſus
Gotthos conflixit. etſi Bart. qui inter Iuriſconſultorum interpretes longe primus eſt,
eumq; ſecuti ceteri exiſtiment hac lege prohibuiſſe Valentem cõuenticula impiorũ:
& eorum præſertim qui ad ſubterfugienda munera ciuitates deſerebant. ſed hi profe- D
ctò nõ norũt, quibus furijs ſit in monachos inuectus hic Imperator: nec ex hiſtoriarũ
ignorantia decepti hoc tantũ in loco ſunt recentiores, ſed & in pleriſq; alijs. duo inte-
rim propoſuiſſe nunc ſufficiat. ſcribit Vlpianus in l. generaliter. de decur. eos qui Iu-

Noua declaratio data ad l. generaliter. in finali. ff. de decu.

Iudaica ſuperſtitio.

daicam ſuperſtitionem colũt, admitti ad honores poſſe: & diui Seueri atq; Antonini
reſcripto, neceſsitatẽ cæteris impoſitam, ne huiuſmodi ſuperſtitio læderetur. In huius
legis interpretatione, ita clauſis oculis aguntur noſtri Iuriſperiti, ut quoniam alibi le-
gerint, Iudæos ad honores non admittendos, fateãtur antiquiorẽ legem corrigi: cum
tamen haud de Iudæis Vlp. loquatur, ſed de Chriſtianis. nã ueteres quiq; ſcriptores,
qui nondũ per orbem terrarũ Chriſti fide recepta floruerũt, eam ſuperſtitionem Iu-
daicam appellant: quod ex Cornelio Tacito lib. XVIII. Trãq. in Tiberio, Plinioq; di
gnoſcere unicuiq; eſt in promptu. quòd autẽ de Antonini reſcripto fit mentio, cur ab
Imperatoribus promulgatũ ſit, oſtẽdit Tertullianus in Apologetico aduerſus gẽtes,
nam cũ exercitus Romanus cõtra Barbaros dimicaturus eſſet: & ad ſummã inopiam
aquæ ita foret uentũ, ut milites ſiti perirent: Chriſtianorũ qui in bello erant, precibus
à deo opt. max. impetratę ſunt pluuię: qbus omnis ſitis leuata eſt. In huius rei gratiã,
à pijſsimis Imperatoribus lata eſt lex, cuius meminit Vlp. etſi ipſe quoq; gentilis fue

Vlpianus Iuriſconſultus.

rit. nam Alexãdri tempore fuit in pretio, cũ nondum hic cultus publicè admiſſus fu-
iſſet, ut in Alexandri uita ſcribit Lampridius, qui huius uiri cũ maximo honore facit
mentionem. Secundũ fuerit declarare, quonam intelligẽda ſit modo lex, quinq; pedũ,

Senſus uerior l. quinque pedum. C. fin. regund.

C. finium regund. qua quidẽ in cõſtitutione ita laborauerunt pleriq; Iuriſconſulti, ut
referat Accurſius, neſcio quem Petrũ, qui omnes ſe leges intelligere gloriatus fuerat,
de hac interrogatũ obmutuiſſe. ſenſus itaq; huic textui talis uidetur aſsignãdus. Scri-
bit Iulius Nypſus in mẽſuris agrorũ ad Celſum, legẽ XII. tab. apud Romanos fuiſſe,
qua cauebatur inter cõfines uicinorum agros quinq; pedum ſpatium relinquendum
eſſe, ubi aratrum circũuerti, & iter fieri poſſet, intra quod ſpatium nullus eſſet uſuca-
pioni locus. quod & Cicero lib. de legibus primo oſtẽdit. hanc igitur pręſcriptionem
anti

A antiquatam hac constitutione crediderim, eodem Nypso autore: etsi in hoc non tam disputo, quam locum indico unde ueritas exquiri possit: cũ enim per otium potero, diffusius rem omnem sum explicaturus. Sunt & cõplura alia, quæ lõgiore egẽt interpretatione: ueluti quid sit nexus, in l. unica, C. de usuca. transfor. quid itẽ ibi res mãcipi, & ne mãcipi: & quid sit testamentũ per æs & libram: nam qui Boëthium in Topicis non uiderit, haudquaquam intelliget. quin & frequẽtissima illa dubitatio, an de iure digestorum, materna bona filij familiâs quærerẽtur, ex Iulij Capitolini uerbis in M. Antonini uita, qui à diuis fratribus id lege declaratũ tradit, luce clarius potest perspici: cuius rescripti & Iuriscõsul. Caius meminit in l. sacratissimi. ad Tertullianum, ut procul dubio cõmunis recentiorũ sentẽtia hac in quæstione sit explodẽda. Accedit his, quod ex lege Falcidia dodrantẽ ab hæreditate semper deduci tradunt recentiores omnes: cũ tamen diuus Hieronymus in Eusebij chronicis, ita demum euenire tradat, cũ non plus quatuor hæredibus erant instituti, alioqui semis apud hæredes remanebat. Nam & quæ sit cretionum solennitas in l. cretionum. C. de iure delib. non intelliges, nisi ex Cicerone cõiectaueris: qui ad Atticũ lib. XI. literas, inquit, tuas accepi pridie Nonas Februarias, eoque ipso die ex testamẽto creui hæreditatem. & rursus: Galeonis hæreditati creui. dico enim cretionẽ fuisse simplicẽ: quoniam ad me missa est. licet Veneti librarij, ab Pomponij editione (cũ eã nõ intellexissent) dissidẽtes, aliter impresserint: eum &, creui hæreditatem, acquirere significet, Festo autore. Sed hæc alibi diffusius.

Filijsf. bon. materna quæri de iure ueteri.

Lex Falcidia.

¶In l. quinque summates.) Imperatores Theodosius & Valentinianus mentionem faciunt augustalium. qui hoc nomine appellentur, nõ reperies, arbitror, qui id in expedito habeat. Vegetius rei militaris lib. II. sic nũcupatos testatur eos, qui primos ordines in bello ducebãt, quod ab Augusto ad id munus essent adiuncti. Capitur etiã huiusmodi dictio pro dignitate quadã, quæ inter magistratus municipales erat. Horum mentio in plerisque antiquorum tumulis: qualis ille in antistitis Brixiani palatio:

Augustales qui.

Coll. Fabrum, & Cent. sex Sextio, Onesigeni ornamentis decurionalibus, Brixiæ VI VIR Augustal. patrono collegiorum Fabrorum, & Centonariorum, & Dendrophorum.

B Creabantur autem hi Augustales ab ordine decurionũ, ut ex alio epigrammate didicimus, quod in mensa marmorea Mediolani, in diui Nazarij templo est:

Faustus VI VIR Augustalis, qui inter primos Augustales à Decurionib. Augustalis factus est, Viriæ Maximæ uxori caris. & Urso, Lupo, Leoni, Libertis futuris.

Erant etiam tanquam iudices decurionũ, ut ex lege sequenti cognitu facilimum est. Non me latet, Augustalem præfectum in Aegypto fuisse ab Augusto constitutũ: cuius mentio in Digestis, de quo & hic agi crediderim: nam & inde appellatam credere quis possit Augustanicam, quæ pars prouinciæ Aegypti est, ut scribit Ammianus Marcellinus: qua tamen in re iudicium meum non interpono.

Augustanica.

¶In l. si quos spontaneos.) Hypomnematrographi. quid hæc uox significat ignorauit Accursius: quamobrem quædã de emponemmatibus nihil ad rem facientia inculcat. sed illis omissis, sciendum est, Hypomnematographos eos appellari, qui commẽtaria scribunt. ὑπομνήματα enim commentarij sunt. Cicero filius epistolarũ lib. XVI. multum, inquit, mihi operæ eripitur in scribendis hypomnematis. sanè postquam Augustus Cæsar Aegyptum in prouinciæ formã erexit, inter cæteros magistratus, etiã Hypomnematographos constituit, ut scribit Strabo. de his hac constitutione agi existimo.

Hypomnemata.

De Municipibus.

¶In l. prima mẽtio est nominis possessiui, biblius.) quod unde deductum sit, quidã aure nec Bœota, nec illepidi ignorant: cũ tamen Auienus, qui Dionysium poëtã transtulit, Byblum nõ longè à Libano in Phœnicia collocet: uicinamque dicat Beryto hoc carmine: Hic Tyrus est opulens, Berytus, & optima Byblos. Dionysius:

Καὶ τύρον ἀγχιάλην, βηρυτόν τ' αἶαν ἐρατεινήν.

Byblus.

Berytus.

Berytus aũt metropolitana urbs est, satis apud Iurecõs. celebrata: ueluti in Pandectarum procemio, in l. unica, de metropoli Beryto. in l. sciendũ, de censibus, ubi Iuriscõs. eam coloniã appellat, Augusti beneficijs gratiosam. quibus uerbis addicit Pli. lib. V. Cap. XX. qui non alia, uti arbitror, de causa felicẽ Iuliam appellari tradit. extant apud Græcos de eius incendio uaria epigrammata, minimè ad præsens opus facientia.

Locus Plinij.

r 3 In l.

¶In l.secunda, ex prouincia equitaria.) lege,Aquitania. quæ Galliæ est : sat nota ex Cosmographis,& Tibulli carmine: C

Gentis Aquitanæ,celeber Messala triumphis.

De incolis.

¶IN L.II. in splendidissima ciuitate Laudicinorum.) uera lectio est,Laodiceorum, à Laodicea,quæ & ipsa nota est ex Plinio lib.v. cap.XXIX.

De muneribus patrimoniorum.

Prostates.

Prostasia.

¶LEX est cuius initium,nec protostasię.)possumus hîc legere,prostasiæ.nomen enim id à Græcis magis celebratur,pro cuiusdam præfecturæ genere.προστάτης enim præsidem,adiutorē in bello,defensorem'ue significat. Prostates, inquit Suidas,sacrificulus est,& altarium præses:est etiam magistratus nomen, qui præerat inquilinis Athenas incolentibus.Prostasia quoque auxiliarē turmam significat, & alia,ut apud Suidam ex Demosthene & Didymo.Antiqua tamen lectio & ipsa improbanda non est : cum significatione non differat à prostasia.Capitur autem hîc seu pro munere quod præstabatur à principe decurionū,seu(quod magis puto) pro eius magistratus munere,qui sacris præerat.apud Eustathium uidetur prostasię idem munus esse quod proxeniæ: sunt autem proxeni hospitibus suscipiēdis præpositi: quod munus solebat à regibus iniungi,ut Herodotus autor est. scribit Aelius Dionysius ꝓxenos ciuitatis hospites dici,ad quos diuertant legati,& qui eos ad populi concionem deducant. Quòd autē sequitur,decaprotiæ.)per decaprotos intellige eos,qui pecuniā exigebant, quam ipsi fisco demum numerabant. quòd si morte alicuius, reipublicæ fuisset illatū damnum, decaproti de eo quod receperant,ipsi supplebant.munus non absimile uectigaliū cōductoribus,quod δεκαπρῶται Græcè uocatur. Arcadius Iurisconſ.in l.ult.de muneribus & honoribus:Præterea habent ciuitates pręrogatiuā:ut hi qui in territorio earū posident,certum quid frumenti,pro mensura agri per certos annos præbeant. quod genus collationis,munus possessionis est:munera uerò mista sunt decaproti , ut Herennius Modest.& notando, & disputando bene,optima ratione decreuit.nam decaproti δεκαπρωτίας,& εἰκοσαπρωτίας tributa exigentes,& corporale ministerium gerūt, & pro muneribus defunctorum fiscalia detrimenta resarciunt.censet igitur Iuriscōsultus, eorum munus qui decaprotis dant tributa,possessionis esse:decaprotorum uero mistum.hos decemprimos Latina uoce dixit Cicero in oratione pro Roscio Amerino.Existimo autem huiusmodi officium mancipibus proximum fuisse, quos Asconius Pędianus tradit publicanorum esse principes,qui decimas à fisco emebant.in eo tamen differre : tum quòd ex decurionum principibus eligebantur,& idcirco nobiliores erant:tum etiam quòd illi ex portorijs utplurimum recipiebant uectigalia. at hi fundos ciuitati uectigales habebant,unde pecunias colligerēt; ab eorum uidelicet dominis.huius frequens uocis quoque mentio est apud Iulium Fir.lib.III. D

Decaproti.

Decemprimi qui sint apud Ciceronem et Firmicum.

De excusatione munerum.

Parthiarij.

Carreū apud Iuriscōs. quid significet.

¶LEX, negotiantes partiarij.) Corrigunt quidam, pannarij: eorum uidelicet more, qui quoties aliquid non intelligunt,inclamant corruptum codicem: & culpam suam refundunt in librarios.Ipse certe minoris duxerim,ignorantiam meam fateri, quàm alios noxæ reos facere:quod tamen impręsentiarum necessarium non est:cum parthiarios hîc,interposita aspiratione,intelligere possumus,parthicarum pellium negotiatores: quarum mentio apud Plinium : & de quibus sensisse Martianū iuris ciuilis autorem existimant plerique in l.ultima,de publicanis.alioquin & hoc nomine dici possunt,qui ex celeberrimo Carrarum emporio (is in Parthis uicus est) negotiabātur. nā & inde carreum,dicitur ligustrum Paulo Iurisconsul.in l. non omnes.de penu legata. etsi ibi impressus codex corruptus circumferatur.

Pollen.

Restituta Iurisconsulto antiqua lectio.

¶In lege,maximarū cōficiendi pollinis.) Carisius declinari iubet,pollis pollinis.Cæsar in analogia,& Probus in Catol.pollen pollinis,mauult.Est autē flos farinę.Vnde deducuntur pollinctores:quoniam in funeribus cœnas opiparas,panesque ex polline compararēt,pretio nō parcentes.Inde à Græcis σιταρουλαι dicti,ut Iulius Pollux autor est.horum mentio in l.cuicunque.de insti.act.si libitinarius,quem Græci ταφέα appellant,seruū pollinctorem habuerit.ubi in impressis codicibus & Græca uox deest, & pro pollinctore,pollicitator legitur.sunt qui existimēt pollinctorē,quādo libitinarij ser

A rij seruum significat, dici à pollincendo, hoc est, mortuos curãdo, ut ait Nonius: apud Catonem uerò eum significare qui pollinem facit: quod probo. neq; me latet, quanta sit apud humanioris literaturæ professores contentio in huius uoculæ differentia, cũ pollinctore: quam hîc referre attinet.

Veredarij. Parauerëdi.

¶Quod autem sequitur, parauueredorum.) intellige eos, qui ueredum (est autem curriculi genus) regunt, ueredarios dici. hinc parauueredorum munus, cum ultra ordinariam cursus publici functionem, hoc munere extraordinariõ aggrauantur subditi, ut parauueredi causa aliquid conferant. qua ratione dicitur & parangaria: de qua dictione infrà dicturus sum.

Rheticus limes.

¶In eadem lege, Rheticus limes.) quid hîc uelit Imperator, Accursius non percepit, quare sciendum est, Rhetos populos prope Germaniã esse: per quos opus erat transire barbaros, atq; Rom. Imperij hostes, qui in subdita Imperatori regna tenderent. iubet igitur hac constitutione Augustus, eos quibus Rheticus limes curæ est, ne à barbaris capiatur, à muneribus quæ suprà retuli, non esse excusatos: ut si usus uenerit, ipse ad eos possit ire, habiturus qui munera subeant. Fl. Vopiscus in Aureliano Fuluij Boij mentionẽ facit, qui dux fuerit Rhetici limitis. quin idem in Bonoso, Tribunatus, inquit, egit, & dux limitis Rhetici fuit. etsi apud eum, uitio impressorum, Rhetici militis legatur: sed castigatior lectio est, limitis.

Fl. Vopisci locus

¶In eadem lege, illicitæ expeditionis.) legendum, Illyricæ, ex antiquo codice. sunt autem hi populi, quos Sclauonas uulgaris lingua appellat: de quibus Plinius cap. XX. tertij libri, & Polybius historiarum III.

¶Quod uerò subsequitur, utilitatis.) uerior lectio est utilitas. hoc sensu: Sordida munera nulli subeãt, exceptis his, à quibus limes Rheticus includitur, & curatur, uel exceptis his, à quibus utilitas expeditiõis Illyricæ adiuuatur, pro tẽpore & necessitate: id est, quotiescunq; in Illyricos expeditionẽ ducere opus est. erant enim quidam qui ad munera tenebantur, quoties Imperator pro sua utilitate agmẽ in Illyricos fortasse rebellantes duceret. hoc infrà clarius patet in l. prima, titulo proximè sequenti.

B

Qui morbo se excusat.

Articularis morbus.

¶L. cum auriculari.) uetustus codex habet, articulari. sic enim appellatur chiragra: quòd articulos, id est, digitos lædat. quæ infirmitas quo modo leuetur, habes apud Cornelium Celsum quarti libri capite ultimo. paruus hic utiq; error: sed uel ob hoc non obmittendus, ut antiquæ scripturæ fides salua sit.

De Athletis.

Agones sacri quatuor. Declaratus Iurisconsult. in l. ij. de alea lu.

¶LEX unica & singularis est, quæ athletarum certamina sacra appellat. cur sic nuncupentur, ab Accursio minimè perspectum est: cum id adepta nominis sint, quòd in deorum honorem fierent. quatuor enim erãt celebrati Græcis agones: quorum præter Pindarum, hymno V. Archias quoq; his meminit notissimo epigrammate:

Τέσσαρές εἰσιν ἀγῶνες ἀν' Ἑλλάδα, τέσσαρες ἱροί.
οἱ δύο μὲν θνητῶν, οἱ δύο δ' ἀθανάτων,
Ζηνὸς, Λητοΐδαο, Παλαίμονος, Ἀρχεμόροιο,
Ἆθλα δὲ τῶν, κότινος, μῆλα, σέλινα, πίτυς.

Sacra per Argiuas certamina quatuor urbeis
Sunt: duo facta uiris, & duo cœlitibus.
Vt Iouis, & Phœbi, Melicertæq;, Archemoriq;.
Præmia sunt pinus, poma, apium, atq; oleæ.

¶Hoc autem in certamine quinq; ludis utebantur: quos Paulus Iureconsultus in l. secunda, de aleæ lusu describit, & Simonides hoc disticho:

Ἴσθμια, καὶ Πυθοῖ, Διοφῶν ὁ Φίλωνος ἐνίκα,
ἅλμα, ποδωκείην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην.

Isthmia Philonis, Diophon, & Pythia, uicit
Et cursu, & iaculo, saltibus, orbe, pale.

apud Pindari quoq; interpretem:

ἅλμα ποδῶν, δίσκου τε βολὴ, καὶ ἄκοντος ἐρωὴ,
καὶ δρόμος, ἠδὲ πάλη, μία δ' ἔπλετο πᾶσι τελευτή.

Cum disci iactu, saltus pedis, impetus hastæ,
Atq; pale, & cursus, studium fuit omnibus unum.

Pancratium. Qui autem his omnibus ludis uicisset, pancratiastes nũcupabatur. Pancratium enim C hi quinq; ludi uocabantur: sicuti & Pentathlum, autore Hermolao in Pliniũ. quæ tamen sententia ex autoribus probabilis non est. nam Lucianus pro diuersa ludicri specie pancratium ponit, dum palæstram esse tradit ludum, qui in lutea aspergine fiebat: qui autem in puluere fit, recto stadio inuicem se percutientium, pancratiũ esse. Huius ludi meminit Synesius in lib. de Somnijs, Thucydides lib. v. & Propertius: Dũ patitur duro uulnera pancrasio. *Propertij locus.* Nam hîc Propertium haud intelligere opinor de quinq; ipsis ludorũ generibus: sed de eo tantum, cuius ex Luciano meminimus. Sicut & Iurisconf. in l. qua actione. §. si quis. ff. ad legẽ Aquil. *Locus i digestis.* Si quis, inquit, in colluctatione, uel in pancratio, uel pugiles dum inter se exercentur, alius aliũ occiderit: si in publico est certamine, cessat Aquilia. Mentio huius etiã apud Senecam habetur in declamationibus: Plinium lib. xxxv. Gellium lib. III. Imperator quoq; Iustinianus in authentico de consulibus: Post illud, ait, quod dicitur totius diei, multa delectatione cõplebit populum hoc, quod uocatur Græcè παγκράτιον, & cum bestijs pugnantes homines. *Locus in auth.* sic enim ibi legendum est, non pancarpon, id est Latinè sylua conspecta. hæc enim uerba ab aliquo literarum ignaro addita textui ipsi crediderim. Quod autem sequitur su prædictis proximum, adorna, existimo eum locum sic dictum, quòd in eo cantantes cernerentur, ᾀδὲ τὸ ᾄδω, id est cano, καὶ ὁρῶ uideo. quod ad superiora attinet: dum Lucianus pancratiastas scribit exercere se in puluere solitos, intelligendum est de eo puluere quo se inspergebant: cuius mentio apud Statium in pugna Tidei atq; Achillei: & apud Vergilium fulua luctãtur arena. Inde Iulius Pollux inter gymnica instrumenta enumerat, κόνιος σπυρίδα, hoc est pulueris sportulam. Sanè athletæ quidam sunt, qui quòd hastis luderent, xistici dicebãtur: sicut & histriones, thymelici, & saltatores nuncupati: ut in l. athletas. de his qui notan. infa. & in l. septitia. de pollicitationibus: *Emendatæ duæ in ff. dictiones.* quãuis utrobiq; corrupta sit lectio. Adde q pro agonica, id est certaminis uictore: seu athlotheta, id est iudice, legitur agoneta: & pro agone Heracleotico, eratetict : cũ ibi certamen significet quod in Herculis honorem fiebat, & idcirco dictum Heracleoticum. *Heracleoticum certamen.* Hinc in Græcis scholijs, & Polluci, τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας, σημειωτέον ἡρακλέους ἀγῶνας ἐκάλεσαν. meminit & Lampridius in Alexandro: Agoni præsedit, & maximè Her- D culeo, in honorẽ magni Alexandri. magis tamen placet lectio quæ de Pandectis Thuscis accipitur, de qua aliquando plura. Athletarum meminit etiam Vlpianus in lege, athletæ. de excusatio. tutorum. & Arcadius de muneribus, l. ultima, his uerbis: mastygophori quoq;, qui athletas in certaminibus comitantur, personali muneri seruiunt. *Emaculatæ Pandectæ.* μαστιγοφόροι enim erant, qui cũ flagellis in manibus athletas præibãt. sic autẽ ibi legendum est: seu athlothetas, hoc est, certaminum iudices: quos etiam βραβευταὶ appellãt. Verùm hæc lectio accommodatior erit in prædicta lege, septitia, ubi legitur agoneta. Quod autem suprà diximus de thymelicis, emendandũ etiam est in sacris canonibus, de consecra. dist. v. c. nõ ministros. & apud Imperatorẽ in prædicto auth. de consulib. *Sacri canones correcti.* ubi, in scena, inqt, ridiculorũ est locus tragœdis, thymelicis, choris, & spectaculis uniuersis. Item paulò inferius: Sinimus eos spargere quę uocãtur missilia, thymelicis, & caueis, & in quadrangulis. *Restituta antiqua lectio in authenticis.* Illud non prætereundũ, hoc auth. è Græco tralatũ fuisse, & propterea cõplures barbaras in eo dictiones reperiri. Cæterùm latissimus est de huiusmodi ludis dicendi campus: uerùm ad præsentem rem hæc nimis fortasse multa.

De excusationibus artificum.

Lecticarij. ¶Lecticarij.) Hi sunt qui lecticas, in quibus per urbem magnates circunferebant, fabricabant: quarũ meminit Iuue. Satyr. prima. alioquin hoc etiã nomine dicũtur serui, qui eas ferebant. Pomponius, l. si ex toto. de legatis primo: Si lecticarios, inquit, octo legatum sit, non potest pars seruorũ uendicari. hos Petronius Arbiter lectuarios appellat: Procurator insulæ à cœna excitatus, à duobus lectuarijs in mediã rixam profertur. nisi apud eum scriptorum uitio lectio salua non est, lubrico inter hæc lapsu. meminit lecticariorum etiam Ser. Sulpitius in quadam ad Ciceronem epistola.

¶Seu actarij.) Crediderim ueram lectionem esse, arcarij: id est qui arcas faciunt: quorum mẽtio est in l. ult. ff. de iure immunita. nisi ibi malis legere, arcuarij. hoc autem in loco nec improbãda fuerit lectio, lactarij: ut intelligas eos qui lac uendũt, & qui edulia ex lacte cõficiũt. *Lactarij.* Spartianus ĩ Alagabali uita: Dulciarios & lactarios tales habuit,

ut quæc

A ut quæcunque coqui de diuersis edulijs exhibuissent, uel structores, uel pomarij, illi modò de dulcibus, modò de lactarijs exhiberent.

¶Quadratarij, quos Græco uocabulo poëtas appellant.) Legēdum, pectas: à πήγνυμι, quod est figo: uel quod magis est, ἀπὸ τοῦ πήκτειν, quod ornare significat Suidæ: etsi tondere quoque pecora, Aristophani. quadratarij uerò dicuntur marmorarij, qui ea ad amussim quadrant. Sidonius libro III. quod factum siue ab industria, seu per iniuriā, mihi magis quàm quadratario liuidus lector adscribet. In sacris quoque libris, in IIII. Coronatorū uita sic legitur: Dum Diocletianus omēs metallicos cōgregaret: inuenit Claudiū, Castoriū, Symphorianū, & Nicostratū, mirificos in arte quadrataria. Corrigendus & hac uoce est Senecæ locus, epistola LXXXVI. uti aliquando admonui. *Quadratarij.*

¶Muscarij.) Potes interpretari eos qui muscaria, hoc est flabra quibus muscæ abigun tur, uendūt. Sic enim à Martiale atque Plinio appellantur. Possunt & sic dici, qui conopæa faciunt arcendis muscis: sicut Aegyptij propter culices. Erunt etiam quibus magis arridebit, si intellexerimus hos myropolas, qui muscum uendunt. Est autem muscum apud diuum Hieronymū, quod Plinius & Dioscorides splagnon uocant, odoratum scilicet unguentum: diuersum tamē ab eo quod nos à Mosco animali Moscatum dicimus. alij tamen codices antiqui habent munerarij: quod probarem, nisi con uenientius esset musiuarij, à musiuo: cuius mētio in uita Pesennij Nigri: & Augu. de ciui. dei, uulgò mosaicum dicitur. De huiusmodi opere sensisse Nilum Scholasticum existimo epig. lib. IIII. *Muscarij.* *Moscatum.*

πάντες μὲν σάτυροι φιλοκέρτομοι. εἰπὲ δὲ καὶ σύ,
τί πρὸς ἕκαστον ὁρῶν τὸν δὲ γέλωτα χέεις;
Θάμβος ἔχων γελόω, πῶς ἐκ λίθων ἄλλοθεν ἄλλων
συμφορηθεὶς, γενόμην ἐξαπίνης σάτυρος.

Sunt Satyri, salsique, petulcique: ast age cur te
Ad nos uertentem lumina, risus habet?
B Admiror qua arte ex alijs alijsque lapillis
Tam citò compositum transierim in Satyrum.

¶Albini quos Græci comatas uocant.) Lege, si placet, quos Græci coniatas uocant: ut per albinos, albarios'ue (nam & hoc plus consonum est) intelligamus eos, qui albario muros spargunt. est autem albarium calx ipsa liquefacta, qua muri exalbantur, re nouanturque. Plinius: Albaria tectorum interpollantur. mentio extat etiam apud Vitruuium. quòd autem Græcè albini dicantur coniatæ, ostendit Suidas: κονιάται οἱ τοὺς τοίχους ἀσβεστοῦντες. *Albini.* *Coniatæ.*

¶Barbacarij.) Fuit tempus cum legebam, myrobrecharij, hoc est, qui unguenta uendunt. μύρον enim unguentum dicitur: βρέχω aspergo, madefacio. hoc nomine propriè appellantur, qui capillos delibutos gerunt: qualis apud Tranq. in Aug. Mœcenas: & Anacreon poëta epigrammatum lib. III. quod identidem ab Gellio adducitur libro XIX. Cap. IX. constat autē epigramma illud ex dimetris iambicis catalecticis. quamuis Theodorus Gazes, qui quicquid Græcè in Gellio erat, transtulit in Latinū, existimauerit esse senariū. Nec solo autoris nomine defraudata est lepidissima illa ᾠδὴ, sed etiam sex, uel septem carminibus: quæ ex Græco exemplari tute poteris sumere. Myrobrechariorum inter artifices meminit Plautus in Aulularia. Impræsentiarum tamē castigatius legēdum hic putauerim, barbaricarij: ut hi sint, qui barbaricas uestes intexunt: aliter dicti phrygiones. horum artis est, ex auro & coloratis filis, in uestibus, hominum, animaliumque effigies exprimere. Verg. *Myrobrecharij.* *Gellij locus.* *Barbaricarij.*

Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.

Apul. in Asino aureo, lib. X. & in modum Paridis Phrygij pastoris, in barbaricis amiculis, humeris defluentibus pulchre indusiatus adolescens.

¶Diatrecarij.) Legerit hic aliquis, diabathrarij: quod perinde ualet ac coriarij. nam diabathra, ut Pompeius scribit, Græcarum solearum est species. Plautus in Aulul. Sedentarij sutores diabathrarij. capiuntur etiam pro gradibus pensilibus, seu scalis: ἀπὸ τοῦ διαβαίνειν, quod est transire: hinc anabathra, Iuuen. Saty. VII. sed eò fortasse probabilior est sententia, quò ueteri scripturæ proximior, ut legamus, diatretarij: intelligamusque eos, qui intarsiatum (quod uocant) faciunt: à Græca præpositione διὰ, καὶ τρέω. *Diabathrarij.* *Diatretarij.*

Inde

Inde apud Vlpianum in l. si seruus. §. si calicem. ad leg. Aquil. calix diatretus. Sanè hi artifices possunt tornatores dici: quoniam διατορεῖν torno laborare significat: & [illegible] tessellatus dicitur. sed quid si diatrocharij legerimus? quòd rotas, pilasq; ligneas faciunt, & carros. nam idipsum significat τροχὸς, inde τροχοποιεῖν uerbum.

Diatretus apud Vlp. quid significet.

¶ Quod sequitur, cerenci.) legendum ceramei. Hesiodus:

Καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων.

Inuidet & figulus figulo, fabrum faber odit.

Specularij.

¶ Specularij.) hi sunt qui specula faciũt, & qui uitrea specilla. Possunt & hoc nomine denotari, qui fenestris specularia ad arcendũ hyeme frigus, cõponunt. quorũ meminit Vlpianus in l. quæsitum. §. si domus. de fundo instructo. meminit & Iuuenalis.

Bractearij.

¶ Bratearij, id est pentalargę.) lego, bractearij, id est petalurgi, πεταλουργοί. nam Græcis πέταλον folium significat, atq; bracteam. hinc & petalia, Plauto.

Mathematici.

¶ In l. se. metameos.) uerior lectio, mathematicos. Theon. [illegible] ὁ μαθηματικὸς [illegible]. est enim matheseos duplex species: alia quidem quatuor sub se liberales artes complectens: alia uerò sacris constitutionibus, tanquam quæ cantamina doceat, prohibita. Imperator Constantinus in l. si excepta. C. de maleficis. Si quis magus uel magicis carminibus assuetus, qui maleficus uulgi cõsuetudine uocatur, aut aruspex, aut hariolus, aut certè augur, uel mathematicus, uel narrandis somnijs occultans artẽ aliquam diuinandi, aut certè aliquid horum simile exercens, in comitatu meo, uel Cæsaris fuerit deprehensus: præsidio dignitatis exutus, cruciatus & tormenta non fugiat, & cætera. hæc libentius scripsi: quoniam codices utplurimum circumferuntur in his uerbis corrupti. quin & Accursius declarare uolens quid significent illa uerba, comitatu meo, uel Cæsaris, nil certi habet quod in medium proferat. quare sciẽdum est, inter Augustũ & Cæsarem id interesse, quòd Augusti hi dicuntur, qui nunc regnãt, & ab senatu Imperatoris nomine honestati sunt: at Cæsares dicuntur, qui ab ipso Augusto electi sunt ad regendam prouinciam aliquam cum Cæsaris honore tantum, donec Augustus uixerit, post eius mortẽ successuri in imperio: ut ex Ammiano Marcell. didici. Comitatus autem, ne & hoc ignoretur, is dicitur locus, in quo uitam agit princeps: & Palatini omnes, qui cuncti Imperatori, Cæsari'ue assistunt, dicuntur eius comitatus: & ipsi nunc Comites, nũc Comitatenses: ut Græcus legum interpres (qui quantum uideo, Iustiniani tempore scripsit) autor est. Magos autem, & huiusce generis diuinatores, etiam ex sanctorum patrũ decretis puniendos, ostendit diuus Augustinus, XXV. q. VI. cap. ult. etsi, dum in principio Arcades tradit deo suo Lycæo sacrificare solitos, inemẽdatus sit liber: & pro Lycæo suppositum sit Lyço: intelligit enim Iouis Lycęi templum, in quo uiui homines sacrificabãtur, ut ex Hyginio didicimus: ut non alia de re ea templa imposita nefastis iugis, existimẽ dixisse Papiniũ Thebaidos libro primo. In Augustini sententiam scribit etiam Plinius libro VIII. ubi de lupis uerba facit. nam & horum diuinatorũ ars ita ab antiquis despicatui habita est, ut in prouerbiũ uenerit, nihili cocio. Istos em̃ aruspices Laberius cociones appellauit: ut est apud A. Gelliũ libro XVI. Cap. VII. Prouerbij meminit Plautus in Asinaria: etsi eius interpretes locum nõ intellexerint: tametsi eo in loco ipse arbiter nihili coactio legendum: & de argentariorum coactione intelligendum, cuius Seneca, Tranq. Iurecõsulti, itemq; Horatius meminere. Plutarchus quoq;, & Apollonij interpretes Tarreus, diuinatricẽ quandam Aglaonicen, Egemonis Thessali filiam, cum in Ossa monte coitus lunæ obseruaret, in iudicio conuictam à mulieribus, existimantibus ab ea lunam cœlo deduci, grauissimis affectam supplicijs tradunt: & ex Ossa præcipitem datam. quam fabulam, seu historiam mauis, tetigit Ouidius in Ibin:

Declarata l. si excepta. C. de maleficis.

Cæsar & Augustus differunt.

Comitatus.

Comites.

Comitatenses.

Correcta in decret. uox.

Papinij locus.

Plauti locus.

Ouidij locus in Ibin.

Vtq; dedit saltus è summo Thessalis Ossa. sic enim ibi legendum, nõ Thessalus, ut interpretes crediderunt: qui dum poëtam hunc non intelligũt, uana quædam sunt commenti. ut uel ex antiquissimis fabulis appareat, diuinatores hosce, & magos impunes non euasisse. quod ad præsens institutum pertinet, non solum hac in lege mathematicos, sed etiam mechanicos, legi potest. nam & antiqui codices sic ferè habent: & qui sint hi, satis notum est.

De tabularijs, scribis, & logographis.

¶ IN ultima huius tituli cõstitutione hæc uerba reperies, Boëthos, logistas, medogrammateas

A grammateas,logographos,diascoleas.Corruptum omnino ultimum est nomen:& legendum,diastoleas.Boëthi dicuntur ab Imperatore,adiutores scribarũ:quos alij,subadiuuas,alij adiutorios appellant. ut in l.unicuiq;.C. de proxi.sacr.scrin. βοηθῶ enim idem ualet quod adiuuo. inde Seuerinus Boëthius dictus, quẽ alij falsa uoce Boëtiũ uocant.quorum errorem confutat antiquum marmor,quod adhuc Derthonæ extat, in diui Martiani cœnobio: ubi tumulus est,quem antiqua inscriptio,Boëthio,& Butharico cõsulibus factum ostendit.Quod autem sequitur,logistas.) hi sunt qui rationales alibi dicuntur.In hoc distant à logographis, quòd illi libros rationũ scribebãt, logistæ curabant.Medogrammatei uerò sunt quos scribæ consulebant : nam μεδ⊕βουλεύμα significat Suidæ,& cæteris.grammatei autem notarij,seu scribæ sunt : γραμματεὺς enim idipsum denotat.nomen sumptũ uidelicet à literis : sicut grammatophylacium,locus in quo recondunt literæ.quæ uox corruptè circunfertur in l.moris.ff. de pœnis.Diastoleæ uerò dicuntur rationum correctores,seu distinctores : uel,quod magis erit gratię,diuisores.διαστέλλω enim est id quod diuido ac distinguo:& inde διαστολὰ dicta.Sanè Ammonius in differentijs logographos interpretatur eos qui δικανικοὺς λόγους scribunt,id est,iudicialia acta.

Boëthi qui sint.
Boëtij circumfertur uulgò nomen corruptum.
Logistæ.
Logographi.
Medogrãmatei.
Locus.ff.
Diastoleæ.

De susceptoribus & præpositis.

¶ IN lege,si aliquid.legitur uerbũ,decoxit,ab Accursio malè interpretatum : quare scire æquum est,decoquere apud antiquos idem esse quod bonis decedere, & delinquendo creditoribus imponere.Inde decoctores dicuntur helluones,& bonorũ consumptores,autore Nonio.meminit huius uocis & Catullus : Decoctoris amica Formiani. & Spartianus in Hadriano.& deniq; est nemini nõ notum nomẽ. Sed nec lex ab Accursio adducta cum defendit: cum ex antiquis codicibus legẽda sit hoc modo: quilibet principalium,uel decutionum, si decoctor pecuniæ publicæ, uel fraudulentus in adscriptionibus,&c.Sciens id prætermiseram:sed quoniam uidi hinc falsæ Latinitatis Accursium ansam capere,uolui hoc saltem in loco lectorem admoneri.

Decoctore.

De ponderatoribus.

B ¶ IN lege II.per singulas ciuitates constitutio igostatem.) Vetustus codex habet, constitutum igostatem.uerùm & ipse menda non caret.repono enim, Zygostatẽ constitui,hoc est uirum qui ponderũ,& staterarum rationẽ optimè calleat.Is igitur in hac lege fortasse intelligendus est,qui nõ multũ absimilis esset illi,qui ab antiquis nũc curio,nunc magister curię dicitur:nam is nũmos erogabat existẽtibus in sua curia.Plautus in Aulularia: Nã noster nostræ qui est magister curiæ,Diuidere argẽti dixit nummos in uiros.Appellat etiã diuisor,à Cicerone in Verrinis:quod & notat Pędianus.

Zygostates.
Curio
Magister curiæ.
Diuisor.

FINIS.

ANDREAE ALCIATI

IN XI. LIBRVM CODICIS IVSTINIANI, ANNOTATIONES.

IN LEGE, cum nauarchorum,in fine:uel ex eo quod uocatur Græcè.) reponenda est dictio ἀλειτουργησία, quæ uox Suidæ immunitatem,seu excusationem à publicis oneribus significat. cui penè significatu par est ἀτέλεια.quod autem hîc dicitur de Carpatia,intellige classem à Carpato insula:unde Carpatius uates Proteus apud Verg.

De nauibus non excusandis.

¶ IN lege iubemus ante felicem embolam) interpretare, itineris ingressum : id est ἐμβολὴν.embola uerò significãt rostra nauiũ,& alia præter hoc,de quibus Hermolaus in corollario Pliniano.sanè ἐκβολὴ eiectam denotat. quod uerbum reponendum est in lege tertia,de incend.ruin.naufra.inde etiam eiectitiam suem, Græci ἐκβολάδα appellant,ut ex Athenæo didicimus.

Restituta Græca uox Iuriscõs.

De metallarijs.

¶ BALLVCA, quæ Græcè chrysamos dicitur.) Etsi hãc lectionẽ quibus reprobẽt argumẽtis,non habeant:acõmodatius tamen quibusdam uidetur, chrysoma χρύσωμα legere

Balluca.

A sacræ constitutiones hoc in titulo fecerũt: ut bastagiarios opiner eos fuisse, qui uestes ad tincturam ferebant, referebantq́. nam & ibidem traditur, tertiocerium dictum, qui bastagas tractabat. Legitur & apud eum, bastaga priuata.

¶In l. notas sericoblatæ & metaxæ species.) castior lectio erit, sericobaptæ, id est, serici tincti. βάπτω enim significat tingo. inde baptæ apud Iuuen. dicti quòd faciem fuco illinerent. μέταξα autem Græcis, à nobis sericum dicitur: cuius tinctores, baphij: παρὰ τὸ βάπτειν, quod est tingere. Hinc baptosericũ palliũ, Flauio Vopisco in Aureliano: licet corrupti codices, bratto serico, sciunctim habeãt. quamuis nunc mihi fiat magis uero simile & Vopiscum, & Imperatorẽ sensisse nõ de bapta, sed de blatta, hoc est purpura: nam blattam pro conchylio capi, scribit Paulus Aegineta: & quem Suetonius in Nerone, coccineũ funem, & Orosius purpureũ, Eutropius blatteũ dixit. meminit & Cassiodorus in epistolis, & Lãprid. in Alagab. Parauerat funes blatta & serico, & cocco intortos. Censeo itaq; hic legendum, sericoblattæ: & apud Vopiscum blattosericum palliũ. & cũ uxor sua peteret, ut unico pallio blattoserico uteretur, ille respondit: absit ut auro fila pẽsentur. libra enim auri tũc libra serici fuit, &c. prohibet igitur Imperator, nõ solùm uestes inferri purpureas serico intextas, id est, sericoblattam, sed etiam sericũ ipsum simplex, id est, metaxam. nam sericas uestes tanto in pretio fuisse tradit Lampridius in Alexandro, ut eas Alexander Imperator gestauerit nunquã holosericas. Antoninus Alagabalus eas primus induisse creditur, ut in illius uita scribit Lampridius: Dicti & hinc sunt metaxarij negotiatores. lege finali. c. de pign.

¶In l. ultima legendum est, conchylegulo, iunctim, pro collectore conchylij: sicut murilegulo alibi, pro muricis collectore.

Baptosericum pallium. *Fl. Vopisci locus.* *Blatta.* *Sericum.* *Metaxarij.* *Conchylegulus.*

De uestibus Oloberis.

¶QVIDAM corrigũt, holosericis, id est, totis ex serico. quarũ meminit etiã Lampridius, Vopisc. & alij. ego quãtũ possibile sit, uelim parum à pristina scriptura uariare: quare lego, holobryzis, ut has uestes credam dictas ἀπὸ τοῦ ὅλου, καὶ ὀβρύζου, quod totæ essent ex obryzo: quod aurum purissimũ est, & quantumuis coctum non diminuitur. Bartolus tamen, qui sine controuersia primas inter recẽtiores iuris prudentes

B habet, legisse uidetur, holobaris. quam lectionem neq; ipse reprobam duxerim, ut eas uestes hic denotari rear, quæ ob aurum intextum graues sunt. βαρὺς enim Græcè grauem significat. inde apud Homerum, βαρείας χεῖρας.

Holobaræ uestes.

¶Quod autem sequitur de sacro murice.) idcirco dictum est: quoniam eo tincta uestis insigne erat Imperatorũ. Lampridius in Alexand. hoc solùm Imperatoris habẽs, quòd lacernam coccineam habebat. Laudatissimæ erant, quæ ex serico ab Rhodo insula aduecto, tingebantur. quod Imp. in huiusce tituli l. tertia significat: licet Accursius locum non intellexerit.

¶In l. prima, sericas paragaidas.) legunt quidam, parachlamydas: ut intelligamus uestem quæ supra chlamydem sumebatur: à Græca præpositione παρὰ, & chlamyde: quod genus uestimẽti, non modò est militare, ut apud Plautũ in Persa, sed etiã puerile, Vlpiano in l. uestis, de auro & arg. le[illegible] Nobis placet uel uetus lectio, uel sanè paragaudas. Trebellius Pollio in Clau. Al[illegible] subsericam paragaudem triuncem unam. Fl. Vopisc. in Aureliano: cum darentur tunicæ subsericæ, lineæ, paragaudæ. Itẽ in eodem: Paragaudas uestes ipse primus militibus dedit, cum antea nõ nisi rectas purpureas accepissent: & quidem alijs monolores, alijs dilores, trilores alijs, & usq; ad pẽtelores, quales hodie lineæ sunt. Idẽ in Probo: Huic dari iubebis interulas paragaudes duas. etsi in aliquibus hisce locis uulgati codices mẽdosi sint, ex his planè uerbis constat, paragaudas genus esse uestimenti uirilis, utplurimũ linei, quod sub alia ueste gerebatur, uinctum nunc unico nexu, nũc pluribus loris, auratis fortasse: ita enim intelligo monolores, dilores, & similia: Licet Hermolaus Barb. à coloribus tractũ putet corollario Pliniano. nam & interulas, dilores nominat idem Vopisc. in Bonoso.

Chlamys. *Paragaudes.* *Vopisci locus.*

¶In l. ultima, at quatuor de scrinio ad baphia phœnices.) castigandũ hic est, de scrinio uestiarij ad baphias phœnices, ex antiquis codicibus. nam scrinium canonum, & scrinium uestiarij sacri, sub comite sacrarũ largitionũ erat: ut est in breuiario Theodosij. quòd si nil mutare placuerit, potest hic utiq; locus sic legi, & prædictis distingui: at IIII. de scrinio baphiæ ad Phœnices. nã baphia taberna est tinctoria, βαφεῖον. hinc Lamprid. in Alex

Baphia.

in Alex. purpura Alexandrina, uulgò probiana dicitur: idcirco quòd Aurelius Pro C bus præpositus baphijs id genus muricis reperiisset. quamuis ibi, bafijs legatur corru ptissimè. apud Phœnices autem tingebatur pretiosissima purpura: quorū tincturam Suidas appellauit oxū, ἐξὸς ἐλαίου ἐκ φοινίκων. hinc oxobapta, in l. 1. c. quæ res alienari non poss. ut malè faciant recentiores quidam Bononienses, qui in ius ciuile pauculas quasdam annotationes ediderunt: & in prædicto loco ueram peruertentes lectionem corrigunt dibapta. est & castorium tincturæ species Suidæ, de quo fortasse Persius: licet alij de animali intelligant, quod nemini non notum est.

Lamprid. emē datus.

Oxobapta quæ fit.

Declarata lex Codicis.

Nulli licere in frænis equestrib.

¶ DE cucurnijs.) legunt hîc neoterici quidam, cucumis: ut accipiantur pro his ornamentis, quæ ex aurichalco fiunt in modum lancis: & habenis affiguntur loris'ue, quę armis pendent atq; pectore equorum. Ipse hac in re sententiam meam nō interpono: nam cucumam, pro uase capi ex Martiale, Petronio Arbitro, & Iuriscōsultis dudum noui: in hac significatione adhuc non legi: etsi Politianus existimauerit uocabulum inuentu rarum. hoc sanè in loco mihi non displicebat gutturnijs, ut de colli ornamento intelligamus: quamuis gutturnium aliud quoq; significet.

Cucuma.

De frumento urbis Constantinopolitanæ.

¶ IN l. prima, pro annona præstetur.) annonam hîc pro pane capi Accursius, & cæteri existimauerunt: quorum sententiæ illud accedat, quòd & econuerso panis quoq; pro annona reperitur: præsertim apud Imperatores, qui nō ita emunctæ naris sunt, ut Iuriscōsulti. conijcitur id ex eo, quòd à fisco percipiēdos reditus, quos Iustinianus in authen. de non alien. §. hæc ergo. annonam ciuilem appellat. idem Cæsar in l. ultima. C. de iure dotium, & in l. hac edictali. §. his illud. C. de secundis nuptijs. panem ciuilem uocat: quod hîc apponere libuit, quoniam de hoc à plerisq; interrogatus, cognoui omnibus non esse ad manum & in promptu.

Panis ciuilis.

Locus C.

De annonis ciuilibus.

¶ LEX, centum perapateumatis.) emaculandus liber est: & reponendum περισσεύματος, perisseumatis: quasi dicas donatiui nomine. περίσσευμα enim id dici potest, quod D abundantiam suppetit: hinc περισσεύειν copia rerū superare significat. Sanè perisseumatis nomē cōmodius uertetur in cōgiariū, cùm hoc propriè sit quod plebi datur: sicut quod militibus, donatiuū. Ael. Spart. in Aelio Vero, & Iul. Cap. in Pio. Solebat autē ultra stipendiū dari liberalitatis causa, ut milites magis addicti Imperatoribus essent. Huius mentio in l. 1. inferiori titulo, de re militari: licet Accursius, Andabatarum more, clausis oculis hac atq; illhac in illius loci expositione feratur.

Perisseuma.

De frumento Alexandrino.

¶ QVICQVID decreto elogij, & sygostasij munere.) legendū, uti arbitror, quicqd decreto elogij sitostasij munere: ut intelligamus Imperatorē hîc confirmare quicquid præfectus Oriētis, ad quē rescriptum istud dirigitur, statuerat decreto elogij, id est in elogio, quo cōtinebatur quoddam decretū pertinens ad munus sitostasij. ita enim appellat eum, qui uendendo frumento præ[illegible] σῖτος frumentū significat, στάσις stationē: elogiū autem nunc titulū, nunc breue, seu [illegible]ciniorū chartulam exprimit, Verg. in Culice, Modesti. de re militari l. III. Tertulliano in apologet. & cæteris. Sed an illa lectio pbabilior: ut admissa copula legamus, & elogij, & sitostasij munere. quasi munus elogij sit officiū ipsum eius qui annonæ rationē procurat. ἔλογος enim rationalis, ratiocinator'ue dicitur Græcis. hinc alogistes, & alogos, qui rationes reddere nō tenet. Cuius dictionis reperies mentionē apud Modest. in l. quidam, de administratione tutorum. Sitostasius uerò dicitur stationarius ipse, ab eo quem suprà retuli etymo.

Sitostasius.

Elogium.

Locus in ff.

¶ In l. seq. perisso corregię.) Accursius hîc, dum uerbū id conatur explicare, sese meris implicat nugis. tu lege, perisichoregiæ. erat autē nomē magistratus, curator fortasse annonæ, ἀπὸ τοῦ περισσῶς καὶ χορηγεῖν, quod est abundantiam fertilitatemq; suppeditare. Sanè huius dictionis mentionem alibi nusquam reperi, quod recorder.

Perisichoregia.

De spectaculis.

¶ LEX prima, coartamur amplectēda felicis populi stadia gynæcij ut agonis.) legendum, cohortamur: item, gymnici ut agonis. Agones ēm, siue (ut Latinè loquar) certamina gymnica sunt quinq; dicta, quòd à nudis exercentur. ea in Arcadia primus inuenit

A uenit Lycaon,ut scribit Plinius in VII. Iulius quoq; Pollux,athletarum appellatione omnes gymnicos cōpraendi existimat. Planè de his plura diximus in titulo,de athletis,praecedenti libro.

¶In l.II.eos qui agitandi.) legendum, eis,tertio casu: ut regatur à uerbo offici, id est noceri,ut interpretatur Cicero, & Ambrosius in Officijs. potes tamē & cū uulgatis exemplaribus legere eos affici. Agitare autem hoc in loco quid significet,parum Accursio compertum est: sicut & in l.IIII.in principio.ff.de his qui notantur infamia. nam agitatores,aurigæ sunt,qui in ludis Circēsibus curruli certamine sese exercebāt. quorum species quatuor,Russati,Albati,Prasini,Veneti: Praemium,mappa. Horum mentio apud Plinium Caec.lib.VIII.Suetonium in Dom.& Calig. Iuuenalem Satyra II.& in epigrammatis Graecis,lib.V.

Agitatores.

¶In l.tertia,quisquis equos.) intellige uel equos aurigarum,qui in Circensibus currebant:uel etiam desultorios,quorū desultores Graeci ἀμφίππους uocant, ut est apud Aelianum.Horum mentio est in Liuio,Cassiodoroq;.

¶In l.IIII.) Accursius hic in interpretatione,pantomimi,& proscenij, partim mutilus,partim falsus est. Pantomimi quidem dicebantur omniū imitatores,effictoresq;: Graeca dictio,cuius meminit Plinius in Panegy.Trāq.in Calig. Iulianus in l.si libertus artem.de op.liber. solebant eorum opera ueteres uti in recitandis praesertim tragoedijs.Proscenium autem locus est ante scenam porrectus,in quo pulpitum erat ludicris exercendis accommodatū.Verg. Veteres ineunt proscenia ludi.Tranq.in Nerone:hos ludos spectauit ex proscenij fastigio.meminit Vitr.lib.V.& Vlpianus in l. de pollicitationibus,ff.de pollicita. probe faciet Statius Rufinus, si opus proscenijs. scena autem ipsa dicta est ἀπὸ τῆς σκιᾶς, ab umbra. pudendo Accursij errore in l.II.§. ulti.de his qui notantur infam.

Pantomimi. *Declaratus locus in ff.*

De aquaeductibus.

¶LEX prima,sub quorum fines formarum transeunt.) uide ne legendum sit forinarum,potius:ita enim meatus,tubi'ue aquarū uidenē appellari in antiquis inscriptio-

B nibus:Genio forinarū & cultoribus,&c.sed & in hoc nihil affirmo:cū in hac significatione apud Iuliū Frōtinū ubiq; legatur,forma:nisi & ibi corruptus est codex. est aūt in opusculo cui titulus est,de aquaeductibus.nō ignoro,Forinae deae sacrificari solitū à ueteribus,ut est apud M.Varronem: foriamq; pro excremētis capi Nonio Marcel.

Forinae.

Foria.

¶Quòd autem paulò inferius dicitur,respurgium.) lego,repurgium.Ambrosius ad Theodosium:nō audisti Imperator,quia cum iussisset Iulianus reparari templū Hierosolymis,diuino qui faciebant repurgium igne cremarunt. de his autem aquaeductibus Procopius libro I.Romae,inquit,aquaeductus quatuordecim sunt,coctio ex latere,per priscos homines illos aedificati,ea latitudine ac simul profunditate,ut equester uir aliquis ipso cū equo per eos superne euadere liberius queat.Sanè quod in fine legis dicitur,quoquo uorsum linquendos XV. pedes arboribus, ne formas ipsas radicibus destruant.)circa hoc uidendum est lepidissimum senatusconsultū, quod refert Frontinus in praedicti opusculi fine.

Aquaeductus Romani.

¶Lex,eos qui aquae,earum fistularum quas matrices uocant.)Matricis nomen multa significare iampridem cognoui.nam & uterū,& quod Graeci μήτραν uocant, significat.item nutricem pullorum,apud Columellam:& generaliter quamcunq; educatricem.item cothurnicum ducem,quem Graeci ὀρτυγομήτραν appellant: transtulit Theodorus matricem. quomodo autem nomen id conueniat fistulis, certè non percipio. quare interim legendum puto,fistularū quas mastos uocant.est autem Graeca dictio, qua usus Vitruuius libro VII.ubi,Athenis, inquit, ex huiusmodi locis & fontibus masti,usque ad portum Pyrenaeum ducti sunt salientes.Hanc M.Varro,de re rustica, papillas uertit:Cassiodorus, ubera: dum,quanto,inquit,pulchrius est, Claudiam aquam per tot sicca montium iuga, lauacris & domibus liquores purissimos fistularū uberibus emisisse.quae sanè Cassiodori autoritas,multùm ad rem praesentē conducit. nam Claudia urbis Romae erat aqua,ut Frontinus, Tranq. P. Victor scribunt.negat igitur Imperator se passurum,ut aqua quae per mastos lauacris & domibus Romanorum influebat,attentetur.Potest etiam alia ratione id esse prohibitum: quoniam masti ipsi,seu epistomia,facilè rumpebanē trāsuersa,ut sentit Iulius Frōtinus, dum sena-

Matrix.

Masti. *Claudia aqua.*

tusconsultum interpretatur huic constitutioni simillimum: hoc, inquit, senatusconsul- e-tum dignum admiratione est, quòd aquam non nisi ex castello duci permittit: ne aut riui, aut fistulæ publicæ rumperentur.

Nymphea.

¶In l. si quis diuinam, quid in lympheis.) legendum, nymphæis. P. Victor tradit Romæ nymphæa fuisse XI. In Romanis inscriptionibus legitur huiuscemodi eulogiū: Fl. Philippus, v. c. præfec. urb. nymphæum sordidum squallore fœdatum, & marmorum nuditate deforme, ad cultum pristinum reuocauit. existimo autem fuisse locum, in quo mulieres lauarētur. Iosephus de bel. Iud. li. primo: Apud Ascalonā nymphæa condidit, & lacus ornatissimos. Iul. Capit. opera Gordiani Romæ nulla extant, prçter quædam nymphæa, & balneas, ut male faciant, qui illic genialem thorum interpretantur, ut est in quadam Sidonij paraphrasi. sunt etiam Lymphiones: quorum mentio in epistola Adriani, ex libris Phlegontis, & Fl. Vopisco in Saturnino.

Achilleæ thermæ.

¶In l. omnis seruitus, ad thermas, quæ achiles nuncupantur.) corruptus hic utique locus, qui fortasse corrigendus est hoc modo: ad thermas, quæ Achilleæ nuncupantur. solebant enim principes thermas constituere, & alicuius herois nomine nuncupare: sicuti uidemus de thermis Agamemnonijs, quibus Agathius poëta nomē inditum tale scribit Epigrammatū libro quinto: ἀντὶ δὲ τιμῆς, hoc est, pro honore. duodecim autem thermas Romæ fuisse tradit P. Victor, & earum nomina: inter quas minimæ sunt Achilleæ. sed procul apud me dubio est, non de Romanis in hac cōstitutione fieri mentionem, uerùm de Constantinopolitanis. Socrates apud Casiodorum libro duodecimo: interea, inquit, incendium in urbe Constantinopolitana factum, paulatim peruenit ad thermas, quæ uocantur Achilleæ, demum ad locum qui dicitur pelargus. Potes etiam legere, apsides, quòd hæ fornices sint, Suida autore: quales reperiri in Baianis thermis tradunt recentiores. meminit Plinius in naturali historia, libro III. in epistolis Cæcilius lib. II. sed tamen non dubito, quin alia superior lectio sit uerior. nam & Constantinianas thermas Constantinopoli fuisse ostendit Socrates apud Casiodorum lib. X.

Vergilij locus.

¶In lege, ad reparationem, ex operarijs qui cicanici, &c.) legendū fortasse, cyziceni: ut his nomen inditum opiner à Cyzico, urbe in ora Propontidis notissima ex omnibus Cosmographis, & Plutarcho in Lucullo: qui maxima in ueneratione ab his habitam Proserpinā ostēdit: ut apud Vergiliū legere nō dubitem: raptā cyzicos, ostrosa diuam, non cocytos, ut Domitius & Merula, dein cæteri contra rationem carminis legūt. Planè quod ad rem attinet, Albericus Rosatus in lexico legisse hîc uidetur, cioceni: ut inde coniectura ductus, castigatiorem lectionem putem zoxeni, ut hoc nomine credamus appellatos operarios, quòd in diem uiuerent: παρὰ τὸ ζῆν, καὶ ξενίζειν, quod uiuere significat in hospitijs. Ipsi autē operarij qui aquæductus silice insternebāt, silicarij dicuntur. Iulius Frontinus tradit duas familias constitutas fuisse in custodiam æquæductuū: quarū altera publica erat, altera Cæsaris: utraq; autem uillicos, castellanos, curatores, silicarios, tectores, aliosq; opifices habet: quibus salarium constitutum est ex uectigalium reditu, ad ius aquarum pertinentium. quę quidem uectigalia constant ex oliuetis, quæ sunt circa ductus, castella'ue. D

Musculi.

¶In l. decernimus, contra munusculario aquæductus.) uera lectio, muscularios. Item de iisdem paralogijs.) melius, paragogijs. Item aquarum custodes, quos hydrophylatos uocāt.) hydrophylacios, seu hydrophylacas legēdum. Muscularios autem aquæductus appellauit eos, qui ex musculis dilabuntur. musculus enim instrumentum est ad similitudinem muris, quo in bellis utebantur ad æquandas fossas, ut Vegetius tradit. horum mentio apud Cęsarem in commen. frequens. erant autem tubi in ductibus ad similitudinem musculorum, quos hîc intelligit Imperator. nam sicut à papillarū similitudine dicūtur masti, & ubera, ut superius diximus: & leones in canalibus Sidonio Apollinari libro secundo: cur etiam à musculorum forma, non dicemus muscularios aquæductus? Paragogia autem Græcè hîc dicta existimo pro ipsarū aquarū poris & meatibus, ἀπὸ τοῦ παράγειν, quod deducere est, hinc παραγωγὴ dicta Aelio Donato, & cæteris: nam & ἀγωγὸς aquæductus est. Hydrophylacas uerò capi pro curatoribus aquarum, satis notum esse debet. nam ὕδωρ aquam, φύλαξ custodem significat: quamobrem Plautus, phylacam pro carcere, custodia'ue posuit: & Iurisconsultus

A grammatophylacium,in l.moris,de pœnis. ſanè muſculus ultra ſupradicta etiam piſcis nomen,autore Plinio.Sidon.epiſtolarũ libro tertio, ad quem alludit etiam Claudianus in Eutropium,libro ſecundo.

De Mauima.

Maiuma.

¶CORRVPTVS eſt hic titulus,& legendum,maiuma.Suidas,maiuma,inquit,feſtiuitas eſt,quæ fit Romæ Maio menſe : nam Romani maritimã urbem adeũtes Hoſtiam,inter aquas uoluptatibus incumbebant, inuicem ſeſe inuadentes : quam quidẽ ſolennitatem ſuſtulit Anaſtaſius Imperator. hæc ille. ut error noſtrorum Iuriſperitorum ſit palàm,qui exiſtimant hoc illud eſſe feſtum,cum in præſentem diem quercum Calendis Maij ludentes in urbem iuuenes portant.

De Agricolis & cenſitis.

Eucteria.

¶LEX,immunitatis. prouinciarum eucauterij.) Rectius fortaſſe dicetur, εὐκτηρίοις, eucterijs,id eſt,locis in quibus orationes,actaq; prouinciarũ continentur.ut hac lege non ſolùm cenſeantur immunitates,quæ in libris publicis continebanẽ,reuocatæ:ſed etiam ſi quæ nondum in libros relatæ erant,ſtabant tamen in grammatophylacio,eucterio'ue.quæ dictio nõ ſolùm Græcis,ſed & Latinis uſitata : ut apud Tertullianũ in apologetico Cap.XV. legendum ſic exiſtimem : Riſimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos eucterio examinantẽ.alioquin impreſsi codices habent, canterio,nullo ſenſu,aut certè inepto. quamuis & illud non omiſerim, poſſe apud eum cauterio legi:nam & in Moralibus Plutarchus ſcribit,Cyrenenſium tyrannum Nicocratem,ne quiſquam ciuis ſæuitiam ſuam aufugeret, portis cuſtodes appoſuiſſe,qui etiam mortuos,dum efferuntur,pugiunculis uel cauterio ſcrutarẽtur. ſignificat id ferramẽtum candens,quo inuſtæ notæ imprimuntur. Sanè ſcriptores horum priuilegiorum,qui prouinciales erant, Modeſtinus Reipublicæ cauſa nõ abeſſe tradit,in l.inter. ex quib.cauſ.maior.appellanturq; exceptores Tranq. & Pædiano.

Tertulliani locus.

Comana.

¶(Cum antea Comanenſium.) legi poteſt, Comagenenſium,ab Syria Comagene.uel ſi placet prior lectio,intellige populos habitantes in conuallibus Antitauri,in Comana urbe. cuius mentio apud Strabonem libro XII. in qua Chryſoſtomum ſepultum

B tradit Suidas:meminit & Ptolemæus.Quod inde ſequitur,Anatenſium.)Amaſtrienſium,potius legerim,ab Amaſtri pontica urbe:cuius Catul.Plin.Str.Pompon.meminere.Sanè Ariani in India ſunt:quorum præter coſmographos mẽtio fit Arriano hiſtorico,& Apul.Aſini aurei lib.XI.ſed de his Imperator intelligere non potuit: quoniam eouſq; non protulere arma Romani: cum neq; Parthos tenuerint. etſi uulgò circunferatur Bononiæ diploma Theodoſij Imp. ſcholaſticis cõceſſum:quo Imperator ipſe Indiæ ſibi titulũ uſurpat.Sed proculdubio illud,quicquid eſt priuilegij, ſubdititium opinor,tum ex hoc maximè,cui accedit Herodiani ſententia,Antoninum Commodum ridentis,qui ſe Parthicum inſcripſerit, tum etiam quòd in eo mentio fit Longobardiæ,Marchiæq;:cùm eo tempore id nominis hæ regiones nondũ eſſent nactę: qui igitur Parthos nõ ſubegerũt,nec Indos potuere, ad quos per Perſas acceſſus eſt. Amaſinorum helenoponti.)Amaſinorum Helleſponti.Amaſina patria Strabonis,ex eius ſcriptis notiſsima:ſicut Hlleſpontus nemini non notus : etſi in breuiario Theodoſij quandoq; Helenoponti dicatur.uerba eius:in Pontica regione pontus Polomoniacus,& Helenopontus.In nouellis quoque Iuſtiniani Cæſaris, titulus eſt ita inſcriptus,de Officio moderatoris utriuſq; ponti,id eſt,Helenoponti.Eliocęſarienſiũ.)Aeliocæſarienſium urbs ab Aelio Hadriano (uti ſuſpicor)dicta.nam & Dion Aeliam ciuitatem,in Hadriani honorẽ appellatam tradit:cuius & meminit Suidas.Neocęſarea autem caſtrum eſt iuxta ripas Euphratæ: quod demolitus eſt Licinius Imperator,ut ſcripſit Sozomenus libro ſecundo;licet Caſsiodorus ſcriptorum uitio corruptus circunferatur. Sunt etiam Aeliopolitani,quorum mentio apud Vlp.de cenſibus.de his autem locis plura dicere operępretium non eſt:cum nemo ſit,qui Pliniũ, Strabonẽ, Pomponium Melam non habeat:unde hæc affatim ſuppeditantur.quod nõ tam propter præſentem legem dictũ à me ſit,quàm pro quàm plurimis locis,oppidis'ue,quæ in toto iuris ciuilis corpore leguntur.nam ex his autoribus antiqua omia,penè dixerim,urbiũ nomina poterũt facilè cognoſci.Item quod ſequitur æquatores.) addenda eſt præpoſitio,per.peræquatores autem dicũtur exactores cenſuũ capitationis,quòd

Priuilegium Bononien. ſtudij ſubdititium.

Aelia.

Caſsiodori locus

Peræquatores.

æqualiter ab omnibus exigāt, de quibus paulò inferius in tit. de censibus & censitis. C

Vt nemo ad suum patrocinium.

¶ LEX prima.) quia hîc fit mētio cōsulatus Sigisbuldi: Hieronymus in Eusebiū, Sigisuulti legit. Aetio secūdo, & Sigisuulto cōsulibus, Theodosius & Valētinianus bellum aduersus Gotthos gessere. ut necesse sit alterū codicē esse corruptū. Suidas Silxibulū Turcarū ducē fuisse tradit. Quod deinde legitur de Cyro.) Huius quoq; mētio est in Hieronymi chronicis. Suidas: Cyrus panoplites, uersificator ac cōsul patritius, factus est præfectus urbis & prætorij. floruit sub Theodosio iuniore, & demū episcopus fuit Phrygiæ in Cotyço: & uixit usq; ad Leonis Imperatoris tempora.

Sigisuultus.

Cyrus.

Non licere habitatoribus.

¶ LEX unica, quæ metrocomiæ communi uocabulo.) Accursius metrocomias, uillas interpretatē, quæ ex iussu principis, metœcis, id est peregrinis trāsmigratoribus distributæ sunt. ἀπὸ τοῦ μέτρου, καὶ κώμης, hoc est à mensura & uilla, quasi uillā mensam diceres, quā interpretationem, ut in re tam obscura (neq; enim id nomē apud alios autores reperiri facile est) improbare sat firmis argumētis non ausim: ita aliunde etymū deduci posse cōstāter affirmare possum. Scire itaq; debemus, eos qui in ciuitatibus habitabant, capitationibus non fuisse suppositos: qui uerò ruri erant, cōtrà, ut ex præcedētis tituli prima constitutione probatu facile est: sed quia erant pagi quidā, qui licet ciuitatū nomine censerenē, uillis tamē nobiliores erāt: & ꝓpterea qui in his habitabāt, capitatione etiā ipsi eximebanē: negat Imperator se passurum, ut in his pagis exteri admittantur, ne fraus fiat fisco. Intelligo itaq; per metrocomiā, pagos hosce maiores, qui paulùm infra urbis dignitatē sunt, ut sicut μητρόπολις dicitur ciuitas matrix, hoc est maior cæteris: ita etiam μητροκωμία pagus cęteris maior, & caput aliarum uillarum. nam & hodie quoq; sunt in Mediolanensi agro huiuscemodi metrocomiæ, seu matrices pagi: quos uernacula simplicitas capita plebis appellat. Thucydides, ἀποικία δὲ ἦ πάσχουσα τιμᾷ τὴν μητρόπολιν, ἀδικουμένη δὲ ἀλλοτριοῦται. magno errore Isidori, XXI. dist. qui à mensura dictam metropolim existimat, quod etiā alij adnotauerūt improbaueruntq;. hasce metrocomias Marcus in Euang. comopoles uidetur appellasse. D

Metrocomia.

Locus in decret.

De colonis Thracensibus.

¶ LEX unica, humanæ capitationis censu iugatio, &c.) Non parum ad huius legis clariorem notitiam cōducūt, quæ ponit Ammianus Marcellinus lib. XXI. interrogatus quid haberet ex arte compendij: uicenas diurnas respōdit annonas, totidemq; pabula iumentorum, quæ uulgò dicuntur capita. accipiunē autē capita diminuta apud Paccatum in panegyrico, pro capitatione: cuius & in hac constitutione mētio: pro tributo uidelicet quod pro singulo quoq; capite exigebatur. etsi recentiores quidam, qui annotationes in uarios autores edidere, apud Paccatum de capitis diminutione, per quā status diminuitur, intelligāt: quod ad rem minimè facit. uerba Paccati sunt: quid memorem capita diminuta, & uitam ære taxatam? alioquin etiam de emancipatione posset hîc intelligi: quod est prorsus absurdum.

Paccati locus.

De censibus & censitis.

¶ LEX, omne territoriū sterilia atq; arenia.) lego, arena: quæ sterilis quàm maximè est. Ouid. Quid arenæ semina mandas? ut etiam in prouerbium uenerit. qua ratione & seminare arenam dicitur, qui uxorem uetulam ducit. Leonidas in II. epigr.

> Πρῶτον ἔγημα φιλῶν ὅτ᾽ ἦν νέος ἄνικα πρέσβυς
> Δωδεκέτιν. παρθένον δ᾽ ὕστερος οὐδέποτε.
> Καὶ γὰρ ἄπαις διέμεινα τότε, σπείρων εἰς ἄκαρπα,
> Νῦν δ᾽ ἑτέροις γήμας, ἀμφοτέρων στέρομαι.

Quod nos pauxillum ab exemplari recedentes sic transtulimus:

> Nupsit anus iuueni, uetulo tibi iuncta puella est.
> O nimium ex omni tempore inepta Venus.
> Aut alijs ducis, sterili uel conseris agro.
> Coniuge nec frueris, nec frueris sobole.

Ad hoc fortasse allusit Martialis libro XI. in fine epigrammatis ad Lydiam.

Locus Mart.

De omni agro deserto.

¶ QVICVNQVE dyacathochiæ.) Accursius, & cum secuti cæteri posteriores, interpretan

A terpretantur, hospitale. quæ declaratio nec sensui legis cõuenit, nec ex se uera est. nam hospitale, ptochotrophium, xenotrophium'ue dicitur: ut in rubrica C. de epis. & cler. cernere est, quæ uerba nihil commune habent cum dictione de qua agimus. Ipse suspicor ueram lectionem esse, diacatharotiæ, ut id nomen sit eius muneris, cum imperator priuatis fundos concedit, ut purgentur: non multùm dissimile uidelicet emphyteutico contractui. διακαθαρίζω enim idem quod purgo: purgatio ipsa καθαρμὸς & καθαρότης dicitur. quòd si diacathochen legere uoluerimus, sciendum id titulum possessorium prædij significare.

Locus C.

Diacatharotia.

De fundis limitrophis.

¶ IN rubrica, qui sint limitrophi fundi, alij aliter atq; aliter interpretantur. quidam liminarcham, præfectum militum, qui limina Imperij custodiunt, interpretantur: fundos autẽ unde his alimenta præstantur, limitrophos dici: à limine uidelicet, & τρέφω, quod nutrire significat. uerùm hæc sententia omnino repellenda est: quoniam limenarchæ, non à liminibus imperij, sed ἀπὸ τοῦ λιμένος, id est à portu dicuntur: sunt autẽ custodes portuum, quos Aristoteles in Politicis appellat limenophylacas. nec enim ratio admittit, ut Latina Græcæ dictio cõponatur, ut Fab. Quint. autor est: & ita uox hæc intelligenda est in l. limenarchæ. de seruis fugitiuis. in l. munerum. de munerib. et honorib. Illud cum alijs sentio: limitrophos fundos dictos, non à limenarchis, sed à limitaneis militibus, quòd tenerentur eorũ possessores annonam inde prouenientem, ad castra militũ ducere, qui in Imperij limitibus excubabant aduersus barbaros, hinc limes orientalis Fl. Vopisco in Saturnino: limes Rheticus, eodem autore in Bonoso. Aelius Lampridius in Alex. sola quæ de hostibus capta sunt, limitaneis ducibus, & militibus donauit: ita ut eorũ essent, si hæredes eorum militarent: nec unquam ad priuatos pertinerent: dicens attentius eos militaturos, si etiam sua rura defenderent. ex quibus Lampridij uerbis cognoscere est, qui sint agri limitanei, de quibus in ultima huius tituli cõstitutione, & quomodo differant à limitrophis. Fl. Vopiscus in Probo: accepit XVI. millia tyronum, quos limitaneis militibus intersereret. Rufus Festus de

Limenarchæ.

Locus in ff.

Limitrophi fundi.

Limitanei fundi.

B accessione Rom. Imperij: impetrauit, inquit, Maximianus, ut reparato de limitaneis Daciæ exercitu, euentũ Martis repeteret. Sulpitius Alexã. historiæ lib. IIII. Eugenius tyrannus suscepto expeditionali procinctu Rheni limitem petijt. Suidas hos præcipue collocatos fuisse tradit in oriẽtali limite aduersus Saracenos & Persas: cum quibus, facta à Iustiniano pace, uenisse eos Constantinopolim: & ne rem populo gratam facerent, quicquid lucrati fuerant, clàm sub ulnas tulisse. Corruptus est Suidæ codex, ubi legitur λιβιτανέων, libitanæi: legendum λιμιτανέοι. Quod demum in fine rubricæ legitur, castellorum.) Ratio suadet, ut legamus, castellis.

Suidæ locus.

De pascuis publ. & priuatis.

¶ LEX, insignis Antiochenorũ.) Antiocheni populi sunt ab Antiochia urbe Syriæ præstantissima: quæ dignitate nõ multùm inferior est urbe Roma, ut scribit Herodianus. Aelius Spartianus in Caracalla, Antiochenses dicit, non Antiochenos: urbs ipsa cognitissima est ex Cosmographis: barbarico sermone hæc dicitur Nisibis. in l. IIII. C. de commer. ut quidã tradunt: licet ipse ex Ammiano lib. XIIII. cõtrarium opiner.

Antiochia.

Nisibis.

Locus C.

De fundis patrimonialibus.

¶ LEX, omnes fundi per Mesopotamiam, & Osdrocenã.) Osdroënam suspicor legendum: quoniam antiquis codicibus uox hæc ita frequentius legitur. huius mentio fit Lampridio in Alex. & in Maximino. Rufus Festus: Traianus, inquit, Osenorũ loca & Arabum occupauit: ut suspicer corruptum codicem. Suidas: Ostroëm nomen loci, uel ciuitatis est. Ammianus Osdroënam appellat, lib. XIIII. Herodianus Osrhæniã, in VI. & VII. lib. In breuiario ad Theodosium, Osyhenia: & in seq. lib. de milit. ueste. l. prouinciæ, Osioënia legitur. Procopius Persic. lib. primo Osroinam ab Osroo duce dictam opinatur. nusquam maior codicum inconstantia. omnino prouincia est Parthis contermina: ut scripturæ ratio, non res ipsa ueniat in dubium.

Osdroëna.

¶ LEX, iubemus, aut agonotheticos.) Sacra erant certamina quatuor, quæ in honorẽ deorum fiebant: Iouis, Phœbi, Palæmonis, Archemori: ut superius retulimus. qui his præerant, Agonothetæ dicebantur: erantq; decem uiri, ut Iulius Pollux scribit. Sanè prædia, quæ his iam emeritis distribuebantur, possunt agonothetica dici: siue ea, quæ

Agonothetici fundi.

ipsi agonothetæ athletis adiudicabant. nam multa prēmia his dari solita, potest etiam C
Iuuen. locus. ex Iuuenale cognosci, qui idipsum cōqueritur in Russato Lacerta cursore: cuius fun dus centum patrimonia causidicorum æquabat. Saty. V II. Russatus enim factionis aurigarum nomen est. Vnde in Epigr. Græcis lib. V.

ἰταλιανὸς ὅτος ἅρμα φορῖν Ἔχων, γίνεται σοῦ φιλάτιος δρόμος.

Vt errēt, qui de milite intelligendū existimāt. fuisse enim populo & principibus gratissimos, eodē lib. ostēdit: quapropter & aliq aureis statuis honestati, ueluti Vranius:

Τοὔνεκα καὶ χρυσῷ μιν ἀνεγράψαντο μετάλλῳ κυδίσον.

In Valentiniani Martianiq; nouellis cōstitutionibus agonothetici fundi dicūtur ciui tatum fundi, ex quorum reditu seu canone honoraria agonothetis præstabantur.

De fundis rei priuatæ.

Procurator fisci. Rationalis. ¶VNIVERSI rationalium.) Accursius interpretatur, procuratores Cæsaris. Iul. Capitolinus in Maximino, uidetur capere rationalē pro procuratore fisci. erat fisci procurator in Libya, qui omnes Maximini studio spoliauerat: hic per rusticanā plebem interemptus est: sed cū per eos qui rationalē in honorem Maximini defendebant, uiderent autores cædis, &c. In quam sententiam etiam accedere uidetur Lampridius in Alexand. nisi capiamus procuratorē fisci & Cæsaris esse eundem: quod tamen negāt recentiores Iurecōsulti in l. prima, de offic. proc. Cęsar. At dixerit aliquis, rationalem, generale esse uerbum: quod & fisci & Cæsaris procuratorem in se continet.

De prædijs tamiacis.

¶RVBRICA, qui sint tamiaci fundi, uenire potest quantumuis perito in dubium.
Tamiaci fundi. Tamias. Accursius plures affert opiniōes, quas potius somnia dixerim. Ipse tamiacos fundos eos arbitror, qui dispensatori publico præstabant annuos fructus uectigales: quibus ille postea in domo Imperatoria dispensabat alimenta. nam ταμίας dispēsatorem significat. hinc innominatus poëta epigr. lib. V I.

ὅτι σύμοι εἶστε τῶν ἀγαθῶν ταμίας.

Aelius Lampridius in Alexand. Aurum & argentum rarò cuiquā, nisi militi diuisit: D
nefas esse dicens, ut dispensator publicus in delectationes suas & suorum cōuerteret id, quod prouinciales dedissent. ταμίας etiam custodem penus significat, & plerunq; exactorem, quæstorem'ue. ταμεῖον cella ipsa salgamaria. Tamiarum quoq; in alio significatu meminit Suidas.

¶Lex, meminimus gomaricij.) Barbara hæc est uox, & nullum capit sensum. fortassis uera lectio est, gunathetici: ut accipiamus saltus eos, quos homines quodammodo adscriptitij incolunt, nullam ulterius expectantes mercedem, q̃ quæ ex ipso saltu colligetur. γωνὸς is locus dicitur, in quo feliciter pullulant, proueniuntq; arbores. θητικὸς autem mercenarium, seruitutiq; addictū hominem significat. potes hîc etiam legere, agonothetici, quam dictionem suprà satis explicaui: & hîc magis conuenire arbitror.

De diuersis prædijs.

Ergasteria. ¶LEX, si quis ex titulo ergasteria.) intellige officinas mechanicas, in quibus manu opera fiunt. horū mētio in rubrica. C. de monopolijs. Græca est dictio. Leontinus in sphæram Arateam: πρώλω ὦ καλὲ Θεόδωρε ἐν τῷ μηχανικῷ ἐργαστηρίῳ ἐργαζόμενοι. id est, pridie ò bone Theodore in mechanico ergasterio laborantes. huius mētio est etiam in l. eos. C. de usuris. in l. prima. C. neg. ne milit. & XLIIII. distinctione, nulli. quod autem in hac lege sequitur, Agonotheticos.) abunde suprà declarauimus.

¶Lex, hac in perpetuum Calamacho.) nomina sunt hæc possessionum Apamenæ urbis, quorū etymologiam uestigare frustra esset. de Apamena plura apud Pli. li. IIII.

De priuilegijs domus Augustæ.

¶ABSIT ut nos titulis.) Istud idcirco dictum est: quoniam si qui Imperatores aut fecissent, aut instaurassent pontes aliquos celebres, solebant magnificentiam suam marmore inciso eulogio significare. quod etiam hodie Romæ passim cōspicitur, ueluti in ponte Narsetis, & in ponte Gratiani, & similibus: quod & Lampridius in uita Alex. testatum reliquit.

De grege dominico.

Palmati equi. ¶LEX, propositis, siue Hermogenianis, siue palmatis.) Palmati equi ijdem ferè sunt, quos uulgò baios uocamus: quoniam spandices, hoc est cum fructu suo ramusculos,

A Graeci βάϊν uocant: sic igitur dicti sunt à colore. Possumus etiã intelligere equos palmatos, quibus utebantur aurigæ in circo, à palma: ut Hermogeniani etiam in simili significatu capiantur ab Hermogene aliquo auriga, seu agitatore alicuius factionis. alioquin Hermogenes sub Constantio Imperatore fuit præfectus prætorio: ut lib. XXI. scribit Ammianus. eundemq; magistrum equitum, & seditione facta, à Constantinopolitanis occisum tradit Socrates in hist. Cassiodori. fuit & Hermogenes rhetor, de quo Suidas. Sanè tunicæ palmatæ sunt, quibus consules, aut alicuius magistratus uiri utebantur. Vopiscus in Aurel. Cape pro rebus gestis tunicam palmatam, sellam eburneam: nam te consulem hodie designo. Meminit & Trebellius in Galieno, Apul. in apol. & Seruius, qui triumphalibus uiris dari solitam scribit: cuius rei etiam Liuius est autor. Ausonius in Panegyrico: palmatam, inquit, tibi misi, in qua diuus Constantinus, parẽs noster intextus est: hæc planè, hæc est picta nõ magis auro suo, quàm tuis uerbis. Illud non prætereundum, innominatum legum interpretem, qui tempore Iustiniani, uel certè paulò pòst Græcè scripsit, in hanc sententiam palmatios equos declarare. fuisse enim Palmatium quendam equorum diuitem, cuius bona per tyrannidem proscripta sint. cuius in hunc propè modum meminit illustris Esychous philosophus Milesius, chronicarum diuisionum lib. V. Tempore Valeriani in Cæsarea Cappadociæ Palmatius habitabat, supra regiam præfectus: equorum indomitorum, & etiam aliarum diuitiarum acquisitor: factionis plebeiæ princeps, & petulans ut quiuis alius: qui cum consularis uiri, Isoēmi nomine, uxorem quæ Iosida uocabatur, rapuisset, inter proscriptos relatus est. Cæterùm potes etiam legere Palladios equos. Cassiodorus historiarum lib. decimoquarto: Inuenit, inquit, Theodosius quendam uirum, animi habitu, corporisq; fortissimum: qui tanta uelocitate ueredos agebat, ut tribus diebus perueniret ad terminos Romanorum atq; Persarum: & rursus totidem remearet ad Constantinopolim. is enim Romani Imperij terminos uelociter transibat: de quo quidam eloquentissimus sic ait: Iste uir, cum sit lata Romanorum respublica, eam paruulam sua uelocitate demonstrat. erat autem illi nomen Palladius. Non tamen à ueteri scriptura reor discedendum. Sanè solitos Imperatores equorum B sobolem in Thracia alere, autor est Procopius in bello Aphricano.

Hermogenes. *Palmata uestis.* *Palmatius.* *Palladius.*

De cupressis.

¶ IN rubrica ex luco dãphesis, uel perseis.) lege, ex luco Daphnes, uel Perseidos: eodemq; modo corrigenda sunt primæ legis uerba. Daphne autem Antiochiæ in Syria suburbanum est, quod LXXX. stadiorũ ambitu clauditur, ut scribit Strabo: in eo erãt spectatissimæ lauri, autore Ausonio: unde & nomẽ sumpsit. Addit Philostratus, alibi insolitas ĩ eo nasci cupressos, in memoriã Cyparissi, quẽ Apollo dilexit: cui ille lucus est sacer. eius meminit præter Arrhianum, Pausaniã, Cæs. Iulianum, in oratione quæ inscribitur, Misopogon, Capitolinus in Antonini philosophi uita, & Claudianus.

Lambit Apollinei nemoris nutritor Orontes.

Perseidis autem luci rara est admodum apud autores mentio. Suidas, περσίς, ait, ὄνομα φυτοῦ. Sosomenus historiarum lib. VI. Fertur quòd in Hermopoli Thebaide arbor, quæ uocatur Perseidis, multorum languores subegerit: si fructus aut foliũ, aut pars eius corticis collo ægrotantium ligaretur. Verum in his dubito, ne Suidas Persarum regionem, Sosomenus arborem intellexerit, nisi & de arbore hic quoq; Imperator sentit: ut punctis distinguenda sint uerba.

¶ IN lege, omnes iudices: sed nec à luco, uel litucha.) Recentiores quidam, qui nescio quas annotatiunculas in ius ciuile edidere, legunt, à lucuco, uel à lucuca: interpretanturq; uirum, seu fœminam quę lucum custodiat. quam expositionem, ut pluribus reprobare non curem, satis sit illud, quòd sine autore loquuntur: quo nil in re Latina est impudentius. alij à luco uel à litore legunt, cũ nullum sit in Daphne litus. ego libentius legerim, uel, à liturgo: uel, liturga: seu (qđ magis placet) litucho, uel litucha. liturgos eñ Græcè dicitur, qui publicè operatur, circa res sacras præsertim. λειτουργὸς minister publicus: cuius etiam in epistolis Pli. Cæcil. meminit. lituchus uerò non absimili significatione potest dici habens curam rei sacræ, quæ ad ius publicũ spectet, ἀπὸ τοῦ λεῖτον ϗ ἔχειν. sicut etiam Rhabduchus dicitur præses curatorq; athletarum, ἀπὸ τῆ ῥάβδον καὶ ἔχειν, Suidæ, & cæteris. Sanè hunc lucum Daphnes sacrum fuisse, suprà retuli ex Phi

Daphne. *Perseis.* *Liturgos.* *Lituchus.* *Rhabduchus.* *Daphne sacra.*

ex Philoſtrato: cui adſtipulatur Rufinus ſacræ hiſtorię lib.x.cũ Iulianus in Daphnes ſuburbano Antiochiæ,iuxta fontẽ Caſtaliũ litaret Apollini,& nulla ex his quę quęrebat reſpõſa ſuſciperet: cauſasq; ſilentij percũctaretur à ſacerdotibus, &c. Procopius belli Perſici lib.II. Rex,inquit, Daphnen uenit Antiochiæ ſuburbanum, ubi nemus amœnum,fontibus aquarum irriguum: hîc ubi nymphis ſacrificauit,abijt.

C

F I N I S.

ANDREAE ALCIATI

IN XII. LIBRVM CODICIS IVSTINIANI, ANNOTATIONES.

De Prætoribus,& honore Præturæ.

IN rubrica,& in lege ſecũda,nõ facilè reperies quid ſignificet gleba, clauis, phollis , & ſeptẽ ſolidorũ functio. quare qui in obſcuriſsima re coniectandi ſupereſt locus ut exprimã,exiſtimo: quoties aliquis præturã inibat (intelligo autẽ militarem) ſolitos fuiſſe prouinciales ſeu quoſcunq; alios,in magiſtratus initio illi collationẽ quandã, ſeu munus ſeptẽ ſolidorũ cõferre: quod quidẽ onus miſtũ erat.utebantur & fortaſſe ſolẽnibus quibuſdã dationibus,ut glebam,clauim, follem darent: quas omnes Imperatoria hæc cõſtitutio antiquauit.follem autẽ ad milites pertinuiſſe oſtẽdit Vegetius lib.ſecundo: deniq; decẽ folles, hoc eſt,ſacci per cohortes ſingulas exponebãtur,in quibus hæc ratio cõdebatur: addebatur ſaccus XI. in quo tota legio particulam cõferebat.nec nouum eſt in creandis prætoribus hunc fuiſſe morem: cum & quotieſcunq; cõſul aliquis fiebat,illi & baculus & fax dabatur. Vopiſcus in Aureliano: te cõſulem hodie deſigno,ſcripturus ad ſenatum,ut tibi deputet ſcipionẽ, deputet etiam faces.intellige itaq; prætorem uel militarẽ(nam quicunq; militibus præeſt,poteſt dici prætor,Iuuenalę & Aſconio autorib.hinc legatus prætorius, Vopiſco in Cẽſorino) uel quęcunq; alium,dũmodo nõ Romanum.nec enim hũc morem fuiſſe Romanis uſquam legimus,qui profectò omiſſus nõ fuiſſet à tot autoribus. & hæc dicta ſunt non quidem pro certis, ſed ſolùm ut curioſis horũ codicum daretur anſa diligentius fortaſſe ueſtigandi.nam & ipſi mihi plerũq; tam parum conſtitit hic locus , ut in diuerſam tranſiens ſentẽtiam,hîc non follem,ſed pholim legendum putauerim: cuius rei rationem explicaturus ſum. Nam cũ hæc ſcripſiſſem,peruenit ad manus Græcus legum interpres, quẽ ex Creta in Italiã attulit Stephanus Niger,uir doctiſsimus: & ut non parum amicitiæ tribueret,dono eum mihi dedit.is innominatus interpres,uir plurimæ lectionis,quid ſit pholis ſic explicat: Græcè quidẽ,ſed in hunc ſenſum. Pholis ſub Theodoſio iuniore tributum mulorũ ab eo inſtitutum Conſtantinopoli,quòd his ſibi in bello opus eſſe diceret.Phollis autem aliud tributi genus eſt,qđ nobiliores quiq; ciuitatis pendebant , prout ſecundum habitationes fuerant compræhenſi : ut nobilitas quæ ad bonam fortunam illos perducere debuerat, hoc incõmodi ſecum afferręt: primo quidẽ tributo auri libræ octo,ſecundo quatuor,tertio duæ pendebãtur.Et ut ait Eſychous illuſtris philoſophus in VI.hiſtoriæ de tẽporibus diuiſione : Phollis pondus eſt,alio nomine dicta balantium : trahit autẽ donos ducentos quinquaginta, hoc eſt,libras CCCXII.& uncias VI.ſinguli uerò doni libram unam,uncias XII. conprændebãt.Eſt & alius phollis coactus ex argẽteis leptis, qui militibus quos milliarios uocabant,dabatur. Lepti autem ceration unum cũ dimidio cõtinent. Ita Phollis iſte argenti,ceratia CCVIII.habet,& nummos IX. quæ ſumma nũc ualet millia CIX. eſt & alius phollis,à duabus auri libris incipiẽs,& uſq; ad octo ꝓcedens,prout ſoluẽtium tributa ſubſtãtiæ patiebantur.hæc ille interpres.uerùm Suidas: phollis,inquit, maſculini generis,eſt obolus.Idem in dictione cermata, κέρματα, ducenti & X. oboli, quos pholeis uocant : & hoc ſenſu Auguſtino de ciuitate dei ulti.lib.capitur.tametſi Beroaldus in Apul.pholles legerit: cùm ea uox nunq; pro pecunia accipiatur. Puto itaq; phollem,glebam, clauem, nomina eſſe extraordinariarum functionum (nam & Corn.Tacitus lib.XIX. clauarium donatiui ſpeciem eſſe tradit) quas hac lege ſuſtu-

D

Follis.

Pretor.

Pholis.
Phollis.

Balantium.

Doni.
Lepti.

lit Im

A sit Imperator: nihil autẽ habere cõmune cũ prætore, nisi fortè quòd ab illo exigebã-tur. Procopius in bello Persico, lib. III. Aulæ, inquit, præfectus, quẽ Romani prætorẽ uocãt, & quæstor ærarij, pecunias bello necessarias à populo exigebãt. follis in hoc sensu mẽtio quoq; est in Theodosij codice, in legibus nouellis Martiani, ubi Imp. quicquid, inquit, ex titulo senatoris follibus in prouincijs debetur, hoc iubemus remitti.

De consulib. & non sparg. pecun.

¶RVBRICA. morem istum spargendarum pecuniarũ damnat etiam Vopiscus in Aureliano. Vidimus proxime consulatum Furij Placidi tanto ambitu in circo editũ, ut non præmia dari aurigis, sed patrimonia uiderentur: cũ darentur lineæ subsericæ, lineæ paragaudæ: darentur etiam equi, ingemiscentibus frugi hominibus. factum est enim, ut iam diuitiarum sit, non hominum cõsulatus. qui utiq; si uirtutibus defertur, editorem spoliare non debet. perierunt casta illa tempora, & magis ambitione populari peritura sunt. hæc ille. quæ uerba sunt puræ putę rationes huius cõstitutionis, qua missilia damnauit Imperator. Quod autẽ sequitur in rubrica de patritijs.) aliter apud ueteres scire debemus dictos patritios, aliter in his legibus capi. nam apud Rom. senatorij ordinis uiri, quiq; ab his progeniti erant, patritij dicebantur: ut scribit Liuius libro primo ab Vrb. cõdi. & sentit Tranq. in Augu. apud Græcos autẽ, de quibus hic loquitur, omnino maior erat dignitas, nõ ex successione debita, sed quę solebat à principe cõcedi. Sidonius Appollinaris: Egditio honor patritiatus accedit: celerrimè, si cogites eius ętatem: si merita, tardissimè. Cassiodorus epist. lib. VI. Nostro munere subleuatus, patritiatus culmen ascẽde. quod quidam iuridicorum à patribus dictum esse uoluerunt. Suidas patritios esse tradit communis reipub. patres, qui in suprema dignitate senatorij consilij esse censentur. meminit & Procopius lib. III. Interea patritios uiros cum LXX. militibus, qui ad se paulò antè conuenerant, in Siciliam misit. Palàm est igitur malè sentire Accursium, qui in §. filiusfami. instit. quib. mod. ius pat. po. sol. hanc dignitatem cum uetere confundit.

Patritij.

¶In l. prima, repetiti etiam faces.) Alij codices, & ipsi impressi habent, fasces, & melius. consuli enim dabantur XII. lictores cum fascibus, proconsuli uerò VI. tantum. erant autem fasces, manipuli uirgarum, intra quos stabat securis, Plutar. in problematis, T. Liuio, & cæteris: licet Accursius in l. proconsules. de officio procos. interpretetur, uices: cuius erratum cum Beroaldus, tum alij detexere. Vopiscus in Aurel. consuli à senatu deputari tradit faces. Ammianus lib. XXI. tunc & memoriã Constantini ut nouatoris, turbatorisq; priscarum legum, & moris antiquitus recepti uexauit: eum apertè incusans, quòd barbaros omnium primus adusq; faces auxerat, & trabeas consulares. puto corruptum utrobiq; codicem: & propterea legendum, fasces. Sanè Imperatoribus ignem præferri solitum, lib. VII. scribit Herodianus.

B

Accursij error.

Ammianus, et Vop. emẽdati.

De præfect. præt.

¶LEX prima. Pomponius Lætus, post ueteres existimauit, in opere cui de magistratibus titulum fecit, Magistrum equitũ eundem esse, qui & præfectus prætorio sit. cui opinioni refragatur hæc cõstitutio: quare sciendum est, olim regnante Romulo eum qui præerat prætorio, id est militibus, cohortibusq; prætorianis circa palatiũ principis, solitum fuisse etiã in bella prodire: & dictum magistrum equitum. sed ubi Romanorum opes creuerunt, distincta fuere officia: ut hic excubias ageret, ad tuendã principis salutem: ille uerò cõtra hostes imperium tueretur. etsi & illud subticendum non est, à paulò recẽtioribus Cæsaribus præfectos prætorio missos quãdoq; ad regendas prouincias. cuius rei testimoniũ affert, l. pe. & l. ult. C. de offic. præf. præt. ubi legitur: præfectus prætorio Aphricæ, & præfect. præt. orientis. cuius & mentio est in breuiario Theodosij. Ambrosius ad Titianum, epistolarum libro VI. Rufinus ex magistro officiorũ factus est in consulatu præfectus prætorio, ac per hoc plus posse cœpit: sed tibi iam nihil obesse: est enim aliarum præfectus partium. Sidonius lib. IIII. ad Polemium: Biẽnium propè clauditur, quo te præfectum prætorio Galliarum, non noua uestra dignitate, sed affectu adhuc uetere gaudemus. Quanta autẽ sit huius magistratus dignitas, ostendit Cassiodorus epistolarũ lib. VI. potestati præfecti prætorio nulla dignitas est æqualis: uice sacra iudicat: nullus ei miles fori autoritate præscribit, excepto officiali magistri militũ: curiales etiã uerberat: in officio suo ius retinet singulare:

Magister equitum. Pref. pret.

& talibus, tantisq; noscitur iubere, quos etiam prouinciarum nō auderent iudices in qualibet parte contemnere: militia perfunctis tribunorū & notariorum honorem tribuit, & milites suos illis exæquat: gratanter implet Imperator, quæ ille constituit, &c.

De præpositis sacri cubiculi.

¶ LEX, hac nostrę. Angarias, seu perangarias, uel etiam perauercdos.) lego parangarias, & parauercdos: ut munera quæ subeunt incolæ cum carris & ueterinis, puta ad auehenda, reuehendaq; instrumenta belli, ea dicantur per parauercdos fieri: quæ uerò aliter, dicantur angariæ, seu parangariæ. unde deducuntur parauercdi, suprà explicauimus. & angarias appellat Vegetius libro secundo, omnia munera, quæ à militibus fiunt, etiam nō utilia. inde uigilias, stationesq;, & gestationes in usum belli, angarias dicit: quotidianas etiam in pace uigilias, item excubitū: siue angarias de omnibus centurijs, quæ uicissim milites faciunt, & cętera. & alibi: Si uerò ad uigilias, uel angarias faciendas, siue ad opus aliquod, uel ad decursionem campi exeunt milites. Suidas, ἀγγαρεία ἡ δημοσία καὶ ἀναγκαία δουλεία, publicum & necessarium munus. Procopius in Persico bello: ueredos, inquit, equos publicos uocant.

Angaria.

De primicerio.

¶ ACCVRSIVS in rubrica, existimat primicerių dictum, quòd primus ferat cereū. quæ etymologia planè ridicula est: nam primicerius notarius principis dicitur, & honore inter notarios primus: sicut sequens dicitur secundicerius. κηρὸς enim ceram significat, κήρωμα tabulam ceratam, in qua antiqui scribebant. ab huiusce modi igitur tabulis dicti sunt primicerij. Vegetius libro secūdo: Primicerius, inquit, in officio pręfectorum prætorio, ad honestum quæstuosumq; militiæ peruenit finem. Athalaricus Gotthorum rex in quadā epistola ad senatores urbis Romæ: Illustri uiro atq; magnifico patritio Maximino primiceriatus, qui & domesticatus dicitur, gerendā duximus dignitatem. Suidas: πριμικήριος ὁ πρῶτος τάξεως τῆς τυχούσης. dicitur autem primicerius non solum notariorum, ut apud Renatū Frigiridum in historia Honorij & Theodosij: Rusticus Agretinus ex primicerio notariorū Iouini, multiq; nobiles apud Aruernos capti: sed etiam primus aliarum dignitatū. Hieronymus in chron. Eusebij: Iouinianus ex primicerio domesticorū, Imperator est factus. Ammianus Marc. li. XVIII. Inter quos etiam Valentinus ex primicerio protectorū, tribunus. Hieronymus, uti suspicor, in uita Martiani: Hadrianus Septitium primicerium scholę candidatorum ordinauit. Innominatus autor ad Theodosium, primochirium appellat, quasi primum à manibus dicas: nisi corruptus est à scriptore codex, qui unus extat. quæ autem huius officij sit dignitas, ostendit Cassiodorus epist. lib. VI. in forma comitiuæ sacrarum & primiceriatus: Vbi ad publicæ, inquit, festiuitatis indiciū, locū quoq; primiceriatus adiungimus, parum est autem, quòd prouinciarum iudices tuæ subiaceant dignitati: ipsis quoq; proceribus chartarum confirmas officium: dum perfectum non creditur, nisi à te fuerit pro solennitate completum. uestis quoq; sacra tibi antiquitus noscitur fuisse commissa: curas quoq; litorum, aduentitia lucra, prouisionem comitis, negotiatores, quos humanæ uitæ constat esse necessarios, huic potestati cōstat esse subiectos. nam quicquid in uestibus, quicquid in ęre, quicquid in argento, quicquid in gemmis ambitio humana potest habere pretiosum, tuis ordinationibus obsecūdat. Zonaras, μεγάλη, inquit, πριμικηρεία σκάδιον ἤτοι μίτον λευκῷ καὶ μέλανι, &c.

Primicerius.

Primochirius.

De comitibus & Archiatris.

¶ ARCHIATRI dicuntur medici principis. ἀρχὸς enim princeps, ἰατρὸς medicum significat. Homerus:

ἰητρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων.

Vir medicus, multis alijs æquandus honore est.

Non igitur hîc summos medicos interpretādum puto, quod alij faciunt: sed medicos principis in aula imperatoria. ἀρχὸς quoque Athenis summus magistratus erat, ut in Gallienis scribit Pollio. Formam autem, quomodo constituerentur archiatri, cuilibet discere est facillimum ex Cassiodoro epistolarum libro VI. ubi ex persona principis: Indulge, inquit, nostro palatio, habeto fiduciam ingrediundi, fas est tibi nos fatigare ieiunijs, fas est contra nostrum sentire desiderium: quæ uerba clarissimè ostendunt, fuisse medicos principis archiatros. Horum & meminit Iul. Firm. lib. III. Etymologiæ au

Archiatri.

A giæ autẽ ratio hoc in titulo non inde deducitur, quòd τῶ ἀρχῆ ἰατροὶ essent: sed quòd primi, principes'ue medicorũ illi existimandi sunt, quos in aula sua imperator haberet: alioquin & archiatrum Aesculapium Augustinus de ciuitate dei I I I. appellat. ¶Et quod inferius sequitur titulus, de silẽtiarijs.) Procopius Persi. belli I I. Romani, inquit, ad ea quæ quietis sunt in palatio ministrum, silentiarium uocant: sicuti domesticum, arcanorum principis conscium: ut in eodem opere legitur.

Silentiarij. Domestici.

De præpositis laborum.

¶ACCVRSIVS in huius tit. declaratione, anceps nimio plus quàm æquũ est fertur: cum antiqua lectio satis probabilis sit, quòd his præpositis subessent mediastini omnes, alijq́ imperatoriæ domus opifices. Illud fortasse fefellit Accursiũ, quòd alibi legerat ergolabos esse operarios. quæ Græca dictio est, ἐργόλαβοι. reperitur autem in l. unica. C. de monopolijs. quam lectionẽ probarem, nisi ueterum codicum autoritate adducerer, in quibus præpositos libellorum lego. Cæterùm quoniam hic de labaro quædam Accursius dicit, illud sciendum, uexilli speciem esse labarum alijs nobilius, quod ante imperatores ferri, & à militibus adorari moris esset. erat autẽ auro & pretiosis lapidibus opertũ: ut Socrates episcopus scribit in tripartita historia, lib. primo, cap. V. Vt inde cognosci posit, quid sibi uoluerit Septimius Clemens in Apologetico, cap. X V I. Sypara illa uexillorum & labarorum stolæ crucium sunt.

Ergolabi.

Labarum.

Tertul. locus.

De proximis sac. scrin.

¶LEX I I. corniculario.) quia in huius dictionis significatu Accursius hîc fallitur, intellige cornicularium, id est, adiutorem principis custodiæ, uel officialis. Asconius: accensi, inquit, dicebantur attributi decurionibus, hoc est, ministri eorũ, quasi ad censum additi, quos nunc commentarienses & cornicularios appellant. Valerius Max. lib. V I. cui Cominius tribunus plebis diem ad populum dixit, quòd cornicularium suum stupri causa appellasset. dicitur autem cornicularius in bello accensus decurionis: quo significatu capitur etiam apud Frontinũ lib. I I I. tribuni cornicularius uigiles quosdam excitauit. & apud Tranq. de claris grãmaticis: Orbilius corniculo meruit. In palatina uerò militia, cornicularij accipiuntur pro accensis primiscriniorum, uel principis proximorũ: quo sensu capitur hæc uox hîc, & apud Maternum lib. I I. & Tranq. nam quẽ ipse in Domitiano appellat Clodium cornicularium, Dion Grecè κλώδιον γετῖλον dicit: quod quidam prodidere: licet eorum iudicio non omnino acqui escam. horũ quoq; mentio est in breuiario Theodosij de officio scriniorum. Cornicines autem alio significatu dicuntur Vegetio in I I. sed hi nihil ad rem præsentem. dicitur autẽ in hac lege, caput officij, eo modo quo Vegetius dixit, caput contubernij. Sanè magistri ipsi scriniorum ἀντιγραφεῖς uocantũ: ut Græcus legum interpres scribit.

Cornicularij.

¶Lex, iubemus uenalitium.) Venalitij dicuntur negotiatores, à uendendo, Plin. lib. X X I. & Ciceroni, & Nonio: præsertim seruorũ: inde serui quoq; ipsi uenalitij dicuntur & uenales, & in hac l. uenalitium munus, quando quis cogitũ negotiari, quod uiro nobili indignũ putatur. In sequentibus uerbis, temonis.) lego, teloneis: hoc est tributis & uectigalibus. teloneon locus est ubi tributa fiscalia exigunt: cuius mẽtio habetũ etiam in Euangelijs. τέλων exactor ipse, seu publicanus, Tranq. in August. nisi fortè quis existimet temonem illud esse tributũ, quod Ammianus Marc. iugum appellat: qua in re dubito. Sanè Maiorianus in nouellis iugũ uidetur mille solidorum censum appellare, ex quibus bini solidi functionis publicæ nomine exactoribus præstabanũ.

Venalitij.

Teloneon.

Temonis tributum.

¶Lex, peculiari usq; ad meloproximos, simplici liquida legendum, si deducatur ea uox à Græco uerbo μελετάω, quod exercere significat: uel à Græco μέλει, quod curæ esse denotat. Nero in epigrammatis:

Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί.
Οὐδέν μέλει μοι, τἀμὰ γὰρ καλῶς ἔχει.
Me terra functo misceatur ignibus.
Id curo nil, mea probe se continent.

Quos senariolos ideo libentius adduxi, ut explicatiorem haberes Senecæ in libro de clementia I I. Tranq. in Nerone locum. significabit igitur meloproximus eum, qui se cũ proximo sacri scrinij exercet: inferior tamẽ illo gradu dignitatis. eritq́; hoc modo cõpositio Græcæ & Latinæ dictionis. quod etsi ueteres, autore Quintiliano, rarò

Meloproximus.

admiserint, posteriora tamen secula receperũt: nisi malis toto titulo, nõ ꝓximos leges C re, sed ꝓchiros. Greci enim πρόχειρος uocant hosce scribas, quod manu expediti sint. at facilis factu, lubricusq́ error. χ Græcum in x. uertere. potes itaq́ legere, meloprochiros. etsi, ne lectionem rear mutandam, non parum me inducat Theodosius, qui ubiq́, proximos, dicit: cui accedit & Ammianus, licet corruptus scriptorum uitio autor. sed & potuit ea ratione mesoproximus dici, qua mesonautas Iurisconsulti nuncupauere. alij melloproximum interpretantur qui futurus est ꝓximus. qua ratione mellonymphum dicunt designatum sponsum, & mellothanaton capularem.

Prochiri.

¶Lex, unicuiq́, ut X V. primatum.) iunctim legendum est, x v primatum: erat enim dignitatis nomen, hoc est x v. primarij uiri in scrinijs. Cicero in Roscio Amerino: Itaque decurionum decretum statim fit, ut x primi proficiscantur ad L. Syllam. Græcè dicuntur δεκάπρωτοι. Arcad. in l. ult. de mu. & ho. & suprà diximus: est enim diuersa illa dignitas ab ea de qua loquimur.

x v primatus.

¶Lex, hac parte, antiquarios.) intellige eos memoriales, qui antiquarum rerum principi memoriam suggerunt. antiquarius enim significat eum qui antiqua uerba interpretatur, qui'ue curat uetera. Iuuena. satyra v I.

Antiquarius.

Ignotosq́ mihi tenet antiquaria uersus.

De agentibus in rebus.

¶L E X I I. pateat cogia.) locũ hunc ut menda non carere credam facit dictio, cogia, nusq́ repta apud tot scriptores, præsertim tã audaci deriuatione, ut à cogo fiat cogia: cũ alij omnes dicãt, coactio: quare nõ absurdè putauerit aliquis hîc legẽdũ, elogia pateant, hoc est concedat licentia. elogiũ enim plerunq́ pro licentia ponitur, de quo superius dictum. Alij etiam de uulgatis codicibus habent, copia, quam lectionẽ probo.

Elogium.

¶Lex, matriculam.) ducennarij, quorum hac in lege est mentio, quem in sensum capiantur, ꝓbabiliter certè dubitari potest. nã hoc nomine appellari eos iudices legimus, qui de leuioribus rebus ꝓnuntiabant: dicti à censu ducentorum sestertiorum. horum decuria addita fuit ab Augusto Cæsare: ut scribit Tranq. Ducẽnarij quoq́, ut alij tradunt, capiuntur pro exactoribus, publicanis'ue. ducennaria enim nomen uectigalis est, sicut centesima, quinquagesima. Apule. lib. v II. nam procuratorem principis ducennaria perfunctũ, dein fortuna tristiore decussum, orato fuerã aggressus. reperitur etiam id nomen in alio significatu apud Vegetiũ lib. I I. ubi primus, inquit, hastatus duas centurias, id est ducentum homines, ducebat in acie secunda: quem nunc ducennarium uocãt. & paulò inferius: erant Centuriones qui singulas ducebant centurias, nunc centennarij nominantur. Sed in lege nostra, quod erant centennarij, & ducennarij in re militari, puto fuisse hos in domestica familia. Scotus ad Theodosium imperatorem, in schola agentium tradit fuisse ducennarios, qui in præfectorũ officio in prouincijs fiebãt officij principes: eratq́ eis potestas principalis clementiæ adorãdę. nam ducennarium habuisse procõsulem Achaiæ, comitem orientis, præfectum Augustalem, uicariũ diœceseos Asianæ scribit: qui in eorũ officio scriptorio fiebat princeps. D

Ducennarij. *Centuriones.* *Centennarij.*

¶Quod sequitur, Biarchorum.) intellige eos qui emebant necessaria ad uitam totius domus principalis. βίος uitã significat, ἀρχὸς principẽ. Cassiodo. hist. lib. v I I. Demosthenis cuiusdã meminit, q in imperatoris Valentis aula præerat emẽdis obsonijs: cõstitutusq́ erat super epulas imperatoris. possumus & legere, biarcei, ꝗ ita appellẽtur uitæ necessaria curantes. unde epithetum Panos dei, Suidæ, & Archiæ in epigram.

Biarchi.

Πανὶ βιαρκέϊ ἄλλος ἀπ' ἄλλης εὔθεα μοι τεχνᾶς. conuenit uenatoribus. Βιαρκής, uitæ sufficientis.

De Curiosis, & Stationarijs.

¶C R E D I D E R I M curiosos eos appellari, nõ qui ubiubi delicta fierent denuntiabant, ut sentit Accursius: sed tantũ q cõmissa in curia Principis, uel in comitatu pręsidum, per omnes ꝓuincias referrent ad præfectos: unde & nomen sumpsere. alioquin fuisse officium, qui denuntiarent passim delicta, nusquam (ut arbitror) lectũ est. Innominatus autor ad Theodosium scribit, in officio magistri officiorũ esse curiosum unũ cursus publici: item curiosos per omnes prouincias, quos magister officiorũ emittit. horum fecisse mentionẽ arbitror Apuleium Asini aurei lib. I. non equidem curiosus sum, sed qui uelim scire cũcta, uel plurima: timẽtibus enim comitibus, præsertim Aristomene, mortem comitis prodere, eos fari audacter hortatur: qui non curiosus, id est

Curiosi. *Apuleij locus.*

delator

A delator esset, sed potius libēter plurima scire cuperet, nā eo in loco ueteres codices habent, curiosum. at interpretes legunt, curionē: quæ lectio omnino falsa est. quid enim aliud est esse curionem, quàm uelle scire cuncta, uel plurima? magis itaq; credibile est, eleganti illa trāslatione uti Apuleium, quàm pugnantia loqui. Stationarij quoq; hoc in loco ꝓ his accipiēdi sunt, qui fugitiuos, & ad hostes trāseuntes deferūt, Ammiano Marc. autore lib. XVIII. sunt autē hi milites ordinarij, deputati ad aliquem tuendū locum in limitibus Imperij: dicti, ꝙ in stationibus habitent, nec uagentur. sanè curiosorū quoq; meminit Maternus libro III. si per noctem fuerint inuenti, erunt publicani, uectigaliarij, uel curiosi. Suidas etiā in uita Chrysostomi, reperiri tradit, ἐλαυνόμενον ὑπὸ κουριώσου τῆς πόλεως ἐν μέσῃ τῇ πόλει, tractus sub curioso urbis in media ciuitate.

Stationarij.

De palatinis sacr. larg.

¶ LEX, scrinijs: quisquis ducennarij numero unus cētennarij numeri.) legēdum, centennarij numero I. id est, unus: quod alia ꝓbatione nō uidetur indigere. Item in fine: barbaricarij centēnarij numero II. intellige in quacuq; cēturia duos barbaricos attributos. barbaricarij autē sunt Phrygiones, polymitharij'ue, ut diximus superius, quos barbarios alij appellāt: Imperator in l. I. supra de præpositis agētib. in reb. barbaros. nā dictionis huius uaria est significatio. Siquidē antiq; illis tēporibus, & Romani ipsi barbari dicti sunt: qd' legato Romano apud Aetolos obijcit orator Philippi regis, ut scribit Liu. XXXII. & Plautus linguā Latinā, barbarā uocat in cōpluribus fabularū prologis. sequēti demum tempore exempti hoc nomine sunt Latini, cū iam regna per diuersas ꝓuincias ꝓtulissent: ut tamen & Hispani, & Galli, & Germani, cęteriq; præter Græcos & Italos sic notarent. at sub recētioribus imperatoribus barbari solū dicti, qui sub imperio Romano nō erāt: ut Sarmatæ, Persę, Scythæ. qua in significatione ubiq; capiēda est hæc uox Ammiano Marcel. & si qeo tēpore scripserunt. & in l. III. C. de seruis fug. si fugitiui, inquit, serui deprēdantur ad barbaricū transeuntes, pede amputato debilitent. Ammonius in differentijs, barbarū tradit, eum qui Græcus nō sit: barbaricū uero, barbarorū uel locū, uel rem esse. hodie apud graues uiros barbari existimant q Christianæ legis nō sunt, uel sanguinarij & impij, quales milites gregarij plerūq; sunt. Vtcūq; itaq; capiat id nomen, Phryges ipsi barbari sunt: inde Phrygiones & ipsi barbari dicti: nā & rudis quicūq; dicit barbarus. Plautus in Milite: nā hoc colūnari Poetæ esse inaudiui barbaro. taxat enim Næuium poëtam, qui usus erat uerbo barbaro, colūnari, quod Latinum nō est: ut conijcit ex uerbis Festi Pompeij, in dictione, barbaros. ut iure mirari possimus, quàm infeliciter Plautū declarauerit Hermolaus in corollario Piniano. Quòd autem hac in l. mittendariorū fit mentio.) Græcus legum interpres: Palatini, inquit, communi nomine dicuntur omnes habitantes in palatio: alij quidem semper in domo Augusti perseuerantes, qui Comitatenses dicuntur. Comitatum autem locum appellāt, in quo uitam ducebat imperator. Qui uerò in prouincias mittebantur, dicuntur mittendarij, à mittendo nuntio. hæc ille.

Barbari.

Lex c. declarat.

B

Locus Plauti.

Mittendarij.

De Stratoribus.

¶ STRATORES interpretant quidā eos milites, seu mercenarios, qui castra præibant, ut loca accōmodatiora ad traducendum exercitū facerent: uel aggeres, tumulos'ue æquando, uel struendo pontes, & similia. quorū mentio apud Vegetiū lib. II. habet præterea legio fabros, tignarios, stratores, carpentarios, &c. etsi alij codices habeant, instructores. uerùm ipse in hac rubrica malim, stratores, legere: nā hos ꝓ tabellarijs accipi Cicero ostendit. ut intelligamus hîc eos, quos princeps uaria necessitate mittit ad prouincias, ut nuntient aliquid: quibus tenentur ꝓuinciales subinde mutare equos, quò celerius eant. uulgus uernacula lingua, equitātes principis famulos uocat. tenentur autem prouinciales eis offerre equos, aliter fisco solidorum nomine sunt obnoxij. Paulus Diaconus Longobardicorū lib. VI. Rex, inquit, Cunipertus, dum post hæc cum stratore suo, seu quem propria lingua marphais dicunt, cōsilium iniret. Suidas stratorē speciē esse dignitatis tradit, ut diuersa suspicer esse officia. Planè quæ Accursius & cæteri hîc scribunt, nec ex autoribus ꝓbabilia sunt, nec uerbis legis sat uidentur congruere. Staticulum autē & uehiculi genus est Plinio libro XXXVII.

Stratores.

De Castrensiarijs, & Ministerianis.

¶ HVNC titulum procul dubio corruptū opinor: tum ex eo, quòd Accursius pluribus

bus eum modis legit: tum etiã, quòd dictiones illę nõ admodũ Latinę sunt. neq; enim C
ministerianus, aliquo in autore est unquã lectũ: cũ alij, ministerialem potius dicãt: ut
Ministerialis. Theodosius, q in officio castrensiũ hos cõnumerat. etsi Suidas magisteriani mentionẽ
Magisterianus faciat: cuius dignitatis et mẽtio est in cõpluribus authẽticorũ locis, quę à magisteriali
nõ uidet̃ differre: qualẽ fuisse Corneliũ Saturninũ ostẽdunt inscriptiones ueteres: ut
Magisterialis. Bononiæ marmoreus stylobata, in Margaritę ędicula, memoriã P. Cornelij Saturni-
ni magistralis, Cornelia prima uxor ex indulgẽtia colleg. signũ liberi, basem. C. aulis.
D. Sicut ergo & magisterianũ, & magisterialẽ dicimus: ita utrunq; dicendum uidet̃ in
ministeriali, ministerianoq;: etsi apud alios autores hoc, ut pręfatus sum, legi nunquã.
certè Latinè magis dicet̃, de castrẽsibus ministris. Lampridius in Alexãdro, castrẽses
ministros appellat: cuius uerba ideo maximè apponẽda cẽsui, quoniã qđ horũ esset
officiũ, satis explicant: aulicũ, inquit, ministerium in id contraxit, ut essent tot homi-
nes in singulis officijs, quot necessitas postularet: ita ut annonas, nõ dignitatẽ accipe-
rent: fullones & uestitores, & pictores, & pincernę omnes castrenses ministri. Castren
Castrensiarij. siariorum quoq; mentio est in uetustis spectationibus: ut in illo tumulo, qui Medio-
lani est in templo maiori, T. Ponti Maioris negotiatoris silentiarij & castrensiarij.

De Decanis.

Decani. ¶ MODESTVS in singulari libro, quem de rei militaris uocabulis fecit: Decani,
inquit, erant decem militibus præpositi, qui nunc caput contubernij uocantur. Idem
etiam testatur Fl. Renatus libro I I. eodem modo dicti, quo cẽtẽnarij, & ducennarij,
de quibus suprà in nominibus rei militaris: Græcè δίχος, ἢ δεκάνια, ἢ λόχος, idẽ sunt:
& alij appellant γινομωτίαν.

De mensoribus.

Mensores. ¶ MENSORES, inquit Vegetius, & Modestus, sunt qui in castris ad podismum
metiuntur loca, in quibus tentoria milites figant: uel qui hospitia in ciuitatibus præ-
stant. Theodosius in palatino officio mensorem lampadarijs iungit: traditq; eos sub-
ditos fuisse præfecto prætorij per orientem, scio mensorem etiam in alia significatio-
ne capi, sed ea nihil ad hunc locum. D

De priuilegijs eorum, qui in sacr. pal. mil.

Pentaprotia. ¶ LEX, de cubiculi, uel obsequiũ temonariorũ, uel pentaprotię.) lego πενταπρωτείας.
Quintumuiri. Græca uox est, & significat quinq; primorum munus: quos aliæ sacræ cõstitutiones,
quinq; summates uocant. Ipse & quintumuiros appellari puto. ab antiquis enim quis-
cunq; magistratus extraordinarij, plerunq; ad simile nomen redigebãtur: ut duũuiri,
triumuiri, quartumuiri, quintumuiri, sextumuiri, decemuiri: qđ & in magistratibus
Duumuiri. municipalibus obseruabat̃. Planè dubium est apud recẽtiores iurisconsultos, an duũ-
uiri ius gladij habeãt. quos Liuius admonere debuit: qui ab Vrb. cõd. lib. primo scri
bit iudicasse duumuiros, ut Tergeminus Horatius sicut suspẽderetur, q sororem in-
terfecisset. quæ opinio & legibus ipsis ꝓbabilis est: nam duumuiri fasces habebant, l.
duumuirum. C. de decur. qui capitalis animaduersionis sunt indices, ut T. Liuius scri
bit, & Plutarchus in problem. & Pomp. Iurisconf. in l. I I. de orig. iuris. nã & eos pręe
fuisse carceribus, tradit̃ in l. si quis uxori. §. si fugitiuũ. de furtis. quamobrẽ duumui-
ros existimo, ex magistratibus municipalibus duos fuisse, qui in reos inquirerent: &
nullam ulterius iurisdictionẽ haberent, ut neq; ante eos ex illorum autoritate posset
filiusfami. emancipari: nec debitor prætoris decreto cõtumax, possit per eos iure pu-
niri, nec olim coram eis bonorũ possessio agnosci: licet contrarium statuerit Iustinia-
nus. Sed hæc alibi latius, cũ certiora cõperta habuerimus. Quod autẽ in hac constitu-
tione dicitur, temonariorum.) superius admonui, & probabiliter teleonariorũ posse
legi. Quod & legitur, turmatiorum, quos capitularios uocant.) fortasse sunt hic acci-
piendi decani, qui turmæ præerant: & alio nomine dicuntur, caput cõtubernij: ut scri
bit Vegetius. quod si ita est, uetat imperator, ne decani possint in sui locum palatinos
Capitulum. subrogare. sanè capitulum, non solum Latinè paruũ caput hominis significat, ut apud
Terentium: sed etiam particulã opusculi, ut apud Vlpianum l. prima, & de testa. mil.
ut parum iure agant, qui idipsum in suis disputatiunculis negant.

De priuilegijs scholarium.

Scholares. ¶ SCHOLARES hic intellige militantes in sacro palatio: nã & schola militum, di-
citur

A citur Vegetio, Seuero Sulpitio in Martini uita, & cæteris: sicut schola literarũ à Græco σχολὴ, id est, ab otio. meminit Cicero in Tuscul. sanè negãt plerique eruditi uiri, scholarem, Latinam esse dictionẽ: sed pro ea utuntur Græca, scholasticus: quorum in sententiam ne eam, me multùm mouet eloquentissimi uiri Fabij Quintiliani autoritas lib. I I. de officio discipulorum: ubi in ipsos, inquit, cœtus scholarium læti & alacres conuenient, si modò emendata apud eum est lectio. *Scholasticus.*

De Perfectissimatus dignitate.

¶TRADVNT recentiores Iurisconsulti, quatuor esse dignitatũ species. ex quibus quidã sunt illustres, superillustres alij, quidã spectabiles, quarti clarissimi. tu uerò his quintũ adde gradum, perfectissimorũ, ex hac constitutione. unumquenque autẽ magistratũ sub horũ aliquo gradu collocant: puta patritios, & senatores, superillustres: cõsules, præfectos prætorio, illustres: sicut spectabilẽ, præfectũ urbis, prætorẽ, proconsulem: præsidẽ uerò prouinciæ, clarissimũ. Sed ipse aliter reor: neque enim omnes præsides erant clarissimi, uerùm & perfectissimi quidam, prout dignitas prouinciæ requirebat, ad quã regendam mittebantur: qua de re alibi à nobis diffusè scriptum est. *Dignitatum species quot sint.*

De re militari.

¶L. contra, seu de castris riparensibus.) riparẽses hic accipiendos puto pro his militibus, qui in imperij limitibus excubabant pro republica aduersus barbaros: puta in ripis Danubij, ad tuendas Pannonias aduersus Sarmatas: & in ripis Euphratis, aduersus Parthos. Herodianus li. V I. oppugnabat, inquit, Artaxerxes Persarũ rex Romanorũ castra, imposita fluminũ ripis: quæ scilicet imperij limites tuerent. & paulò inferius: nuntiatũ est, Germanos Rhenũ, Danubiumque transgressos, in fines Romanos hostiliter intrasse, oppugnareque exercitus ripis insidẽtes. Idem & alibi cõpluries. nam ut Tacitus lib. X V I I I. & Herodianus lib. I I. prodiderunt: cùm stante republica Romana, omnes Itali semper in armis fuissent, primus diuus Augustus alienigenas milites mercenarios habuit, qui Romanum tuerentur imperium: tum fluuiorum magnitudine atque fossarum, tum montibus asperrimis, & imperuijs desertisque locis. *Riparenses.*

De castrensi pecul.

B ¶L. ius castrensis, legione prima adiutrice.) Accursius in interpretatione huius uerbi, adiutrice, se plurimũ inuoluit, atque uix explicat. sed omisso quod ipse senserit, scire debemus, adiutricẽ hic pro legionis cognomine poni, cuius mentio Plut. in uita Othonis, Cornelio Tacito, & cæteris. Hoc enim legioni Othonianæ nomen erat, quæ cum rapace Vitellij conseruit manus: mutabantur tamen plerunque hæc cognomina. nam Spartianus in Hadriano, primam legionem appellat, mineruiam: & secundam quoque adiutricem dictam, ostendunt antiquæ inscriptiones. *Adiutrix legio.* *Mineruia legio.*

De erogat. milit. annonæ.

¶L. prima repetita cõsuetudo.) id ab imperatore dictum est: quoniam etiã apud ueteres erant huiuscemodi cibi militares, quales describuntur hic. Spartian. in Hadr. ipse quoque inter manipulos uitã militarẽ magistrans, cibis etiam castrensibus in propatulo libẽter utens, hoc est, larido, caseo, & posca: exemplo Scipionis Aemiliani & Metelli & autoris sui Traiani. Quid autẽ in hac lege sit buccellatũ, ostẽdit Ammianus Marc. lib. X V I I. firmatoque consilio triginta dierum, frumentũ ex eo quod erat in sedibus, cõsumendum, ad usus diuturnitatẽ excoctum, buccellatũ uocant, humeris militũ imposuit. dicit autẽ à buccea, quæ est frustulũ panis, quãtum cõmodè bucca capere possit. Augustus apud Tranq. post horã primam noctis duas bucceas mãducaui. Inde sit buccella, Martiali. Buccellarij autem Gallogræci uocabantur, & Buccellariorũ regio, Gallogræcia, ut est apud Suidã. Sunt & buccellarij equites cataphracti per orientem, qui suberant magistro militum, ut ad Theodosium imperatorẽ in breuiario legitur. *Buccellatum.* *Buccea.* *Buccellarij.*

¶L. septem diebus stellaturæ.) uocabulum hoc inuentu rarissimũ, interpretare ut ferè tesseram frumentariã significet, nisi quod tessera gratuitũ frumentum plebi dabatur, stellatura uiliore pretio annona militibus uendebatur, idque à parocho seu opinatore, qui à munificibus paganis acceptas species adærabat, id est æstimatas in militare ærariũ (magazinũ uulgò uocant) referebat, ut nomine stellaturæ distribuerẽtur, quod & hac ex cõstitutione & alijs pluribus ostendit. Hinc Pesennius Niger imperator, ut est apud Spart. duos tribunos lapidibus obrui iussit, qui militũ suorũ stellaturas acceperant. *Stellaturæ.*

Lampridius in Alexād. annonā militū diligēter inſpexit: tribunos, qui de ſtellaturis, C militibus aliqd tuliſſent, capitali pœna affecit. puto dictas à ſtellis: ita enim Plinius li. VI. colūnas, ſeu pilas appellat, in quibus fœdera ſcribebantur. capiuntur etiam pro quocunq; ſigno, etiā militari: nam & ſedile collocatum in ſuggeſtu, Ammiano undeuigeſimo lib. ſtella regalis, cū aureo puluinari, nullo uetante direpta eſt. niſi inemēdatus eſt codex: & uerius legendum ſit ſella: ſed & de ſtellatura nobis alio loco dicetur.

Ammiani locus.

De militari ueſte.

¶ PROVINCIAE Tarſiarū.) Tarſus Ciliciæ ciuitas, à Perſeo condita. ſed & legi poteſt, Tracheæ. Sextus Aurel. Victor in Veſpa. Syria, inquit, ſeu Palæſtina, necnon Cilicia Trachea, & Comagene, quam Auguſtofratēſem nominamus, &c. Verùm hîc malim legere, Thraciarum. Et paulò inferius, miſsia.) Mœſia uerior lectio. eſt autem duplex, ſuperior & inferior. legito Plin. Scotus Mœſiam primam & ſecundam nominat: ſicut Armeniam primam & ſecundam: quod & de Cappadocia refert in Pontico tractu: diuiſæ enim ita erant, & quælibet ſuum habebat præfectum.

Mœſia.

¶ Exceptis Oſtereæ natis, & Oſienia, & Iſaria.) caſtigatius puto legi, Orthodoſiæ natis, & Oſrhænia, & Iſauria. Orthodoſia in Aſia eſt trans Mæandrum, de qua Strabo lib. XIIII. potes etiam legere, Oſtroēne natis: quoniam Oſtroën Suidæ urbs eſt di uerſa, ut ſuſpicor, ab Oſrhænia: quam conterminam Parthis ſuprà diximus ex Herodiano: Iſauria uerò cognita omnibus.

Oſtroën.

De metatis & epidimeticis.

Epimetatici.

¶ RECENTIORES quidam legunt, epimetaticis. cuius quidē uocabuli ſignificatio, ut ipſi arbitrantur, inſcriptiones continet, quæ à menſoribus fiebant: puta in ualuis ianuarum, quibus ſignificabatur, quis in ea domo hoſpitaturus eſſet. domus ipſæ, metata dicuntur: quam uocē numero ſingulari prolatam reperio à Caſsiodoro lib. IIII. hiſtoriæ: Et primum quidem interrogare militem, quis eum ad metatum duxiſſet epiſcoporum. Ipſe à ueteri lectione nil immutare auſim: quoniam menſores, inquit Vegetius, & Modeſtus, etiam dicuntur, qui hoſpitia in ciuitatibus præſtant: unde & dimenſores. à qua dictione potuit deduci, epidimetica, eo ſignificatu quo epimetatica capiunt: etſi hęc quoq; deductio non admodum Latina ſit. ſed quid ſi legerimus, epidemeticis? ut ita appellari credamus hoſce metatores, quoniā in urbibus metarentur. ἐπιδημέω enim idem ualet, quod ad ciuitatem in rem præſentem uenio. Metatores autem ſunt, qui præcedentes locum eligunt caſtris, ut ſcribit Vegetius. Erunt fortaſſe quibus epideigmaticos, hoc eſt, demonſtratores legere placebit: quod uix probo. Sanè Iuſtinianus in authen. ut nulli iud. uidetur epidemetica accepiſſe pro collatione pecuniæ, quam à ciuibus extorquebant milites, ne in eorum domibus hoſpitarentur. quam ſignificationem & hîc probo propter l. omnes, huius tituli. hos metatores uulgò forerios uocant, ab inſcribendis ut arbitror foribus. D

Epidemetici.
Metatores.
Epideigmatici.

De ſalgamo hoſpitib. non præbendo.

Salgamum.

¶ SALGAMI appellatione uenit oleum, ſal, butyrum, & huiuſmodi eſculenta ad condiendum: atque etiam alia in dies neceſſaria, ueluti ligna: Auſonius:

Salgama non hoc ſunt quod balſama, cedite odores.

Meminit & Columella in carminibus:

Tempore non alio uili quoq; ſalgama merce.

De numerarijs actuarijs.

¶ LEX, actuarij chimeleæ.) hanc urbē non reperio inter Coſmographos: quare fortaſſe legendum eſt, Cyreneæ. ea eſt primaria Aphricæ urbs, patria Callimachi, prius Calliſto, dein Thera, poſt Cyrene dicta, nemini nō celebrata urbs. Ammia. XXII. libro: Aegyptus fertur habuiſſe temporibus priſcis Aegyptū ipſam, & Thebaidem, & Libyam: quibus duas adiecit poſteritas, ab Aegypto Auguſtanicā, & Pentapolim à Libya ſicciore diſſeparatā. In Pentapoli Cyrene poſita eſt urbs antiqua, ſed deſerta, quā Spartanus condidit Battus, & Ptolemais, & Arſinoe, eademq; Ianchyra dicta, & Darnis, & Berenice, quam Heſperiadē appellāt. Verùm apud Ammianū corruptiſsimus eſt hic locus: in quo baptus p Batto, cura p Cyrene, berenie pro Berenice legit. Seruius tamen in IIII. Aeneid. Barcen agnoſcere uidetur pentapoleos urbē: unde Barcei Vergilio. Sanè Darnis hîc, ut arbitror, appellatur, quæ alio nomine Plinio & Stephano

Cyrene.
Auguſtanica.
Pentapolis.
Ammianus emendatus.

A Stephano est Apollonia in Libya. Rufus Festus: Cyrenas cum cæteris ciuitatibus Libyæ pentapolis, Ptolemæi antiquioris liberalitate suscepimus.

De cursu publico.

¶QVID sit cursus publicus, ut breuiter explicem, sciendū est, per dispositos locos prouinciarum habuisse imperatores quosdam equos, qui sumptu publico alebantur: ut quoties repentinū aliquid accidisset, mutatione equorum citissimè quò uellet Imperator, posset mittere quemcunq; nuntium, uulgus postas uocat: alludēs Latinè dictioni, quòd in his sint dispositi equi: quorum etiam mētio apud T. Liuium. Verùm in hoc hæ differunt à cursu publico: quod hîc sumptu principis alebātur equi, & sine eius licentia, quam tractatoriam, aut euectionem, aut diploma uocant, priuatus nemo eis utebatur: sed impræsentiarum priuato sumptu res agitur, eitq; inde cōducti locatiq; actio. hisce etiam equis ibant in prouincias prǽsides publico sumptu. Ammianus lib. XXI. præfectus prætorio Taurus, ut hostem uitaret æternum, inde discessit: uectusq; mutatione celeri cursus publici, transitis Alpibus Iulijs, eodē ictu Florētinum itidem præfectum secum adduxit. meminit & Cassiodorus libr. II. appellatur etiam cursus fiscalis. Spartianus in Hadriano: cursum fiscalem instituit, ne magistratus hoc onere grauarentur. ut horum autorum sensus cæteris incogniti tandem dilucescant, Sex. Aurel. Victor: Constantius, inquit, ad frustrandos insequentes, publica iumenta, quacunq; iter egerat, interfecit. meminit & Maternus lib. III.

Cursus publicus.

Cursus fiscalis.

¶L. parphiphum.) lege, parippum, ut intelligamus eum, qui præter numerum in tractatoria comprensum, uehiculum, uel equos agit: παρὰ præter, ἵππος equus, hinc ephippia, ornamenta sunt equorum. parippi meminit non semel in epistolis Iulianus: ἕξει δέ σε δημόσιος δρόμος ὀχήματι χρώμενον ἑνὶ καὶ παρίππῳ. ducet te publicus cursus uno utentem uehiculo & parippo uno: quod & alij annotarūt. hinc Suidas παριππεύοντες interpretatur præter rectum iter currentes.

Parippus.

¶L. quoniam ueredorum.) interpretatur Accursius hîc, auertā, equorum pectorale esse: quæ dictio sanè repertu rara est. Græci λέπαδνα dicunt coria lata circa pectus equorū. Verùm ut Accursio in hoc hęreā, facit: quia sicut postilenā Plautus in Casina appellauit incuruū illud corium quod à sella in caudam desinit, uulgò croperiam uocant, ab eo quòd post sellam sit: ita etiam potuit deduci auerta, quòd antè collocet. Sed quid si capitis ornamentum quo habenæ figuntur, intellexerimus? ab auertēdo, quòd equi per eam uertantur, prout sessori usum est. Græcus interpres auertam interpretatur subalaria lora, quæ uehicularis equi humeris sustinētur. Quod sequitur, centenarium.) Suidas centenarium esse arbitratur nomismatum quantitatem. ut hîc intelligenda rear ornamenta in modum nomismatis, quæ pectoribus equorum affiguntur. alibi appellantur, cucumæ. qua tamen in re dubito, cum non uideam qua ratione Suidas dictionem numeri generalem, de auri solùm quantitate intelligat.

Auerta.

Centenarij.

¶L. non patimur ypocomos.) legendum, hippocomos, id est, stabularios, qui equos curant. ἵππος enim equum significat: κομέω, nutrio, curo. existimo autē fuisse munus publicum eorū qui in id agebantur, ut de prouincialibus acceptos causa publici cursus equos, cura sua alerent. Et quod sequitur, sageorum.) corrige, saga eorum. Sagum uestis est militaris: ἐφεστρίδα Græci uocant. Plutarchus in Lucullo: non absimile fortasse ab eo quod uernacula simplicitas, saium, uocat. sanè quod de hippocomo dixi, ut probabile est Latinè scientibus: ita enim uulgari alludit consuetudini, qui hosce homines, qui armati equestres sunt, hippagios appellant.

Hippocomi.

Sagum.

De Tractatorijs & Statiuis.

¶LEX, tractatores cum statuis.) lego, statiuis: quæ uox etiam in rubrica corrigenda est. statiua enim dicūtur loca in quibus aliquis morať, à stando. unde & legimus: Cæsar statiua habuit castra. frequēs & usitata scriptoribus uox. Tractatores uerò hîc capiuntur pro his, qui tractatorias habent, id est, licentiā adducendi equos in cursu publico: quā C. Plinius in epistola ultima ad Traianū, diploma appellat. Venuleius Iurisconsultus in l. cōtinuus. de uerborum obligationibus. non debet, inquit, diplomate diebus & noctibus continuare iter, omni tempestate contempta. Cuius uerba Pliniū ipsum declarant, ante nos uix per cōiecturas explicatū. Sanè de cursu publico suprà. diplomatum hoc sensu meminit etiam Cornelius Tacitus in Othonis morte.

Statiua.

Tractatores.

Plinij locus.

De apparitorib. Proconſ. & leg.

C

Legati proconſulis.

¶DVBITANT nostræ ætatis Iureconsulti, quot legatos habuerit proconsul: nam alij unum, alij plures habuisse opinãtur: & adhuc sub iudice lis est. in l. penult. de officio eius cui. sed etsi hic titulus eorum adiuuet opinionem, qui unum illi attribuunt: tamen treis eligere solitũ potius crediderim. tum quòd & consuli tot numero dabantur: ut est apud T. Liuium lib. XXVII. quos petierat ad consulem tres legati missi, Sex. Iulius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Halymetus. tum etiam, quod exploratissimũ apud me est ex Ciceronis epistola prima ad Quintum fratrem: ubi illi gratulatur Asiæ proconsuli, quòd treis legatos optimos legerit: Tuberonem, Halienũ, Gratidium: nisi ex prouinciæ qualitate nunc plures, nunc unum tantum accessisse legatum crediderimus: quod mihi uero similius uidetur.

De Cohortalibus.

Cohortales.

¶IN hac rubrica malim legere, cohortalibus, q; in domestica militia alicuius cohortis essent. uidemus enim à re militari sumpta nomina fuisse inter palatina officia, uelu ti decanos. nam & Scotus cohortales, cohortallinosq; ubiq; scripsit: ut est in uetustissimo exemplari, quod ex Basilea Germaniæ allatum est in Italiam: quam lectionem uisus est agnoscere imperator in l. officia. infrà eo. tit.

¶L. solita bastagiæ.) Munus hoc est ferendi res necessarias ad exercitum. βαστάζω, porto. inde bastagiarij, de quibus suprá.

¶L. quicunq; per osdrozenam.) Osrhæniam legi debere aliàs admonui ex Herodiano: etsi dictio hæc diuersissimè legatur apud autores: quæ tamen uox apud antiquiores à me nusquam lecta est.

¶Lex ordinariorum, post primipili pastum.) Accursius in hac dictione uacillat, & nunc ueterem dictionẽ agnoscit, nunc legit, fastum: sed mihi prior lectio placet, ut dixerit, pastum, propter annonam, quæ dabatur primipilo, differentem à cæteris: quod lex sequens ostendit: etsi Accursius ridiculam afferat interpretationem. Sanè παστὰς thalamum significat Leonidæ Græco poëtæ, & alijs: παστὸς quoq; eodem significatu. hinc pastophori dicti Apuleio, Hieronymoq;: quos ex Horo in Hieroglyphicis, ædituos rectè dixeris.

D

De diuersis officijs.

¶LEX agentium, comitis phœniceseos corsone.) Phœniciæ Osrhæniæ lego: quamuis Corsiæ urbs Bœotiæ sit, autore Suida. Syriç.) nota hæc ex scriptoribus. illud non omittendum, hortos pensiles, qui Babyloniæ erant, ab Assyrio quodam rege fabricatos in gratiam pellicis: ut scribit Diodorus lib. III. hinc apud Martialem:

Martialis locus.

Assyrius iactet nec Babylona labor.

Ita enim est legendum, non asiduus. planè totum illud epigrãma ex Græco Antipatri translatum est: κήπων τ᾽ αἰώρημα καὶ ἠελίου κολοσσόν. Plin. libro XI. antiquitas mirata est pensiles hortos: siue illos Semyramis, siue Assyriæ rex Cyrus fecerit. Diodorus Syrum appellat, non Cyrum: ut necesse sit alterutrum codicem corruptum. libens in hęc diuerticula plerunq; transeo: quoniã ea in se non minimã uident̃ habere utilitatẽ. Libyæ pentrapoleos.) pentapoleos: quæ autem sit pentapolis, suprà ex Ammiano quædam retuli, & Rufo Festo. Mysiæ.) Mœsiæ legendum. nam Mysia hic haudquaquam in proposito facit. corrupta hæc locorũ prouinciarumq; nomina, ita corrigenda sunt: quorum si quis maiorem uelit habere notitiam, cosmographos adeat.

De Primipilo.

Primipilus.

¶PRIMIPILVS est centurio decimæ legionis. nã decumana legio nobilior erat cæteris, cuius cẽturio dicebat̃ Primipilus: ut tradit T. Liuius li. VII. ab urbe cõdita. Veget. li. II. Vetus, inquit, consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis promoueretur centurio primipili: qui non solùm aquilæ præerat, uerumetiam quatuor cẽturias, hoc est CCCC. milites gubernabat in prima acie. hic tanquam caput totius legionis merita cõsequebatur & præmia. Suidas, Primipilarius, inquit, maiorẽ dignitatem inter milites habens, à Romanis appellatur. Innominatus Græcè legũ interpres, primipilum tradit militatem annonã esse. cui opinioni ut accedam, facit lex tertia huius tituli: quæ aliter intellecta, omni ratione prorsus careret: mutant̃ enim quæ nunc sunt in honore uocabula, si uolet usus, Horat. aut. quam interpretis sentẽtiam etiam adiuuat l.

A uat l. speciebus. in superioribus titulis, de cohortalibus. nec tamē omnino absurda est hæc declaratio: nam cum primipilus in legione primus esset, cōsequebatur omnia legionis cōmoda: ut retuli ex Vegetio. & consequenter annona quoq; militaris illi cōcedebatur diuidenda per capita militum: ut tandem ueritati locus sit, quam Accursij, Bartoli, Abbatis Siculi commenta in hoc articulo obtexerunt tenebris.

Publicæ lętitiæ.

¶LEX unica, fastus si honor datus fuerit.) Accursius interpretatꝰ fastus: quia homo sit fastuosus. sed id omnino mihi non arridet. siquidē, fastus, inter alia significata librū quoq; denotat, in quo leges & cōsules scribebantur. inde fastus honor, qui in lib. Fastorū refertur. plura de hoc ex Ouidio, Val. Max. Lucano tradūt grammatici. Quod sequitur, sine modico.) immodico potius legendū, sicut in rubrica fecit Accursius nec enim uerisimile est uetari largitionē paruā pro euangelio. Græci enim mercedē allati nuntij secūdi, εὐαγγέλια dicūt. Cic. ad Attic. O' suaues duas epistolas, quibus Euangelia deberi fateor. meminit & Plut. in uita Demosthenis, & Isocrates in Areopago. quę uox in l. falsus. §. qui alienū. ff. de falsis. est reponēda in uacuo ob Græcas literas loco. quāuis alij maline ibi legere μήνυτρα, hoc est, indicij præmium: quod non improbo. *Euangelia.* *Locus in ff.*

FINIS.

ANDREAE ALCIATI

AD ILLVSTREM REGIVM SENATOREM, Clariss. Q. Iurisconsultum, Iacobum Minutium, in Prætermissorum libros duos præfatio.

CVM morum tuorū institutiones, uiuendiq; modū considero, tantæ mihi admirationi es, clariss. Minuti, ut hominem te omniū bonorum usui natū, ubiq; prędicare non desinā. qui nō satis duxeris, in dies & horas, quæ tui muneris sunt, diligenter exequi, nisi & in eo quoq; te exercueris, ut quoscunq; uel eruditione insignes, uel plurimarū rerū scientia perornatos, uti studia sua in publicū ꝓferant, orationis uiribus & persuadendo cōpellas. ex quibus unū cū me arbitrareris (nimirū hac in re hebeti tantū iudicij acie) precibus tuis, quæ mihi pro iussu sunt, ut per impressores tractatus hosce meos diuulgarem, adegisti. quod, quæ tua est autoritas, denegare tibi nequaquā ausus sum: quāquā multa essent, quę me de hac sentētia ut decederē, impellere poterāt. uidebā enim in omnes, quę de operū editione leges traderent, me cōmitte re, tyronē in primis, & nō satis expertū: sed & uiriū mearū iniquū te æstimatorē: tum & opus festinatū & informe, quod diutina lima indigeret: præponēdumq; idcirco nobis ante oculos ursæ exemplū: quæ cū informes catulos edat, diu lambēdo in animantis sui similis effigiē delinietur: uerum neq; Flacci pręceptū me obseruasse, quo in nouē niū diffindi diē debere existimat. Merito itaq; id negotij differebā, cū tu omnis moræ impatiens, extorsisti ut ederē, cessi iudicio tuo: quod longè consummatissimū iandiu antè expertus fuerā. quapropter si insurgent aliqui, quibus quātulacunq; hæc nostra non arrideant: tui certè erit muneris, sententiā tuā defendere: ne Iuriscōsultus tu, alioqui celeberrimus, malè mihi cautā rē fecisse dicaris: quāquā nihil est quod formidē, Teucro duce, & auspice Teucro. nō enim me latet, quantū Iota (quod ille ait) aure sis, quamq; egregius patronus, ubi animū intēderis. uidit certè id integerrimus prudentissimusq; uir Antonius Pratus, cuius suffragio ad honestissimā hāc senatoriā dignitatē ascēdisti: in qua hercle designatione se optimi iudicij, qui te honori parē cognoscebat, & probatissimi animi hominē præstitit: qui ambitione sordibusq; incōcussus, non alia re ductus, magistratum hunc in te cōtulit, q; quod pontificiæ ciuilisq; legis acutissimū interpretē fuisse Aureliano in gymnasio sciebat. Vt igitur beneficia in dignum hominē cōferret, te potissimū delegit: memor uidelicet consultiss. uir uersiculi antiqui fuerat: beneficiū dādo accepit, qui digno dedit. tu enim is es, in quo uerè possimus dubitare, an tibi dignitas, an potius tu dignitati plus ornamenti conferas. Sed quid hæc ego? quasi uel nūc primùm in te hęc sim admiratus, uel tu istis laudibus im

præsent

præſentiarū egeas:quē nemo nō quotidie laudat,extollit,prædicat.animaduerti ſępe cum tecū de difficilimis iuris quæſtionibus diſſererem,tam acute,tam eleganter te re ſpondere ſolitū,ut nihil ſuprà.qua admiratione captus, Homericū illud inſuſurrabā: ἀνὴρ γὰρ πᾶσιν ἐμοίσιν ἔοικε τελεῖν, ἃ κ' πόθω ἄλλοθι ἄλλα. meritò itaq; tuo iudicio pa rêre neceſſariū mihi tuit.quapropter ſi quicquā hinc opis ad ſtudia ſua aliqui accepe rint,hi tibi debebūt:qui cum libros hoſce adhuc ſupprimerē,& mihi ipſi nullo modo ſatisfacerē,Horatianumq; præceptū ſequi in animū induxiſſem,non potuiſti tantum temporis expectare:ſed ut es eloquēs,& Periclea illa πειθώ γὰρ τοῖς χείλεσιν præmodum excellens,coēgiſti ne amplius remorā facerē,& qualecunq; opus in tui gratiā ederē. quæ humanitas non in me ſolùm,ſed in ſtudioſos omnes,& bonarū literarum culto res tua,tantis laudibus digna eſt,ut breui futurum arbitrer, cum talem de literis curā geras,cùm fauoribus & beneficijs doctos proſequaris,ut paſsim nomini tuo dicenē optimi codices,decantenē in laudes tuas encomia,recitentur panegyrici : ſisq; qualis Ethruſcus Eques Mecœnas,in cuius gratiam nemo nō ſcribebat:ſed eò tu melior, ꝙ non ſolum audire,atq; ea legere paratus ſis, uerumetiā de autorū peritia iudicare.re petere hîc ingens ingenij acumen,maximam rerum cognitionem,ſummā æquanimi tatem tuā, niſi has uirtutes à cæteris,quàm à me mallē prædicari.Ipſi enim mihi,qui tecum aſsiduè conuerſor,qui corām omnia uideo,ita ad dicendum ob admirationem lingua hæſitat:ſicut his caligant oculi,qui de proximo nimis inſpiciunt. quantū cre dis me admiratū,cū ſuccīſiuis horis,& ut Græci dicunt, ὀψιγενής,Atticæ linguę ope ram dares:tam modico tēpore te profeciſſe,ut pręceptor ipſe tuus Valterius Corbe tes,iuuenis nobiliſsimus,& mihi cōmercio ſtudiorū perquàm charus, dicere Græcū illum de te uerſiculū nō dubitauerit:πολλοὶ μαθηταὶ κρείσσονες διδασκάλων.Sed hæc ha ctenus.uereor enim ne dum pluribus tecū ago,in omniū fortaſſe utilitatē delinquā, in qua nunquā deſinis eſſe occupatiſsimus: dum cōſtantiſsimus uir nunquam incaſ ſum tēpus teris,dum domi aduocatos audis,dū ius ciuile ad amuſsim perpēdis, dum in ſenatu ſententiam dicis:foriſq; nunc ad Heluetios pacandos legatus,nūc ad regiam maieſtatē nuntius uadis:ut de te illud prædicare poſsim,quod de Alexandro Mace done Parmenio:ô ſtrenuum hominē,& nunquā ceſſantem. Accipe igitur nomini tuo dicatū opus,quod Prætermiſſorū titulo inſigniui,Græcos, Hebræoſq; ueteres imita tus:quorū Quintus Calaber,& eo longè antiquior quiſq; fuit ille Hebræus,τὰ παραλειπόμενα conſcripſere:cū enim in iure multa ſint quæ ſine cognitione ſtudiorū huma nitatis percipi nequeant,à cæteris operibus ea ſegregaui:& in hunc locū congeſsi,ne inter tetricas illas (utinā non etiā odioſas) quæſtiones,hæc noſtratium Doctorū iudi cio ſordeſceret. Cęterùm & hæc noſtra libellorū nuncupatio Saluij Iuliani, qui & ci uis meus fuit,exemplum præ ſe fert:qui πολυγραφώτατος uir, inter cætera,etiā in iu re ciuili libros ſex ad Minutiū ſcripſit.quem tu fortaſſe inter maiorum tuorum ſtem mata habes:uel cuius certè perſonā induiſti,ſi uera τὰ τῆς παλιγγενεσίας Pythagorici crediderunt.Bene uale.Mediol.Nonis Ianuarijs. M. D. XVIII.

ANDREAE ALCIATI

IVRISCONS. MEDIOL. PRAETERMISSORVM LIB. I. AD MINVTIVM.

ACEPHALI dicti ſunt quidā peruerſi dogmatis ſectatores,q́ hære ſeos ſuæ propriū autorem nō habebant.unde id nomen ſortiti,quaſi ſine capite,ἀκέφαλοι.in his fuit Seuerus neſcio qs exarchus, ut eſt apud Suid. ¶ Agapes cōuiuia pauperū interpretaē Gratianus XLII. diſt.ipſe à præceptoribus accepi ἀγάπην dilectionē ſignificare , non conuiuium : quare fortaſſe ibi non agapes,ſed eilapinas, εἰλαπίνας le gendū aliquis opinabitur:ſignificat enim id conuiuium,quod ad magnificentiā præ paraē,ut ſi quis omnes pauperes cœna accipiat. Homerus εἰλαπίν' ἠὲ γάμος. declarat id etiā Euſtathius.nihil tamē ego cenſeo immutandū:quoniā apud Tertullianū, Cy prianumq; Chriſtianorū cōuiuia hac uoce appellari ſolita reperio. ¶ Albū,matricula

ſeu

A ſeu pictatium,in quo nomina iudicū deſcribebātur. Plin.quid te iudicem facis? cum hanc operā cōdicerem,nō eras in hoc albo.Rurſus in quo prætores edicta ſua deſcribebant,Grecè λεύκωμα dicitur Iul.Poll.ut errēt qui parietē dealbatū tradidere,qua in ſententia eſt Suid.¶Arabarches.extat Impp.Val.Grat.Theod.cōſtitutio in hæc uerba:Vſurpationem totius licentiæ ſubmouemus,circa uectigal arabarchiæ,per Aegyptum,atq; Auguſtaneam conſtitutum:nihilq; ſuper transductione animaliū uēdicari permittimus,&c.quæ uerba indicant arabarchen, præfectū fuiſſe exigendo uectigali de pecuarijs,quæ ex Arabia in Aegyptū deuehebant:ut ſit illud nomen Officij publicanorū. meritò ergo Iuuenalis, Ti.Alexandrū natione Aegyptiū (ut Tacitus lib. XVII.ſcribit) taxans,arabarchen appellat: Atq; triūphales, inter quos auſus habere Neſcio quis titulos Aegyptius,aut arabarches. ut nō immerito dānandi ſint,qui ſimpliciter mollem accipiunt,idq; editis annotationibus ꝓbant.quapropter & in epiſtolis M.T.ad Atticum,appellat arabarchen M.Antonium,quaſi Aegyptium publicanum:extorquebat enim ab illis ingētia uectigalia:unde pecuniā cōflaret,quam deinde prodigeret:ut eſt apud Plut.memorat & Euſebius Cæſarieſis lib.II.ſacræ hiſtoriç Alexandrum arabarchen:& etiam Ioſippus lib.ult.de antiquitate Iud.apud quē Ruſinus,præfectum ſalis interpretatur,quaſi ἁλαβάρχην legiſſet.qua in re dubito,ne ſicut in alijs pleriſq;,in eo quoq; fallatur Rufinus:quem laceſſere nunquam deſinit Hieronymus.¶Anachorita monachum ſignificat,quaſi ſecedentem & ſegregatum à cæteris. ἀναχωρέω, ſecedo.¶Apocha chirographum ſignificat, quod confeſsionem uulgò dicimus:cum enim debitor ſuam fidem liberat,de receptis chirographum à creditore accipit.id apocha,ἀποχὴ dicitur,ἀπὸ τοῦ ἀπέχειν. inde apocha receptionem quoq; ſignificat.qua ratione uiceuerſa antapochā dicimus, quam debitor creditori facit, in præſtationibus annuis neceſſariam,propter præſcriptionem & ſimilia. Apochæ in hunc ſenſum mentio eſt apud Lucilium lib.epigr.II.εἰς νομικούς.

Φαῖδρος πραγματικὸς καὶ ζωγράφος ἤειστ ῥοῦφος, τίς θᾶσσον γράψει, καὶ τίς ὁμοιότερον.
Ἀλλ' ἐν ὅσῳ ῥοῦφος τρίβειν τὰ χρώματ' ἔμελλε, Φαῖδρος ἔγραψε λαβὼν εἰκονικὴν ἀποχήν.

B Acta notans Phædrus,pictor quoq; pignore certat
Rufus,uter citius ſcribat,uter propius.
Sed dum concretos terit hic,ſoluitq; colores,
Deſcripſit uariam protinus ille apocham.

Quo in epigrammate Demetrius ἀποχὴν diſtantiā uertit,nimirum iuris uerbū illud eſſe ignorans.¶Antiades,de ædilitio edicto legendū eſt apud Vlpianum lib.I. ad edictum ædilium curuliū,non antiacas.ſignificāt id morbi genus , cum tonſillæ poſt inflammationes indurerunt:cui malo pharmaca adhibent Plin.Celſus, & cæteri. ¶Antidora Græca uox eſt:remunerationem dicere poſſumus ἀντίδωρον:ſicut & antipherna, ἀντιφερνὴ,quod uiciſſim à marito loco dotis uxori dat.de hoc ſenſiſſe Ceſarē in VI.commentario Gallici belli exiſtimo:Viri quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt,tantas ex ſuis bonis æſtimatione facta cōmunicant . φερνὴ dotem ſignificat.inde parapherna dicta,quæ ultra dotem dantur.¶Antinomia, contrarietas legum.ἀντὶ ἐν νόμῳ.¶Analogiſten tutorem dicere poſſumus ratiocinatorē : ἀναλογίζομαι ratiocinor.quamuis apud Iul.de adminiſt.tut.placuerit legi, alogiſtas , quaſi rationes reddere non teneantur.λόγος ratio,inde λογιστὴς dictus & ἀλογιστής. ¶Archimandritæ,id ſignificat quod dicimus abbatem. priſci enim illi monachi eremos colentes ἐν ταῖς μάνδραις,id eſt in ſpeluncis & cauis montium habitabant:quod non uno in loco apud Hieronymū legere eſt.Sidonius Apoll.li.epiſt.VIII. Palæſtinos archimandritas nominat.apud quem paraphraſtes ſuus dictos putat quaſi principes ſint mandræ & agminis:quod non probo.quid enim brutorū conuentus cum ſacroſanctis uiris cōmune habet? licet idem quoq; ſenſerit Accurſius:cui error faciliter eſt remittendus,quandoquidem extra ſuū forum litigabat.¶Aſcetria,nō aſsiſteria,in authenticis & etiam Cod.Iuſtin.legendum eſt.ſignificat monialem ἀσκήτρια. meminit alicubi in hunc ſenſum Greg. Nazanzenus,prçſertim in panegyrico Magni Baſilij.deducit à uerbo Grçco ἀσκέω,quod laborare ſignificat & exerceri. ¶BACCHATVS circa phana ab Vlp.libro primo ad edictū ædil.curul. accipitur pro eo qui furore actus , lymphata ferè mente futura prædicat,βακχεύειν enim idē eſt quod μαινόμενος. hinc in epigram.

gram. Græcis, Bacchæ insanire dicuntur ex Simonidis iambo: C

τίς ἅδε; βάκχα, τίς δέ μιν ξίει; σκώπτεις.
τίς δ' ἐξήμων, βάκχες ἢ σκώπτεις; σκώπτεις.

¶Basilica locus publicus est, in quo iudicia exercentur, uenaliaq; proponũtur. idem ferè quod Latini forũ appellant. Basilicam M. Vitruuius ita ædificari debere ostẽdit: ut in superiore parte iudicia, in inferiore negotia exerceri possint. Paulus autor est, in basilica negotiatorũ uenale argẽtum reponi solitum. prohibuit Imp. Theodosius, in basilicarum tabulatis ergasteria cõstitui, uel eas picturis obumbrari. quem locum de diuinis templis Bartolus intellexit: cuius sententiam alij quoq; damnauerunt. Ipse non negauerim, ea tempestate basilicas pro ecclesijs accipi solitum fuisse: quod ostendit Ambrosius in ea epistola, cui titulus, de basilicis tradẽdis. ¶Baucalium uas uinarium Aphrodiseo: de quo etiam infrà emendandus est locus de sup. leg. oralia impensalia, nalfiosa. lego enim: bocalia cuppe aleisa: tametsi & toralia legi possit ex Nonio Marc. ¶Buccinum legendum est apud Vlp. de leg. III. non fucinum, ut uulgò scribitur. est inter concharũ genera minor purpura, à similitudine buccini. late apud Plin. lib. IX. id tractatur. ¶Buprætis animal simile scarabæo, deuoratum tacto felle inflãmat, rumpitq;. Plin. lib. XXX. hinc est emendandus locus apud Marcellum ad legem Corn. de sicarijs, animaduertit id etiam Beroaldus. ¶Burgi, quorum mentio in constitutionibus. Paulus Orosius lib. VII. crebra, inquit, per limitem habitacula constituta burgos uulgò uocant. hinc in titulo Cod. de fund. rei priuatæ: eũ qui collegio, uel curiæ, uel burgis, cæterisq; corporibus seruierit, &c. ¶Byrrum, de quo XXX. dist. Cap. si quis. Suidas esse ἐφεστρίδα autor est, hoc est sagum, uestem'ue, quam supra alias induimus. Sunt & atrebaticis petiti byrri Vopisco, nisi magis probes, cum atrabaticis byrri picti. Atrabaticæ uestes sunt nigri coloris, quas ξηρεμπτλίνας etiã dici Suidas scribit. mẽtio est etiã Iuuen. ¶CABALLATIO, in constitutionibus, munus alendi equos publicos: à caballis dicta. quorum Horatius, Festus, alij meminere. ¶Carchedonius Carthaginiensis. καρχηδὼν Carthago. hinc Carchedonia fabula Plauto in Pœnulo. & carchedonius lapis Plinio. corruptus est authentic. codex de hæred. & fal. & archedonij antiquã habent libertatẽ. ¶Cardinales in pontif. iure dictos opinor exẽplo ciuilium magistratuũ. In libro Officiorũ Theodosij præfecti cardinales appellant̃ præfecti prætorio Asianæ diœceseos, & præfectus Aphricæ, q; maiores cæteris essent. hinc & scapi cardinales Vitruuio. ¶Chartopatrę. Chartophylacium, inquit Suidas, locum significat, in quo omnia ad scripturas pertinentia custodiebant̃. Chartopatræ chartarum ipsarũ uenditores. ¶Castrati. Hos accepit Accursius pro his qui naturaliter ita nati sunt, ut gignere nequeant: quod alibi non legi apud humanitatis autores. Suidas entomias & eunuchos ait esse, quibus de corpore p incisionẽ euulsi sunt testes. Thlasdias uerò, qui fractos attritos'ue eos habẽt: hos Iuriscõsulti thlasias & thlibias appellant. prima mares castrari Semyramis instituit, ut scribit Ammianus. idem autor est, à Domitiano primũ, mox à Cõstãtio prohibitũ id fuisse: extat etiãnum Cõstantij lex, ut appareat castratos dici q in infantia ita euirati sunt, ut uirile aliqd expiri nequeãt, quales eunuchos describit Lucianus. ¶Catolicianos in cõstitutionibus eosdem cum Cæsareanis reperies. nomina sunt Officialiũ, seu militum, per quos executiones fiebant: nescio an à Cæsare magis, quàm à Cæsarea dicti. Illud nõ dubitauerim, catholicianos dictos apparitores præfecti prętorio oriẽtis: quoniã is propter amplissimã iurisdictionẽ catholicus, id est uniuersalis diceret̃: quẽ titulũ etiã Antiochenos episcopos usurpasse autores aliqui prodiderũt. Procopius quoq;, Christianorũ, inquit, episcopus catholicus dicitur, q; unus omnibus præsit accolis in regione quæ Persarum est emporiũ, & à Theodosia iter octo dierũ distat. ¶Carreũ laser apud Paulũ de pen. leg. quod à celebratiss. Carrarũ emporio aduehebat̃, Plin. lib. XII. in litore rubri maris, Steph. potest etiam legi carreũ Ligustrum. sed de hoc quandoq; plura dixi. ¶Cautela, uox omnino barbara non est, ut quidã existimauerũt. utitur ea Ammian. Marc. lib. XIIII. tametsi elegãtius captionem dicamus. ¶Camum. legunt̃ apud Vlp. de uino triticoq; legato, quędã genera uini factitij, Camum, Cerzuphũ, Zithũ, Acimatitiũ, Embamma. Chamũ Simon Genuensis tradit esse uinũ ex ordeo & alijs frugibus: citatur & à quibusdã huius rei autor Dioscorides. ipse nihil nec in Gręco, nec Latino codice

A codice deprendit.prosequitur ille libro quinto,huiusmodi uinorũ genera:inter cætera chamidryten nominat.unde fortasse hãc dictionẽ,cami,quidam extorsere. Cerzuphum.puto corruptũ codicẽ,& uel legendũ cicernũ:unde apud Iulianum γὼ ἐπιχεμένοιs οἶνον ἀπὸ κριθῆς.nunc cũ poëta dicit τράγον, nunc πυρογενῆ,& βρόμον,quasi hircosum, frumẽtigenam,filigineum:βρῦτον quoq; appellatur Sophocli, πῖνον Aristoteli.uel etiã legendũ est zythum:quod uinum tradit Suidas ordeaceum esse,Aegyptiorũ usibus frequens.mentio eius est apud Strab.ubi interpres zygon uertit,& ad põdera eo uti Aegyptios ridiculẽ dixit. Acimatitiũ,magis arridet aromatitium. Vinum aromatite quemadmodũ fiat,scribit Dioscorides lib.V.cap.LVI.quãuis & acinaticũ legi possit: quẽ liquorẽ Cassiodor. Veronẽsis agri alumnũ appellat:odoris simul & saporis suauissimi,tũ colore purpureo,dulcissimũ,& tactu dẽsum,ac si carneus liquor, aut esculẽta potio esset.Embammata sunt,quos sapores uulgò dicimus,ἀπὸ τοῦ ἐμβάπτειν,ab intingẽdo,legitur apud Colum.& ante nos id docuit Beroal.in Trãq.¶Collegia. uide infrà in uerbo Militia.¶Chomata aggeres Nili,χώματα.apud Iuriscõsultũ &diacopi legitur,quo uerbo scissuras intelligit.¶Correctores,magistratus qui nõ omni in Italia erant,sed quibusdã tantũ regionibus præerant.unde Macceium legi correctorem Venetiarũ & Histriæ:erat & corrector Campaniæ,ut in officijs Theodosij legere est. ¶Chrysammos,χρύσαμμος,auream arenam significat,hoc est,ramẽta auri,quæ à metallarijs effodiuntur.ballux Plin.dicitur lib.XLII.cap.IIII.cogũtur Valentis Imp.constitutione metallici octo aurei segmẽti scrupulos exoluere:deinde quod ultra repererint,suũ est,dummodo nõ alij quàm fisco uendant.ita lex illa accipienda est,quicquid aliquando aliter dixerim.¶DACIA,prouincia iuxta Danubium,prima & secũda dicta,quòd à duobus legatis regeretur:qua ratione ab antiquis,Mœsia,Armenia,Germania diuisæ erãt,ut plerisq; cõstitutionib.constat, & Ammian.Marc.qui hodie Daci uocantur,in Cherrhoneso Oceani ab antiquis dicebãtur Cymbri Strab.& Tacito. ¶Decaneta,in authẽticis fortasse, dicatheta, quòd locus esset in quo rei reponerẽtur, donec dijudicatũ esset.¶Dromones,naues sunt à cursu dictæ. ¶ELEMPHORIA

B & hospitatura,inquit Arcadius,apud Alexandrinos patrimonij munus existimatur. existimaui quandoque castigatius legi debere eleamporia, quòd id munus esset olei coëmundi.nunc magis placet,ut ab impressa lectione minus discedamus,& telosphoria legamus,quòd munus id esset exigendi tributi.In Pandectis quoque Florentinis non satis castam lectionem deprendi,sed cum ea, quæ circunfertur,eandem.¶Epistalma,nõ sigillum est,ut existimauit Accursius,sed mandatum. ἐπιστέλλω mando,impero.sanẽ sigillum ἀποσφράγισμα Plin.Cæcil.dicitur.¶FASCIA cruralis magis placet apud Vlp.quàm crinalis:sicuti & Fascia pedulis.Corn.Frõto : Pedale,inquit,mensura est pedis,pedule uerò sub pedibus præstat utilitatem. uidetur autem id significare quod uulgò scalfinum dicimus,uel ipsam soleã.¶GYNAECIVM locus in quo mulieres laborabant,lanam præcipuẽ trahentes : diffusius aliquando tractauimus. meminit in hunc significatũ Paul.Diaconus. Narseti Augusta, quia eunuchus erat, inter cætera fertur mandasse,ut eum cũ puellis in gynæcio lanarum faceret pensa diuidere.¶HABERE.Corn.Fronto. habere potest etiam fur nequam. possidet nemo nisi qui aut relictæ,aut donatæ rei,aut emptæ dominus est. ita in habente onus,in possidente usus est.¶Hirenarchæ, uiri sedandis seditionibus electi : & qui cognoscerent, ubi de finibus certaretur. εἰρήνη pax & concordia : non habet Græcẽ aspirationem. ¶Honorati etiam hi qui palatinam quidem dignitatem habent,administratione absti nent : & quod Ausonius ait,Muneris exortes, nomine participes.capitur hoc in significatu etiam apud Ammian.Marcel.

¶Idiocirca Cynus interpretatur diuisionem manuũ,ineptissimẽ.Legendum est idiochires:sunt chirographa propria manu scripta,unde nomẽ sumpserunt, ἰδιοχεῖρες. Esichius ad Eulogium, ταῦτα δὲ αὐτὸς ἰδίᾳ χειρὶ γράφων.¶LATERCVLVM idem esse arbitror quod scrinium,hinc princeps sacri laterculi in cõstitutionibus,qui alibi dicitur princeps sacrorum scriniorum.¶Limitati agri.limites à limo,id est,transuerso dicti sunt.eorum nomina octo & uiginti recẽset Hyginius. Apud Florẽtinum iuris autorem,limitati agri dicũtur,qui de hostibus capti,militibus per limites,hoc est,centurias fuerunt assignati.in his neq; alluuionem esse,neq; ius usucapiendi,in li.de cõtro-

l.in agris. ff. de acq.rer. dom.

uerſi js agrorũ Agennius Vrbicus ſcribit. Idem tradit ſolitos fuiſſe aſsignari agros ue C teranis duobus modis. uno quidem, ut hi ex quorũ territorio agri ſumpti erãt, nullã iuriſdictionem amplius in eis haberẽt: ſed leges ab his acciperẽtur, qui ueteranos deducerẽt. alio modo, ut iuriſdictio ciuitatis in eos agros ſalua eſſet. exiſtimauerim igitur apud Flor. ita diſtingui, ut qui ager deuictis hoſtibus, ita ueteranis ſit cõceſſus, ut in ciuitatis iure cuius erat, permaneret, in eo ius alluuiõis eſſe, quoniã uidetur adhuc priuatus eſſe: ſed ſi in ciuitatẽ non ueniat, uerùm manucaptus aſsignatus ꝗ ueteranis ſit, publicus populi Rom. remanet, nec alluuione diminuitur. ¶ Luſum aleæ prohibuit Iuſtinianus, & quinq; ipſe ludos inſtituit: comonouolon, comodaulomolo, regindala, cempon, reipuſara, quæ genera ludorum nuſquam ipſe legi, nec eas quidem uoces in aliquo ſignificatu. quapropter cũ locus hic ſalebroſiſsimus ſit, nihil decerno. Solùm lectorem admonendum ducimus, in primis poſſe corycouelon legi.) quod factũ pilæ ſignificat: κώρυκον enim Paulo Aegynetæ pilam eſſe eruditiores conſentiunt. unde prouerbium coryco exerceri, de eo qui incaſſum fatigatur: erat enim pila coriacea in ſtar utriculi, quæ inflata uento, plerunque luſorem male afficiebat. Suidas in dictione σάκκος, corycum interpretatur ſaccum in quo panis recõdebatur. Quod ſequitur, comodiaulion.) quaſi κῶμον δίαυλον, hoc eſt, luſum curſorium. octo eſſe certaminum genera Suidas autor eſt: inter quæ diaulon, cũ per duo ſtadia curritur. Rurſus regindalia.) exiſtimo eũ qui cõſtitutionem tranſtulit in Latinum, ut erat indoctiſsimus, ſic crediciſſe poſſe transferri cũ ludum, quem Iul. Pollux onomaſticon nono baſilinda, βασιλίνδα appellat. uocatur autem hic luſus, cùm ducta forte aliquis ſit rex: & is aliquid laborioſum miniſtro, qui forte pariter obtigerit, imperat. Subſequitur, cẽpos.) Feſtus Pomp. ſimpliciter catampon genus eſſe luſus ſcripſit. erunt quibus forſan placebit cęſtus: nobis omnino nihil arridet. Reipuſara.) fortè corruptũ eſt: & Græcè ſcribi debuit ῥίπταν λασίγας, à decurſu latrunculorũ, hoc eſt, calculorum. ſed, ut dixi, hæc omnia à nobis per coniecturã referunt: nihil enim certi habemus. nam & fuerũt, qui aliter hunc locũ emendarẽt, comolem, idolomenon, rhindalcha, cyron, & ecpyruſan legentes: qui tamen huiuſce caſtigationis rationem addunt nullam. ¶ Lyciarcha, C. de off. com. orien. ſicut ſyrarchia, ludi quidã in Lycia celebrabãtur: quibus qui pręerat, D lyciarches dictus eſt. cõſtituebatur autem in id munus à Comite orientis, & eius officio: ſicut ſyriarches, qui idem in Syria munus curabat, à præſide prouinciæ Syriæ. ¶ MANCIPES interpretãtur Arc. & Honorius quadam cõſtitutione eſſe ſalinarũ cõductores: quod ex uſu loquẽdi admiſſum crediderim: alioqui generalius eſt nomẽ, & omnes cõprẽdit, qui à fiſco aliquid uel emunt, uel cõducũt. hinc in L. Neruſi j tumulo in Sabinis: ſecure ſolui ſemper fiſcalia manceps. dicti ſunt, ꝙ ſublata manu autores ſe contractus ſignificãt, Feſto. Meminit Cic. Trãq. Nonius, Pędianus, ceteri. ¶ Mancipi dicetur infrà in uerbo Nexus. ¶ Menſularius idem ſignificat quod nũmularius, & τραπεζίτης. Trapeza enim menſam ſignificat: hinc trapezophora, ſuſtinentes menſam tripodes, Paulo: licet ali j neſcio quid impertinens de amphora inculcent. ¶ Miliarium argenteum Paulo dicitur uas ad coquendũ, id hyeme uſui eſt: ſicut baucalis, quo æſtate utimur refrigerandis in aqua cyathis.

> Ηγόρασας χαλκοῦν μιλιάριον ἡλιόδωρε
> Τοῦ πάνυ τὴν θρᾴκην ψυχρότερον βορέα.
> Μὴ κάμνε, μὴ φύσα, μάτην τὸν καπνὸν ἐγείρεις.
> Εἰς τὸ θέρος χαλκοῦν βαύκαλιν ἠγόρασας.

Nicarchi hoc carmen eſt ſecundo epigrammatum: unde ſententia noſtra approbatur.

> Aeratum emiſti miliarion Heliodore
> Per Thracas flantis frigora habens Boreæ.
> Ne ſuffla, fumum'ue cites, ſumasq; laborem,
> Aerata æſtati baucalis empta fuit.

¶ Militia. Non ab re facturum me exiſtimaui, ſi diſputatiunculã hîc noſtrã referrem, qua olim cũ eruditiſsimo, tribusq; linguis, Hebraica, Græca, Latina, peritiſsimo uiro BENEDICTO IOVIO Nouocomenſi diſſerui. eam quòd ad ius ciuile nõ parũ faciat, uiſum eſt hic recenſere: ſubſequitur autem in hæc uerba. Exiſtimaſti tu quidẽ collegia ipſa fabrorũ, centonariorũ, dendrophororumq; ad rem bellicam pertinuiſſe: quam

A quam ſententiam & illud adiuuat,quod in Rauenate quadã inſcriptione legitur,Flauiam ſalutarem HS.XXX.dediſſe collegio fabrûm M.R.hoc eſt,ut Val.Probus interpretatur,militiæ Rauenatis. ſicut etiam Mediolani annotaui, Cælium collegam fabrorum & centonariorum M.M.id eſt,militiæ Mediolanenſis.nã & centonarij à centonibus dicti ſunt,quod ad indumenta militum poſſe pertinere uix negauerim:cũ & Vlp.centones,funes,perticas,ſyponas,phormiones,id eſt,ſtoreas,legato inſtrumento contineri,ex Pegaſo Iuriſcõſ.tradat.Mẽtio quoq; eorũ habetur Petronio Arbitro, & Apu.Iuuenaliq;. Cæterùm quò minus hanc in ſententiã in noſtra hiſtoria à me ſium ſit,in cauſa illud fuit,quòd exploratũ mihi erat,nulla collegia in re militari permiſſa fuiſſe.Martianus iuris autor in titulo,qui ſit de collegijs illicitis,Digeſt.lib. XLVII. Mandatis,inquit,principalibus præcipitũ præſidibus prouinciarũ, ne patiant̃ eſſe collegia ſodalitia,ne'ue milites collegia in caſtris habeãt:ſed permittit̃ tenuioribus ſtipẽ menſtruam conferre,dum tantum ſemel in menſe coëant.quod non tantũ in urbe,ſed & in Italia diuus quoq; Seuerus conſtituit.ſed religionis cauſa coire non prohibentur,&c. Nec quicquã obſtat,quòd dixi militiam Rauenatem, Mediolanenſem'ue his in collegijs dictam:quoniam militia non ad arma ſolùm ſpectat,ſed & uniuerſitatem quoq; deſignat.hinc militia aduocatorũ Impp.Leonis & Anthenij cõſtitutione : militia palatina,pro omnibus qui in palatio,in breuiario Theodoſij:militia literata Cæſarum reſcriptis,in tit.de prox.ſacr.ſcrin.militia negotiatorũ,Iuſtin.cod.lib.VIII.ubi de pignoribus agẽs:Qui ſup,inquit,hypothecis,quas metaxarij,uel diſtractores,uel alij quarũcunq; ſpecierum negotiatores,pecunias ſibi credentibus dare ſolent: ſancimus,ut quãcunq; militiã ijdem negotiatores acquiſiuerint,&c.ut ibi ſignificet quantitatem aliquam rerum,quæ in negotiationem deductę ſint.quapropter & Serbidius Scæuola,Inter uenditorẽ,inquit,& emptorem militiæ ita conuenit,&c. Nam & dum Teſſerarios ex Modeſtino intelligis,qui præcepta Imperatorũ per cõtubernia ſignificant,magis ea in inſcriptione ꝓbauerim eos accipi,qui frumentarij in urbibus ſint. Vlp.de iudicijs:Si libertis ſuis teſſeras frumẽtarias emi teſtator uoluerit, apparet ex genere comparationis id fideic.Rom.præſtandum.Pau.de le.II.Si Titio teſſera frumentaria,aut militia legata ſit,meminit & teſſeræ frumentariæ Tranq. tametſi me nõ

B lateat,alia quoq; hanc dictionẽ ſignificare.ut igitur breuiter abſoluam,non alio ſenſu in his elogijs accipiendam militiam exiſtimo,q̃ ut illud denotet, quod uulgò paratícum dicimus:ſicut & apud Apul.lib.XI.Aſini aurei:Quò tutior ſis atq; munitior,da nomen huic ſanctæ militiæ,cuius nõ olim ſacramento etiam rogabaris.Significat autem collegium Iſiacorum ſacerdotum. Planè ſi in caſtris ea collegiorum nomina exiſtiſſent,nõ eſſent certè à Vegetio,uel Modeſtino hac in re diligẽtiſsimis ſcriptoribus prætermiſſa.ſed & in libello,qui eodem argumento Græcè circũfertur, περὶ ὀνομασίας τῶν ἀρχόντων, nihil prorſus de illis offendes : quin & Cic.in urbibus ea collegia fuiſſe oſtẽdit,in oratione (niſi fallor) aduerſus Piſonem:collegia nõ ea ſolùm,quæ ſenatus ſuſtulerat reſtituta:ſed innumerabilia quædã noua,ex omni fęce urbis ac ſeruitio cõſtituta.Caius:Collegia,inquit,Romæ ſenatuſconſ.cõfirmata quædam ſunt:ueluti piſtorum,& quorũdam aliorũ,& nauiculariorũ,qui in prouincijs ſunt. Mediolani etiã hic tumulus eſt,D.M.Epitynchan.M.M. ſer.ciſalpin.& tranſalpin. patr.coll.naut. comens.hæred.fac.cur.an tu nautas iſtos quicq̃ commune habere cum militibus dixeris?niſi fortè in lario tuo pugnatũ credas. Cæterùm quomodo & interpretãdos treis illos apices,ſer.exiſtimes,ſcire ex te uelim.nam ſeruum ne accipiam,illud facit,ꝙ ſeruis teſtamẽti factio non eſt,nec ab inteſtato hæredes:ſed & lex Solonis à iuris autore Caio,quẽ Boëthius quoq; in Topicis habet autorem,relata:Si,inquit,collegæ ſacramentales,uel nautę,uel frumẽtarij ſint,quicquid ad negotiationem diſponunt ſimul, irritum ne eſto.ꝙ igitur arbitraris dendrophoros fuiſſe,qui ſyluam cæderent, & materiam deferri procurarent in caſtra,ut tibi non aſſentiam,in primis ſit ea ratio,quam ſuprà ꝓbauimus,ad rem bellicã collegia nõ ſpectaſſe:quod Martianus tradidit. Verùm & illud argumẽto ſit,quòd aut eos accipis,qui ipſi cædunt,deferuntq; ligna: & hos calones eſſe ex Seruio,& alijs cognitum eſt:aut qui calonibus præerãt,& etymologia repugnat: cum aliud ſit arborem ferre,aliud ferẽtibus præeſſe. nõ eſt igitur cur loco me moueam, & exiſtimẽ dendrophoros ad rem diuinam nõ pertinuiſſe ; cũ ar-

botes dijs sacras fabella Auiani demõstret:& Pli.li.XII.cap.I. de arboribus loquẽs: C
Hæ fuere numinum templa,priscoq; ritu simplicia rura. etiamnum deo præcellentẽ
arborem dicant.Itẽ: Arborũ genera numinibus suis dicata perpetuò seruant. Et rur-
sus:Ex arbore numinũ simulachra fuere.nã & eos esse arbitrari quisq; poterit: quos
Caius in Solonis lege thyasotas uisus est appellasse.horum enim sacrificulorum col-
legiũ fuisse & ex Martiano retuli,& te non latet Romæ quoq; lectũ fuisse collegium
pontificum,sicut & pastophoros.Horus Apollon.in Hieroglyphicis,ædium sacrarũ
custodes extitisse autor est,nõ quod tu arbitraris,simpliciter palliũ ferentes: tametsi
sententiam tuam etymus defendat.Sed & dadophoros Dianæ sacerdotes legimus,&
eschophoros in eschophorijs festis ramos oliuarum Athenis ferentes,Suidæ, inter-
preti Aristophanis:& canephoros in sacris Cereris,Callimacho Pausaniæq;.Verùm
an hi collegium facerent,uix est ut affirmem.solus nostræ sentẽtiæ scrupulum injicit
Callistratus de iure immunitatis,qui:Immunes,inquit,sunt qui calcẽ coquunt,& qui
syluam incidunt,& qui arborem cædunt,& torrent.ut dubitare hinc possimus, num
dendrophoros intellexerit.sed omnino nihil id ad militiam castrensem:tametsi nec hi
fortasse collegiũ aliquod habebant.nec nobis aduersatur quòd uexillarios, dolabra-
rios,scalarios legisse te dicis:nam hi speciale ipsi collegium non faciebant:sed potius
aliorum accessionem quandam fuisse crediderim: cum in tuis quoq; collectaneis cli-
uio pago adscribatur hic tumulus,L.Apicio Brutidio,& Albutiæ filiæ centuriæ cen
tonariorum,dolabrarij,scalarij ordines:ut inde conijciam,cẽtonarios matricem ipsam
societatem fuisse,quorum ordines dolabrarij,scalarijq; erant.sint igitur fabrorũ, cen-
tonariorum,dendrophororumq; principalia collegia:sub quibus tamẽ alia artificum
nomina continebantur.nam & in Rom.inscriptionibus,in Chrysogoni æde,hæc est:
Magno & inuicto Impp.Cæs.VAL.Constantio, P.F.corpus coriariorum, magnario-
rum,soleariorum.unde existimo magnarios artifices fuisse calcearios.qua in re quid
sententiæ tuæ sit,libenter uelim scire:cũ & uox hæc apud Apuleium inueniatur:pe-
nes quẽ Beroal.magnarium,negotiatorem interpretatur, qui magnas res pertractet,
magnaq; mercimonia exerceat.Cæterùm neq; satis argumentũ hoc tuũ probo, dum D
idcirco plura fuisse collegia Mediolani asseris:quoniam Comi sint tesserarij,dolabra
rijq;.nam & ex plurimis cõstitutionibus,& ex prudentum responsis constat,collegia
omnia prohibita esse:nisi quæ uel à consuetudine,uel à principe probata sint.quãob-
rem etiam q; ea consuetudo Comi fuerit, ut tesserarij,dolabrarij, & id genus similes,
corpus aliquod facerent:nõ ideo tamen Mediolani fecisse compertum est:cum in hu
ius urbis palæotitlis sola trium collegiorum,fabr.cent. dendrophor. mentio reperia-
tur:sicut in Cremonensi tantũ municipio fabricenses extitisse arbitror:quod Ammi.
Mar.lib.XV.uidetur ostendere:qui ita dicti sunt,quòd fabricam armorum,quam ibi
Constantius Imperator habebat,curarẽt,armaq; ipsi fabricarent:quod generaliter nõ
permissum urbibus,Iustiniani constitutione docemur:ueluti id collegium approbari
Theodosij & Valent.lex ostendit,sub tit.de hære. decurionum. ut fateri ausim,ut re-
ctè hæc dignoscãtur,necessaria esse aliqua in iure ciuili rudimenta. Verùm & quod à
me petis,ut paulò diffusius explicem,quæ mea sit de collegio fabrorum sentẽtia:exi
stimo fuisse artifices tenuiores,quales materiarij, ferrarij,coriarij, idq; genus similes.
quapropter cum sub Domitiano etiam de rebus leuissimis senatum conuocari solitũ
ostẽdere uellet Plin.Secũdus in Panegyrico Traiani: De ampliando,inquit,numero
gladiatorum,aut de instituendo collegio fabrorum consulebamur. ubi interpres tuæ
sentẽtiæ autor,collegium castrense existimauit:quæ interpretatio & ex hoc confuta-
tur,quòd non solebat ad senatum quicq; referri,quod ad milites pertineret, solumq;
id ius Imperatorium erat,quod Tacitus in Tiberij rebus ostendit.Callistratus quoq;
Iuriscõs.de iure immunitatis:Quibusdã,inquit,collegijs seu corporibus, quibus arti
ficij sui causa ius coeundi lege permissum est,immunitas tribuit, scilicet eis collegijs
uel corporibus,in quibus artificij sui causa unusquisq; assumitur, ut fabrorũ corpus
est,& si qua eandem rationem originis habent. quæ idcirco constituta sunt,ut necessa
riam operam publicis utilitatibus exhiberent.Cæterùm & quã operam publicè utilẽ
præstaret collegium fabrorum,Cæcil.Plin.in epistolis ad Traianum, luce clarius de-
monstrat:qui,cum Nicomediæ uastissimũ incendiũ Gerusian & Iseon absumpsisset,
nullusq;

Magnarius

Fabricenses.

Cremonæ fabr. arm. Constant.

A nullusq; in publico sipho,nulla hama,nullum deniq; instrumentũ ad incendia cõpescenda esset, Traianum rogauit,an instituendum putaret collegium fabrorũ, dũtaxat hominũ C L.Egoq;,inquit,attendam,ne quis nisi faber recipiatur, ne'ue iure cõcesso in aliud utatur.sed Traianus prohibuit,quòd dubitaret,ne ἑταιρεῖαι istæ perquàm graues fierent, propter studia factionum.Inemendata est autem eo in loco Aldi editio:significat uox illa ἑταιρεῖαι,sodalitia,seu collegia.sed & hanc & siphonis meminit Vlp. de fundo instructo leg.ubi,Acetum,inquit,quod extinguẽdi incendij causa paratur, instrumentum fundi est.Itemq; centones,funes,perticæ, scalæ, phormiones quoq; & spongias,& hamas,& siphonas cõtineri pleriq;,& Pegasus,aiunt.sic enim ille:quãuis in uulgatis pro siphone scopæ supponantur,quæ nullius omnino sunt usus arcendis ignibus.sed & ἄμη sarculum est.meminit siphonis in hunc usum & Isidorus in etymologijs suis.habebant autẽ hæc collegia patronos suos,eligebantq; potissimũ aliquem ex decurionibus.Extat Bergomi latissima mẽsa cum hac inscriptione,P.Mario Vor. Lupercìano equiti Rom.equiti pub.omneis honores municipales adepto iudici de selectis,sacerdoti Cæninensi,collegij fabrorũ,centonariorum, dendrophororum,militiæ Bergomatis patrono. cuius eximia liberalitas post multas largitiones huc usq; enituit, ut lucar aruinæ redemptũ à republica sua,uniuersis ciuibus suis in perpetuũ remitteret.huius tot & tam ingentia merita ita remuneranda censuerunt, ut effigiem quartumuiri perpetua ueneratione celebrarent. locus decreto decurionum dicatus. ¶NOSOCOMIVM. multa sunt hoc in significatu corrupta uocabula : quæ sic in Iustin.Codice emendanda sunt. Nosocomium,ubi curantur morbosi, ualetudinariũ quidam Latinẽ appellant.Ptochotrophium,ubi nutriũtur pauperes,ἀπὸ τοῦ πτωχοῦ & τρέφειν.Xenodochium,ubi hospites accipiuntur: unde uulgò hospitale dicimus. appellatur & xenon: quæ uox apud Sidonium quoq; reperitur.Gerontocomion,ubi senes curantur : τὸν γέροντα nemo ignorat pro sene accipi. Brephotrophion,ab alendis infantibus: infans enim βρέφος dicitur, τρέφειν nutrire.Orphanotrophium, ab orphanis.uox est Græca,qua significantur pupilli priuati patre. Asisterium,legendũ ascesterion,pro loco in quo aluntur moniales,ἀσκήτριαι.

B Nexus apud Iustinianũ de usucap. transform. Nexus,inquit Boëthius,iuris solennitas est,quã in Institutionibus Caius exponit,cum res mancipi uenduntur.interueniunt enim quinq; testes ciues Romani puberes,& is qui libripens dicitur. is autem qui mancipiũ accipit,æs tenẽs ita dicit: hãc ego rem ex iure Quiritium meã esse aio:isq; mihi emptus hoc ære æneaq; libra. deinde ære percutit librã,idq; æs dat ei,à quo mancipium seu aliam rem accipit,quasi pretij loco.quæ res sine hac solennitate uẽdebatur,erat mancipi. non refero id diffusius:quandoquidem nemini nõ dictus hic locus,quoq; etiã Cynum, Albericumq; Rosatũ nõ præterijt.¶Nummos inueterales uidetur accipere Vlpianus de bonis damnatorum,pro modica pecunia, & pauci ualoris, quę in dies uictus causa expẽdit.ipse existimo corruptum codicem.¶ORCINVS libertus is creditur, qui directam libertatem accipit.quidam idcirco dici tradidere,quòd ab his manumittatur,qui ad Orcum tendunt.nobis placet,ut orthinum dicamus: quoniam ὀρθὸς directum significat.hinc orthodoxi qui rectę in diuinis sunt opinionis: tametsi in Græcis scholijs iuris ciuilis etiam ὀρκῖνος ἀπελεύθερος legatur,id est, orcinus, non orthinus. ¶Obsonium quidam legunt apud Pomp.de do.inter uir.& uxo.nõ uidetur facta mulier locupletior,si aut in obsonio,aut in unguentis donatam sibi pecuniam impẽderit. quid si ozonium legamus,odoramentumq; aliquod accipiamus,παρὰ τὸ ὄζειν? sanẽ obsonium quoq; pro stipendio militari accipitur Lucæ in Euãg.& Paulo in epist.unde obsonia Iscelastichorum Cæcil.Plin.in epist.ad Traianum.ut mirum sit, quomodo interpretis diligentiã id præterierit.¶Parichos.pensionarium significat hæc uox in authenticis Iustiniani, ἀπὸ τοῦ πάρέχειν, quòd præstet & exhibeat pensionem.Sed parechon seu parochũ dicendum est,est & apud Horatium : Vertere pallor tum parochi faciem. uerùm & alibi: Proxima Campano ponti,quæ uillula tectum Præbuit,& parochi quę debẽt ligna salemq;. Nam cum magistratus Romani in prouincias ibant,siue alij,accepto sacro diplomate,dispositis equis cursu publico uterẽtur:hi qui eos hospitio suscipiebant,& qui equos dabant salgamumq; præstabant, parochi etiam dicebantur,ut Porphyrio & Acron attestantur:hinc dictæ parochiæ,quorum significationẽ Ammian.

explicauit: & ex recentioribus Pomponius Lętus in Cõstantino. qui, Comitibus, inquit, & ducibus, qui pro augendo Imperio cõsenuerant, dabantur agri, uillæq́, ut necessaria suppeterent, quoad uiuerent, parochias uocabant. Parochos autem Suidæ significat eum, qui in currũ uti paranymphus ascendat. scribit Pausanias, cũ noua nupta ad ædes mariti deduceretur, in currum ascendere ipsam solitam, & in eius medio collocatam ab una parte maritũ, ab alia parochum, qui sibi affinitate proximus esset, accipere. Parricus uerò nomẽ erat magistratus Romani: unde apud Pomponium de origine iuris, quæstores parricos legimus: quorum etiam mẽtio apud Festum, & M. Varr. hic enim omnia erat, idem sacerdos, prætor, parricus, denique idem senatus: sic enim legendum. Cæterùm Iustiniani uerba de parocho hæc sunt: Colonariũ ius est, ueluti si domum ualẽtem centum solidos, & præstantem pensionem solidorũ decem, aliquis acceperit ab ecclesia, uel pro ea solidos tres singulis annis se daturũ pensionis nomine, ubi eam redemerit fortè minori pretio, spondeat: iste autem appellatur παρόχος. De cursu publico, cuius Acron meminit, in annotationibus Cod. plura à me dicta sunt, ut merito silentio nunc transigenda sint. ¶ Plumbatarum ictus. sunt plumbatæ flaculi genus, cùm directa uirga in capite ferrum apponitur, dein undiq́ tribuli plumbo affixi, unde nomen datũ: iaciuntur manu. Earum duo genera, tribulatæ & mamillatæ: quarũ formam diffusius leges in Theodosij officijs. ¶ Penelope, quinquies quaternos enixa filios traditur à Paulo Iuriscõs. sed antiqui codices, qui ante Accursium scripti sunt, non Penelopen habẽt, sed Peloponesiam, quòd ea mulier ex Peloponeso Græciæ esset. quam lectionem probo, idq́ Plin. lib. VII. astipulante. Cæterùm de tanta mulierum fœcunditate, Plin. Gellius, & Alber. Mag. multa prodiderũt. alioqui Penelopes filios ex Vlysse duos, tum etiã Pana, in Græcis autoribus legisse tantum memini. ¶ Proaustium. corrupta ubique dictio hæc est in Authenticis, & legendum est προάστειον, id est, suburbanum: ut mirum sit, cur, quisquis fuit, qui de Græco ea trãstulit in Latinum, ubiq́ Græca dictione uti maluerit, quàm semel suburbanum dicere. ἄστυ enim urbem significat, & κατ᾽ ἐξοχὴν Athenas. hinc apud Iuuen.

Ad summam non Maurus erat, non Sarmata, non Thrax,
Qui sumpsit pennas, medijs sed natus Athenis. D

Dum enim Dædalum significat, innuit ipsos Græculos uiles esse & mediastinos, quia sic appellãtur, qui in umbilico ciuitatis morantur omniũ obsequijs obnoxij: qua ratione in domibus quoq́ sunt mediastini. dictio est ex Gręca & Latina uoce cõposita. ¶ Progrãma, Gręca uox est. πρόγραμμα significat in iure, quod Latinè appellat Vlp. proscriptionem, titulo de institoria actione. capitur & pro edicto, ut in uita Auidij Cassij Imp. legitur. ¶ Promercalis. si in re promercali impensæ factæ sint, non uoluptarias, sed utiles esse Paulus scripsit. Promercales res interpretatus est Angelus Politianus esse simpliciter res uenales: hinc apud eũ promercale imperiũ, in Herodiani translatione. quæ sententia uulgò reprobatur: quoniam nõ generaliter uenale significat, sed quod præter suos usus uenale paterfamiliâs habet, Catoni, Columellæ, cæteris. alioquin apud Paulum omnes impensæ utiles essent, quæ in aliquam rem fuissent factæ natura sua uendibilem: quod non probo: placet itaque Baptistæ Pij sententia. ¶ QVADRATARII, marmorarios dictionem hãc significare ex Sidonio Apollinare, & Hieronymo aliâs admonui: sicut apud Senecam quadratariã artem, epistolarum ad Lucilium libro XI. marmorariam intelligo. cum enim superius de balneorum ornatu dixisset, quantum in illis statuarum esset, quantum columnarum. paulò inferius ita prosequitur: at olim pauca erãt balnea, nec ullo cultu exornata. cur enim exornaretur res quadrataria, & in usum, non in oblectamentum reperta? quæ uerba significant ab antiquis quoq́ marmorarios usui fuisse, non ad oblectamentum, sed ad usum: sicuti & balnea: quamuis utraq́ tunc ad magnificentiam spectarent. Alij ibi legunt quadrantaria res: quoniam sic appellari balneariam artem existimẽt, quòd quadrante lauaretur. hinc illud: Cædere Syluano porcum, quadrante lauari. ¶ Rapismata iniuriosa apud Iustinianum. significat rhapisma alapam, ῥάπισμα. ¶ Repedare reuerti significat Lucilio poetæ, Nonio Gram. Eutropio hist. & in Cæss. constitutionibus. Sed & Paulus tit. de lib. & posthu. l. si quis posthumos, hoc uerbo utitur: Diuersum, inquit, est, si in hostiũ potestate filius sit, & decesserit in eodem statu: rumpit enim

Declarat l. si quis posth. de lib. & posth.

A enim his casibus nepos testamentū. quòd si moriēte auo filius repedauerit,nō abscissum est,ut superiore casu fuerat.uulgati oēs codices,nō repedauerit,sed repudiauerit habēt:quapropter maximæ tenebræ obuolutæ oculis interpretū sunt, ut uix seipsos extricēt.sed & ridiculus cōmentator est Bartolus,q repedare,inquit,est à capite incipere.de cohor.lib.cod.XII. ¶SPECIES ad uectigal pertinentes hæ nominant Paulo Iurisconsulto de publicanis:qui locusquoniā corruptissimus est,ex antiquioribus codicibus ita erit restituendus: Cinamomū,piper longū,piper albū, foliū pentaphyllon,foliū barbaricū,costū, costamomū, nardi stachis,calia turiana, xylocasia,smyrma, amomū,gingiber,malabatrū,aroma Indicum,galbanum,lasser, agalochus,sarcocolla, onyx Sabęus,cardamomum,xylocinamomū,opus byssinum, pelles Parthicæ,pelles Babyloniæ, ebur,ferrum Indicū,carpasum: lapis uniuersus,margarita, sardonicæ,ceraunių,hyacinthus,smaragdus, adamas,sapphirus,calamus,berillus, cylindrus,opera Indica,uelaSarmatica,metaxa,uestis serica,uel subserica,uela tincta,carbasea,nema sericū,spadones,Indici leones,leænæ,leopardi,pantheræ,purpura,item pecorū lana succida,capilli Indici,&c.Folium pentaphyllon existimo caltham significare: sicut barbaricum,baccar quibusdam denotat: tametsi eorum sententiam Plinius non probet libro XXI.capite VI.Xylocasia,myrrha:poterit aliquis existimare iunctim id legendum:cum Hippocrates σμύρνης κασίας τὴν καρπὸν in eo libro nominet,quem de mulierum morbis inscripsit:nobis separatim legere magis placet.Agalochus.hunc Aetius medicus xylaloēn uocat,à similitudine ligni aloēs.Onyx Sabæus.Onyx seu unguis, integumentū conchylij est,Dioscoridi:nascitur in Indicis lacubus:est & maximæ autoritatis,q ex Rubro mari deuehitur,sicut & Babylonicus.Byssinū opus,à bysso,ut arbitror,dictum:huius lini maximū pretiū Plinius libro XIX.capite I.refert,mentio est in Euang.Carpasum,nescio an id sit,cuius libro V I. meminit Dioscorides.Malabatrum,eius tres species folij appellatione cōprændi,medici autores sunt: indicio est & Galenus,Pliniusq́ȝ.Aroma sericum.id opinabitur aliquis,quod Plinius sericatum simpliciter appellat XII.capite XXII. sed tamen magis placet uulgata lectio, uidelicet νῆμα, nema sericum:significant enim filum,quod apud Seras cōficitur: cuius men

B tio Suidæ in uerbo σηρική. Lana succida. alij codices habent sic, pecorum lana fucus, quasi fucum nominet,tanquam uel radiculam intellexerit,qua se linunt mulieres:uel certè fruticem,cuius mentio Dioscoridi in IIII. ¶Sacra.dubitatum fuit cur filij,qui in patris potestate sunt,dicātur esse in sacris patris in iure ciuili:& ipse existimo id ea de causa introductum, quoniam lege duodecim tabularum, Iuriscōsultorumq́ȝ interpretatione cauebatur, ut pater filiusq́ȝ hæres eadem sacra colerēt: unde cum de potestate filius exibat,à paternis sacris liberari dicebat. Verba legis hęc sunt:Sacra priuata perpetua manēto.quæ interpretatur Cicero libro II. de legib.ut omnis ad quē patrisfamiliæ pecunia perueniret,is teneret sacra illa celebrare. Refertq́ȝ Scæuolæ pontificis interpretationem, qua ~~traditum est, quinq~~ modis astringi sacris hæreditatem. hinc Cecilius in panegy.ad Traianum: Nō læti,inquit,erāt homines abradi aliquid bonis,quæ sanguine,gentilitate, sacrorum deniq́ȝ societate meruissent. qui locus carmen quoq́ȝ Plauti declarat in Captiuis, ubi parasitus,Sine sacris,inquit,hæreditatem adeptus sum offertissimam: quæ enim agnatis defertur, tanquam sacrorum societate merita,non æquè placet,sicut quæ insperatò contingit extraneis. ut minimè παραφρῶν illius ROTERODAMI sententiam omnino probem,prouerbium id interpretantis,de sacris quæ in parentalibus defuncti celebrabantur, prouerb.C C L V I I I. ¶Sandalium. σανδάλιον Græcis calceamentum muliebre significat : unde legimus Veneris sandalium tāquam nimis stridulum à Momo reprēnsum esse. In pontificum decretalibus epistolis eodem sensu accipitur:est autem insigne dignitatis,sicut & pallium pontificium.¶Synthesis Græcè compositionem significat in iure ciuili: quādoque uestis est saturnalitia,sicut & non uno in loco apud Martialē.Scæuola de auro & argento leg.synthesim accipere uidetur ꝑ multis uestibus simul cōpositis; Semproniæ,inquit,hoc amplius,coopertoria tibiana,& tunicas tres cum palliolis,quæ elegerit,dari uolo:quero an ex uniuersa ueste,id est,ex synthesi,tunicas singulas & palliola eligere possit.uidetur autem hic Scæuola synthesim appellasse, quam uulgò libream appellamus,cùm indumēta eiusdem sunt coloris, & simul eodem tempore induūtur:

vide Prouerbium sine sacris h[æ]reditas.

quem ordinem à legataria conturbari nō posse ipse censuit. eadem ratione, synthesim C quoq; uasorū dici posse arbitror, cū plurima uasa simul cōponuntur, quæ alicui desti nare amicus uelit. ut inde nō arbitrer synthesim uasis genus esse, qđ Domitius apud Martialē Papiniumq; existimauit: sed nomen generale, quod multarū rerum cōposi tionem notet. Mart. lib. I. Et crasso figuli polita cœno Septenaria synthesis Sagunti. Papinius: Vnam mittere synthesim, quid horres Alborū calicū atq; cacaborum? syn thesim uerò fundorū, corruptū arbitror pro σύγκτησιν, id est, latifundium, apud eundē Scæuolam de adimendis legatis: ubi, Titia, inquit, testamento Sciam libertā hæredem instituit, & Pamphilo liberto prædia per fideicōmissum dedit: in quibus synthesim, id est, omnē possessionē, prædiorū, quæ appellabatur circa colonē, per epistolam do nauit. in qua etiam ita scripsit: Titia hæredibus meis salutem: βούλομαι βεβαῖα εἶναι τὰ ὑποτεταγμένα ὅσα ἔφθασα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ παμφίλου πεποιημένα, ἐὰν οὐσία ἀσυντροφός μου κληρο νόμος μὴ γένηται) ἐξ οὗ γέγραφα αὐτὴν μέρος βούλομαι αὐτῇ δοθῆναι τῆς σύγκτησιν τῆς περὶ κολώνην. quæsitum est, cum Scia ex codicillis fideicommissum, id est, σύγκτησιν circa κολώνην eli gat, &c. reponenda sunt hoc modo Græca uerba: quæ tamen satis fideliter in uulgatis codicibus translata leguntur. meminit huius uestis etiam Martialis:

Synthesibus dum gaudet eques, dominisq; senatus,
Atq; decent nostrum pilea sumpta Iouem.

Quo in carmine existimauit Domitius synthesim sumptuosam uestē esse: ipse contrà uilem arbitror. Nam sciendū est, in Saturnalitijs diebus solitos esse seruos dominorū uestes induere: & rursus dominos pari conditione cū seruis esse: cuius rei autor est Macrobius. Sed & Lucianus in opusculo, quod κρονοσόλων inscribitur, seruos cōuiuio illis diebus à dominis suis accipi ostendit: dominos cū amicis stantes, huiusmodi con uiuis ministrare, est autor. ut meritò Martialis Saturnalia describēs, eo tēpore equites gaudere synthesibus dicat, hoc est, uilibus indumētis: quæ magis seruis conuenirent: & senatum gaudere dominis: quoniam senatores ipsi proprijs seruis tanquam domi nis ministrabant: sed & Imperatorem pileo uti, quod tegumen seruo conuenit, qui in D libertatem deducatur. Legendū itaq; est, non dominus senatus, sed dominis, ablatiuo casu: sicut & in sequēti carmine, Gelidum latus ædilis appellat, quòd uestem seruilem indutus esset: non enim legendum est, gelidos lacus, ut uulgò creditur. Cæterùm & uilem uestem synthesim esse ex Tranquillo dignosci potest: qui synthesinatū discal ceatumq; fuisse Neronē, per lasciuiam quandoq; autor est. ¶ Sermo Latinus. Dubita tum fuit, num apud ueteres Romanos illud esset loquendi idioma in usu, quo in præ sentia uulgò omnes per Italiam loquimur: quaq; dialecto Dantes Alingerius, Petrar cha, Ciccus atq; alij rhythmos scripsere: & Leonardus Aretinus, Poggiusq; etiā tum uulgari sermone usos antiquos existimauerūt. Cōtrà disseruit Philelphus epistolarū lib. IX. & rursus XXXVII, cuius sententiam omnes docti impræsentiarum probant. Fuisse enim sermonem qui Latinus diceretur, non æquè cōpium, sicut alium qui ex traditionibus grammaticorum constabat. uulgum itaq; Latinè loqui solitum, sed non salua ratione recti sermonis: doctos uerò uiros etiam grāmatices documēta seruasse. uerùm priorem sententiam uidetur posse aliquis ex Triphonij Iurisconsulti responso adiuuare: qui, Decreta, inquit, à prætoribus Latinè interponi debet. quasi denotet po tuisse & uulgariter interponi. Sed & Procopius Persici belli lib. II. Stratam apud Ro manos uiā significare autor est: quod in uulgari idiomate uerū est, in Latino falsum: ut meritò uulgarem apud eos linguā fuisse credi possit. Idem lib. IIII. signiferū Ro mano sermone bandophorū dici scripsit: cū id de uulgari locutione, nō de Latina tra hatur. Sed tamen cum Procopius sub Iustiniano floruerit, quo tēpore exciderat Ro mani sermonis puritas, non existimo à Philelphi sententia discedēdum: qui plurimis autorum elogijs rationibusq; partes suas tuetur: cuiq; nos Apuleium adstipulari cre dimus lib. IX. Asini aurei; Interrogauit, inquit, miles dominum meum, quorsum ua cuum duceret asinum. at dominus meus Latini sermonis ignarus, tacitus præteribat: quapropter cum à milite deturbatus esset hortulanus, supplicue respondit, sermonis ignorātia, se quid ille diceret scire non posse: ergo igitur, subijciens miles, ubi, inquit, ducis asinū illum? respondit hortulanus, petere se proximam ciuitatē, &c. ex quibus uerbis constat, elegantiorē illum sermonē, qualis est, quorsum ducis uacuum asinum?

Latinum

A Latinum esse,nec nisi à doctis solitum intelligi:at alium barbarũ,ubi ducis asinũ:etiã tali in usu fuisse,ut uel hortulani illum intelligerent,& ita loquerentur.qua ratione & apud Celsum Proculus ait,sæpe audisse rusticos senes ita dicẽtes, pecuniã sine peculio fragilẽ esse:peculiũ appellantes quod præsidij causa reponeretur.cũ em̃ in Latinę dictionis significatione,& rusticorũ usus à Iuriscõsultis allegetur:non'ne apertissime demõstratur, Latinũ sermonẽ etiam indoctis cõmunẽ extitisse?aliter itaq; Triphonij responsum accipiemus,q̃ Accursius fecerit:quippe ille omnia decreta Latinè interponi iubet,nõ barbarè & incõptè,ut etiã apud Gręcos Latina decreta ex eius respõso ꝑponẽda sint.quod minimè mirũ esse debet:cũ omnes Romano imperio subditi,Romanam linguã ediscerẽt:quod etiam Strabo scripsit. ¶Synedria Iudęorũ in constitutionibus interpretare synagogas & cõciliabula: συνέδριον enim id denotat. Synedrias uerò naues apud Vlp.de exercit.acti.nauiculas illas interpretabiẽ fortasse aliqs,quæ spatiandi causa factæ sunt,in qbus sunt sellæ & sedilia:quandoquidẽ Suidas συνεδρίαν τῆς καθέδρας interpretetur,nihil decerno,cũ in emẽdatioribus ἐπιβάθας legaẽ,id est,cõscensoriæ & trãsportatoriæ naues.¶Spurius à Græca dictione spadon dicitur,ut scribit Iustin.corrige σποράδην,id est,passim,uulgò,& sparsim.hinc sporades insulæ dicũtur.omitto quæ ad hanc rem pertinẽtia scribat Plin. ¶Sphæristeriũ hypocaustũ, succulam alij declarauerũt. ¶Titulus pro tractatu nõ ponitur, licet quidã etiã ex doctis nõ abhorreãt à tali usu,Persium fortassẽ imitantes,qui non absimili significatione rubricam posuit:Excepto quod Masuri rubrica notauit. quapropter & nos censuimus aliquid cõsuetudini dandũ. quod & in significatu legis fecimus,Valla etiã reclamãte. ¶Trachæa prouincia,lib.XII.Cod.de milit.ueste.& rursus titulo de diuersis officijs. pars est Ciliciæ,idcirco τραχεῖα dicta,quasi aspera & petrosa.emendãdus est etiã post tot annotationes Tranquillus in Vespasiano,ubi Thraciã,inquit, Ciliciã,& Comagenem ditionis regię usq; ad id tẽpus in prouinciarũ formã redegit.legẽdũ est Trachęã Ciliciam,iunctim:cuius lectionis incolumitatem seruat adhuc Sex.Aurel. Victor,in Vespa.Syria Palæstina,necnõ Cilicia Trachęa & Comagene, quã Augustofratẽsem nominamus,&c.de Thracia em̃ intelligi nõ potest,cũ ea eiectis regibus in prouinciæ
B formã redacta sit,nõ sub Vespasiano,sed sub Claudio:ut Eusebius in Chronicis testatur.¶Trulla uas est aquariũ uinariumq;:sicut & trua.Paulus de fundo instr.leg.Trullæ,inquit,quæ circa cenũ solent traijci,puto legendũ circa ahenũ:quòd cũ ahena uasa essent maiora,ab eis latex extraheretur cum trullis. Iuuenalis: Ridere paratus,

Si trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo.

¶Vasa uinaria.uasorũ nomina plura celebrantur Iurisconsultis:inter quæ illud ignotum,quod ancones appellãt.ipse uel angones lego:quòd ἄγγος uas Græcis sit(sunt & angones ex genere telorũ) uel potius ambones, poculi id genus est Iul. Polluci.sunt & apud eos uectiones,quas ueheies opinor à uehẽdo:sunt sextaria,sunt lagenę,tum doliaria congiariaq;,sunt & aquaria,& aquiminaria.sed & apud Gręcos craterũ nomina: κρατὴρ, κύμβιον, ἔκπωμα, πτερύγιον, κοτύλη, κώθων, κύλιξ, κυλικεῖον, χυτρίδες, ἡμίτομα, φιάλη, κοτύλιον, λέβης, ἄλεισον, πέλλις, ἐλέφας, κύαθος, θηρίκλειος, κάδος, καδίσκος, ἀγγεῖον, κάνθαρος, κύπελλον, καρχήσιον, κάλπιον, σκάφιον, κελέβη, κισσύβιον, κιβώριον, δέπας, κέρας, ad hęc μιλιάριον, βαύκαλις, & βομβύλιον. sunt & alia curiosè ab Athenæo, Iulioq; Polluce collecta: quæ singulatim referre præsentis nõ est instituti. ¶Zygostates,in cõstitutionibus, titulo de ponderatoribus,lib.X.eum significat,qui ponderũ rationem tenet,curatq; per ciuitates,ut mechanici iusto pondere mercimonia uendant. ζυγὸς Græcis stateram significat:unde zygostatica libra.¶Yconomus, ubicunq; sic scriptũ reperies, emenda œconomum : hinc œconomica Aristotelis dicta : significat curatorẽ domus. ¶Zosimus. Celebrat monachũ Zosimũ Lyciũ Iustinianus in authenticis:traditq; annos tunc uiuentẽ centũ & uiginti,animo nihilo minus corporeq; uegetũ.Fuit & alius Zosimus Alexandrinus philosophus,qui ad Theosebiam sororẽ libros XXVIII.scripsit:quorum titulus est χειρόκμητα, id est,manufacta.sed & Zosimũ Gazeum nominat Suidas, qui sub Anastasio dictiones rhetoricas,& enarrationẽ in Demosthenis orationes edidit.alij tradunt fuisse Ascalonitam. ad Zosimum quoq; nescio quem primatẽ scripsit Aeneas rhetor.Celebrat & Plin.Cæcil.libertum suum Zozimum.

FINIS.

ANDR

SVPEREST alius libellus,& ipſe his neceſſarius, q iuris ciuilis diſciplinam,κατὰ τὸ παιδικὰ iungũt : & in utraq; ꝓfeſsione ſe exercent. quorũ ſtudiũ & diligentiã ſemper ipſe ꝓbaui: cũ alioquin qui ſolùm ius ciuile ex uulgatiſsimis noſtris interpretibus didicerit,non multũ his ſit diſsimilis, q diuitias quidem aliquas poſsidẽt, ſed artẽ fruendi ignorãt.hũc igitur ita cõpegi,ut quę dictiões Græce ſparſim per Digeſtorũ uaria reſpõſa à Iuriſconſultis referunt,& impreſſorũ incuria de impreſsis uoluminibus ſunt omiſſę,in ſuũ ordinẽ reſtituant.nõ exigo hîc,ut operã qſquã noſtram aut probet,aut laudibus extollat: quandoquidẽ nec mihi ipſi hoc in opuſculo ſatisfaciam,quod ſumma cũ celeritate à me,tũ fere puero cõditũ mihi excidit,priuſq; ſupremam illi apponerẽ manus.ꝙ ſi nũc retractare uoluiſſem,nõ aliqui colores addendi,ſed nouum planè corpus faciendũ fuiſſet.quã curã ne ſubirem, occupationibus certè nimijs prohibebar. malui itaq; ſic edere,ut etiam ſtudiorũ noſtrorũ rudimenta publicitus poſsint agnoſci. Tu certè Minuti,quæ humanitas eſt tua,ſcio,laudabis,neq; ſcholia hæc qualiacunq; nauci pendes , quamuis uel recentiorum quorundam exemplo etiam leuiſsimas obſeruationes non dubitauerim his annotationum libris inſerere.

¶IN PRIMIS in ipſa liminari Digeſtorum pagella,elegans appoſitũ eſt epigrãma:quod ex archetypo Florentino,primus in lucem edidit Politianus : mox ſequuti alij.hoc autem huiuſcemodi eſt:

Βίβλον Ἰουστινιανὸς ἄναξ τεχνήσατο τήνδε,
Τὴν ῥα Τριβωνιανὸς μεγάλῳ κάμε παμβασιλῆϊ,
Οἷά τις Ἡρακλῆϊ πανδαίδαλον ἀσπίδα τεύξας,
Ἣ ἔπι μαρμαίρουσιν ἀγάλματα πάντα θεμίστων,
Ἄνθρωποι δ᾽ Ἀσίητε δρυχῆτέρουτε Λιβύεσσι,
Εὐρώπησι πίθοντο ὅλου σημάντορι κόσμου.

Nos autem utcunq; ita Latinum fecimus: non quidem ut tranſmarinam illam Venerem reddat:ſed ut Græca ignorantes,qualemqualem eius ſenſum recipiant.

Iuſtinianus opus princeps hoc edidit,omnis
Quod Tribonianus rectori condidit orbis,
Tanquam aliquis uariam componens aſpida magno
Alcidæ,nanq; hîc fulgent mira omnia legum:
Aſt Europæ,Aſiæq; homines,Libyciq; ſubacti,
Cuncta gubernantis domini præcepta ſequuntur.

In prooemio.

¶SED quia ſolitum erat,anni quarti ſtudioſos,Græco & cõſueto quodammodo uocabulo,ircos appellari,&c.)Politianus ex archetypo legit,λίτας appellari.& inferius, quinti anni ſtudioſos, non coloritas, ut in impreſsis eſt codicibus, ſed προλίτας legit: uerùm minimè explicat horum nominum rationem.nam preces (hoc enim ſignificãt λίται) nil mihi uidentur habere commune cum ſtudioſis quarti, quinti ue anni.quare legendum eſt λύτας, per υ ψιλὸν, ut intelligamus ſolutores , quòd legum nodos iam ſoluere poſsint: προλύτας uerò,quòd lytis præſtẽt:ut anteceſſores ſint,quos Doctores regentes uocamus,prolytæ qui Licentiati, lytæ qui Baccalaurei. ¶In eodem prooemio iuxta finem, apud Homerũ patrem omnis uirtutis, Diomedes & Glaucus inter ſe faciunt diſsimilia permutantes.) addendus eſt hic uerſus:

Lytæ. Prolytæ.

χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι᾽ ἐννεαβοίων,
Proq; nouem centum,pro ferro tradidit aurum.

Sumptum eſt ex Iliados VI. ubi ſingulari certamine dimicaturi Glaucus Lycius, & Diomedes: cũ Glaucus ꝓgenitores ſuos enarraſſet:Quin tu,inquit, Diomedes, mecum potius beneficijs ꝙ armis certas: & ex hoſte ſis hoſpes? cuius in rei ſignum permutemus arma.hinc annuẽtis Glauci ſtultitia fecit locũ prouerbio, de inæquali permutatione : cum eius arma centum boum pretio cenſerentur, Diomedis niſi nouem.

Cicero

A Cicero ad Atti.lib.VI.Habes ad omnia,non ut postulasti, χρύσεα χαλκείων. meminit & Plin.nat.hist.lib.XXXIII. cum de cõmercijs loquitur.& Gel.lib.II.quin & Martial.

Tam stupidus nunquam nec tu, puto,Glauce fuisti,
Chalcea donanti,chrysea qui dederas.

Plin.Caec.epist.libro v.Recipies,inquit,epistolas steriles, & simpliciter ingratas: ac ne illam quidem solertiam Diomedis in permutãdo munere imitantes. Res haec quidem ex autoribus satis protrita,quam tamen ignorauerit Accursius.

De iusti.& iure.

¶IN l.ius ciuile,in fine fonai monai.) Si quis parũ à ueteri lectione uelit immutare, is legat φωνὴ μόνη, quasi solam uocem dixerit: ipse tamen malim τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι οἱ δὲ ἄγραφοι, quod idem est quod non scriptum, & ius scriptum: utrunque conuenit & hîc,& in institutionibus,ubi par est mẽda. Sanè tabulae, in quibus leges describebantur,apud Athenienses κύρβεις dicuntur: erant autem quadratę,& uarias delictorum poenas complectebantur. mentio harum apud Aristophanem. Luciano dicũtur ἄξονες. meminit Plut.in Solone.

De origine iuris.

¶L.secunda,ubi de Sempronio uerba fiunt, quem populus Romanus Sophyn appellauit.) corrige σοφὸν, id est,sapientem: cuius mentio frequens apud Liuium in bello Macedonico. Parua haec utiq; emendatio:sed quam tamẽ Egnatius, uir doctissimus, sub racemationibus collocarit.

De legibus.

¶L.secũda,nam & Demosthenes,&c.)quae inde sequũtur,Gręca sunt sumpta ex oratione Demosthenis,quae in Aristogytonem prior inscribit. ὃ τοῦτ' ἐστὶ νόμος ᾧ πάντας προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλὰ, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστὶ νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα δὲ φρονίμων ἀνθρώπων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινὴ, καθ' ἣν πᾶσι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν πόλει. Latina autem subdita sunt hac in lege ab aliquo ex recentioribus:nam uetustissimi quiq; codices, hoc in loco lacunã quandã habent, quae hisce Graecis literis est implenda.Gręca primus edidit Budaeus. Quod autem di-

B citur ἐπανόρθωμα τῶν ἁμαρτημάτων, huic alludit Graecũ elegans distichon in sicarium:

Κἄν με κατακρύψῃς, ὡς οὐδενὸς ἀνδρὸς ὁρῶντος,
Ὄμμα Δίκης καθορᾷ πάντα τὰ γιγνόμενα.

Me sepelis tanquam nemo conspexerit:atqui
Iustitiae ipse oculus omnia facta uidet.

Quapropter Apuleius libro tertio,cum insimularet clàm tres homines occidisse, iustitiae se oculum testatum tradidit,memor huius, uti arbitror,epigrammatis.sed & de iustitiae oculo idem meminit libro secundo.circunfertur & Graecè is uersiculus: *Iustitiae oculus.*

Ἔστιν Δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.
Est iustitiae oculus,qui ubiq; prospicit. cui non absimilis alius:
Ὀξὺς θεοῦ δ' ὀφθαλμὸς εἰς τὸ πάνθ' ὁρᾶν.
Acutus oculus est dei,uidet undiq;.

Quod autem sequitur, Chrysippus in libro quem fecit.) adde me autore περὶ νόμου. Chrysippum enim librum de legibus scripsisse,autor est Laërtius: quem hîc cum ab Iurisconsulto citari uerisimile est,tum ex indicijs ueteris scripturae coniectaui.

In l.III.

¶IVRA constitui oportet,ut ait Theophrastus,in his quae entomina frequenter accidunt.) Alij hîc legũt,automata,id est,spõtanea & casualia,quae lectio incõgrua est,nec sensui legis admodũ conueniẽs. Budęus dicit se in archetypo Florentino hunc locum ita annotasse,in his quae ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt:non in his quae ἐκ παραλόγου, id est,in his quae plerunq; accidũt,non quae praeter hominũ sententiam. sed & existimabit aliquis dictionem,entomina,abradẽdam,& reponendũ θαμινὰ, ut quod sequitur, frequenter, interpretatio sit Graecae uocis.ita eñ à ueteri uulgataq; lectione minimũ discedimus.

In l.fraus.

¶ET quod distat uerbũ ab intellectu,&c.) Accursius admonet, Graecè locutũ hîc Iurisc.quare explosis illis uerbis reponẽdae sunt hae uoculę:& quod distat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, hoc est,dictũ à sententia.hunc sanè locũ debemus Politiano,sicut & sequentem.

In l.ob

In l.obſeruare.de off.proconſ. C

¶HOC obſeruare oportet,ut per eam partẽ quis prouinciam ingrediatur, per quam ingredi moris eſt : quam Græci appellant : ſiue, &c.) reponenda ſunt hæc uerba : quas Græci ἐπιδημίας appellant, ſiue κατάπλουν obſeruare,&c. ἐπιδημία enim eſt acceſſus ad ciuitatem plerunque obſeruari ſolitus : κατάπλους ad nauigationẽ & portum ſignificat. ut intelligamus Iuriſconſultum loqui de utroque itinere, tam terreſtri, quàm maritimo. Item paulò inferius in hianti loco repone, καὶ τὴν μητρόπολιν Ἔφεσον attingere.id eſt,metropolim Epheſum.huius enim conſuetudinis etiam meminit Plinius in epiſtolis ad Traianum.

¶In l.ſolent.ſic legendum eſt:quantum ad xenia pertinet,audi quid ſentiamus: Græcum prouerbium eſt, οὔτε πάντα, οὔτε πάντῃ, οὔτε παρὰ πάντων. quod autem ſequitur,nec omnia, nec paſsim, nec ab omnibus, eſt Græci ipſius adagij translatio.reſtitutus eſt autem hic locus in Miſcellaneis ex archetypo.

De edendo.

¶EX l.ueluti.dum Iuriſconſultus declarat quomodo, iterum,duo ſignificata habeat: ita Græca illi uerba repone,ut primò δεύτερον legas,id eſt,ſecũdò: in ſequenti autem πάλιν, id eſt,rurſus.alia interpretatione locus hic non eget,ſatis clarus.

De pactis.

¶L.iuriſgentium.eſſe enim contractum Ariſto.adijcit ἀνώνυμον. ſic reponi poteſt dictio Græca,quæ ſignificat innominatum & carentem nomine.in alijs codicibus legitur συνάλλαγμα,& melius:ut alibi diſſeram.

De his qui not.infa.

¶L. athletas.deſignatores autem ſunt, quos Græci appellant.) addendum eſt Græcũ nomen,βραβευτάς.ita enim appellari hoſce pręſides ludorũ,autor eſt Iul.Pollux. Potes & hîc legere ἀθλοθέτας, quod idẽ ſignificat apud Arcadiũ in l.ult. de mune.& honor.

Nautæ,caup.ſtab.

¶L.prima.& ſunt quidam in nauibus, qui cuſtodiæ gratia præponuntur: ut enim diætarij.) legendum eſt,uti arbitror, Græcè διαιτουροί, ut intelligamus cuſtodes nauis, qui non pretio conducti,ſed ſolo uictu nauẽ cuſtodiebãt.ut ſit uox compoſita ἀπὸ τῆς διαίτης,id eſt,à uictu,& οὖρος.οὖρος enim cuſtodem ſignificat.Homerus libro nono,καὶ τὸν οὖρον Ἀχαιῶν, & præſertim in naui : quoniam οὖρος ſtationem nauium ſignificat: unde & οἰκουροί, domus cuſtodes dicuntur. Cæterùm textum hunc quemadmodum aliter tractari poſsit,alio loco explicaturus ſum.

De iudicijs.

¶L.hæres abſens.& quaſi à uiatore emit,uel ab eo qui tranſuehebatur.)in annotationibus Politiani legitur,uel ab eo qui παρέπλει, id eſt,pręternauigabat:quæ lectio ex uetuſtis codicibus approbatur quibuſdam.

Si pars hære.pet.

¶L.antiqui.in fine.aſsignauerũt tota pars:& hoc dicunt,ait Theophraſtus.)poſt uerbum,aſsignauerunt,uerba ſequentia ſunt abradenda,atq; ita legendum, τὰ γὰρ δίκαια ἐν τοῖς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καθιστάναι δεῖ, οὐκ ἐν τοῖς ἐκ παραλόγου, ut ait Theophraſtus.id eſt,iura ut plerunq; conſtitui oportet,non ut ex inopinato. meminit huius dicti Cicero libro V.de finibus bon.& mal.locum reſtituit Budæus.

De ſeruo corrupto.

¶L.I.ſed perſuadet Græcè,&c.) Repone καταπείθει, illud enim perſuadere ſignificat. Locũ hũc ſic correxit Catellianus Cotta,uir ſingularis eruditionis. Gręcus tamẽ atq; idem innominatus legũ interpres,qui apud me eſt ſecundũ ordinem alphabeti,δούλου, inquit,ὑποφθαρέντος αὐτῷ ἡ ἀγωγὴ ἁρμόζει κατὰ τοὺς τρόπους διαφθείραντος οἰκέτην, ἢ ὑποθέντος αὐτὸν, ἢ συμβουλεύσαντος κλέψαι, ἢ ὑποδεχομένου αὐτὸν ἢ ἕτερόν τι πράξαντος πρὸς διαφθορὰν αὐτοῦ.id eſt,Serui corrupti actio cõpetit ſecũdum modos corrũpentis ſeruũ,ſiue admonẽtis ipſum,ſiue cõſultãtis furari,ſiue recipiẽtis eũ,ſiue aliud aliquid faciẽtis ad corruptionẽ ipſius.quare fortaſſe hîc legendũ eſt. ſed perſuadet Græcè ὑποτιθέναι καὶ συμβουλεύειν. ut Iuriſcõſultus nõ tam expreſſerit Græcè ſignificatũ perſuadẽdi, quàm uoluerit oſtẽdere dictiones medias, quæ in utranq; partẽ poſſunt capi:& ut grãmatici dicunt, τὰ μέσα. in Pandectis certè Florentinis legitur, perſuadet τὸ μέσον eſt, &c.

Lege

A ¶ LEGE, quicunq;.item(ait) si libitinarius,quem Græci uocant,seruũ policitorẽ habuerit.)legendum pollinctorem,& in uacuo illo loco, ταφέα, reponendum,ut sentit Budęus: Albucius tamen Aurelius κνεφεῖν mauult,cui antiqui codices consentiunt.

De contrahenda empt.

¶ L.prima,tres hîc loci sunt Græcis literis uacui atq; inanes: quorum primus ita supplendus est: adducit enim Iuriscon. autoritatem Home. Ilia.libro VII.

Ενθεν ἄρ᾽ οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοί,
Αλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ᾽ αἴθωνι σιδήρῳ,
Αλλοι ἢ ῥινοῖς, ἄλλοι δ᾽ αὐτοῖσι βόεσσιν,
Αλλοι δ᾽ ἀνδραπόδοισι.
Cæsarie insignes redimebant uina Pelasgi,
Aere aliȷ̃,ferro quidam lucente, bouillis
Tergoribus quidam, bubus pleriq;,sed ipsis
Mancipiȷ̃s aliȷ̃.

In sequenti uerò lacuna hæc sunt reponenda,ex Iliados Homeri libro VI.

Ενθ᾽ αὖτε γλαύκου κρονίδης φρένας ἐξέλετο ζεύς,
Ος πρὸς τυδείδην διομήδεα τεύχε᾽ ἄμειβεν
Χρύσεα χαλκείων ἑκατόμβοι᾽ ἐννεαβοίων.
Iuppiter eripuit sensus de pectore Glauci,
Aurea Tytidæ qui amens mutauerit arma,
Pro factis ex ære,bouesq; ualentia centum,
Pro his quæ fuerant bubus pendenda nouenis.

Tertio autem loco & hæc curiosum lectorem non pigeat inscribere,sumpta ex Homeri Odyssea libro primo.

Τήν ποτε λαέρτης πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν
Πρωθήβην ἔτ᾽ ἐοῦσαν, ἐεικοσάβοια δ᾽ ἔδωκεν.
Hanc propriȷ̃s rebus Laërtes emerat olim,
B Vigintiq; boues prompsit pro pube puella.

Locati.

¶ L.si merces.§.uis maior est,quam Græci exhibitiam appellant.qui quàm proximè uelit impressæ lectioni accedere, is necesse est reponat expuncta futili illa dictione, exhibitiam, ἐξαίσιαν βίαν, id est,uim indecẽtem,uastam,inusitatam.Sed fortasse uerius est scripsisse Iuriscõsultum θεομηνίαν,id est,iram diuinam,uel, quod idem ualet, μῆνιμα, seu μῆνιν θεῶν. in Pandectis legitur θεῶ βίαν. uidentur enim Græci tempestates, procellas,similiaq; mala diuinæ iræ adscribere.Homerus:

Ηματ᾽ ὀπωρινῷ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ
Ζεύς, ὅτε δή ῥ᾽ ἄνδρεσσι κοτεσσάμενος χαλεπαίνῃ.
Mense sub autumni ingentes cum Iuppiter imbres
Iratus,miseris mortalibus æthere fundit.

¶ Quorum carminum ideo libentius facio mẽtionem: quoniam à Cicerone ad Q.fratrem epistolarum lib. III.in ea quæ,Romæ,& maximè Appia,incipit,allegantur: sed scriptoris uitio desiderantur in codicibus. Hinc Apollonius Argonauticôn primo:

Ζεὺς δ᾽ αὐτὸς βορέαο μένος λάβρον.

Appellat enim irã Boreæ,quòd ualidissimus ruat: quin & Valer.Flaccus Arg.IIII.

Quippe nec extorrem tantum,nec lucis egentem
Ira tonantis agit,Typhonides harpyiæq;.

Finxit enim poëta,harpyias esse ira tonantis aduersus Phyneum impulsas: & iratam terram cœlestibus produxisse gigantas, fabulæ tradunt. quęcunq; eñ mala maxima oriuntur,deorũ iræ solent adscribi.& Theophrastus hasce tempestates, sterilitates, & similia,quæ non uitio terræ,sed ex cœlo proueniũt, ἀπὸ τοῦ δαίμονος αἰτίαν appellat,id est,causam deorum numine urgentẽ.quæ autem sit uis maior,quoniam & hoc recentioribus ignoratur,qui scire uelit, is legat Plinium lib.XVIII. de sterilitatum causis.

De ædilitio edicto.

¶ L.prima.§.sed sciendũ. ego puto,ædiles,tollendæ dubitationis gratia bis idem dixisse.) In medio reponenda est dictio, ἐκ παραλλήλου, id est , per alternitatem,siue (ut

x uertit

uertit Gellius) ex geminatione. Locum restituit Budæus,& ideo illi habenda est gra C
tia. In Pandectis tamen Florentinis τῶν τοῦ αὐτοῦ legitur.

¶ L.& quantum interest inter hæc uitia, quæ Græci.) Legitur hic locus in Pandectis Thuscis emendatus,ut in Dispunctionibus annotaui,atq; ideo illuc recurrendum.

¶ L.idem ô filius.ubi homo neq; matutino tempore uidet, neq; uespertino: quod genus morbi Græci νυκτάλωπας uocant.) uoculam hãc Græcam restituit Hermolaus in corollario Pliniano: quẽ et alij sunt secuti. Ex eadẽ l.§.fi.& antriphus.)quid significet triphus,scriptores uarijs locis addubitãt: corriguntq; quidam ἄφθυφος, id est,habens aphtas,alij atypus,alij alijs modis. Quid si nos legamus,tripheros,siue τρυφερὸς, ut intelligamus mollitie quadã blæsos? Galenus ĩ aphorismis Hippocratis: sicuti ψελλίζειν, id est,balbutire,linguæ uitium est,nõ uocis: sic & τραυλίζειν,eiusdem uerbum significationis, in sermone Græcorum, non potente lingua exquisitè eas dearticulare uoces, quæ per t & r proferũtur: qualis est hæc ipsa,traulosis: & hæ aliæ similes trechi,tribi, trachi,trochos,tripheros. fortasse igitur ad similitudinem traulosis,potuit Iurisconsultus appellare triphos,uel potius tripheros,hoc balbutiẽtes modo,q t & l pro t r pronuntiant. laborauit simili uitio Alcibiades: unde de labdacismo est orta parœmia: nos eos uulgò dicimus,terebellare,hoc est,τερετίζειν: unde forte hæc uox,quod uidelicet huiusmodi balbutientium lingua dum loquitur,terebrũ imitetur. Hoc modo corrigendus quoq; Gellius lib. V. tametsi hac in re certam nõ proferimus sentẽtiam: sed solùm studioso opinionem nostram,tanquam diligentius scrutari uolenti,ansam damus.

De testam.militis.

¶ L.prima,in fi. Milites à numero mille hominũ dicti,à Græco uerbo tractũ χίλια. nam Græcè mille hominum multitudinem χιλιαστὺν uocant,quasi millesimũ quenq; dictũ: unde ipsum ducẽ χιλίαρχον appellant. reponendus est Græcus sermo ita, ut uoces illæ penitus nullius sensus inducantur,deleanturq;. Tribunũ autẽ militũ significat chiliarchos. potes etiã hîc legere μεράρχην. nam ut Aurelianus in libro de instruẽdis aciebus tradit,duæ cohortes quingentariæ,merarchiam,id est,cohortẽ milliariã faciunt,hominum M.XXIIII. centuriarũ LXIIII. cuius præfectus dicitur merarchos,id est, tribunus maior. prima lectio plus placet. In Græcis scholijs περὶ ὀνομασίας τῶν ἀρχόντων,id est, de nominibus principum,seu ductorum,habetur mentio etiam chiliarchi. D

De legatis primo.

¶ L.an omnibus. Iulianus notat: si testamenti faciendi tempore tabulæ nullæ fuerunt, uera ratione dici potest legatum deberi,quia conditio pro non scripta habetur.) in uacuo ordine adscribe Græcã dictionem ἀδυνάτου, id est,impossibilis. Cicero epistolarum fam.lib. IX. me περὶ δυνατῶν scito κατὰ Διόδωρον κρίνειν,id est,de possibilibus scito me secundum Diodorum iudicare.

De legatis tertio.

¶ L.cum quis decedens.§. Titia testamento manu sua facto,ita cauit: Τιτία διατίθημι καὶ βούλομαι δοθῆναι Καλλιμάχῳ μισθοῦ χάριν δηνάρια δύο. id est, Titia testamentum condidi,& uolo dentur Callimacho mercedis gratia denarij duo. Locum ex Pandectis Florentinis restituit Politianus.

¶ L.ligni.§.lignorum. quid mirum? cum Græci σχέδια, hoc est,naues lignorum ductrices appellant. ita arbitror hoc loco legendũ. σχέδια enim nauiculæ sunt è trabibus inconditæ,in quibus ligna uehuntur: hodie schepatas uulgus uocat. Potes etiã legere ξυλοφόρας νῆας,quod non reprobo: licet magis applaudat,ut ξυλήγας dicamus. atq; ita in Pandectis Thuscis legitur.

¶ L.legatis.§.ornatricibus. & Homerus in Odyssea ait.) addendum est hoc carmen:

Δήεις τόν γε σύεσσι παρήμενον αἱ δὲ νέμονται
πὰρ κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.
Hunc circum inuenies plures pecuascere porcos
Ad coracis petram,fontemq; super Arethusæ.

Quod carmen restituendum quoque est in §.de suibus,institu.ad l. Aquil. etsi ibi,uel certe hîc alius etiam sit error in nomine Iurisconsulti, qui ibi Martianus,hîc Marcellus proditur.

¶ L.si cui lana.§.lana legata, etiam leporinam lanam, & anserinam credo contineri, & de

A & de lino: quoniam ἔριον Græci lanam uocant: ita legendus est hic locus, hoc sensu: appellatione lanæ uenire leporinam, anserinam, lineam, & si qua similis: quam quidem lanam ἔριον Græci appellant. nam lana ouis, propriè ἄωτος. ἔριον uero & cætera comprændit: sicut λάχνη, quæ dictio lanam, uillum, plumam significat. In antiquioribus tamen codicibus legitur, & de ligno, quam Græci ἐριόξυλον uocant, de quo apud Plinium libro XIX. quod probo.

De fundo instr.

¶ L. II. in fine, dotes prædiorum, quæ Græco uocabulo, erotici, id est, impositiones uocantur.) in Pandectis legitur φυθῆκαι.

De supel. leg.

¶ L. Labeo ait, in fin. eos qui loqui non possunt, conatu ipso, & sono quodam, & inarticulata uoce, bacarios dicere existimamus.) fortè legendū βάττους, id est, qui articulatè fari nequeunt. βάττος enim huiuscemodi mutientem significat. Hinc dictus Cyrenarum conditor Battus, apud Trogum libro XIII. Eusebio, Catullo, & cæteris. Sanè in Pandectis sic legitur, & sono quodam καὶ τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ dicere existimamus. Fuit & Battus quidam loquax: unde battologia figura, cum quis eadem repetit, & identidem inculcat. Hinc Ouidius, nescio quem alium Battum loquentem inducens, Met. 11. Sub illis Montibus, inquit, erant, & erant sub montibus illis. cui per similem figuram ridiculose respondetur:

Risit Athlantiades, & me mihi perfide prodis,
Me mihi prodis, ait. qui locus aliter intellectus, ineptè conduplicantem uoces poëtam ostenderet.

¶ Lex legata. dum Iurisconsultus adducit Homeri testimonium: eius carmina ex Odysseæ lib. ψ. nos hîc ponenda sic existimamus. De lecti enim signo loquens, τὸ δ' ἐγὼ, inquit, κάμον οὐδέ τις ἄλλος.

θάμνος ἔφυ τανύφυλλος ἐλαίης ἕρκεος ἐντός. Et paulò infrà:
δαιδάλλων χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἠδ' ἐλέφαντι.

B Haud alius quisquam, fabricaui hoc ipse cubile:
Inter septa secans ramos uirentis oliuæ,
Argento atque auro uarium, leuique elephanto.

De alimentis legatis.

¶ Lex alimenta. in princ. cui scribere solebat ita, ῥουφίνῳ ἀπελευθέρῳ ἐμῷ εὖ πράττειν, id est, Rufino liberto meo bene agere. dubitationis causa hîc erat: quoniam ἀπελεύθερος propriè is uidetur, qui manu emissus est respectu manumittentis. Sanè locus ad restituendum facilis, Græcè non ignorantibus.

De auro & argento leg.

¶ L. quamuis anademata.) lego ἀναδέσματα, id est, anadesmata: ea enim sunt ornamenta capitis, Suida autore.

De gradibus.

¶ L. non facile. uiri pater uxorisque, socer: mater autem eorum, socrus appellatur: cum apud Græcos propriè uiri pater ἑκυρὸς, mater uero ἑκυρὰ uocatur: uxoris autem pater πενθερὸς, mater uero πενθερὰ uocantur. Sic legendus est hic locus, qui ante nos pluribus scatebat mendis.

¶ In eadem l. sic quoque legendum censeo: uiri frater leuir est: apud Græcos δαὴρ appellatur, ut apud Homerum relatum est. sic enim Helena ad Hectorem dicit:

δᾶερ ἐμεῖο κυνὸς κακομηχάνου ὀκρυοέσσης.

Est autem carmen id in VI. Iliados. Sequitur Iurisconsultus: uiri soror glos dicitur apud Græcos γάλως. duorum fratrum uxores ἐνατέρες apud Græcos dicuntur. Quod uno uersu idem Homerus significat:

δαέρων ἢ γαλόων, ἢ ἐνατέρων εὐπέπλων.

Quod carmen libro ultimo Iliados reperies, nostra opera Iurisconsl. restitutum.

¶ In l. Iurisconsultus, in principio, nomen cognationis à Græca uoce dictum uidetur συγγενὴς: sic enim illi uocant, quos nos cognatos dicimus, συγγενεῖς. ut barbara uox, cisen, ab imperitis in Iurisconsulti uerbis relata, abradatur penitus.

De aqua plu. arcen.

¶ Lex prima. sulcos tamen aquarios, qui Græcè hincelices appellantur.) legendum

ὑδραύλακες. hydraulaces enim dicũtur ἀπὸ τοῦ ὕδατος, καὶ αὔλακος. meminit huius dictionis Suetonius in Nerone. Lucius tamen Columella lib. XI. cap. II. elices Latinè appellat fontium, ut arbitror, scaturigines: unde & aquilices Callist. l. fi. de iure immun.

De dona. causa mortis.

¶ L. senatus. donatio dicta est à dono, quasi doni datio: tracta à Graeco δωρεά, nam ita Graeci dicunt. eam dictionẽ ita restituendã, nemo est cui in dubiũ uenire possit. nam δῶρον donum significat: hinc prouerbium, δῶρον ἄδωρον. & apud Euripidem κακοῦ γὰρ ἀνδρὸς δῶρ' ὄνησιν οὐκ ἔχει, id est, mali hominis usum munera haud ullum tenẽt. Sophocles, ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κ' οὐκ ὀνήσιμα. dona hostium, non dona sunt, fructu carent, &c.

De acquir. pos.

¶ L. prima, possessio naturaliter tenetur ab eo, qui ei insistit: quam Graeci dicunt.) in uacuo loco addenda dictio κτῆμα, uel κτέαρ, uel potius κατοχὴ, ut in Pandectis habetur. his enim modis Graeci possessionem uocant. Homerus Odys. libro primo, πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν.

De usucapionibus.

¶ L. rerum mixtura. tria corpora sunt: quod continetur uno spiritu, & Graecè φυσικὸν uocatur: aliud quod ex pluribus inter se cohaerentibus, quod τεχνικὸν dicitur: sic restituenda sunt hîc uerba Graeca: ut plurimum corpus dicatur naturale: aliud uerò artificiale. In quam sententiam iuit quoq; me audiente Demetrius Chalcondyles: licet in Pandectis συνημμένον, connexum legatur: & deinde ἡνωμένον, unitum. Illud tamẽ non praetereundum, sumpsisse haec Pomponium Iurisconsultum ex Plutarchi libro, qui inscribitur de praeceptis coniugalibus. ubi, corpora, inquit, philosophi dicunt alia ex discretis constare, ut classem & exercitum: alia ex cõiunctis, ut domum & nauem: quaedam unita esse atq; congenita, ut singula animalia.

De uia publica.

¶ L. aediles, in fine. ut tector trochos exterius opponat.) corrupta est dictio, tector, cuius loco reponendum, τέκτων, id est, tecton: quae uox fabrum significat. Hesiodus:

Καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων.

Faber autem lignarius hac praesertim appellatione Graecis nuncupatur.

Ne quid in loco publico.

¶ L. secunda. §. uiarum. publicas uias dicimus, quas Graeci nostri praetorias & consulares uias appellãt.) Accursius uidetur legisse, quas Graeci τὰς ὁδοὺς βασιλικὰς, id est, uias basilicas appellant. Cui lectioni ut assentiam, facit: quia quae nos praetoria appellamus, Graeci τὰ βασίλεια uocant: & basilicum apud antiquos non solùm regium dicitur, sed & quicquid magnũ & praesens ita nuncupabatur. ut in Curc. Plauti: Iacto Herculem basilicum. Sanè uias publicas Graeci λεωφόρους uocant, sicut & [illegible]. cuius dictionis alibi meminimus: & mentio est apud Hieronymum, dum Pythagorae symbola interpretatur.

Uti possidetis.

¶ L. si duo. §. planè. hoc modo legendus est hic locus: Planè si coenaculum ex publico aditum habeat, ait Labeo, uideri non ab eo aedes possideri, qui ὑπόγαιον hoc possidet: sed ab eo cuius aedes suprà ὑπερῷον essent, &c. hoc sensu, ut quando is cuius coenaculum est, habet aditum ex publico, ille qui fundamenta, superficiemq; domus possidet, non censeatur possidere aedes, sed is cuius aedes ὑπερῷον, id est, coenaculum suprà essent. De hypogaeo meminit Vitruuius libro VI. capite XI: ὑπερῷον uerò coenaculum dicitur, quòd ea omnia in superiori domus parte essent, habitata praecipuè uillosribus. In Pandectis non ὑπόγαιον, sed κρύπτας legitur.

De riuis.

¶ L. prima, riuus est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat, cui nomen est ῥύαξ.) Graeca dictio hoc modo hîc legenda: ut nitori tandem suo restituatur Iurisconsultus. dictus est autem ῥύαξ à Graeco ῥέειν, quod est fluere.

De furtis.

¶ L. I. Sabinus ait, à ferendo, id est, auferendo dictũ: uel à Graeco sermone, quòd φῶρας appellãt fures, &c.) sic legi debet haec Graeca dictio, quã in codicibus omisere librarij.

¶ L. tertia, fur manifestus est, quem Graeci appellãt.) legũt hîc aliqui Graecam dictionem

A nem ἐπαυτοφώρῳ, quasi in ipso rei abstractæ puncto deprænsum dicas. quam lectionem & ipse probo: sed Græcus legum interpres, φανερά, inquit, κλοπή, ἣ τίς τὸ τετραπλάσιον ἔχει τῇ τῶν δίκην. id est, manifestum furtum est, quo quis secundum iura quadruplum consequitur. quamobrē hic fortasse legi etiam posset, manifestus fur est, quem Græci κλέπτην φανερὸν appellant. qui locus corrigendus quoq; est in IIII. Institutionum lib. Aristophanes in Pluto, ἐγὼ γὰρ ὑμᾶς δεινὰ ἔχοντας λάμβανον. ego quidem uos grauia agentes reperi. allusit enim ad hanc deprænsionem manifestam. Hinc in Euāgelio Lucę Zachæus, si quem, inquit, ἐσυκοφάντησα, quadruplum reddo pauperibus. nisi quis malit allusisse cum in fœneratores, qui quadruplo mulctabantur, ut scribit M. Cato.

¶ L. falsus. §. plerici, quid ergo, si ea quæ dicunt Græci petat:) reponendum est, εὕρετρα. ita enim Græci præmia nuntiationis appellant. alij legunt εὐαγγέλια. sed quid mihi placeat, alio sum testatus loco.

De incendio, ruina, &c.

¶ L. tertia. §. non solum: ubi de naui eiecta Iurisconsultus loquitur: eiecta, inquit, est, quod Græci aiunt ἐξοκελλειν. Sed quid si legerimus ἐκβολή? quod aliàs opinatus sum, dum XI. C. Iustiniani librum correctiorem reddere conarer.

De iniurijs.

¶ L. lex Cornelia. in fine. eadem pœna ex senatuscōsulto tenetur is, qui aliud'ue quid, siue scripturā in notam aliquorū produxerit.) in uacuo loco Accursius legisse uidetur, opythasin: tu potius repone ἐπίθεσιν, id est, titulum, lemma, inscriptionem'ue.

De extraord. crim.

¶ L. saccularij. sunt quædam quæ more prouinciarū coërcitionem solēt admittere: ut puta in prouincia Arabiæ σκοπελισμόν, cuius rei admissum tale est: plerici inimicorum solent in prædium inimici σκοπέλους, id est, lapides ponere, &c.) restitutus est hic locus iandiu, etiam in quibusdam impressis codicibus: etsi plures qui annotationes edidere, sibi adscribant, digladienturq; tanquam de re maxima.

De effractoribus.

B ¶ L. prima, expilatores sunt fures atrociores τοιχώρυχοι. τοιχώρυχοι, id est, muricidæ, sunt effractores parietum, præsertim nocturni fures. Aristophanes in Pluto, τοιχώρυχος τις διέβαλλε. nam hic expilatorem nō puto capiendum pro fure hæreditario, quia nil faceret ad titulum. alioqui legendum esset, κληρονόμων κλέπτην. quæ uox cum antiquæ lectionis uestigijs non admodum congruit, in qua ferè λωποδύτ) legitur. sunt hi qui uestes hominibus auferunt.

De collegijs illicitis.

¶ L. ult. sodales sunt, qui eiusdem collegij sunt, quos Græci συσσίτους uocant.) locum hunc (nisi fallor) sic restituit Beroaldus in Apuleio. nam collegia sodalitia, id est, conuiualia fuisse apud Cretes, appellataq; sysitia, autor est Strabo: & se quæstore Romę huiusce modi constituta fuisse tradit Cato apud Ciceronem. In Pandectis tamen legitur ἑταῖροι. Sunt autem conuiuiorum tria genera, quæ uno carmine Homerus comprændit. τίπτε δέ σε χρεώ

Εἰλαπίν' ἠὲ γάμος, ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τάδε γ' ἐστίν.

Εἰλαπίνη autem, & γάμος sunt cōuiuia sumptu uocatoris facta: ἔρανος, cū quisq; de suo confert, ut scribit Eustathius. Planè quò d fine huius legis respicit, puto dum Solonis testimoniū adducit Iurisconsultus, totū locum esse Grecū: facilè restitueretur, si Solonis leges extarēt: etsi quasdam refert Plutarchus in eius uita, inter quas hæc minimè est. Cæterū de hoc in dispunctionibus à nobis dictum est, cum certiora reperissemus.

De custodia reorum.

¶ L. diuus. & ideo cum quis διαγραφὴν faceret, iuberi oportet uenire irenarcham, &c.) in lacunoso loco curaui reponendum διαγραφήν, id est, denuntiationem: nam Græcus legum interpres non aliter ferè eam appellat. uidetur autem hoc magis ad rem facere quàm κατάκρισιν, id est, condemnationē, ut refert Accursius: uel ἐξέτασιν, id est, inquisitionem: quod glossulæ cuidam placet. in alijs legitur, anacrisim. de quia quoniam alij scripserunt, non est quod ipse in syluam (quod dicitur) feram ligna.

Ad legem Iuliam, de adulterio.

¶ L. inter libros. lex Iulia stuprum & adulterium promiscuè φθορὰν appellat: sed pro-

priè adulterium in nuptam committitur,&c.stuprum uerò in uirginem, uiduam'ue: C quod Græci διακόρευσιν appellant.) restituēdæ sunt hoc modo dictiones Græcæ,quæ in omnibus impresſis codicibus desiderantur.

¶ L.si uxor.ut Sextus ait,hęc lex ad oīa matrimoñia ptinet:& illud Homericū affert:

Η μοῦναι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ατρεΐδαι.
Sed nec soli homines mortales inter Atridæ
Vxores curant proprias.

Sumptus est autem locus ex Iliados lib.IX.qua in rhapsodia Achilles Vlyssi roganti ut reconcilietur Agamemnoni,inquit:

Η μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ατρεΐδαι, ἐπεὶ ὅστις ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐχέφρων
Τὴν αὐτοῦ φιλέει,καὶ κήδεται, ὡς καὶ ἐγὼ τὴν
Εκ θυμοῦ φίλεον, δουρικτητήν περ ἐοῦσαν.
Nec propria obseruant soli connubia Atridæ:
Sed quicunq; bonus sapienti pectore præstat,
Huic nuptæ stat firmus amor,stat maxima cura,
Vt mihi,qui quamuis captiuam mente colebam.

Hinc & Vergilius noster Homerum secutus Aenei.libro(si rectè memini) IX.

Coniuge prærepta,nec solos tangit Atridas
Iste dolor.

Quem locum uolens ostendere Macrobius sumpsisse Vergiliū ab Homero,mutilus est librariorum uitio,qui Gręca carmina omisere:& propterea ex hoc nostro idiographo poterit diligens lector ea restituere.

Ad legem Corn.de sicarijs.

¶ L.hi quoq; qui tibilias faciunt,&c.) legendum θλίβιας,id est,thlibias:sicuti in l.spadonum.de uerb.signi.thlasias.sic autē dicuntur qui fractos,pressos'ue habent testiculos,à uerbo θλάω καὶ θλίβω, huiusce significationis quod est frango, & premo. D

De pœnis.

¶ L.aut facta.apud Græcos exilio uolūtario fortuiti casus luebanť:ut apud pręcipuū poëtarū scriptū est.)qui locus ex Homero adducatur: quamuis certi aliquid non habeam: tamē si cōiecturis locus est,facilè eos uersus reor hic apponēdos ex Iliados II.

Τληπόλεμος δ' ἐπεὶ οὖν τράφ' ἐνὶ μεγάρῳ ἐϋπήκτῳ,
Αὐτίκα πατρὸς ἑοῖο φίλον μήτρωα κατέκτα,
Ηδη γηράσκοντα Λικύμνιον ὄζον ἄρηος,
Αἶψα δὲ νῆας ἔπηξε, πολὺν δ' ὅγε λαὸν ἀγείρας
Βῆ φεύγων ἐπὶ πόντον ἀλώμενος.
Tlepolemus postquàm bene structa per atria creuit:
Illius ceciditq; parentis auunculus armis
Iam senior,Martisq; Licymnius inclytus hasta,
Composuit classem,populoq; impleuit eunti,
Per mare diffugiens exul.

Nam & huius consuetudinis meminit Papinius in primo Thebaidos, de Tydeo loquens : Fraterni sanguinis illum Conscius horror agit. In cuius interpretatione Lutatius Homerum quoq; autorem citat. & Ouidius in Metamor. Phocum tradit patria domo profectum, non alia de causa, quàm quòd imprudens fratrem occiderat: quæ res etiam Plutarcho in Parallelis explicatur. In Pandectis tamen aliud legitur carmen,ut in Dispunctionibus annotauimus.

De muneribus & honoribus.

¶ LEX prima.personalia sunt munera, legatio ad census accipiēdos, ut patrimonium scriberetur, annonæ ac similium cura.) Reponenda est Græca dictio hæc, σιτωνίας, quod magistratus nomen est, ea quæ ad uictum pertinent curantis. ἀπὸ τοῦ σίτου, καὶ ὠνεῖν. de qua quidem uoce alibi complura retulimus.

De uerborum significatione.

¶ L.tertia,in fi,opere legato, uel conducto.) His uerbis significari Labeo ait id opus, quod

A quod Græci πεπληρωμένον ἔργον uocant, id est, ex opere facto corpus aliquod perfectū: huius uocis mentio est apud Homerum in Iliad.α.nisi fallor. In Pādectis legitur ἀποτέλεσμα, eodem sensu.

¶In l.Labeo.contractum ultro, citroq́ obligatorium esse: quē Græci συνάλλαγμα uocant.) legendus & hoc modo hic locus: à nobis alibi declaratus.

¶In l.sylua.noualis est terra præcisa, quæ anno cessat: quam Græci νεαρὸν uocant.) ita legendum, scribendumq́ est: licet impressores ingentem illihic lacunam reliquerint.

¶In l.ostentum.in fin.alterum, cum quid prodigiosum uidetur, quod Græci uocant.) Et hîc reponendum φάσματα. quod alia probatione non indiget, cum uox sit Græcis usitatissima.

¶L.carbonum.in fi.sed & de ballarijs) puto castigatè magis legendum, de βαλάνοις: nam balanus nucem, glandem'ue significat. Diogenes Laërtius tradit: cum interrogatus esset Cynicus de quodam puero, respōdisse, esse Arcadem. cuius responsionis causam existimo: quoniam Arcades βαλανοφάγοι, id est, glandiuori dicuntur: celebrāturq́ hoc epitheto Græcis autoribus, præsertim Pausaniæ: unde oraculū, πολλοὶ γὰρ ἀρκάδιῃ βαλανοφάγοι ἄνδρες ἔασιν. Βάλανος autem in obscœnā significationem Græcis trahitur, sicut glans à Latinis: de qua apud Celsum. quod ad præsentē castigationē attinet, per balanos puto intellexisse Iurisconsultum nucum, glandiumq́ testas: alioqui hęc uox alio quoq́ significatu capitur Paulo Aegynetæ.

Arcades glandiuori. *Vide Arcadicum* [illegible]

¶L.natura.cauillationis, quam Græci σώρισμα appellant.) Græci illi apices ita sunt collocandi: alioquin imperfecta erit hæc lex. eiusdem monetæ alia in titulo sequenti, de reg.iur.

¶L.qui fundum.uuas duracinas, quas Græci appellant τραγίμους.) hanc uocem ita reposuit Politianus in quadam epistola: etsi alij contrà. de quo ipse uidendus est.

¶L.si calumnietur.) sic legendus est hic locus: telum quod in longinquum mittitur, à Græca uoce figuratum τηλόθι: nam & hanc significationem inuenire possumus in Græco nomine. nam quod nos telū appellamus, illi βέλος appellant: eoq́ nomine uulgò quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur,

Telum.

B quod mittitur manu, ut ἀκόντιον. & id quod arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα uocatur.

¶L.qui uenenū.) cū id quod nos uenenū dicimus, Græci φάρμακον dicant: apud illos quoq́ tam medicamēta, q̄ quæ nocent, hoc nomine cōtinentur: unde adiectione alterius nominis distinctio fit. admonet & nos summus apud eos poëtarū Hom. sic dicēs:

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

Plura uenena quidem bona sunt, sunt plurima amara.

Sanè carmine hoc nihil est celebratius, ut uel in prouerbiū cesserit: quin & epigrammatum Græcorum lib. εἰς ἰατροὺς circunfertur, tanquam ἄδηλον, id est, incerti autoris: cum tamen Homeri sit in Odyssea lib. I I I I. nam & Iurisconsulti opinionem adiuuat idem Homerus in Odyss.1. qui φάρμακον ἀνδροφόνον dixit: quasi solum φάρμακον non sufficeret, utpote dubium.

¶In eadem l.glandis appellatione omnes fructus contineri, Iabolenus ait: exemplo Græci sermonis, ἀκρόδρυα: sic legendum est, de quo in ea lege à nobis dictum est.

¶In l.pupillus.incola est, quem Græci appellant.) ibi uacuo loco reponēdum est, πάροικον. de qua uoce, quoniam alibi à me explicata est, hîc dicere supersedeo. Quod sequitur, aduena est, quem Græci. repone ξένον ex Pandectis Flor. nam ita Græcè appellari posse aduenas, quasi sine domicilio dicas, omnes (uti arbitror) facilè possunt nosse. nō enim simpliciter peregrinos Iuriscōsultus describit, sed hos qui ius domicilij non habent.

¶In l.ultima, apud Labeonem, pythanum.) Græcè legendū πιθανῶν, id est, uerisimilium. est enim nomē operis quod Labeo scripsit: nō autē propriū, ut alij opinati sunt.

¶Instit.de donationibus, in princ. Piræum legendum, non autem Pyrrhum. Idq́ ex his Homeri carminibus, Odyss. ρ.

Τὸν καὶ πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν:
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναῖκας,
ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω ἅ τοι μενέλαος ἔδωκεν.

Τὸν δ' αὖ τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα.
Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα.
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
λάθρῃ κτείναντες πατρώια πάντα δάσωνται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.
Hoc sermone uirum Peiræus commonet ultro:
Telemache ad nostras famulas agè dirige sedes,
Vt tibi quæ dederat Menelaus dona, reportent.
Ad quem Telemachus sapiens ita farier orsus:
Peiræe haud equidem hæc possum dignoscere facta:
Nanq; proci si me spatiosa per atria furtim
Occidant, rapiantq; sibi patrimonia fortes,
His te malo frui donis, quàm quemlibet horum.
Quòd si illos, fato merita & mulctauero morte,
Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

FINIS.

ALCIATVS MINVTIO S.

IN candidissime Minuti, nouam quandam controuersiæ speciem: nõ quæ suasoria sit, & ad artem pertineat, quales illæ sunt, quas Anneus Seneca composuit: sed quę de iuris ciuilis fontibus à nobis deriuata sit: ita tamen compacta, ut Senecam imitari uideamur, tãquam lineamenta ab eo petẽtes, materiã nos exhibuerimus. Scio quicquid hoc negotij est, tibi placiturum: tum quod hîc ostẽdamus, quæ Iurisperitorum consilia uulgò edũtur, hac forma posse ciuitate Romana, uel saltem Latinitate donari: tum etiam quòd frequens hæc est quæstio, & quotidie in foro uersatur, & fortasse tu secũdum eam quãdoq; iudicasti. Mihi certè, cũ coram Philippo Vicecomite, Iuriscõsulto clarissimo, & fisci aduocato, in facto proponeretur, uisum est in codicem rationum mearum hunc in modum referre, tibiq; nominatim dicare: quòd is est meus erga te amor, ut in laudum tuarum præconio mihi ipsi nunquam satisfaciam. accusationis in hac cõtrouersia partes Burdeloto Turonensi tribui, quòd uidelicet publicè intersit, id munus non nisi innocentissimo cuiq; iniungi: alioqui, scio, me rideres ὀρθὴν λεοντῆν ἐπὶ κρανιῷ κειμένην: uir enim ille utriusq; linguæ studijs exercitatissimus, tantum à delationibus faciundis abest, quãtum & à cæteris noxijs, à quibus est omnino alienus. Pari ratione & eos selegi, qui patrocinium præstarent, homines, quorum doctrina cũ probitate summa certaret, quiq; mihi & amici essent, & collegæ, nimirum felices animas, quarũ neq; candidiores terra tulit, neq; quis me sit deuinctior alter. Neque tu mihi Pindarum obijcias, qui uno hymno in Olympiacis Alcimedontẽ, Timocratem Melesiamq; celebrauit, quòd singuli non sat digni uiderentur: quandoquidẽ ipse Flaccum nostrum maluerim imitari, syncerius cum suis agentem, neq; Græcæ illius scrupulositatis obseruatorem. His addidi Ioannem Pyrrhum, & Nicolaum Beraldum, Galliæ duo togatorum decora: quorum uirtutes uel tuo ore mihi prędicatas non possum non amare, uel potius uenerari. Meritò igitur & inter amicos mihi eos reposui: cum quòd quæ tua sunt, eadem nobis communia habes: tum quòd Homerico carmini credendum fuit:

ὡς αἰεὶ τὸν ὁμοῖον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὁμοῖον.

Sed & Albucio scribę personam sustinendã tradidi, uel Græcos ueteres imitatus, qui hoc munus non nisi honestissimo cuiq; demãdabãt: ut Aemilius Probus scribit. Accipe igitur quicquid hoc est nostri laboris, nec eius opera lectione tua indigna ducas, cuius uitam & mores longa iam conuersatione approbasti. Vale.

ARGVMENTVM.

IVNIVS. Attius à Caluisio bina millia petit: ex testibus primus Afer mille & CC. numerasse

A meraſſe Attium, ſecundus Rauidus DCCC. quoq; atteſtatur. Publicatis teſtimonijs coram quæſtore rerum criminalium, uterq; tortus ſe ſubornatum ab Attio falſum dixiſſe contendit: qui ſupererat tertius utriq; concors teſtis aufugit. Attius ſe innocentem aſſerens in carceribus conſtituit.

PROCVRATOR FISCI.

IOANNES BVRDELOTVS. Non'ne manifeſto delicto in legẽ Corneliam commiſſum eſſe iudices perſpicitis? teſtis unus atq; alter proprium ſibi ſcelus, & ipſi Attio commune detexerunt. bene habet quod ueritas diu in occulto eſſe non poteſt: idcirco tradũt eam temporis filiam. an ignorabas Atti, uulgò dici ſolere, iuſtitiæ oculum quacũq; perſpicere? cũ ſubornabas teſtes, cùm illis uel auri montes pollicereris, num in mentem uenit, malos malis afferre perniciem conſueſſe? detecta ſunt conſilia, reuelatæ fraudes, expectãda ſolùm legis ultio: & ne aduerſus dicta teſtium cauilleris, abſq; tormentis dixerunt, torti perſeuerarunt: cur non adhibenda illis fides[a]? ſublata eſt omnis exceptio, reprobare nõ potes, quos cũ in iudicio ciuili produceres, approbaſti ſemel. expecto, quid reſponſurus ſis, quemadmodũ refelles. num in delictis, quæ clàm ſolent cõmitti, etiam ſocij criminis ad teſtimonium recipiuntur[b]? habemus decretali epiſtola expoſitum, poſſe pecunia corruptos cõſpiratores, tametſi tacere iurauerint, ad atteſtandum cogi: & idcirco quod periuri uideantur, eorũ fidei nil derogari: ut enim ueritas eluceſcat, etiam probationes alioqui non idoneæ fidem faciunt. Verùm quid ultrà dubitemus? non'ne clariſsimorũ Iuriſconſultorũ autoritate cõſtat, pecunia redemptos teſtes aduerſus eum ꝓbare qui corruperit? hoc Bal. hoc recentiores omnes tradiderunt. Sed & Bartolum tibi opponam[c], qui in delictis que principaliter in alterius odium non fiunt, ſed facinoroſi commodum reſpiciũt, ſceleſtos de participibus interrogari poſſe aſſerit: ſequiturq; id cum quibuſdã alijs Nicolaus Abbas[d]. Indubitatum quoq; illud eſt, tum ex Alexandri reſponſis, tum ex recẽtiorũ collectaneis, mandatarium aduerſus ſceleris mãdatorem atteſtari poſſe[e]. Hoc & acrius tuum ſcelus oſtendit, ꝙ primus teſtis ſchedulam quandam exhibuit, quam tua manu ſcri-

B ptam agnouiſti: ſchedulam, inquam, nequitiæ tuæ indicem, qua teſtem admones, ut reminiſcatur numeraſſe te Caluiſio mille & ducenta, huiuſmodi cõclaui, huiuſmodi tẽpore: cur ergo iudices ex tot indicijs nõ torquetur Attius? ex tot probationibus nõ condemnatur? præſertim in crimine falſi, in quo ſit acerrima indagatio[f]? & torturæ quæſtioniq; ſubijcere reos facilius, ꝙ in cæteris delictis latrunculatores ſolẽt[g]. Cum etenim tertius teſtis aufugerit, & ex lege municipali ꝓ cõfeſſo & cõuicto habeatur, quid obeſſe poteſt, quo minus firmiſsimo falſitatis argumẽto cõtra Attium probet? Sed & in iudicio, quo iuris ſolennitates reijciantur (qualia ſub noſtro quæſtore redduntur) participem criminis iuſtum indicem eſſe Corneus[h] exiſtimauit.

PRAGMATICVS.

ALBVCIVS AVRELIVS. In actis hæc animaduertere eſt: incidẽs teſtis, audiuiſſe ab Afro refert, Caluiſium illi promiſiſſe, ſi præſtitũ teſtimonium reuocaſſet, ſe alieni æris indemnem eũ facturũ. Attius inſtruxiſſe eos teſtes pernegat: nec recordari ſchedulam cuiquã eorũ dediſſe. eã ubi legit, nõ diffitetur ſe Afro dediſſe, ſed ut exiſtimat, iam præſtito teſtimonio, ut ſi repeteretur, memoria nõ excideret, nõ tamen recordari. Lecta iterũ ſchedula, cũ quædam uerba cõtraria obijceretur dediſſe antequam atteſtaretur, dixit, à teſte dictatam, à ſe ſcriptam. Secundus teſtis Rauidus, primò uera eſſe, quæ in iudicio ciuili dixerat, aſſeruit: mox pœnitẽs profitetur eſſe falſa: perſeuerat in tormentis. Interrogatus, an tertium uiderit cũ Attio pecunias Caluiſio in argẽtaria numerantem, etiã in tormẽtis annuit: ſed neſciuiſſe numerũ. Rurſus paulò pòſt interrogatus, negat, nec uidiſſe unquã, nec argentariam Caluiſij noſſe. grauiſsimę autoritatis duo atteſtantur Attium probatiſsimæ uitę uirũ, cuius fidem exploratiſsimã habent, nec hominem eſſe qui trecenties tanta pecunia falſum committeret.

PATRONI.

BONSIG. HOMODEVS. Falſi quæſtio iudices huiuſmodi eſt: ut in primis diligẽter animaduertendũ ſit, is qui defertur, culpatæ ſit & reprobatæ uitæ, an uerò uir bonus & frugi, qui ueriſimiliter huiuſmodi crimina nõ machinaretur[i]. idq; maximè in Attio eſt, quem probatũ eſt, optimum eſſe hominẽ. At Afer & Rauidus aliter dixe

a Ang. i l. de tormẽtis. Cep. cõſil. 18. Tindarus in tract.
b c. fi. de teſt. co.
c Bar. in l. repe. de quæſt.
d c. j. de cõſiſ.
e Alex. cõſ. 88. i 5. uol. Hip. in l. j. §. diuus. de quæſt.
f l. iubemus. C. de proba.
g Curt. conſil. 73 in fin.
h Corn. cõſ. 141 in quarto uo.
i Bald. in l. ij. C. de fal.

dixerunt. Videamus quantum illis fidei adhibendũ ſit, quos periuros manifeſtè conſtat. Huiuſmodi, inquit Romanus põtifex [k], hominũ teſtimonium (cum periuri ſint) aliquatenus non eſt admittendum: negat conſtitutio admittẽdos, ita ut nec indicium aliquod faciant: quod Innocentius, & alij annotarunt. quin & creberrima ſententia [l] eſt, ijs quæ primò dixerint, fidem præſtandam: quæ poſterius referuntur, repellenda: quoniam à parte ſubornatos contradixiſſe lex præſumit. at in iudicio ciuili loquuntur autores: quid tum? ratio legis generalis eſt, nec facilè differentiam aſsignaueris, ut aliter in accuſationibus exiſtimemus. ſed & in propoſito caſu, inquiſitionẽ iure fieri nõ poſſe exiſtimauerim: quam ſententiã Fulgoſius duobus conſilijs [m], & nouo reſponſo Decius probant [n]. HIERONYMVS ARCHINTVS. Attium omnino abſoluendum præterea crediderim, quoniam ut de falſo quiſquam condemnetur, neceſſarium eſt, quæ à teſtibus dicta ſunt, eſſe falſa. Fateamur Rauidũ nihil ſcire, an idcirco ſequitur, Attio Caluiſium quantitatem eam non debere? minimè uerò. Puniri itaq; lege Cornelia Attius non debet: ſed de temeritate leui pœna, quòd uerum debitum exigere per teſtes ueritatis non conſcios affectauerit: & id integro cõſilio tuetur Ancharanus [o], deberi quippe ſibi mille & C C. Attius quoque probauit regij quæſtoris rationibus, quæ plenißimam fidem iure ciuili faciunt. Sed & ut hæc argumenta miſſa faciam, oſtendo non ſolùm nõ cõdemnari, ſed nec plecti eum poſſe: cum peruerſi hi teſtes dubio procul conſcij ſint criminis, quos indicium quęſtioni non facere omnes cenſuerunt, Suzarius, Auguſtinus, Ariminenſis [p], tum alij. cæterùm inquiſitioni ſufficientem coniecturam ex eorum atteſtationibus ſolùm oriri. ANDR. RVBERTVS. Quod uerum opinor in aliorum delictorũ cõſcijs: uerùm periuros nec ad inquirendum ſatis eſſe, ut Fulgoſius & Decius tradunt [q]. deficit quippe in his & cardo omnis, & fundamentum teſtimonij, uidelicet fides ipſa. Cum igitur conſtet eos fide carere, quid hiſce uiris credamus? Poſſunt aliqui eſſe homicidæ, poſſunt eſſe ſicarij, eſſe latrones, fidem tamen ſeruabunt: quapropter non omnino derogat eorũ teſtimonio lex, ſed quæ dicunt, nõ prorſus falſa cõiectat: inquiriq; propterea permittit: aſt ei quẽ euidentiſsimè conſtat periurum eſſe, qui propria confeſsione huiuſmodi criminis reus eſt, quantũ fidei adhibeatur? nihil ſanè. VALTERIVS CORBETES. Eos qui iuris infamia notantur, tametſi quæſtioni ſubditos, nullam tamẽ præſtito teſtimonio probationem facere conſtat: ut neq; conijci quicquã torturæ ſufficiens poſſit [r]. At Afrum ego & Rauidum infamiæ notã ciuili lege ſuſtinere nõ dubitauerim, quandoquidem in hoc conſentiunt autores: quãuis periurus ſimpliciter de facto tantum notetur, eiuſq; exiſtimatio apud graues uiros tantum deprimatur [s]: cum tamen quiſq; ex peieratione in deos, atq; homines cõmittit, ueluti ſi aliquod inde detrimentum homines patiant (quod in propoſito caſu eſt) tum & iuris nota affligi. tradiditq; id Ioannes Lenianus, & recentiores quidã [t]. Vt parũ Attio obeſſe poſsit, quòd in tormentis deploratiſsimi teſtes perſeuerarint: quãdoquidẽ nec tum eis creditur. ſiquidẽ legalis diſciplinæ ſignifer Bartolus [u], tum Aretinus, & alij [x], quamuis teſti magis credi profiteantur, cum in tormentis ſecundò confitetur: ſi tamẽ de ſe & de alio interrogetur, primũ dictum extra tormenta efficacius ſecundo eſſe malũt. Sed & idem Bartolus [y], poſt publicatas atteſtationes, nõ ideo magis credi quoniã plectatur, autor eſt, cũ & ueriſimilima ſint, quæ prius dixerunt [z]. NICOLAVS BERALDVS. Annotaſſe memini, ſi in eadẽ depoſitione teſtis aliquid neget, deìn tortus fateatur, poſteriori dicto fidem præſtari: alioqui ſemper prius teſtimoniũ præualere. Videmuſq; id quotidie, cũ quæſtor capitalis maleficum capit: quem ſi uiderit in negatione perſeuerantem, per eculeũ extorquere ueritatẽ ſolet. Igitur nõ puto Afri, & Rauidi tormenta duriorẽ cauſam Attio facere. At fidem eorũ ſemel approbauit Attius, amplius reprobare nõ debet? approbauit quidẽ, cum adhuc bonæ exiſtimationis eſſent: non etiã approbaturus eſt, cũ periuri, ſcelesti, fœdifragi, improbi facti ſunt. an neſcis quæ emergunt, nouis indigere remedijs? FRANCISCVS REINA. Obijcis decretalẽ epiſtolam [&], tanq; eius legis aut mente, aut uerbis offendamur, cum tamẽ neutrum obſit: cum uerba, & mens legis priuſquã atteſtentur conſpiratores, abſolui eos à iuramento uelit: non'ne oſtẽdit periuros, quales Afer & Rauidus ſunt, nõ admitti? quid præterea cõmune habet quæſtio falſi cum cõſpiratione? conſpiratio enim ſolum ab his, qui in ea

[k] c. ſicut. de teſt.
[l] c. cũ in tua. p
[b] Mod. de teſt.
[m] Fulgo. conſil. 173. 107.
[n] Dec. cõſi. 189.
[o] Anch. cõſ. 24
[p] In trac. malef. Ang. in uerb. ſama. in 5 col.
[q] Conſil. 189.
[r] Bar. in l. maritus. de quæſt.
[s] Iaſ. in l. j. C. de ſacroſan. eccl.
[t] Felin. in c. teſtimoniũ. de teſ.
[u] Dec. 189.
[x] Bart. in l. j. §. quæſtio. de quæſt.
[y] Bar. i l. ſed & ſi negauerit. §. pe. de adul.
[z] Sozin. conſil. 253.
[&] c. fi. de teſt. co.

A in ea dederunt nomen, agnoſci ſolet. quamobrē ne ueritas in obſcuro ſit, & conſcij ſceleris admittuntur. Falſum aliter probari, ꝙ ex participum teſtimonio regulariter poteſt. quippe conſtitutionem eam ſibi locum non uendicare, plurimorum conſenſu traditur: cum delictum huiuſmodi eſt, quod generaliter per alios probari potuiſſet[b]: ꝙuis eo caſu quo agitur, nō poſsit. quid item ſi dixerimus ſpeciali iure illud ſtatutū eſſe in cōſpirationibus[c]? cum in crimine læſæ maieſtatis cōſtet ſingulari iure cōceſſum, ut de conſceleratis interrogari quilibet reus poſsit: coniurare autē in Archiepiſcopum, ſpecies perduellionis eſt[d]. Obijcis & quod Baldus[e], alijq; tradiderunt, poſſe aliquem corruptum teſtem aduerſus corrumpētem atteſtari. quod utiq; fateor, & ſumma ueritate nititur, dum non accipiamus periurum hunc eſſe. quid enim ſi Titio cētum dem, ut teſtimoniū uerū perhibeat? non'ne de huiuſmodi corruptela teſtari poterit? quid item, ſi ut falſum dicat? non'ne anteq; dicat admittetur[f]? Sed & quæ de Bartolo ſumpta affers, parum nos urgent: aſſerit quippe Bart. in delictis, quæ dicentis cōmodū principaliter reſpiciunt, interrogari de conſcijs poſſe. concedamus hoc, cum præſertim nō ſequatur, ut idcirco coniectemus ad torturam. ex hac enim interrogatione inquiri ſolùm poteſt, non plecti conſcius: quod conſilio quodam Cornæus explicat[g]. Quāuis neq; noſtrum caſum Bartoli ſcripta attingere opinor, cum Afer & Rauidus in ſui cōmodum principaliter non deliquerint, ſed ob utilitatē Attij. Verùm & probare poſſem, eam Bartoli ſententiam communi interpretum calculo non probari, ſed eam quā Azo[h], Accurſius, Archidiaconus, cum innumeris alijs ſecuti ſunt. & ni huius operis ratio à tot autorū nomenclatura abhorreret, idipſum profectò oſtenderem. Cæterùm & quòd mandatarium admitti aduerſus mandantem allegas, uerum affirmauerim, cū rem mandatam non executus eſt: alioquin repelletur, quia conſceleratus, ut Baldus, & Hippolytus autumat[i]. IOANNES PYRRHVS. Adducitur tanquā quæſtionis omnis præiudicium, quòd ſcripſerit Attius notulam, qua inſtruit Afrum, ſubornatumq; dicendo teſtimonio adducitur quòd inconſtans, & uarius Attius, nunc ſe non meminiſſe, nunc recordari quidem, ſed dediſſe poſteaq; teſtatum ſit: dicat nunc antea, quæ inconſtantia, & titubatio expreſſum dolum arguit: præſertim cum ex Baldo cōſtet[k],

B eum qui ſe oblitū fatetur eius, quod ſit uериſimile nō excidiſſe memoria, plecti poſſe. ſed audite quæſo quid reſpondeam, quemadmodum dubio procul innocētem uirū tuear. Et ſciendū illud in primis eſt: aliud eſſe teſtem inſtruere, aliud μνημόσυνον, ſeu chartulam aliquā memoriæ cauſa præſtare. Illud prohibetur, hoc cōceditur[l]: quia qua ratione capitula producimus, ut dicta teſtium coërceantur, ut quæ ad rem nō faciunt, explodantur: eadem & huiuſcemodi monumenta poſſumus dare: nemo eſt qui hoc abnuat: ſed & teſtis, qui dixit ſe non recordari, deinde affirmauit, uel negauit, nō idcirco mendax eſt, aut inconſtans: cùm memoria plerunq; fragilis ſit, & hodie meminiſſe poſsim, quod heri exciderat, ut autore Bartolo, quàm plurimi tradiderūt. uериſimile enim eſt, oblitum fuiſſe Attium eius quod ante biennium ſcripſerat: præſertim cum error in tempore perquā probabilis ſit, ut Innocentius & Baldus[m] aſſerūt. Nam & Attius non admodum fidæ memoriæ eſt, qui quādoq; etiam longè maioris ponderis negotiorum ſit oblitus. At facilius in falſi crimine tormenta decernūtur, quàm in cæteris? Nego hoc, & crebriorem eſſe repugnantium ſententiam affirmo: ſolumq; facilius in carcerem reum deduci, cum Decio[n] magis ſentio.

ANACEPHALAEOSIS.

HIERONYMVS LVRANVS. Eò redactum negotiū intelligo iudices, ut aſſeueret aduerſarius idcirco plectēdum Attium: quoniam præterq; quòd à cōſcijs reus delatus eſt, adſint etiā adminicula quædam: quale illud eſt, quod ex ipſa ſchedula deprēditur: quamuis enim probationem nō faciat, coniecturam tamen non modicam inde colligi exiſtimandum eſſe. A` qua ſententia tantum abſum, quàm qui maximè: quinimo fortioribus, & probabilibus magis argumētis uti Attium ex actis quoque oſtenditur. Probatum eſt, hominem hunc haud huiuſmodi, qui falſum committeret: demonſtratum eſt ex publicis rationibus, uerum creditorem eſſe: qualiquali probatione conſtat Afrum pecunia redemptum cōtraria iuraſſe, ut ipſo iure falſitas lege Cornelia præſumatur. Rauidus in criminali quoq; iudicio, ſemel quæ in ciuili dixerat, uera eſſe atteſtatur: idem ubi negauit, uidiſſe eū quidem pecunias numerantem affirmat

b Iaſ. in d l. j. in fin.
c Gl. in l. repet.
d l. j. ad l. Iul. maieſt.
e Bal. cōſil. 92.
f Iaſ. in l. j. ff. de condic. ob tur pem cauſ.
g Conſil. 58. in primo. in fi.
h Gl. in l. fin. C. de accuſ.
i Hipp. in d. l. j. §. diuus.
k Bald. in d. l. preſbyteri. C. de epiſ. et cle.
l Feli. in c. præterea. de teſt. cog.
m In d l. preſbyteri.
n Dec. conſ. 189 & in c. porrecta. de conſirm. util.

mat, cæterùm nescisse quantitatem: quæ res maximè Attium iuuat. Idem pugnantia rursus enarrans, nosse Caluisij argentariam nunc in tormentis affirmat, nunc negat. Sed & hi testes singulares sunt, & de diuersa summa attestãtur, ut indicium planè nõ faciant. omni enim exceptione maiores hoc casu lex requirit, non improbissimos & scelestos, periurosq́: nec quicquã numero adiuuantur, cum in criminalibus, & paulò grauioribus causis tam nullam fidem unus testis reprobus faciat[o], quantũ mille. quapropter iudicis officium non aliter exercẽdum cum Baldo[p] opinor, quàm ut Attium absoluat. Nam quid de tertij testis fuga dicam? cui ipse Caluisius cum impetrare non posset, ut testationem reuocaret, suasit, ut solum uerteret. Non itaq; Attio eius fuga,[q] sed Caluisio ipsi obesse debet. Non est ergo, cur dubitandum sit Attium absoluendũ, si legem sequi quęstor uelit: liberum quippe eius arbitrium, principis diplomate hac in causa secundum iuris æquitatem redigitur, ut minime Cornæi[r] illud responsum (alioquin etiam falsum[s]) nobis obsit.

o Bal. i c. ad nostrã. Dec. in c. licet. in 6. col. de probat.
p In l. si filiũ. C. de lib. caus.
q Bar. in l. eius qui. ff. de iure fisci.
r Corn. cõ. cclij in iiij. i ij. col.
s Bar. in c. testimoniũ. in 15. col. de testib.

DECLAMATIONIS D. ANDR. ALCIATI IVRISCONS. FINIS.

AVRELIVS ALBVCIVS LECTORI. S.

Cum in Alciati bibliotheca pro consuetudine mea uersarer, uenit ad manus meas eius liber, quo Gordianos illos indiuiduarũ obligationum nodos tam elegãter & dilucidè explicat, ut plane chaos ipsum in nouam rerum faciem digessisse uideatur. curaui ergo protinus, ut publicum acciperet, tum in gratiam studiosorum, tum quod & autori ipsi non ingratam rem facturum me sperabam: qui uelis, remisq; eò tendit, ut omnium utilitati consulat. Quapropter, eo duce, auguror quàm primũ fore, ut tandẽ in antiquã elegantiam, sermonisq; munditiẽ ius ciuile renouetur: ut non magnopere Accursij, Bartoli, cæterorumq; uoluminibus nobis opus sit, cùm eadem breuius, elegantius, atq; distinctiore ordine haberi poterunt. cuius rei uel locupletissimam fidem hic libellus fecerit, si modò doctissimi cuiusq; iudicio disputari contingat. Cum enim uel uiginti uersuum millia in Catonis responso extricãdo, aliorum in commentationibus extẽt, poterit unusquisq; hic deprẽdere, quàm breuius, quàm clarius, eadem, atque etiam meliora possint Latinè, ornateq; dici. Vale. Mediolani IIII. Calendas Septembres, M. D. XIX.

Ες φάος ἃ προμόλοιεν ἐν ἀλεγνάμπτοις λαβυρίνθοις
Εκ πτύλα νομικῶν τῶν ἀδιαφυλάκτων.
Εἰ δὲ σὺ τοῦ Ἀλκιάτ' εἰσαγάγῃ πόνος βίβλος, ὄρφνην
Καὶ σκοτίας τρίψας, ἄλλον εἰς φανερόν.

Οὐαλτερίου Κορβήτου.

Δύσλυτα τῶν νομικῶν τε κάτων ὁ παλαιὸς ἔφηνε
Ἀλλὰ νέος τε κάτων λῦσεν ὁ Ἀλκιάτος.

A

D. ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. IN LEGEM II. III. IIII. DE VERB. OBLIGAT.

SCHOLIA.

PAVLVS LIB. XXVII. AD EDICTVM.

STIPVLATIONVM quædā in dando, quædā in faciēdo cōsistunt [a]. Et harū omniū quę dam [b] partiū præstationē recipiunt: ueluti cū decē [c] dari stipulamur. quædam nō recipiūt, ut in his quæ natura diuisionē nō admittunt: ueluti cum [d] uiā

OBLIGATIONVM aliæ diuisionē nō recipiunt ex necessitate, ut in seruitutibus: aliæ ex uolūtate cōtrahentiū præsumpta, ut cū insulam ædificari promittitur: nā uidetur stipulator operis effectū cōsiderasse [a]. Alię quidem natura sui partium præstationem recipiunt: sed ne in diuersis rebus cōtingat solutionem fieri, non liberantur debitores, nisi ubi in eadem specie satisfactū fuerit: ut qui generaliter hominē [b], uel disiunctiuè Stichum aut Pamphilum debēt. Prosequiturq; Iuriscōsultus hos casus. a ¶ET HARVM. Stipulationū quæ in dando consistunt, exempla usq; ad §. item si in facto, ponuntur, atq; ibi de factis disserere incipit, ut ego sentio, licet alij contrà. b ¶PARTIVM. qui ergo tenetur centum dare, pro parte soluta liberat, cogiturq; creditor partē uel inuitus accipere. in sponte enim recipiente uerba textus nō procedūt: alioquin & qui hominē debet, partis pręstatione in ea liberaretur: nec ratio §. pro parte. in sponte recipiente locū sibi uēdicare B possset, cum sibi debeat imputare creditor, qui partē accepit, cum nō cogeretur. Videtur ergo fatēdum, posse cogi creditorē, ut partem recipiat: quapropter eius cōsensus imputari illi nō potest, licet cōmuni calculo in contrariā sententiā itum sit. Nec quicquam nos mouerit, quod qui sub usuris debet, solutione partis non liberatur [c]. nam usuræ sub cōditione debentur, uidelicet si sors soluta nō fuerit: quę cōditio indiuiduum cōtractū facit [d]. c ¶DARI. quid si rem restitui? & aiunt eam obligationē recipere partiū præstationē: quāuis debitores nō liberentur, nisi in eadē re soluerint. Sed hæc sententia plurimis argumētis subuertitur. Ego cēseo, si aliqui ea obligatione teneantur, quia cōmodato uel deposito rē indiuiduā, puta lancem acceperint, insolidum teneri [e]. Videt enim creditor insolidū eorū fidem approbasse: quæ ratio in hæredibus locum sibi nō uendicat. quapropter cū obligatione personali teneantur, ea per legem XII. tab. diuidit (licet ex ęquitate heres, qui solus rei restituēdæ facultatē habet, officio iudicis cōpellatur restituere [f].) Nec eo casu aliquis liberatur, donec in eadē specie sit in totū satisfactum [g]. Quòd si res separabilis debeat, ueluti quātitas: tunc neq; etiā principales, nisi pro parte tenent: & unius dolus alteri nō obest [h]. Sed qua ratione statutum est, ut obligatio dandi diuideret? & in eo consensum est, quia dare dicit, qui dominiū trāsfert: at dominus est etiā qui pro parte est dominus. sed & qui tenetur dare, non liberat, si id quod creditori interest, soluat. unde tali casu in diuersis rebus nō poterit accidere, ut solutio proueniat: quod in obligationibus faciēdi secus est: quid ēm si qui fossam fodere debet, partim fodiat, & in reliquo dicat, se id quod interest pręstiturū? Cæterùm & quādoq; reperire est in obligatione dandi, eū qui pro parte soluat, pro ea parte nō liberari: ut si debitor fundi præstet usumfructum. Idē in eo qui tenet dare sub poena, propter conditionē, quæ inest cōtractui. Idē & in hęrede, qui centū dare iussus est pro theatro extruēdo [i]. Videt enim principalior esse obligatio faciēdi, unde eius naturā datio assumit, sed & is dominus qui actione noxali conuenit, insolidū defendit [k]. non enim debet fieri actoris cōditio deterior, quàm si maleficū ipsum seruum conueniret: seruus autē pro parte noxæ dari non potest. d ¶VIAM. antiqua est altercatio

a l. in exce. §. j. infra eo.
b d. l. §. pro parte.
c l. tutor. §. Lucius. de usur.
d l. cui fundus. suprà, de cōd. & demonst.
e §. si duobus uehiculū. suprà, commod.
f l. iij. §. heres. suprà, cōmod.
g l. si duo. dep.
h l. j. §. si pecunia. et §. si apud duos. depo.
i l. fideicō. §. pe. de leg. iij.
k l. si cum uno. suprà, si ex nox. causa.

tercatio, an qui tenetur, ad seruitutẽ teneat̃ dare facereq́;[l]. Et cõmuniter aiunt teneri: quoniã is qui seruitutem debet, tenet̃ pati, ut creditor eo iure utat̃. unde & qui usumfructũ debet, si sit in mora, in eo quod interest, cõdemnat̃. Sed hãc sententiã quàm plurimi nõ iniuria reprobãt: quoniã huiusmodi patiẽtia in incorporalibus loco traditionis successit.[m] Vnde sicut obligatio dãdi rem corporalẽ, traditionis naturã nõ assumit, licet debitor etiã tradere teneat̃: ita & de iuribus dicẽdum est. Quãobrem & hęres dare usumfructum dicitur[n], qui patit̃ legatarium utifrui: cum enim illa patiẽtia in cõsequentiã dationis ueniat, facti naturã non seruat. & licet condemnatio, si non detur ususfructus, fiat quãti interest[o], id nõ institutũ est, quòd obligatio ususfructus sit facti: sed quia ususfructus incertus est, ratione rei pręstationis & tẽporis: quapropter meritò fuit incerti agẽdũ. Qui ergo seruitutẽ Titio spopõdit, si eam cõstituat, liberatur: q̃ si deinde non patiatur Titiũ uti, non ex stipulatu, sed possessorio interdicto erit cõueniẽdus.

iter actum stipulamur, quædam partis quidẽ præstationẽ natura sui[a] recipiunt: sed nisi tota dentur, stipulationi nõ satisfit: ueluti cũ hominẽ generaliter stipulor, aut lancẽ, aut quodlibet aliud uas. nã etsi Stichi pars soluta sit, nõdũ in ulla pte stipulationis[b] liberatio nata est: sed[c] aut statim[d] repeti potest, aut in[e] pẽdẽti est,

a ¶ RECIPIVNT. Sed cur tali casu ꝑmissio etiã petitione nõ est indiuidua? Respõdeo, cũ integer homo soluendus sit, ne particularis solutio stipulatori sit dãnosa: & præter eius intentionẽ id quod stipulatus est, nõ consequat̃, meritò contractus huiusmodi solutione tantũ est indiuiduus. quia hęc ratio solutionẽ solam respicit: in cæteris adhærendũ fuit regulæ, quæ est, ut obligatio dandi, partiũ præstationẽ recipiat. b ¶ LIBERATIO. Atqui uideretur cõtingere liberationẽ: quia soluens partẽ Stichi uidet̃ eligere solutionem in Sticho, ergo nõ debuit posse uariare. Interpretes extricare nesciunt. Ipse negauerim soluendo partẽ censeri eũ elegisse in totũ: sed in eam partẽ tantũ, quæ soluta est. nam actus qui ex tacita uoluntate inducunt̃, nisi eatenus extendunt̃, quatenus ex palàm gestis præsumitur[p]. c ¶ AVT STATIM. Dictio, aut, hîc nõ seruat naturã disiunctiuę, sed ex diuersitate facti supponit diuersum ius[q]. aut enim debitor hominis, qui dimidium Pamphilũ soluerat, deinde Stichũ integrũ soluit, & condicet illud, quod in Pamphilo præstitit: aut adhuc integrũ hominẽ nõ soluit, & interim in pẽdenti[r] est liberatio. d ¶ REPETI. condictione indebiti: licet alij condici ob causam nõ solutã dicãt, cum hîc per errorẽ solutũ nõ sit. quod tamen cõmuniter non approbatur. nam quotiescũq; soluitur, id quod uerè debebat̃, deinde incipit nõ deberi, datur cõdictio indebiti: si uerò nondũ uerè debebat̃, cõdictione ob causam agendũ erit[s]. ueluti cũ legatarius soluit causa conditionis adimplendæ, deinde legatũ repudiat. e ¶ IN PENDENTI. respectu debitoris: alioquin poterit creditor interim cũ debitore agere, ut integrũ hominẽ det[t]. Idemq́; est aduersus eum, qui disiũctiue teneatur: ut Pet. Cy. & Poniano uidet̃: quæ sentẽtia plurimũ quadrat uerbis legũ. neq; nos mouet, quod alibi dicitur: si Stichum, aut x. debeã, solutis quinq;, cõpetere creditori actionẽ ad reliqua quinq;[u]. quibus uerbis arguitur, nõ posse creditorẽ integra decem petere. nam respondendũ est, consideratum ibi fuisse effectum, cum tametsi decem petat, non tamen in effectu ultra quinq; cõsequitur: quia accepta teneret̃ cõpẽsare. nec enim illud respõsum principaliter attingit de iure creditoris, sed solùm quomodo cõdicere solutã ptẽ debitor possit, ubi in alia specie solidũ pręstiterit. Cõmunis tamẽ sentẽtia aliter se habet, ut debitor hominis quãuis Stichi ptẽ pręstiterit, possit nihilo minus interim in totũ cõueniri: sed qui disiũctiuè Stichũ aut x. debet, parte Stichi soluta, in reliquã solùm partẽ cõueniat̃. In priore enim casu Stichus nõ erat in obligatiõe: unde soluta pte, nihil dicit̃ solutũ: in posteriore nõ ita est. Sed hãc ego differentiam nõ probo, cũ obligationẽ hominis, & disiunctiuam ubiq; uideamus ęquiparari. Et hęc in ipsis principalibus procedũt: quid uerò in hæredibus sit, in seq. §. attingam. Cæterùm hîc generaliter quæritur, an semel nata obligatio unquam suspendatur: & in id deuentum est, ut quãtum ad substantiam, nunquam suspẽdi dicamus[x]: quantum uerò sit respectu executionis,

non

l l.fin.cõ.pręd.
m d.l.quoties. ij. de ser.
n l.iij.§.dare.de usufruc.
o l.ubi.§.fundi. infrà, eo.
p Bar.i l.Titiũ.§ altero.ff.de admin. tuto.
q Idẽ in d.§.cato.
r l.si non fortẽ.§.si decem.de cond.indeb.d.§.si decem.
s l j.de cõdi.ob caus.
t l.si stipulatus. in fi.de solut.
u d.§.si decem.
x l.qui res.§.aream.de sol.

C

D

A non ambigitur posse eam in pendenti starē. sicut & in pendēti esse potest, nūquid futurum sit, ut nascatur obligatio. cuius rei exemplū est [y] in eo qui fructus debet, quos in fundo Trebatiano nasci hoc anno contigerit. a ¶EIVSDEM CONDITIONIS. in hoc tamen est differētia, quòd cum aliqua disiunctiuè debētur, utrunq; est in obligatione: sed in debito hominis, nullus: uerùm is qui præstitus fuerit, retrò fingit̃

> donec alius detur. [a]eiusdem cōditionis est hęc stipulatio, Stichū aut Pamphilū dari. Ex his igitur stipulationibus nec [b]hęredes quidē pro parte soluēdo liberari possunt, quādiu nō eā

fuisse promissus. & ita aiunt cōmuniter. Ego has obligationes generaliter æquiparari arbitror. Vnde sicut ꝓmissor hominis tenetur in unūquenque sub conditione, si alios nō soluerit [z]: ita qui Stichū, aut Pamphilū spopondit, ad Stichū tenetur, si Pamphilum non dederit: & eodē modo ad Pamphilū, si Stichum nō dederit. Solumq; illam differentiā cōstituo, quòd in obligatione disiūctiua, cū de paucioribus speciebus agatur, maiorē affectionē uident̃ cōtrahentes erga illas habuisse, q̃ in obligatione generis, in qua de infinitis speciebus agit̃. Ex qua differentia resultāt aliqui effectus. Quapropter si dominus Pāphili stipulet̃, Stichū aut Pamphilū dari, in Pamphilo nō ualet obligatio. unde quāuis interim alienetur, nō poterit in eo fieri solutio: quod nō ꝓcedit, si dominus generaliter hominē stipulatus sit [a]. Et ratio est: quia in obligatione disiūctiua, nō ualuit promissio Pamphili, cū nemo possit rē suā stipulari sibi dari: quocirca uidet̃ dominus purè stipulatus Stichū sibi dari. Sed in obligatione generis nō uidetur stipulator aliquam speciē tūc cōsiderasse, nec magis de uno seruo egisse quàm de alio. quāobrem attendimus solū tēpus solutionis, quo tēpore, electione debitoris incipit certū esse, quis pręstabitur. eo igitur tempore Pamphilus dari poterit, tanquā dominus rem suā in eū casum sit stipulatus, quo sua nō sit. Ex eadē quoq; differētia illud cōsequēs est, ut si hominem mihi debeas, & ego B tecū paciscar nō petere Stichū, remaneas obligatus in quēlibet aliū præter Stichū [b]. quod nō est si disiunctiuè Stichum aut Pamphilum debeas. nam cū par causa utriusq; habitam rationē ostendat, si promiserim alterū non petere, in totū liberaris, ne & aliâs disiunctiua obligatio cōtra paciscētis intētionē fieret pura. Nec aduersus nostrā hāc generalem traditionē urget, quod ait Iurisconsultus [c], si cum deberē tibi Stichum aut X. & credens purè Stichum debere, eū præstiterim, condictionem mihi competere: & tamen hæres, à quo generaliter homo legatus est, si credens Stichū legatū soluerit, nō condicet [d]. Nam id introductū est, nō quòd differētia sit inter obligationē generis & disiunctiuā, ut pleriq; omnes opinātur: sed quia differētia est inter cōtractū & legata. nā in cōtractibus soluto Sticho per errorē, si debitor X. soluat, retrò fingitur hęc quātitas fuisse in obligatiōe: quia in cōtractibus cōditiones trahunt̃ retro [e]: unde sequit̃, ut Stichus repetat̃ tanquam indebitus. sed in legatis soluto Sticho, si quis offerat aliū, nō tamen fingitur illū aliū fuisse in obligatione, & cōsequenter Stichum indebitū, cū in legatis cōditiones nō trahātur retrò [f]. Superius autē diximus utriq; ꝓmissioni inesse cōditionē, ut si unus nō detur, alius detur. b ¶EX HIS. HAEREDES. non tamen qui soluerit ꝓ rata parte in aliquo seruo, poterit interim cōueniri, anteq; cōstet alios cohæredes in eodē seruo nolle partes suas præstare: quod in ipso ꝓmissore nō procedit [g]. & ratio differentiæ est: quia huiusmodi hæres soluit totū id, quod debet, licet nō prorsus ut debet: sed principalis, cū debeat totū, soluit nisi partē, meritò potest in totū etiā interim cōueniri. & in hoc ferè omnes cōsentiunt. Sed num poterit unus ex pluribus hæredibus soluere partē suā in aliquo seruo, non expectatis aliis cohęredibus, etiā creditore inuito, ita q; interim non possit eum creditor cōuenire? Et aiunt cōmuniter creditorē nō posse cogi, ut accipiat, ne aliâs nō cōsequatur, quod est stipulatus [h]. Sed hæc ratio procedit, cū agitur, ut plenariā liberationē aliquis cōsequatur: nos uerò in eo dubitamus, cū nō alia de causa unus ex hęredibus soluit, quàm ut interim nō cōueniatur. Fortius in eā sententiā aliquis mouebitur, quia hîc probat̃ [i], hæredi succurri per actionē familiæ erciscūdæ, ut repetat quod pro cæteris ipse soluisset. nā si creditorē potuisset cogere, ut partē suā reciperet, si solidum maluerit soluere, sibi

y l. inter. §. sacrā. infrà, eo.
z l. iij. suprà, qui et à qbus ma.
a l. qui decē. §. Stichū. infrà, de sol.
b l. si unus. §. sed si stip. de pactis.
c in l. cū his. §. si. de cōd. ind.
d l. si is cui. de legа. ij.
e l. necessario. §. quod si pēdente. de per. rei uend.
f l. j. §. serui. ad Syll.
g l. si stip. infrà, de sol.
h d. §. pro ple.
i In uersic. quo casu.

imputandũ fuerat, qui sponte soluit, cũ solutione partis suæ potuisset ipse liberari. Familiæ autẽ erciscũdæ iudiciũ non datur, nisi ei q cogi potuit [k], ut solueret. Sed fortè falsum est huic hæredi cõsuli fam. ercisc. actione. nã uersiculus, quo casu, ad huius §. principiũ nõ uidetᷣ referẽdus: licet alij omnes cõtrà. a ¶OMNES DEDERINT. qd si unus ꝓ alijs soluerit? Et cõmuniter aiũt, fam. ercisc. iudicio eũ repetere, quod ꝓ alijs præstiterit. quod satis potest defendi, cùm uolẽtibus cohæredibus soluisset: alioqn poterunt cohæredes eã solutionẽ non approbare, ne ius electionis, qđ ipsi habẽt, extinguatur: cum enim ad omnes ꝑtineat electio, tametsi unus præueniat, nihil cæteris obest [l].

dem rẽ [a] omnes dederint. nõ enim [b] ex persona hæredum cõditio obligationis immutatur. Et ideo si diuisionem res promissa nõ recipiat, ueluti uia: hæredes promissoris [c] singuli insolidũ tenenť. [d] sed quo casu unus ex hæredibus soli

Sed finge non cõsentire eos in eiusdẽ hominis solutione, quomodo creditori ꝓuidebiť? Et Bart. ait, quãdocunq; iudici de discordia cõstet, cõdemnationẽ ad æstimationẽ esse redigendã. quæ sententia non placet: tum quia aduersus regulã est [m], ut qui sibi dari stipulatus sit, non rẽ, sed æstimationẽ accipere cõpellať, re præsertim extante. qui enim hominẽ debet, in genere teneť: at genus nũquã perit [n]. nec debitorũ inter se discordia creditori nocere debet: tum etiã quia sicut ipse principalis rẽ ipsam præstare cogeretur, ita etiã hæredes, ne muteť obligationis cõditio. his accedit, ꝙ ideo hæredes nõ nisi soluto ĩtegro homine liberari lex ait [o], ne in diuersis hominibus, rectè partes soluanť. at si in æstimationẽ condẽnatio fieri potuisset, nõ solùm in diuersis hominibus, sed partim in re, partim in æstimatione potuisset contingere, ut solbereť. Aliter ergo succurri creditori dicendũ est: & aiunt officio iudicis cogi hæredes ad cõcordiã. Id autẽ fieri uel per pignoris capionẽ, uel etiã ꝑ indictionẽ mulctæ, uel (ut alij malũt) per cõminationẽ: qua nisi in eodẽ consentiatur, dicat iudex se esse in creditorẽ ius eligendi translaturũ: quod ꝓcederet, si partes nullo modo eligerẽt: sed si eligant, licet diuersos, nõ uidetur ad hæc remedia diuertendũ, cũ omniũ culpa nõ arguatur. nec enim quisquã in sententiã collegæ magis ire debuit, quàm collega in suã. Rectius ergo fecerit iudex, si cõminetur, nisi intra certã diem cõuenerint, se electurũ [p]: quo casu poterit in dubijs gratificari maiori parti [q]. b ¶EX PERSONA HAEREDVM. Vbi ergo obligatio trãsfunditur de defuncto in hæredẽ, nõ immutatur. quod uerũ esse tradunt omnes in obligationibus indiuiduis: nõ autẽ in cæteris, quas XII. tab. lex diuidit. Ego nõ probo regulã generaliter per Iuriscõsultum hîc traditã, sic coarctari: non enim ex XII. tab. mutatur obligationis cõditio: sed cũ huiusmodi obligationes diuiderentur, etiã in personã principalis: ut ostẽdi in præcedẽti §. ea lege fit ipso iure diuisio pro rata [r]. tametsi etiã nõ negauerim quãdoq; mutari cõditione obligationis, si aliqua ratio hoc suadeat. Verbi gratia: fauore creditoris hîc inductũ est, ne muteť conditio obligationis: pone ad eius fauorẽ ꝑtinere, ut mutetur, certè tunc non procedet regula. quapropter quãuis legatarius nõ possit partẽ legati agnoscere, ꝑtẽ repudiare: aliquis tamen ex eius hæredibus poterit partẽ ad se pertinentẽ recusare [s]. nã hic quãtum in se est, iudiciũ defuncti, à quo legatum est, in totum approbat, & nemini præiudicat [t]. Cæterùm generaliter fatendũ est idẽ de hærede statuendũ esse, quod in defuncto cõstitutũ fuit. quod tamen in iuribus personalibus [u]: item in his quæ merũ factũ respiciũt, non procedit [x]: quoniã ea in hæredes non transferuntur. sicut ex contrario potior est cõditio hæredis ratione ignorãtiæ, quæ in eo præsumitur, qui in alterius locum successit [y]. Idemq; in his quæ non ex defuncto, sed ex propria persona hæres cõsequitur [z]. c ¶SINGVLI. atqui magis uidereť conuenisse, si constitutũ fuisset, ut hi hæredes collectim omnes tenerẽtur. nec tantũ à regulis iuris fuisset digressum, cũ & potuisset tali casu cõstitui, ut cõmoda ad omnes collectiuè pertinerẽt. & in hoc se aliq plurimũ intricant. Ipse opinor idcirco singulos insolidũ teneri, ut quisquis fuerit, ad quẽ fundus, in quo seruitus promissa est, ex diuisiõibus pertineat, possit cõueniri, & cõpelli ipsam seruitutẽ præstare, quod fieri nõ potuisset, nisi stipulator eũ haberet insolidũ obligatũ. d ¶SED QVO CASV. id est, quibus casibus, ut nõ solum id procedat

k l. hæredes. §. si unus. ff. fa. ercisc.
l Arg. l. in diem. uer. et ideo. ff. de aq. plu. ar.
m d. l. qui seruũ. §. fin. in eod.
n l. incendiũ. C. si cer. pet.
o d. §. pro parte
p l. in uẽditione. §. fin. de bon. aut. iud. poss.
q c. iij. de in. pa.
r l. ea quæ. C. familiæ ercisc.
s l. legatarius. de leg. j.
t l. nã absurdũ. de bon. lib.
u l. quia. sol. ma.
x l. cũ hæredes. de acq. poss.
y l. qui in alterius. de re. iur.
z l. fi. C. de euic.

A cedat in promissione uiæ,sed etiã in promissione hominis in genere.& ita omnes sentiũt.Mihi magis arriserit sermonis ꝓprietatẽ tueri.nam nõ uideo quomodo unus ex hæredibus posit cõpelli, ut solidũ hominẽ præstet:cũ eñ creditor solùm ꝓ rata portione aduersus eũ experiatur (obligatio enim petitione diuidua est)nõ poterit iudex cogere,ut plus soluat, q̃ fuerit petitũ [a]. a ¶SOLIDVM PRAESTITERIT. Sed quomodo poterit id fieri: cum in fundo cõmuni nõ posit unus ex cohæredibus seruitutem constituere: sed omniũ cõsensus necessarius sit[b],& crebriore calculo post Bart.solet dici:hîc nõ de seruitute, sed eius æstimatione intelligendum : fiet enim cõdemnatio insolidum.& quia ille cohæres rei soluendæ facultatẽ non habebit,litis ęstimationẽ pręstabit [c].cęterum quia hæc interpretatio cõtextis uerbis nõ quadrat,aliĵ aliter dixerunt. Ego,dum Iurisconsultus inquit,quo casu unus ex hæredibus,&c. puto intelligendũ in eo casu, in quo unus solidum præstare posit: ueluti cũ in diuisiõibus inter ipsos factis, fundus ad eum peruenit,qui conuentus est.nã is cum solus sit eius dominus,poterit seruitutem constituere.nec tali casu per diuisiones extraiudiciales familiæ erciscundæ actio perimitur[d]. b ¶QVIA PER SINGVLOS. Alia ratio alibi affertur, uidelicet quia stipulatio in eũ casum deuenit,à quo incipere nõ potest[e].quod hoc modo declarandũ est:nã mortuo testatore,cuius fundo fuerat ꝓmissa seruitus, fundus ille efficiẽ omniũ hęredum cõmunis.finge ergo unum ex eis insolidum agere,uideretur stipulationẽ extingui:quia cũ per ipsum seruitus acquiri fundo cõmuni nõ posit,sequitur

> dũ[a] præstiterit, petitionẽ habebit à cohęrede familiæ erciscundæ iudicio. ex quo quidẽ accidere posse Põp.ait, ut & stipulatoris uiæ uel itineris hæredes singuli insolidũ habeãt actionem, sed quidã hoc casu extingui stipulationẽ putant:[b] quia per singulos acquiri seruitus nõ potest.sed non facit inutilẽ stipulationem[c] difficultas pręstationis.[d] si tamen hominẽ stipula

B in eũ casum deuenisse,à quo non potuisset incipere.sed tamen aliter deciditur: quia licet huic actori pręstari nequeat seruitus,præstabitur æstimatio,seu quod sua interest: quę æstimatio licet difficulter ineat [f],tamẽ difficultas præstatiõis nõ uitiat stipulationẽ.atq; ita ego sentio. c ¶DIFFICVLTAS PRAESTATIONIS.Verba Iuriscõsulti in eũ casum expresse concipiuntur,quo uel unus tantũ agere uelit,quẽ sensum proxime secutus sum.Cõmunis tamen sententia aliter se habet:nimirũ ut intelligamus Iuriscõsultum loqui casu quo omnes agere uelint.nã & tunc difficultas est in præstatione,tam ratione pluriũ hæredũ stipulatoris,quàm promissoris : quia nõ nisi omnibus cõsentiẽtibus seruitus constitui poterit[g],& uel facilimè discordes erũt inter se hæredes stipulatoris,cũ ad nos ꝑtineat eius loci electio, in quo seruitus cõstituat[h]. Ipse non arbitror recedendũ à regula,ut electionẽ demus debitoribus,nisi simplex facultas uiæ in infinito sit relicta[i]. Nec obest,quòd itinere ad prædium cõmune duorũ relicto,nisi uterq; de loco itineris consentiat,seruitus nõ acquiritur[k].quia licet requiratur cõsensus utriusq;,cũ locus cõstitui debeat utriq; cõmodus : non tamẽ sequitur, quin hæres ipse eligat.Enimuero admissa cõmuni interpretatiõe dubitatur.finge singulos hæredes stipulatoris egisse ad uiã,& unũ succubuisse,nũquid ea sententia aliĵs oberit?& Cynus Alexanderq; obesse aiunt:q̃a seruitus nõ nisi omnibus cõstitui potest:uicto autẽ non potest cõstitui:nulli ergo cõstituetur.Cæteri contrà,quod est uerius:nã qui succubuit,ius aliquod in seruitute nõ habet:quia sententia facit ius [l].quapropter cohęredibus nocere nõ poterit.Atq; si in rerũ natura nõ esset,tametsi ex ęquitate debeãt cohæredes sinere,ut ꝑ eos acquisita seruitute de facto utatur , alioquin & regula est,sententiã nec ꝓdesse alteri,nec nocere,nisi ea lata sit de seruitute iam constituta[m].quia cũ in ea uertatur ius in rem indiuiduum,meritò omnes afficit,ad quos res pertinet. d ¶SI TAMEN HOMINEM.Finge te,qui mihi hominem in genere ꝓmiseras,decessisse,relictis hæredibus:ego cõtra aliquẽ eoꝝ egi & succubui, uel aliquẽ eoꝝ per acceptilationẽ liberaui:num cęteri,si soluant pro portionibus suis in eadem specie,liberẽtur?& lex ait liberari.Nec hoc casu quicquã est in suspenso:cũ alios

a Lut fundus.ff. cõmu.diuid.

b l.pro parte. ff.de ser.

c d.l.hæredes.§. an ea.

d l.3.C.fam.erc.

e l. pluribus. §. fi. infrà, eod.

f l. fin.infrà,de pret.stip.

g l.fi.ff.cõ.pre.

h l.si uia.de ser uit.rustic.

i l.si cui.de ser.

k l. itinere. de ser.rustic.

l l.ingenuum. de stat. homi.

m l.loci.§.si fun dus.ff. de ser. uend.

quin si obtinuissem, liberatio pẽderet, donec uictus in eadẽ specie satisfaceret. & ratio C est: quia hoc casu non possum conquerí, me quod stipulatus essem, non cõsequi[n]. nec enim hic periculum est, ne ille cum quo egi, uel quẽ liberaui, in diuersa specie soluat, cũ in nihilo teneať. Quapropter si ponamus me succubuisse, quia fuerit mihi satisfa ctum[o], nõ arbitror alios liberari, nisi eadẽ in specie satisfaciant: licet aliqui recẽtiores contrariũ senserint, argumẽtis certè futilibus. a ¶ E G E R O, & succubuero. quod ostendunt sequentia: si enim pars dũtaxat cæterorũ obligationi superest, ergo pars illius, contra quem est actum, non superest: si nõ superest, consequẽs est, eum liberatũ, & me succubuisse. Potest etiam ea sentẽtia defendi, ut ex simplici actionis intẽtione dicamus, cẽseri creditorẽ sibi præiudicasse, nisi aduersus omnes egerit, uel per testationẽ suũ ius reseruauerit. Nec obest, quòd si per receptionẽ solutiõis ab uno factæ sibi nõ præiudicat, multò minus p solã petitionẽ: quia ut reciperet solutionẽ, etiã inuitus poterat cõpelli, ut probaui superius[p]. sed ut contra unum tantũ ageret, nõ poterat, meritò per actum uoluntarium, his quæ in fauorẽ sui introducta sunt, uidetur renuntiasse. Minus etiã me mouerit, quod sola petitione non uidetur facta diuisio inter duos reos debẽdi[q]: quia cũ illi omnino insolidum teneantur, difficilius liberantur: at in casu nostro pro parte quilibet tenetur. nõ opinor tamen à priori expositione, quam omnes probãt, discedendum. b ¶ A C C E P T O L A T V M S I T. qua ratione fit, ut si decẽ, aut hominem mihi debeas: & ego quinque acceptotule D rim, soluẽdo dimidiũ hominem libereris[r]. non enim hic solutio in diuersis speciebus diciť facta, tũ quòd acceptilatio non nisi à uolente fit, tum quod est remissio seu donatio. c ¶ P R O M I S S O R E. Accursius, & Alexãder generaliter accipiũt, ut omne quod dictum est suprà de ipso principali, habeat locum etiã in fideiussoribus: qua ratione & acceptilatio facta promissori, pderit fideiussoribus: sed Socino & Iasoni uerius uidetur, ut uelit Iurisconsultus ea, quæ de pmissore & eius hæredibus dicunť, locũ sibi uẽdicare etiã in fideiussoribus: nã sicut obligatio hæredum diuiditur pro rata, per legem XII. tab. ita obligationes fideiussoriæ ex epistola diui Adriani[s]. quapropter si unus ex fideiussoribus fuerit uel sententia, uel acceptilatione liberatus, cæteri dum partes suas in eodẽ homine soluant, liberabuntur: in quã sententiã & nos accedimus. d ¶ I T E M S I I N F A C T O. Superius tractatũ est de obligatiõibus, quę in dando consistũt, superest ut uideamus de his, quæ sunt facti. sed hic dubitatur, propterea quòd infrà adducitur, pro exẽplo, stipulatio habere licere quæ ad ius, non ad factũ refertur[t]. Doctores nõ extricãt, quãuis dissolutio sit euidẽs: nam hęc stipulatio in facto cõsistit. nõ enim ex ea transferť dominiũ, ut possit dici respicere dationẽ, quãuis in ea sumať hæc interpretatio, ut cui promittiť habere licere, intelligatur pmissum habere licere de iure. e ¶ P E R T E N O N F I E R I. hæc stipulatio meri facti est, cùm uerba factum respiciat, scilicet ire agere: quod generaliter procedit: alioquin si uerba iuris adijcerent, secus esset: ut si quis uiã, uel ius eundi stipuletur. f ¶ H A E R E D E M. nisi id fuisset expressum, hęc stipulatio[u] ad hęredes nõ trãsiret: quia meri facti est: atque ita se habet cõmunis opinio: quod uerũ est, nisi pro seruitutis iam cõstitutæ conseruatione fuerit interposita. g ¶ T E N E N T V R. uidetur enim inter contrahentes actũ, ut ex facto unius etiam cæteri obligentur: cum tantum præiudicij, unius prohibitio afferat, quantum si omnes prohiberet: dubium autẽ non est, quin potuerit defunctus hæredes suos ita obligare. quapropter si stipulatio à defuncto nõ proueniat, alter alterius facto nõ obligatur[x]. eademque ratione si unus contraueniens nisi pro parte obsit, alij non tenentur: hinc in re deposita si unus ex hæredibus dolum cõmittat, solus tenetur

[Text block:] tus, cũ uno ex hęredibus promissoris[a] egero, pars duntaxat cæterorũ obligationis superit, ut exolui posit. Idẽque est, si uni ex hæredibus, [b]acceptolatũ sit. idemque est in ipso[c] promissore & in fideiussoribus eius, qđ diximus in hæredibus.[d] Itẽ si in facto sit stipulatio, ueluti si ita stipulatus fuero,[e] per te nõ fieri, neque per [f] hęredẽ tuũ, quò minus mihi ire agere liceat, & unus ex pluribus hæredibus phibucrit,[g] tenẽ

Marginal notes: n d. §. pro pte. — o l. si reus para tus, de procu. — p In §. et barũ. — q l. reos. C. de fi deiusso. — r l. qui hominẽ. de acceptil. — s §. si plures. Insti. de fide iuss. — t l. stipulatio ista. §. hi q. infra, eod. — u l. stipulatio ista. §. si quis uti. — x l. de pupillo. §. si pluriũ. su prà, de oper. no. nunt.

A netur[y]. quia integrum præiudiciū non fit creditori, cui salua est actio ad rem restituendam aduersus cohęredes: licet hūc articulum uanissimis ambagibus Doctores nostri infarserint. a ¶REPETENT. quotiescunq; ergo alienam culpam aliquis præstat, ęquissimū est ei succurri, ut à delinquēte repetat, quod eius causa pręstiterit. quapropter si aliqui municipes clarigationem, seu ius prępnsionis (repræsalias uulgò uocant)

tur quidem & cohæredes eius: sed familiæ erciscundæ iudicio[a] ab eo repetēt[b], quod præstiterunt. hoc & Iulianus, & Pompon. probant. Contrà autē si stipulator decesserit, qui stipulatus erat sibi hærediq; suo ire agere licere: & unus ex hæredibus suis prohibeatur, interesse dicemus, utrum stipulatio insolidum committatur, an pro parte eius qui prohibitus est: nam si pœna stipulationi adiecta sit, [c]insolidum cōmittetur stipulatio. sed qui nō sunt prohibiti[d] doli exceptione submouebuntur. si uerò pœna nulla posita sit, tunc pro parte tantum eius qui prohibitus est[e] committetur stipulatio.

aduersus finitimos decreuerint, coëgerintq; aliquid sibi præstari, succurretur capto, aduersus illos q causam decreto dederint: quod omnes ita accipiunt, si alioquin iusta ex causa ius pignerationis decretum fuerit[z]. missis itē fecialibus, & admonitis finitimis, nisi iniuria abstinerent, & malè facta emendarent, fore ut tale ius contra eos cōstitueret. b ¶QVOD PRAESTITERVNT. Et sic, quantuncunque sit, quod fuerit præstitum. Videamus ergo quatenus promissoris hæredes uersus stipulatorem teneantur, & pro portione hęreditaria teneri, ex responso Catonis proditū est[a]. quod uidetur huic textui admodum conuenire, dum dicitur, repetent, quod pręstiterunt: nam si tenerentur insolidum, solus qui solidum soluisset, repeteret, non omnes: nisi dixeris omnes repetere, casu quo aduersus omnes stipulator egerit: ut ꝑ portiōibus hęreditarijs, id quod

B sua interest, consequeretur: non idcirco tamen consequens est, quin posit unum insolidum conuenire: quam sententiam ipse ferè ueriorem arbitror. Nam & alibi lex ait[b]: quoties singuli hæredes insolidum tenentur, familiæ erciscundę iudicio cautiones interponi debere: subditurq; exemplum istius stipulationis, in qua uno prohibente insolidum cōmittitur stipulatio. Sed & Iurisconsultus in executione obligationis, cum aliquam speciem tradidisset[c], in qua totum peti necesse esset, nec nisi solidum præstari posset: hanc stipulationem in exemplum adducit. Nec ab hac sententia dissidet Bartolus, qui in Catonis respōso in v 1. qōne, scribit, quoties stipulatio ad hæredem non transeat, si eius fiat mentio, non pro parte hæreditaria, sed insolidum committi. qua ratione si promisero, nec per me, nec per hæredes meos fieri, ut tu uel hæredes tui offendantur, committetur stipulatio insolidum aduersus offendentem, & eius cohæredes. quam sententiam & ipse sequor: licet alij non nisi pro portionibus hæreditarijs committi communi calculo existiment. nec nostram sententiam Catonis responsum oppugnat, ut ibi differam. c ¶INSOLIDVM COMMITTETVR. Et hoc sententiam nostram confirmat. Sicut enim stipulatio committitur insolidum, uno ex hęredibus stipulatoris prohibito: ita debet cōmitti aduersus unum ex hæredibus promissoris prohibentem. & communis expositio ridicula est: ut accipiamus insolidum, id est, ꝑ portionibus hæreditarijs. d ¶DOLI EXCEPTIONE. Nisi hæres prohibitus iret ad fundum hæreditarium communem. nam tunc uidentur omnes prohibiti, cum aliorum quoq; nomine ire agere uideatur: quod Bartolus ait. sed id ego nō probauerim: tum quia nimis coarctarentur uerba legis, tum quia cum omnes eundi agendi facultatem habeant, quemlibet principaliter sui causa ire credendum est: nec utilitatem fundi uerba stipulationis respiciunt: quæ, ut suprà diximus, non ad seruitutem, sed ad merum factum referuntur. e ¶COMMITTETVR STIPVLATIO. quia amplius sua nō interest: hæc autem promissio cum sit facti, in id quod interest, committetur[d]. & licet factum quoq; ipsum etiam post moram posit peti, condemnatio tamen redigetur ad ęstimationem, quod & Accursius sentit.

y l. in depositi. ff. depos.

z Argu. l. si per imprudentiā. de euict.

a §. Cato. infrà.

b d. l. hæredes. §. in illa.

c l. in executione. §. secunda infra, eod.

d l. stipulationes. uersi. celsus. infrà, eod.

IDEM IVRIS. a ¶LICERE. Sed cum hæc ſtipulatio idem quod controuerſiam non mouere contineat[e], cur diuiſionẽ non recipit? ſicut illa ſtipulatio amplius non agi[f]. Et Angelus Socinusq́ſecundũ naturam rei, in cuius conſeruationem interponitur, interpretari eam crediderunt: quod ꝓbo, dum id ſciamus, ſolitos fuiſſe ueteres hac ſtipulatione ſibi in emptionibus cõſulere[g]. meritò igitur huiuſmodi cautio diuiſionem non recipit: quia eius contractus indiuiſa eſt natura. Idemq́ dicẽdũ eſt in ſtipulatione de defendẽdo[h]. quæ & ipſa propter euictionem interponitur. b ¶HIC NON QVAERIMVS. Pœna committitur, tametſi non interſit, ubicũq; contra ſtipulationem directò delinquatur[i]: tum enim maximè fides uideť contemni: ſi uerò obiter, & per obliquũ cõtrafiat: non cõmittiť, niſi interſit[k]. quapropter ſi unus ex pluribus hæredibus ſtipulatoris ꝓhibeať, licet alij mero iure ad pœnã agant: quoniã uerba ſtipulationis hoc uidenť inducere, obſtat tamen doli exceptio: quoniã nõ ca uideť fuiſſe intẽtio cõtrahẽtiũ, ut omnes efficaciter agere poſsint: quoties nõ tantũ ab uno præiudicať, quãtum ab omnibus. In ſtipulationibus uerò prætorijs, alijsq́ iudicijs, in qbus ſola æqtas obſeruatur, nõ cõmittitur unquã pœna, niſi interſit. ſatisq́ eſt uel modicum intereſſe, ut integra pœna cõmittatur: quod Bartolus ſenſit[l], diciturq́ ſtipulatio pœnalis, ubi qd promiſſum eſt, ſi ita factum non fuerit, licet non ſit additũ pœnæ nomine dari, atq; ita cõmuniter dici ſolet: reijciturq́ eorũ ſententia, qui ſubditam promiſsioni facti ſtipulationem non committi, niſi quatenus intereſt, aiebant. hæc enim ſtipulatio, promittis Titio dare centum, facti eſt[m]. & tamen in ea pœna committitur, quamuis non interſit.

e d.l. ſtipulatio iſta. §. j.
f §. Cato.
g l. habere. de uerb. ſig. & de euict.
h l. cum ex cauſa. infrà, eo.
i d.l. ſtipulatio iſta. §. alteri.
k l. aduerſus. ff. de arb.
l §. Cato. in ix. opp.
m l. liber hom. § fi. infrà, eo.

VLPIANVS LIB. XVIII. AD SABINVM.

IDem iuris eſt in illa ſtipulatione, mihi, hærediq́ meo habere[a] licere. Sed hęc differentia illam habet rationẽ, quòd ubi unus ex hęredibus prohibetur, nõ poteſt cohęres ex ſtipulatu agere, cuius nihil intereſt, niſi pœna ſubiecta ſit. nã pœna ſubiecta efficiet, ut omnibus cõmittať: quia[b] hic nõ quærimus, cuius interſit. Enimuero ubi unus ex hæredibus ꝓhibet, omnes tenenť hæredes, intereſt enim ꝓhibiti, à nemine ꝓhiberi.

PAVLVS LIB. XII. AD SABINVM.

EAdem dicemus & ſi dolum malum abeſſe à te, [c] hęredeq́ tuo ſtipulatus ſim: & aut promiſſor, aut ſtipulator pluribus hæredibus relictis deceſſerit.[d] Cato libro XV. ſcribit: Pœna certæ pecu- D

EADEM DICEMVS. c ¶HAEREDE. cũ hæc ſtipulatio, dolum malum abeſſe, ad hæredes trãſeat, non'ne hęredis mẽtio ſuperfluò adijcitur? & ita cõmuniter creditur: quod fortè uerum nõ eſt. nam qui in promiſsione facti etiã hæredis mentionẽ facit, uideť hoc agere, ut ſtipulatio reſpectu hæredis ab eo incipiat: & expreſſa tacitis præferunť: præſumiturq́ id in factis, potius q̃ in dationibus: cũ in perſona cuiuslibet, dationes ſint eædẽ: at facta de defuncto in hæredes uariantur[a]. d ¶CATO LIBRO XV. Hactenus de principalibus dandi, faciẽdiq́ obligationibus dictũ eſt: nunc ꝓſequitur Iuriſcõſultus, quẽadmodũ ſtipulatio pœnalis ſubdita cõtractui committatur: in quo articulo Catonis dictum extabat, diſtinguentis, an facto indiuiduo apponeretur pœna, ut in ſtipulatione iter fieri, & pro portione hæreditaria aduerſus omnes: an facto diuiduo, ut amplius nõ agi, & pro portione cõtrafaciẽtis, pœnam cõmitti. Sed in hoc dubitat Iuriſconſultus, an ſtipulatio iſta, amplius non agi, ſit conformis illi, per te non fieri, &c. Concluditq́ non eſſe ſimilem: ſed potius illi, Titium hæredemq́ ratum habiturũ: & ita ferè ſe habet cõmunis ſententia, quæ contextis uerbis minimè congruit. Ego noua declaratione arbitror reſponſum id eſſe percipiendũ. Diſtinxerat Cato inter promiſsionẽ facti indiuidui, qualis eſt iter fieri, & promiſsionem diuiduã, ut eſt, amplius non agi: addideratq́ pro exemplo ſtipulationis indiuiduæ ſtipulationẽ, per te non fieri, nec per hæredem tuum, quo minus ire agere liceret. Non

a d.l. ſi non fortẽ. §. libertus.

Noua declaratio

probat

A probat hoc Paulus Iurisconsultus: quia uideretur potius ea stipulatio similis esse illi, Titiū hæredemq; ratū habiturū: quippe in utraq; mentio hęredis habeť. Tandem decidit nō esse similē alicui illarum: nā in stipulatione itèr fieri cōmittitur pœna ab uno cōtrafaciente aduersus omnes ꝑ portione hęreditaria: in stipulatione uerò per te, nec per hæredem tuū fieri, &c. cōmittitur cōtra omnes insolidum. At in stipulatione amplius nō agi cōmittitur, nisi aduersus cōtrafacientē pro sua parte tantum: in stipulatione uerò Titiū hęredemq; ratum habiturū cōmittitur nō pro parte, sed insolidum aduersus eum qui deliquit. duo ergo exēpla per Catonem relata defendūtur: duo alia per Paulū explicantur, & unumquodq; diuerso iure terminatur.

nię[a] ꝑmissa, siquid aliter factū sit mortuo promissore, si ex pluribus hęredibus unus contrà q̃ cautū sit, fecerit, aut ab omnibus hæredibus pœnā cōmitti[b] ꝑ portione hæreditaria, aut ab uno ꝑ portione sua: ab omnibus, si id factū de quo cautū est, sit indiuiduum: ueluti[c] iter fieri,

prosecutusq; est Cato, cum simpliciter facta est promissio per principalem: at Paulus eum attingit casum, cū de hæredibus quoq; nominatim cautum est, dilucidiusq; hæc infrà explicabuntur. ¶ CATO. de Censorini Catonis filio M. Portio Catone est accipiendum, qui egregios de iuris disciplina libros reliquit: ut A. Gellius libro XIII. cap. XVIII. autor est. Eius meminit & Pomponius[b]. fuit autem & alius Iurīscōsultus, Fabius Sabinus, qui sub Alexan. Imperatore floruit, & Cato sui temporis dictus est. scripsit epistolarum libros octo, & iuris ciuilis tres, & singularem ex Proculo: ut proculdubio malè sentiant, qui Catonem Vticensem hîc intelligunt: cum ille non Iurisconsultus, sed Stoicus fuerit. a ¶ CERTAE PECVNIAE. quid si in pœna deductū sit aliquid indiuiduū: puta, promittis iter, & nisi dederis, insulam ædificare spondes? & cōmitti stipulationem insolidum aduersus omnes proditū est[c]. quid si principalis stipulatio diuisionē recipiat: ueluti,

B promittis amplius non agere, & si egeris promittis iter? cōmittetur quidem ipso iure stipulatio insolidum aduersus omnes: sed compelletur actor, qui pœnam consequi uelit, offerre æstimationem pro parte aliorum cohæredum, qui non contrafecerunt[d]. & hoc ne pœna delicto sit grauior[e]. & ita communiter aiunt. Ipse aliâs depræendi propter indiuisam rei naturam: tametsi aliquis in parte tantū delinquat, in totum tamen plecti[f]. nec in id deueniri ut actor æstimationem aliquam offerat. quapropter & clientulus si ex culpa sua beneficiarium fundum amittat, lucratur dominus etiam emponemata, quæ à solo diuelli non possunt: licet si separabilia essent, non lucraretur[g]. nam & satis nouum est, ut teneatur actor offerre æstimationem, cum de hoc nihil sit cautum. b ¶ PRO PORTIONE HAEREDITARIA. Nam cùm pœna in quantitate consistat, ea obligatio per legem XII. tab. diuiditur, quæ omnes obligationes transfusas diuidit. quapropter in stipulatione per te, nec per hæredem tuū fieri, quò minus mihi ire agere liceat: arbitror pœnam insolidum, non pro rata committi, ut superius disserui. quia huiusmodi obligatio nō est transfusa (nec enim obligatio per te non fieri, quò minus mihi ire agere liceat, ad hæredes transmittitur)[h]: sed ab ipsis hæredibus incipit, nec hanc XII. tabulæ diuidunt: quippe id diuiditur, quod unū fuit: at hæc nunquā fuit una, imò ab ipsa origine in singulos hæredes diuersa incipit. & quamuis possit hæc stipulatio dici hæreditaria[i], quia per defunctum fuit hæredibus quæsita: non tamen consequens est eam diuidi, cum, ut dixi, nunquàm fuerit una. Nec nos mouerit, quòd in obligationibus dandi hæredis mentio ex abundanti adijciatur[k]. nam quoties à defuncto incipit huiusmodi obligatio, uerum est hęredum mentionem superfluere: cum etiā si de eis nihil specialiter caueatur, ad hęredes transeat. sed in proposita quæstione obligatio pœnalis non incipit à defuncto: imò est accessoria promissionis facti, quæ cum in hæredibus incipiat, meritò etiam pœnalis ab eisdem incipit: post negligentiam enim in priore adhibitam pœnalis ipsa nascitur. c ¶ ITER FIERI. sterni uiam & præparari. & in hoc consensum est: licet antiqui de iure seruitutis acciperent: quod nō couenit: cum lex facti esse hanc promissionem dicat. In seruitutibus uerò ius principaliter, non factum uersatur. nam & cum de seruitute

b l.ij.§. deinde Marcus. suprà, de orig. iur.

c Arg.l.ij.§.ex his, suprà, eo.

d Ar.l.cū filius. in princ. de lega.ij.

e l.rescriptū. de his quibus ut indig.

f l.j.§. quæuis. suprà, de his quæ in frau. patron.

g Doct. in c.j.§. si uasallus. hic finit lex

h d.l. stipulatio ista. §. si quis ita. cum seq.

i l.inter cohæredes. §. quod ex facto. fam. ercis.

k l.cum qui.§.j. infrà, eo.

uitute agitur, solent Iurisconsulti aliis uerbis uti, ueluti iter dari, iter constitui: ego à significatione uocabuli non recedo: iter enim fieri nil aliud est, quàm ire[l]. a ¶ NON FIERI. Antiqui codices nō habent hæc uerba: unde suspicor, ex glossemate aliquo in ipsum textum desultauisse. fortè enim paraphrastes aliquis, dum præcedens exemplum declarare uult, apposuit hæc uerba, uel non fieri, ut ostenderet stipulationē iter fieri, sermonis compendio continere illam, per te non fieri, quò minus mihi ire age re liceat. & ab hoc nec cōmunis sententia dissentit. recentiores interpretātur non fieri, scilicet iter, ut hæc stipulatio quandam liberationem à seruitute contineat. b ¶ AB OMNIBUS.

> uel[a] nō fieri, quia quod in partes diuidi nō potest,[b] ab omnibus[c] quodāmodo factū uidetur. At si de eo cautum sit, quod diuisionē recipiat, ueluti[d] amplius nō agi, tūc cū hærede, qui aduersus ea fecerit, pro portione sua solū pœnam

l l. j. ff. de bisqui dec. uel effu.

Atqui Iulianus ait[m]: si neq; per te, neque per hæredem tuum Titium fieri, quò minus mihi ire liceat, stipuler: nō solùm teneri Titium si phibeat, sed etiam cohæredes eius: & tamen non potest uideri hoc casu eos prohibuisse, nisi respondeas alia ratione eos teneri: cū in proposita specie defunctus in eum casum eos obligauisse uideatur, quo Titius prohiberet. c ¶ QUODAMMODO. Sed cū fictio ex æquitate descendat, non'ne iniquum fuit, alterius culpam alterum præstare? & aliqui recentiores, cohæredes in effectu non teneri uersus stipulatorem existimant: sed liberari, si actiones aduersus eum, qui cōtrafecerit, cesserint. quod ridiculum est: non enim cohæredes tenentur, quia actionem habeant, ut eam cedendo debeant liberari[n]. nec uideo quas actiones possint cedere: cum eas antè non habeant, quàm ipsi soluerint. nam etsi hæc uera essent, non possent cohæredes, quod præstitissent familiæ erciscundæ iudicio repetere[o]: cum illud iudiciū non nisi ex necessitate soluētibus detur. at ipsi necessariò nō soluissent, q poterāt cessione liberari. Vnde uerius est consuli stipulatori etiā aduersus cohæredes non delinquentes: quia ita cōuentum est: & uerbis stipulationis istud inducitur[p]. & summa est æquitas, ut quod actū fuit, obseruetur: præsertim quū & soluētibus deinde prouisum sit familiæ erciscundæ iudicio. d ¶ AMPLIUS NON AGI. Cum pmissum est amplius nō agi ad rē diuiduā, tunc dubium nō est, quin hęc stipulatio diuisionē recipiat. Sed finge me spopondisse, amplius nō agere ad speciem indiuiduā, puta domum: nunquid hoc casu fit stipulatio indiuidua? & Bar. esse existimauit: quoniam mortuo pmissore, relictis pluribus hæredibus, si unus cōtraueniret obtineret partē domus, & solueret pœnā: quo casu stipulator eius respectu pœnā tantum cōsequeretur: respectu uerò aliorū q parent stipulationi, retineret partē domus: sicq; in diuersis rebus cōsequeretur quod est stipulatus. quod quidē incōueniens est, & absurdum[q]. Sed tamen cōmunis sententia aliter se habet: non enim stipulator in id absurdum incidit, nisi uolens: cum possit cōtrafaciētem exceptione repellere. sibi ergo imputet, qui exceptione stipulationis agentē nō submouerit. Vnde cōsequēs est: ut quāuis soleat conditio præcedētem actum reddere indiuiduū[r], tamen in hac stipulatione, cum stipulator possessioni rei incumbat, & possit agentē exceptione reiicere, uidetur actū, ut eatenus cōmittatur pœna, quatenus contrafactum fuerit[s]. nec enim tunc aliqua fit stipulatori iniuria: qua ratione si fortè promiseris, & ea non soluta, pœnam, nisi integram sortem hęredes tui soluerint, pœna in totum cōmittetur. quoniam aliàs fieret manifesta iniuria stipulatori: qui cū rem integram non habeat, inuitus damnum patitur: quod in casu nostro non est. & hoc uerius est: licet communi sententia distinguāt Doctores inter obligationes dandi & faciēdi: ut in illis nisi solidū detur in totum, & aduersus omnes pœna committatur: quod non est in factis, cum facilius sit pro alio dare, quàm facere. quæ opinio nunquàm mihi probata est: cum tam facile sit pro alio facere quàm dare, dum de industria personæ actum non proponatur[t]. cum etiam uideamus in factis quoq; aduersus omnes pœnam cōmitti: ueluti si sententiæ arbitri paritū non sit, parēre enim facti est. His accedit, quod etiam uulgò dicitur, ut pœna euitetur satis esse uel à quocunq; fieri[u]: quamuis promissor ipse non faciat. sed hæc alibi diffusius. Cæterùm hîc tradit, stipulationē amplius non agi, esse diuiduam: quid

m l. iulianus, infrà, eod.
n Bart. infrà. §. seruū tuū imprudēs. si cer tum pet.
o §. item si in facto.
p d. §. quod ex facto.
q In §. pro parte.
r l. cui fundus. de condi. & demon.
s l. v. §. fi. infrà, eod.
t l. si statuliberi. §. si quis non dare. ff. de statulib.
u Doc. infrà l. cū seru. infrà, eo.

C

D

committere. Differentiæ hanc esse[a] rationem, quòd in priore casu omnes cõmisisse uidẽtur, quòd nisi insolidum peccari[b] non poterit,[c] ut in illa stipulatiõe per te nõ fieri, necq; per[d] hęredem tuũ, quò minus mihi ire agere liceat. Sed uideamus ne nõ idem[e] hîc sit, sed magis idem quod in illa stipulatiõe[f] Titiũ hęredemq́; eius

A quid dicemus, cũ quis tenetur defendere? quid in eo, qui promisit non excipere? quid item in eo, qui mihi tenetur ad agẽdum aduersus aliquem[x]? & huiusmodi stipulationes secundũ naturam rei iudicantur, cuius causa interpositæ sunt. Quapropter si rem uenditã promiserim defendere, si in confessoria promiserim non excipere, si in uenditione rei hæreditariæ, quam indiuisam cum cohæredibus habebam, emptori promiserim ad diuisionem agere, me mortuo tenebuntur omnes hæredes[y]. & uno contrafaciente, pœna in totũ cõmittetur: nec enim uerisimile est, aliquem partem rei empturum, uel cõmunem cũ alio hæreditatem æquè libenter habiturũ, atq; si extra communionẽ portio sua esset[z]. qua ratione cum unius ex socijs in cõfessoria exceptio cæteris prosit[a], & cõsequenter in totũ stipulatori præiudicet, meritò in totũ pœna cõmittitur: & in his alij quoq; cõsentiunt. quãobrẽ si quis ꝓmitteret amplius nõ agere ad seruitutem cõstitutã, & eo mortuo unus ex pluribus hæredibus ageret, cõmittetur in totum pœna[b]. quoniã actio illa in totum pręiudicat, cũ compellatur stipulator illi soli seruitutẽ permittere: quod nõ est in seruitute cõstituenda, nõ enim soli contrauenienti seruitus constitui potest[c]. a ¶ RATIONEM. Cum enim factũ sit indiuiduũ, & nisi insolidum peccari nõ possit, uidetur inter contrahentes actũ, ut uno cõtrauenienie omnes teneantur: quapropter pœna cõmittitũ, tanquã cõditio stipulationis extiterit[d]. His accedit, quòd in indiuiduis quilibet hæres repræsentat testatorẽ insolidũ[e]. b ¶ NON POTERIT. Si ergo nihil præiudicatur, tametsi aliquis contraueniat, alij non tenebunt: quapropter si decesserit, qui domum ædificare promiserat, dummodo unus hæredum in totum ædificet, alij non

B incident in pœnam, idq; uulgò dicitur: quòd si Titium & Mæuium liberos esse iussero, si insulam ædificauerint, alter qui solus ędificauerit, erit liber[f]: qui enim non ędificauit, sibi imputet: cum ob eius morã cõditio pro defecta habeatur, quæ in eius fauorẽ fuerat adiecta: at in casu nostro cõditio fauorẽ stipulatoris respicit. c ¶ VT IN ILLA STIPVLATIONE. Sic habẽt antiqui recẽtioresq; codices: at in Pandectis Etruscis simpliciter scriptum est, illam stipulationem. unde magna erroris caligine obrectus est Ludouicus Bologninus: cuius interpretationes perlegendas otiosis tantùm relinquimus. Ego non arbitror Latinè dici, peccari illam stipulationẽ, id est, in illa stipulatione: licet Græca figura actiuo in uerbo id admitti posset: à qua tamen elegãs, & perpolitus Pauli stylus plurimùm abhorret. quapropter non censeo temere mutanda, quæ tandiu obtinuerunt. d ¶ HAEREDEM TVVM. Indeterminata hæc pronuntiatio plurali significationi æquipollet. hinc si constitutum sit, ut homicida decolletur, nisi pacem habuerit ab hærede, ab omnibus habenda erit: atque ita sæpius responsum est; licet alij aliter uarijs altercationibus[g]. e ¶ HIC SIT. Ad proximius referendum est, uidelicet ad stipulationem per te non fieri, neq; per hæredem tuum, &c. non enim uidetur idem esse, cum stipulatione iter fieri, sed potius cum stipulatione, Titium hæredemq́ue ratum habiturum. utrobiq; enim mentio est hæredis. f ¶ TITIVM HAEREDEMQ́VE. Stipulationem hanc prætoriam esse Bartol. existimauit: traditq; in prætorijs stipulationibus, quoniam in eis ęquitas pręsertim attenditur, etiam si indiuiduæ sint, pœnam non nisi aduersus contrafacientem, pro rata portione cõmitti: quoniam Iulianus inquit[h], omnes prætorias stipulationes eiusdem interpretationis esse: ut non quæratur, nisi stipulanti pro parte sua, eodemq; modo cõmittantur: siue à parte actoris, siue à parte rei plures hęredes extitissent. Sed ego in utroq; dissentio: nã promissio rati per procuratorẽ præstita, ipsa uerè est prætoria: at hîc non procurator, sed dominus ipse promiserat se ratum habiturũ. Nec Iuliani responsum rectè ab eo perceptũ est: non enim hoc ibi agit Iulianus, ut de transfusa obligatione loquatur: sed simpliciter ostendit, quãuis in prætorijs stipulationibus,

alteri

x Bart. infrà, ij. iij. iiij. q.
y l. si familiæ. ff. famil. ercisc.
z l. cũ ex causa. infrà eo.
a l. loci. §. si fun. si ser. uend.
b Bart. in §. quæst.
c l. pro parte. de seruit.
d d. §. quod ex facto.
e d. §. ex his.
f l. si ita fuerit. de man. test.
g In viij. quæst. Barto.
h l. pœnales. §. Iulianus. ad legem falc.

alteri posit etiam absq; cessione actio quæri: quãuis item causa, quæ tractatur, sit cõmunis: non tamen cautionẽ uni hæredi præstitam, alteri prodesse. quapropter si quis litẽ mouerit, & decesserit pluribus hæredibus relictis, deinde præstetur cautio iudicatum solui, tametsi causa sit cõnexa, tamen ea cautio nõ proderit, nisi ei pro quo est interposita. atque ita Aretinus & Iason tradidere, & ante Bartolũ ueteres omnes aliter existimarũt: à cuius sententia & aliqui recẽtiores dissident, ut minimè eius rationem habendam opiner: tractatum enim hunc omnem subuerteret.

ratum habiturum. Et [a] Paulus respondit, non idem esse. nam hac stipulatione & [b] solus tenebitur, qui non habuerit ratum: & solus aget à quo fuerit petitũ. idemq; & Marc. uidetur: [c] quamuis [d] ipse dominus [e] pro parte ratum haberef non posit.

a ¶ PAVLVS RESPONDIT, NON ESSE IDEM. Sic habẽt omnes codices, præter Tuscorũ Pandectas, in quibus hæc omnia de albo reiecta legere est. sed idcirco à uulgata lectione ipse non recederẽ: nã & earum autoritas nõ multum me mouet, cũ & in eis aliqua sint manifesta errata, ut minimè Iustiniani illud autographon putẽ. decidit ergo Iuriscõsultus, istas stipulationes inter se plurimum differre. b ¶ SOLVS TENEBITVR. pro parte hæreditaria, ut aiunt cõmuniter: sed ego arbitror insolidũ teneri: dictio enim solus actũ insolidum tribuit[i]: & hoc in casu nostro inductũ est ꝑpter hæredis adiectionẽ: uidet enim actũ, ut stipulatio ab eius persona incipiat. quapropter cum quilibet hæredũ habeat ꝓ principali, qui cõtrafacit, solus & insolidũ teneẽ: & hoc, quia obligatio est diuidua: alioquin si indiuidua esset, ut illa per te non fieri, nec per hæredem, &c. ex facto unius omnes insolidũ tenerenẽ, ut ego sentio. Licet cõmuniter contrà sentiaẽ: ut sit penitus idẽ in stipulatione, Titium hæredemq; ratũ habiturum, quod in stipulatione, amplius non agi. c ¶ QVAMVIS. Sentit hîc Iurisconsultus tacitũ argumentum, cum dominus si pro parte ratificet, in totam pœnã incidat. ergo & si unus hęres solùm cõtrauenniat, quo casu ꝓ parte tantũ præiudicat, deberet pœna in totũ aduersus omnes cõmitti: cũ omnes simul testatoris personã in totum sustineãt, nõ singuli. Sed nihilo minus Iuriscõsultus decidit alios nõ teneri, qa obligatio diuidua: & ita sententia nostra in huius respõsi intellectu defendi posset, quę nescio quãtũ studiosis placitura sit. Ipse certè non dubito, qn sit uerissima: nisi forte in hoc ultimo uersiculo cõmunis interpretatio magis arrideat. d ¶ IPSE DOMINVS. Mutatur ergo cõditio obligationis à defuncto in hæredẽ, quod cõtra regulã est: sed istud est ꝑpter legẽ XII. tabularum, quæ diuidit obligationes transfusas. quapropter ubi obligatio ab hæredibus incipit, non mutatur. nõ ergo distinguitur de principali in hæredes, sed de obligatione trãsfusa in nõ transfusam. sed de hoc latius supra. e ¶ PRO PARTE. Si ergo ratũ partim habet, partim nõ habet, consequeẽ stipulator solidam pœnã. unde consequens est, ut pro ea parte quæ obseruata fuit, stipulator pœnam quoq; consequaẽ: quod absurdum est: cõsequereẽ enim & rem, & pœnam[k]. Sed id argumentũ ita dissoluitur, ut cõmuniter Doctores putent cogi stipulatorẽ, si integram pœnã cõsequi uelit, id utilitatis cõpensare, quod ex partis obseruatione percepit. f ¶ NON POSSIT. Atqui uideretur posse: nã si procurator ꝓmiserit simpliciter Titiũ ratum habiturũ, & Titius pro parte ratum habeat, cõdemnabiẽ solùm ꝓcurator in id quod interest ratione partis inobseruatæ[l]. Sed hæc dissimilia sunt: hîc enim promissa est pœna, quæ ut euitetur, debet promissor in totum obseruare: atq; id communiter dicitur. Sed adhuc obstat. Finge me nomine Titij renuntiasse certæ speciei indiuiduę, & promisisse eum ratum habiturum: si aliquis hæredum non obseruat, non'ne stipulator partem rei ipsius retineret: pro parte uerò id quod sua interest à me consequeretur? quod absurdum est. Sed responde in casu huius responsi, ipsum dominum promisisse se, hęredemq; suum ratum habiturum: quapropter ex ea promissione datur exceptio stipulatori, qua hæredem promissoris cõtrafacientem repellat, nec inuitus cogetur in diuersa specie satisfactionem consequi. at in proposito casu nulla exceptio stipulatori competit: cum ex mea promissione non Titius ipse, hæres'ue eius, sed ego tantùm obliger.

FINIS.

[i] l. cum solut. su prà de usuca.

in §. ex his.

[k] l. rescriptum §. si pacto. ff. de pact.

[l] l. si procurator. infrà, rem ra. hab.

QVAE RVBRICAE, IVRISCONSVLTORVM RESPONSA, CONSTITUTIONES, aliaeq; iuris ciuilis sanctiones, in praesentem diem malè intellectae ius omne turbauerint: & hoc in opere tandem uero sensu declaratae sunt, propulsatis errorum nebulis.

z Delib

FINIS.

ANNOTATIONES IN VARIOS AVTORES, QVIBVS ALITER QVAM AB ALIIS, QVORVM SIT EDITA SENTENTIA, OBITER COMPLVRA DECLARANTVR.

FINIS.

VOCVM ET RERVM IN HOC opere contentarũ Index.

Media

FINIS.

SEBASTIANVS

GRYPHIVS
EXCVDEBAT
LVGDVNI,
ANNO
M. D. XXXXIII.

NVS

COMITE FORTVNA.

IVS
AT

XIII.